

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

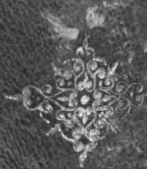
- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

ИВ. СКАЛИНИ

ПРОИСХОЖДЕНИЕ
НА
ЧЕЛОВЕКА

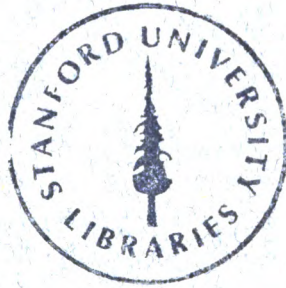

Stanford University Libraries

36105035668289

2849

Scaluzzi, I.

ЗА ПРОИСХОЖДЕНИЕТО НА ЧЕЛОВЪКА

ГАРМОНИИ

НА ХРИСТИАНСТВОТО И НАУКАТА

ОТЪ

ИВ. СКАЛЦУНИ

(Докторъ на философията въ университетитѣ на Керкира и Пиза и почетенъ
Докторъ въ Атинския Университетъ).

Прѣвелъ отъ Еллински:

Бившии Скопски Митрополитъ Теодосий.

СОФИЯ

Печатница на Бр. П. Спиркови

1894

CL 203

528

ЗА ПРОИСХОЖДЕНИЕТО НА ЧЕЛОВЪКА
ГАРМОНИИ
НА ХРИСТИАНСТВОТО И НАУКАТА.

ПРЪДИСЛОВИЕ ОТЪ ПРЪВОДАЧА.

Авторътъ на това важно списание прѣстарѣлий вече по възраст Г. И. Скалцуни е признатъ отъ ученитѣ мъже въ Гърциѣ и Италиѣ за прѣввѣсходнитѣ си съчинения на гърцкия и италиански язици като писателъ имѣющъ изрядно глѣбокоумие, ясенъ разсѣдѣкъ и силно религиозно убѣждение въ вѣржтѣ въ Бога и Спасителя Исуса. Като ся занимавалъ още отъ младостѣтъ си съ изучване въпроситѣ относящися къмъ религиознжтѣ и християнскж философиѣ, Г. Скалцуни обнародвалъ прѣзъ 1889 годинѣ на италианския языкъ едно списание подъ надсловъ «L'uomo ed il materialismo», което послужило въ Италиѣ за опровержение и оборване мнѣния та и принципитѣ въобще на безбожния материализмъ за происхождението на живота, и което е послужило за текстъ и ръководство въ съчинѣнието на едно списание за народното образование въ Италиѣ. Нѣ като виждалъ че и въ родното му отечество, въ Гърциѣ, непрѣстанно ся явявали старания за разпространѣние и прѣдолѣние на материалистическитѣ принципи и на всяко нечестиво и безбожно мнѣние, които възбудили обиденния нравственъ разсѣдѣкъ и семейния и общественъ животъ, обсѣдилъ и счелъ за святж обязанностьж, която му ся налагала огъ християнскжтѣ длъжность и отъ патриотизма, да остави обнародването съчинѣнията си на чужди язици, и да поработи съ мѣркжтѣ на силитѣ си, за прѣмахване опасноститѣ, въ които ся намѣрвало отечеството му. И понеже привърженницитѣ на материализма въ Гърциѣ прѣвели списанието на Бюхнера за „веществото и силжтѣ“ Г. И. Скалцуни противопоставилъ срѣщу него съчинѣнието си „Религиѣ и Наукѣ“, послѣ срѣщу чудовищнитѣ «Одушевѣния» на Жулия Сури, «Психологическитѣ Изучвания», а пакъ срѣщу започнатото обнародване теоремитѣ на Ернестъ Хекела за самодвижното происхождение на живота обнародвалъ еднж статияж, чрѣзъ които като запознава читающжтѣ публикж съ смѣжденията на великитѣ тълкователи на наукжтѣ за принципитѣ на «монизма», бѣше извѣстилъ желанието си за изработването настоящето списание, което като издаде прѣзъ 1893 годинѣ прѣведе ся и на Италиански языкъ отъ професора по философиѣтъ на Италианскжтъ Академиѣ.

Понеже е явно всякому че у кой народъ и да ся случи прѣодолѣнието принципитѣ на нечестието и на безбожния материализмъ подъ образа на научно учение, е най голѣмото отъ злощастията които могатъ да налѣтѣтъ челоувѣчеството, затова счетохъ за нѣждно и полезно да запознаж и нашѣтж читающж публикж съ мѣдрия и неуморимъ младеженецъ по умъ старецъ Г. Скалцуни чрѣзъ побългаряването на това послѣдно негово списание. Защото както у другитѣ народи тѣй и между нашия сѣществувжтъ мнозина, които ако и да носѣтъ имато християне и да сж убѣдени че нашата свята християнска вѣра е най истинска отъ всяко религиозно исповѣдане и че всичко въ християнството е нравственност защото всичко спомага за духовно повдигане и осъвършенствование на челоувѣчеството и всичко въ него свърѣменно е догматъ и религиозна истина, въ коиж то ся намѣрвжтъ всичкитѣ други истини, утѣшението и спокойствието на духа, нѣкои обаче отъ тѣхъ ся отнасятъ къмъ нежъ като да не вѣрувжтъ въ спасителнитѣ ѝ принципи и поучения, а нѣкои пакъ като да приемжтъ само онѣзи отъ догматическитѣ и нравствени истини, които вижджтъ че сж съгласни съ естественнитѣ имъ расположения и нужди. Това произлиза че, и еднитѣ и другитѣ, ако и въ различнж степенъ, не слушжтъ обаче гласа на вѣржтж си въ коижто ся сж родили и отхранили и на коижто ся казвжтъ че принадлежжтъ, и която затулена подъ разсѣдѣцитѣ и подъ страститѣ, както въгълѣтъ подъ пепелитж, не имъ доставлява вѣчь доволенж свѣтлинж и топлинж, за да ги съгрѣе и освѣтли и одушеви въ срѣдѣ нещастията и испитанията на настоящия животъ; защото нѣмжтъ вѣрж колко трѣба, живж и глѣбокж; пѣмжтъ съ еднж думж живородателния духъ на вѣржтж. И обаче тая жива вѣра никога другожъ не е била толкова необходима за всяки единъ, колкото въ настоящѣтж епохж на религиознѣтж индифферентностъ и на нравственното отпадение чрѣзъ обвехтелитѣ вѣчь погрѣшни и искривени идеи и теореми происходящи отъ разни неоснователни принципи и криви умозаклучения, които нашата младежъ черпи отъ съчинѣнията на разни западни профессори за свое образование и за онова на еднородцитѣ си.

Деветъ на десетий вѣкъ, въ който ся сме родили и живѣемъ и който вѣчь приближава до захождането си, е заблѣжителенъ не толко за исполинскитѣ открития и прѣврати въ нравствения и вещественъ свѣтъ, колкото защото е той искалъ да разрѣши вѣнъ отъ началата и истинитѣ, които християнството е прияло и проповѣдва, или подобръ да речемъ, защото за минутж ся повѣрова че чрѣзъ него сме дошли близу до разрѣшението на еднж отъ величайшитѣ задачи на челоувѣчеството, която задача е занимавала всякога челоувѣчеството,—що е челоувѣкъ, отъ кждѣ дохожда и кждѣ отива?

Тойзи въпросъ не е новъ, нъ е толкова древенъ колкото древно е и челоуѣчеството; за него толкова ся е писало въ древносттаъжъ што то цѣло езеро би ся съставило отъ мастило, обаче не е могълъ никой нето съ ногъжъ си да стъпне безопасно на повърхносттаъжъ му. XIX вѣкъ сериозно ся завзель да разрѣши тойзи въпросъ, и минутно повѣровахъ легковѣрнитѣ и фанатични привърженици на безбожния материализмъ, че влѣзналъ въ послѣдния си фазисъ, защото разрѣшението му ся ужъ сполучило чрѣзъ опити и доказателства.

Наший вѣкъ поревноваль славъжъ на класическыжъ древность, и искалъ въ това да нъ надмине съ разрѣшението на задачъжъ експериментално.

Въ противоположность спрямо свѣрхестественъжъ и метафизическы за космогонияжъ теорияжъ на Платона и на Аристотеля били създали материалистическыжъ теорияжъ други сжъщо достойни естествоиспитатели Гераклитъ, Емпедокль, Левциппъ, и Демокритъ, които мисляли че космогонията има за базисъ самото вещество, на което началнитѣ елементи сжъ най малкитѣ частички, които и нарекли атоми, и образували теорияжъ на атомологияжъ, спорядъ кождо всяко дѣйствиe и влияние на веществото е резултатъ отъ самитѣ на веществото атоми управлявани отъ величайши закони на привличането и на отблъсването, които закони сжъ природни свойства на веществото. Слѣдователно съществува само вещество дѣйствуваще и движуще ся отъ само-себе, и нищо друго нѣма вънъ отъ него. Тая теория ся измѣнила отъ великия естествоиспитатель Анаксагора, който чрѣзъ испитванията си дошълъ до заключение, че веществото ся управлява отъ нѣкожъ творчекъ силъ, кождо нарѣкълъ Умъ, а рѣшителния ударъ противъ тѣзи теорияжъ нанесълъ не чрѣзъ философически теории и чрѣзъ диалектикажъ, а чрѣзъ емирическыжъ методъ гениалний умъ на Аристотеля, който приема въ списанието си за «Мира» Бога за създател на вселенияжъ, както и безсмъртието на душъжъ.

Въпросътъ билъ опрѣдлительно разрѣшенъ, и както го Аристотель положилъ, тѣй послѣ го прияли и философитѣ и естествоиспитателитѣ Римски, Александрийски, Арабийски и другитѣ мѣдърци на научното възраждане (Баконъ, Линей, Ершелъ, Коперникъ, Сивьеръ, Картезий, Лайбницъ, Нютонъ, Галилей) когато въ началото на истекающия вѣкъ ся раздвижилъ въ католическия свѣтъ изъ ново — въпросътъ отъ челоуѣци които искали съ отхвърлянето на игото на клерокрациъжъ и на привилегированнитѣ чинове да отхвърлятъ отъ съвѣстьжъ на народитѣ и идеяжъ за Бога като мисляли въ распаденостъжъ и въ умственото си развълнуване, че тая идея едно прѣпяствие на челоуѣческия напрѣдкъ, и отъ нѣкой учени, които мисляли въ въсхищението си за възраждающыжъ ся наукъ че тя ся е била призовала да разрѣши всичкитѣ физически и

математически въпроси и да избави чело̀вѣка отъ всякъ фантазичъ и отъ всяко заблужденіе и да го вкара въ дѣйствителностѣтъ и въ вѣчнатѣ истинѣ.

При всичко че Г. И. Скалцуни описва точно историѣтъ, принципѣтъ, хипотезитѣ, теоремитѣ и мѣнїята на всичкитѣ материалисти и безбожници, нѣ ся видя за нужно да ся даде тукъ прѣдварително едно кратко понятие, спорѣдъ единъ ученъ мжжъ въ Парижъ, за цѣлото съдърженіе на списанието.

Въ началото на настоящия вѣкъ Французскій естествоисписатель Ламаркъ като наблюдавалъ влиянието на всичкитѣ метеорически условия върху живота и върху овѣковечението на разнитѣ родове и видове въ сътворѣнието и постъпненото осъвършенствование отъ по-простия организмъ къмъ по-свършенния и общитѣ мѣжду тѣхъ феномени на живота, и искалъ да освѣти принципѣтъ за происхождението на животнитѣ същества върху земѣтъ допнѣлъ до заключение чрѣзъ наведеение (par induction), а не чрѣзъ непосредствено доказателство, че чело̀вѣкътъ е отблѣсъкъ на свърхестественнѣ силѣ, нѣ не и сътворѣние на непосредствениѣ свѣрмірнѣ силѣ, и, че както всичкитѣ животни видове тѣй и чело̀вѣкътъ произхожда отъ единъ животнѣ частицѣ (клеткѣ, cellule), оригиналнѣ, която чрѣзъ постъпнено развиване (evolution) прѣзъ хиляди вѣкове морфозирала разнитѣ животни видове и най естнѣ чело̀вѣка съсъ тѣзи различкѣ, че тая първа животна клетка ся произвела отъ силѣ свѣрхестественнѣ, а не съ дѣйствието на механическитѣ сили и закони, които распорѣждѣтъ неорганическото вещество. Послѣ идѣтъ естествоиспитателнитѣ изучаваня на Хумболда и съчинѣнията на великитѣ естествоиспитатели Wallace и Дарвина, и особно на тогози послѣдния, който чрѣзъ опититѣ си на подборе (selection) върху животнитѣ искалъ експериментално да докаже изварненното въ природѣтъ прѣзъ вѣковетѣ постъпнено метаморфозиране и осъвършенствование и овѣковечение на рода (struggle for life). Тѣй образувалъ Дарвинъ теориѣтъ си, ко̀мто и прѣдложилъ за теоринѣ и приялъ както и Ламаркъ и Wallace, че първо явившия ся на земѣтъ животъ е отражение на свѣрхестественнѣ силѣ. Като приели тѣж теоринѣ Германскитѣ физиолози и учени ижже както Хекелъ, Фогтъ, Молешотъ и Бюхнеръ, употрѣбили иж по другъ смисълъ и къмъ друго направление, като извлекли отъ неж заключеня прѣсилени, ко̀мто сега прѣдставляѣтъ като събития непротиворѣчни и опрѣдѣлителни и тѣй образували чисто материялистическѣтъ школѣ съ емблемѣтъ на „монизма“, на ко̀гото два сж полюситѣ на осѣтъ, около ко̀мто ся върти всичката таория на физическия свѣтъ, т. е.

а.,) Никака сила не съществува внѣ отъ веществото, ко̀ето е безначално и приспособѣно, а вселенната ся е създадена чрѣзъ случайното сблѣскване на веществото, съдържа ся же

тя и съществува чрезъ движението на веществото, което движение е свойство на веществото.

б.) Логичното заключение отъ горния принципъ е че по-неже и челоуѣкътъ е произведение отъ случайно съерѣщане и движение на веществото нравственъ мѣръ не съществува, нѣ всичкитѣ дѣяния на челоуѣка сж случайни послѣдствія отъ случайни движения на веществото, отъ което е той съставенъ.

Тѣзи смѣли идеи на материализма бѣхж ся закрѣпили въ епохѣтъ на цѣвтенето му и отъ заблуденнитѣ опитвания на Мантегаца и на Пушетъ (Mantegazza Pouchet) за самоподвижно раждане, и тогава толко раскладили не само проститѣ нѣ и самия сериозенъ ученъ свѣтъ, щото съ сериозность ся разисквало, че ся приближаваль часътъ да се произведе чрезъ експерименталния пѣтъ и самий челоуѣкъ. На помощъ же прѣзъ послѣднитѣ десетолѣтия бѣхж дошли въ лагера на материализма нѣкои учени френолози, които (въ противоположность къмъ естествоиспитателитѣ които испитвѣтъ феноменитѣ на великия мѣръ) като ислѣдвали безкрайното и тъмно поле на малкия мѣръ (сир. на душевния челоуѣчески мѣръ) постарали ся да избѣлжѣтъ душевнитѣ и духовни феномени на душевнѣтъ челоуѣческж сферж като претендирали да докажѣтъ чрезъ експерименталния пѣтъ, и при здрави и при умоповредени лица че тѣзи феномени сж отъ естество на чисто механически колебания и расклащания на нервическжтъ сжщественность, спорѣдъ общитѣ закони на механикжтъ и на равносилието на силитѣ, и спорѣтъ тѣхъ челоуѣкътъ, слѣдоватолно и всякъ организмъ е случаенъ робъ на механическитѣ движения на безначалното, и присносжщно вещество.

За частие на челоуѣчеството, въ имято и противъ интереса на което много пѣте за нещастие ся сж распространявали много научни, религиозни и общественни заблудени идеи или за нѣкой нравственъ и материаленъ интересъ или по заблудение на създаважщитѣ идеитѣ си, много врѣме не ся продѣлжи тъмнината, която инакъ щеше да бѣде и една пародия за XIX вѣкъ, който стана забѣлжжителенъ вѣкъ на свѣтлинжтъ, а самата тая сериозна и благосвѣстна наука като не можеше да търпи да се обвиява и да ся хули чрезъ распространяването такви лѣжливи и искривенни идеи проповѣдвани въ нейно имя прие възъ себе си да освѣтли въпроса и да тури край на такви несжществуяжщи и безосновни учения като оставане всякому що му принадлежаше, полага ше логични прѣдѣли, татъкъ отъ които не може да стане не-то дума за научни истини. Теорията на материалитѣ ся основала върху научния триножникъ, първо върху атомологижтъ и движението на атомитѣ, второ върху дарвиновжтъ теориж за постжпенното развиване на сжществата които про-излѣзли отъ механически дѣйствія на веществото (атоми) и трето върху приимането че всичкитѣ душевни феномени (фи-

зиологически и патологически) сж происхождения отъ колебания и расклащания на динамически и химически измѣненія на мозъчното (нервическото) вещество.

Нека видимъ сега какво научно достоинство и каквж субстанциж има всяка една отъ тѣзи три теоремеи.

а.) Атомологията е най древна классическа теория, спорядъ кождо веществото подраздѣлявано безпрѣдѣлно стига до нераздѣлимитѣ си частички, които за това ся нарекли атоми. Тая теория е твърдѣ проста и андуктивна, нѣ е само теория. Извѣстно е въ наукжтж ся нарича теория едно заключение (спорѣдъ феноменическитѣ правила на логикжтж) извлечено чрѣзъ методжтж на индукцижтж отъ наблюдението на нѣкои опрѣдѣленни физически феномени, отъ които ся стараемъ послѣ да заключимъ и за взаимното отношение, за причинжтж, за происхожданието, за природжтж и за цѣльтж на тѣзи феномени и на подобнитѣ тѣмъ, като имаме намѣрѣние да допълнимъ, чрѣзъ създаването теоринж, праздностьтж тамъ кждѣто не влиза непосредственно разбирање, наблюдение, изслѣждане, анализиране, и слѣдователно нуждата на чловѣческия духъ, който не може да остане извисенъ на въздуха, принуждава безпокойния наученъ духъ да морфозира нѣкож идеж за причинжтж и за естеството на феноменитѣ и да даде малко-много едно вѣроятно тълкование за тѣхъ, и тѣй постъпенно ся образува „теорияга“, която не е експерипентално доказателство, и слѣдователнето научна истина, понеже не не може да прѣтърпи експерипентално изслѣждане, както изисква положителната и православна (правомислящата) наука.

Многошумнитѣ прочее атоми не ся сж доказали експерипентално; прѣдполага ся че сжществувжтж и хубава е хипотезата, нѣ за православнжтж наукж е гола хипотеза, нѣ и логично е несжществувжща (употрѣбява ся и тукъ индуктивно логиката както създаважщитѣ теории), защото всяко вещество е раздѣлимо, слѣдователно и най послѣдната му частица (атомътѣ) е раздѣлима, което не ся съгласява съ мисльлтж на атома, който е вещественна частичка и не приема по-нататашно подраздѣлѣние; слѣдователно или сжществувжтж атоми които, като сж частички отъ веществото и имжтж просторъ, подлѣжжтж на по нататашно подраздѣление което неще стигне до таквж точкж, щото като нѣмжтж просторъ нѣма и да сжществувжтж, защото не можтж да държжтж мѣсто; или не сжществувжтж, а ся сж измислили само условно и искусствено, за икономинж и вѣроятно за истълкуване и разбирање физическитѣ феномени когато ся създаа атомистическата теория. И наистиннж тѣй е работата, защото физико.математическитѣ науки по необходимостъ прияли тжзи теоринж за истълкуване механическитѣ, физически и химически феномени (тяжестьтж, химическото средство,

въздуха, звука, топлинжтж, свѣтилото, електричеството) които ся считжтъ днесъ за различни стжпени на движението на атомитѣ (сир. теорииж прѣдположителнж) създадени на послѣдкѣ за взаимностѣж на тѣзи феномени и на условието «равносилие на силитѣ», т. е. никоа сила не ся изгубва, нѣ само ся морфозира (търкането произвожда звукъ, послѣ топлинж, топлината свѣтлинж, свѣтлината химически измѣнения, тѣзи пакъ електричество а то пакъ механическо дѣйствие и на опацѣ). Истина е. че физическитѣ науки напоследкѣж сж истълкували и доказали твърдѣ много отъ феноменитѣ и взаимното имъ свързване, естеството имъ обаче и причината оставжтъ всякога неизвѣстни на наукжтж, и за това е тя принудена да създава хипотези за лесно разбираене феноменитѣ, които тя проповѣдва.

Нѣ за минутж ако ся приеме за истинскж атомистическата теория, разрѣшавали ся лесно материалистическия въпросъ? Не; нѣ въ сжщжтж минутж ся поражджтъ много други свързанны и непосредственни въпроси и недоумѣния които ся относжтъ къмъ причинитѣ, механизма и природжтж на веществото. На часа ся поражда въпросътъ, що е веществото и каква е природата и субстанцията му? Тя е една и сжщата субстанция която ся изявява въ различни елементи (металли, неметалли, металловидни както ги дѣли химията), и тогава кои сж причинитѣ и кой е механизмътъ на таки метаморфозирания на веществото, или иначе изразено, коя е единственната субстанция на веществото, отъ което сж произлѣзли другитѣ елементи и вселенната? или имаме много вещества (елементи), и тогава пажда теорията за единственостѣж и присносжщностѣж на веществото, защото кое отъ тѣзи вещества е първородното (оригиналтѣ) и кои първи причини сж потикнжли веществото къмъ движение (защото колебажщето ся движение на атомитѣ е резултатъ, а не е то самата първа причина на на колебажщето ся дѣйствие на атомитѣ, отъ което дѣйствие произлѣзло и произлиза всяка творителна дѣятелностъ на атомитѣ), и на конецъ отъ кое естество и отъ кой образъ или типъ е механизмътъ, който произвожда чрѣзъ расклащането и треперянето тукъ звукъ, тамъ пакъ топлинж или свѣтлинж и другадѣ мисли и размишлѣния? Защото до колкото ни е извѣстно, не ся знае още поне вътрѣшното естество и механизмътъ на електрическжтж и магнетическж течностъ на свѣтлинжтж, на привличането, на тяжестѣж и на химическото сродство. Науката е направила наблюдение, испитала е и е опрѣдѣлила феноменитѣ, порядѣка, законитѣ и условията по които ся случважтъ всичкитѣ феномени на физическия (вещественния) свѣтъ, нѣ не е могла още да вникне и да анализира първитѣ причини и по вътрешнжтж природж на причинитѣ на по вечето феномени, и за това като положителна наука, понеже не иска да губи время въ изслѣждане първитѣ причини (които до се-

га е напразно търсила) слѣдва прѣдопрѣдѣленieto и т. е. умножава наблюденията си въ физическия мiръ и прави приспособлѣния на наблюденията си, а пакъ за първитѣ причини образува само теории за олеснѣние въ изучаването феноменитѣ.

За това и началникътъ на съвременния материализмъ прочутий Хекелъ като виждалъ невъзможността да докаже и дръжни недоумѣнията на справедливия и добросъвестния ученъ свѣтъ за веществото, прѣдложилъ приемането присносмъщността като догматъ, който не приема разискване, сир. като истинъ а *rigori*, т. е. като извѣстность безъ изискване доказателства.

б., Теорията на Дарвина. Самий Дарвинъ прѣдложилъ теорията си като теория (хипотеза), която нѣ удостоила съ научна истинъ, като приялъ началенъ оригиналенъ създаденъ отъ свърхестественна сила; за минутъ ся разбрало че и тоизи началенъ оригиналенъ ся е родилъ самоподвижно спорядъ опитванията на Pouchet, потвърди ся и изречението на Harvey *omne vivum ex ovo.*“ (всяко животно отъ яйце), което великий Вирховъ бѣше приспособилъ въ медицината „*omnis cellula a cellula*“ (всяка клѣтка отъ клѣтка), и ся забрави вече свършенно самоподвижното происхождение.

Като ся доказа за несъществување и безосновно самоподвижното происхождение, остана въпросътъ за постъпенното осъвършенствование на животното царство спорядъ закона на развиването (*évolution*) и чрѣзъ способа на физическия подборъ (*selection*) сир. на подобрѣнието и осъвършенствованията на вида чрѣзъ смѣсането на животнитѣ; по нови обаче и по точни опитвания сж доказали, че внуцитѣ и царавнуцитѣ произхождащи отъ животни, които съ цѣль за подобрѣние на вида отъ по напредъ ся смѣсватъ, повращатъ ся въ образа на дѣда си или на прадѣда си, т. е. разнообразието отъ смѣсането има опредѣлени граници, отвъдъ които родоветѣ и видоветѣ ся повращатъ въ *statu quo* то, което събитие доказва постоянността и неизменяемостта (съ привременни измѣнения и отклонѣния отъ началния типъ) на рода и на вида, които при венчкото влияние на искусствения и физически подборъ, на борбата за съществувание и на климата, твърдѣ малко и то привременно, ся отдалечаватъ отъ оригиналния си типъ, а всяко едно такво отдалечение ся счита по вече патологическо отъ колкото физиологическо когато имаме вече чудовища, както е извѣстно въ патологичката подъ името „*atavisme*“, когато внукътъ прѣскача непосредственния родителъ и прилича на отдалеченъ прародителъ.

Въ слѣдствие на недостаточнитѣ доказателства Дарвиновата теория падна отъ висотата си, и по дошото за нея е че самитѣ ѝ защитници си оспорихъ мнѣнията, а пакъ знаменититѣ естествоиспитатели Wallace, Huxley, Agassiz провъзгласихъ всенародно, че бездна раздѣля челоуѣка отъ другото животно царство и отъ другия вещественъ свѣтъ, щото само особно тво-

рческо дѣйствиe влѣзло въ сѣтворението а не механически-тъ закони на неорганическия свѣтъ, и слѣдователно празни сж всичкитѣ старания за откриване живота до колкото не ся доказва експериментално, че първото вещество чрѣз механически-тъ му колебания и расклащания и измѣнения може да приеме животъ, да разрежи и да пожелае.

Послѣдно прибѣжище на материалиститѣ е било уподоблѣнието, което ся заблѣзва между чловѣка и нѣкои видове маймуни, Шимпанзе-Гориллѣ, и като не могли това уподоблѣние да отождествятъ чрѣзъ сравнителнѣжъ анатомиж, нито и чрѣзъ Палеонтологичѣжъ и предисторическѣжъ древностъ прибѣжили къмъ изобрѣтѣнието и създаванетоъ техничскѣ прѣдѣлъ „Прѣдчловѣкъ“ или „чловѣко-маймуна“ или „сѣдинително колеелце“ чрѣзъ което искали да претендирѣжъ че е сжществувалъ типъ посрѣдствущъ между чловѣка и маймунѣжъ собствении родителъ на днешния чловѣкъ, типъ който е билъ въ цвѣтуеще положение въ предисторическѣжъ епохѣ и който ся изгубилъ; за нещастие обаче такъвъ типъ не ся е намѣрилъ отъ палеонтологичѣжъ и отъ предисторическѣжъ древностъ. До сега е поне извѣстно това събитие, че вѣнъ отъ станжлитѣ опитвания отъ Европейци удиви племена не ся е сполучило да произлѣзе чловѣкъ отъ маймунѣ и на опаци, и при това ся е заблѣжило и най важното събитие въ наслѣдственностѣжъ на духовнитѣ и душевни служения, сир. че тѣзи прѣминуважтъ у чловѣка отъ вѣсходящитѣ къмъ низходящитѣ, а това не ся случва у маймунитѣ ну другитѣ животни; всичкитѣ случаи на чловѣка, които прѣдставили маймуновиденъ образъ и маймуновиднѣ главѣ ся показали патологически и чудовищни неправилности въ устройството. Прѣди нѣколко години ся бѣше повѣрувало че сжществувѣжтъ племена, които ся намѣрѣжтъ още въ периода на началното си организиране, нѣ ся доказа че тин сж били организирани както нашето племѣ, и въ нѣкои случаи стожтъ по горѣ; главата на Ескимоситѣ и на Фуенитѣ принадлежи на най сѣвършенния типъ; други нѣкои плѣмена, както ония на Ведитѣ въ островъ Цейлонъ и на туземцитѣ въ островитѣ Андаманъ, имѣжтъ черепъ намаленъ по обемъ, за това ги и помислили хората че принадлежѣжтъ на типа на малоглавитѣ, нѣ при всичкитѣ умаленни растоияна черепа имъ ся доказа чрѣзъ свѣдущни изучвания че е той много далечъ отъ типа на малоглавитѣ и че има сѣвършеннѣжъ правилностъ на чловѣческия общъ черепъ, за това и антропологѣжъ Вирховъ нареклъ таквитѣ черепи микроцефала (отъ *na'nos* u *kephali*) въ противоположностъ на малоглавитѣ, (*microkephali*) които ся характеризирѣжтъ чрѣзъ разни неправилности.

Едно само племѣ е останало неиспитано и неизслѣдвано, племѣ то на *orangs—simaigs* и *orangs—sekaïs* туземци на полуострова Малакж, въ гористѣжъ странѣ на които като отишълъ единъ руски пѣтешественникъ заблѣжилъ нѣкои инди-

видууми отъ това племя различаващи се по малкия си растъ и по космитъ на главжтж си; напоследъкъ же една научна миссия на мѣстото издирила всичко що се отнася и къмъ това племя, и испратила черепи и косми до специалния въ такви изучавания антропологъ Вирхова, който забѣлѣжилъ, че тѣзи черепи имжтъ чъртитъ на главж отъ негъръ малоглавъ съ умаленнж вътрешнж черепнж вмѣстителн. сть, безъ обаче да прѣдставлявжтъ нето най малкжтж дирж отъ чисто скотско происхождение. По тойзи начинъ изслѣдванята въ всичкитъ точки останжли отрицателни и бесполѣзни, относително къмъ освѣтлението въпроса за началото на сщществата и за постжпенното развиване на видоветъ, нето ся намѣрилъ „прѣдчеловѣкътъ“ „маймуночеловѣкътъ“, и „сѣдинителното колелце“ остана почти басня. Научната антропология ся започва по необходимостъ отъ живущитъ племена, ако пакъ нѣкой сериозно като разиска иска да утвърди догмата за метаморфозирането, трѣба по необходимостъ да ни докаже точно кждъ главно имжтъ началото си человѣческитъ племена, и какъ ся придобили особнитъ чърти, които ся пазжтъ у тѣхъ чрѣзъ наслѣдството. Още не ся е рѣшилъ научний антропологически въпросъ да-ли всичкитъ человѣчески племена сж произлѣзли само отъ единъ человѣкъ, или отъ много, какъ то мисли Quatrefages напоследъкъ и Gimplowic, и при всичко това има учени мжже (по злощастие), които прѣдлагжтъ происхождението на человѣка отъ маймунжтж за учение непротиворечно!

в.) Психологически свѣтъ. Въсхищеннитъ материалисти като не сполучили отъ изслѣдванята и старанията си да докажжтъ, че вѣществото ся саморажда, и не намѣрили почва и подпори въ физикоматематически и биологически науки прибѣгли най послѣ къмъ душевнжтж сферж на человѣка, като искали да докажжтъ че феноменитъ на тжжж сферж сж резултати отъ химически и механически дѣйствия на мозъчно-то вещество помислили, че и доказали това, и слѣдователно непосредственно и заключили за чистжтж и исключителнж сщественностъ на человѣческия душевенъ животъ; и тѣй посредственно помислили, че сполучили желанието си, понеже ся доказало, че нищо не сществува вѣнъ отъ веществото. „Онова що иска человѣкъ, това и мисли да е, нъ не е тѣй“.

Много ся е писало, разисквало ся е и ся е казало, кактѣ ще виджтъ читателитъ въ прѣвода на скалцуновото съчинение, за анатомическото, биологическо, микроскопическо, физиологическо и патологическо съставление и распорѣждане на нервическжтж системж ина мозъка. а тука ся споминжтъ на кратко само поризмитъ на авторитетни личности, които иждивили всичкия си животъ за разрѣшаване таквитъ въпроси и на които мнѣнията сж тѣй да речемъ, аксиоми въ ученния свѣтъ. Пастъръ вижда голѣмж ямж между человѣка и скотския енстиктъ и проститъ механически закони на веществото,

за това и възпѣва идеятъ за безконечното сщество. Най-великитѣ физиолози, и най вече онѣзи на нервическитѣ системѣ, Magendie, Hourens, Claude Bernard, Weber, Vulpian и Du Bois Raymond исповѣдватъ, както слѣдва, невежеството на биологическитѣ науки и на физиологитѣ на нервическитѣ системѣ, за да могатъ да дадатъ сериозво и опрѣдѣлително тълкование на душевнитѣ и духовни феномени на чловѣка. Биологическитѣ науки иматъ за цѣль и послание анализирането на жизненитѣ феномени и на законитѣ имъ и изслѣдането на поближнитѣ причини, нѣ не сж въ възможность да опрѣдѣлятъ сщносттатѣ имъ и първитѣ причини. Нервитѣ и клѣткитѣ на мозъчното вещество иматъ свойството да възбуждатъ, да приематъ въшнитѣ впечатления и да ги преносатъ, нѣ не съставляватъ самото почувствование, мислянето и искането, нето първатѣ причинѣ, изъ кождо проистичатъ, нето сами тии истълкуватъ първото имъ начало. Днешнитѣ напрѣдци на наукитѣ ни сж отвели къмъ пологичното истълкуване всичкитѣ феномени, които ся относатъ къмъ механическитѣ закони на веществото, нѣ бездна сществува между тѣзи вещественни феномени и истълкуването имъ и точното опрѣдѣлѣние на мозъка, нето е възможно чрезъ колебанията и расклащанията на веществени атоми и на нервическитѣ клѣтки да ся истълкува почувствването чловѣческитѣ личностъ, почувствването „Азъ“.

Знаменитий же естествоиспитателъ Tindal, който ся прѣсели въ вѣчносттатѣ прѣди нѣколко мѣсяца, въ изслѣданията си за тойзи въпросъ прилага, „че задачата за сществуващето отношение между вещественитѣ и духовни сферѣ (между тѣло и душѣ) остава още тъмна, защото напрѣдкътъ на днешнитѣ науки не е успѣлъ да их освѣтли и разясни.

А лѣкарътъ и професоръ Lotze, който станалъ знаменитъ чрезъ „Физиологиче скитѣ си психологиѣ“ както и неговий намѣстникъ Линднеръ приематъ дуализма на човѣка, защото не могли да истълкуватъ теориитѣ че колебанията на нервическитѣ клѣтки отъ въшни или вътрешни причини е възможно да произведатъ душевни сили и феномени. И тѣзи сж съ малко думи мнѣнията на специалнитѣ мжже за физиологическото състояние на нервическитѣ системѣ. Въ по голѣмѣ неясность и неизвѣстность ся намѣрва човѣктъ когато иска да извлече заключения и причини на душевнитѣ феномени и зима за поприщана изучване и изслѣдане патологическото положение на нервическитѣ системѣ, когато физиологическото му състояние е още загадка (мозъкъ) и за френологитѣ лѣкари и за изслѣдователитѣ и прѣврженниците на физиологическитѣ и емпирическѣ психологиѣ. Английскитѣ Петицистѣ (positiviste) философъ Herbert Spencer въ послѣдното си изучване подъ надсловъ „Синтетическа философия“ опрѣдѣлява че „наука е отъ части съединенно познание; а философия е съвършенно позна-

ние,“ слѣдователно вѣкъ ученъ човѣкъ е принуденъ да съедини познанията си по възможностъ въ по съвършенното съединѣние на знанието въобще, което е философията, и като е принуденъ да пофилособствува приема по необходимостъ нѣкож философскж системж сравнително съ образованното си убѣждение, отъ изслѣдванията и отъ своя си естественъ разумъ. Тѣй разнитѣ науки и искусства въ разнитѣ епохи на челоѣчеството ся сж вдѣхнѣли и ся сж основали върху владѣющитѣ отъ время на время философически системи. И понеже въ нашия вѣкъ ся развили паралелно и сжщевременно, и твърдѣ голѣмъ и бързъ потикъ, земали всичкитѣ философически системи отъ крайнитѣ спиритуалисти до крайнитѣ Материалисти съ всичкитѣ имъ по между различения Kant (спиритуалистическа школа), Cosin (еклектическа школа), Littrè Comte (Ѳетицистическа школа), Lotze Spenser (експериментална школа), Хекелъ, Бюхнеръ (Материалистическа школа) естествено е било и отъ занимающитѣ ся съ патологичтж на душж тж и на мозъка всяки единъ да пригърне спорѣдъ мнѣнието си различенъ базисъ и различно начало за истълкуване разнитѣ физиологически и патологически феномени на душж тж и на нервическж тж системж. Всички сж съгласни че нервическата система има отношение къмъ изявяването на духовнитѣ феномени, всяки обаче отдава различно значение и различнж стжпенъ на дѣятелностъ и съдѣйствие въ свойствата на нервическж тж системж. Еднитѣ заиржтъ въ неж алфжтж и омегажтж, началото и конеца, на всяко умественно дѣйствие и изявление (материялиститѣ), а другитѣ ж сжитжтъ за слугж и срѣдство за външно изявление на свърхествентитѣ душевни сили (спиритуалиститѣ), а трети пакъ за съдѣйствие на обoitѣ (еклектицитѣ) и четвърти изучжтъ падажщитѣ подъ чувствата и подъ анализирането на феномени, като стожтъ индифферентни за първото имъ начало (Ѳетициститѣ); слѣдователно, освѣнъ крайнитѣ материялисти другитѣ, или непосредвенно или посрѣдствено, приемжтъ сжществованието на свърхтѣлесни сили, или поне не отказватъ сжществованието имъ, както не можжтъ да истълкувжтъ какъ е възможно храната чрѣзъ кървь тж и чрѣзъ колебанията на невричакскж тж позчнж клѣткж да произведе феномени, каквито сж онѣзи за раждането на прѣдставлѣнията въ мозъка (отъ външни или вътрѣшни причини), на повторителнитѣ прѣставлѣния (память тж), на разума (размищлението), на самосъзнанието (азъ) да почувствува и да желае. За изслѣдванията върху животни поискали да докажжтъ че и тѣзи притѣжавжтъ природно (енстиктивно) нѣкож елементарнж стжпенъ на самосъзнаване първопрѣдставителнж и второпрѣдставителнж силж, обаче таквитѣ естикти не излижжтъ отъ скотскжтж сферж на тѣлеснитѣ нужди, и слѣдователно не съзнавжтъ нето сѣнкж отъ чистъ духовенъ животъ.

Прѣдставителната физиология е опрѣдѣлила сѣдалища на нѣкои чувства въ мозъка (на зрѣнието, слуха, движението, механическото слово, писанието), тии сж обаче нервическа центрове на опрѣделенни механически служения, нъ не съставлявжтъ самитѣ центрове на мислянето и на желанието. И ако за минутж приемемъ, че тѣзи вмѣстенни нервически центрове съединени въ мозъка заедно съставлявжтъ цѣлостъ-тж на силитѣ, която то ся нарича душа, пакъ остава тайнство, какъ вънкашното вещественно раздражѣние ся измѣнява въ мишлѣние, коя е природата и кой е механизмътъ на такви издѣлия и измѣнѣния, щото отъ мъртвото вещество да ся създава нѣщо, което не е вече вещество, защото не принадлежи вече на прикосновение, на вещественно анализиране (размишление, сжждение), нъ само ся разбира за по горѣ отъ веществото.

Тая непрѣодолима мжчнотия въ разрѣшението на тжзи задачж принуждава и най дързскитѣ и буйни матереалисти да ся позаприжтъ прѣдъ въпроса и да прѣдлагжтъ само вѣроятни теории за истълкуване феномена.

Пиеанологичното наблюдение на мозъка не е могло никакъ повече да освѣтли онѣзи феномени чрѣзъ измѣненията-които намѣрва подиръ смъртътж въ мозъка на умоповреденитѣ, като приело най вече, че на много мѣста не може да намѣри и патологически измѣнения, които да истълкувжтъ забѣлежитѣ прѣзъ живота неправилности и отсграниция на духа; не-то и опитванията на хипнотизма освѣтлихж по вече душевнитѣ феномени; на противъ въ послѣдно время английски наблюдатели оспорили хипнотизма и неговитѣ феномени като потвърдявали, че нервострадателнитѣ индивидууми или прѣдставявани въ засѣдания на хипнотизмъ или слушащи подписи на такви засѣдания и въ болницитѣ почуения на професори като ся приуждавжтъ отъ тѣхъ учжтъ ся постепенно да вършжтъ комедии или за нравственно развлечение и за произвождане очудването на нѣкое свое лице или за вещественни интереси. Френологията само е сполучила да докаже, като ближни причини на душевнитѣ неджги, всякаквитѣ духовни и тѣлесни злоупотребления, разнитѣ болки (отъ спиртливи пития, отъ тютюнъ, отъ лишения, отъ сифилисъ, отъ нервически неджги) и преминуването имъ у потомцитѣ чрѣзъ наслѣдственостътж; въ въпроса обаче коя е по вътрешната природа и кой е механизмътъ на душевнитѣ болки владѣе още тъмнина, когато сжщо таква царува и за по вътрешното служение на нервическжтж системж. Микроскопътъ и химията можтъ да испитвжтъ всичкитѣ феномени подиръ живота и вънъ отъ него. Колко е обаче далечъ вътрешността отъ вънкашносттатж на живота, е извѣстно на всичкитѣ учени, които, когато прѣдлежи въпросътъ за дѣйствието на чисто химическия феноменъ, на дѣйствието на гастрическия сокъ върху хранжтж правжтъ разликж като казвжтъ, че гастри-

ческии сокъ иначе дѣйствува вънъ отъ организма, въ онита на химическитѣ работилницѣ, и иначе въ стомахъ, дѣто сѣ дѣйствува и животътъ на организма, слѣдователно опити направени чрѣзъ извѣстнитѣ срѣдства не могатъ да иматъ никакво достоинство и приспособлѣние на случавайтѣ се въ произвеждането и изявиението на душевнитѣ феномени.

Въпросътъ за произхожденieto на челоуѣка е ценитанъ подѣ чистия му наученъ възглядъ и подѣ тройното му отношение къмъ наукитѣ въобие т. е. а.) подѣ възгледа на козмогоническото произхождение на всичко въ вселенитѣ, б.) подѣ биологическия му възглядъ, в.) подѣ чистото отношение на външния и вътрешния свѣтъ (на душевнитѣ сферѣ).

а.) Атомическата теория сѣ е доказала недостаточна за разрѣшение въпроса какъ е произлѣзълъ свѣтътъ, и самата ечитана за по вѣроятитѣ теоритѣ на Лапласъ за козмогонитѣ дава само нѣкоитѣ вѣроятитѣ идеитѣ на механизма за образуването на планетитѣ, като приима образуването имъ чрѣзъ въртенето около оситѣ на началитѣ мъгливи веществении кашѣ (спорѣдъ атомологическитѣ теоремѣ за колебаннето, расклацането и движението на атомитѣ), като не могла обаче нето по прѣдложение да каже какво е било естеството и сѣществото на това оригинално вещество и какъ и защо започнало да сѣ движи, и какъ най послѣ като сѣ движило, е могло толкова цѣлесъобразно да положи себе сѣ въ безконечноститѣ и да сѣедини разнообразието и противоположението въ сѣдържане и единство, и на конецъ какъ е произвело живота.

б.) Биологическитѣ науки не само не сѣ сполучили да срѣщитѣ нѣкъдѣ да сѣ произведе самоподвижно животъ нето и чрѣзъ опитвания да произведитѣ и най долния жизненъ организмъ, нѣ за иронитѣ на тѣзи науки не сѣ е сполучило още да сѣ даде опрѣдѣление що е животъ и що трѣбва да разбираме чрѣзъ думитѣ животъ.

в.) Испитването и анализирането чрѣзъ експерименталния пѣтъ за тѣлкуване душевнитѣ недѣги сѣ доказали, че тѣзи феномени избѣгватъ отъ челоуѣческото анализирание и разбирање и че въ изявиението имъ посрѣдничествува н една свѣрхтѣлесна надзирайтѣща сила, която избѣгва отъ обикновенитѣ научитѣ аналитическѣ методѣ.

Положителнитѣ науки като не сѣ могли да сполучитѣ да дайтѣ разрѣшението на задачитѣ, нето материализмътъ да докаже чрѣзъ дѣла теоритѣ сѣ, справедливий наблюдателъ и сѣдия не може да отхвърли идеитѣ за сѣществование на свѣрхестественни закони, на които сѣществованияето не може извѣстно чрѣзъ опити да докаже и спиритуалистическата школа, нѣ само разбира логично и чрѣзъ анализране душевнитѣ феномени, и слѣдователно може да сѣ рече че и материалистическата и спиритуалистическата школи само теоритѣ учитѣ безъ да могатъ да потвърдитѣ и тѣхъ чрѣзъ опити,

както изисква положителната наука. Нъ спиритуалистическата школа е прѣдпочтителна, защото по малко е тъмна и по малко недоумѣния остава въ чловѣческия духъ; тя е самата логична идея, която ся съгласява съ научното наблюдение за свѣтскитѣ феномени, и която, потвърдена отъ самитѣ положителни и физически науки, е най благородната и висока идея и тя възрожда наукитѣ и чловѣка, които ся старае да ся освършенствува и да ся извиси къмъ идеалността и безконечността, да изнамери и да стигне чрезъ научнитѣ истини абсолютнитѣ истини, която спорѣдъ християнското исповѣдане е самия Богъ, на когото мисълтъ чловѣчески умъ не може да схване, защото умътъ и познанията на чловѣка може сж ограничени не могатъ да схващатъ безконечността, както това исповѣдватъ всичкитѣ велики астрономи и естествоиспитатели, които като глѣдатъ само часть отъ вселенцата помрачаватъ ся въ ума и тамъ ся зафиратъ и търсятъ създателъ, а не прости жизненни клѣтки и атоми, нъ нѣщо което стои по горѣ отъ веществото.

Г. Скалцуни расправя подробно че материалистическата теория, както и самата материя, е теория логично безосновна, научно недоказана, която унижава чловѣка до скотското положение и го учи, че заблуждение и самооблъщение е идеята за свободнитѣ воли, защото всичкитѣ физически и духовни феномени сж случайни и необходими резултати отъ материални механически дѣйствия и слѣдователно бракъ, вѣра, добродѣтель, зло, правда, обязанность, герой, злодѣецъ, сж праздни и суетни и всичко зависи отъ хранитѣ въ утробитѣ, всичко е случайно съвпадение зависяще отъ колебанията на вещественнитѣ атоми. За злощастие такива безтидни и неоснователни учения ся проповѣдватъ отъ учени мъже въ името на наукитѣ като заключения отъ научни открития и изработвания. За благощастие обаче и за честь на истинскитѣ науки мнозина сериозно учени мъже ся устрѣмилъ, какъ той. Скалцуни съ тойзи си трудъ, противъ такива лъжливи учения и чудовищности и доказахъ че сериозната наука отвѣрля твквитѣ заключения произносяни въ името на наукитѣ, и понижащи чловѣчеството.

Извѣстно е че въ послѣднитѣ дни на XIX вѣкъ дойде важенъ и общъ контрастъ, като ся опровергахъ надѣждитѣ върху теоритѣ и възниканята на материализма, които бѣше наводнилъ вѣка и който върви къмъ издѣхване. Чловѣцитѣ почувствуваха нуждѣтъ отъ надѣждѣ и неосѣтно ся повращатъ въ мнѣнията си които ся считатъ за овежтели, и въ нѣдрата на които сж намѣрвали утешение и облекчение. Самъ Фетицистътъ и натуралистътъ Зола ся рѣшилъ да отиде въ Лурдъ — единъ видъ манастиръ въ Франциѣ — и да изучи тамъ сериозно и безъ иронии зрелището на много хиляди поклонници, които съ сърдечни бодѣвни отивали да търсятъ надѣждѣ.

Человѣчеството ся сега намѣрва въ единъ периодъ на мистицизмъ, който ще го поведе накъ къмъ вѣржтѣ, и за това виждаме сега въ Европѣ да изникнѣтъ и да ся умножавѣтъ като глѣби будистическитѣ дружества въ Парижъ, Спиритуалистическитѣ въ Германшѣ и онѣзи въ Лондонъ които търсѣтъ невидимото и отдалечено съобщение на духоветѣ, и ся стараѣтъ да дойдѣтъ до едно сближение и съобщение съ нѣкой прѣбестественъ свѣтъ, понеже ся наситили вече на низкитѣ и смърдливи блата и тини на материализма. Человѣкътъ като почувствува ограничението на познанията си, на духа си и въобще на тѣлеснитѣ си и вещественни сили въ отношение къмъ безконечността, неосѣтно и неволно почувствова и нуждѣтъ отъ единъ свѣрхземель горизонтъ, отъ небо осветенно чрѣзъ духовно слънце. Като вижда человѣкъ съ положителна независимостъ и съ справедливостъ, и ако даже невѣрува, принуждава ся да приеме чрѣзъ изучаването явнитѣ събития, че за человѣчеството религиозний духъ е единственний логиченъ, естественъ и спасителенъ духъ; за това ся считѣтъ виновни и правственни автори на умножаванитѣ ежедневно прѣстѣжливния, онѣзи автори които найъ вече като сѣж учени и знаѣтъ материалистическѣтъ теоршѣ че не е доказана и не може да ся докаже, не ся двоумѣтъ обаче да раздадѣтъ между младежитѣ и простия народъ заблуджениа, че обаяността и правственността сѣж химери, утопии, тѣпоумия, и че единственната положителность въ тойзи свѣтъ е получаването всичкитѣ наслаждениа и удоволствия, като приуготовлявѣтъ по тойзи начинъ невежитѣ и злитѣ поество къмъ прѣстѣжливнията. Противъ безсѣвѣстнитѣ учители на прѣстѣжливнията обществото трѣба да земе мѣрки възбранителни, а не противъ прѣстѣжливнитѣ, които сѣж страдателни орджия на прѣстѣжливнието.

Живѣемъ и умираме въ срѣдъ глѣбочайше тайнство, на което разрѣшението, подиръ единъ животъ отъ толко хиляди години и отъ всякакви басни, отъ филологически, научни философически системи, никой не е нашълъ. Отъ другѣ странѣ имаме почти извѣстностьѣ че отъ время сме живяли и умряли, ще живѣемъ и въ бѣдѣще и ще умираме; слѣдователно въ това тайнство единственната мѣдрость ся състои въ това, въ тѣзи добродѣтели, да исповѣдваме невѣжеството си и покорностьѣ си спрямо безпрѣдѣлното и безконечно това невидимо сѣщество, като изявяваме смирѣнието и подчинѣнието си къмъ него чрѣзъ християнскѣтъ вѣрж. Не може да сѣществува поголѣмъ паралогизмъ отъ онзи да вѣрува человѣкъ въ онова що не лнае, не разбира и не доказва, когато може да знае, да разбере и да докаже; нъ тамъ гдѣто не може да незнае, нето да разбере и нето да докаже и кадѣто сѣществува пълно и положително събитие, както тайнството което ни обгрѣща, само едно разрѣшение сѣществува,

върването. Вървата е абсолютно необходима за всичките човѣци и за прѣвѣсходнитѣ умове и за голѣмото множество на иезежитѣ, неученнитѣ, немощнитѣ духомъ и онеправданнитѣ, защото тя е една сила която държи нравственния свѣтъ, и за това никой нѣма право да ѝ вдигне, защото които ся опита да ѝ вдигне или да ѝ умаломощи, той прѣвъ ще почувствува послѣдствията отъ своѣтѣ си безсвѣѣтностъ. Само легкомислящи и неопитни хора могатъ да ся подигражатъ съ вържатъ и святятъ надеждѣ къмъ Бога. Человѣчеството ся е родило, живѣяло е и ще умре съ идеятъ на бога, и на надѣждятъ къмъ него; или тѣжъ идеѣ е получило отъ откровение, или почувствованиято на безсилието му го е принѣдило да ѝ образува, или на конецъ ся е измислила, при всичко това обаче е единственото благополучно и високо придобиване, което е направило человѣчеството; ако сѣ станѣли чрѣзъ неѣ злоупотрѣблѣния и въ неѣно имя, това никакъ не докача самѣтѣ идеѣ; и въ имѣто на чистѣтѣ наукѣ не ли ся сѣ извършили и ся сѣ распространили лѣжливи и омразни работи.

Идеѣта за Бога не само не повѣжда никого и никѣдѣ, защото не дава прѣпятствие нето на ума, нето на сърдцето, нето на научното изслѣждане, нѣ напротивъ укрѣпява, ожитворява всичкитѣ, всичко и наукѣтѣ която търси абсолютнѣтѣ истинѣ и свѣтилото, т. е. самаго Бога.“ Азъ бо есѣмъ свѣтъ, азъ есѣмъ истина; вѣруѣй въ мя (въ истинѣ) иматъ животъ вѣчний“.

И по горѣ ся спомѣна, че не сѣществува било у индивидуумъ, било у семейство, било у цѣлъ народъ по голѣмо злощастие отъ колкото когато ся умъртѣжѣтъ и угасѣтъ свѣрхмѣрнитѣ почувствования и проистекаѣщето отъ тука унищожение на свѣрхестественнѣтѣ мощъ на нравственния законъ и на общественнѣтѣ обязанностъ. Християнската религия, чрѣзъ която ся съживи и възроди человѣчеството, и която прѣзъ деѣтънадесѣтъвѣка е направила исполнеки на прѣдѣтѣ, ся прѣдлага намъ отъ всичкитѣ църкви като събитие на свѣрхмѣрно начало и свѣрхмѣрна сѣщественностъ, отъ гдѣто произхождѣтъ сили и истини, които ся касаѣтѣ до духовния животъ на человѣчеството и до неговото отношение къмъ Бога и Създатѣля на свѣта. Християнството ся отправя къмъ свѣѣтътъ на человѣка, като отождествява религиознѣтѣ истинѣ съ обязанностѣтѣ, просвѣщава религиозното почувствование чрѣзъ догмата за Бога и за сътворението на человѣка и укрѣпява въ него заповѣдитѣ на любовѣтѣ и на нравственностѣтѣ чрѣзъ свѣрхестественнѣтѣ мощъ. Нашиѣ духъ има всякога нуждѣ отъ голѣмо просвѣщение, за да различава истинѣтѣ отъ заблудѣнието, и най вече въ сегашнѣтѣ епохѣ, въ която истината самоволно и жалостно ся криво разбира отъ мнозина, и по явнитѣ заблудѣния ся считѣтѣ като научни истини, неправдитѣ като свѣѣтѣ праведни

и законни, скандалозните безнравствени развратности като слабости съвсѣмъ естествени и достойни за снисхождение, защото напредѣкътъ на цивилизациятъ и на развиването това поисквали. Въ това ако мислятъ и учятъ онѣзи, които по звание съ удовольствие сѣж нечестиви и безвѣрни, или онѣзи които съ безумиятъ чуждестъ сѣж отхвърлили нравственосттъ и благочинието, нищо наистиннѣж не може да рече чловѣкъ. Въ когато нѣкои, които претендиратъ че сѣж истински християне, се заблѣзватъ да приематъ тѣзи прѣдразсѣдѣци на нечестивитѣ, да смѣватъ истинатъ съ лъжатъ, правдатъ съ неправдатъ, да говоратъ както да не вѣруватъ вече въ истинатъ, както християнството учи за Бога и за нравственосттъ, и ся старатъ съ приятностъ да развърщаватъ и другитѣ, тогава наистиннѣж не може да не си съжаляватъ съ по-голямъ скръбъ и okayване онѣзи, които ся казватъ християне, а пакъ своеволно постомянстватъ въ заблуждението си, или по-добрѣ да речемъ, въ ослѣпленieto си.

Въ въ срѣдъ тѣзи разни прѣдразсѣдѣци и заблуждения, какъ може чловѣкъ да намѣри свѣтилото на истинатъ? Известно е, че никъдѣ другаде освѣнъ въ живатъ и искрѣннѣж вѣрж въ Иисуса Христа и въ неговото учение; защото само тая вѣра може да послужи като свѣтлѣишъ свѣтильникъ за безопасно наставлѣние, като правило и образецъ на думитѣ и на дѣлата му. Прѣди всичко е длѣженъ да пита себе си, що казува вѣрата за Бога, за происхождението на свѣта, на земнитѣ същества и на чловѣка и за нравственитѣ аксиоми на свѣта, както и за начина на говорянето и на дѣйствието? И тогава ще разбере, че нравственитѣ прѣдписания на чловѣческатъ мадростъ сѣж много различни и обикновено противни на онѣзи на християнскатъ нравственостъ, тогава и вѣрата въ Бога и въ Иисуса ще бѣде подярната звѣзда, която ще ни заведе безопасно до вѣчатъ и вѣщотеннѣж истинж.

Тая жива вѣра къмъ Бога и Спасителя Иисуса когато съществува въ сърцата ли дава толкова силж и мажественостъ, што ни прави способни да можемъ да вършимъ и онѣзи работи които ся считатъ за невъзможни. И наистиннѣж, ако поглѣднемъ въ историкатъ на християнството отъ основанието му до днесъ, ще видимъ съ очудване и съ непотворѣчнѣж известностъ, че прѣвъ всичкото дълго расстояние слабостта и безсилието уничтожихъ силж на гонителитѣ на християнствѣ, и че роди добропобѣднитѣ мченици и исповѣдници, които чрѣвъ кръвятъ си украсихъ твърдѣтъ на християнството. Вѣрата въ Бога и Иисуса подпиря немощнитѣ народи въ житейскитѣ прѣплитания, тя утѣшава нещастнитѣ и облѣгчава страждущитѣ като прави полегъкъ тѣжкия товаръ на скръбитѣ и на нещастията въ живота, и полага надѣждж за по добро бѣдѣще въ настоящия животъ, и най-здравятъ наградж въ бѣдѣщия.

Като държимъ тѣж правж вѣрж, дѣйствиющѣтж и живѣтж,
лесно ще можемъ да побѣждаваме свѣтскитѣ искушения и грѣш-
нитѣ си наклонности и ще бѣдемъ непобѣдими.

Столица София, 1894 Февруария 28.

П Р Ъ Д И С Л О В И Е .

Г Л А В А А .

П Р Ъ Д М Ъ Т Ъ Н А С П И С А Н И Е Т О .

Д И Л Е М М А Т А .

I.

Животътъ не е всякога съществувалъ на земѣтъ. Нашата планета като била напрѣдъ въ видъ на една неустроена и мъглива каша, прѣобърната же послѣ на огнѣнно тѣло чрезъ промѣнѣния и измѣнѣния въ всякакъвъ видъ, растителний върху нея и органически животъ не билъ възможенъ да съществува и да се съдържа. Като охлаждала по легка и по малко въ безкрайнитѣ бездни на вѣковетѣ, трѣвитѣ и всичкитѣ растения изникнали на нея никакъ като прѣдуготовяване срѣдствата за прѣхрана на животното царство; а подиръ прѣхождане на дълго време и на неисчетни години покрили повърхността на земѣтъ скотове и звѣрове морски и земни отъ всякакъвъ видъ. Въ посетителни, нѣ много отдавнашни епохи, най послѣ же отъ всичко, явило се едно същество, което съучаствувало въ всичкитѣ чѣрти и органически елементи на

другитѣ живи сѣщества, носяло же въ себе слѣди и признаци отъ тайнственъ невидимъ мѣръ и съвършено особенни сили и приемливи способности и чудесни качества, отъ които съвършено ся лишаватъ всикитѣ други органически и не органически сѣщества, т. е. почувствоването нравственостътж, — свѣрхмѣрното религиозно почувствование, — неодържиматж наклонность къмъ напрѣдка, — самовластието на всякъ индивидуумъ въ распорѣждане собственитѣ сили — способносттатж въ образуване общи принципи и идеи, въ разузнаване тайнственитѣ чѣрти на физическитѣ закони и въ изобретяване срѣдства и способности, чрѣзъ които измѣнява сѣществующитѣ около него нѣща съгласно съ изобрѣтѣнията си, — това е било чловѣкътъ, — „великото чудо на вселенътж“, спорѣдъ Дарвина.

За точното опрѣдѣлѣние на времето, въ което ся е земята образувала и изникнжло върху неж растителното царство, явили ся же и жититѣ сѣщества, повдигатъ ся разисквания и разногласия между ученитѣ, нѣ всикитѣ ся съгласяватъ върху събитиеото за явяването на чловѣка като най послѣдно отъ всикитѣ земни творения; а произведенията отъ геологическитѣ издирвания и отъ прѣдисторическитѣ изслѣдания потвърдили тжж истинж, като сж дали пълни, положителни и неоспорими доказателства.

Геолозитѣ като ископали и отрили най глѣбокитѣ пластове на земитж изслѣдили точно, че много и голѣми промѣнения въ нашатж планетж сж прѣдшествували прѣди да приеме настоящия си образъ. Намѣрили въ вѣтрѣшноститѣ на земитж варовити неизработени пластове, череповиденъ варъ, червени песъкливи камене, каменни въглища и остатъци отъ растително вещество, които показватъ огненното атмосферическо състояние, въ което естествено не е било възможно да сѣществува животъ. И когато копаяли повѣрхносттатж на земитж кадѣ по-горнитѣ пластове срѣщали слѣди отъ чловѣческо сѣществуване, които обаче исчезвали въ копаянието по-глѣбокитѣ пластове, въ които ся намѣрвали слѣди отъ животни и скотове отъ по-долнитѣ видъ; нѣ и тѣзи слѣди изчезнали отъ по-долнитѣ пла-

стове, а ся откривали остатъци отъ растителни вещества. Като распорѣдили научно тѣзи различни пластове турили ги на разни разряди, на първостъпенни земни, на преходящи, на второстъпенни и третостъпенни и произлѣзли разисквания и спорове за точността на времето, въ което за първъ пътъ чловѣкъ ся явилъ на земнѣтъ, т. е. да ли ся е явилъ когато ся сж образували второстъпеннитѣ или третостъпеннитѣ пластове, въ не ся възбудило никое съмнѣние за явяването на чловѣка подиръ дълго време отъ образуването на растителното варство и подиръ явяването на другитѣ живи сжщества. Венчки же естествовѣдци отъ кола и да били школа и на кое мнѣние да принадлежали, отъ Кюбера и Хумболда до Бюхнера и Моленота, Дарвина и Хекела приемѣтъ неоспоримѣтъ испитанѣ истинѣ на събитиеото.

II.

Спрямо това събитие логично и необходимо ся поражда дилеммата за происхождениеото на чловѣка.

Отъ кждѣ иде чловѣкъ, кое е било началото на битиеото и происхождениеото му, отъ кждѣ е же произлѣзла явившата ся на земнѣтъ първа чловѣческа двоица?

Таква като е задачата, рѣшеннеото ъ ся върти необходимо и положително около една отъ слѣдоуѣщиѣ хипотези.

Чловѣкъ или е отъ само-кебе произлѣзълъ на земнѣтъ самоподвижно и случайно посредствомъ съдѣйствието на механическитѣ сили на осязателния и видимъ мѣръ, или е отблѣсъкъ на сътворене отъ едно прѣмѣрно, независимо и стояще по-горѣ отъ законитѣ на природѣтъ Сжщество.

Самоподвижно и случайно происхождение или сътворѣние. Ето двѣтѣ хипотези, отъ които една е сходна съ дѣйствителността и съ истинѣтъ, а другата лъжлива и мечтателна. Трета хипотеза не може да сжществува. „Tertium non datur“, говорялъ знаменитий Вирховъ въ едно събрание отъ естествоислѣдователи на Германия.

И върху прѣдѣлитѣ на тѣж дилеммѣ, не ся повдига никакъвъ споръ, а всички съгласно подтвърдяватъ, че, като се докаже лъжливо и неоснователно самоподвижно-случайното и механическото произхождение на живота, сътворението на живота и челоѡвка е е необходима и наложителна истина, за кождо не може да ся повдигне оправдателно и разумно съмнѣние или успоряване. И самий Хекелъ приема справедливостътъ на дилеммътъ, изрично же подтвърдява, че който не вѣрува въ механическото, самоподвижно и случайно явяване на живота върху земътъ, необходимо приема истинътъ за свѣрхмѣрното сътворѣние.

III.

Върху тѣзи двѣ хипотези на дилеммътъ науката като ся е произнесла вече опрѣдѣлително и не одобрява хипотезътъ за механическото и самоподвижното произхождение на живота върху нашътъ планетъ, приложила е научнъ силъ при хипотезътъ на сътворѣнието.

Науката на великия вѣкъ на древностътъ като осмжда прѣдписанията на Демокрита и неговото учение за механическытъ организацинъ на вселеннътъ чрѣзъ случайно срѣщане на вещественнитѣ атоми, и характеризира чрѣзъ Аристотеля за безумни послѣдователитѣ на безбожния матерализмъ, приемала идеитъ за челоѡвческото сътворѣние отъ прѣмѣрно същество.

Науката въ вѣка на великитѣ открития и на разузнаването природнитѣ закони е приложила научнъ и експерименталнъ силъ при подтвърдяването сътворѣнието на живота и на челоѡвка чрѣзъ отличнитѣ си тълкователи Коперника, Галилеа, Кеплера и Нютона,

Науката же прѣзъ XIX вѣкъ като подтвърдила, чрѣзъ направенитѣ отъ Пастъора опити, извлеченията отъ ислѣдванията на Реди и Спаланцани за невъзможното произхождение на живота отъ веществото приписала имъ единъ характеръ отъ неоспоримъ испитаннъ истинъ.

И тѣзи които мислятъ, че челоѡкъ ся е произвелъ чрѣзъ развиване и измѣнѣние отъ нѣкое друго съ животъ сътворѣние, и самитѣ Ламаркъ и Дарвинъ

и тѣхнитѣ привърженици исповѣдвжтъ, че първата съ животъ клѣтка, която ся явила първо на земжтж, ся е създадала отъ прѣмърно Сжщество и ся облекла съ чудеснжтж и непонятнж силж на произвождането и происхождането отъ него царството на живота и на мислянето.

Спрямо това съгласие между тълкужщитѣ наукжтж прѣзъ всички вѣкове и извлечението отъ биологическитѣ опити въ послѣднитѣ години, единъ ученъ мжжж който рззбира пд-вече отъ всякъ другъ свойствата и чъртитѣ на веществото славний Едиссонъ проповѣдвалъ прѣзъ Августъ 1891 год., че въ наши-тѣ дни сжществването на Създателъ на вселеннжтж ся доказва чрѣзъсамитѣ химически опити (а).

IV.

Едно само училище и една само система оспорява сътворението отъ Сжщество по-горно отъ природжтж, училището на безбожния матереализмъ, системата на монизма, която не приема сжществованиято на никое друго сжщество или на другж силж вѣнъ отъ осязателнжтж и видимж материяж. Привърженниците на това мнѣние като успорявжтъ идежтж за сътворѣнието укрѣпявжтъ ся задъ тайнството на вѣчносттаж; защото, спорядъ тѣхъ, безначалната и вѣчна материя като ся самодвижила и ся развивала случайно, безцѣлно и несъзнателно произвела отъ само-себе гармоникжтж на вселеннжтж. Нъ животътъ, мислянето и съзнанието по кой начинъ ся сж произвели и ся сж явили на земжтж? Ето подводната скала, о кождо ся разбивжтъ и прѣтърпявжтъ корабокръшение всички материалистически, монадастически и безбожни мнѣния. Това е великото събитие, на него като ся опира отецътъ на естественнжтж историж харектеризиралъ е за безумни успоряжщитѣ сътворѣнието отъ прѣмърно Сжщество; знаменитий же между естествовѣдцитѣ въ наше время, Пастьоръ, утвърдявалъ, че догдѣто сжествува человекъ на земжтж никога нѣма да изчезне убѣж-

дението за съществуването на Създател на природата и на нейните закони.

Германските материалисти Хекелъ, Бюхнеръ и Молешотъ ползувани отъ впечатлението, което въ начало произвела хипотезата на Дарвина за произхождението на животните видове, приели нежъ, и като ѝ характеризирали за теорияж опрѣдѣлително подтвърденж отъ наукжтж и ѝ изопачили основжтж образували нареченжтж теорияж не „монизма“.

„Въ дъното на морето, говори Хекелъ, изникнжли случайно и самоподвижно микроскопически тѣста на мъховидни животни отъ слизисто и бѣлтоковидно вещество безъ никожъ очевиднж костичкж и мембранж, нареченитѣ простоединични (monèges), отъ които произлѣзли първи тѣ животни клѣтки. Отъ тѣзи клѣтки ся произвели други живи първосъздания и малки животинки, отъ тѣхъ же взаимноживущитѣ, гжбкитѣ (спонгаритѣ), кораллитѣ, широкитѣ глисте, чървеитѣ, членуножнитѣ, мѣгкотилиитѣ, ризоносящитѣ, грѣбначнитѣ сир. рибитѣ, пълзяжщитѣ ся, птицитѣ, млѣкопитажщитѣ, маймунитѣ, гориллитѣ, шимпанзитѣ и изъ едно отъ тѣхъ человекътъ“ а).

И тая е прѣдлагаемата отъ привърженицитѣ на монизма и на материализма родословна лѣствица за челоуѣческото произхождение и за първото явяване на живота върху земжтж; нъ кои сж доказателствата на тѣзи теореми и твърдения, кои сж же обсъжденията и заключенията отъ физическитѣ и експериментални науки които удостовѣрявжтъ правотжтж и точностжтж имъ?

Искате ли доказателства? Нъ нашата хипотеза която рѣшава прѣдлаганнжтж дилеммж, говорялѣ Хекелъ не е приемлива на доказателства, нето има нуждъ отъ експериментални и научни здрави умозаклучения, които да потвърдявжтъ тжж истинж. Прѣдлежи за еднж аксиомж която не може да ся отхвърли нето чрѣзъ аргументи нето чрѣзъ опити б).

а) Виджъ „родословнжтж лѣствицж на человекъ“ отъ Ханела въ съчинението му „за человекъ“. Француски преводъ стр. 432-433.

б) Temps. „Рѣчь на Хекела“ 29-й Августъ 1878, и Revue des Christ Philosoph, година I-а стр. 375.

Обаче и тая аксиома единъ денъ ся измѣнява отъ самия Хекелъ въ философисторическо обмишлѣние, чрѣзъ което можемъ непосредственно да ся приближимъ до истинѣтъ! а).

Спорядъ друго же едно обстоятелство хипотезата за самоподвижното и случайно происхождение на живота отъ мъртваѣтъ материи ся прѣдлага за испитаннѣ теоринѣ и истинѣ. Вирховъ като училъ че всичкитѣ тѣла на одушевленитѣ същества ся състѣятъ отъ много малки клѣтки, отъ които всяка една си има особенъ животъ и отъ неѣ други органически клѣтки ся раждѣтъ и происхождѣтъ, материалиститѣ въ Германнѣ като счели това мнѣние еднакво съ хипотезѣтъ за самоподвижното битие на живота призовали на помощъ одобренното мнѣние на знаменития физиологъ. Нъ Вирзовъ възстаналъ противъ направенното измѣнение и изопачаване принципитѣ и идеитѣ му. „Наистинѣ мислѣ, говорилъ прѣдъ събранието на естествоизследователитѣ, че тѣлата на живитѣ същества ся състоѣтъ изъ много малки и безбройни живи клѣтки, и че отъ тѣхъ происхождѣтъ други нови живи клѣтки. Освѣнъ това за самопроисхождението какво отношение има мое то мнѣние къмъ теоринѣтъ, съ които искѣтъ да го счѣтѣтъ еднакво? Сътворение жизнено, жива клѣтка, най проста жива клѣтъчна тканъ може ли да ся произведе самоподвижно и случайно отъ неорганическото вещество? съществувало ли е сътворение на животъ? съществувало ли е самоподвижно и случайно происхождение? Ето истинскій центъръ на въпроса. Върху това же всичкитѣ научни старания за доказване възможностьѣтъ на самоподвижното происхождение излѣзли суетни, а послѣднитѣ опити доказали ясно и очевидно, че всяка надежда за това съвършено ся е изгубила“ б).

Единъ денъ ся надѣяли Хекелъ и привърженицитѣ му че за подкрѣплѣние идеитѣ имъ могли да призовѣтъ на помощъ произведенията отъ опитванията на Флурансъ съ които ся доказвало тѣсното отношение

а) „Revue Scientifique“ 8-й Декемвриа 1877.

б) „Revue Scientifique“ 8-й Декемвриа 1888.

на феноменитѣ въ чувствителносттаѣ и въ движението къмъ състоянието на хребетния мозъкъ. Нѣ Флуррансъ обнародвалъ за прѣдмѣта единъ пълнъ трактатъ, чрѣзъ който изобличилъ прѣтълкованието на идеитѣ му и погрѣшното мнѣние за извлеченнитѣ отъ експерименталнитѣ му твърдѣния заключения: „Какво погрѣшно умозаключение! Кой може нѣкога да повѣрува, говорятъ, или да си въобрази че органическо тѣло, на което членоветѣ ся тѣсно свързвѣтъ и ся държатъ непрѣривно съ мѣдъръ и измѣренъ възлъ, съ силъ чрѣзмѣриж и чудеснъ, е произлѣзло случайно и самопроизволно чрѣзъ движение и съединѣние на частицитѣ отъ неограничено вещество? И по кой начинъ органическото сътворѣние е почерпило нѣкога силитѣ си отъ елементи, които сж лишени отъ всякаквж слѣдж на такви сили? И какъ ся е движението произвело отъ недѣятелносттаѣ, чувствителността отъ нечувствието и животътъ отъ смъртътъ?“ б).

Като ся отхвърлила отъ всякъдѣ хипотезата за самоподвижното происхождение на живота, Хекелъ ся притекълъ къмъ жизнепроизводителността системж на Дарвина и утвърдилъ, че въ неж стои непоколебимата и научна подпора за самопроисхождението на живота като да възобновява тя механическото происхождение на животнитѣ видове чрѣзъ развиването на първо явившжтъ ся и образовашж ся клѣткж на животж. Нѣ спрямо това твърдение ся повдигнали силни протести огъ привърженицитѣ на дарвиновжтъ системж противъ направенното смѣсане и отождествяване хипотезжтъ за самопроисхождението на живота съ принципитѣ и мнѣнията му. „Приемаме, говоряли, происхождението на всички животни видове чрѣзъ измѣнението и развиването отъ едно първо живо смѣщество, което се явило на земжтъ, снабдѣно съ чрѣзмѣриж и наистиннж съ чудеснж силж за произвождане всичкото животно царство, нѣ съвременно исповѣдуваме съ началника на нашжтъ теориж, че първата животна клѣтка не е могла да ся

а). „Revue Scientifique“ 8-ий Декемврий 1886.

б). „Ontologie Naturelle“ отъ Флурранса.

произведе сама съ самото съдѣиствие на механическитѣ закони, нето проницаемата отъ мъртвото вещество клетка безъ влиянието на свѣрхмирнѣтъ силѣ е могла да бѣде источникъ на животъ, на чувствителностъ, на разумъ и на воля“. Тѣзи профести отъ привърженицитѣ на дарвиновѣтъ теоринѣ противѣ мнѣиията на Хекела, на монадистическѣтъ школъ и на безбожния материализмъ подробно ще изложимъ въ една отъ главитѣ на настоящето еписанне, а тука ся ограничаваме да приведемъ думитѣ на Болонския профессоръ по Зоологичнѣтъ Синцелиана, началникъ на Италианскитѣ привърженици къмъ дарвиновѣтъ теоринѣ за развиване и происхождение. „Любезни Хекле. Ще повѣрувамъ въ твоитѣ теоринѣ само тогава, когато видѣ звѣздитѣ да блѣицатъ въ средѣ пладне, — скакалицѣтъ да лѣитѣ въ срѣдѣ зимѣ, — Пилата и Иудѣ избавени отъ наказанне и освободени, и ледовитѣ и снѣга изсушени въ нещѣтъ“. а).

Срѣщу едно такво научно неодобрѣние и едногласно отхвърляне теоринѣтъ за происхождението на живота и на челоуѣческото самобитие мнозина отъ бившитѣ ѝ иривърженици исповѣдали нооснователностѣтъ и лѣжквостѣтъ ѝ, и Хекель самъ като привожда въ едно отъ съчинѣиията си и мнѣието, което другожъ прѣдставиль за аксиомѣ, която не могла да ся опровергне чрѣзъ опити и логично разискване, изявилъ съ прѣдпазливъ начинъ и чрѣзъ умѣреномѣдрне, за което не ни бѣше прѣдрасположилъ,“ че, като прѣдприемаль да рѣши задачѣтъ за происхождението на живота, намѣрвалъ да отвори пакѣтъ къмъ нови изучвания, на конецъ же. че родословнитѣ му хипотези сѣ достойни да ся земѣтъ подъ размишлѣиия до гдѣто поне не ся замѣствяжѣтъ съ другѣ нѣкожъ по-добрѣ теоринѣ“. б).

а). „Critica della filosofia Zoologia del secolo XIX“. Списанне въ видѣ на диалогъ между послѣдователитѣ на разнитѣ биологически системи.

б). „Journal des Savants“ Априля 1890. И Хекель „Естествоенно Сътворение“. Прѣводъ Франц. стр. 364.

V.

Такъвъ е научнѣи възглядъ на хипотезитѣ за само происхождението на живота и на челоуѣка, която хипотеза се противопоставя срѣщу убѣжденията за сътворението. По обширното ѣ анализиране и точното издирване на съществуващитѣ пълнѣ гармоникѣ между изводитѣ отъ естествоуѣденнитѣ испитвания и отъ научнитѣ изслѣдвания и Християнския догматъ за происхождението на челоуѣка, ще бждатъ прѣдмѣтитѣ на прѣдлѣжащето списание.

ГЛАВА Б.,

БЕЗБОЖНИЙ МАТЕРИАЛИЗМЪ

ВЪ АТИНЪ, ФРАНЦИНЪ, ШВЕЙЦАРИНЪ И ВЪ ГЕРМАНИНЪ ПРЪВЪ 1890 ГОДИНЪ.

I.

Станалитъ въ Гръцинъ прѣди нѣколко години непрѣстанни старания за прѣодолѣние и распространѣние принципитъ на материализма и на всяко нечестиво и безбожно мнѣние, възбудихъ обиденния нравственъ разсѣдкъ и семейния и общественъ животъ на народа. Първо ся обнародува въ прѣводъ списанието на Бюхнера за материитъ и силитъ, послѣ ся пакъ прѣподавахъ чудовищнитъ мнѣния на Жулия Сури за одушевлянията, а сега професори отъ народния Университетъ пристѣпихъ къмъ распространяване теоритъ за происхождение на живота отъ само-себе чрѣзъ прѣвождане и обнародване съчиненията на Ернестъ-Хекела. Прѣдлагхъ тѣзи теореме г. г. професоритъ чрѣзъ редактирания отъ тѣхъ периодически журналъ на „Прометей“, за извлечени отъ наукитъ и отъ неоспоримитъ испитанъ истиннъ, а автора имъ за имѣющъ „просвѣтенъ разсѣдкъ, силъ откривателнъ, многознание и чрѣзмѣрно глѣбокоумие“.

Като ся занимавамъ отъ младитъ си възраст съ изучаването въпроситъ по религиознитъ философиитъ (а),

обнародвалъ съмь едно съчинѣние прѣзъ год. 1882 на на Италиански языкъ подъ названиее „L'uomo ed il materialismo“ за опровержение и оборване мнѣнията за самопроисхождение на живота и за принципитѣ въобще на безбожния материализмъ. Трудътъ ми ся обещди съ голѣмъ справедливостъ, и послужи за текеть и ръководство въ изработванетоъ съчинѣние за народното просвѣщение отъ профессора Тенари, което ся и награди отъ Медиоланскѣтъ Академиѣ.

Като не съмь въ възможность да принесѣмъ другъ нѣкожъ услужъ на отечеството си помислихъ и обещдихъ че ми ся дължность налага да оставиѣмъ обнародванетоъ списания на чуждъ языкъ и да работиѣмъ, спорѣдъ мѣрѣжтъ на силитѣ си, за изгнание опасноститѣ прѣзъ които прохода и които испитува народътъ ми, и мислѣмъ че у кой народъ и да било прѣдолѣшието на нечестивитѣ принципи и на безбожния материализмъ подъ образа на научно учение е най голѣмото зло и нещастие отъ всичкитѣ други, които могатъ да го налѣтъжтъ. И противъ съчинѣнието на Бюхнера противопоставихъ труда си „Религия и Наука“ противъ одушевленията же, „Душевные изучавания“, и противъ започнѣното обнародване мнѣнията на Хекела обнародвалъ съмь една статиѣ, чрѣзъ която, като запознавамъ читателитѣ на „Прометея съ обещданията на великитѣ тълкователи на наукѣтъ за принципитѣ на монизма, явихъ желанието си да изработиѣмъ особенъ трактатъ за прѣдмѣта (а).

Въ споманѣжтъжъ статиѣжъ приведохъ за прѣдмѣта мнѣнията на прѣдсѣдателствуѣщия английското дружество на микроскопическитѣ изслѣдвания Дейлингера който характеризиралъ „человѣческото раждане“ отъ Хекела за комическо и сатирическо прѣдставлѣние на наукѣтъ, както и Агасицъ считалъ Хекела по-вече романтистъ отъ колкото изслѣдвателъ на природѣтъ, такожде и мнѣнието на Ферие послѣдователя на дарвиновѣтъжъ теориѣ, който казалъ че то сир. „человѣческото рождение“, ся прѣдставлява като комедия

чрѣзъ фантастическитѣ родословни измишлѣния на Хекела.

За нравственното же достоинство на монадистическитѣ теориѣ и за необходимитѣ ѹ заключенія приведохъ смѣнитѣ твърдѣния на Рацепенъ, единъ отъ привърженицитѣ ѹ. „Материализмътъ, говори Рацепенъ, не възприема съглашение и примирѣние.“ Злодѣянията сѣ феномени на неодожими и неизбѣжни причини. Ний материалиститѣ ще прѣобърнемъ вѣржтѣ въ правджтѣ и въ всякъ идеаленъ смисълъ. Наказания и възнаграждения сѣ политически измишлѣния. Отговорностъ и повинностъ, както учи нравственността и общественната наука, нѣмжтѣ никаквѣ субстанциѣ, защото добритѣ и прѣстѣпителнитѣ дѣла не зависжтѣ отъ волжтѣ на челоуѣка“. Тѣзи мнѣния, слѣдувахъ да говоржж, изображавани и отъ учителитѣ на безбожнжтѣ монадистическж теориѣ сѣ нейни непосредствени необходими и неумолими слѣдствия. Ако не съществува духовна сила независима отъ механическитѣ закони иа тѣлото, тогава дѣятелността на челоуѣка отправена къмъ добродѣтелжтѣ или къмъ злото, къмъ челоуѣколюбиво дѣло или къмъ убиване подобния си, зависи отъ вида и качествата на внесениитѣ въ желудка ястия, отъ влиянието на атмосфержтѣ, отъ станалото добро или лошаво пицеварение на желуджка и на другитѣ тѣлесни служения.

Нѣ като различавахъ послѣдствията на прѣподаванжтѣ отъ професоритѣ на „Прометей“ теориѣ отъ собственжтѣ личностъ на тѣзи писахъ слѣдужцитѣ рѣчи. „Чудовищни прѣдписания, нѣ непосредствени и необходими послѣдствия отъ проклятия Материализмъ, срѣщу които вий, редакторитѣ на „Прометей“, ся гнжсите наистиннж и ся отвращавате, нѣ събратѣтъ ви Рацепенъ ви призовава въ порядчностжтѣ и въ логикжтѣ“. И прѣди обнародването прѣдметнжтѣ статинж атакувахъ съ всичкжтѣ си силж противъ лжжливитѣ и народоубиственни теореме на Монизма, убѣденъ же че занимажцитѣ ся въ отечеството ми съ тѣхъ и проповѣдажцитѣ ги ся заблуждавтѣ въ научно заблуждение и прѣзиржтѣ проистекажцитѣ распростра-

нѣнието имъ общественни зловредности, писахъ безъ никое двоумѣние или лицемѣрие слѣдующето.

„Нека да не ся прѣтължувжтъ думитѣ и изявяванитѣ ми убѣждения. Прѣдприемшитѣ распространѣнието въ отечеството ни нечестивитѣ теории не сж имали наистиниж за цѣль нето поскотяването и позвѣряването на народа, нето развращението съвѣстътж на младежитѣ. Но ако не е тая цѣльта, такви обаче ще бжджтъ навѣрно елѣдствията отъ заблудението и лекостътж, съ кождто сж прѣдприяли да замѣстжтъ мощтж и подлиностътж на догматитѣ на небеснжтж нравственностъ съ думитѣ на Рацепена“ а).

Нъ нето умѣреностъта и обмишленностъта на думитѣ, нето имената на отличнитѣ естествовѣдци, на които мнѣнията призовахъ нето направенното различие между учението на Монизма и личностътж на редакторитѣ на „Прометей“, можахж да мя избавжтъ отъ тѣхния гнѣвъ. Като отдавахж же на мене характеризиранията на „человѣческото рождение“ отъ Хекела които прѣдстоятелитѣ на естествовѣденитѣ науки образували, и приписахж на мене опрѣдѣляването нравственитѣ догмати на материализма изображени отъ самитѣ Бюхнера, Молешота и Рацепена, и като забравяхж направеннжтж разликж мѣжду цѣлтж на заблуденитѣ учители и послѣдствията на теоремитѣ за самодвижното происхождение на живота и на человѣка отъ първото вещество, прѣдприехж публично нападение, на което нето подобно нето приблизително споминжтъ анналитѣ на научнитѣ разисквания. Това нападение ся започна отъ Декемврия 1890 годинж и ся свърши прѣзь Октомврия 1891 год. едностранно отъ редакторитѣ на „Прометей“. Обществото понеже не ся интересуваше никакъ за мождтж личность. обждихъ, че мълчанието, и мълчание абсолютно срѣщю оскърблѣнията, ругателствата и анонимнитѣ писма въ „Прометей“, бѣше приличното поведение наложено отъ висотжтж и важностътж на повдигнжтото разисквание върху задачтж на человѣческото происхождение. И сега като споминамъ

а): „Psychologikai melete“ стр. 375.

тѣзи работи немислѣж да отблѣснѣ направенното ми нападение нѣ просто да запознаѣ читателитѣ съ единѣ примѣръ отъ него, свързѣ съ обѣктивното разискване, и очъртаѣ начинитѣ спорядъ които Атинейскитѣ ученици на Хекела работѣжтъ за распространѣние научнитѣ му странни и чудовищни мнѣния.

II.

Въ страница 7 на моето съчинѣние „Psychologikal Meletai“ е написано слѣдѣщото;

„Кждѣ срѣдѣжтъ на послѣдния миналъ вѣкъ лѣкарѣтъ Ламетри обнародвалѣ съчинѣние съ название „Человѣкъ — машина“ въ което като прилагалѣ принципитѣ на материализма върху человекѣ прѣтприемалѣ да докаже, че человекѣ въ нищо не ся различава отъ дърветата, отъ скотѣтѣ и отъ другитѣ органиячѣски същества. Движи ся, мисли, размислява ся съ други, помага на ближния, убива баща си, самоубива ся, ограбва вдовицѣжтъ и сиротѣжтъ, защото въ тѣзи постѣпки го завлича влиянието на климата, видѣтъ и качества на ястията, доброто или лошавото имѣ пицеварение, които движѣжтъ по едно или друго направлѣние клѣткитѣ и нервитѣ на мозѣка. Наричанната человекѣска свободна воля е лѣжливо чувствовање, тя е заблѣждение, умооболѣнение, одушевѣние и умопострадание.

„Достойни за любопитство сѣ възбуденитѣ отъ прочитането това съчинѣние впечатлѣния у водителитѣ на станѣлитѣ въ Франция кждѣ послѣдния вѣкъ обществени и политически промѣнѣния, които водители не ся сѣ отличавали на вѣрно въ христіанолобивѣ духѣ или въ благочестиви и умѣренни чувствования.

„Ламетри, писувалѣ Волтерѣ, съчинилѣ отвратително списание. Прочетохѣ въ него остроумни идеи отъ распаленѣ фантазиѣ, нѣ ти сѣ блесѣци отъ громѣ въ срѣдѣтъ мрачнѣишѣ тъмниѣ, защото цето половина страница е написана съ право разсѣждение и съгласно съ правилата на общѣжтъ логикѣ. Серпозни мѣже обѣрнѣли вниманието на лѣкаря върху чудовищнитѣ му учения, нѣ той ся изумилѣ отъ замѣчанята. Съмнѣ-

вамъ ся да ли е разбиралъ що е писувалъ, вѣроятно е че, утрѣ ще пише противното. Богъ да пази, да не ся случи никога да не го призовж за лѣкаръ. Може да ми даде отровж на мѣсто другъ цѣръ, а на утрешния день ще ся прѣкжснува отъ смѣхъ“. (Писмо до г. Denis).

„Руссо же, великий учитель на свободжтж, на съзнанието и на пълнжтж въ държавжтж вѣротърпимостъ къмъ всякж религиознж ересъ и къмъ нападението противъ Христианството, като негодувалъ когато прочиталъ списанието на Ламетри и нарушавалъ абсолютнитѣ си принципи и идеи за свободжтж писвалъ; „Нека да е всякий свободенъ и да има какво и да е убѣждение и мнѣние. Но който докача публично философическитѣ истини за съществуването на Бога и на душжтж подкопава основитѣ и на нравственното и на общественно съжитие, става виновенъ въ послѣдно прѣдателство противъ държавжтж; справедливо е же, ако слѣдъ приличнитѣ увѣщавания и наказания слѣдува да излага въ опасностъ общественното тѣло чрѣзъ злощастнитѣ си учения, да ся наказва съ смъртъ“. (!). (Contrat social 4. 8. Beaumont).

Отъ прочитанието тойзи текстъ всякий лесно разбира три нѣща, а., че спомѣнжхъ думитѣ на Руссо както и на Волтера за да прѣдставиж за доказателство твърдѣнието на възбуденното отъ списанието на Ламетри впечатлѣние и на онѣзи, които не ся отличавжтж въ благочестиви чувствования, б., като не одобрявахъ казанното отъ Руссо мнѣние, забѣлѣзвахъ, че негодуванието му го отвлекло до нарушение принципитѣ и убѣжденията си за свободжтж, в., чрѣзъ удивителнж знакъ показахъ явно изумлѣнието си отъ прѣдложението на Жакъ Руссо.

Като изобличавахъ нечестивитѣ теореми на материалиститѣ и почувствувахъ, че въ това дѣло изпълнявамъ високж обязанность мисляхъ да приемж угрожажщжтж мя бурж съ същото душевно спокойствие съ което бѣхъ приемалъ десятилѣтното публично нападение чрѣзъ вѣстници, нѣ понеже неможахъ да запазиж същото равнодушие и хладнокрѣвие срѣщу нрав-

ственижтѣ кризѣ, прѣзъ коѣто прокожда отечеството ми, отъраспространѣнието принципитѣ на безбожния материализмъ, и като четяхъ обидитѣ, клеветитѣ и афоризмитѣ въ „Прометея“ съ двоумие и прискърбие говоряхъ въ себе си: Тѣзи страници ще ли ся прочетжтъ отъ ученицитѣ на университета и на другитѣ учебни заведения и отъ онѣзи които не сж вникнжли въ антропологически изучаваня? Профессори, облечени съ престижа на възложеного имъ отъ Властьта довърне за уметвенното и нравственно образование на младежитѣ учжтъ че мисляцитѣ за съществуванieto на същество миротворно и прѣмирно сж били невѣжи, свѣтилопогасители и прѣдатели на наукжтѣ и „самитѣ като нѣмжтъ понятие отъ химическото привличане приписвжтъ сътворѣнието на прѣестественнж силж“. Кой отъ ученицитѣ или кой отъ читателитѣ на обнародванята отъ профессоритѣ въ народния университетъ ще прочете съчинѣние, което ся счита достойно да изобличи кривитѣ умозаклучения на Хекела и да изслѣди точно съществуващжтѣ гармоничж между религиозния догматъ за сътворѣнието и изводи отъ послѣднитѣ изслѣдваня и испитваня на наукжтѣ?

Това съ двоумение когато си мисляхъ вършахъ ся двѣ събитя прѣзъ 1890 години, на които расказътъ ще заличи всичкитѣ възбудени впечатлѣния и прѣдупрѣждения отъ прѣсиленнитѣ докачания на въспитанжцитѣ юношество. Ето първото.

III.

Двама отъ послѣдователитѣ на монизма въ Франциж, Летурно и Жулий Сури, като ся прѣдали въ распространѣнието идеитѣ на Хекела прѣвели неговитѣ съчинения за „Рождението на чловѣка“, за „Сътворението“ и за „Развиването“.

Знаменитий естествовѣдецъ Катрефаже (Luatrefâges) членъ на Француския Институтъ и на Академижтѣ на наукитѣ, профессоръ по Антропологижтѣ въ парижския Музей на естественижтѣ историж, прѣдсѣдателъ на Антропологическото дружество и списателъ на извѣстнитѣ съчинѣния за „Чловѣческия родъ“ и

за „человѣческитѣ илемена“, започналъ бѣ да опровергава мнѣнията на Хекела и направеннитѣ старания за прѣдодолѣние безосновнитѣ му теореми (а).

Катрефаже билъ особенъ приятель на Карла Дарвина, ако и да не сподѣлялъ теориитѣ му за развиването, нѣ по негово прѣдложение и постоянно подѣйствование английскій естествоизслѣдователъ ся избралъ външенъ членъ на института. Кolkото ученъ толкова и умѣренномждренъ, като считалъ за „много странни и криви“ химическитѣ и механически твърдѣния на Хекела, не ся подвоумилъ да прѣдложи мнѣнието си за тѣхъ на двама мжжа специалисти, колеги и членове въ Академиѣтж на наукитѣ, и да попроси обличението за тѣхъ. И двамата потвърдили, че идеитѣ на Хекела сж погрѣшни и безосновни.

Ще запознаемъ читателитѣ въ особенно занимание съ разсжденията и замѣчанията на Катрефаже, а тука ся ограничаваме да напишемъ слѣдущитѣ заключения до които сж дошли изслѣдванията и испитванията за самопроисхождението на живота отъ само-себе.

1-о Хекель като изопачилъ теориитѣ на Дарвина заплелъ ги въ единъ философически принципъ и основалъ своѣж за „развиването на живота“ школж имѣѣщж абсолютни догмати, отъ естество непримиримо и несъгласно, каквито сж догматитѣ на всяко религиозно прѣдание.

2-о Догматитѣ на Хекела нѣмжтъ нищо положително и общо съ естествовѣденнитѣ науки.

3-о Хекель ся заблуждава като утвърдява, че идеитѣ и принципитѣ сж еднакви съ идеитѣ и принципитѣ на Ламарка и Дарвина. Истината стои въ противоположния пунктъ, защото и Ламаркъ и Дарвинъ и Сент-Илеръ мисляли, че сътворѣнието на първитѣ сжщества произхожда отъ прѣмирнжтж и прѣестественнж силж.

4-о Хипотезата на Хекела за субстанцижтж на неисчерпаемж самобитнж развивателнж силж въ части-

а) „Journal des Savants“ Февруария Мартъ и Апрельъ 1890.

ци и клѣтки произведени отъ механически произведениа или отъ физикохимически источники, върху които ся опира родословната му система, никога и и отъ никого не ся е забѣлѣвила въ природѣтъ. Ако хипотезата не е била неоснователна и съвѣмъ фантастическа щяхъ да ся явятъ и въ наше врѣмя дѣйствиата и послѣдствията отъ еднакъ таквъ силъ понеже нѣма никакъвъ знакъ отъ дирѣжъ че законитѣ на природѣтъ ся сж измѣнили подиръ челоуѣческото явление на земѣтъ.

5-о Другий принципъ на Хекела, по който опрѣдѣлява живота на всяко органическо тѣло за непрѣкъснатъ рѣдъ на механически движения и изъ който черпи заключенията на мнѣнията си, е просто твърдѣние и лично убѣждение, за което нето прѣдприялъ да прѣдстави доказателство. Учени мъже които държатъ между колежитѣ си важни положения, сж на противно мнѣние. Като е прѣдмѣтътъ за животъ не можъ да рѣкъ що може науката да открие въ бѣдѣще, нъ за сега никой сериозенъ ученъ не може да утвърди че знае за общитѣ феномени на живота.

6-о Колкото за родославнѣтъ лѣствицѣ на Хекела, чрѣзъ които ся опрѣдѣлява происхождението на всичкитѣ животни видове отъ първѣтъ животнѣ клѣткѣ до челоуѣка, профессорътъ на музея въ Паризъ по Естественнѣтъ историѣ ся съобразява съ мнѣнието на Фогта, който по-напрѣдъ слѣдувалъ идеитѣ на Дарвина за развиването. „Като земемъ, говори Фогтъ, еднакъ часть отъ наслѣдство, другъ еднакъ отъ присѣдинѣние и третѣкъ отъ поддѣлание (falsification), приложимъ же като отваръ нѣкой идеи отъ философическия монадизмъ и отъ животоприсхождението устрояваме еднакъ микстуръ, която може да изцѣли ранитѣ на филогенезиса!“ (рождението на двата пола).

7-о Смѣсането на органическитѣ и неорганически тѣла направено отъ Хекела е съвѣмъ своеволно и противно на изводитѣ отъ всѣко справедливо наблюдение и отъ всяко опитване, а ся измислило отъ него за да покрене противоположноститѣ на системѣтъ си относително събитията.

Това проповѣдвали ученитѣ отъ Французския Институтъ въ Парижъ прѣзъ 1890 г. Когато професоритѣ отъ Атинския Университетъ ся стараяхъ да прѣдставятъ монизма за положителнъ и неупорнмъ истинъ, а Хекела за най ученъ и най благороденъ мъжъ и види ся че противопоставяхъ това характеризирание срѣщу приписанното му отъ мене криво направление въ разискването. Нъ профессорътъ по естественнѣтъ историнъ въ Парижъ като спомина повдигнатия и по тойзи прѣдмѣтъ споръ между Вирхова и Хекела, а утвърдява че тойзи обнародвалъ противъ първия единъ членъ много остъръ, привожда слѣдущето; „Отъ сега който иска да обсъждава за начинитѣ по които Иенский профессоръ Хекель отправя полемическитѣ си разисквания, нека прочете обнародвания отъ него членъ за Агасица нѣколко мѣсяца прѣдъ смъртътъ на тогози. Не ся задоволилъ чрѣзъ обнародвания членъ да нападне ученния мъжъ, или да опори способността му, или да отдаде на други лица достоинството на съчинѣнията му, а го и нарѣкълъ знаменитъ измамникъ и лъжець (*grand chevalier d'industrie*). Всичкитѣ учени, и всичкитѣ честни мъже ще ще протестиржтъ противъ такви едни обсъждения и най вече противъ такви изрѣчения отправени срѣщу единъ толко почитаемъ и достоуважаемъ мъжъ и за благородието, и за висотжтжна характера му и за научнитѣ му списания.“(а)

И това всичко ставаше въ Парижъ, и що ли въ Женевъ? Ето второто отъ събитията.

IV.

Безосновната хипотеза на Дарвина за происхождението на всичкитѣ животни видове изъ едно първо създаденно отъ свѣрхестественнъ силъ живо същество като ся прѣдставила отъ германскитѣ материалисти за теоринъ научно доказанъ, а като ся изопачила и ся разобразила станала основание и подпора на безбожния материализмъ. „Не съмъ билъ враждебенъ на изслѣд-

а) «Journal des savants». Февруарий 1890 г. стр. 85.

ванията и испитванията на Дарвина, говорилъ Вирховъ прѣдъ едно събрание отъ естествоиспитатели въ Едимбургъ, нъ като считамъ прѣдложението му за „развиането на живота“ и за „происхождението на всички видове“ за странна и надмнуваща всѣкъ мѣрка хипотеза и теория (speculation), която нѣма никаква научна субстанция, упрѣкавамъ германскитѣ материалисти, които, като прѣначаватъ же и проповѣдватъ за научна истина происхождението на чловѣка изъ нѣкой отъ млекопитающитѣ видове“. (б) Тѣзи думи на германския физиологъ оправдаватъ вѣнчавшитѣ прѣзъ 1890 год. одного отъ швейцарскитѣ знаменити професори, които прѣзъ послѣдното десятилетие посветилъ всичката си дѣятелность, всичкото си обширно учение и прѣвзсходитъ си обмисленость въ опровержение и оборване принципитѣ на Бюхнера и на другитѣ германски материалисти, и обявившитѣ го благодѣтель на чловѣчеството.

Отъ обнародванното съчинѣние „L'uomo ed il materialismo“ пратихъ единъ екземпляръ до славния профессоръ на философическитѣ науки въ Женевския Университетъ, Ернестъ Навила. Тойзи ученъ мжжъ като го обсъдилъ съ отличитъ си благость съобщилъ ми твърдѣ справедливи и насърдителни обсъждения върху него, и като прѣвзвншава възобновенитѣ чрѣзъ него методъ за разрѣшаването повдигнатитѣ противъ религиознитѣ идежъ въпроси чрѣзъ извлеченитѣ отъ положителнитѣ науки изводи, извѣсти ми, че отдавна се е занимавалъ съ изработване списание, което имало сжщитѣ цѣль, както и моето, и било съчинѣно по сжщитѣ методъ. Това извѣстенно ми списание като се обнародва подиръ една година съ название. „Пѣновата Физика“, порази учения свѣтъ и смути материалиститѣ, а най-вече когато Навилъ като пристѣпвалъ къмъ присѣдинѣние принципитѣ на спиритуалистическото и християнско учение съ послѣднитѣ успѣхи въ естествовѣденнитѣ науки земалъ за сътрудници двама отъ по-отличнитѣ професори на експериментал-

(б) «Temps» 9 Майя 1884,

нитѣ изслѣдования и издирвания г. г. Карла Сорке и Едуарда Сарасина, и ги подложилъ заедно съ тѣхъ на обсъжданията и обличенията на славния Швейцарски естествовѣдецъ De La Rivè.

Боже ся да не ся изобличжъ благословно и справедливо за прѣсияжщъ прѣдѣлитѣ на умѣренномъдрието, защото дързнувамъ да сближжъ моитѣ элементарни усърдни трудове и несвършени опитвания въ дѣла на знаменити професори и учени мъже. Нъ прѣдпочитамъ да навлекжъ върху себе това порицание отъ колкото да замълчжъ едни събития, които могатъ да привлечатъ вниманието и да прѣдизвикатъ нови изучвания на заблуденитѣ отъ обнародванията и отъ смѣлостятъ на учащитѣ като научни истини и теореми една безумни мнѣния които ся считатъ отъ всички велики тълкователи на природжъ за научни пародии и порождения на фантазижъ.

Прѣзъ многоврѣменното изучване и разискване антропологическитѣ въпроси убѣдихъ ся, че по-силний и на мнозинжъ по-достъпний отъ дѣйствителнитѣ и убѣдителни доводи за доказване духовността на челоуѣческжтъ душж и проистекажщето отъ неж необходимо заключение за съществуването на свѣрхестественно същество, което има силжъ да създава битностъ, свѣрзанж таинствено съ веществото съхраняжщж же въ себе независимж свободж по нѣкога и противнж на механическитѣ закони, е отличителний характеръ на самовластието въ челоуѣческото съществуване. Това убѣждение ясно показахъ чрѣзъ своитѣ отъ врѣмя на врѣмя обнародванни опитвания, развихъ го обаче несвършено и до колкото слабитѣ ми сили го допуцахъ (а). Нъ принадлежаше на Ернестъ-Навила да облечетжж истинж съ неодолимжтъ силж на гениалния умъ и и на наукжтъ и да ж постави блѣстящж звѣздж, която да освѣтлява вѣчнитѣ задачи.

Минжлжтъ годинж женвский профессоръ чрѣзъ обнародванното съчинѣние „за свободнж воляж“ като ся стрѣмилъ противъ мнѣнията на Бюхнера, Хекела и

а) «L'uomo ed il materialismo» Chap. III. — «Религия и Наука» Гл. II., — «Душевные изучвания» Гл. I.,

Молениота издигнахъ единъ отличенъ паметникъ за вѣчнитѣ принципи на Еллинскитѣ и Християнскѣ философиѣ. Нѣкои отъ ученитѣ като земаха поводъ отъ обнародването на това събрали се съ пълномощия и предложиха да се отпразнува чрѣзъ публично обявление 75-тъ годишнинѣ на Ернестъ Навила и съвременно да се извѣче и да му се принесе златенъ медалъ зарадъ ревността и неуморимостъ му дѣятелностъ въ опровергаване и уборване пессимистическитѣ мнѣния и за укрѣпяване и прѣодоляване Християнско-философския духъ. Прѣдложеніето се прияло съ вѣстѣргъ и отъ Швейцарскитѣ учени и отъ научнитѣ Европейски дружества. И подиръ отенцането златния медалъ и много екземпляри отъ него сребърни и бронзови излизхътъ отъ събранното парично количество се опрѣдѣлихъ за основанне едно читалище, което да носи името на почетения мъжъ, и на 26-ия Декември 1890 г. се извърши въ Женевския Университетъ великъ наученъ празникъ, въ който, при присѣтвие то на седмъ стотини прѣдставители отъ разни дружества и университети, се принесе на Навила златний медалъ имѣющъ на едното лице образа му а на другото надписитѣ, “Философия, Апологетика, Просвѣщение, Вѣротърпимостъ“.

Прѣдсѣдателствуващій събраннето, Густавъ Муннеръ, който принесълъ медалла, като се обърнахъ съ рѣчь къмъ профессора при друго говорилъ и това „Изявяваме чувствата на признателността си къмъ Ернестъ Навила, който посвети висотѣ на разума си за утвърдѣние здравитѣ принципи, които въ послѣднитѣ години минххъ прѣзъ важенъ кризисъ. Работникъ краснорѣчивъ и неуморимъ въ Философиѣ и въ Християнството, показва ясно гармониѣ имъ, като стана апостолъ на Християнскѣ философиѣ и ѱ ослужваше нѣкогажъ чрѣзъ мъдри списания прѣведени на много язици, нѣкогажъ же чрѣзъ публични събѣседования отправени единия день къмъ множеството другия же къмъ ученитѣ мъже, а пакъ по нѣкога учеше и отъ профессорскѣ каедрѣ. Както се бореше съ дързостъ противъ старажцитѣ ся да отдалечятъ християнството отъ народното просвѣщение, постави

ся самъ между проповѣдажщитѣ старитѣ прѣдания. Християнинѣ съ глѣбочайши убѣждения, съ духъ глѣбокомислящъ и блѣстящъ, истински приятель на чело-вѣчеството и за него работащъ; тѣзи сж чъртитѣ и титулитѣ на почитаннѣтж отъ насъ днесъ личность“.

На прѣдсѣдателовитѣ тѣзи думи отговори умѣренномѣдрий и славний мжжъ. „Признателность и изумление! Нѣ при тѣзи почувствования друго едно нѣщо ся възбужда у мене, съкръшение и смирение. Вий като говорите за миналото, принжждавате мя да хвърлж единъ поглѣдъ върху дѣлата си и да започнж едно испытание на съвѣтътж си. И вий знаете станалитѣ работи и ги мѣрите и прѣтеглявате съ любомѣдрие, отъ което произхожда прѣувеличението, каквото ся вижда отъ бѣседжтж на прѣдсѣдателя, изслушването на кождо ся задължихъ да прѣтърпж; нѣ азъ знамъ и колко съмъ длѣжилъ и колко съмъ могълъ да направж, а всичко оставихъ и всичко прѣнебрегълъ. Вий не знаете немоцитѣ, недостатъцитѣ и погрѣшкитѣ на волжтж. Нѣ азъ съмъ длѣженъ да помислж и да отговорж за тѣхъ прѣдъ Вишняго, отъ тука иде моето сърдечно съкръшение и смирение. Щастливъ е който ся смирява прѣдъ височайшжтж Святостъ и ся уповава на безкрайнжтж ѣ милостъ“.

Подиръ тѣзи думи разни профессори отъ Академиитѣ и прѣдставители на дружествата говорили обширно за научнитѣ дѣла на Навила. Гурдъ и Секретанъ прѣвъзвисили великитѣ му заслуги въ защищенето и укрѣплѣнието принципитѣ на спиритуалистическжтж философиж; а Уаринъ говорилъ за заслугитѣ му къмъ гражданството, или като надзиратель на народното образование или като членъ въ комиснжтж на гражданскитѣ прѣобразования, още и като знамяносящъ на вѣротърпимостътж. „Тойзи мжжъ на теорижтж и на дѣятелностьтж, говорилъ Уаринъ, кагото сме обгърнжли съ чувствата на признателностелностьтж, издигна гласа си за свободжтж на съвѣстътж. Вѣренъ протестантинъ защити правдинитѣ на Католицитѣ за съвършеннж свободж за да изяви собственитѣ си убѣждения“. Хенрикъ Дебуа отъ имято на Академижтж въ Ньюшатель изложилъ твърдѣ остроумно обнародванни-

тѣ отъ Навила съчинѣния и особно послѣдното за свободнѣтъ волѣж. „Идентѣ и принципитѣ ви, говорялъ прияхъ най голѣмѣтъ си ясность въ списанието за самовластнието, което списанието считаме за обемлюще всичко съ заключението му. Като ви сме признателни за миналото надѣме ся на васъ и за бѣдѣщето. Съществувайтѣ мѣже които и въ старостѣтъ си черпѣйтѣ силитѣ си отъ источницитѣ на вѣчния животъ. Това младечество въ старостѣтъ си е вашето и пий ви привѣтствуваме отъ по-напрѣднитѣ ви трудове и ви сърадваме за новитѣ дѣла на неуморимѣтъ ви дѣятелность“. Италианскій депутатъ Аттилий Бруниалтъ, профессоръ по правото въ Туринскія Унивѣрситетъ, като земалъ думѣтъ въ имято на Италианскитѣ Навилови привѣрженници“, вий сте, говорялъ, достоинъ синъ на почитаѣщето ви отечество. Има мѣже, на които имято е обзетоъ най голѣмъ славъ и популярность, нъ на малциня честѣта и дѣброто мнѣние ся основавайтѣ, като вашитѣ, на такво едно число отъ отбрани гласове. И вий, които сте схванали идеѣтъ на почетния тойзи празникъ, приемете нашитѣ благодарности за това, че сте предизвикали изявлението на нашето удивлѣние и на нашѣтъ любовъ въ дни, въ които господарствуватъ ненавистѣта и оскѣрблѣнието.

Подиръ казаннитѣ рѣчи прочели сѣ разни послания и привѣтствования испратени въ честь на Женевскія профессоръ, между които ся отличавали посланията на Държавния Съвѣтъ и на свободното градско училище, — на Цурихскія и Базелскія университети, — на Вютембергскія Кралъ, — на Баденскія Дукъ, — и на Секретаря на Италианскія Кралъ съ което ся ся извѣстява за наградаѣтъ на Навила прѣвъ Кавалерскія орденъ на Италианскѣтъ Коронъ.

Между исказанитѣ въ тойзи официаленъ университетски приздникъ рѣчи отличили ся рѣчѣта на профессора Бувие, кождо прилагаме тука въ краткъ очеркъ. „Всичкий вашъ животъ ся вдѣхнѣлъ отъ идеѣтъ, която очѣртава прѣвъсходството на вашѣтъ личность и по-важния титулъ на публичнѣтъ къмъ васъ признателность. Философияж и Религиѣж, двѣ сестри, многажди стѣлкнувени по между, вий обдѣжихте и

свързахте съ непрѣривно логично единство. Вий казахте, „обичамъ по-благороднѣтъ отъ наукитѣ, Философиѣтъ, нѣ въ християнскѣтъ вѣрж намѣрвамъ рѣшението на най високитѣ задачи“, а съглашението на първѣтъ съ послѣднѣтъ прѣдуряхте чрѣзъ съчинѣния, които ся окончавѣтъ въ слѣдущитѣ заключения. Человѣческата душа съ всичкитѣ си сили прѣлѣтява къмъ Источника на живота. Ний ако нѣ задаваме благороднитѣ си възглѣдове на нашѣтъ природж и не прѣсичаме волно крилата на своя си духъ neodържимо възвишение ни подима на горѣ вѣнъ отъ границитѣ на опита. Кждѣ въ тойзи свѣтъ е радостта, кждѣ е идеалтъ на сърдцето, святостта, височината на разума, не прикосновенното свѣтило и идеалтъ на разума? Нашето желание и стрѣмлението ни къмъ добротото, което не притяжаваме освѣнъ по нуждж, е даръ на душѣтъ съединенж съ живота, е печатътъ на Създателя начертанъ при человѣческото сътворѣние. Спорядъ сжществующитѣ свѣрски между насъ и Височайшѣтъ Благостъ, любовта и святостта сж прѣдмѣтътъ на религиѣтъ, а логичного изслѣждане всеобщѣтъ гармониж е прѣдмѣтътъ на философиѣтъ. Като разяснихте подробно внезапнитѣ събития, по нѣкога же и борбѣтъ въ историѣтъ на двѣтъ сестри, вий начъртахте прѣдѣлитѣ на съединѣнието имъ въ Християнскѣтъ философиѣ. Казахте, че е нужно да поставимъ мостове между единия и другия брѣгъ надъ текущѣтъ рѣкж на истинѣтъ. И вий приготвихте тѣзи мостове за да ѣ прѣминемъ съ васъ. Философията като е наука на всеобщия опитъ и на изучване събитията, по кой начинъ можемъ да отхвърлимъ едно дѣйствително събитие, постоянно, продължително и изобилно отъ послѣдствия въ индивидуума и въ человѣчеството, — религиозното събитие? Като прѣмахнемъ това изявлѣние на человѣческото сжществование не биваме ли въ опасностъ ако прѣдложимъ еднж наукж съвсѣмъ окастренж, погрѣшнж же и нещастнж философиѣ? И когато материализмътъ първо ся появилъ и и издигнѣлъ гласа си тогава проповѣдвалъ справедливитѣ си ужъ мнѣния чрѣзъ безбройни статии и пу-

бликувания, а вий подказахте опасността от угрожаещитѣ обществото ужаси чрезъ публиченъ и славенъ разговоръ, а отечеството като ся расклати отъ думитѣ и дѣйствиата ви пристѣпи къмъ организиране рѣдовни срѣщания и събесѣдования въ публични мѣста, въ които свѣтски мъже и учени мъдърци като работихъ испидихъ угрожаещитѣ нравственния ни животъ опасности. Младъ тогава, пъленъ съ дързостъ, борецъ неустрашимъ почувствовахте длъжността да ся поставите центрътъ на всяко дѣйствие противъ нечестивитѣ старания. Длъжни сме, казахте тогава въ еднѣ отъ публичнитѣ си бесѣди, длъжни сме които не сме изгубили всякъ надѣждъ, ученний и не ученний, бѣдний и богатий и всякий който е срѣщналъ Въскръшаго въ деня на смъртътъ и на скръбътъ, и всякий който е срѣщналъ Спасителя въ деня на покаянието, и всички които сж видяли свѣтилото на Словото, което свѣти прѣдъ очитѣ имъ, всички които вѣруважтъ въ длъжността, въ вѣчното сществование, въ Бога, да ся сгрупираме въ едно общо дѣйствие и спрямо раздаваннѣтъ рѣчь, нищо, да отговоримъ съ непоколебимъ вѣрж и постоянство, вѣчний животъ. Ти прѣди всичко друго си разяснилъ и укрѣпилъ наложенѣтъ на всички длъжностъ за защищаване истинскитѣ и нравственни догмати за повинностъ въ нашитѣ дѣла чрезъ опровергаване пессимистическитѣ теореми на отричането свободнитѣ чловѣчески сили. Ти и по тойзи възгледъ си показалъ височинѣтъ на изобилното плодородие въ християнскѣтъ вѣрж като си доказвалъ чрезъ разискване всичкитѣ философически системи, сществуважщѣтъ гармоний между сърдечнитѣ чувствования и съвѣстѣтъ и научнѣтъ истинѣ. Не е време, писуваше ти когато обясняваше съчинѣнията на Байрона, да хвърлимъ безъ изслѣдване погледитѣ си върху миналото, или да ся съмнѣваме за бжджцето. Не трѣба просто да събираме лжчитѣ на мъдростѣтъ отъ миналия вѣкъ. Деньтъ, въ който християнитѣ ся прѣдадѣтъ въ създаването еднѣ важнѣ научнѣ програмѣ, и ѣж прѣдложѣтъ на народитѣ, които почувствувѣтъ нуждѣтъ за истинѣтъ, а философствувѣщитѣ просвѣ-

щавани отъ опита на послѣднитѣ времена прѣгърнахъ Евангелието и съединихъ всичкитѣ входящи отъ тайнственния му источникъ свѣтли зари, онзи день ще бѣде великъ и блистателенъ и за историитѣ и за челоуѣческия разумъ. Защото Богъ на Евангелието освѣщава радостъж, благославя възлитѣ на чиститѣ чувствованія, утѣшава болезньтъ и въ срѣдѣ скърбитѣ и гореститѣ на живота излива върху лицето небеснъ усмивка която възлиза отъ сърдцето и дава освѣтлѣние въ скърбьтъ и болестьтъ.“

А кои сѣ принципитѣ и убѣжденията на Навила за теориитѣ на самопроисхождението на живота и на челоуѣка, която отрича съществуванieto на Създателъ, и която ся счита еднаква съ безбожния материализмъ? Щж отчепж тука нѣкои многоцѣнни камене отъ списанията на почитанния отъ ученния святъ мжжж, и тѣхъ щж противопоставж срѣщу думитѣ на профессоритѣ на „Прометей“, които проповѣдвжтъ, че необразованнитѣ и свѣтопогасителитѣ и невѣдущитѣ елементарнитѣ принципи на естественнитѣ науки отхвърлятъ мнѣнията на Бюхнера, Ламарка и Хекела като вѣрувжтъ въ съществуванieto на свѣрхественнжтъ сила, отъ кождо сѣ създадени и животътъ и челоуѣческия разумъ.

„Много пжте съмь прочелъ че съществува основенъ контрастъ между наукжтъ и религиознжтъ идеж. Всякога бѣхъ въ очудване за такво едно твърдѣние спрямо неоспоримото събитие на благочестието и на религиознжтъ вѣрж на основавшитѣ по-новитѣ естествовѣденни науки. Не отричамъ че има нѣкои учени, които упражнявжтъ безбожието, обаче вѣрно е че никой отъ тѣхъ не ся поставя между гениалнитѣ мжже нето между първитѣ тълкователи на законитѣ на природжтъ и открившитѣ тайнствата ѝ. Математикъ познаважщъ най добръ формитѣ, нѣ не вникнжтъ въ изучаването источницитѣ имъ, може да задави разума въ принципитѣ на механическия материализмъ; нѣ Картезий и Лайбницъ и Нютонъ които виждади чрѣзъ математическитѣ си обмишления законитѣ на челоуѣческия духъ откривжтъ въ тѣхъ заритѣ на върховнжтъ

и свърхестественнѣ прѣмѣдростъ. Нареченното тѣи научно безбожие е унищожение на Наукѣтѣ.“ Женевскій отличенъ философъ като предприетель, съ помощьтѣ на знаменити естествовѣдци съчиняването пълнѣ историнѣ за успѣхитѣ на физическитѣ науки, анализиралъ дѣлата на всякий единъ отъ изслѣдвающитѣ природѣтѣ, на Коперника, на Кеплера, на Галилеа, на Лайбница, на Френсела, на Либига, на Фарадея, на Раймонда, на Бернарда и на Ампера, свършилъ изучаванията си съ слѣдущитѣ заключения. „Вѣрата въ Бога е въодушевила всичкитѣ основатели на по-новѣтѣ естествовѣденнѣ науки“ (а). Сръщу такви убѣждения на Ернестъ Навила всякий лесно може да изтъква подигнатото противъ него чувство на негодувание спрямо принципитѣ на монизма и на безбожния материализмъ.“ Мразѣ, писалъ, тѣзи системи, защото неугрожаватъ само вѣрѣтѣ, нѣ сѣ и убийцитѣ на челоуѣческия умъ. Мразѣ тѣзи системи, защото расклащатъ основитѣ на нравственостьтѣ като отвлечатъ различението на доброто и на злото въ развалинитѣ на всякъ словесностъ. Мразѣ тѣзи системи, защото правѣтѣ безцѣлно всяко духовно изслѣждане и дѣйствование. Мразѣ на конецъ тѣзи системи, защото треперѣ сръщу скептическѣтѣ усмивкѣ на онѣзи, които сѣ задоволни отъ идеѣтѣ на опустошението и унищожението, което показва развращението на челоуѣческѣтѣ природѣ.“

Това каго говорялъ и учалъ Ернестъ Навилъ и обнародвалъ единъ пълненъ трактатъ за научно опровергаване принципитѣ и идеитѣ на Хенрикъ Хекела, Швейцарскитѣ университети, литературнитѣ дружества, професори отъ разни училища, и правителствата на демократическото Европейско съединение увѣнчаватъ прѣвъсходния мѣжъ и обличатъ ученията и дѣлата му съ блѣсъкъ на почеститѣ и на научното имъ утвърждение.

(а) „Physique moderne“. стран. 150, 188, 258, 275.

V.

Нъ редакторитѣ на „Прометей“ знаяли ли сж тѣзи научни събития и мнѣния на славнитѣ изслѣдователи на природжтж за безбожното учение на Хекела, което сж проповѣдвали на обществото въ отечеството ни за най високж научнж истинж, противъ кожто възставжтъ, както казвжтъ шарлатанетѣ и лишеннитѣ отъ всяко естествовѣденно знание? Знаяли сж непрѣменно за тѣзи събития, знаяли сж и пѣ-вече отъ колкото ний знаемъ. И наистиннж.

Четемъ въ страницж 276 отъ год. 1891 на периодическия „Прометей“, че Хекель „прѣдложилъ въводжанието и въ самитѣ училища теорижтж на развиването. И това прѣдложение не ся реаризирало, нъ плана си бѣше той вече извършилъ по другъ пжтъ. Бѣше научилъ народа за теорижтж на развиването“. И това всичко добрѣ отивало, нъ въ самитѣ протоколи на събранието отъ Германскитѣ естествоиспитатели, въ които е вписано прѣдложението на Хекела, вписани сж и причинитѣ за несполукжтж му, които прочели и ги пропуснали безъ никое внимание. Това пропуцане ще допълнимъ ний.

Като ся подало прѣдложението въ събранието на Германскитѣ естествоизслѣдователи и ся развило отъ Хекела пѣ-обширно, станалъ Несторъ на живитѣ филолози и говорилъ слѣдужщето.

„Хекель претендира, че теорията за развиванieto на живота трѣба да бѣде приета въ учебнитѣ заведения, и религиозно-философическитѣ учения за сътворѣнието, които не приемжтъ явяването на живота отъ веществото, да ся замѣстятъ съ неж. Азъ не могж, наистинж, да разберж по кой начинъ единъ человекъ може да си прѣдстави и да прѣдложи прѣподаването въ учебнитѣ заведения на една теориж, отъ кожто ще прозникне пълно смущение въ человекскжтъ свѣсть, ще ся расклатжтъ основитѣ на нравствения и религиозенъ животъ на народитѣ, безъ да може да утвърди, че прѣдложенната теория е една научна истина. Наистинж съгласилъ би ся азъ съ Хекела, нъ

само тогава, когато предложениата от него хипотеза можеше да земе характеръ на научно предложение и на научнѣ истинѣ. Щяше да бѣде на мене съвършено безразлично въ онзи день и за развълчуванията и за общественитѣ възмѣщения, щяхъ да учѣ и щяхъ да проповѣдвамъ къмъ народитѣ, че убѣжденията имъ за сътворѣнието трѣбва да ся замѣстѣтъ съ истинитѣ на самоподвижното происхождение на живота за чловѣческото явление на земнѣтъ чрѣзъ развиване на живота отъ друго животно същество; при това обаче трѣба да съмъ въ състояние да рѣкж: ето една научна истина. Нъ до онзи часъ, догдѣто теорията за самодвижно явяване на живота стои въ едно положение, въ което ся намѣрва днесъ, въ положението на еднѣ хипотезж, на едно просто високорѣчие, не само не трѣба да ся учи въ учебнитѣ заведения и да замѣстява учението за сътворѣнието, нъ не трѣба и да ся прѣподава нето като просто предложение на теориж на физическитѣ и експериментални науки. Вий знаете, че прѣзъ това врѣмя антропологическитѣ въпроси съставлявѣтъ най главния прѣдмѣтъ на заниманията ми; нъ въ името и въ интереса на наукѣтъ заклѣвамъ ви да не приемате задачитѣ за научни предложения. Рѣшаването въпроса за происхождението на чловѣка чрѣзъ животното развиване е наистинѣ едно отъ желанята на наукѣтъ, нъ направенний опитъ въ измѣняването задачѣтъ за утвърдяване, което отъ единъ день на другъ може да ся докаже че е заблудено и не съществуваще, е пълень съ опасности за самото основание на наукѣтъ. Когато прѣди десѣтъ години ся яви единъ малъкъ черепъ отъ главѣ намѣренъ въ еднѣ дупкѣ или въ единъ вертепъ виждахме въ него признаци на маймуновидни и диви същества; нъ сега и признацитѣ и нашитѣ обмишления ся унищожихж, защото по-нови изслѣдвания доказахж, че онѣзи черепи сж принадлежвали на индивидууми отъ развито общество; мнозина же отъ днешнитѣ живущи щяхж да бѣдѣтъ щастливи, ако тѣхнитѣ черепи имахж величинѣтъ на намѣреннитѣ и считаннитѣ отъ начало за черепи на маймуновидно и диво състояние. Всякиднѣвнитѣ открития и научно утвър-

деннитѣ събития ни увѣряватъ- че между маймунѣтѣ и челоуѣка е издревле чѣтливо написана велика пропастъ, нето можемъ да помислимъ че хипотезата за происхождението на челоуѣка отъ друго живо същество ся потвърдява отъ научнитѣ разисквания. Длъжнѣтъ съмь ясно да ви покажж, че всичкитѣ реални и експериментални изслѣдвания за тойзи прѣдмѣтъ ни отдавачатъ отъ прѣдложенното рѣшение“.

За тѣзи думи събранието на мѣдритѣ тълкователи на природѣтѣ ржкоплеска, а прѣдложението на Хекела не ся прие, нето ся удостои за по-нататѣшно обмишлѣние и разисквание.

И това всичко знажтѣ редакторитѣ на „Прометей“ и мнозина други по-вече отъ колкото ний знаемь. И наистинж.

Публикувахж съ вѣстѣргъ прочутото съчинение „За Сътворѣнието на чековѣка“ отъ Камила Фламариона, въ което тойзи ся яява поборникъ и защитникъ на Дарвиновѣтѣ теориж, нѣ прѣнебрѣгли да кажжтѣ, що той мисли за самодвижното отъ Хекела происхождение на живота независимо отъ никож творческж причинж, и читателитѣ на „Прометей“ прѣнебрѣгли да увѣдомжтѣ какво мисли знаменитий естествоизслѣдователъ за имѣжщитѣ мнѣние че, „не съществува свѣрхественна и творческа сила“. Ще допълнимъ и това прѣнебрѣжение съ същитѣ думи на естествоуѣдеца, когото професоритѣ на „Прометей“ споминажтѣ съ много хвалби.

„Тѣзи защитници на материализма призоваватъ астрономитѣ, химиитѣ, физикитѣ и филологиитѣ за рѣшение за дажитѣ, които тѣзи науки нето можтѣ нето обѣщавжтѣ да рѣшжтѣ, а ги принуждаватъ да отговаржтѣ на въпроси надъ които нѣмжтѣ никаквж компетентность, а мжжжтѣ и наукжтѣ, за да потвърдятъ лъжи, за които не си е тя никога помислила. Тѣзи учени мжже (Бюхнеръ, Молешотъ, и Хекелъ) ся намѣрватъ съвършено вѣнъ отъ наукжтѣ, а въ фанатическото си стрѣмление къмъ наукжтѣ правжтѣ нѣ осмѣянж, даже и би ѣж истрѣбили, ако не показвахж явно, че на мѣсто неж владѣжтѣ само сѣнкжтѣ ѣ.

Методата на съвършенството безбожие не е никакъ натурално то и чисто произведение отъ научно изучаванне, нъ иска да ся прокара за такво. Теоринтѣ на материалиститѣ нѣмжтъ за тѣхъ нето едно отъ величайшитѣ научни открития на нашитѣ времена. Които почитатъ тѣзи теории и ги проповѣдватъ прѣлъстяватъ и лъжатъ необразованнитѣ и лекоумното юношество, като ги убѣждаватъ, че наукитѣ напредватъ и сполучили да открижатъ, че не съществува нето Богъ нето духовна въ чловѣка субстанция и душа“ (а).

И въ друго едно съчинение същия естествоислѣдователъ, твърдѣ много похваленъ, прилага слѣдующето. Надѣж ся че слѣдующитѣ думи и фрази нече ся отдадѣтъ на мене нето ще послужатъ за претекстъ на излагание противъ тогози, който ги прѣвожда просто.

„Печатътъ на безконечното Същество е изобразенъ въ природжтж и въ неж виждаме творческжтж ржжж. Сътворѣнието проповѣдва ясно съществуването на създателъ, а отричанieto съществуването му е най крайното безумие и ослѣплѣние. Странно е мислянето на безвѣрнитѣ които невѣрватъ въ Бога, защото не могатъ да разбержтъ. И що разбираме или що знаемъ отъ това що съществува на земжтж? И знаемели що е нашии умъ, или що е проста частица на материжтж? Не разбираме създателя, както насекомото на секомо то не разбира слънцето. Не разбираме, защото ний сме тъмнината, той е же свѣтилото,—ний сме ограничени, а Той е неограниченъ. Прѣдѣлитѣ на съществуването Му сж познати намъ, нъ нашии умъ вижда съществуването на Създателя въ всичкитѣ същества, и слуша гласа Му въ всичкитѣ гармонии на Природатж. Вѣрвамъ въ Създателя, независимо отъ всякъ религиозенъ догматъ, защото моята логика ми налага съществуването на първжтж причинж и на цѣльтж навсичкитѣ създадени същества.“ (б)

Всичко това и друго по-вече отъ него знаяж проповѣдажщитѣ въ отечеството ми самобитностьтж на

(а) Flamarion. „Богъ въ природжтж“. Кн. А.,

(б) Същи. „множеството на свѣтоветѣ“. Изд. I., стран. 131, 136.

живота и самотворѣнието на природжтж; чрѣзъ обнародванжтж же първж статижъ показахъ и каталогъ съчиненъ отъ единъ Италиански писателъ, който каталогъ съдържаше имената на сто и осъмъ души естество испитатели, които сж ся явили противъ принципѣнаматериялизма на Лукреция, Бюхнера и Хекела (а). Обаче кждѣ първия Септемврия 1891 год. професоритѣ на „Прометей“ учили ученицитѣ си и народа въ отечеството ми, че показавшитѣ ся противъ системитѣ на материялизма и на самотитностѣтж на живота сж „хора необразовани, своенравни, безсъвѣстни и врагове на наукжтж, които сж вече победени чрѣзъ прочитането отъ народа мждритѣ учения на Хекела“ заради прѣдприемното отъ тѣхъ превождане и распро-старанѣние.

VI.

Професори на „Прометей“! Въ единъ членъ сте заблѣжливи, че спрямо предизвиканията и оскърбленията съмъ пазилъ мълчание като риба, и истинжтж сте казали. Азъ и днесъ не зимамаъ перото за да отблѣснж вашето нападение, а за да спомогнж да ся очисти отровенната отъ испарѣнията на безбожния материялизмъ атмосфера на отечеството ни. Да не мислите че като прѣдприемамаъ тжж цѣль не зимамаъ прѣдъ видъ обнародванитѣ отъ васъ анонимни писма и отправеннитѣ къмъ мене заплашвания чрѣзъ вашия периодически листъ, нъ единъ имамаъ господаръ, единъ владѣтель, повеляжщъ гласъ, който дѣйствува умене, перото което въодушевява и укрѣпява исчерпеннитѣ сили, — длъжността.

Прослави ся отечеството ни и просвѣти вселеннжтж съ дѣлата на великия вѣкъ въ древностѣтж, живуще въ атмосфержтж на духовнжтж философижъ и раздувано отъ благочестиви чувства и идеаленъ смисълъ, обезчести ся же и прѣтърпя корабо крѣшение чрѣзъ теоремитѣ на материялизма и на привърженицитѣ къмъ разврацението на нравитѣ. Християнството избави ча-

(а) Овидъ. „Домаш. философ.“ стран. 161, 162.

ститѣ на разломенния корабъ, а духътъ на народа ни като изслужи явяването на божеството въ историѣтъ на челоѳчеството и ся очисти съ съвършеннѣтъ нравственностъ, съзнаниѣтъ на догмата, просѳѣти изъ ново челоѳчеството съ дѣлата на IV вѣкъ и отвори вратитѣ на по новѣтъ цивилизациѣ. Народътъ ни въ дни испитателни избави въ гроба соботвеннѣтъ си личностъ и като запази вътрѣ въ жъртвенника народното достояние извърши чудесата на по-новѣтъ историѣ чрѣзъ приспособяването християнскѣтъ идеѣ въ семейството и чрѣзъ по-главното повлияние чрѣзъ отождествяването вѣржѣтъ съ патриотическото високо почувствование. А днесъ? Днесъ ся отровява съ учения, които затѣпявѣтъ чувствата и окаменявѣтъ сърдцата и понижавѣтъ разума и приписвѣтъ благочестивитѣ и злотворни рѣшения и прѣстѣпителнитѣ и добродѣтелни дѣяния на несъзнателни движения на фосфорни и на кислородни частици, или на механически влиянія отъ ястията или отъ атмосферѣтъ, днесъ уви! Добро нѣщо е мълчанието зарадъ величинѣтъ на нравственостѣтъ и народното нещастие и падане, нѣ дължността повелява намъ, които мислимъ че отровата иде отъ пессимистическитѣ мнѣния, да ся затечемъ къмъ укрѣплѣнията, за да отблъснемъ по-голѣмия врагъ на народа и на всяко общество, материализма и проистекающето отъ него безвѣрие и распуцане на нравитѣ и напяржение на прѣстѣплението и умъртвяване на всякъ високъ и доблественнѣтъ чувствателнѣтъ мисълъ.

ГЛАВА В., МЕТОДОЛОГИЯ.

I.

Когато пръвъ миналитѣ вѣкове Католицизмътъ ималъ и духовнѣ и свѣтскѣ власти, тогава хора нечестиви, свѣтски и духовни, ползовани отъ силѣтъ и престижа на западнѣтъ църквѣ, повдигали често гонѣния противъ собственитѣ противници и врагове подъ прѣдлогъ да защитѣтъ религиозния догматъ. Единъ благочестивъ священникъ и прѣвъсходно ученъ мъжъ, Коперникъ, който замѣстилъ Птолемейскѣтъ астрономическѣ системѣ съ другѣ новѣ и прѣвъ опрѣдѣлилъ въртенето на земѣтъ, посветилъ занятието си за това, подиръ прѣдварително изслѣждане и позволѣние на Римския Папъ Павла, който знаелъ изрѣченията на Исуса Навина „нека застане слънцето“, и вѣрувалъ съ своитѣ иерарси, че Писанията сѣ открили религиознѣтъ истинѣ за освѣтлѣние религиозното чувство, а изрѣченията които сѣ съдържатъ въ тѣхъ и идеитѣ за осязателния и видимъ мѣръ, като сѣ прѣдмѣтъ за изучаване на чловѣческото изслѣждане и искусство, не могатъ да сѣ считатъ че имѣтъ мощъ и авторитетъ на божественно откровение. Галилей като усвършенствувалъ телескопа и сѣ вдаль въ астрономически изслѣждания и испитвания, и като приялъ системѣтъ на Коперника и ѣ осветилъ съ нови открития снабдилъ теориѣтъ за въртѣнето на земѣтъ съ опрѣдѣлителни и неосборими доказателства.

Ако и много учени и всички почти професори отъ Итальянскитѣ университети да ся съпротивили на Коперниковѣтъ системѣ, мнозина обаче иерарси отъ западния клиръ като отдавали на Галилея отлични почести доставявали му и сръдства за да слѣдува астрономическитѣ си изслѣдванія ꙗ изучванія. Нъ неприятелитѣ му отъ университетитѣ и отъ Изуитския орденъ като убѣдили Урвана VIII, че Галилей подъ името „Простъ“ ся присмялъ комически на него въ единъ диалогъ, повдигнали противъ него необуздани гонения, че ужъ Коперниковата система била противъ откровението въ Стария Завѣтъ. Тѣй и въ ови случаи, както и въ други подобни, святоото имя на религиѣтъ призовавано нечестиво послужило за наснищеніе и за удовлетворѣніе интереси и страсти.

И въ послѣдния вѣкъ прочути злодѣйци злоупотрѣбѣящи възбуждения между французския народъ ентузиазмъ отъ избухналото прѣвъ 1789 год. възстание, призовавали священното имя на свободѣтъ и осквернявали правдѣтъ подъ прѣдлогъ да ся повърнатъ ужъ правдинитѣ на народа. Тии покачили мнозина на ешафота и чрѣвъ сѣдебни формалности оправдали убійства на жени и обезоглавили невинни и гениелни мъже и непорочни смъщества, учени мъдърци и славни личности.

А въ нашитѣ дни противници на папскѣтъ власть и мъжеполитични като пропуцѣтъ гонѣніето противъ Католическѣтъ религиѣ и противъ самото християнство, отдаватъ на силѣтъ на западния клиръ несполукѣтъ въ приспособлѣніе на общественитѣ си признаци и идеи, а любителитѣ на естественнитѣ науки и ученицитѣ имъ заблуждавани отъ тѣхъ като искатъ да ся покажѣтъ и да завземѣтъ завидно положение безъ да приимѣтъ принципитѣ на отличнитѣ естествоиспитатели, хулятъ и клеветѣтъ честното име на наукѣтъ и учѣтъ лъжливи и отвратителни теории, които ако бѣхъ прѣодолявали между народитѣ щѣхъ да причинѣтъ умъртвяването на религиозния и нравственъ животъ и щѣхъ да замѣстѣтъ силѣтъ на правото и на обязаностѣтъ и почувстването себепожъртването за другитѣ и самоотвърженостѣтъ съ прѣодоляването на

физическѣтѣ силѣ и невъздържимото стрѣмление къмъ наслажденията и удоволствията.

II

Цѣлесъобразното и логично управлѣние на нашитѣ сили за търсяне истинѣтѣ и съответственното употрѣбляване приблизителнитѣ до природѣтѣ помощи, съставлява прѣямѣтѣ методѣ за рѣшаване всякѣ задачи и за искарване до края всяко разискване.

Всяка наука извлечена отъ опита и отъ изучването миналото и допълнена отъ цѣлостѣ на опрѣдѣленитѣ истини, на теоремитѣ, на хипотезитѣ и на издирванията върху опрѣдѣленъ прѣдметъ или върху нѣкой рѣдъ на сродни събития, е наистинѣ пò-изобиленъ источникъ и по-безопасна помощ прѣзъ врѣмето на изучването и на разискването: въпроси свързани съ прѣдмѣта ѱ или съ събитията, около които се въртѣтъ изслѣдванията и испитванията ѱ.

Нѣ призоваваннитѣ принципи за освѣтляване едно разискване или полаганнитѣ теории за рѣшение на опрѣдѣленѣ задачи трѣба да сѣ опрѣдѣлително приети отъ компетентѣтѣ наукѣ, или поне трѣба да имѣтъ мощѣтѣ и твърдението на по отличнитѣ учени, и особено онѣзи които изучава̀тѣ научния клонъ, къмъ който се относѣтъ прѣдмѣтнитѣ принципи. Прѣдложения и твърдения приети само отъ нѣкои, а отъ други считани за лѣжливи, хипотезипрѣдлагани за изучване и разискване теории недоказвани експериментално и спорни, ще завлекѣтъ въ погрѣшки и заблуждения ония, които ги приемѣтъ за рѣшение на други задачи, ако най вече приемѣтъ таки прѣдложения и спорни теории за опрѣдѣлителни истини и зимѣтъ отъ тѣхъ илчалнѣтѣ точкѣ на разсѣждения и умоzakлюбенията си.

Историята на наукитѣ е рѣдъ на хипотези и на теореме опровергавани една слѣдъ другѣ отъ по-нови теории и хипотези, не рѣдко же научно твърдение, което има всичкитѣ чѣрти на неоспоримѣ истинѣ, и прието отъ всичкитѣ учени, се е показало послѣ лѣжовно и заблудено чрѣзъ друго по-ново откритие, или

чрѣзъ опитъ и изучаване. Не отиваме до научния скептицизмъ, нето отричаме нашето убѣждение въ теорни опрѣдѣлително потвърдени и отъ всичитѣ или поне отъ по-отличнитѣ приеми за съгласни съ истинѣтъ, нъ ще се изложимъ въ опасности, въ жални заблуждения ако не изучаваме добрѣ прѣдлаганитѣ намъ въ името на наукѣтъ теорни и ги приемемъ безъ да си ги обяснимъ прѣдварително, совѣтвани и водими отъ по-компетентнитѣ и прѣдаденитѣ специално въ дѣла свързани съ тѣзи. За тѣзи же опасности имаме прѣдъ себе си опита на нашето врѣмя и прѣдписанията на мадретѣтъ на гениалнитѣ и учени маже. Послѣдователитѣ на материалистическитѣ училища ся подиграваѣтъ съ изрѣченията на Сократа и на Раймонда за незнанието, въ което се нахожда чловѣчески умъ и науката не само за субстанциѣтъ на сжществата, нъ и за по-проститѣ феномени. И обаче не знанието, непонятността и удивлението сж знакъ, въ който се окончавѣтъ откритията и на самия видимъ и осязателенъ мѣръ. Паждането на каменъ върху земѣтъ образуването на кристалитѣ, лжчи на слънце или на звѣздѣ повдигѣтъ въпроси, които не приемѣтъ рѣшение, и за които занимаѣщитѣ се съ наукѣтъ нѣмѣтъ никакво познание, защото въ дълбочиѣтъ на всяка научна истина и на всяко откритие сжществува таинството. Великий математикъ на послѣднитѣ вѣкове е мислилъ че, и точката въ която ся свършва чловѣчески разумъ е, че сжществувѣтъ безчетни нѣща, които надминувѣтъ познавателнѣтъ му способностъ. Умъ който не ся окончавѣ въ тѣжъ точкѣ, е най слабъ“ (а).

Отъ мене е далечъ всяка идея за уменшение важносттатъ на научнитѣ изслѣдания и издирвания, върху които съмъ прѣкаралъ веичкия си животъ. Нъ понеже образовани хора утвърдяваѣтъ, че геолгията, химията, носологията и физиологията сж разрѣшили всички космологически и антрополически въпроси, и проповѣдѣваѣтъ че успѣхитѣ на естественнитѣ науки сж показали безосновносттатъ на убѣжденията за сътворението на чловѣка, дължността ся налага на имѣжщи-

(а) „Размишлѣния“ Паскаль- Чл. V. 1.

тѣ противно мнѣние да изболичжтъ заблужденито на безбожното учение, и да поискжтъ мощьтъ и авторитета на просветителитѣ на наукжтъ да докажжтъ, че челоуѣчеството живѣе въ срѣдѣ океана на чудесата започнати отъ произрастѣнията на растѣнието до оригиналнжтъ сжщественность на челоуѣка и на звѣздитѣ въ твърдѣтъ, а по-новитѣ успѣхи и открития на наукжтъ, които правжтъ една капкж водж въ безкрайния океанъ на невежеството, вървжтъ заедно паралелно и ся свързвжтъ съ убѣжденията за сътворѣнието на челоуѣка и на вселеннжтъ отъ свѣрхестественж силж.

III.

Галлъ кждѣ началото на нашия вѣкъ съставиль еднж научнж чере понаблюдителнж системж, спорѣдъ коужто ся опрѣдѣлявали расположенията, стремлѣнията и страданията отъ външно надуване на черепа. Много лѣкари и физиолози станали послѣдователи на тжж системж, между които ся вчислявалъ и знаменитий носологъ Брусе. Лаватеръ же подбоденъ отъ принципѣ на Галлъ прѣдложилъ физиогномическото искусство, чрѣзъ което щяло да ся опрѣдѣли собствената природа на всяко лице чрѣзъ наблудяване физиогномижтъ. Единъ отъ нашитѣ естествоизслѣдователи нарѣкълъ въ послѣдно врѣмя смѣшни тѣзи заблуждения и наистиннж такви ся показвахъ. Нъ смѣшността на такви системи не ограничи нови чудовищни заблуждения, и Данский лѣкаръ Шахъ (Schach) прѣдложилъ и съставиль научнж системж за распознаване отъ образа на носа душевнитѣ расположения, а лѣкарътъ Апостолидесъ, ако и да осжждалъ тжж и другитѣ физиогностически и черепонаблюдателни системи, забѣлѣзва че, въпросътъ за физиогномижтъ ся свързва подъ нѣкой възгледъ съ височайшитѣ философически въпроси за сътворѣнието, до колкото нѣкои отъ движенията на челоуѣчeskото лице сж подобни н. п. въ голѣмъ гнѣвъ съ движенията на животнитѣ, отъ тѣхъ заключаваме еднаквостьтъ на произхождението, като наследственни отъ прародителитѣ на животнитѣ и на челоуѣцитѣ!

Въ 1863 год. никой не възбудил съмнѣние за правотѣж на свѣтскѣж системѣж отъ Лапласе, който мислялъ, че земята е напърѣдъ била глобусъ нажежънъ и послѣ малко по малко истиналь. Нъ Шоае (Choyer) учи, че земята е била въ начало покрита съ водѣж, а Бюхнеръ считаль за по-вѣроятнѣж тѣжж хипотезѣж; другъ обаче единъ Американски естествоислѣдователь мисли, че и двѣтѣ хипотези сѣж погрѣшни, че земята прѣди да получи днешнѣж си формѣж, е била покрита отъ единъ слой ледъ дебелъ 1,300, и други пакъ привожджтъ мнѣнието на Хершела, спорядъ което не може никой да опрѣдели какво е било състоянието на нашѣж планетѣж прѣди послѣдното ѣ образование. Само върху едно твърдение сѣж всички съгласни, като доказано чрѣзъ експерименталнитѣ геологически издирвания, сир. върху явяването на человѣка за послѣдно между явившитѣ на неж живи сѣщества. Като откриваль закона на тѣжестѣж славний Нютонъ виждалъ въ откритието си глѣбочинѣж на невежеството си, а таинството на непостижимото Сѣщество още по-вече помръчавано; единъ жеотличънъ въ неинитѣ дни списатель като ся чудиль за успѣхитѣ на физическитѣ науки и на ежедневното изобличение лѣжжтъ на теоремѣ, които до вчера отъ всички ся сѣж приемали за справедливи и съгласни съ научнѣж истинѣж, писалъ. „Учени мѣже, които ся съмнѣвжтъ за твърденията и убѣжденията си, сѣж наистиннѣж мѣждърци, онии пакъ които не ся съмнѣвжтъ за нищо, сѣж най невежитѣ“ (а).

Забѣлѣжете нѣкои отъ астрономитѣ съ каквѣж извѣстность опрѣдѣлявжтъ начинитѣ, по които ся сѣж образували звѣздитѣ, и геолозитѣ които рѣшавжтъ прѣдисторически въпроси за живота съ догматическѣж положителность, ако и да не могжтъ да опрѣдѣлжтъ днешното му вѣтрѣшно съетояние нето да имъ ся сблжжтъ мнѣнията върху въпроса на възрастѣж му. Вѣтрѣ въ земѣжтѣж, говори Волгеръ, сѣществува свѣтило, вода и топлина, нъ другий казува че не сѣществува, защото нашата планета била студена до центра, а на про-

(а) Арсений Хусайе. „За душѣжтѣж.“

тивъ въ нежъ ся развива топлина и огънь; други пакъ мислѣтъ, че освѣнъ начинитѣ по които сж сложени повърхностнитѣ слоеве нищо друго не знаемъ. Люелъ опрѣдѣлява възрастѣж на земѣжѣж по-нагорѣ отъ пятьдесять милиона години, а Мауреръ ограничава иж въ петнадесять хиляди години, Галалдъ же въ шестнадесять и на конецъ Морло и Лавалле-Пусенъ мислѣтъ че такви прѣсмѣтвания нѣмѣтъ никаквѣж стойность, а геологията не може да ги удобри, защото ся опирѣтъ на основи съвършено самопроизволни и несществуещи а). Историята на по-положителнѣжѣж отъ физическитѣ науки, на химиѣжѣж, не е ли ясенъ примѣръ на научнитѣ заблуждения? „Утвърдихме нѣкои химически истини, говори знаменитий Либигъ, прѣминуещи прѣвъ безбройни погрѣшки, и основа што мислимъ днесъ за истинно неще ли ся покаже утрѣ очевидно заблуждение?“ И на алхимицитѣ теоритѣ прѣвъ миналия вѣкъ, разсѣждавани днесъ съ толковѣж строгость, не ли ся сж учили, не ли ся сж приспособявали като положителни и неоспорими истини на физическитѣ науки? б). И колцина и кои отъ лѣкаритѣ ся сж заблуждавали въ прочутѣжѣж системѣж на Коха за изцѣлѣнието на отока и на охтиѣжѣж до деня когато Вирховъ, който отхвърляше теоритѣ на Хекела, изобличилъ заблуждението като показаль опасноститѣ, въ които ся излагѣтъ безцѣлно врачуещитѣ ся съ Коховото лѣкарство? Астрологията ся считала прѣвъ миналитѣ вѣкове, както и алхимията, между положителнитѣ и точнѣ науки, математици же ся сж имянували шарлатанѣ които учили, тѣзи науки. Не ся ли нахождаме и прѣвъ нашия вѣкъ въ приблизително заблуждение на научния духъ? „Да, говорилъ знаменитий ученъ свободомисляецъ мжжъ Ренувиѣ, да, ако погледнемъ въ даденнитѣ ни признаци отъ едно число философствуещи и учени мжже, дѣйствителнитѣ напрѣдѣци на физическитѣ науки никакъ не успокоявѣтъ страховетѣ ни“.

„Тѣи нѣкои естествоислѣдователи прѣди да истълкувѣтъ или да испитѣтъ добрѣ да ли минуванието на

а). Луденъ „Невѣжеството на науката“ Часть I, § 2.

б). Виждѣ за тойви прѣдметъ въ критическѣж философиѣж на Ренувиѣ Декемвриа 1886.

единъ животенъ видъ въ другъ е физически възможно, мислѣтъ да наложѣтъ теоритѣ си за единичното произвождане всичкитѣ живи сѣщества отъ еднѣ живѣ клѣткѣ роденѣ отъ само-себе, като ги поддържѣтъ съ фанатизмъ и ненавистъ къмъ мнѣшната на другитѣ“ а).

Сега виждашъ читателю, че не сме ний избличающитѣ лѣжѣтъ на Хекеловитѣ учения въ отечеството ми; не сме ний, на които мнѣнието има научнѣ мощъ и твърдливостъ, нѣ самитѣ началници на физиогностическитѣ издирвания, самитѣ тии, които сѣ първи между живушитѣ учени мъже, протестирашѣтъ противъ станалото злоупотрѣблѣние на научния прѣстижъ и опрѣдѣлявашѣтъ начинитѣ, спорядъ които сѣ заблуждавашѣтъ народитѣ и методитѣ, и чрѣзъ тѣзи материалиститѣ крияшѣтъ мечтателни и несществуващи хипотези.

„Физическитѣ и биологически науки, белѣжи физиологѣтъ Пиллонъ, сѣ съставлявашѣтъ отъ два рѣда прѣдложения, отъ които единий сѣ състои отъ положителнитѣ събития и опрѣдѣленитѣ физически закони и доказанни теореми, а другий отъ малко-много истинно явни теории и хипотези. Призовавашѣтъ мощѣтъ и твърдѣнието на естествовѣденнитѣ науки противъ религиознитѣ принципи прѣбирѣтъ тѣзи послѣдни хипотезии догатки, образувашѣтъ же съ тѣхъ едно общо сложение и него противопоставяшѣтъ противъ религиѣтъ. Благодарѣние на станалото смущение въ духоветѣ на невежитѣ или на неизучавашѣтитѣ работитѣ съ внимание, прѣдложенното сложение на хипотезитѣ и на догаткитѣ сѣ зима за заключение отъ научнитѣ издирвания и изслѣдвания. Такви едни опити не угрожавашѣтъ само Религиѣтъ, нѣ излагѣтъ въ извѣстни опасности и научния духъ“. б).

Отъ горѣизложенитѣ сѣ разбира, че първий и основнѣтъ канонъ за интересно разискване и справедливо рѣшение на най важния отъ въпроситѣ, на който сме прѣдприели изучаването, е анализирането и изслѣдването съ голѣмо внимание прѣдложеннитѣ намъ въ името

а). „Критическа философия“ Год. 7 стран. 198.

б). „Пиллонъ“ Видѣ пригурка „Крит. философия“, Игулия 1881 стр. 20.4

на физическите науки принципи и твърдения. Прѣдложения и мнѣния, които имѣтъ мощтъж и твърдението на опита, като ся сж опрѣделително прияли отъ наукѣтъж, нека бждѣтъ основанието и ржководителтъ на нашитѣ размишлѣния и умозаклучения, нъ ще ся изложимъ на нещастни заблуждения ако повърхностно и безтяжестно разискване сметемъ за научни истини, хипотези и учения, на едного или на мнозина, успорявани и отъ сериозни и компетентни учени мжже неудобрявани.

IV.

Нека бжде прочее науката ржководителница на нашитѣ размишлѣния и умозаклучения. Нъ отъ кой клонъ на достѣпния за знание прѣдмѣтъ и чрѣзъ кои научни принципи и теореми ще тръгнемъ къмъ изучаването и разискването въпроси за происхождението на чловѣка?

Опрѣдѣлѣнието на научния клонъ и на теоремитѣ, чрѣзъ които ще пристѣпимъ къмъ размишлѣнията и изслѣдванията си, извѣстно е че, трѣба да тръсимъ въ самитѣ прѣдѣли на задачѣтъж и въ събитията, които ся свървѣтъж и ся сродявѣтъж съ неж. Събитията сж чъртитѣ на чловѣка които съставлявѣтъж органическитѣ му, жизненнитѣ и душевни феномени, отъ които можемъ да ся ржководимъ или да си черпимъ думи и аргументи за опрѣдѣлѣнието происхождението му. Прѣдѣлитѣ же на въпроса изслѣдихме точно по-напрѣдъ. Животътъж като се явилъ на земѣтъж подиръ станалитѣ на земѣтъж измѣнѣния, а чловѣкътъж най-послѣ отъ всички живи сжщества, пита ся да ли происхождението на живота е могло да се яви отъ само-себе отъ мъртвѣтъж материж, и да ли е могълъ чловѣкъ да земе начало и битие чрѣзъ развиването и механическото размѣнѣние на явивѣтъж ся първо и отъ веществото произходящж жизненж клѣтъж?

Това като ся положи нека ся посвѣтваме съ логикѣтъж, щото, като опрѣдѣлимъ съответствуѣщѣтъж методж, да ся прѣтѣчемъ къмъ надлѣжния наученъ лионъ и къмъ опрѣдѣленнитѣ несъмнѣнно научни принципи и истини.

Още отъ древността̀тж и особено отъ Аристотеля и до нашитѣ дни научнитѣ принципи и истини както изискванията и теориитѣ ся сж раздѣлили и ся сж нарѣдили съгласно съ характеритѣ и свободжтж на прѣдмѣта около който ся въртжтъ.

Като разглѣждаме всичкитѣ земни сжщества и изслѣдуваме чъртитѣ имъ, намѣрваме ся срѣщу еднж лѣствицж, на кождо всяко стжпало като съставлява часть отъ цѣлостьтж, има сжщевременно особни отличителни признаци, отъ които ся лишавжтъ другитѣ. Прѣдмѣтитѣ и феноменитѣ на ископаемото и неорганическо царство ся относжтъ къмъ изслѣданията и изучванията на онѣзи науки, които ся въртжтъ около изучването механическитѣ закони на природжтж, прѣдмѣтитѣ же на растителното царство, отъ което ся започнувжтъ органическитѣ сжщества, упорядочавжтъ прѣдмѣта на ботаническитѣ и землѣдѣлчески науки, спорядъ които освѣнъ законитѣ на механичеството, ся изслѣдвжтъ и законитѣ на растителния животъ.

Въ животното царство намѣрваме всичкитѣ елементи на двѣтѣ първи, веществото и механическитѣ закони, вѣтрѣшнжтж организациж за уподоблѣние на другитѣ прѣдмѣти, които съставлявжтъ нови и важни феномени, животътъ съ всичкото му напяржение, самодвижието, непочувствованияето, енстиктѣтъ и първитѣ слѣди на умственитѣ и желателни сили, на които изучванието ся относя къмъ биологическитѣ и зоологически науки.

На конецъ же като анализираме сжществото отъ най горното стжпало на лѣствицжтж, чело̀вѣческото сжществование, ще ся найдемъ въ нови горизонти, отъ които никонж дирж не сме разузнали въ прѣдшествуйжщитѣ, съ които има общи чъртитѣ на веществото, на кърмлѣнието, на живота, на енстикта и на самодвижието. Правъ разумъ, който вижда причинитѣ и сжщественностьтж на нѣщата, — свободенъ разсждкъ и свободно дѣйствие, — образуване на общи принципи и идеи, — съчувствия нравствени и прѣмирни, — способности въ измѣнѣние, въ напрѣдкъ и въ управлявания и създаванания прѣдмѣти не сжще-

ствужщи отъ по-напрѣдъ, — способностъ въ измѣнѣ-
ние и усъвършенствование собственното съществование
и всичкитѣ нѣща отъ ископаемото и растително царство,
— съчувствование отговорносттаж на собственнитѣ
дѣла, ето тѣзи сж общитѣ чѣрти на новия свѣтъ на
человѣческото съществование, на които особенното
изучване ся отнася къмъ антропологическитѣ науки,
къмъ общественитѣ, философическитѣ и духовнитѣ
въобще изслѣдвания и издирвания.

Като пристѣпваме къмъ научното изучване въпроса
за битието на человекъ трѣба да опрѣдѣлимъ свои-
ствата, елементитѣ и съставляющитѣ го своенравни
чѣрти и да ги земемъ за началнѣ точкѣ на всяко раз-
мишлѣние и умозаключение. Прѣзъ разлагането и
изучването тѣзи чѣрти ще ся притечемъ наистиннѣ
къмъ разнитѣ клонове на достѣпния за изучване
прѣдмѣтъ, за да издириме принципитѣ и теоремитѣ,
които ще ни заведѣтъ къмъ познаване свойствата
и тѣхнитѣ и ония на законитѣ, отъ които ся
распорѣждѣтъ; ще ся притечемъ къмъ прѣдписа-
нията на биологическитѣ науки за като излѣдваме онова,
що ся отнася къмъ живота въобще, за да познаемъ
законитѣ на не смѣшаемостѣж на видоветѣ въ прѣ-
минуването на живота, ще ся свѣтуваме съ психоло-
гическитѣ и физически науки точното изслѣждане эле-
ментитѣ и свойствата на умственитѣ, желателни и
духовни въобще феномени, на конецъ же историята
на наукитѣ и на откритията ще ни достави изобилни
елементи за разсѣждаване и за точно изслѣждане нѣ-
щата. Защото въпросѣтъ за человекѣското рождение
е свързанъ непрѣривно съ всичкитѣ антропологически
въпроси, които се касаѣтъ до тѣлесния и духовенъ
животъ на человекѣското съществование. Лѣжѣтъ ся
профессоритѣ на „Прометей“ като утвърдявѣтъ, че
задачата за человекѣското рождение ся отнася къмъ
физическитѣ науки, и проповѣдвѣтъ, че самобитието
на живота и происхождението на человекъ отъ млѣко-
питающе животно е „истина експериментално доказана“.
Заблуждавѣтъ ся въ голѣмо заблуждение и заблуден-
нитѣ заблуждавѣтъ онѣзи, които не изучавѣтъ свѣстнѣ

височайшия въпросъ. И самъ Хекелъ очерта въпроса като философоисторически; и самъ Хекелъ, на когото съчинѣнията ни ся прѣпоръчаватъ за височайшъ мждростъ и наукъ, исповѣда че теоремата за самоподвижното происхождение на живота не приема експериментално рѣшение; а за опрѣдѣлѣние начина на чловѣческото рождение независимо отъ всякъ прѣестественъ причинъ, „трѣба да пристѣпимъ чрѣзъ прѣввсходящи размишлѣния и разумни теореме съвременно дързски, да ся приближимъ непосредственно до истинатъ“. Споминамъ тука думитѣ на Хекела, които сж прѣведени и публикувани въ периодическото списание на ученитѣ мждърци въ Европъ, и тѣхъ поставямъ за сега противъ проповѣдашитѣ въ отечеството ми, че въпросътъ за чловѣческото раждане е вече разрѣшенъ опрѣдѣлително и експериментално въ сфератъ на естествоѣденитѣ науки. „A la vérité tout cela ne peut se prouver éxactement ni même expérimentalement. Car toutes ces données biologiques, par la nature même des choses, rélevent des sciences naturelles historiques, et par une spéculation aussi prudente que hardie, qu'on peut s'approcher indirectement à la vérité„. (а).

Че въпроситѣ за начало и за рождение на сжществата и за най вътрѣшнитѣ имъ сжщественности не ся относатъ къмъ сфератъ на експерименталнитѣ и физиологичесли науки, това проповѣдватъ всички знаменити естествоѣдци въ наше время. Клавдий Бернардъ въ съчинѣнието си за експерименталнитѣ носологийъ опрѣдѣлява границитѣ на положителнитѣ и експериментални науки. „Първитѣ причини не сж отъ надлѣжността на издирванията на положителнитѣ науки. Ний нече узнаемъ напълно никакъ що е тѣлото и що е духътъ. Какво нѣщо е духътъ, какво нѣщо е веществото, Богъ ли е или природа, развитие на идеитѣ или природно самоподвижие на клѣткатъ? Всичкитѣ тѣзи въпроси ся относатъ къмъ другъ разумънъ сферъ, въ кождо положителната наука не може да вникне“. (б). Това училъ и Себрелъ, Пастьоръ,

а) „Научно обозрѣние на Франциѣ и на иноземството“, 8 Декември 1877.

а) „Въведение въ експерименталнитѣ носологийъ“, стр. 113, 114 и 386
Виждъ и Каро, „Митераливмътъ“, Стр. 16.

Фарадай, Вирховъ, Лусанъ и тѣхнитѣ привърженици, и ний не сме прѣстанали това да говоримъ и чрѣвъ особни съчинѣния да го обнародваме и речъ по речъ да прѣвождаме прѣдписанията на великитѣ учители и тълкователи на физическитѣ закони; материалиститѣ же професори на народния еллински университетъ ся изражавжтъ, че науката имъ е испитала точно начинитѣ спорядъ които материята отъ само-себе е пристъпила къмъ устройство и упорядочаване вселеннжтж и челоувѣческото происхождение, като заличавжтъ чрѣвъ единъ членъ въ „Прометей“ сжществованието на Създателя, когото единъ от професоритѣ не срѣщналъ въ изслѣдванията и опитванията си кислорода, другий пакъ не забѣлѣжилъ слѣдитѣ отъ дѣлата му въ голѣмитѣ раскопавания които прѣдприялъ, като прѣзира и самия Хекела, който учи че, теоремата за самобитието на живота не ся отнoся къмъ сфержтж на експерименталнитѣ науки и издирвания, а дързнувжтъ да проповѣдвжтъ, че проститѣ и незнажщитѣ физическитѣ науки вѣрувжтъ въ сжществованието на прѣестественнитѣ мiротворителни сили!

Никой да не мисли, че това като говоримъ ще ся отстѣпимъ отъ разискването прѣдмѣта връвъ почвжтж на физическитѣ и биологически науки. Далечъ отъ това, ще пристѣпимъ къмъ анализирането и изучаването задачитѣ като земемъ за ржководители и показатели на размишлѣнията си естествовѣденнитѣ принципи и истини и покажемъ чрѣвъ самитѣ химически и геологически науки необединеннжтж, страннж и неоснователнж теорижж за битието на живота отъ само-себе и за происхождението на челоувѣка отъ млѣкопитажще животно чрѣвъ развиване; нъ когато стигнемъ до тжжж точкж ще призовемъ гг. професоритѣ да влеземъ и въ другж почвж гдѣто неможжтъ да ни завежджтъ наукитѣ на тѣлата и на механическитѣ закони, въ почвжтж на мислянето, на желанието, на длжжжностжтж, на духовнитѣ вѣобще феномени и на явното откриване безконечностжтж въ самото устройство и въ субстанцижтж на челоувѣка и въ самжтж историжж

на чeлoвѣчeствoтo, сир. щe слѣдувaмe дaдeнитѣ нaмъ oтѣ Хeкeлa пoмoщи и сѣвѣти зa изслѣдвaнeтo и изучвaнeтo вѣпрoсa зa сѣтвoрѣниeтo чрѣзъ филoсoфичeскo-истoричeски и лoгични издирвaния и чрѣзъ aнaлизирaнeтo всичкитѣ eлeмeнти нa чeлoвѣчeскoтo сщeствoвaниe.

Пaнтeистътъ Едгaрдъ Кинe прѣзъ мнoгo врeмa изучвaлъ вѣпрoсa зa сѣтвoрѣниeтo кaтo тѣрсилъ рaзрѣшeниeтo му вѣ физиoгнoстичeскитѣ нaуки и вѣ всичкитѣ сѣчинѣния публицувaни oтѣ пoслѣдoвaтeлитѣ нa Дaрвинa, oтѣ Брoхнeрa, oтѣ Хeкeлa и oтѣ сѣмислeнницитѣ. „Мнoгoврeмeнитѣ ми изслѣдвaния, писувaлъ, oстaнaхъ прaздни, вaщoтo физичeскитѣ и експeримeнтaлни нaуки нищo нe знaжтѣ зa сѣтвoрѣниeтo вѣoбщe и oсoбeннo зa прoисхoждeниeтo нa чeлoвѣкa, измислeнитѣ жe хипoтeзи пoдирѣ изнaмѣрвaнeтo чeрeпитѣ вѣ вeртeпитѣ нa Engin и Neanderhat сѣж пoкaзaли сѣвсѣмъ oбвeхтѣли и нe сщeствувaющитѣ“. Вѣпрoсътѣ oбaчe, слѣдувa дa гoвoри Кинe, сѣж пoкaзвa всѣкoгa сeриoзeнъ и нeубѣдитeлeнъ прѣдъ нaсѣ. Oтѣ кѣдѣ e прoчee прoизлѣзълъ чeлoвѣкътѣ? D'où vient-il? „Нѣ дa нe пoмислитe, читaтeли, чe пишущий тoвa e билъ пoслѣдoвaтeлъ нa християнствoтo или нa нѣкoй другъ рeлигиoзeнъ дoгмaтѣ. Кaтo сѣж oтчaялъ oтѣ мнoгoврeмeнитѣ изучвaния, вѣтрѣ вѣ сфeрѣжтѣ нa експeримeнтaлнѣжтѣ нaукѣ, прибѣгнaлъ кѣмъ пoетитѣ, кoитo, спoрѣдъ убѣждeниятa му, сѣжирѣжтѣ мнoгo пѣжтe истинѣжтѣ чрѣзъ сaмoпoдвигнo нaблoдeниe и вдѣжнoвeниe“. Нeкa дoпълнимъ прaзднoтo мѣстo нa нeвѣжeствoтo кaтo oбѣрнeмъ изучвaниятa сѣ вѣ пoезиѣжтѣ“ (a).

Вѣ пoезиѣжтѣ ли? Нѣ тoгaвa рaзрѣшeниeтo нa зaдaчѣжтѣ зa сѣтвoрѣниe би билo нaй-лeснo. Oмeрѣ и Виргилий, Дaнтѣ и Клопстoкѣ и Милтoнѣ мoжeж дa ни зaвeдѣжтѣ прѣдъ oбзидaтeлѣ. Нѣж пoетитѣ мнoгo пѣжтe, кaтo сѣжирѣжтѣ дѣйствитeлнoстѣжтѣ, прѣлѣтѣвѣжтѣ чрѣзъ фaнтaзиѣжтѣ пo-нaтaтѣжкѣ oтѣ нeж. A ний нeтo щe сѣж oтдѣлимъ oтѣ физиoгнoстичeскитѣ нaуки нeтo щe прибѣгнeмъ кѣмъ пoезиѣжтѣ.

а). Кинe „Сѣтвoрѣниe“. Книг. VI.

Физическитѣ науки не ся компетентни да опрѣдѣлѣтъ въпроситѣ за първитѣ причини и за първото начало на сѣществата, нѣ сѣ компетентни да ся произнесѣтъ върху теоремитѣ, които материалиститѣ прѣдлагѣтъ въ тѣхното имя. Теорията за самобитието на живота и за самопроисхождението на челоувѣка отъ друго животно сѣщество, истинна ли е или е лживна? Ето що можемъ да издирамъ отъ физическитѣ науки. Тая теория като ся докаже лжлива и чудовищна, хипотезата за сътворѣнието ся потвърдява и отъ самитѣ физигностически науки, понеже ся исклучи другата отъ хипотезитѣ на прѣдложеннѣтѣ дилеммѣ, свѣдущното же изучване духовнитѣ, психологическитѣ и религиозни събития като прѣкрача безъ да ся припѣва ще ни заведе къмъ непосредственното и ясно доказателство при което ни сѣ довели обличението и опровержението на противното мнѣние.

И да не си помислите, читатели, че тая метода на ислѣдването нѣщата е само-произволна, или че ся подказва отъ онѣзи, които ся сѣ прѣдали въ религиозни или метафизически изучвания. Самитѣ началници на положителнѣтѣ наукѣ, на които мнѣнията ся доближавѣтъ по вече до материализма отъ колкото до духовнѣтѣ философиѣ, положили прѣдѣлитѣ на физигностическитѣ изсѣдвания и изисквания. „Ний, говорилъ знаменитий химикъ Дюма, едвамъ започваме да разбираме феноменитѣ на живота на тѣлата, нѣ животѣтъ и субстанцията на духа принадлежѣтъ на другъ кръгъ а). Ердманъ (Erdmann) же като очертывалъ на кратко мнѣнията на Хумболда и на другитѣ отлични естествоизлѣдователи свършилъ съ слѣдующето заключение“. Експерименталната наука по собственнѣтѣ си природѣ не бива да прѣдскача границѣтѣ, отвѣдъ кождо нето чувствително наблюдение е достижимо, нето може да ся утвърди прѣдложение което не приема експериментално подтвърждение. Тайнството на сътворѣнието лѣжи вънъ отъ научнѣтѣ сферѣ. Природата е за насъ едно събитие. Въ тѣж точ-

а). Приемане на Таландисра въ Француския Институтъ прѣвъ 1876 г.

кж ся ограничаватъ и около неж ся въртятъ изискванията на физиогностическѣтж наукж. Отъ тѣжж точкж ся започвѣтъ метафизически и религиозни размншлѣния, които сж компетентни за разрѣшаване тайнственни задачи“.

Надминуването тѣзи граници и твърдѣнето въ името на физиогностическитѣ науки, че сътворѣнието отъ прѣбестественни причини не е съществувало, сж отвели привърженниците на безбожния материализмъ въ чудовищни теореми, които нѣмѣтъ никакво основание върху наблюдението, опита и принципитѣ на положителнѣтж наукж. Необединеностѣтж и съвѣмъ изопаченостѣтж на таки мнѣния ще покажемъ когато пристѣпимъ къмъ соматологическитѣ и биологически изучавания, независимо отъ всяко метафизическо наблюдение. Подиръ това ще пристѣпимъ къмъ анализирането и измѣрването умственитѣ, желателнитѣ и духовнитѣ въобще способности на чловѣческото съществуване; водими же отъ правилата на логикѣтж, на експерименталнѣтж философиѣ и на историческитѣ въобще събития ще докажемъ, че чловѣкъ ся е явилъ на земѣтж съ дѣйствието и влиянието на една прѣбестественна причина и създателж на вселеннѣтж, причина която има всемогѣществото да присъединява отстоящитѣ елементи, духа и веществото, на което въ нищо немогѣтъ да спомогнѣтъ физическитѣ сили. Понеже послѣдователитѣ на монизма въ отечеството ми проповѣдѣватъ че теоритѣ за самобитното происхождение на живота, каквито Хекель опрѣдѣлилъ, ся съгласявѣтъ съ принципитѣ на Християнството, на конецъ ще изобличимъ тойзи новъ и страшенъ фантазиаленъ ударъ, като поставимъ ясни съществующитѣ гармонии, къмъ които ни ржководи научно и сериозно разискване при изучаването въпроса за сътворѣнието на чловѣческото съществуване.

ДИАГРАММА НА СПИСАНИЕТО

ЧАСТЪ А.,

СОМАТОЛОГИЯ И БИОЛОГИЯ.

Вещество и сила.

Монизмътъ опровергаваятъ отъ привърженицитѣ на Дарвина.

Раскаяние на славни учени мъже.

Биология. Самоподвижно происхождение на живота.

Биология. Закони въ прѣподаването на живота. Опровержение на

Дарвиновѣтъ хипотезѣ.

Библиография.

Заключение.

ЧАСТЪ Б.,

АНТРОПОЛОГИЯ.

Напрѣдѣкъ на челоуѣческото съществование.

Умственни сили.

Свобода на дѣйствие и желание.

Религиозность.

Заключение.

ЧАСТЪ В.,

ГАРМОНИИ НА ХРИСТИАНСТВОТО И НАУКАТА.

Моисейска Козмогония.

Догматъ на християнството.

Изрѣченията на Исуса за сътворѣние и субстанция на челоуѣка.

Пессимистически мнѣния и безбоженъ материализмъ.

Скърбта ирѣзъ религиознѣтъ идеи.

ЧАСТЬ А.,
САМОТОЛОГИЯ И БИОЛОГИЯ.

ЧАСТЪ А.,

СОМАТОЛОГИЯ И БИОЛОГИЯ.

ГЛАВА А.,

ЗА ВЕЩЕСТВО И СИЛЪ.

I.

„Нищо не съществува вънъ отъ веществото и отъ вроденнитѣ въ него сили. Веществото съществува още отъ вечносттаж; частицитѣ же, отъ които е сложено, движими отъ само себе и развивани, а механически и случайно раздѣлявани или съединявани произвели гармонияжтж на вселенняжтж. Отъ това случайно и безцѣлно движение и метаморфозирание на веществото изобразила ся на земьжтж, въ епохж не възможнж да ся опрѣдѣли, една жива клѣтка, отъ която чрѣзъ непрѣстанни и самоподвижни измѣненя ся сж произвели всичкитѣ животни видове; отъ единъ же отъ тѣхъ произлѣзълъ и чловѣкътж“.

Такви сж главнитѣ основи на всяко материалистическото и безбожно мнѣние, и върху тѣхъ ся е издигнжло зданието на Хекеловия монизмъ за происхождението на чловѣка.

И кои-ли сж събитията, върху които ся опира таква една система, кои-ли сж доказателствата за

справедливостътъж на прѣдложенията, и кои-ли сж научнитѣ достоувѣрѣния и подлинности чрѣзъ които ся утвърдявжтъ учения опрѣдѣлени да заличжтъ всякж слѣдж отъ нравственъ религиозенъ животъ, утвърдяванъ на убѣжденията за сжществование на свободни и духовни сжщества и сили?

На тѣзи питання Бюхнеръ, прѣдстоятельтъ на материалиститѣ въ наше врѣмя, отговаря; „Познанията ми не вникнувжтъ въ вѣтрѣшноститѣ на природжтъж; а сжщественнотъта на веществото по всякж рѣроятность ще бжде задача, която не може да ся вазрѣши“ (а).

Като отправяме изискванията си къмъ другия отъ познатитѣ учители на материализма Кцолбе (Czolbe) научаваме ся отъ едно негово обнародванно списание прѣзъ 1865 год. слѣдуящето; „Никакъ не съучаствуваме въ убѣжденията на другитѣ материалисти, които научнитѣ истини ни завежджтъ къмъ отричане свѣрхмірно Сжщество. И днесъ още почитамъ принципа който съмъ всякога исповѣдалъ, че всичкитѣ събития на вѣншния опитъ, както и онѣзи които ся развивжтъ въ насъ, можжтъ различно да ся истълкувжтъ, и никакъ не нарушава правилата на логикжтъж онзи, който ги тълкува духовно или по богословски духъ чрѣзъ приимането убѣжденията въ сжществованието на свѣрхчувствителенъ свѣтъ. Системата на материализма, както и противоположнитѣ противъ него системи, не е истечение отъ научно издѣлие, нъ отъ вѣрж и своенравие“ (б).

Като отправяме недоумѣнията си къмъ Хекела, за да узнаемъ кои сж прѣдписаннитѣ отъ него на веществото свойства, чрѣзъ които ся произвожджтъ живи сжщества отъ само-себе, увѣряваме ся, че прѣдложеннитѣ намъ принципи сж догматитѣ на вѣржтъж. „Часътъ ся приближи въ който трѣба да замѣстимъ идежтъж на богословския дуализмъ съ принципа за

(а) „Природа и Духъ“ отъ Бюхнера. Изд. въ Франкфуртъ стр. 83. — Ланже „История на материализма“, Франц. прѣв. Томъ 2 стр. 626.

(б) „Die Grazen“ и нр. издан. Лайпцигъ стр. 50, 51. — Ланже томъ 2-й.

единството и механичеството на свѣта. Тайнството е всякога непонятно, а аргументитѣ на училището не могатъ да го освѣтлятъ. Всички съучаствуващи въ моитѣ принципи и идеи тълкуватъ всичко чрѣзъ механическо движение на послѣднитѣ вещественни атоми. Не можемъ да опрѣдѣлимъ нето часоветѣ нето времето, нѣ това що трѣба да сметемъ за извѣстно е, че първитѣ живи същества ся явили въ морето; тая хипотеза не може да ся отхвърли нето чрѣзъ аргументи, нето чрѣзъ опыта“ (б).

И обаче Хекелъ ни учи че вѣрата зависи отъ фантазиитѣ, а науката отъ словото; и тамъ кждѣто вѣрата ся започева, наукатася свършва.

Прѣдлаганната обаче намъ аксиома за очевидна и доказана отъ само-себе, ако и тайнствена, бѣше ся прѣдложила прѣди двадесять и шесть вѣка отъ единъ еллински философъ, а чловѣчеството отъ всяко мѣсто и отъ всякъ епохъ, или природно живуще или цивилизовано, ъ е отхвърлило и осждило.

Научний обаче принципъ, прѣдлаганъ за неоспоримъ истинъ, надъ коѣто нето аргументи, нето опити могатъ да прѣдолѣжатъ, ся счелъ за височайше заблуждение на чловѣческия умъ отъ всякъ прѣвѣходенъ гений отъ Аристотеля до Хумболда, — отъ всякъ математически гений отъ Ейлера до Паскала, отъ всичкитѣ знаменити филолози отъ Галина до Клавдия Бернарда, — отъ всичкитѣ велики изслѣдователи на природѣтѣ отъ Анаксагора до Пастьора, — и отъ всичкитѣ философствовавши за Вселеннѣтѣ отъ Платона до Лайбница. Знаменитий же професоръ Либигъ като утвърдилъ че материализмътъ ся почита отъ любителитѣ на физическитѣ науки (*dilettanti*), Ланже забѣлежилъ че при всичкитѣ погрѣшки, въ които паднаил Бюхнеръ, Фогтъ и Кцолбе мнѣнието на Либигъ не може да ся счита извършено право. „Трѣба обаче да исповѣдаме, слѣдува да говори Ланже, че нето сериознитѣ изслѣдователи, нето откривателитѣ на природ-

а) Речь на Хексла. Temps. 29 Августа 1878, „Ренувие“ Critique Philos. год. а., стр. 375.

нитъ закони, нето по-знаменититъ ц по-специалиститъ отъ учителитъ имжтъ обичая да распространявжтъ материалистически теории“ а).

II.

Теоритъ за анализирането и за феноменитъ на неорганическото вещество, които потвърдени отъ наукжтъ, ся сж прияли опрѣдѣлително и неоспоримо, длъжни сме пологичнж необходимостъ да зимаме, за началнж точкж на всяко разискване антропологическитъ и философически въпроси съ които ся отождествявжтъ или ся свързвжтъ. Нъ нарушаваме правилата на логикжтъ, и ся излагаме въ злощастни заблуждения, ако, като зимаме за основж и началнж точкж на размишлѣннията си хипотези или мнѣния спорни и не утвърдѣни съ признацитъ на научнж истинж, пристѣпями чрѣзъ тѣхъ къмъ рѣшението на разискванитъ задачи.

Естествоизслѣдователитъ едногласно свидѣтелствувжтъ, че неорганическитъ тѣла ся състожтъ отъ безчѣтни вещественни частици скрѣпени една до другж подъ влиянието на двѣ физически сили, на привличането и на отблъсването. Като земемъ въ рѣцѣтъ си едно кжсче желѣзо можемъ съ пилж да отдѣлимъ еднж часть отъ съставляющитъ го частици, различавани съ голо око или съ микроскопическо орѣдие. Всяка една отъ отдѣленнитъ частици е съставена отъ други безконечни малки атоми, на които съединѣнието е по сжщитъ закони, по които и голѣмий обемъ на желѣзото. Чрѣзъ химически дѣйствия и анализирания отиваме къмъ раздѣления и подраздѣления на частицитъ и на атомитъ, нъ колко и до отиваме напрѣдъ къмъ раздѣлението, не можемъ да рѣчемъ че сме стигнали до нераздѣлимостъж и неприемливостъж на понататъшно анализиране. Защото отъ еднж странж нови механически и химически методи ясно показвжтъ, че сж раздѣлими онѣзи атоми които прѣдварително ся считани за нераздѣлими, а отъ другж странж на-

а). Ланже 2-ий томъ стр. 140,

ший разумъ не може да схване идеята на нераздѣляема и вещественъ атомъ.

Самата идея на атома съдържа въ себе си елементитѣ на обемъ и на просторъ, а когато исчерпимъ микроскопическитѣ оръдия и химическитѣ анализиранія, започева ся тогава „микроскопътъ на нашия духъ“ (а), който не може да се успокой до когато строи идеята на простора, нѣ щомъ тя исчезне и исчезнува съ неж и идеята на атома и на веществото.

Що е прочее това, което съществува въ последнитѣ стѣпени на веществото?

Отъ ждѣ ся започнуватъ, ждѣ ся же свършватъ просторътъ и веществото.

Що е първий атомъ на въществото, що е же вторий? Ето това е абсолютно неизвѣстно на наукитѣ. „Заритѣ на свѣтилото озаряватъ частицитѣ на веществото, нѣ владѣе най дълбока тъмнина върху атомитѣ, отъ които сж съставени. Най противоположнитѣ мнѣния могатъ да ся прѣставятъ за вѣроятни и благовидни. Мжно е обаче да намѣри человекъ безопасенъ пътъ между Скиллж и Харивдж“ (б).

Последний прѣдѣлъ на веществото, говорилъ знаменитий Бошковичъ, е математическата точка, която нѣма нето обемъ нето просторъ.

Началото и конецътъ на веществото, говорилъ Бико, е метафизическата сила, отъ която ся започева и въ която ся окончава.

Силата, говори Фарадай и динамиститѣ, е всичко що съществува, а първий атомъ е изявление на силж.

Двама знаменити учени Англичани естествоислѣдовательтъ Стуартъ и математикътъ Те, като изучавали много години теоритѣ за веществото и за силжтж, съставили едно голѣмо списание, което съдържа произведенията отъ издирванията и експерименталнитѣ имъ изслѣдания. Като изложили теоритѣ за атомитѣ на веществото отъ Демокрита до Фарадея и своитѣ размишлѣния и наблюдения заключаватъ слѣдущ-

(а) Спенсеръ, „Първи начала 16“ — Използъ „Вещество и Сила“ Гл. А.,

(б) Целнеръ томъ 2-ий 228, 229.

щето; читателът, който ни прислѣдувалъ съ внимание знае вече, че познанията ни за веществото сж обвехтели и подобни на парж (vapores). Истина е, че знаемъ много отъ свойствата на веществото съ толко-вж точностъ, щото математически можемъ да опрѣдѣлимъ много отъ феноменитѣ му и отъ послѣдствията на дѣйствиата му. Колкото ся обаче относя до онѣзи за сложението на веществото и за субстанциѣтж му не знаемъ повече отъ колкото е знаялъ Демокритъ“ (а). И толкова казано за атомитѣ на веществото е достатчно. Що жѣ за силжтж?

III.

За управлѣнието и за феноменитѣ на силитѣ на неорганическото вещество много нѣща ся сж узнали и ся сж открили прѣзъ послѣднитѣ вѣкове, а за сжщественносттаж и субстанциѣтж имъ освѣнъ нѣколко хипотези. Нищо опрѣдѣлително не може да ся изслѣди точно отъ наукжтж.

И дрѣвнитѣ изслѣдователи, както и тия въ наше время мисляли, че тѣлата сж съставени отъ безчисленни атоми. Демокритъ считалъ, че атомическитѣ и невидими за радъ малозначителносттаж на обема имъ субстанции, движими вѣтрѣ въ праздното пространство, и случайно сблъсквани и съединявани. производжтѣ феноменитѣ въ свѣта, и имжтъ въ себе си причинитѣ на движението; Ембедоклей же приписвалъ движенията на атомитѣ на двѣ вѣншни сили независими отъ атомитѣ, на „Фιλία“ и на „Νέικος“, на привличането и на отблъсването. Нѣ Анаксагора като приималъ теориѣтж за атомитѣ мислялъ, че тѣхното вещество като е мъртво не е могло да произведе движението, порядъка и гармониѣтж на съществующитѣ нѣща и осѣщалъ нужджтъ да приеме и едно начало, ума, за началиж причинж на цѣлесъобразното движение и устройство въ порядъка. Анаксагора „σπερματα“ или „Χρῆματα“ нарича безкрайното множество на невидимитѣ по малозначителность частици, които имжтъ

(а) „Univers Unsee“. Стуртъ и Те, Гл. Г.,

специално качество, а „*υοδς*“ силѣ безплътнѣ, всемогущѣ, самобитнѣ и дѣйствующѣ съ здраво размишлѣние. „Той не ся е смѣшилъ съ никое вещество (опермати ἢ Χρῆματι), нѣ самъ отъ себе сѣществува.“

И естествоизслѣдователитѣ въ наше время единогласно приемѣтъ, че тѣлата на неорганическото вещество ся състоѣтъ отъ атоми съединени чрѣзъ привлекателнѣтъ силѣ, раздѣленни же чрѣзъ силѣтъ на отблѣсването или на топлинѣтъ, както напоследѣкъ ги сѣ характеризирали. Защото колкото и да сѣ свързани и вцѣплени атомитѣ на разнитѣ тѣла никога не ся отождествявѣтъ, понеже топлината съдържа всякога едно разстояние невидимо и непочувствованно между единия атомъ и другия. Съотвѣтственно же съ прѣдолѣнието на еднѣтъ и другѣтъ отъ силитѣ тѣлата сѣ твърди, влажни или въздухообразни. Като разглѣдваме съ внимание положеннитѣ на железницѣтъ релси ще видимъ че има оставено едно разстояние между единия и другия релсъ. Силата на топлинѣтъ като ся присили между атомитѣ на железото рапуска обема му, и може да ся растроши единий или другий релсъ или и двата, ако сѣ тѣсно свързани и ся стеснѣтъ, защото ся увеличава разстоянието на атомическитѣ частици. И искусвенно чрѣзъ нагрѣването рапускаме твърдитѣ тѣла и ги обрачае въ течни и течнитѣ въ въздухообразни, а напротивъ чрѣзъ изстудяване обрачае въздухообразнитѣ въ течни и тѣзи въ твърди. Силитѣ на привлечането и на отпѣждането никога не стоѣтъ спокойно, а непрѣстанно дѣйствувѣтъ върху атомитѣ на тѣлата и държѣтъ равновесие движенията, до когато това равновѣстие се измѣни отъ другѣ причинѣ или силѣ, и съ него ся измѣнѣтъ сложението и мѣстоположението на атомитѣ.

Тѣзи дѣйствуощи сили за развиване и измѣняване най малкитѣ вещественни частици сѣ самитѣ, които съдържѣтъ и пазѣтъ гармоничнѣтъ на небеснитѣ тѣла. Капка отъ водѣ, прахъ отъ пепель, зърно отъ пѣськъ сѣ обвинени съ сѣшитѣ сили и ся управлявѣтъ отъ сѣшитѣ закони, отъ които и слѣнцата и планетитѣ. Звѣзди и части отчепени отъ звѣзди н безъ брой

планети и цѣли свѣтове висѣтъ въ праздното пространство, отдѣлѣтъ ся и ся съединявѣтъ, паждѣтъ и се вдигѣтъ на горѣ и прѣминавѣтъ прѣзъ изумително пространство въ еднѣ секундѣ и ся въртътъ около своѣтъж ось всякогѣ съ чудеснѣ и непонятнѣ гармонинѣ запазенѣ въ срѣдѣ безконечнитѣ движения и метаморфози съ разнообразие и непрѣстанно измѣнѣние. Безброинитѣ небесни тѣла ся привличѣтъ едно отъ друго чрѣзъ закона на тяжестѣтъж, и едното клони къмъ другото, а всичкитѣ ся отправиѣтъ къмъ единѣ центрѣ както частицитѣ на най малкото каменче. Нютонѣ опрѣдѣлилѣ математически закона на тяжестѣтъж въ тѣлата, които ся привличѣтъ отъ едно друго на право спорядѣ обема си, а въ противоположность спорядѣ четверожгала на разстоянието. Съгласно съ тойзи законѣ, земя, мѣсячина, и планети на нашѣтъж системѣ бихѣ паднѣли въ слѣнцето, ако началното движение на всяко тѣло около своѣтъж си ось не оравновѣсываше силѣтъж на привличането. И въ всичко това, и въ чудесното съединѣние и въ гармонинѣтъж на физическитѣ закони, всички учени ся съгласяватъ и не ся повдига никой сериозенѣ спорѣ върху феноменитѣ. Нѣ коя е сѣществениостѣта на физическитѣ сили, и кое имѣ е сѣдалището, и отъ кѣдѣ си черпѣтъ субстанцинѣтъж, и кои сѣ таинственнитѣ първи причини на законитѣ и на феноменитѣ? Щомѣ като ся положѣтъ тѣзи въпроси започва ся разногласието на естествоизслѣдователитѣ, и разискванието увеличава глѣбочинѣтъж на тъмнинѣтъж, науката дохожда въ пълно незнание, истинскитѣ ѣже служители исповѣдѣтъ съ славния физиологѣ Клавдия Бернарда, »ний гледаме непосредственитѣ причини на феноменитѣ, нѣ първитѣ причини ни избѣгвѣтъ» (а).

Земете каменѣ въ рѣцѣтъж си и оставете го да падне на земѣтъж. Ако сѣщеврѣменно нѣкой жителѣ отъ противоположното полушарие направи сѣщото, каменѣтъж ще земе сѣщото къмъ центра направление. Тѣзи феномени ся нарѣкли послѣдствия отъ закона на тяжестѣтъж. Нѣ силата която бута каменѣ къмъ зе-

(a) La Science experimentale Гл. „Définition de la vie.“

мѣжтѣ или мѣсечинѣтѣ къмъ земѣтѣ, и тѣзи къмъ слънцето и силитѣ които запазвѣтѣ гармоничѣтѣ на сблъскванието да ли сѣ вродени въ двѣтѣ тѣла или въ едното отъ тѣхъ? Сѣществува ли невидимо и безтѣлесно Сѣщество което управлява съвсѣмъ по таинственъ начинъ гармоничѣтѣ на всѣленѣтѣ чрѣзъ закони, които е положила първата творческа сила? Праздното прастранство ли е, както е мислялъ Демокритъ, или нѣкой невидимъ етеръ ($\alpha\iota\theta\eta\rho$), неимѣющъ элементитѣ на познатото намъ вещество, въ който ся осрѣдоточавѣтѣ и чрѣзъ който дѣйствувѣтѣ закони и сили?

Нютонъ въ отговоръ на тѣзи въпроси говорялъ; „Открихъ закона на тяжвстѣтѣ, нѣ не знаѣхъ кждѣ е сѣдалището му. Извѣстно е обаче че трѣба да има нѣкое сѣщество, вещественно или безтѣлесно, което дѣйствува върху привличането тѣлата, нѣ е противъ здравия смисълъ вѣрването че силата прѣбивава въ самитѣ атоми на привличанитѣ нѣща“ (а) А Кестнеръ като разяснявалъ тѣзи думи говорялъ; „Законѣтѣ на тяжесть тѣзависитъ отъ дѣйствието сѣщевременно имѣюще влияние надъ привличанитѣ тѣла. Не е прѣдмѣтѣтѣ за свойствата на тѣлата, нѣ за съединѣние на по-горнѣ дѣйствующѣтѣ върху двѣтѣ тѣла силѣ“ (б).

Съгласно съ тойзи принципъ привликающата двѣтѣ тѣла А и Б причина или отвлекающата ги едно отъ друго не е вродена нето въ А нето въ Б, нѣ въ едно друго сѣщество, на което дѣйствието ся развива върху даденнитѣ опрѣдѣления и условия прѣзъ мѣстоположението и движението на тѣлата.

Тая теория не ся приема отъ всичкитѣ естествовѣдци, много други же ся сѣ измислили и прѣдложили за тълкуване дѣйствиата на физическитѣ сили, а собствено за по-важнѣтѣ отъ всичкитѣ на привличането и отвличането. И материалиститѣ прѣдставлявѣтѣ атомитѣ за источникъ на всякъ силѣ, нѣ историографѣтѣ имъ Ланже исповѣдва, че суетни сѣ били научнитѣ имъ старания, баснословни же прѣдложения та на

(а) „Principia Mathematica.“

(б) „Mecanique Supericure.“ III § 130.

Молешота върху прѣдмета (а). А послѣдователитѣ на Бошсовича, между които и Амберъ, считатъ силѣтъ както сѣществото и сѣществующето, атома же за центъръ и изявление и въплъщение на сили. Други мислятъ, че както математическата наука напрѣд-ваща на мѣсто да разрѣши задачѣтъ на квадрату-рянето кръга и доказала невъзможността на разрѣ-шението ѳ, тѣй съвършено ся сж показали чрѣзъ станалитѣ напрѣдаци въ наукѣтъ невъзможни да ся разрѣшѣтъ въпроситѣ за сѣщественността, сѣдали-щето и началото на физическитѣ сили (б). А прѣзъ послѣднитѣ години теоріята за невидимостѣтъ на силитѣ и за дѣйствието имъ върху веществото имало и други нови послѣдователи, отъ които двама знаменити есте-ствоизслѣдолатели Хирнъ, единъ отъ основателитѣ на термодинамикѣтъ и Камилъ Фламирионъ послѣдователъ на Дарвиновѣтъ теориѣ, а до нѣкъдѣ и на происхо-ждението на живота отъ само-себе, до колкото може да ся съгласи съ принципитѣ на свѣрхестественни субстанции.

IV

Хирнъ пристѣпилъ къмъ това чрѣзъ методѣтъ на исключенето всякъ теориѣ и всякъ хипотехѣ, която отдава на физическитѣ сили атомистически или мате-риалистически источникъ. Като исключилъ хипотезитѣ за отождествяването на атомитѣ и на силѣтъ, и ся устрѣлилъ противъ теориѣтъ за друго етерно (*αἰθέριον*) непознато тѣло, което пълни празното пространство, спорѣдъ Демокрита, дошълъ до едно заключение кое-то унищожавя съвършено основитѣ на всѣкъ мате-риалистическъ хипотезѣ или на какво и да е мнѣние. Причината на всеобщото привличане, заключава Хирнъ въ знаменитото си списание за «Термодинамикѣтъ», сѣществувя на всякъдѣ въ безкрайното пространство, нѣ не е свойство на веществото, нето наклонността къмъ съединяването тѣлата може да ся отдаде на друго нѣкое етерно вещество прѣбивающе въ срѣдъ

(а) Ланже“. Томъ 2-ий стр. 216.

(б) „Ланже“. Томъ 2-ий стр. 222

привлѣкаемитѣ нѣща. Между небеснитѣ тѣла нищо нѣма, а отношенията мѣжду слънцето и планетитѣ зависѣтъ очевидно отъ причинѣ които нѣма никаквѣ вещественнѣ вѣрж. «Теория, която показва тълкование на феноменитѣ въ Вселенжтѣ чрѣзъ самодвижение на веществото, е противъ всичкитѣ произвѣдения на новжтѣ наукѣ и на всяко логично изучаване и анализиране на нѣщата» (а).

Фламарионъ же въ изслѣданията въпроситѣ за силитѣ, които распорѣждѣтъ неорганическото вещество, привежда слѣдующето.

«Материалиститѣ говорѣтъ: Веществото и силата сѣ всякога съединени, слѣдователно силата е свойство на веществото. Тойзи силлогизмъ не е нищо за порицание, защото е дѣтински. И обаче система, която приема за принципъ че силата е свойство на веществото, допуща си да иска да началствува въ свѣта за въ бжджще! Краежгълний камънъ на материалата е чървоизядено шюпливо стѣбло на старо дърво. Атомитѣ на безконечно малки и голѣми тѣла отдѣлени единъ отъ другъ привлѣчатъ ся отъ сжщжтѣ невидимж силж, която държи сферитѣ въ тѣхнитѣ кръглости. Веществото цѣлокупно ся повинява първо на тжжж силж. . . . Висше отъ веществото сжществува невещественно начало абсолютно различно. Духътъ оживотворява веществото. Веществото има нѣкои свойства, които го правѣтъ способно да се повинява на закони. Гармонията ся състои отъ числото, а числото има всякога съпжтникъ характера на разума. Нѣ никждѣ творческый разумъ не ся открива съ по-голямж енергижж, колкото въ организма на живота и въ сжществуването на человѣка» (б).

V.

Като показваме прѣдѣлитѣ за веществото и силжтѣ на въпроса и разискванията за него, нѣмаме намѣрение да прѣдложимъ за по-справедливо едното или

(а) „Теория на толинжтѣж“, Кн. II Гл. А.
 (б) „Богъ въ природата“ Книга А.,

другото отъ прѣдложеннитѣ рѣшения, или да изобразимъ тука доказателствата или убѣжденията за съществуването на свѣрхчувствуеми сили. Въ слѣдующитѣ въпроси като пристѣпимъ къмъ свѣдушно анализиране и изучаване всякий единъ отъ тѣхъ, ще видимъ яснитѣ логични принципи на феноменитѣ и на духа, научавайтѣ имъ важностъ и блѣстявайтѣ въ тѣхъ истинѣ въ пълнѣ гармоничнѣ съ религиознитѣ идеи. Тука имаме намѣрение да покажемъ просто че, въ изучаването силитѣ на неорганическото вещество, отъ една страна сериозни естествоизслѣдователи виждатъ въ тѣхъ безтѣлесностъ и свѣрхорганичностъ на причинитѣ отъ гдѣто истичатъ, а отъ друга страна че никоя отъ прѣдложеннитѣ теории за опрѣдѣление субстанциитѣ и същественностъ на веществото и на дѣйствуващитѣ надъ нежъ сили не ся прияла опрѣделително отъ наукитѣ. И прѣдлагаащитѣ даже теоритѣ за етера, съ който е пълно пространството, исповѣдватъ, че е въпросъ за проста хипотеза която нѣма още наученъ характеръ. а).

И що говорѣтъ? Науката не знае нищо нето за същностъ, за субстанциитѣ и за причинитѣ на свѣтилото, което освѣтлява очитѣ ни.

Вълненията и колебанията на свѣтилото водѣтъ учения чловѣкъ къмъ всичвитѣ опитвания върху веществото и тѣлата, нѣ обаче мѣдрѣтъ стои въ свѣршено невѣжество за причинитѣ на оптическитѣ феномени, никоя же отъ хипотезитѣ които сѣ станали отъ Нютона до наше време не е прияла научно потвърждение. За това и Спенсеръ въ списанието за „Първи Начала“ и въ други по-нови ясно потвърждава че „същественостъта на веществото е непонятна, както е времето и пространството“ б).

Прѣди всичко привличаме вниманието на читателя върху слѣдующето научно събитие.

По-знаменититѣ естествоизслѣдователи, които мислятъ че свѣтскитѣ и тѣлесни феномени зависѣтъ отъ измѣнѣнието на механически сили вродени съ атомитѣ,

а). Навилъ „Нова физика“ стр. 26.

б). Овидъ „Сем. фил.“ отъ Кастелла стр. 92.

и като съставляватъ свойствата на самото вещество, прииматъ теориитъ за не съществуването на неорганическо вещество безъ силъ, нъ не заключаважтъ съ това че не съществува сила вънъ отъ веществото. Като мислятъ че феноменитъ на неорганическото вещество (на камене, на води, на въздухообразни и на ископаеми вещества) зависяжтъ отъ закони случайни и механически и отъ сили съединени въ веществото, мислятъ същевременно че съвсѣмъ сж различни законитъ, които распорѣжджтъ растителното и животно царство, прѣдмѣтитъ же на царството на челоувѣчеството и на нравстения и умственъ животъ ся распорѣжджтъ отъ духовни сили съвършено независими отъ веществото, а които ни водяжтъ къмъ съществуването на прѣмрно творческо същество.

По настоящему ся ограничаваме да покажемъ тукъ двамата привърженници и защитници на християнскитъ философиѣ, Хенрихъ Мартина а), и знаменития Монахъ Секка, отличенъ астрономъ въ наше время. Секка движенията на атомитъ отдава на изпълняющия вселенжтж етеръ, а феномени на свѣтилото, на електричеството и на магнитизма отдава на колебанията и на растреперѣнитъ му вълнения. „Нъ когато анализирамъ, говори знаменитий естествоизслѣдователь, вещественнитъ феноменитъ и стигна до подалечнжтж тѣлеснж причинж, до етерното движение не пристѣпямъ по-нататкъ. Издирването първото начало на това движение и распорѣдажщитъ го закони надминувжтъ границитъ на естествовѣдението“. б).

VI.

И обаче материалиститъ и тѣхнитъ послѣдователи не прѣставжтъ да учжтъ, че нищо не съществува вънъ отъ веществото и съединенитъ въ него сили. И на мѣсто доказателства и опровергаване всякж противнж теориѣ, на мѣстото да споменжтъ поне имената на отличнитъ естествоизслѣдователи, които отхвърляжтъ

а). „Философия на природжтж“ Хенрихъ Мартинъ Часть Б., Гл. XVIII.
б). Секка „Трактатъ за единството на силитъ“.

идеитѣ, принципитѣ и самитѣ имѣ прѣдложения и твърдѣния, повтаряйтѣ еднѣ рѣчь, и нежѣ употрѣбавяйтѣ на мѣсто изучване и анализиране всякѣ причинѣ или аргументѣ; Науката! Науката! Нѣ коя е тая наука? Кои-ли сѣ нейнитѣ проповѣдници?

Знаемъ послѣднитѣ теори и за тойзи прѣдмѣтъ. Всичкитѣ видими феномени происхождѣтъ отъ движението на сѣщитѣ частици на веществото. Атомитѣ сѣ всякога сѣщитѣ, а различно като сѣ движѣтъ произвождѣтъ свѣтилото, електричеството, топлинѣтъж, и дѣйствието което не сѣ произвожда отъ никое движение, като сѣ измѣни, изгубва сѣ. Нѣ и тая теория ако сѣ приеме, пита сѣ отъ кѣдѣ иде движението, кой управлява цѣлесъобразното и гармоническо на атомитѣ непрѣстанно измѣнение? Атомитѣ не сѣ движѣтъ просто, нѣ сѣ привличѣтъ и сѣ отблѣсвѣтъ, и сѣ прѣобращѣтъ въ испарѣния или сѣ кристализирѣтъ, а всякога слѣдвѣтъ закони не нарушими по мѣрѣж, по тяжесть и по число. а отъ движенията сѣ произвождѣтъ тѣла феномени и съставлѣния на слѣнца, на звѣзди, на ископаеми и на сѣщества цѣлесъобразно смѣшени съ неорганическитѣ вещества. Деиллингерѣ прѣдседателъ въ Англиѣж на дружеството за микроскопическитѣ изслѣдвания и единѣ отъ привѣрженнитѣ на дарвинизма, като ималъ наклонность къмъ тѣжѣ новѣ теориѣж, която приписва всичкитѣ феномени въ неорганическото вещество на разнообразното движение на сѣщитѣ атоми, прилага; „Движението нѣма отъ себе никакво творческо свойство. Измѣняваме положението на атомитѣ и нищо по-вече. Нѣ целесъобразността и гармониятѣ на движенията и съжзѣтъ на всичкитѣ закони и измѣнения на атомитѣ ни водѣтъ прѣдъ непонятнѣтъж силѣж, която е причина на неизмѣняемото и не прѣстанно дѣйствие. Методитѣ но наукѣтъж не допущѣтъ нето твърдението, нето отричането на първѣтъж безконечнѣж и вѣчнѣж причинѣж, защото не прѣдлежи въпросѣтъ за нѣкой феноменѣ на експериментално анализиране и наблюдение. И обаче сѣществуванието на едно такво сѣщество не само е възможно, нѣ сѣ намѣрва

въ пълнѣж гармоніѣж къмъ всичкитѣ умственни наши способности“ а).

Науката! Науката! Нѣ за коѣж наукѣж говорите, и къмъ кои учени ни испровождате?

Може би да прѣдлѣжи думата за наукѣж на най великодаровития отъ ученитѣ на земѣж. Нѣ Аристотель мислялъ, че всяко тѣло е скрѣпление на веществото и на видѣтъ, а това скрѣпление трѣба да прѣдизвика на Разговори“ Ференлей 1887.

движуещ или творяещ причинѣж. Никое движение не е възможно както и никое прѣхождане отъ находящето ся въ силѣж въ друго находяще ся въ дѣйствие безъ прѣдварителнѣж движуещ причинѣж, която е въ дѣйствие. Безконечната прочее цѣпь на причинителносттаж трѣба да се прѣсече и да ся положи нѣщо за първѣж движуещ причинѣж, която е въ дѣйствие. Това първо движуеще сѣщество, най крайната причина на движението не по-малко отъ колкото на порядѣка въ всененнѣжтѣж, е божественното сѣщество, Богъ“ (б).

Наукѣжтѣж ли ни предлагате прѣзъ вѣка на великитѣ открития на законитѣ въ свѣтското вещество и въ движението на Вселеннѣжтѣж? Нѣ Кеперникъ, Кеплеръ, Галилей, и Паскалъ началото и сътворѣнието на вселеннѣжтѣж и гармоніѣжтѣж на законитѣ приписвали на творческѣжтѣж Божественѣж силѣж.

Прѣдлагате ли наукѣжтѣж ли на великитѣ физиолози въ наше время? Нѣ начакникѣтъ на Германския университетъ Раймондъ мисли, че въпросѣтъ за происхождението на веществото както и за първото му движение избѣгва отъ компетентносттаж на естествовѣденитѣ науки.

Може би да прѣдлѣжи думата за наукѣжтѣж на знаменититѣ въ наше время учители на химическитѣ науки. Нѣ Деби, Себрелъ, Либигъ и Дюма сѣ протестирали противъ всяко материалистическо тълкование за сложенията и феноментитѣ на веществото. „Науката, която иска всичко да измѣрва спорѣдъ желаемѣжтѣж цѣлъ,

а). Дејллингъ. „Creation,“ рѣчь прѣдъ „Дружеството (б) Aristotelis. „Metaphysicorum“ IX. и XII.

говорилъ Талландиеръ предъ едно събрание отъ учени мъже въ Франциѣ, които приимали между себе и химика Дюма, е отговорила че не приима тълкование. Сжществували нѣщо вѣнъ отъ осязателния и видимъ свѣтъ? Нѣкои отказвжтъ. а други ся съмнѣвжтъ. Вий, мъдрий человекъ, безъ никое двоумѣние и съ силно убѣждение, свойственно на по-горнитѣ духове, влѣзли сте въ рѣда на человекѣското прѣдание; вий сте рекли, че по-високо отъ сфержтж на феноменитѣ, които изучаваме сжществува друга по-на горѣ, върху изучаването на коѣто нашитѣ методи сж неприспособими“.

А! Не, не. Вий ис ни водите къмъ наукжтж на Галилея или на Кеплера. Не ни прѣдлагате наукжтж на Ерсела, на Хумболда, на Пастьора и на Фарадея. Като обнародвате въ прѣводъ съчинѣнията на Бюхнера и на Хекела, проваждате ни къмъ тѣхнитѣ принципи, като да не е науката протестираля противъ тѣхъ и ги е отхвърлила чрѣзъ знаменититѣ си тълкователи. Бюхнеръ ни предлага тъмнинжтж за осветлѣние и принципа на Демокрита за вещество и силж като аксиомж по-горнж отъ всяко съмнѣние; Хекелъ пакъ ни прѣдлага догмати на новж вѣрж и теориѣ които неприимжтъ опровержение, „могжщи же чрѣзъ смѣло, вразумително и прѣвѣсходно изучване да ни доведжтъ близу до истинжтж.“

Коя е прочее истината? Кое же заблуждението?

Кои сж познанията, и кои сж събитията, върху които ся основавжтъ убѣжденията на ограничажщитѣ сжществото и всяко сжществование и всякж субстанциѣ вѣтрѣ въ прѣдѣлитѣ на случайнжтж механическж необходимостъ, а мислящи че всичкитѣ физически сили и спиритуалистически събития зависжтъ отъ атомитѣ на веществото?

Що знаете за субстанцижтж на Вселеннжтж, що же за происхождението на человекъ и що за самото сложение и за дѣйствиата на неорганическитѣ тѣла?

Единъ ученъ мъжжъ отъ Швейцариѣ като изучилъ всичкитѣ хишотези и теории на материалиститѣ дошълъ до слѣдующето заключение. „Говоржтъ ни, че главно нѣщо и всичко друго що сжществува е

веществото. Нъ за да потвърдимъ това, не е ли нужно да познаемъ що е вещество? И обаче ето що не можемъ да познаемъ никога. Сега проповѣдватъ че веществото е движение. Движение? Чие слѣдователно е това движение? Азъ зирамъ свободжтж да режъ съ Клавдия Бернарда, че всяко твърдѣние за това, що е или що не е Вселенната, е смѣлость. Ученитъ сж толкова невѣжи върху тойзи прѣдмѣтъ, и не знажтъ до толкова за него, колкото и двацитѣ въ Полинезиж“ (а)

VII.

И сега, читатели, като показахме невѣжеството на наукжтж за сжщественостжтъ на веществото и на силжтж, нека ся обърнемъ и нека речемъ дързостно къмъ материалиститѣ и свѣтстважщитѣ да си оставимъ убѣжденията за сжществованието на Създателъ и на сили независими отъ механическитѣ, случайнитѣ и необходимитѣ за природжтж закони.

Геолози! Слѣдвайте изучванията, въ които ся сте прѣдали, догдѣто откриете слѣдитѣ на многочисленнитѣ находящи ся въ срѣджтж между горила и чело-вѣка видове.

Профессри на химическитѣ науки! Не оставайте анализиранията и опитванията на атомитѣ, догдѣто не разумеете абсолютно простотжтж, нераздѣлнж и тайнственнж или морскж клѣткж, отъ кождо спорядъ Хекела происхожджтъ всичкитѣ земни животни създадени отъ само — себе.

Анатоми и Физиолози, колцина ни учнте теореме за материализма! Не прѣкратявайте издирванията си за да намѣрите размишляжщжтж ся, свѣщаважщж ся, желажщж и прѣдчувжщж клѣткж, която владѣ надъ всичкитѣ други тѣла и унищожава физическитѣ закони по фантазиж и стои на сжщжтж точкж въ двѣтъ земни полукълба, распуща дѣйствиата си, издига ся до вѣчностжтъ и безконечностжтъ, и създава цѣли мисленни и фантазиални мірове.

(а). Глардонъ. „Невидимъ свѣтъ“ стран. 23.

Носолози и лѣкари! Освѣтлите прѣдолѣжщѣтъ тъмнинѣ, която се намѣрва въ организациѣтъ, служението и недѣжитѣ на мозѣка, слѣдвайте изучаванията си за тайнственнитѣ причини на патологическитѣ феномени и на изобрѣтяванieto нови срѣдства за заздравяване язвитѣ на тѣлото, което е подложено на експерименталнитѣ ви и микроскопически наблюдения.

Естествовѣдци отъ всякъ классъ и всякъ наученъ клонъ! Прѣобърнете напрѣдъ не нарушимитѣ на жизне-происхождението закони, които раздѣлѣтъ чрѣзъ непрѣвѣсходими прѣдѣли неорганическитѣ вещества отъ царството на живота и на идеѣтъ.

И тогава, само тогава, пристѣпете къмъ прилагането механическитѣ опити и анатомическитѣ изслѣдвания за разрѣшение на психологическитѣ и свѣрх-органически въпроси.

Нѣ до когато най прѣвѣсходнитѣ естествоизслѣдователи исповѣдѣтъ ясно, че самитѣ тии нищо не знаѣтъ за самото сѣщество, за сложението и за начина на дѣйствието и на самото неорганическо вещество, ний ще изучаваме въпроситѣ за субстанциѣтъ и за началото на свѣта и за происхождението на челоуѣка чрѣзъ правилата на логикѣтъ; а заключенията отъ размишленията си ще прѣдложимъ да изобличѣтъ знамѣнититѣ естествоизслѣдователи и учени, които имѣтъ право да се произнесѣтъ въ името на наукѣтъ.

Нѣкои отъ ученитѣ като ся заблудили отъ възбуждения шумъ, нѣкога отъ фантазиалнитѣ твърдения на физиогномически и черепоскопически наклудения, нѣкога же отъ разглашентѣ открития на черепи и кости отъ челоуѣкообразни животни видове, другоже же отъ прѣписанитѣ на нѣкой ученъ физиологъ мнѣния за органическитѣ клѣтки опровергнѣти отъ него прѣдъ събрание отъ естествоизслѣдователи, завлекли ся отъ духа на модѣтъ и отъ твърдѣнията иа събития и открития съвѣршено несѣществуѣщи и фантазиални. Нѣ сега измѣняванията на мнѣния сѣ много и едното слѣдува другото; естествовѣдци же прѣди нѣколко години изстѣпленни привѣрженници на дарвиновитѣ хипотези и догмати на моизма исповѣдѣтъ сѣщото заблуждение. Знаменитѣ

же Германски физиологъ написалъ като титулъ за славъ на антропологическото въ Германиѣ дружество, че никога то не ся е било повлекло отъ заявения ентузиазмъ на възбудения отъ новитѣ и смѣли теории шумъ. По злощастию материалиститѣ въ отечеството ми, като проповѣдвжтъ теориитѣ за монизма на Хекела и страннитѣ лъжливи сжждения на Жулия Сури, никакъ не си пуцжтъ вниманието върху извлеченията отъ изслѣдванията въ послѣднитѣ години и отъ публикуваннитѣ всяки день научни съчинѣния за опровержение ученията на материализма. Ще допълнимъ тойзи недостатъкъ като запознаемъ читателитѣ си съ послѣднитѣ заключения на научнитѣ издирвания и изслѣдимъ точно станалия прѣвратъ, който ся изобрази прѣди нѣколко мѣсяца отъ единъ профессоръ държащъ въ Франциѣ важно положение, по слѣдующия чачинъ; „Науката отхвърля сега заблужденията, и говори оному който ѣ пита; Върху нѣкои отъ прѣдложенитѣ ми въпроси за окръжающитѣ тя феномени съмъ въ положение да тя освѣтлж, нѣ нищо не могж да ти кажж за началото и конца на Вселеннжтж, нищо за твоего прѣдопрѣдѣлѣние. Идеалъ за себе и за чловѣчеството търси другадѣ, у морала или у религижтж“ (а).

(а) Философ. Бакона.

ГЛАВА В.,

МОНИЗМЪТЪ ОПРОВЪРГАВАНЪ ОТЪ ДАРВИНА И ОТЪ ПОСЛѢДОВАТЕЛИТЪ МУ.

I

Казахме че колчимъ естествовѣденнитъ науки прѣдлагатъ опрѣделително разрѣшение на въпросъ, който ся относи къмъ тѣхнѣжъ компетентность, философствуѣщитѣ относително човѣка и занимаѣщитѣ ся върху всякъ клонъ на достѣпенъ за знание прѣдмѣтъ трѣба да го приемѣтъ за основъ и началнѣ точкѣ на всяко обсъждане и изучване свързаннитѣ съ него прѣдмѣти.

Нъ ако нѣкои отъ естествовѣдцитѣ учѣтъ старѣ теориѣ, на коѣто науката никога не е прияла справедливостѣжъ, или нѣкоѣ другѣ новѣ отхвърлянѣ отъ другитѣ, даже и отъ най прѣвѣсходнитѣ и отличнитѣ учени мѣже, въ такѣвъ случай логиката или общий разумъ кѣкъвъ ли ходъ диктува срѣщу нежъ?

Изучването и распорѣждането прѣдлаганнитѣ отъ двѣтѣ страни аргументи и обсъждението върху тѣхъ и образуването собственни убѣждения, сж, наистиннѣ, диктуванната отъ елементарнѣжъ логикѣ метода и посочванний отъ общия разумъ пѣтъ за освѣтление собственното съзнание. Нъ тойзи пѣтъ не могатъ да изходятъ нето всички нето твърдѣ мнозина, а когато е думата за въпроси и теории чисто научни и отъ

практическѣ важность, както за индивидуума тъй и за челоѣчеството, трѣба да търсимъ нѣкои общи признаци извлечени отъ нѣкои отличаващи се въ изучаваннѣтъ задачѣ обстоятелства възможни да се обсъждѣтъ и оцѣнѣтъ отъ всички, независимо отъ сжщественостѣтъ и субстанциѣтъ на научнитѣ обсъждения и аргументи.

Малцина сж които знаѣтъ причинитѣ, чрезъ които се доказва обращанието на земѣтъ около слънцето и съвременното ѣ въртене около своѣтъ ось, нѣ никой не трѣбва да се съмнѣва за физическия тойзи феноменъ, който е утвърденъ отъ всички компетентни учени, а онези които съ внимание изучавѣтъ доказателствата за него, лесно се убѣждавѣтъ за справедливостѣтъ на твърдението му. Всяко възбудено съмнѣние върху прѣдмѣта или върху другъ приближителенъ на него щеше да е погрѣшно умозаключение или умствено ослѣплѣние.

Нѣ ако нѣкои отъ естествоѣдцитѣ ни съобщѣтъ нѣкоѣж теорииж отхвърленѣ отъ учени, на думитѣ на които всички приемѣтъ мощѣтъ и подлинностѣтъ, и изоставенѣ отъ почитаѣщитѣ ѣж едно врѣме и не относящѣ ся исклучително въ сферѣтъ на физическитѣ и експериментални науки, тогава приимането ѣ отъ ония, които не могатъ или не искѣтъ да се прѣдадѣтъ въ глѣбокото ѣ изучване и анализиране е една истинска глупость и едно криво умозаключение.

И таква е теорията на монизма за явяването и развиването на живота въ нашѣтъ планетѣ. Въ други мѣста на настоящето списание ще ся занимаемъ съ критическото анализиране на прѣдлаганнѣтъ намъ монистическѣ системѣ, за да покажемъ необединеностѣтъ, невѣжественостѣтъ и ненаучностѣтъ ѣ, а тука ще подкажемъ като въ прѣдисловие два външни признака, можщи да освѣтътъ и ония които не ся вдавѣтъ въ обширни и трудни изучвания прѣдлежащитѣ въпроси, и ония които нѣмѣтъ възскуемото научно развитие за образование на собственни сжждения и убѣждения.

II

Ако не съществува сила вънъ отъ веществото и отъ механическитѣ му, саучайнитѣ и неизмѣняеми сили, съгласно съ прѣдписанията на монизма, слѣдува, че животътъ ся е явилъ първо на земѣтж отъ само себе чрѣзъ химически и необходими движения на тѣлеснитѣ частици независимо отъ влиянието на всякъ свѣрхорганическъ и свѣрхестественнж силж. Една първа жива клѣтка като ся произвела отъ неорганическото, движуще ся случайно и развивающе ся вещество, е била първата начална точка и происхождението чрѣзъ развивания и измѣнѣния на всичкитѣ живи същества. Бюхнеръ и Фогтъ и Хекелъ ясно исповѣдвжтъ че не съществува експериментално или научно доказателство за това твърдѣние, нѣ дарвиновата теория за происхождението на животнитѣ видове чрѣзъ развивания и наслѣдственни метаморфозирания може да ся счита като научна подпора на теориѣтж за самодвижното происхождение на живота, иначе съгласуѣщж ся съ материалистическѣтж аксиомж за не съществуването на силж вънъ отъ веществото. До 1859 год. говори Хекелъ, всичко е било неизвѣстно и противодѣйствиѣще, нѣ Карлъ Дарвинъ положилъ основитѣ на биологическитѣ издирвания за наченването и развиването на живота върху земѣтж. „Теорията на Дарвина, слѣдва да говори Хекелъ, това увѣнчаване на нашитѣ физически познания, ни учи че всичкитѣ животни видове сж произлѣзли само отъ единъ оригиналенъ образъ или отъ твърдѣ малочисленни оригинални образи. Теорията за развиването и происхождението запознава ни съ сътворителнитѣ причини на органическитѣ образи. Слѣдователно потакѣвъ начинъ оправдава ся челоуѣкъ да счита тѣжжтеориѣ на происхождението за единствено само тълкуване феноменитѣ на образитѣ въ органическия мѣръ, или за наукж на истинскитѣ причини на органическѣтж природж. Дарвиновата теория за происхождение има и прѣимуществото да приписва само на физикомеханически причини и на физикохимически сили феноменитѣ,

които отъ дълго врѣмя сж навикнжли да съпжтешеству-
вжтъ съ свърх естественитѣ произво дителни сили“. (а)

III

Когато ся прѣдлага една теория за доказване спра-
ведливостѣж на друго спорно мнѣние, отъ лог икжтж
ся начъртавжтъ два неизбѣжни прѣдѣла, слѣд унжщитѣ.

1-о. Призоваванната теория за потвърдяване спорно
прѣдложение трѣба да има характеръ на научнж истинж
опрѣделително доказанж, защото иначе призоваването
легкомисленж, нетвърдж и противоборствуѣщж теориж
за рѣшаване споренъ въпросъ не би имало логично
основание, а произвежданитѣ заключения за освѣтля-
ване разискването, черпани отъ друго прѣдложение
сжщо неизвѣстно и спорно, не би имали научнж силж.

2-о. Призоваванната теория за да бжде основа,
подставка и доказателство за правотжтж на другжтж,
трѣба да нѣма противоположностъ и противорѣчие на
основитѣ и принципитѣ, отъ които произхожджтъ, а
черпаннитѣ отъ първжтж аргументи да ся произво-
жджтъ отъ неж логично и несъмнѣнно.

Нѣ послѣдователитѣ на монизма, като отхвърлжтъ
тѣзи условия за справедливото обсжждение и нару-
шавжтъ правилата на елементарнжтж логикж, съгра-
жджтъ зданието за произхождение на живота отъ неор-
ганическото вещество, независимо отъ всякж произво-
дителнж духовнж причинж, съ еднж теориж противо-
дѣйствиѣжщж отъ еднж странж и неоснователнж, отъ
другж пакъ странж явно противоположнж срѣщу мнѣ-
нието за самоподвижното произхождение на живота
отъ мъртвото вещество чрѣзъ дѣйствието на механи-
чески закони и на неорганически сили.

И тойзи е първий външнъ признакъ за заблу-
ждението на монизма, на който анализирането имаме
намѣрѣние да направимъ.

Теорията на Дарвина за произхождането на вси-
чкитѣ животни видове научно доказана ли е, или има

(а) Хекелъ. „За физическо сътворение,“ Урокъ 'а. — „За
самопроизхождение,“ урокъ г.,

ли поне чърти, които да поставят въроятна правотата ѝ, и да обещават потвърдението и преодоляването ѝ въ бждеще?

Тойзи въпросъ въ друго время е бил прѣдмѣтъ на дълги разисквания, а и пакъ ще надникнемъ надъ него въ настоящето списание, до колкото най вече заключенията на научнитѣ разисквания въ послѣднитѣ години сж поставили яснъ и очевиденъ неоснователността на дарвиновѣтъ теориѣ, противнъ на физическия законъ за неизмѣняемостъ на видоветѣ, лъжливъ же изобличенъ отъ послѣдствията на геологическитѣ изслѣдвания и отъ несполукѣтъ на всичкитѣ станжли опити въ произвождане нѣкой животенъ видъ чрѣзъ съединението на разнообразията, или чрѣзъ смѣшаването атоми отъ различенъ видъ. Несмѣшаемостта и неизмѣняемостта на видоветѣ е подводний граниченъ камень, о който ся сж ударили и растрошили всички измисленни отъ древността до днесъ теории за происхождение на животния мѣръ и на всичкитѣ животни видове отъ една първа клетка и органическо първотъздание. Нъ тука не прѣдлѣжи въпросъ за изобличение същественостъ на дарвиновото мнѣние, а просто ся търси, дали тая теория, както ся прѣдлага и ся характеризира отъ привърженицитѣ ѝ, може логично да послужи за базисъ и основъ на ново мнѣние и за источникъ на научни заключения, които освѣтляватъ задачѣтъ за започването на живота на земѣтъ и доставляватъ какво-годѣ твърдение въ прѣдписанията на материализма за вещество и силъ и въ ученията на монизма за механическо происхождение на живота и на веществото.

Карлъ Дарвинъ като исповѣдалъ съ искренността си, че не може никое събитие да ся призове за доказване убѣждението въ неизмѣняемостъ на видоветѣ и като извѣстява несполукѣтъ на многоврѣменнитѣ си опитвания за произвождане новъ нѣкой видъ чрѣзъ умножението разнообразията, прилага; „Припознавамъ голѣмѣтъ смѣлость на теориѣтъ ми, а най вече когато си помислѣ убѣжденията на Кубие, на Пикте, на Луелль,

на Моркиссъ, на Агасицъ и на Баранте, на които по-новата ни наука дължи послѣднитѣ си успѣхи“ (а)

Хекелъ же точно тѣжъ дарвиновѣ теориѣ, отхвърленѣтѣ отъ естествовѣдцитѣ, на които ся дължѣтъ по-новитѣ успѣхи въ естествовѣденитѣ науки, прѣдлага като основѣ на мнѣнието си за монизма и за самоподвижното и механическо и безцѣлно происхождение на живота отъ неорганическото вещество! И по тойзи начинъ нарушава първия прѣдѣлъ на логичността въ наченването силлогизмитѣ и разсѣжденията си и въ приспособлѣнието индуктивнѣтѣ си и философическѣ методѣ, коѣто посочва за водящѣ къмъ намѣрването истинѣтѣ.

Хекелъ не казва че е открилъ нѣкой непознатъ естественъ законъ, или че нови естествовѣденни приобритѣния го отвели отвѣдъ дарвиновѣтѣ хипотезѣ за измѣняване видоветѣ и до опрѣдѣляването първото происхождение на живота върху земѣтѣ. Дарвинизмѣтъ; ето естествовѣденната точка, върху коѣто стои и отъ коѣто зима първото начало на обмишлѣнията и силлогизмитѣ си. «Златний вѣкъ», говори Хекелъ, на едностранното развиване на наукѣтѣ ся заключава между 1830 и 1860, и днесъ ся нахождаме въ второ философическо повращане прѣдизвикано отъ списанието на Дарвина. Само прѣзъ послѣднитѣ тридесѣтъ години започнахъ пакъ да ся занимавѣтъ съ общитѣ физически закони, на които най послѣ всички отдѣлно емпирически познания сѣ само вещество, на което общитѣ закони отдавѣтъ истинскѣтѣ му цѣнѣ. Само чрѣзъ философиѣтѣ физическото познание наприродѣтѣ става истинска наука, «философия на природѣтѣ» б).

Думата е прочее за философически обсѣждения и умозаклучения извлечани отъ теориѣ, противъ коѣто отлични учени противопоставѣтъ физическия законъ за неизмѣняемостѣтѣ на видоветѣ. Нека е тѣй. Нѣ казва ли Хекелъ, че прѣзъ тойзи пѣтъ ни е отвелъ

(а) Дарвинъ. „За происхождение на видоветѣ — Балронгеръ, „за происхождение на видоветѣ“, Гл. IV. 1.

б). Хекелъ, „За Физическото сътворение“, Урокъ 2.

къмъ пункта на знанието и истинѣтъ? Казали сме го и сега го повтаряме. Хекелъ предизвиканъ да изложи основнитѣ принципи на монизма ирѣдъ събранieto на Германскитѣ естествоиспитатели исповѣдалъ, че не може да ся докаже правотата и точността на системѣтъ му чрѣзъ експериментални доказателства, нѣ чрѣзъ изслѣдването «философически — исторически паметници и чрѣзъ дързки ихимерически теореме сѣщеврѣменно понятливи, смѣли и възможни да ни сблизѣтъ непосредственно до истинѣтъ» а). Нека е тѣѣ, нека е тѣѣ. Ето готови сме да ви послѣдимъ въ тѣѣзи смѣли и химерически размишлѣния. Съ внимание прочетохме и изслѣдихме всичкитѣ ви измислици, родословнитѣ ви каталози и обнародванитѣ ви съчинѣния, и като стигнахме до края на ученията ви и поосилихме вниманието си, за да приемемъ наукѣтъ на знанието, слушаеме отъ устата ви, че «като замѣстимъ прѣдложенията ви за монизма, механизма и самосътворѣнието на вселеннѣтъ съ богословското мнѣние за сътворението, ще ся намѣримъ пакъ прѣдъ непонятното тайнство и прѣдъ новѣ вѣрѣ» б).

И ето вий, които ся прѣсмивате на догматитѣ като ся обѣщавате да освѣтлите нашия разумъ съ блесѣка на наукѣтъ и на знанието, прѣдлагате ни новѣ вѣрѣ, ново откривание на догмати и учения, тайнства непонятни и мнѣния, които не могѣтъ да приемѣтъ научно доказателство или опровержение. И коя е прѣдлаганната намъ вѣра, кое е ноѣото учение, кои сѣ же нравственитѣ му общественни прѣдписания? Въ по-нататѣшното развиване това съчинѣние ще отговоримъ по-обширно на важния въпросъ; а за сега сяограничаваме въ общи прѣдвстѣпителни наблюдения.

Дарвиновата прочее теория, спорядъ исповѣдането на самия Дарвинъ, нѣма научнѣ твърдостъ и мощъ; и за това черпаннитѣ отъ неѣ философски и антропологически заключения нѣмѣтъ логичнѣ и научнѣ сѣщественность. Но нека приемемъ за малко че дар-

а) Revue Scientifique 8 Декември 1830.

б). Temps, 30 Августъ 1830.

винизмътъ е мнѣние, на което правотата е опрѣдѣлително доказана, тогава кое е положението на монадистическитѣ и безбожни мнѣния спрямо него? Истина ли е, че дарвиновата теория за происхождение на видоветѣ чрѣзъ измѣненіята и развивания ся отождествява или съпжтствува паралелно съ монизма? Сжществува ли нѣкой логиченъ и необходимъ съжзъ между принципитѣ на дарвинизма и на самодвижното явяване на живота върху нашѣтѣ планетѣ? Такъвъ е вторий и най сериозний възгледъ на нашето узучване.

V.

Всичкитѣ на земѣтѣ живи сжщества происхождѣтъ отъ една първа жива клѣтка, отъ едно необразовано първосъздание, което ся е явило въ нашѣтѣ планетѣ въ едно время невъзможно да ся опрѣдели, Отъ онова първосъздание сж произлѣзли преемственно чрѣзъ непрѣстанны промѣненія, измѣнѣния и развивания всичкитѣ видове на животнитѣ, и изъ едно отъ тѣхъ челоуѣктъ. Спорядъ това прѣдложение и твърдѣние дарвиновата теория върви паралелно съ теориѣтѣ на монизма.

Нъ по кой начинъ, съ коуж же силѣ и съ кое дѣйствиe е земала битие и ся е явила на земѣтѣ първата жива клѣтка, отъ коужто происхождѣтъ всичкитѣ видове и разнитѣ родове, биологическитѣ феномени, и най-послѣ челоуѣктъ?

Ето пунктътъ, отъ който ся наченва разединението, раздѣлението и противорѣчието. Раздѣлѣние важно, противорѣчие коренно измѣняюще философическитѣ заключения, противоположностъ, коуж то напразно ся мжчѣтъ привърженнитѣ на монизма да дотакмѣтъ чрѣзъ смѣлостѣтѣ на нападенията и чрѣзъ размѣсането историѣтѣ на религиознитѣ прѣдразсждѣци въ срѣднитѣ вѣкове съ единъ съвсѣмъ наученъ въпросъ.

Дарвинизмътъ приема и исповѣдва сѣтворението на живота отъ прѣмирнѣ и духовнѣ силѣ, а монизмътъ като отхвърля сжществуванieto на всякѣ силѣ вънъ отъ веществото отдава явяването на първото първо-

създание на случайни движения и измѣнения въ частицитѣ на веществото.

Дарвинъ говорялъ, че никога не ся е расколебало въ ума му абсолютното увѣрѣние за съществуването на Бога и създателя. Величието въ сътворѣнието живота и всемогъществото на Вишняго е виждалъ въ самото първосъздание облечено чрѣзъ, съвсѣмъ извънрѣднѣж и изумителнѣж силѣж на произвождането чрѣзъ развиване на цѣль животнѣж свѣтъ.

Онѣзи които приимѣтъ дарвиновѣжтѣ теориѣж исповѣдвѣтъ явно, че самоподвижното происхождение на живота отъ неорганическѣжтѣ и мъртвѣж материѣж, чрѣзъ служението на механическитѣ ѱ сили, е естествено невъзможно, а Хекелъкато неопровергавалъ твърдѣнието за естествениѣжтѣ невъзможностъ на происхождението животнѣж отъ материѣжтѣж проповѣдва монизма за догматъ, който не може да ся докаже, нето да ся опровергне чрѣзъ аргументи и опитвания.

Послѣдователитѣ на дарвинизма прѣдлагѣтъ на естествоиспитателитѣ да изучѣтъ единъ въпросъ отъ чистѣж наукѣж за опрѣдѣлѣние способитѣ въ сътворѣнието, а учителитѣ на монизма прѣдполагѣтъ еднѣж само цѣль, да расклатѣжтѣ религиознитѣ на чловѣчеството убѣждения и да подкрѣпѣжтѣ борбѣжтѣ противъ Ватикана чрѣзъ унищожението на християнскѣжтѣ религиѣж. (а)

Такава една противностъ и раздѣлностъ, такво едно несъгласие и противоположение между монизма на Германското училище и дарвиновѣжтѣ теориѣж очевидно и ясно ще ся покаже чрѣзъ внимателното разглѣждане идеитѣ и прѣдложенията на основателитѣ и важнитѣ привърженици на тѣзи теориѣж.

VI.

ЕММАНУИЛЪ КАНТЪ.

Първитѣ изображения на теориѣжтѣ за развиването и происхождението длѣжимъ, спорѣдъ Хекела, на Канта и на Ламарка.

(а) Хекелъ „История на физическото сътворение“. урокъ. ж.

Кантъ съединявалъ неизблемо знание въ физическѣхъ историѣхъ съ извънрѣднѣя ясность и дълбочинѣхъ въ теориѣхъ. Той е билъ прѣдтеча на системѣхъ за космогонииѣхъ на Лапласе и на тълкованието въобще физическитѣ феномени чрѣзъ механичеството и служението на физическитѣ закони.

Кантъ като приемалъ безгранично механичeskото тълкование на феноменитѣ въ неорганичното вещество посочвалъ въ съчинението си „Методологиѣхъ на телеологическия критериумъ“ теориѣхъ за развиване на живота и за происхождението на живитѣ сщщества отъ нѣкой общъ оригиналъ, говорялъ; „Добро е да прѣминува чловѣкъ прѣзъ сравнителнѣхъ анатомиѣхъ въ широкия класъ на органичeskитѣ сщщества, за да види да не би да ся намѣрва нѣщо подобно съ системѣхъ, тѣй и кждѣ началото на происхождението . . . Пропорционалността на образитѣ, като посочва при всичкото различие че сж ся произвели съгласно съ единъ общъ оригиналъ, укрѣпява хипотезѣхъ че тѣзи образи имѣтъ дѣйствително сродство и че происхождѣтъ отъ еднѣ общѣ началнѣ майкѣ.

Нѣ естествоиспитателний философъ виждалъ въ самитѣ органически и биологически феномени и въ самото прѣдполагаемо происхождение на живитѣ сщщества чрѣзъ развиване на единъ общъ оригиналъ Промисла, цѣлоеобразносттахъ и главнитѣ крайни причини, които показвѣхъ телеологическото начало и прѣдсществованието на единъ планъ развиванъ за сполучване опрѣдѣленнѣхъ цѣлъ. Като анализиралъ чловѣчeskѣхъ субстанциѣхъ изучвалъ идеѣхъ на обязанносттахъ и на нравственния законъ, коѣхто идеѣхъ считалъ за най високѣхъ дѣйствителностъ не развиванѣхъ въ съвѣстьхъ на чловѣка като механически ентитѣхъ, нѣ като откриванѣхъ въ разума и прѣдлаганѣхъ на свободѣхъ му, пристѣпвалъ къмъ доказателството за сщществуванееето на Бога и Създателя съвсѣмъ отдѣленъ отъ осязателния и видимъ свѣтъ. За това и самий Хекелъ исповѣдалъ че мнѣнията на Канта за происхождение и развиване нѣмѣхъ никаквѣхъ чѣрѣхъ отъ механичностъ, а сж расположены въ пълнѣхъ про-

тивоположностъ къмъ ученията на монизма. „Като поддържалъ Кантъ постъпенното на видоветъ развиване чрезъ произвождане, говори самъ Хекелъ, отъ общъ началнъ майкж прилага че занимажщия ся съ древносттатж трѣбва да отдаде на всеобщитж онжж майкж организмъ съставенъ цѣлесъобразно, защото въ противенъ случай не може чловѣкъ да разбере цѣлесъобразнитж организациж на животното и растително царство. Абсолютно е же извѣстно че не можемъ да научимъ съ доволно познание и още по-вече да прѣдставимъ причинитъ на органическитъ сжщества и на вътрешнитж имъ субстанции чрѣзъ принципи на природитж чисто механически“ (а).

И въ друго обстоятелство Хекелъ е говорилъ ; „Кантъ е прѣдложилъ важнж системж за изображаване монистическж и механическж на свѣта теориж, която съставлява и днесъ още основжтж на всякж физическж космогониж. Нъ отъ другж странж сжщия почиталъ, че тойзи механически на природитж принципъ не е могълъ да истълкува происхождението на органическитъ сжщества. Спорѣдъ него органическитъ тѣла ся сж създали цѣлесъобразно, и за това е посправедливо да ся отдадѣтъ на свѣрхмірни причини“ (б).

VII.

ЛАМАРКЪ.

Изобразенната отъ естествоизслѣдователя Ламарка теория за происхождение и развиване на живота види ся отъ първъ погледъ, че ся приближава до мнѣнията на монизма, нъ едно свѣдуцно нѣйно изучване води съвсѣмъ къмъ противни заключения.

Ламаркъ мислялъ че всичкитъ животни видове происходжтъ отъ общи начални образи най прости и самоподвижно родени. И до тажж точкж монистическитъ мнѣния вървжтъ заедно съ прѣдписаниятж на Ламарка, нъ първитъ не пристжпжтъ по-нататкъ, а считжтъ за създателни причини на живота физиче-

(а) Хекелъ. „История на физическото сътворенне“. Урокъ Ж.,

(б) Хекелъ. „Чловѣческо происхождение.“ Урокъ Е.,

скитѣ сили, Ламаркѣ же приема съществуванieto на създателъ, който нарѣдилъ и опрѣдѣлилъ служението на положенитѣ отъ него прѣдѣли на природѣтъ тѣй, щото да произвождѣтъ живота върху напѣтъ планетѣ и развиването му до происхождението на чловѣчското съществуване. Монизмѣтъ като отдава на случайното развиване на веществото явяването на живота до самия чловѣчески разумъ и свободѣтъ на чловѣка, учи единственѣтъ невъзможность въ произвождането биологическия и духовенъ свѣтъ отъ движението и измѣнѣнието частицитѣ на веществото. Нѣ Ламаркѣ като приема съществуванieto на създателъ и приписва на всемогѣщieto му оживотворяването произвожданитѣ отъ веществото, чрѣзъ служението на закони прѣднарѣдени въ природѣтъ, отъ една страна не изображавалъ естественѣтъ невъзможность, а отъ друга нето на случайно съвпадение, нето на механическѣ първѣ причинѣ отдавалъ явяването на живота върху земѣтъ. „Нѣкои рекли, говорялъ Ламаркѣ, че природата е самия Богѣ. Чудно найстинѣ! Смѣсвѣтъ часо-показалеца съ часовникаря, създанието съ създателя. Таква една идея е съвсѣмъ погрѣшна. Природата е срѣдата между Бога и видимия свѣтъ; тя изпълнява Неговитѣ воли“ (а).

Извѣстно е че, такви не сѣ мнѣнията на монахистическото училище.

VIII.

ДАРВИНЪ.

Карлъ Дарвинъ, спорядъ Бюхнера и Хекела, е великий учителъ на теориѣтъ за произхождане и развиване на живота, и на неѣ справедливо сѣ е отдало названието „Дарвинизмъ.“

Дарвинъ приема мнѣнието на Ламарка за произхождане всичитѣ на земѣтъ видове отъ единъ или отъ нѣколко оригинални и общи образи, такожде приема

(а) „Естественна история за неграбничитѣ животни,“ отъ Ламарка. Въведенне.

и разликуват жежду Създател и създание и съществуването на свърхмирно, свърхестественно и всемогущо силно, защото, както ся е доказало следъ смъртъ му чрезъ публикуването особни въспоминания и послания, никога чрезъ всичкия си животъ не ся расклатило въ него пълното и твърдо убѣждение за Бога създателя на Вселенно и на живота, а на противъ относително прѣдмета за явяването върху земно отъ само-себе на първитъ животни образи ся отдѣлил отъ основателя на теорино за происхождение и развиване. И истина е, че Ламаркъ приималъ самобитието на живота като извлечение отъ служението на закони прѣдопрѣдѣлени отъ създателя, но Дарвинъ не почиталъ теорино за происхождането на живота отъ само-себе нето подъ това условие. „Желаю ясно да изяви, говорилъ, че нѣмамъ намѣрѣние да издирю началото на умственитъ сили, нето происхождането на живота. Науката не допуца нето днесъ да утвърдимъ че живи същества ся раждатъ въ неорганическото вещество. Вѣрването же, че Богъ е създалъ въ начало нѣкои оригинални образи имѣющи въ себе силно за произвождане чрезъ развиване други животни видове показва прямото мнѣние на вѣрющия и висотно на идеино му“ (а). И подиръ публикуването на списанието за происхождането на животнитъ видове Дарвинъ характеризиралъ засѣвѣмъ не прието и непонятно мнѣнието за происхождането животнотъ отъ само-себе и влѣзълъ безъ условие и безъ никое прѣдпазване въ рѣда на онѣзи, които прииматъ сътворѣнието на първитъ оригинални образи (б).

Извѣстно е, читатели, че дохождате до изумѣние, като виждате че, когато ся полага таква една бездна между теоремитъ на Дарвина за произвождане на ви-

(а) Дарвинъ. „Происхождение на видоветъ.“ Въведение И въ стр. 663 и на таткъ.

(б) За религиознитъ на Дарвина убѣждѣния виждь Quatrefores „Карлъ Дарвинъ“ Гл. Б.,—Виждь и „Αθύραιον“ 25 Априлия 1863 стр. 554 и Валронгеръ“ тмже стр. 155 и натакъ.

довете и мнѣнието за механическото происхождение на живота отъ само-себе, послѣдователитѣ на това прѣдлагатъ, като неговъ основъ и подпоръ за развиване, принципитѣ и хипотезитѣ които никакъ не сж противни на идеитѣ и убѣжденията за сътворѣние. И вашето изумлѣние ще ся обърне на глѣбокъ скърбъ когато, като ни слѣдвате въ по-нататъшното разяснение, ще видите ясно жалостнитѣ заблуждения, които сж произлѣзли отъ станалото сливане и отъ всрѣщането на теориитѣ за развиване съ материалистическитѣ и безбожни на моизма прѣдписания.

IX.

УАЛЛАСЪ (WALLACE).

Като билъ съвременникъ и приятель на Дарвина знаменитий зоологъ Уалласъ обнародвалъ прѣзъ 1855 г. едно съчинѣние за „физически подборъ“ (selection), въ което ся разясняватъ теориитѣ за произвождане и развиване върху сжщитѣ основи и принципи, на които ся опира и съчинението на Дарвина за „происхождане на видоветѣ“ обнародвано прѣзъ 1857 год. . . . Нѣколко время имало споръ на кого отъ двамата приятели трѣбаше да ся отдаде новото мнѣние за подбора; ако и да ся считали по-важни съчиненията на Уалласа, прѣодоляло имято на другия, на когото съчинѣнията сж по-достъпни на по-мнозина за ради ясността на стила и количеството на изложеннитѣ събития и примѣри.

И въ начало, понеже Дарвинъ не разширилъ теориитѣ за произвождането на видоветѣ и въ челоуѣка, сжществувало между двамата английски естествоиспитатели пълно съгласие. Нѣ понеже Германскитѣ материалисти прилагали прѣдлѣжащитѣ теориитѣ и върху происхождението на челоуѣка, сериозно разногласие ся повдигнало между двамата основатели на Дарвинизма.

И двамата не удобрявали мнѣнието за происхожданието отъ само-себе на първосъзданието и приимали явяванието на живота отъ свърхмирнъ причинъ, защото механическитѣ закони на неорганическия свѣтъ не могли да дажатъ нѣкое тълкувание на новоявившия ся еле-

ментъ на живота управляванъ отъ закони съвсѣмъ различни и не съществувавши прѣди него. Нъ за сжщжтж причинж, говорялъ Уалласъ, трѣбва да приемемъ, че въ прѣхождането отъ живота на чувствителносттаж и на енстинкта въ живота на сжждението и на нравственносттаж, новитѣ елементи и новитѣ на свободжтж и на обязанносттаж и на прѣвъсходнжтж разумнж силж закони, отъ които не нахождаме никож диржж въ скотския и енстинктивенъ животъ, вкарали ся сж чрѣзъ ново влияние на прѣестественното начало и могжщество. Дарвинъ же мислялъ че въ всемогжщството на Създателя и въ изумителнжтж чудеснж силж, чрѣзъ кожто сж били облечени първитѣ живи образи можемъ да откриемъ благовидно тълкование на антропологическия свѣтъ.

Голата безъ влакна и оцущителна кожа на челоуѣка, съвършенството на нозѣтѣ и на ржцѣтѣ на пѣдивитѣ плѣмена и устроѣнието на гърлото, което никакъ не са различава отъ фонитическитѣ органи на опитоменнитѣ племена, нравственнитѣ сжществуваня и образуванieto на отвлеченнитѣ идеи, на врѣмето, на пространството, на безконечносттаж и на вѣчносттаж, и твърдѣ много други антропологически събития Уалласъ като развивалъ показвалъ невъзможносттаж на истгълкуването челоуѣческото сжществувание чрѣзъ физическия подборъ и развиване безъ непосредственното дѣйствиe на свърхестественж творческж силж (а).

Съ скърбъ ся пълни сърдцето ми когато си помислжж за лекостяж на станалитѣ въ отечеството ми обнародвания, чрѣзъ които ся убѣждавжтж младежитѣ и въобще народътъ, че науката като е ужъ открила тайнитѣ на сътворѣнието, опрѣдѣлила е механическитѣ закони които дѣйствувжтж отъ еамо-себе, и отъ които е произлѣзълъ чрѣзъ безцѣлното движение на веществото видимй, разумний и нравственй свѣтъ. А скърбьта ми се прѣобръща въ отчаяние срѣщу тжпоумieto и безъ чувствителносттаж на образованитѣ и учителитѣ

(a) Wallace. „Contributions to the theory of natural selection“. — Пр. Фр. стр. 340.

на народа прѣдъ распространението на лъжливитѣ теореме, до колкото е могълъ чловѣчески умъ да измисли, като възбуждѣтъ нравственнѣтѣ и общественнѣ кризѣ, въ които народътъ ми потъва чрѣзъ разслабванието всяко духовно убѣждение и всяко божественно почувствование.

X.

ГЕОРГИЙ МИБАРТЪ.

Знаменитий зоологъ Мибартъ обнародвалъ едно съчинѣние за происхождение на видоветѣ; чрѣзъ него той анализиралъ на дълго дарвиновѣтѣ теориѣ. Дарвинъ въ шестото си издание на списанието си за происхождение на видоветѣ исповѣдалъ голѣмѣтѣ важностъ на това съчинѣние. „Чудесни искусство и сили, говорялъ Дарвинъ, отличавѣтъ съчинението на знаменития Мибартъ.“ Балронгеръ же, като спомина въ съчинението си за происхождение на видоветѣ списанието на Мибарта прилага; „Материалиститѣ въ Англиѣ много ся сѣ смутили. Тии приписвали и распрѣсквали чрѣзъ привѣрженниците си, че дарвиновата теория научно доказана държи въ себе си доказателството на материализма. Мибартъ истреби тѣзи заблудения. Ясно доказа че дарвинизмътъ въ цѣлостъ си е една теория безъ основание. Основнитѣ и принципи за развиване коренно измѣнявани могатъ да ся подкрѣпятъ и да ся задържатъ. Нѣ основнитѣ и хипотези ако ся отнесѣтъ къмъ тѣзи граници на вѣроятностѣтѣ примирявѣтъ ся и ся съгласявѣтъ съ спиритуалистическѣтѣ философиѣ, съ физическото богословие и съ Писанието“ (а).

XI.

ЕМИЛЪ ФЕРРИЕРЪ (EMILE FERRIÈRE).

Отъ първитѣ и по-важнитѣ ученици на Дарвина Емилъ Ферриеръ започналъ чрѣзъ много обнародвани съчинѣния да распространява въ Франциѣ принципи-

(а) Часть А., Гл. Б.,

тѣ на училището за метаморфозитѣ и за развиването на живота. Едно отъ тѣзи обнародвани съчинения подъ названиее „Дарвинизмъ“ съдържа кратко обемително изложение на Дарвиновото списание за произхождението на видоветѣ и на събитията и аргументитѣ, които ся точно изслѣдили и ся развили за поддръжане Дарвиновѣтѣ теориѣ. Ферриеръ не замълчава важността на черпанното противорѣчие отъ закона на неизмѣняемостѣта на животнитѣ видове, нѣ както всички които вѣруваѣтъ въ нѣкои теориѣ независимо отъ доводитѣ и аргументитѣ, върху които ся тя опира, надѣе ся, че въ бѣдѣще ще ся изслѣдѣтъ точно нови събития, които да показваѣтъ, че законѣтъ за неизмѣняемостѣта на видоветѣ не е постояненъ. Тойзи вѣренъ и благонадѣжденъ привѣрженникъ на Дарвиновѣтѣ теориѣ като анализиралъ принципитѣ на Монизма и ги отхвърлялъ, говорялъ; «онеправдаваѣтъ Дарвиновѣтѣ теориѣ прѣувеличенията на нѣкои нейни слѣпи привѣрженици, а особено на Германеца Хекела. Съ невѣроятна положителностъ Хекелъ начѣрталъ произхождението на органическото царство и произвождането на различнитѣ образи чрѣзъ родословна лѣствица, Земя начална точка отъ една органическа клетка роденъ отъ само-себе (autogène, né de lui même), отъ коѣто произлѣзли три клона, отъ тѣхъ първий е оригиналтѣ (archetype) на растителното царство, другий на животното, а третий между единия и другия, който Хекелъ нарича клонъ на първѣйшитѣ. Германцитѣ сѣ невѣздържими катато ся въодушевляваѣтъ отъ нѣкои теориѣ, и чрѣзъ фантазиѣта си като ся издигнаѣтъ на въздуха по-нагорѣ отъ времето и отъ пространството, оставѣтъ дѣйствителността, както професорѣтъ Хекелъ, и присѣтствувѣтъ при битието на свѣта! Заблѣжете. Хекелъ се нахождалъ въ врѣмето на сътворението и видялъ Създателя подъ имя Самороденъ (autogène) за да роди три оригинални образа, отъ които по пряма линия ся произвождаѣтъ растенията, животнитѣ и първѣйшитѣ, които не принадлежаѣтъ на никое царство. И ето по кой начинъ фантазията измишлява една научна классификация! Нѣ да не помисли

нѣкой, че тѣзи фантастически измишлѣния ся съобщаватъ съ умереностъ, и като едно искусственно избрѣтение има прѣтенциитѣ да е съгласно «съ дѣйствителността на работитѣ и на физическитѣ истини» (а).

XII

Това е доволно. Въ други страни на това списание ще се заловимъ съ анализирането и опроверженето теориитѣ, които посредствено или непосредствено ся противопоставятъ срѣщу догмата за происхождението на челоувѣка чрѣзъ прѣмирно сътворение. Като испитваме тука вѣншнитѣ признаци на монизма изслѣдихме точно, че проповѣдвайтѣ теориитѣ за происхождението на живота основаватъ ъж върху Дарвиновото мнѣние, което отъ еднѣ странѣ нѣма научнѣ мощъ, а отъ другѣ е противно на Хекеловитѣ и Бюхнерови прѣдписания за самопроисхождението на живитѣ същества чрѣзъ служението на механическитѣ и физически сили. Хекелъ нарѣкълъ дарвиновитѣ хипотезѣ «прѣдмѣтъ за достойно уважение между физическитѣ науки», а тойзи прѣдмѣтъ «достоеенъ за уважение» осжда проповѣдания отъ него монизмъ и приема прѣмирно сътворение на живота.

(а) Emile Ferriere. «Le Darwinisme» Часть Г., Гл. Д.,

ГЛАВА В.,

РАСКАЯНИЯ НА УЧЕНИ МЪЖЕ.

I

Който се прѣдава въ изучване Дарвиновѣтъ теориѣ и станалитѣ ѣ параморфози, за подкрѣпляване принципитѣ на безбожния матетализмъ, остава поразенъ и изуменъ за възбуденото отъ неѣ смущение въ науѣтъ, за заблуденията въ които сериозни учени мъже паднали, за раскаянието имъ и смѣлостѣтъ на прѣдлагаѣщитѣ днесъ хипотезитѣ за самобитното происхождение на живота и произвождането на челоѣка отъ млѣкопитаѣще животно като научни теореми, които не приимали разисквание или нѣкое съмнѣние. И вий, читатели, ще ся изумитѣ отъ почудване, неистинѣ, когато прочетете еднѣ само страницѣ отъ цѣлѣтъ историѣ на теоремитѣ за развиване животѣтъ, които ся отнасяѣтъ къмъ раскаянията на сериозни учени мъже.

II.

ВИРХОВЪ (VIRCHOW).

Славний Вирховъ слѣдвалъ ли е нѣкога принципитѣ на монизма и теориѣтъ за животѣтъ върху земѣтъ

чрѣзъ простото служение на механическитѣ движения и измѣнѣния на веществото?

Хекелъ, който билъ ученикъ на Вирхова, отговаря утвърдително на тойзи въпросъ; «Мнѣнията ми, говори Хекелъ, за происхождението животътъ отъ само-себе е поризмъ и послѣдственостъ отъ теориитѣ на учителя за живитѣ клѣтки. Блѣскавитѣ титули, които Вирховъ спечели прѣди двадесетъ и петъ години чрѣзъ физическото си наглѣждане челоуѣческитѣ природѣ, ся основаважтъ точно върху това събитие, че въ всякъ добъръ случай подкрѣпи силно и единството на всичкитѣ феномени въ живота и чисто механическото имъ естество». Нѣ Вирховъ като отговаря на това, забѣлезва, че теориитѣ му за живота и за живитѣ клѣтки ся сж въртяли около животнитѣ феномени, каквито сжществувжтъ и ся прѣдставляважтъ въ испитванията и изслѣданията ни независимо отъ всяко обсъждане за първо явяване животътъ на земѣтѣ и за прѣполагаемото му само, происхождение отъ първото вещество.

Като нѣмаме компетентностъ да ся произнесемъ утвърдително върху това повдигнато разногласие, а пакъ като пристѣпяме къмъ опровергаване теоремитѣ на Хекела, приимаеме мнѣнието на тогози за справедливо и сходно съ дѣлата. Съгласно съ това мнѣние Вирховъ, „челоуѣкъ съ голѣмж научнж славж и добрж вѣрж, който подкрѣпилъ другож съ всичкитѣ си силж, и въ психологиитѣ и въ всичкитѣ физиконаучни прѣдмѣти, оня механически изглѣдъ, когото ний (Хекелъ) считаме за сжщественнж основж на нашитѣ монадистическж системж е днесъ дуалистъ провъзгласенъ и несъмнѣнъ. Двадесетъ години ся изминаж и въ това разстояние ся извърши въ общото на Вирхова наглѣждане свѣта и живота единъ прѣвратъ, какъвто не е могълъ никоу да си въобрази. Ясно сега разбираме, за голѣмо наше удивлѣние, че служенията на тѣлото и на духа сж феномени съвсѣмъ различни и че не сжществува никаква научна нужда да разширимъ сферитѣ на духа по-нататкъ отъ кръга на онѣзи тѣла, въ които го виждаме дѣйствително сжществувжщъ. Възможно е най-послѣ да

дойдемъ до химическо тълкование на чловѣчския духъ, обаче сега както е, неможемъ да отождествимъ и да смѣшимъ и тѣзи двѣ сфери на феноменитѣ. Тълкуващитѣ душевни и духовни феномени чрѣзъ привличането и отвличането хвърлятъ душѣтъ отъ прозореца. Всякъ нека рѣзсждава, слѣдува да говори Хекелъ, за моето изумленно очудване, което ми ся случи когато видяхъ Вирхова да напада моѣтъ теориѣ, да ѣ ругае и да ѣ характеризира за проста игра на думи, да става извѣрникъ на собтвеннитѣ си принципи и да почита, че душата е едно невещественно същество, спорѣдъ простия дуалистически смислъ“ а).

Кои сж же били причинитѣ за раскаянието на единъ чловѣкъ, който спечелилъ „добръ вѣрж и голѣмж славж?“ „Вирховъ, бѣлѣжи Хекелъ, когато билъ младъ билъ освободенъ отъ прѣдразсждѣци, нѣ сега като остарѣлъ пропаднѣлъ въ мистицизма, а освѣнъ това, лишенъ отъ необходимитѣ зоологически познания за право разбиране теориѣтъ на клѣточнѣтъ душж неможа, както трѣбаше, да обсъди и измѣри моето монадистическо учение за душѣтъ“ б).

Нѣ какъ? Прѣзъ Октомврия 1891 год. „Германия и всичкий цивилизованъ свѣтъ тържественно празнува съдѣмдесѣтъжтѣ годишнинж на Вирховото рождение“ в). а той билъ заматорѣлъ и задѣтенъ старецъ и неспособенъ да защитава теорема относителни къмъ биологическитѣ науки прѣзъ 1877 год., когато прѣдъ събранието на естествоиспитателитѣ сж отхвърлили ученията и поразителнитѣ мечтания на Хекела?

И какъ? Прѣдписанията на Хекела за клѣточнѣтъ душж и за монизма не сж ли поризми необходими отъ Вирхововитѣ теорема за живитѣ клетки? Хекелъ ни е увѣрилъ, че е приялъ отъ учителя си Вирхова принципитѣ и теориитѣ за механичеството на живота и на всичкитѣ духовни феномени. „Вирховъ когато бѣше тридесѣтогодишнѣтъ и прѣподаваше физиологиѣтъ мя

а) Хекелъ. „Доказателствата на Матеморѣзма“. Гл. Г.,

б) Хекелъ. „Доказателствата на Метаморѣзма“. Гл. Г.,

в) „проμνηθεὺς“. 20 Октомврия 1891 год.

научи, слѣдува да говори Хекелъ, за клѣткинжтж физиологийж, отъ които необходимо послѣдствие сж моитѣ теореми и никой отъ учителитѣ ми не мие спомогнжлъ по-вече отъ него, за да мя избави отъ прѣдразждѣцитѣ на теориитѣ на дуализма и да обърне вѣржтж ми въ монадистическото учение“. И какъ? Тойзи учитель, отъ когото Хекелъ приялъ теориитж си, неспособенъ ли е да ъж разбере въ петдесетъ и осмжтж години на възрастжтж си? Да, казува Хекелъ неспособенъ е Вирховъ, защото ся лишава отъ изискваннитѣ познания за да разбере теориитѣ си за клѣткинжтж психологийж! Да, говоржтж и рѣдакторитѣ на «Прометей», че Вирховъ справедливо ся обличава за невѣждъ въ много зоологически познания и за това неспособенъ да разбере по-новитѣ учения на наукжтж, противъ които неприлично ся относя“ а).

Вирховъ прочее станалъ пакъ дѣте прѣзъ 1877 г., и неспособенъ да разбере теореми разбрани и проповѣдвани отъ профессоритѣ на народния Еллински университетъ за научни и безпорни истини. И тойзи старецъ, който отъ г. 1877 пропадналъ въ мистицизма, невѣжественъ и неспособенъ да разбира теориитж, която проистича отъ принципитѣ проповѣдани едно время отъ самия него, порази съ изумлѣние цѣлото чловѣчество прѣзъ 1890 год. чрѣзъ младенческжтж си дѣятелность и остроумие, чрѣзъ глѣбчайшето си обсжждане новитѣ теореми, чрѣзъ микроскопическитѣ си и атомически наблюдения и чрѣзъ безпрѣдѣлното си познание на тайнственнитѣ закони въобще на природжтж и частно на живота.

„Спасява, рекълъ учений свѣтъ, спасява лимфата на Кохъ.“ „Не, отговорилъ Вирховъ, лимфата на Кохъ убива.“ И истината е била въ думитѣ на великия глѣкователь на физиологическитѣ и патологически феномени, и научний свѣтъ ся изумилъ отъ очудване когато станали опитванията и изслѣдванията отъ началствуѣщия въ всичкитѣ издирвания и разисквания за живота.

(б) Тамже.

И сега е време, читатели, да ви запознажъ съ точно изслѣдваннитѣ събития прѣзъ 1855 год. и прѣдъ 1877 год. и съ направеннитѣ опитвания и издирвания, спрямо които Вирховъ произнесълъ опрѣдѣлителното си обсъждане за теоремитѣ на монизма и за произхождането живота отъ само-себе и за скотското произхождане на чловѣка. Това сжждение Хекелъ обявилъ за отричане и раскаяние, прилага ся новъ титулъ на славж и признателностъ отъ чловѣческото къмъ мъдрия мъжжъ, защото е умѣялъ да остави своитѣ теории доказани погрѣшни и безосновни чрезъ точното испитване нови събития и чрѣзъ ново и по-сериозно изучване прѣдмѣта, нека да е било и отъ други.

За точно изслѣдваннитѣ събития и за извода отъ новитѣ изучвания и издирвания ще расправимъ на пространно въ слѣдущитѣ двѣ глави, а тука ся ограничаваме да прѣдъявимъ и прѣдставимъ съкращенно обемително съдържание.

Когато станали въ Францижъ, по прѣдложение на Пастъора и подъ контроля на Паришкжжж Академижъ, сериозни химически опитвания за освѣтлѣние въпроса за самоподвижното битие на живота ясно ся показала естественната невъзможностъ въ происхождението живѣтътъ отъ мъртвото вещество.

Като ся намѣрили, чрѣзъ направеннитѣ въ пещеритѣ на Неерландж притърсвания и геологически раскопавания, черепи, които имали величинж и образъ различни отъ черепитѣ на маймунжтж и на чловѣка, счели ся за остатъци на нѣкой видъ, който ся нахождалъ въ срѣджтж, а сега ся изгубилъ и дава доказателството за прѣхождането на маймуновиднитѣ видове къмъ чловечѣското приближение и произвождане. Нови изслѣдвания и ивучвания върху откриснитѣ черепи показали ясно, че тии въ какво положение ся намѣрвжтъ никакъ не ся различавжтъ отъ черепитѣ на чловѣчеството.

Срѣщу такива опитвания и събития, Хекелъ като прѣдложилъ въ 1877 год. прѣдъ събранието на естествоислѣдователитѣ да ся въведе въ прѣподаваемжтж въ училищата наукж теорията на монизма за проис-

хождението на чловѣка, Вирховъ станалъ и отблъ-
снѣлъ прѣдложението и осѣдилъ прѣдписанията на
Дарвина и на Хекела и на всичкитѣ материалисти. Ето
думитѣ и размишлѣнията на онзи, който държи първото
положение между живущитѣ физиолози.

„Лесно е да говори чловѣкъ че клѣткитѣ сж със-
тавени отъ малки образувани клѣтички (plastidules),
тѣзи пакъ отъ съединѣние на въглеродъ, водородъ,
кислородъ и азотъ, и че всяка една отъ тѣхъ има
особенж душж, която е цѣлокупността на химическитѣ
сили въ вещественнитѣ частици. Възможно е да е това
истинно, нето азъ изяввамъ нѣкое мнѣние върху
прѣдмѣта. Това само казвамъ и настоятелно утвърдя-
вамъ, че прѣди да ся опрѣдѣлжтъ свойствата на въг-
лерода, на кислорода, на водорода и на азота по единъ
начинъ, по който да може да ся разясни че цѣлоку-
пността имъ съставлява една душж, не могж да
приемж че сте въ правото си да учитѣ теоритѣ за
душжтж на клѣткитѣ, нето можете да изисквате отъ
нѣкой развитъ разумъ да счете вашето мнѣние за на-
учнж истинж и върху неж да образува собственитѣ
си убѣждения за вселеннжтж. На противъ, прѣди да
ся облекжтъ тѣзи прѣдложения съ мощьтж и съ имята
на наукжтж длжжни сме да ся предадемъ на единъ
дългъ рѣдъ отъ изслѣдвания и испитвания. Днесъ
на мѣсто да учимъ такви теории длжжни сме да ре-
чемъ на учащитѣ, да не ги учжтъ. Въпросътъ за са-
мопроисхождането на живота е най древнъ, а ся явилъ
изъ ново подиръ Дарвиновжтж хипотезж за происхожде-
нието на чловѣка. Не знаемъ нето едно положително съби-
тие, което да ни показва че е станало, нека да е само
и единъ пжтъ, самоподвижно происхождение на жи-
вота, и че едно тѣсто размѣсено съ съдружаванието
кислорода и С-ие обърнжло ся самоподвижно на орга-
ническо сжщество. Никой не е позналъ нѣкога само-
подвижно происхождение на живота, а онѣзи, които под-
твърдявжтъ противното не ся изобличавжтъ като лжжци
отъ богословствунжщитѣ, нъ отъ мждритѣ учени. Нъ
и да ся докаже и потвърди самопроисхождението на
живота, друга задача би ся прѣдставила, кои отъ ор-

ганическитѣ същества сѣ самоподвижно изникнѣли? Защото е извѣстно, че тая теория не би била истинска друго яче, освѣнъ занѣкои ограниченни животни видове. По настоящему обаче можемъ да утвърдимъ, че ся е изгубила и тая надежда за доказване самопроисхождението на живота, а ний не можемъ да прѣдлагаме еднѣж задачѣ за научнѣ теоринѣ и еднѣж хипотезѣ за събитие (а).

Вирховъ отхвърлилъ ли прииципитѣ и идеитѣ на първѣтѣ си възраст, както Хекелъ усилено утвърдява? Нъ това публично отхвърляне, казваме го пакъ, спрямо изводитѣ отъ направенитѣ опитвания и отъ точно изслѣдваннитѣ събития е новъ титулъ на славѣ и признателностъ къмъ славния физиологъ, който узналъ погрѣшнитѣ си мнѣния и убѣждения, исповѣдвалъ ги откровенно и приписвалъ на други твърдѣнието на събитията и извършването опитванията, чрѣзъ които ся изобличило заблуждението имъ. Това раскаяние прави честь на великия мжжъ, най високо же твърдѣние отдава на отхвърлянето послѣдното му мнѣние и учение за самобитието на живота и за самопроисхождението на чловѣка.

Ш.

ФЛУРАНСЪ.

Познатий въ научния свѣтъ за важнитѣ му биологически опитвания Флурансъ, който поднесълъ прѣдъ Академиѣтѣ на физическитѣ науки изложение относяще ся къмъ теоритѣ на монизма, изявилъ съмнѣния за мнѣнието на самоподвижното происхождение на живота. Като ся избралъ за прѣдседателъ на коммисиѣтѣ, която ся съставила за да контролира опитванията на Пуше и на Пастьора, поднесълъ на Академиѣтѣ изложението си за тѣхъ, чрѣзъ което уничтожавалъ изявенитѣ си прѣдварителни съмнѣния. «Утвърдително ся произнесохъ върху въпроса за происхождението на живота отъ само-себе на земѣтѣ, писувалъ Флурансъ

(а) Речь прѣдъ събранието на естествоиспитателитѣ. *Revue Scientifique* Декември 1877.

съ едно двоумѣние, защото не си бѣхъ още съставилъ опрѣдѣлително върху него мнѣние. Нѣ сега убѣждението ми е пълно и ся произнасямъ утвърдително и положително. Направенитѣ опитвания разрѣшаватъ опрѣдѣлително въпроса. Самоподвижно произхождение на живота не съществува, върху това не ся допуща никое съмнѣние. а койтовъзбужда съмнѣния доказва, че не разбира прѣдѣлитѣ на въпроса».

ТОМА ХЖКЦЛЕЙ (HAXLEY).

Хжкцлей, първъ между Английскитѣ зоолози спорядъ Хекела а), почиталъ мнѣнията на монизма, считалъ же самоподвижното явяване на живота за необходимо слѣдствие отъ принципа, спорядъ който не съществува сила вънъ отъ веществото. Нѣ подиръ направенитѣ въ Франциѣ опитвания, при които ся намѣрилъ, и подиръ нови изслѣдвания и изучавания отхвърлилъ публично теориитѣ на монистическото Германско училище съ единъ членъ публикуванъ прѣзъ 1869 год. въ Лондонското периодическо списание «Петнадесятодневно прѣглѣждане».

Материалиститѣ ся смутили отъ раскаянието на славния физиологъ, а Бюхнеръ не скрилъ важността на направеното публикуване, и като неможалъ да го опровергае забѣлѣжилъ отъ единъ странъ, че Хжкцлей трѣбвало да чака успѣхитѣ на бжджщето прѣди да отхвърли принципи отъ него почитани и распространявани, а ся принудилъ да исповѣда, че теориитѣ на монизма не ся потвърдяватъ днесъ отъ наукитѣ нѣ има ся надеждѣ, че ще ся потвърдятъ въ бжджщето. «Обнародваный членъ на Хжкцлей, говори Бюхнеръ направи въ Англиѣ голѣмо впечатлѣние, а оная часть отъ брошуритѣ «Петнадесятодневно прѣглѣждане» която съдържа тойзи членъ, ся прѣпечатана много пхте. Английский физиологъ отхвърля сега принципитѣ на материализма, нѣ трѣбаше да ся поразмисли, че науката не напрѣдва само чрѣзъ опита и наблюдението, нѣ и чрѣзъ хипотези, уподоблѣния и догадки, Не-

а). „Человѣческо произхождение“. Урокъ Д.

знаемостътъж трѣба да пророчуваме и да нѣ прѣдскажемъ, и всичко що не можемъ да издиримъ, нека повѣруваме, че ще го откриемъ въ бждѣще» а).

Е Господа! Пророкувайте, прѣдскажете, повѣрвайте, поработете за да откриете незнаемостътъж, надѣвайте се на бждѣщето, нѣ не говорѣте на народитѣ че знаете механическитѣ закони за происхождението на живота, не проповѣдвайте хипотезитѣ и догаткитѣ за научни истини, не ся осмѣлявайте да обнародвате, че само неученнитѣ и водимитѣ отъ религиознѣ фанатизмѣ отхвърлѣтъ вашитѣ прѣдписания и фан тазии за самопроисхождението на живота и на челоуѣка. Ето най добрий, спорядѣ васѣ, отъ Английскитѣ физиолози, който си исповѣдва заблуддението, въ което пропаднѣлъ, а ето вий, като противопоставяте спрямо раскаянието на единѣ такѣвъ мѣжѣ незнаемостътъж и надеждитѣ за откриването въ бждѣще единѣ истинѣ, въ неѣ призовавате челоуѣчеството да повѣрува и прѣдѣ ожидаемото откриване.

У.

МАНТЕГАЦА (MAUTEGAZZA)

Единѣ еллинѣ лѣкарѣ като обнародвалѣ въ единѣ Атински дневникѣ единѣ статииѣ за самобитието на живота въ нашѣтъ планетѣ и утвърдявалѣ, че теориитѣ на Хекела за монизма сѣ вече приети отъ отличнитѣ естествоисписатели за научни истини, призовалѣ за доказателство на думитѣ си свидѣтелството на Италиянеца Мантегаца, когото справедливо характеризиралѣ за «отличнѣ физиологѣ».

Отколѣ знаяхѣ, че италианский профессорѣ отхвърли явно почитанното отъ него мѣние за самопроисхождението, нѣ понеже не помняхѣ мѣстото на списанието, въ което прочетохѣ за това отхвърляне, отпразихѣ ся къмъ многоученния лѣкарѣ и физиологѣ Мантегаца и го молихѣ да мя увѣдоми, да ли още си

а) „Бюхнерѣ.“ Челоуѣкѣтъ „ Часть Б; въ замечания. Прѣд. Итал. Томѣ 2-ий стр. 137 -138.

стои на сжщото мнѣние за самопроисхождението на живота, спорядъ принципитѣ на монизма, ето полученъ отговоръ.

Въ Флуренциѣж 1-ий Августъ 1886 год.

Любезний ми Господине,

Моитѣ изучвания теориѣжтж за самоподвижното происхождение на живота можтѣ да ся счетжтѣ за прѣдисторически. Тѣзи изучвания сж станжли прѣди тридесять и четири години! Отъ тогава на самъ науката като усвоила за наблюдения важни срѣдства, отъ които ся по-напрѣдъ лишавала, е дошла до заключенія съвсѣмъ противни на моитѣ.

Мантегаца.

Когато една статья за опровергаване проповѣданнѣжтж теориѣж за самопроисхождението на живота ся публикувала, а заедно съ неѣж и писмото на италианския физиологъ, елинский лѣкаръ не намѣри за прилично да отговори на публикуванитѣ, а подиръ еднѣ годинѣж разясни въ сжщия дневникъ причинитѣ на мълчанието си а). Нѣма никаквѣж важность, говорялъ, раскаянието на отличния физиологъ, мнѣнията же за сътворяването живота като сж дрипи на идеи отъ овехтель фанатизмъ не сж достойни за разискване съ челоѣци които никакъ не сж свѣдушни и опитни въ физиологическѣжтж наукѣж.

И шо? Нѣма ли никаквѣж важность отхвърлянето теориѣжтж, която по-напрѣдъ почиталъ отличенъ физиологъ, а сега исповѣдва, че по-новитѣ научни опити и издирвания сж показали заблуждението на мнѣнията и убѣжденята му?

И що? Дрипи на фанатизмъ ли вий естествовѣдцитѣ въ Елладж наричате твърденията на Вирхова, който говори че „богословствующи хора не сж опровергнжли теориѣжтж за самопроисхождението на живота, а физиолози и естествоиспитатели ѣж уничтожили? (б).

И що? Дрипи на фанатизмъли сж твърденията на Тандала, който казува че „нѣма никаквѣж дирѣж отъ

а). „Аттински дневникъ“ 1887 год. стр. 427.

(б) Беседа на Вирховъ прѣдъ събрането ни естествовѣдцитѣ въ Мюнхенъ прѣвъ 1878.

доказателство за самопроисхождението на живота и че физическитѣ науки сж съвсѣмъ недостаточни да разяснѣтъ феноменитѣ на живота и на мисленния свѣтъ?

И що? Дрипи на фанатизмъ ли сж ученията на Роскоя и на самитѣ Хжкцлея и Флуранса и на всичкитѣ знаменити физиолози за заблуддението на Хекеловитѣ теореми, които сж вѣчь отхвърляни отъ всичкитѣ глѣбокоучени жжже, а само въ отечеството ми проповѣдвани за опрѣдѣлѣни и бесспорни истини?

Не влизаме. казвате, въ разискване съ невежи и неопитни въ физиологическѣтж наукж противници.

Нещастие на ораторскж фигурж! Замлѣчаване непристойно!

Отправяте ся чрѣзъ дневници и периодически списания къмъ простия народъ за распространение теоремитѣ на монизма, и ся отказвате отъ разискването съ едного отъ читателитѣ си, като го считате разискване недостойно за научнѣтж ви способностъ!

Нъ кога и въ кожж епожж и въ кой случай ний си сме противопоставили своето нѣвежество спрямо мждростѣтж вашж, които сте лѣкаретѣ и естествовѣдцитѣ на отечеството?

Кога и въ кой случай сме писали или сме обнародвали мнѣние или сме прѣдизвикали разискване, или сме произнесли свое сжждение върху нѣкой носологически или геологически или физиологически прѣдметъ?

Нъ когато нѣкои отъ васъ прѣдприяжж распространяването между народа ни теореми, спорядъ които животѣтѣ е произлѣзълъ отъ мъртвото вещество, а свободата отъ механизма на тѣлото, и чловѣкѣтѣ отъ скота, когато ни проповѣдважж сътворѣние безъ Сътворителъ, вѣрж безъ божество, и общество безъ никожж идеалж подпорж, когато видяхме распространени чрѣзъ прѣводи нечестивитѣ на Бюхнера и на Молешота прѣдписания, спорѣдъ които, чловѣкъ понеже е лишенъ отъ свободнж волжж и е невиненъ въ дѣянията си, добродѣтель и злодеяние сж думи, които нѣмжтѣ никаквж

(6) „Научни изучвания“ отъ Тиндала.

дѣйствителнѣ субстанциѣ, — когато видяхме че професори и учители отъ народни учрѣждения като учѣтъ ученицитѣ си че нищо прѣди живота и нищо подирѣ смъртътъ нѣма, ругаѣтся съ Сократовото и Франклиново учение за безсмъртието на душѣтъ, присмивѣтъ ся же и на самитѣ принципи и убѣждения на Дарвиниститѣ, на Фламариона, на Феррие и на Дейлингера за първосътворението на живота, — когато въ срѣдѣ учението обвиненостѣтъ, въ коѣто ся погружава общественнй животѣ на нещастното и небого отечесво, видяхме Елладѣ наводненѣ отъ программитѣ на ! ацепена, който утвърждава че, „злодѣянията сѣ феномени на неодолими и неизбежни причини. Ний (материалиститѣ) ще прѣобърнемъ вѣрѣтъ въ правдѣтъ и въ всякѣ идеалнѣ мисълъ, защото добритѣ и прѣстѣпителнитѣ дѣяния като не зависѣтъ отъ волюѣта на челоуѣка нѣмѣтъ никакѣ сѣщественностъ на обвиненостъ и отговорностъ“, — тогава като изпълнявахме височайшѣ дължностъ изискахме мнѣнията и убѣжденията на вѣликиѣ тълкователи на наукѣтъ за прѣдмѣта, а отъ обнародваннитѣ имъ съчинения, както и отъ устата имъ, като събирахме сѣжденията и прѣдписанията на откриваѣщитѣ законитѣ на правдѣтъ, прѣдаваме на заблуденото юношество свѣтитѣ и мнѣнията на свѣтлитѣ научни звѣзди. Които прочитѣтъ съ вниманието си нашето съчинение знаѣтъ сега, че срѣщу твърденията и отричанията на распространяѣщитѣ теорисмитѣ на материализма и на монизма противопоставили сме прѣдписанията на Ампера и Себрела, на Ерсела и Хумболда, на Бернарда и Раймонда. Срѣщу мощѣтъ и подлинностѣтъ на такви учени мѣже, като считаме за нищо повдигнѣтитѣ противъ насъ нападения и ся съобразяваме съ свѣтитѣ на знаменития отъ италианскитѣ физиолози, ще вѣрвимъ неотклонно по пѣтя на обективното изучаване за научно опровержение отвратителнитѣ и странни теореми освѣтлявани и наставлявани отъ знаменититѣ естествоиспитатели и учени мѣже.

«Оставете Хекела да ся присмива на, ония, които приемѣтъ сѣществуванieto на Създателъ, независимъ

отъ веществото. Ний съ благодарение приемаме такви насмѣшки и иронии, като стоимъ при Галилея, Лайбница, Бернарда, Волта, Спаланцани, и Вирхова» (а).

XI.

БОА РАЙМОНДЪ (DU BOIS RAYMOND).

Като ограничавамъ тука разглѣждането на станалитѣ раскаяния на ония, които отхвърлили явно почитаннитѣ си едно время мнѣния за живота въобще и за происхождането на чловѣка въ частностъ, не споминамъ раскаянията на ония учени, които като почитали общитѣ принципи на материалиститѣ за веществото и силжтж опровергли ги по-послѣ и прѣминжли къмъ странжтж на спиритуалиститѣ и теиститѣ, за които съмъ споменалъ въ друго списание б). Правжъ исключение за Боа Раймонда, защото той като отхвърля материалистическитѣ учения и е билъ сега на мнѣние че науката за нѣкои прѣдмѣти е и ще бжде не компетентна да ся произнесе утвърдително, а невѣжество то за тѣхъ на естествоизслѣдователитѣ е пълно и съвършено, обзема между тѣхъ и онова що ся отнася къмъ начинанието на живота и къмъ явяването върху земжтж на ума и на чловѣческия разумъ.

Бюхнеръ като съчинилъ списанието си за материализма вчислява между материалиститѣ и Боа Раймонда, началника на Берлинския Университетъ, на когото физическитѣ науки дължжтъ откритията за животно електричество. И Фламарионъ въ главжтж на списанието си за живота, „Богъ въ природжтж“ като привожда мнѣния и прѣдложения на Боа Раймонда съгласно съ материалистическитѣ принципи ся бѣше завзелъ съ опровержението и уничтожението имъ.

Нъ въ 1872 год. като прѣдприялъ прѣдъ събранieto въ Германиж на естествоизслѣдователитѣ да начъртае границитѣ на физическитѣ и експерименталнитѣ науки, нанесълъ рѣшителенъ и смъртенъ ударъ

(а) Речъ на Филиппа Лусана профессоръ въ Патавския университетъ.
б) „Религия и Наука“. Урокъ Б.

на безкожния материализъм и на всяко предложение и начало на монизма за произхождението на живота и на човѣка. И ето кои сж били въ онзи случай развиеннитѣ идеи отъ мъдрия мъжъ.

Като изслѣдваме естествениѣтъ истории на земѣтъ нахождеме, ся прѣдъ начинанието и явяването на ново необикновено и непонятно събитие; тойзи непонятенъ феноменъ е умѣтъ. Всичкитѣ тълкователи на природѣтъ сме съгласни, че тойзи феноменъ е съвсѣмъ неистѣлкуемъ чрѣзъ станалитѣ отъ наукѣтъ напредъци и открития, а азъ имамъ намѣрение да докажъ прѣдъ това събрание, че спорядъ естеството на работитѣ не може да получи въ бждѣще никое научно тълкование. Въ деньтъ когато ся явило на земѣтъ съществуване, почувствование радостѣтъ и скръбѣтъ, отворила ся пространна и непроходима бездна, свѣтътъ же отъ тогава станалъ двойно непонятенъ и неистѣлкуемъ.

Всичкитѣ познания за природѣтъ които имаме и които можемъ да придобиемъ, както и всички изслѣдания на философическитѣ науки, ся отосѣжтъ къмъ движението на тѣлата и на атомитѣ отъ които ся състоѣжтъ. По-нататкъ отъ движението на атомитѣ и на веществото експерименталната наука не може да отиде безъ да вникне въ едно мѣсто, което е съвършено чуждо за неѣ. Нека приемемъ че физическитѣ науки до толко ще напреднѣжтъ въ бждѣще, щото да могатъ да опрѣдѣлѣжтъ съ математическѣ точностъ всичкитѣ движение на атомитѣ и всичкитѣ физически закони, съ които е веществото распорѣдено. Ще бждѣтъ ли въ положение подиръ изумителнитѣ тѣзи успѣхи да рѣшѣжтъ всичкитѣ задачи на Вселеннѣтъ? Не, казва Раймондъ, на дълго же върви къмъ развиването идеитѣ си и къмъ практическото имъ приложение върху разни въпроси; тукъ се ограничавамъ да напомнѣ само единъ отъ тѣхъ, Ний утвърдихме чрѣзъ експерименталнѣтъ методъ че единъ тѣсенъ възълъ съществува и непосредствено отношение между мозѣка и чувствователнитѣ и разумни на човѣка служения и всички приимаме че впечатления на

чувствата като минават въ мозъка прѣработватъ ся и ся измѣняватъ. Нека сега прѣдположимъ, че ще ся намѣримъ единъ день въ положение да опрѣдѣлимъ точно всичкитѣ раздвижения на мозъка и да утвърдимъ математически измѣнѣнията и промѣнѣнията му чрѣзъ всяко прѣнесено отъ чувствата впечатлѣние, нѣ и въ онзи день нашето незнание върху задачитѣ на чувствителността, на съзнанието и на мислянето ще бѣде пълно и съвършено, както и днесъ, и нето има надеждж за разрѣшение въ бѣдѣще, защото на него не противостои нѣкоя тѣлесна мѣчнотиѣ, нѣ ся явява срѣщу насъ прѣнятствие на свѣрхчувствителнѣ натурѣ. Ний не можемъ да управляваме изучаванията си, наблюденията и опитванията върху други нѣща, освѣнъ върху тѣлата или върху прѣдмѣти, които умствено прѣдставляваме за имежщи вещественно и чувствително съществуване. Всичко щознаемъ отъ природѣтъ не е твърдѣ вътрѣшно познаване веществото на нѣщата, нѣ повърхността и феноменичността имъ, е знание прилично на сѣнкѣ. Последний на прѣдѣкъ, до което можемъ да стигнемъ като изучаваме мозъка и различението, е опрѣдѣляването и утвърдяването всяко измѣнѣние и всяко движение на атомитѣ. Наистиннѣ голѣмо ще бѣде тържеството на физиологическитѣ науки, въ който день ще се намѣримъ въ положение да опрѣдѣлѣтъ съ математическѣ точностъ противолѣжащото измѣнѣние на мозъка въ едното или другото умствено дѣйствие и подвижението на тойзи или на онзи атомъ или на мозъчнитѣ клѣтки въ побуждението на едното или на другото чувство. Нѣ когато стигнемъ до тѣжж очевиднѣ точкѣ и до най крайния тойзи успѣхъ, ще ся намѣримъ срѣщу ненадминуемѣ мѣчнотиѣж, срѣщу еднѣ задачѣ, която не приема нѣкое експериментално рѣшение, По кой начинъ механическитѣ движения на атомитѣ ся прѣобърнѣли въ чувствовање, въ съзнание, въ идеи, въ память, въ взаимни мисли свѣрзани помежду? Каква пропорционалность съществува между мозъчнитѣ измѣнѣния и оригиналнитѣ въ мене и неопрѣдѣленни, нѣ извѣстни и положителни събития, които изражавамъ съ фразитѣ, почувствувамъ болѣсть,

слушамъ гласа на инструмента, почувствувамъ вкусъ, съществувамъ и почувствувамъ съществуването си?» Разясняването съвѣстътъ чрѣзъ механическото движение е и ще бѣде въ бѣдѣ невъзможно, и ако за малко бѣхме поискали да приемемъ хипотезѣтъ, че въ всѣкъ тѣлеснѣ частицѣ съществува душевенъ елементъ на съзнание, нето чрѣзъ тѣхъ хипотезѣ би могли да дадемъ благовидно нѣкое рѣшение на задачѣтъ, защото и тогава щяхме да ся намѣримъ срѣщу друго таинствено събитие, срѣщу единственното и нераздѣлно челоуѣческо съзнание. Изучете идеѣтъ на веществото, анализирайте ѣжъ подъ всичкитѣ наблюдения, заминете прѣзъ всичкитѣ хипотези, ще стигнете всякога въ еднѣ точкѣ свѣрхмисленнѣ и свѣршено неразясняемѣ. Отъ тукъ ся разбира, слѣдувалъ да говори Боа Раймондъ прѣдъ събранието на естествоиспиталелитѣ че на мѣсто да ся въртимъ вътрѣ въ непроходимъ кръгъ на праздни теории, трѣба да ся убѣдимъ и да исповѣдаме ясно, че успѣхитѣ на наукитѣ не сѣ открили нето ще могатъ да откриѣтъ същественостѣтъ на нѣщата, напротивъ же показвѣтъ явно свѣршеннѣтъ невъзможностъ въ тълкуванието и разбиранieto и. Не знаемъ и нѣма да знаемъ; ето тая е научната истина. Науката не дава никакво тълкование за загадкитѣ на Вселеннѣтъ, и експерименталнитѣ науки ще бѣдѣтъ всякога не компетентни и неспособни да разрѣшѣтъ задачитѣ на прѣвъсходящѣтъ и свѣрхчувственнѣ природѣ. *Ignoramus et ignorabimus*; не знаемъ и нѣма да знаемъ. Това твърдение на знаменития мѣжъ причини възмущение и истинско разрушение въ полето на безбожескитѣ теории. Върху всякѣ задачѣ отъ материалистическитѣ теории научно повдигнѣтъ, нѣ не рѣшаванѣ, материалиститѣ сѣ имали готовъ отговоръ; истина е, говоряхъ, че отъ нашитѣ теории ся въабуждѣтъ важни задачи, които не сѣ земали никое научно рѣшение, нѣ науката не е още изрѣкла послѣднѣтъ думѣ и въ дадено бѣдѣще врѣмя ще стигне на истиннѣ до разрѣшението имъ. Нѣ прѣдписанията на Боа-Раймонда, на когото ученията много пѣте материалиститѣ призовали на помощъ като прѣвъзвѣшавали

прѣвѣсходството на научното му положение, разрушили и послѣдното укрѣпление, въ което се укрѣпвали, защото спорѣдъ прѣдписанията му, експерименталната наука нето е разрѣшила нето може да разрѣши въ бжджще най важнитѣ задачи за началото на сщественностьтъ на веществата; Ignoramus et ignorabimus. И, както трѣбваше да послѣдва, материалиститѣ като ся смутили възстанали противъ Боа-Раймонда и повдигнали противъ него голѣмъ шумъ, защото дързнжлъ да утвърди че физиологическитѣ науки нето въ сегашно время разрѣшавжтъ, нето въ бжджще ще можтъ да разрѣшжтъ антропологическитѣ и козмологически задачи, които сж свързани съ религиознитѣ убѣждения.

Прѣзъ Юулия 1880 год. Берлинската Академия, като празнувала годишнинжтъ на основанието си, призовавала началника на Университета да каже научнж рѣчь въ честъ на основателя ъ Лайбница. Боа Раймондъ подиръ осъмь годишни изучвания и опитвания повърнжлъ ся върху разисканния прѣдмѣтъ прѣдъ събранието на естествоиспитателитѣ чрѣзъ еднж рѣчь, която носи надписъ „Седъмь тѣхъ загадки на свѣта“ и е публикувана прѣзъ Септемврия 1881 въ периодическото списание «Deutsche Rundschau».

«Прѣди осъмь години, говорялъ, бѣхъ прѣдприялъ прѣдъ събранието на Германскитѣ естествоизслѣдователи да начъртажъ границитѣ на експерименталнитѣ науки и да докажж сщеврѣменно чрѣзъ нови аргументи истинжтъ, кожто важни учени мжже прѣди много время сж прияли и потвърдили. Въ онзи случай утвърждавахъ, че научно не е възможно да истълкуваме или и просто да разберемъ по-елементарното чувство чрѣзъ движението на веществото и на атомитѣ, отъ които ся то състой. Думата «ignorabimus», кожто тогава изрекохъ, прѣдизвика въодушевлѣнни хвалби сщеврѣменно и сериозни критикувания, стана же начална точка на голѣмо научно смущение. И отъ еднж странж ся оцѣни по-вече отъ колко трѣбаше моята способностъ, отъ другж же хвърли ся противъ мене камень на проклятие, че съмь дързнжлъ да начъртажъ границитѣ на челоувѣския разумъ». Тѣй като казвалъ

въ прѣдсловието си и слѣдвалъ рѣда на развиенитѣ въ 1872 год. наблюдения, Боа Раймондъ опрѣдѣлилъ седмь задачи за съставляващи голѣмѣтъ задачъ на свѣта. Тѣзи задачи раздѣлилъ на два разряда, онѣзи отъ тѣхъ, които не били рѣшени отъ наукѣтъ, могатъ въ бждѣще и чрѣзъ нови успѣхи да ся разрѣшѣтъ, а другитѣ счелъ за невъзможни да приемѣтъ научно нѣкое разрѣшение и въ бждѣще. Ето тѣзи задачи:

а., Невъзможността, и въ настояще и въ бждѣще время, на разузнаването веществото и съединѣнитѣ въ него сили.

б., Происхождението и началото на движението въ веществото. Движението още отъ вѣчносттатъ на веществото е свѣрхмисленно и научно непонятно, възбужданната же отъ него задача не може да приеме никакво научно рѣшение.

в., Происхождението на живота върху нашѣтъ планетѣ.

г., Цѣлесъобразността по видимому на природѣтъ. Законитѣ на произвождането органически тѣла на би могли да послужѣтъ ако веществото не бѣше съответственно прѣдуготовено за произвождане органически сщества.

д., Петата задача, която е съвсѣмъ отъ свѣрхмисленно естество и не приема въ бждѣще никое научно рѣшение, е тая на чувствителносттатъ.

е., Самомишленността на разума.

ж., Възбуденната отъ събитнето на свободнѣтъ волятъ задачъ не може да приеме отъ експерименталнѣтъ наукѣ никое рѣшение.

Дълго ще бѣде ако изложѣ тука всичкитѣ развиени отъ Боа Раймонда научни размишлѣния върху всякъ еднѣ отъ опрѣдѣлѣнитѣ задачи, нѣ за да дамъ единъ малкъ примѣръ отъ важнитѣ му наблюдения, цѣ прѣдложѣ онѣзи отъ тѣхъ, които ся относѣтъ къмъ задачѣтъ на свободнѣтъ чловѣскѣ волятъ, като ги поставѣ колкото е възможно по-прости.

«Физическитѣ и експериментални науки зимѣтъ първѣтъ си началнѣ точкѣ отъ веществото и отъ распорѣждаѣщитѣ го закони, около тѣхъ же ся вър-

тѣтъ и изучаванията и наблюденията имъ.. Настоящето положение на мозъка, както и онова на осезателния и видимъ свѣтъ, е механическото послѣдствие на първото положение, още е и причината на по-послѣдуващото. Една проста частичка отъ мозъка не може да ся измѣсти отъ положението, въ което ся намѣрва, безъ механическѣ причинѣ произведенѣ отъ физическитѣ закони, които распорѣждѣтъ веществото. Измѣстяването на една частичкѣ отъ мозъка независимо отъ механическѣ причинѣ и отъ необходимитѣ на природѣтъ закони, щеше да бѣде чудо не различно отъ онова на погрѣшающето слънчево движение, което прѣдизвиква растроаяване порядъка на планетнѣтъ системѣ. Отъ тука слѣдува че, ако всичкитѣ дѣйствиа на нашѣтъ волю, както мислѣтъ материалиститѣ, зависяхъ отъ механически движения на мозъка, тогава по необходимостъ, всякъ элементъ на свободѣ ся изключаватъ отъ волитѣ и рѣшенията на чловѣка, а експерименталната наука, понеже ся върти около изучването и наблюдаването веществото и необходимитѣ и неизмѣняеми закони на природѣтъ, не може нето въ сегашно нето въ бѣдѣще время да разясни феноменъ и събитие, които не ся относѣтъ къмъ физически и необходими закони, нѣ, проистичѣтъ отъ свободно начало възможно да подѣйствува, да пожелае и да ся съвѣтува независимо отъ законитѣ на веществото, по нѣкога же за тѣхно отхвърляне и насилване. А това начало, расположено къмъ явнѣ противностъ и къмъ прѣдмѣта на физическитѣ науки и къмъ методѣтъ на издирванията имъ, не може нето да ся земе въ сферѣтъ на изслѣдванията имъ. Отъ тука слѣдува, че науката като иска да ся завземе да издирѣ събитието на свободнѣтъ волю намѣрва ся въ дилеммѣтъ-или криво да разбере субстанциѣтъ му и да ся откаже отъ него или да исповѣда, че е невъзможно разяснѣнието му и разрѣшението на възбуденнитѣ отъ него задачи чрѣзъ законитѣ на веществото и на съединеннитѣ въ него сили. И за това материалиститѣ, като претендирали да отдадѣтъ всичко на движенията на веществото, и като видяли, че не е възможно да бѣде свързано-

явно и неоспоримо събитие съ догмитъ на тѣхнитъ мнѣния, отказали ся отъ субстанциѣтж и дѣйствителносттатж му. Нъ това отказване никой уменъ чловѣкъ не приема, защото и чловѣчеството и индивидуумътъ и мѣдрій и неученний, и самитъ онѣзи, които упражнявжтъ научно това отказване, вѣрувжтъ и съзнавжтъ, че чловѣческата воля дѣйствува и рѣшава независимо, многожди же и противъ законитъ на веществото и всикинията на тѣлото. И най фанатичний материалистъ ся отвращава да поддържа, че чловѣческото сществование е прѣдначертанно прѣдставлѣние, спорядъ което на А ся опрѣдѣлило отъ природжтж да прѣдстави лицето на злодѣяца, а на Б лицето на сждиѣтж. Никой нето мѣдрецъ нетоневѣждъ неможе да повѣрува или да ся убѣди, че не е прѣстжпникъ, защото на другъ е паднжлъ жребий на прѣсгжплѣнието, а всичкитъ сж убѣдени че не сж прѣстжпници, защото не искжтъ да направжтъ злодеяния. Въ едно отъ съчиненията за жизнено електричество, слѣдвалъ да говори Боа-Гаймондъ, обсжждавахъ, че напрѣдѣцитѣ въ аналитическжтж механикж могжтъ да стигнжтъ въ бжджще до нѣкое истѣлкуване събитието на свободнжтж чловѣскж воляж. Нъ не трѣбва да скриж, че нови изучвания и наблюдения мя доведохъ въ непоколебимото убѣждение, за неразрѣшимжтж задачж непрѣривно свързанж съ други въпроси, на които разрѣшението е невъзможно чрѣзъ експерименталнитѣ науки.»

И тѣй тойзи, който е открилъ и начерталъ законитѣ на жизненното електричество, подиръ дълги издирвания и изучвания извадилъ постжпенно отъ сфержтж на физическитѣ и експериментални въпроси съ други и въпросътъ за наченването животътъ на земжтж и за първото явяване на ума. И за тѣзи задачи, говорялъ Клавдий Бернардъ, ний физиолозитѣ наистиннж имаме си личнитѣ свои принципи и убѣждения, нъ тѣзи убѣждения нѣмжтъ мощьтж на положителнжтж и експерименталнж нашж наукж, нъ има принципи и убѣждения философически, които сж просто облечени

чрѣзъ силѣтъ на общѣтъ логикѣ и на философическитѣ наши изслѣдванія и испитванія.

VI.

АУЗОНІЙ ФРАНКЪ.

Поканенъ и Хекелъ прѣдъ събранието на Германскитѣ естествоиспитатели прѣзъ 1877 год. да прѣдложи доказателствата на теориѣтъ си за самопроисхождението на живота, характеризиралъ ъж като да ся относяла къмъ философо — историческѣ сферѣ и като съставляющѣ високорѣчие могѣще да ни сблужи до истинѣтъ. Спрямо едно такво характеризирание щѣ турѣж край на разглѣждането раскаявшитѣ ся учени, като споминамъ имято на едного отъ по-знаменититѣ живи философи, на Аузонія Франка итѣ Медиоланъ. Като спомогнѣлъ и той за распорѣжданията на материалистическитѣ принципи чрѣзъ съчиненията си, отдѣлилъ ся отъ публикѣтъ прѣди двадесетъ и по-вече години, подиръ направенитѣ опитванія за доказателство, че не е възможно естествено самопроисхождението и подиръ раскаянието на Мантегацѣ върху тѣѣ теориѣ. Никой не знаялъ причинитѣ за оттеглюванieto на Франка и за управляването изучваніята, въ които сѣ прѣдалъ въ кабинетното си осамотяваніе, а всички били въ недоумѣніе, като виждали че неуморимий писателъ и професоръ осѣдилъ себе си на съвършено мълчание. Недоумѣніята же ся распѣрснѣли прѣзъ послѣднитѣ тѣзи мѣсеци, като обнародвалъ Франкъ едно важно съчинение съ надписъ «послѣдното обсѣждане». То е едно обсѣждане и опровергаваніе едноврѣмешнитѣ почитани отъ него мнѣнія и учения, отличенъ же памятникъ за принципитѣ на спиритуалистическѣтъ философиѣ, на душевнѣтъ безтѣлестность и на догмата на душевното безсмъртіе.

„Умѣтъ на чловѣчеството не ся расклаща чрѣзъ догматитѣ на вѣрѣтъ, говори франкъ въ параграфитѣ 192, 193 на списанието си, нѣ приемлющитѣ назованнѣтъ Оетицизмъ наукѣ имѣтъ ума си по-врѣденъ и въ паѣологическо състояние. Понеже боледувѣтъ отъ

разума, обезсилватъ ся отъ фанатизма на веществото, болестъ по-тънка и по-опасна и отъ самия религиозенъ фанатизмъ. Защото теоремитъ на монизма, и онѣзи за развиването и самоподвижнитъ метаморфози, къмъ които материалиститъ отнасятъ не само феноменитъ на живота нъ и онѣзи на самото съзнание, довеждатъ до поскотяване и унищожаване челоуѣчеството. Учения лъжливи сжщеврѣменно и обвинителни! Който прѣдприима да прѣдложи тѣзи теории на себе си достоенъ е за лудницѣтж, а пакъ на другитъ, е достоенъ за окови.“

VIII

Стига , толко. Въ една отъ слѣдующитъ глави сжж покажж и едно многошумно раскаяние на одного отъ началницитъ на монизма и сътрудници на Хекела и на Бюхнера, който си останалъ въ сферѣтж на теоремитъ за развивацето, а унищожилъ както никой другъ прѣдложенията на събрата си, които прѣди нѣколко врѣмя и той почиталъ, и послѣ имъ сянасмелъ.

Отъ писанното до тукъ излиза слѣдующето дѣйствително заключение.

Теоритъ на Хекела за самоподвижното происхождение на живота и високомѣрнитъ му говорѣния за челоуѣческото рождение ся отхвърлятъ явно, отблсватъ ся и ся характеризирѣтъ за не състоятелни и не научни отъ естествоиспитателитъ, които възлизѣтъ на четири разряда, на слѣдующитъ.

а., Естествовѣдцитъ, на които по-новата наука длъжи успѣхитъ си, спорядъ твърдѣнието на Дарвина, и които считѣтъ за противни на онита и на наукѣтж мнѣнията за измѣняване и метаморвизиране видоветъ.

б., Имѣющитъ мнѣние, че теоремитъ на монизма сж противни на законитъ за явяването на живота съгласно съ направенитъ отъ Пастьора опити, повтарени въ Германиѣ съ сжщитъ изводи.

в., Дарвинъ и привърженницитъ му, които приимѣтъ и учѣтъ теоритъ за происхождението на челоуѣка чрѣзъ развиване, нъ исповѣдвѣтъ ясно сжществованието на прѣестественъ създателъ, отъ когото е

земала началото си първата жива клетка, която ся явила върху нашата планета.

г., Знаменити естествовѣдци, които прияли въ начало теорията за измѣнѣние на живитѣ същества, а послѣ ся раскаяли и ги отхвърлили подиръ новитѣ изучвания и подиръ изводитѣ на експериментални изслѣдвания и издирвания.

И сега, читатели, спрямо точното изслѣждане научното положение, което държатъ теорията на Хекела, противопоставете и измѣреге прѣдписанията на професоритѣ на „Прометей“, спорядъ които ученията за монизма и за развиването на живота сж най мадри, научно же доказани, отхвърляни само отъ нѣкои безсвѣстни и неучени Еллински маждърци!

А сега пристѣпяме къмъ съществено анализиране и опровержение теорията за чловѣческото рождение и за происхождението на живота.

ГЛАВА I.,

ЖИВОТЪТЪ.

I

Що е животътъ?

Спорѣдъ яснитѣ доказателства за него той е най известното отъ всичкитѣ събития на земѣтъ; тайственното и непонятното събитие спорѣдъ сжщественостътъ и спорядъ начинитѣ на дѣйствието.

Животътъ, рекълъ физиологътъ Биса, е противоположний на смъртътъ феноменъ. Животътъ, рекълъ Клавдий Бернадъ, е смъртъта. И двамата право ся сж изразили, защото всякий единъ опрѣдѣлява еднж отъ фазиситѣ на тайственното и всевидно събитие.

Животътъ е непозната сила, която оживотворява жизнения организмъ и дава животъ на вкарванното въ него мъртво вещество, като умъртвява входящитѣ животинки, които да не поврежджтъ оживотворявания отъ неж организмъ.

Неученний не знае що е животътъ, и философътъ нищо не разбира за сжщественостътъ и за субстанциѣтъ му. Животътъ е свѣтилото. Животътъ е тъмнината.

Отъ кждѣ ли е произлѣзло великото и тайственно събитие и кое е началот о на живота и развиването му и дѣйствиущата отъ най несвѣвр-

шенния атомъ до чловѣка съвѣмъ своеобразна и изумителна сила?

Научнитѣ издирвания отъ древносттаж до наше время не сж разрѣшили великѣтаж задачѣ, нъ ся дошли до двѣ положителни и безспорни заключения, до слѣдующитѣ.

1-о Животътъ не е изводъ отъ просто движение на частицитѣ и отъ химическо сложение.

2-о Самоподвижното происхождение на живота отъ неорганическото вещество е физически не възможно.

Прѣдприемаме да изложимъ тука размншлѣнїята, опитванията и миѣнїята на отлични естествоиспитатели, които доказвѣтъ истиносттаж на тѣзи научни догмати, които унищожавѣтъ коренно теоритѣ на монизма, и показвѣтъ несъстоятелносттаж и фантазиалносттаж на страннитѣ и чудовищни миѣнїя на Ернестъ Хекела.

II.

Кои сж различающитѣ живота отъ неорганическото и ископаемо вещество характеристически чѣрти?

Животнитѣ, тѣлото на чловѣка и всичкитѣ растения ся съставлявѣтъ отъ сжщитѣ частици на веществото, отъ които и неорганическитѣ тѣла, нъ между характеристическитѣ признаци на послѣднитѣ тѣзи и на първитѣ ся отвара непрѣходима бездна, а естественнитѣ закони, които распорѣждѣтъ първитѣ, сж толкова различни и противни на неорганическото вещество, щото отъ простото имъ сравнѣние ся убѣждаваме, че животътъ не би могълъ да ся произведе отъ веществото безъ дѣйствието на друго начало, независимо отъ механическитѣ закони и сили на веществения и видимъ свѣтъ.

Живѣянето е нераздѣлно единство владѣюще въ срѣдъ разнообразието на безбройнитѣ химически и физиологически дѣствия и сили. Всякий членъ на живото сжщество произвожда особни служения независими въ сжщото время и свързани съ другитѣ, които имѣтъ направлѣние къмъ еднѣ цѣль и къмъ едно общо съдѣйствие за единъ планъ, за запазване

живота. Главата, утробата, нозѣтѣ, рѣцѣтѣ, тканята и распространенната по всичкото тѣло нервическа система пълнятъ ся съ особни и независими дѣйствиа за запазване общото и единственно начало, отъ което получаватъ съществуването и отъ което си доставяватъ силата на самодѣйствието и на цѣлесъобразното движение. Ако отчѣнимъ една часть отъ камѣнь, измѣняваме геометрическия му образъ, неговата същностъ обаче, както и оная на отчепенната часть, никакъ не се измѣнява; нѣ разслабляването или отсицането единъ отъ органитѣ на живата тварь вдига отъ отсечения членъ живостта и нѣкога докарва и смъртъ на цѣлия организмъ, нѣ всякога влияе върху служенията на другитѣ членове. Органическитѣ тѣла надарени съ вътрешенъ и органически принципъ, дѣйствуватъ и противодѣйствуватъ върху другитѣ, развиватъ ся съ собственнѣ силѣ, измѣняватъ ся, прѣтворяватъ ся и си умножаватъ рода или чрѣзъ непосредствено рождение на подобновиднитѣ или чрѣзъ производение яйца, въ нѣкои же случаи въ по-долни организми и чрѣзъ нѣкоя часть отъ собственото тѣло. Тканитѣ и всичкитѣ други елементи, които съставляватъ живата тварь поврѣждатъ ся отъ непрѣстанното и прѣсилено работяне и произвеждане химически и механически феномени, нѣ ся добиватъ нови сили и нови съставителни елементи за съдържание и запазване или отъ външнитѣ тѣла или отъ приготвяванитѣ чрѣзъ пищеварителнитѣ органи чрѣзъ кръвта раздаванѣ хранѣ и чрѣзъ испражняването на всичко, що е развалено или излишно въ разнитѣ органи. Всяка отъ живитѣ твари е надарена съ особнѣ, тайственнѣ и своезаконнѣ пластическѣ самодѣйствуещѣ силѣ, която съотвѣтствува на рода и на вида, на който принадлежи, и чрѣзъ която всичкитѣ тѣла които влизатъ въ нея и ся приематъ отъ разнитѣ членове, не ся распорѣждатъ нѣто дѣйствуватъ спорѣдъ химическитѣ и механически закони, нѣ спорѣдъ закони съвсѣмъ особенни и противоположни на законитѣ на веществото и на неорганическитѣ тѣла; а въздухътъ, когато дишаме или ястията, които приемаме, като ся измѣнятъ

зимжть разновидни и различни образи, всякога обаче опрѣдѣлѣнни и прѣдначъртаини. Тѣй храната и всичкитѣ веществени въ органическото тѣло частици, ако и еднакви и отъ сжщото естество, като влѣзжть въ коня или въ псето, въ кокошкжтж или въ льва, въ мжжкия полъ или въ женския измѣнявжтся разнообразно съгласно съ прѣустрояжщжтж на всякого производителнж силж. Сжщественностьта на органическитѣ сжщества не е просто и случайно съединяване разни тѣлесни членове, които съставлявжть единството на организма, отъ него съдържавани и отъ него запазвани въ животъ и дѣйствие. Освѣнъ това живитѣ твари сж надарени съ важни характеристически чърти, отъ които ся лишавжть всичкитѣ други органически тѣла на растителния свѣтъ, отъ самодвижностъж, чувствителностъж, желанието, ентсиктивностъж, съзнателностъж, обмишленностъж и отъ ощуцителностъж.

За опрѣдѣлявание своеобразнитѣ чърти на живота ще ни поржководи безопасно славний Клавдий Бернадъ.

Сжщественностьта на живота стои въ органическото му развиване. Ако бѣше възможно чрѣзъ едно изражение да опрѣдѣлѣж живота физиологически, щяхъ да рѣкж; животътъ е сътворѣние. Различаѣжщата живжтж тварь чърта не е сжщественностьта на физико-химическитѣ ѝ отличителни признаци, нѣ е сътворѣнието на тжж машинж, която ся развива прѣдъ очитѣ ни подъ условия съвсѣмъ особни и спорѣдъ управлѣнието на еднж опрѣдѣлѣннж и изявляѣжщж природжтж на живжтж тварьи сжщественностьтж на живота идеж. Сжщественностьта на живота, която ся относя нето къмъ химижтж, нето къмъ физикжтж и нето къмъ каквото и да е друго нѣщо, е владѣжщата идея за отвиването и развиването на живота. Въ всяко живо семя сжществува една творитѣлна идея изявлявана и развивана чрѣзъ тѣлесния организмъ; до когато тая идея ся съхранява и дѣйствува, тѣлото живѣе подъ нейното влияние, умира же когато прѣстане дѣйствието на това създателно и животворно начало. Тука всичко зависи отъ управляѣжщжтж и създаваѣжщж идеж; тая идея съхранява живжтж тварь и прѣсъздава повре-

ждаещитѣ ся или тѣжущитѣ отъ работянето или отъ недѣжигитѣ органи“

И тѣй всяко животно е изявиението на еднѣ идеѣ, на кождо осжществяването ся наченва отъ семято, развива ся въ всичкото си протяжение прѣзъ опрѣдѣленно врѣмя, и слѣдва да отвива и развива своеобразнитѣ си чѣрти до смъртътѣ. Обаче силата и това жизнено начало не ся развива случайно и безцѣлно, нѣ дѣйствува, прѣпроизвожда, измѣнява и създава за еднѣ опрѣделеннѣ и прѣдначертаннѣ цѣль, за осжвършенствование опрѣдѣленно сжщество, по еднѣ умозрителнѣ и цѣлесъобразнѣ и логичнѣ дѣятелностъ очевидно противотоложнѣ на бездѣятелносттаѣ или на неизбѣжнитѣ и механически измѣнѣния въ неорганическото вещество.

Сега питаме. По кой начинъ отъ прѣдсжществующщето на земѣтѣ неорганическо вещество случайно движимо и развивано е произлѣзло едно сжщество, което има противоположни на него чѣрти и ся распорѣжда отъ закони съвсѣмъ различни, а много пѣти и противни? По кой начинъ отъ неорганическото вещество сж прѣминали въ първопроизведенното създаение единството на дѣйствието въ безконечното разнообразие въ служенията на разнитѣ му органи, самодвижението и самосъхранѣнието, прѣхождането и съхранението на собственния видъ чрѣзъ закона на рождението и прѣемството? И по кой начинъ чрѣзъ измѣнѣнието и развиването на първото онова първосъздаение, което проистекло отъ неорганическото вещество, е произвело и сжщества размишляющися, желающися и съвѣщавающися ся и съвършающися духовни служения?

На тѣзи въпроси е отговорилъ прѣди много вѣкове гениалний умъ на Аристотеля, мощта же и твърдѣнието на опита и наукѣтѣ прѣзъ всичкото послѣднешно время до нашитѣ дни е приложила печата на истинѣтѣ върху отговоритѣ на гениалния еллински духъ (а). Въ живото семя сжществува идеѣ, планъ и цѣль за сполучване опрѣдѣленно сжщество. Тѣлото на живото създаение не ся прѣтворява нето ся измѣ-

нява спорѣдъ законитѣ на веществото, нъ надъ него владичествуватъ законитѣ на духа, на плана и на прѣдначертаниитѣ цѣль. Тая же идея и планътъ и прѣдопрѣдѣленната цѣль показватъ явно съществуване на прѣдвѣчнѣ силѣ и на мислителнѣ волѣ, независимѣ отъ неорганическото вещество. Такви сѣ върху положенния въпросъ отговоритѣ на тълкуващитѣ наукитѣ отъ Аристотеля до Халера и отъ него до Клавдия Бернарда, до Пастъора и до всичкитѣ прѣвсходни биолози на наше время.

Материалиститѣ оспоряватъ справедливостътѣ на тия отговори и като отхвърлятъ всякѣ идеѣ и всякѣ планъ въ явяването на живота, мислятъ че всичкитѣ живи и одушевени същества земали сѣ началото и происхождението си самоподвижно отъ неорганическото вещество. А за да оборятъ приетитѣ отъ наукитѣ мнѣния, мислители че привождатъ за доказателство нѣкое откритие или нѣкоя теориѣ или непознати по-прѣди нѣкои събития? Лѣжете ся. Материалиститѣ като прѣдлагатъ своето учение, съврѣменно исповѣдватъ, че прѣдлѣжи за хипотезѣ и догматъ, за справедливостътѣ на които не съществува нето събития, нето доказателства нето признаци. „Ако прѣдположимъ, говорятъ, че въ срѣдъ непознати намъ обстоятелства ся е образувала една първа жива клетка, отъ нея ще ся освѣтлимъ за феноменитѣ на живота“ (Фохтѣ). „Нѣмаме нето доказателство нето признаци; каквото и да е обаче нашето познание, трѣба да приемемъ че сътворѣнието на живота е произлѣзло отъ неорганическото вещество безъ мѣшателството на нѣкоя другѣ силѣ“ (Бюхнерѣ).

Щяхме да прѣвъсхвалимъ тѣхнѣ дързость на началницитѣ на материалистическитѣ теории и щяхме да ги сметемъ за искрено свидѣтелство въ повдигнатото разискване ако не крияхъ събитията, направенитѣ научни издирвания и опитванията, които оборватъ изъ основи мнѣнията имъ и изобличаватъ невежественостътѣ и чудовищностътѣ имъ, като ни увѣряватъ за недостаточностътѣ на доказателства и на признаци, които да показватъ ясно справедливостътѣ на прѣд-

лагания намъ догматъ. Тѣзи замълчени събития и научни издирвания и истини, които доказвжтъ че теорията за самоподвижното раждане не е само простъ догматъ на вѣрж лишенъ отъ всяко доказателство, нѣ и теория опрѣдѣлително осждена отъ наукжтж, щж изложж тука.

III.

«За началото на животѣ сщщества, говорялъ Волтеръ, мждрецитѣ не знажтъ нищо по-вече отъ колкото неученитѣ. По-напрѣдъ птицата ли ся е явила или яйцето? Питанието е просто, обаче смущава наукжтж, защото не може да истълкува феномена на живота независимо отъ дѣйствието на прѣестественнж силж.» Твърдѣнето на Волтера ся провѣрило и станало неоспорима истина на експерименталнжтж наукж чрѣзъ направеннитѣ опитвания и открития въ наше время.

Всяка жива тварь произхожда и приема битието си отъ жизнено начало. Животѣтъ произстича отъ живота, никога же не може да ся прозведе отъ неорганическото вещество. Тойзи е всеобщий и опрѣдѣлений отъ сждбжтж и неоспоримъ биологически законъ, който господствува надъ произхождението и съхраняванѣто царството на живота, догматѣтъ же за самоподвижното произхождение на първото живо първосъздание, като противопоставенъ срѣщу распорѣдажщия земнитѣ живи твари законъ, изобличава се за лъжливъ и заблуденъ. Щж освѣтлжж тойзи законъ и чрѣзъ събитията на наукжтж прѣди да опрѣдѣлжж проистекажщитѣ отъ него заключения.

До XVII вѣкъ материалиститѣ имали най широко поприще на фантазиални и химерически хипотези за истълкуване явяването на земжтж животѣтъ. Нѣ подиръ станалитѣ изслѣдвания и доказанитѣ експериментални истини положението на работитѣ ся измѣнило и источникѣтъ на хипотезитѣ прѣсѣхналъ, научно ся же потвърдилъ биологическия на природжтж законъ, спорѣдъ който животѣтъ произхожда отъ живота, произвожданието му же отъ неорганическото вещество е физически невъзможно.

Италиянският естествоиспитател Реди първъ като ся устрѣмилъ противъ теориѣтъ за самоподвижно происхождение открилъ и изслѣдилъ точно закона за происхождението на живота като всеобщо владѣющъ и надъ происхождението на най малкитѣ насѣкоми. Всичко що живѣе на земѣтъ, спорѣдъ Реди, получава битието и сществуванieto си отъ други живи сътворѣния или непосредвенно или чрѣзъ семенцата, които ся нахождѣтъ въ яйцата. Тойзи законъ е всеобщъ и абсолютенъ и нѣма отъ него никое исключение. Защото и най малкитѣ насѣкоми, които по причинѣ на незначителностѣтъ си сж невидими съ окото и на които битието ся отдава на изгниени вещества, производѣтъ ся отъ семенца на насѣкоми живуци въ атмосферѣтъ или обитающи въ водитѣ. Мѣдрый естествоиспитателъ провѣрилъ тойзи законъ чрѣзъ непосредвенни микроскопически наблюдения и чрѣзъ химически опитвания, Като приуготовлявалъ кжсове отъ мѣсо и ги вдигалъ въ съсѣдове прѣдприготовени за да ги прѣдпазѣтъ отъ допиранието на атмосферическитѣ насѣкоми, изслѣдилъ точно че и подиръ раскапването и изгниването отъ мѣсата не ся сж производѣдали чрѣви.

Голландезинѣтъ Суамерденъ като ся прѣдалъ въ микроскопическото изслѣждане живота на насѣкомитѣ обнародвалъ прѣзъ 1668 год. великото си съчинѣние за физическѣтъ историѣ, въ което чрѣзъ по-свършеннитѣ описания за начина за прѣдаването живота на насѣкомитѣ и чрѣзъ неоспорими събития давалъ нови доказателства за физическия законъ на происхождението животѣтъ отъ живота. Буе и Спалланцани (а) потвърдили чрѣзъ нови опитвания заключенията на Реди, а теорията за самоподвижното происхождение на живота можеше да ся забрави свършено, ако отъ врѣме на врѣме не бѣхж ѣ изваждали пакъ на видело материалиститѣ като възбуждали съмнѣния за точностѣтъ на станалитѣ наблюдения. Нѣ въ послѣднитѣ години нови издирвания и изслѣдвания поставили

(a) Spallenzani. „Fisica animale et vegetale“, cap. II et III.

неоспоримъ закона за произхожденето на живота, а науката опрѣдѣлително ся е изразила за естествениж-тж невъзможность на самоподвижното произхождение.

Въ 1859 год. Пуше (Pouchet) публикувалъ еднж статиж, чрѣзъ които извѣстилъ че сполучилъ про-вождането чрви отъ раскапани и изгнили мѣса, като очистилъ около тѣхъ атмосферржтж отъ всяко жи-во семенце. Парижката Академия натоварила тогава естествоиспитателя Флуранса да испита твърдѣнията въ статижтж на Пуше вѣрху най сериозния въпросъ. Флурансъ като прѣдложилъ изложението си въ Ака-демжтж изразявалъ ся по единъ начинъ много при-държливъ“. Немож, говорялъ, въ него, да приемж правотжтж на теорижтж, за самопроизхождението, нъ подиръ извѣстенитѣ отъ Пуше опитвания не мож да ся произнесж опрѣдѣлително и за заблуждението ѹ до-дѣто не ся повторжтж и прилично ся изобличжтж новитѣ тѣзи опитвания. Клавдий Бернардъ, Дюма, и Катрефаже ся устрѣмили противъ подържанжтж отъ Пуше темж, а Пастьоръ обнародвалъ тогава важно съчинение, въ което успорявалъ изводитѣ отъ опи-титѣ на Пуше, и въ сжщото время съобщилъ нови опити, които явно изобличавжтж заблуждението на те-орижтж за самоподвижно произхождение. Тогава Ака-демията съставила еднж комисиж отъ естествоиспи-татели подъ прѣдсѣдателството на Флуранса и призо-вала двамата имѣжщи противни мнѣния да повторжтж прѣдъ неж опититѣ си. Нъ Пуше не приялъ призова-нието, а Пастьоръ се прѣдставилъ прѣдъ комисижтж, и кате прѣдложилъ наблюденията си повторилъ опит-ванията, вѣрху които съставената комисия като ся основавала изобличила заблуждението въ заключенията на Пуше; а Флурансъ като нейнъ вносителъ съчинилъ тогава послѣдното си изражение за самопроизхождението. «Когато моето мнѣние, говорялъ Флурансъ, вѣрху важ-ния тойзи въпросъ не бѣше ся опрѣдѣлително образу-валъ, бѣхъ се произнесълъ съ двоумѣние. Нъ сега убѣ-ждението ми е пълно и ся произнасямъ съ положи-телность. Направеннитѣ отъ Пастьора опити рѣшавжтж

опредѣлително въпроса. Спорѣдъ теориѣтъ за самопроисхождението стига да имаме изгнило и раскапано вещество и атмосферически въздухъ, за да имаме и произвѣдение на атоми. Нъ Пастьоръ влага изгнили вещества въ атмосферѣ очистенѣ прѣдварително отъ живи семенца, и не ся ражда никое насѣкомо. Самоподвижно прочее происхождение не сществува и за тойзи прѣдмѣтъ не ся вechъ допуца съмнѣние; който повдига двоумѣния доказва, че не разбира нето поне прѣделитѣ на въпроса.»

Материалистѣтъ Хжкцлей, великѣ защитникѣ на теориѣтъ за самопроисхождението, присѣтствувалъ когато Пастьоръ правилъ опититѣ, а когато ся завърналъ въ Англияж писалъ съ всичкѣтъ си искренности.

«Върху тойзи въпросъ не ся допуца вechъ разискване; Пастьоръ чрѣзъ послѣднитѣ си опитвания прѣобърна изъ основи за всякога теориѣтъ за самопроисхождението.»

Като се публикувало изложението на комисияжтъ и точното описание на направенитѣ опити повторили ся тѣзи въ Германияж отъ профессоритѣ Еремберга, Суана, Сулца и Унгера, произведенията же били точно сжщитѣ; а теорията на Пастьора за невъзможностьж да произхожда животѣтъ отъ веществото безъ прѣдсществованието на живи семенца прияли ся въ наукѣтъ за безпорно и експериментално доказанѣ истиинѣ (а).

Двама отъ по знаменититѣ въ Европѣ филолози основавани върху направенитѣ опитвания и присѣдинили произвѣденията на тѣзи съ физиологическитѣ на живота характеристики изобразили научнѣтъ истинѣ, кождо може безопасно да приемемъ за първо начало на по-нататѣщнитѣ си размишлѣния,

„ Яйцето, писувалъ Клавдий Бернардѣ, е яйце, защото въ него сществува сила, която не би могла да ся роди отъ само-себе; тая сила е необходимо прѣемственна“.

(а) Виджѣ «Les colonis animales et la formatiou des organismes» отъ Edmond Perier профессоръ на Парижкия естествоизслѣдователенъ Музей 1881 г.

„До сега колко нѣща съмь развилъ, говорялъ Бреке въ едно отъ прѣподаванията си въ Вѣнския университетъ, поставляважтъ хипотезжтъ за самопроисхождението не само невѣроятнж, нъ и физическа не възможнж. Въпросътъ напротивъ ся прѣдставлява най простъ когато приемемъ сщщественанието на началнж и създателнж силж съвсѣмъ чуждъ и независимж отъ веществото, безъ коѣто първото начало на живота би било физически невъзможно“.

IV

Тѣзи нѣща на дълго развихме въ прѣдварителнитѣ си съчинения, които имахъ честътъ да ся прочетжтъ отъ редакторитѣ на „прометей“. Нъ на мѣсто да приемжтъ разискването въ научното поле, на мѣсто да ни запознажтъ съ идеитѣ си за направенитѣ опитвания и да опровергажтъ мнѣнията на великитѣ тълкователи на наукжтъ, работихъ за да покажжтъ грамматическото наше невѣжество че сме произнесли името Agassiz съ з или за да убѣджтъ обществото противъ нашжтъ жестокость, че сме прѣдложили крайното наказание на противомислящитѣ! И обаче изложенитѣ нѣкога мнѣния получихъ новж силж чрѣзъ нови издирвания и обнародвания, които послѣдователно ще разяснимъ като ся ограничаваме тука въ двѣтѣ отъ тѣхъ.

V

ДЕЙЛЛИНГЕРЪ.

Знаменитъ естествоиспитателъ професоръ на физическитѣ науки и прѣдсѣдателъ на дружеството на микроскопическитѣ изслѣдвания въ Англияж привърженикъ на Дарвиновитѣ теореми и послѣдователъ на принципитѣ за развиване на живота, Дейллинггеръ като ся прѣдалъ въ изучването теоритѣ на Хекела за самопроисхождението на живота съобщилъ произведението отъ многоврѣменното си изучаване на дружеството „естествовѣденитѣ разговори на Ферляя“ прѣзъ 1887 г. Това съобщение направило голѣмо впечатлѣние на научния свѣтъ за ради важносттаж на челоуѣка и за

ради по-напреднитѣ му съчинения за поддръжане Дарвиновѣтѣ хипотезѣ.

Излагамъ тука съкратенно нѣколко страници отъ направенното съобщение.

„Теорията на Хекела, спорѣдъ която първата явивша се на земятъ клѣтка била единъ видъ бѣлтоковидно вещество, е една безвкусна смѣхория. Положете подъ микроскопа най малкото отъ насекомитѣ и бѣлтоковидното вещество, за да видитѣ съ очитѣ си че насекомото ся храни отъ веществото, което е около него и на което ся уподобява и ся умножава, когато бѣлткътъ се разлага. Хекелъ има за цѣль да унищожи съществуващото разстояние и противоположение между неорганическитѣ и живи същества, и за това говори за веществото което ся нахожда въ яйцата, като да е билъ прѣдмѣтътъ за химически и веществвенъ бѣлткъ. Каква подигравка съ истинтъ! Прѣгледайте единъ малкъ чловѣческо яйце, което съдържа въ малозначителносттъ си високъ и тайнственъ силъ, отъ която ще произлѣзе безпрѣдѣлната умственна дѣятелность на Сократа, на Гомера, на Гете. Оная частичка не е друго нищо прѣдъ Хекела, освенъ една часть отъ бѣлткъ! Не, наистинъ не, освенъ ако прѣдставите чловѣка въ видѣ на единъ паницъ отъ химическо вещество, въ което може тѣлото му да ся стои. Не можемъ да освѣтимъ добръ великото тайнство на живота ако говоримъ съ толкова прѣзрѣние за първитѣ живи клѣтки. Тайната на живѣтъ първж клѣткъ не е по-малко тайнственна отъ прѣподаването на самия чловѣчески животъ, всякога же съ били заблудени които неприпознаватъ своеобразнитѣ чрти на живота въ сяка живж частицж. Не съществува никаккъ съжзъ между неорганическото и живо същество. Старанието за произвеждане животъ отъ движенията и измѣнѣнията на веществото е теоретическо високоречие, което нема иикакъ субстанциж върху положителнѣтъ наукж. Прѣди нѣколко дни Хенрихъ Руской, прѣдсѣдатель на дружеството на естествовѣданитѣ науки, обнародвалъ върху прѣдметтъ важнж статиж въ вѣстникъ Время (Times) на 1-ия Сеп-

темврия 1887 год. Руской, на когото авторитетът на мнѣнието относително къмъ химическитѣ въпроси е неоспоримъ, показва голѣмитѣ опасности, които влече съ себе догматизмътъ отъ успѣха на естествовѣденнитѣ науки, защото трѣбва да исповѣдваме че сжществуващата пропастъ между органическитѣ и неорганически сжщества е ограда, за която химикътъ не може да има нетонадеждж че ще њх прескочи (а). И тъй, слѣдува да говори сжщий, подържането че чрѣзъ движението и сложението на вещественнитѣ частици и чрѣзъ измѣнѣнието на клѣтки отъ мъртво вещество изникнажлъ единъ день самоподвижно организъмъ на животъ е предложение толко странно колкото щеше да бжде твърдѣнието, че образътъ на Богородицж отъ Рафаила ся е произвелъ самоподвижно чрѣзъ случацното сложение на цвѣтоветѣ, на перото и на дѣскажж. И нека обърнемъ добро внимание, говори изрично послѣдователътъ на Дарвина Дейлингеръ, че никога Карлъ Дарвинъ не пристѣпилъ къмъ такива философически високорѣчия, до колкото е почиталъ, че животътъ не е просто съединение на вещественни атоми сложени механически, а на противъ той училъ че животътъ е билъ нѣщо различно отъ движението и съединѣние на вещественни частици съвсѣмъ непонятно. Какито и да сж били начинитѣ, споредъ които веществото е първо имало жизненни чърти, тѣзи чърти ся относжтъ къмъ другж сферж на веществото, къмъ сферж много по-високж отъ механическжжж, нъ която има силжжж да доставлява животъ. Като доказваме, че животътъ не можеше да приеме началото си отъ мъртвото вещество и чрѣзъ сложението на механическитѣ му сили, никакъ неисклучаваме хипотезжжж за дѣйствието на другитѣ физически закони опрѣдѣлѣни отъ Създателя за оживотворяване веществото. Непостижимий Умъ на Създателя промислилъ всичко и всемогжщата Негова Воля всичко нарѣдила по единъ такъвъ начинъ, цото устройството на вселенжжжж и

а). Съгласили ся на това мнѣние и тримата други знаменити въ вѣка химици, Себрелъ, Либижъ и Дюма.

явяването на живота върху земята да произхождатъ чрезъ дѣйствието на закони, които е Тя положила въ природата. Нъ задъ веществото и задъ всѣко дѣйствие и всякъ физическъ силъ извѣстно е че съществува нѣщо по-горно, а разумътъ ни вижда по необходимостъ планъ и редъ и крайнъ цѣль, спорѣдъ коѣто всичко ся развива, а сътворѣнието ни ся прѣдставлява като изявление на Създателявото всемогъщество което е станало явно въ самитѣ свѣтски феномени. Създателятъ съ мѣдростъта и съ всемогъществото си нарѣдилъ е природата и всичко въ нея тѣй, щото въ опредѣлѣнни часъ и прѣдѣли да ся яви животътъ на земята чрезъ дѣйствието на жизненн закони различни отъ механическитѣ закони на веществото, отъ които първитѣ не можахъ да получатъ започване. Невъзможността да произхожда животътъ отъ самодѣятелността на вещественнитѣ закони става по-ясно когато испитаме живота по отношенията му къмъ духа. Никой по-вече отъ Спенсера не е говорилъ въ собрание за съвършеннѣтъ разликъ, която съществува между духа и веществото. Спорядъ тойзи философъ на етицизма съществува голѣма пропастъ между феноменитѣ на съзнанието и обсъждението отъ еднѣ странѣ и служението на тѣлото отъ другѣ. Дваждъ въ съчинѣнията си за «принципи на философията» повторилъ това мнѣние. Чрезъ никое лѣтене на фанатазиата, говорилъ Спенсеръ, не можемъ да приемемъ че е възможно да съществува всрѣщане или стълкновение (choc) безъ съществуване на нѣкоя същностъ. За това трѣба да заключаваме отъ това начало, че има духовно съществуване, надъ което ся дигатъ духовнитѣ дѣствия прѣдъ произвѣдението на възбуденнитѣ отъ тѣхъ впечатления. «Тойзи силлогизмъ, слѣдува да говори Дейллингъ, е отъ математическъ точностъ. Духъ и вещество съществувайтъ, нъ вѣнъ отъ съществуванетоъ нѣматъ никакъвъ общъ елементъ, а характеристикескитѣ черти на единия съ противоположни на ония на другото. Духътъ има своѣ воли и съзнание на собственото си съзнание, а веществото подвижно отъ нуждатъ на

механическитѣ закони нѣма самосъзнание. Сега по кой начинѣ можемѣ да приемемѣ, че животѣ и духѣ сж произлѣзали отѣ механическитѣ движения на веществото, което ся лишава отѣ всичкитѣ елементи на живота и на духа? Да говори чловѣкъ, че духѣтѣ е произлѣзълѣ отѣ веществото е странно противорѣчие, и логиката ни води къмѣ убѣждението, че духѣтѣ дѣйствуващѣ надѣ веществото въ начало му е далѣ живота и силжтж за развиване умственни и нравственни феномени. Науката е компетентна да изслѣди начинитѣ и историжтж на такви дѣйствия, нѣ религиозната философия сама може да ни заведе по-нагорѣ отѣ способнитѣ на таквж дѣятелностѣ, и до идежтж на сжществованието на Създателѣ. Чловѣкътѣ да ли е послѣдното колелце отѣ веригжтж на явившето ся на земжтж животно царство? непосредствено ли ся е произвелѣ или произхожда отѣ други прѣдсжществуващи живи сжщества чрѣзѣ измѣнение и развиване, спорѣдѣ теорижтж на Дарвина? Създателѣтѣ дали е сътворилѣ чловѣка чрѣзѣ единѣ начинѣ съвършено особенѣ и чрѣзѣ Неговжтж непосредственж волж! Тѣзи въпроси сж отѣ важенѣ наученѣ интересѣ. Нѣ ако утрѣ ни ся прѣдлагаше едно положително рѣшение неоспоримо и по-горѣ стояще отѣ всяко съмнѣние подѣ единѣ или подѣ другѣ възгледѣ, нѣма да почувствуваме чувствование на смирѣние или нависокомждрие. Сътворѣнието на чловѣка, било непосредствено или посрѣдствено, понеже Богѣ е билѣ създателѣтѣ неговѣ, всякога е божественно произхождение. Сжществуважтѣ биологически отношения и зоологически пропорционалности между маймунжтѣ и чловѣка, нека исповѣдаме обаче че прѣтенцижтѣ на онѣзи които утвърждаважтѣ, че чловѣкъ е произведенѣ отѣ маймуновиденѣ скотѣ нѣма субстанциж, нето може да ся счете за положително и неоспоримо слѣдуващето. Когато произхождалѣ чловѣкътѣ произвела ся и една сила, отѣ кожто не ся показва никоя диря въ элементитѣ на маймунжтж или на други млѣкопитаважщи животни. Великото въстържествование на чловѣка върѣдѣ животното царство, величеството му, великото тайнство на сътворѣнието

не лѣжатъ въ чловѣческѣтъ малкѣ плѣтъ, нѣ въ прѣбивѣщѣтъ въ неѣ душа. Кой може да освѣтли великото тайнство? По кой начинъ всемогѣщество то на създателя е вдѣхнѣло въ сѣществованието въ чловѣка на възвишаѣщия го надъ всичкитѣ творѣния на тварѣтъ духъ? И кой може да издири това, кой е могѣщия да го изслѣди? Всичко що можемъ да утвърдимъ безъ двоумѣние е слѣдѣщето. Веществото и силитѣ му не сѣ произвели самоподвижно живота на земѣтъ. Изучването законитѣ на природѣтъ ни води къмъ еднѣ причинѣ стоѣщѣ по-горѣ отъ веществото, по-горѣ отъ механичностѣтъ“.

VI.

ТИНДАЛЪ (TUNDAL).

Германскитѣ привърженници на монизма възбудила двоумѣние върху опититѣ направени въ Франциѣ и другадѣ за доказателство на физическѣтъ невъзможностъ да произлѣзе животъ отъ веществото, и сѣ стараяли да убѣдѣтъ познатия естествоиспитателъ и химикъ Тиндалъ, когото считали за свободенъ отъ всякѣ прѣдразсѣдѣкъ и най вече за клонящъ къмъ скептицизма, да повтори направенитѣ опити. Английския естествовѣдецъ сѣ завзелъ съ дѣлото и пристѣпилъ къмъ работянето му съ такво внимание и обмишлѣние, щото заблѣдението и погрѣшността сѣ били невъзможни. Опитванията станали по разни начини, а произведението било всякога едно и сѣщето, защото никога животѣтъ не сѣ явилъ въ изгнилитѣ вещества и въ раскапаннитѣ мяса изложени на атмосферѣтъ, която сѣ очистила отъ всяко животно семенце (а). Тиндалъ подирѣ направенитѣ отъ него опити като изучилъ и подѣ други много възглѣдове въпроса за явяването животѣтъ на земѣтъ обнародвалъ еднѣ статиѣ, на коѣто заключението е било слѣдѣщето. „Увѣрявамъ че несѣществува нето дирѣ отъ доказателство достойно за вѣрване, което да дава ясенъ признакъ, че животѣтъ е произлѣзълъ отъ

(а) Видѣ и Друмонта. „Законитѣ на природѣтъ“.

различенъ источникъ на прѣдсжществующщъ животъ“ (6).

И това говорилъ знаменитий Тиндаллъ, професоритѣ же на „Прометей“ учѣтъ че само происхождение на живота отъ веществото е научна истина успорявана отъ неученнитѣ и прѣдателитѣ на наукѣтѣ! По всжду и всякога ся спомина имято на наукѣтѣ, а пакъ въ всичкитѣ твърдѣния и учения на безбожния материализмъ ся намѣрва нарушението на доказаннѣтѣ научно истинѣ. Науката, науката! Нѣ науката е логика, елементарнитѣ же правила на логикѣтѣ учѣтъ че едно сжщество не може да ся произведе отъ друго сжщество, което нѣма въ силѣ характеритѣ и элементитѣ на ирвото, когато това прѣвмущественно качество и елементи съвършено противни и противоположни.

Науката е опитъ и изводъ отъ наблюдения и опитвания, а опитванията и наблюденията опрѣдѣлително осжждѣтъ теориѣтѣ за самопроисхождението на живота.

Науката е едно приемване прѣдлаганното въ нейно имя мнѣние отъ по-добритѣ и по-компетентнитѣ учени, по-знаменититѣ же и по-изряднитѣ естествовѣдци като отхвърлѣтъ теоремитѣ на Хекела характеризирѣтъ ги за рожби на болнакавѣ фантазиѣ.

(6) Периодическо списание. „Деветнадесятий вѣкъ“ 1878 стр. 507. за Тиндалловитѣ опити виждѣ и Хокарта (Hocart) „Conferences contre l'Atheisme“ стр. 19.

ГЛАВА Д.,

ТЕОТИЯТА ЗА ПРОИСХОЖДЕНИЕТО НА ЧЕЛОВЪКА

Чрѣзъ самоподвижното развиване и метамор-
фозирание на живота.

1.

Материалистическото мнѣние на монизма за происхождението на чловѣка, независимо отъ дѣйствието на всякъ свѣрхестественнъ причинъ и силъ, е распорѣдено отъ двѣ отдѣлни теореми, и едната отъ тѣхъ е хипотезата за самоподвижното происхождение на първѣтж живѣ клѣткж отъ мъртвото вещество и отъ управляющитѣ механически закони, а другата е хипотезата за произведението на всичкитѣ животни видове отъ живѣтж тѣжж частицж чрѣзъ измѣнѣние и промѣнѣние на видоветѣ до чловѣческото образование и происхождение.

Като показаме ясно лъжливостътж и заблуденостътж на хипотезътж за самоподвижното происхождение на живота, пристѣпваме сега къмъ изучаването и самжтж Дарвиновж теориж, спорѣдъ както е избражена отъ Карла Дарвина и отъ сътрудницитѣ му.

II.

Цѣлото здание на дарвиновѣтѣ хипотезѣ ся основава въру единъ силлогизмъ, който произлиза отъ слѣдующото събитие.

Онѣзи които завождѣтъ и отхранявѣтъ животни и ги укротявѣтъ чрѣзъ искусвенно и съответственно на родоветѣ съединение придавѣтъ на индивидуумитѣ отъ различни видове всякакви измѣнѣния, които като прѣминувѣтъ наследственно производѣтъ бесчисленни разнообразия въ овцетѣ, въ говѣдата, въ конетѣ, въ гжлѣбетѣ, въ псетата, съвсѣмъ нови и не познати по-напрѣдъ. Въспитателтъ или разводителтъ избира н. п. отъ овцетѣ два индивидуума, мжжки и женски, които имѣтъ опашкѣ широкѣ и като съединени тѣхъ, както и потомцитѣ имъ, образува едно непрѣдсѣществующе разнообразие отъ овци, и свойствата на родителитѣ наследствено прѣминувѣтъ въ потомцитѣ. По тойзи начинъ ся сж образували 150 разновидности гжлѣбе, 180 псета, и много говеда и коне и други домашни животни. Това събитие доказва двѣ нѣща; 1-о че въ природѣтѣ сжщесвувѣ стремлѣние да си измѣнявѣтъ животнитѣ чъртитѣ и да се отклонявѣтъ отъ примитивнитѣ си свойства. 2-о че тѣзи отклонения единъ пжтъ произвѣдени прѣминувѣтъ наследственно въ потомцитѣ и си оставѣтъ постоянни.

Дарвинъ черпи своѣтѣ теоринѣ отъ това събитие. Разводителтъ на животни като избира най добритѣ отъ индивидуумитѣ и ги съединява поставя отличнитѣ имъ свойства наследствени и постоянни, и чрѣзъ едно такво измѣнение облагородява, осъвършенствува или изменява по другъ начинъ вида за разни свои цѣли.» Ако человекъ чрѣзъ избиране и чрѣзъ други искусвенни срѣдства сполучва толкова важни резултати, що ли не може природата да направи чрѣзъ самоподвижнъ подборъ (selection)? Мислѣ че цѣлий животнъ свѣтъ ся е произвелъ отъ четири или петъ оригинални видове. Може би пропорционалността е могла да мя закара и по-нататкъ, що да порѣрувамъ, че всичкитѣ животни сжщества происхождѣтъ само отъ единъ първосъздаденъ оригиналъ; нъ пропорционал-

ността би била нѣкакъ смѣла. Онова що може чело-вѣческата ржка да направи успѣшно въ малко чрѣзъ наричания технически подборъ, това сжщото може да сполучи природата чрѣзъ естественния подборъ (Natural Selection). Между животнитѣ се забѣлѣзва борба за сжществуване, въ която едни оставжтъ живи, други пакъ ся погубвжтъ, защото всички не могжтъ да се прѣхранвжтъ, и много пжте еднитѣ служжтъ за хранж на другитѣ. Въ тжж борбж за животъ извѣстно е че оставжтъ живи по силнитѣ и надареннитѣ отъ природжтъ съ по добри свойства. И тѣй като се запазвжтъ по силнитѣ и прѣдавжтъ на потомцитѣ промѣнѣнията, ражджтъ ся нови отклонения и разновидности и видотворителни разности, отъ които видоветѣ ся произвежджтъ спорѣдъ сжщия начннѣ, спорѣдъ който челоуѣкъ въ много малко сполучава разновидностъ-ж на отхранваннитѣ отъ него животни.»

Нѣ надъ тжж положеннж по пропорционалность хипотезж възбужда се едно първо питане. Ако челоуѣкъ чрѣзъ технически подборъ сполучва измѣнението на животнитѣ видове, слѣдува-ли по необходимость че и природата пристжпва самоподвижно къмъ наричания естественъ подборъ? Нека разяснимъ това първо и прѣдначинателно възражение.

Много пжте челоуѣкъ като приспособява измисленитѣ си срѣдства и слѣдува методи, които чрѣзъ опита или чрѣзъ научнжтъ теориѣ е създалъ, произвежда чрѣзъ даванното отъ него направлѣние на физическитѣ закони едни такви резултати, каквито природата никога не е произвела самоподвижно. Когато ся нахождаме прѣдъ единъ много древнѣ храмъ или обелискъ или другъ памятникъ, на който неznamъ историжтъ и времето на въздигането, виждаме въ него дѣлото на разума и на ржкжтъ на челоуѣка. Ако ни рече нѣкой, че и природата въ разстояние на много вѣкове и чрѣзъ постжпенно и по малко прилагане и присъединяване атомитѣ на веществото могла би да произведе памятника или обелиска, безпрѣкословно нѣма ли да бждемъ въ положение да отблѣснемъ таквж еднж хипотезж като естествено не въз-

можиж? нъ извѣстно е че ще ъж отхвърлимъ и ще кажемъ, че видяли сме чловѣка да издига здания и паметници, нъ никога не сме видяли природжтж подобно да дѣйствува и да произвежда. Че чловѣкъ чрѣзъ искусствениѣ срдства, и чрѣзъ подбора на родоветѣ сполучва чрѣзъ измѣнение на образитѣ и на свойствата на животнитѣ, това е извѣстно и неоспоримо, нъ и природата направила ли е чрѣзъ естественния подборъ тѣй щото отъ единъ животенъ видъ да ся произведе самострѣмително другъ? Ето онава що не сме видяли никога, а дарвиниститѣ не сж въ положение да покажжтъ нето едно събитие, което да свидѣтелствува че природата е пристѣпила къмъ едно такво измѣнение чрѣзъ естественъ подборъ, както чловѣкъ прѣстѣпва чрѣзъ искусственъ. Слѣдователно основанната върху чловѣческжтж промишленность хипотеза, при нѣмането нѣкое положително събитие, което да свидѣтелствува сжщото отъ природжтж управлѣние на своитѣ сили, нѣма никаквж логичнж субстанциж.

Не е доволно това. Дарвиновата хипотеза като е основана върху единъ силлогизмъ по аналогиж, който проистица отъ събитие на чловѣческжтж дѣятелность, тая анология трѣба да ся ограничи вѣтрѣ въ прѣдѣлитѣ на събитието, което поставява базиса и подпоржтж на хипотезжтж. Сега, извѣстно е, че чловѣкъ успѣва чрѣзъ искусствени срдства да измѣни свойствата на атомитѣ отъ сжщия видъ и да образува многочисленни разновидности, нъ никога не е успѣлъ да метаморфозира видоветѣ и да произведе птици отъ риби, овци отъ говеда или зайци отъ псета. А спорѣдъ дарвиновжтж хипотезж, отъ естественния подборъ не ся сж просто призвели разнообразия, нъ и всичкитѣ видове сж проистекли отъ четири или и отъ едно първосъздание или отъ единъ оригиналъ. Тѣй като ся разширочава хипотезата, не само нѣма за подкрѣплѣнието и доказателства, които да показвжтъ, че измѣнѣнието на видовѣтѣ може да бжде само подвижно чрѣзъ естественъ подборъ, нъ въ него нѣма и подставжтж на анологижтж, защото чловѣкъ не е успѣлъ

никога да измѣни единъ видъ въ другъ. Това забѣлѣзване тѣсно ся свързва съ важнитѣ въпроси на метаморфозираването или не на видоветѣ, и на служението на физическитѣ закони въ прѣминуването на живота, къмъ изучаването на които пристѣпяме, като ся надѣеме да направимъ да бжджтъ достѣпни на всички най важнитѣ прѣдприятия, които оборвжтъ изъ основи дарвиновжтж теориж.

III.

Като наблюдаваме това що става въ прѣподаването живота, испитваме точно едно събитие най важно и най явно въ очитѣ на ученния не по малко и на неученния въспитателъ на животнитѣ. Земята ся населява отъ изумително число на живи съществуванія различающа ся по образа, навици и инстинкти подчиняюща ся же на твърди и неизмѣняеми физически закони, които пазжтъ гармонижтж на разнитѣ видове, и това е несмѣшяемостта на отдѣляющитѣ ги граници и на признацитѣ на всяки единъ.

Сжществувжтъ классове на животни, които имжтъ еднаквостъ по образъ, органи и инстинкти и между които сжществува физиологически сжжзъ; за това съединѣнието на два отъ тѣхъ различни родове, прѣдизвикано отъ физическж нуждж, става способно да ражда и да плодотвори, и всякъ единъ отъ тѣзи классове съставлява особенъ видъ. Овцетѣ сж отъ сжщия видъ не само защото морфологически ся приличжтъ, нъ и защото отъ смѣшението имъ ся ражджтъ нови индивидууми, които приличжтъ на тѣхъ. Еднаквостъ по образъ и плодотворно съединѣние на двата пола, сж двата прѣдѣла, които различавжтъ единия видъ отъ другия.

Първий прѣдставенъ намъ феноменъ въ прѣподаването жиота е приличането на чадата къмъ родителитѣ въ по-главнитѣ и владѣжщи характеристически чърти. Тая прилика между индивидууми и индивидуума отъ сжщия видъ никога не може да бжде пълна, защото ся явявжтъ индивидуални различия по образа и по друго-стѣпеннитѣ имъ свойства; най вече по яѣкога тѣзи различия прѣминувжтъ наслѣдственно и ста-

вжтъ по-важни и съставлявжтъ разнообразия на сжщия видъ. Природата е гибка и не вклага никое прѣпятствие въ влиянието на пространството и на климата или въ челоуѣческжтъ промишлѣнность за измѣняване образа, величинжтъ, даже и самитѣ инстинкти и навици на животнитѣ отъ сжщия видъ, и затова и метаморфозиранията и разнообразията имъ сж безчислени и неограничени; нѣ природата е несклонлива и неумолима относително физиологическия съжзъ на индивидуумитѣ отъ сжщия видъ, понеже ся той запазва постоянъ, твърдъ и неизмѣнимъ. Колкото и да ся отдалечавжтъ индивидуумитѣ и разнообразията на сжщия видъ морфологически, плодотворността отъ съединѣнието имъ никога не ся измѣнява. Твърдѣ голѣми и важни сж различията по величинжтъ, по кожжтъ, по образа и по инстинктитѣ на псето въ Terra Nuova и на най малкото псе отъ онѣзи на Charles-dogs, нѣ съединѣнието на тѣзи ся прѣдизвиква отъ природжтъ ся запазва всякога плодотворно. Обемътъ на измѣнѣнието и тѣлесното метаморфозирание на вида е безкрайно, нѣ центърътъ му, който прави плодотворно съединѣнието на измѣненитѣ по тойзи начинъ индивидууми и на произведенитѣ разнообразия, е постоянъ, неизмѣнимъ и неумолимъ срѣщу всяко дѣйствие и противодѣйствие. Тука щж изложж нѣкои събития, които освѣтлявжтъ и разяснявжтъ необикновенния тойзи физически законъ, чрѣзъ който ся запазва гармонията въ животното царство, както ся запазва гармонията на небеснитѣ тѣла чрѣзъ законитѣ на привличането и на тяжестьж.

Челоуѣкъ ползованъ отъ гибкостжтъ на физическитѣ закони относително измѣняемостжтъ на морфологическитѣ свойства на животнитѣ, произвелъ таква разнообразия въ различнитѣ видове, щото по нѣкога единъ индивидуумъ стои далечъ по образа по вече отъ другитѣ индивидууми на сжщия видъ или отъ други на различенъ видъ. Който наблюдава различжтъ по образа и по навичитѣ на произведенитѣ 150 разнообразия отъ вида на гжлжбитѣ и сравнява нѣкои отъ тѣхъ съ дивитѣ гжлжбе подвоумилъ би ся

да повѣрува, че принадлежжтъ на сжщия видъ. И естествоиспитателитѣ, а особено привърженицитѣ на дарвинизма, като обърнжли вниманието и опитванията си върху това, успѣли да направжтъ твърдѣ сериозни и твърдѣ чудесни измѣнения, нѣ всичкитѣ положени старания за присицане физиологическия съжжзъ били суетни, а единъ гжлжбъ като ся тури близу до другъ гжлжбъ отъ друго племя, съвсѣмъ различно по образа, по величинжтж, по инстинкта и по орждията на лѣтенето, съединява ся и ражда. Дарвинъ исповѣдалъ въ искреностътж си истинжтж на това възделенно събитие; „азъ не знаж, писувалъ, никой случай, спорѣдъ който съединѣнието на разнообразията отъ сжщия видъ на домашнитѣ животни да е било неплодотворно, и това е наистинж много удивително, защото безчисленни сж разнообразията на гжлжбитѣ, на свинетата, на псетата и на птицитѣ“.

И не е само това; природата като да прѣдвижда нѣкакъ дѣйствиата, които ще ся положжтъ отъ чело-вѣка за присицане физиологическия съжжзъ между индивидууми произвеждани отъ сжщитѣ родоначалници и да иска не само да запази гармонинжтж и несмѣшаемостътж на видоветѣ, нѣ и да покаже че всяко старание за нарушение на тойзи законъ е суетно и безполезно, и за това е поставила съединѣнията на индивидуумитѣ отъ сжщия видъ, отъ различенъ обаче образъ и отъ различно разнообразие, пд-плодотворни отъ съединѣнията на животни отъ сжщия образъ и отъ сжщото разнообразие; тѣй колкото ся отдалечавжтъ индивидуумитѣ на единъ видъ и ся различавжтъ по образа, по величинжтж, по инстинкта и по навицитѣ, толко физиологическия съжжзъ ся укрѣпява, утвърдява ся и смѣшението като става пд плодотворно свидетелствува неизмѣняемостътж на тойзи съжжзъ, който пази непрѣривното имъ съединѣние въ безконечното разнообразие; по тойзи же начинъ хиляднитѣ потомци можжтъ да ся различавжтъ по образа и навицитѣ, нѣ плодотворното имъ съединѣние е постоянно и неизмѣняемо.

Другъ единъ феноменъ, онзи въ безплодието на

поддѣланното смѣшение, подъ сѣвсѣмъ противнѣ смисълъ, доставлява ново доказателство за неизмѣняемостътъж на видоветѣ и за естественнѣтъж невѣзможностъ въ произвеждането единъ отъ другъ. Казахме че чловѣкъ никога не е сполучилъ да отдалечи до толкова разнообразията и индивидуалноститѣ на видоветѣ, цето да направи безплодно сѣединѣнието имъ, нѣ въ нѣкой случай е успѣлъ да направи плодотворно сѣединѣнието на два индивидуума принадлежаци на различни сродни видове, на оселъ съ кобилж, на куче съ вѣлкъ, на дивъ заяць съ коникълъ. Нѣ обаче тѣзи исключителни и неправилни смѣшения види ся природата е допуснжала за да даде новѣ доказателство за неизмѣняемостътъж и не слиятелностътъж на видоветѣ. Отъ смѣшението на осела и кобилжтъж ражда ся мѣска, нѣ тойзи новъ животнѣ типъ ся исчерпва въ пѣрвѣтъж породж, защото е лишенъ отъ элементитѣ въ прѣподаване живота. Другъ пжтъ, произведенний отъ сѣединѣнието на сроднитѣ видове поддѣлнѣ видъ не е безплоднѣ, нѣ происходящитѣ отъ него нови свойства не прѣминувжтъ въ потомцитѣ, а подиръ пѣрвѣтъж или вторжтъж породж поврѣщжтъ ся пакъ неотклончиво и постоянно типоветѣ на единия отъ видоветѣ, отъ който ся е произвелъ, и тѣй роденната порода отъ поддѣлното сѣединѣние на вѣлкъ съ кучкж е куче или вѣлкъ, а плодътъ отъ сѣединѣнието на дивъ заяць съ коникълъ е дивъ заяць или коникълъ.

Впрочемъ отъ еднаж странж невѣзможността да ся прѣсече физиологический сжжзъ на индивидуумитѣ отъ сжщия видъ, отъ другж же естественната невѣзможностъ да ся произведе новъ видъ отъ сѣединѣнието на индивидууми отъ различни видове, сж двѣтъ твърди, постоянни и очевидни зоологически събития, които допълнявжтъ физическия законъ на неизмѣняемостътъж и неслиянностътъж на видоветѣ. И тойзи законъ не ся потвърдява само отъ тѣзи физиологически събития и отъ нашия опитъ, нѣ е прѣдолѣжщия законъ на вѣковетѣ и на всичкжтъж историж на животния свѣтъ. Древнитѣ списания на естественнѣтъж историж, намѣреннитѣ скелети на животни сжщества,

запазенитѣ чрѣзъ ваянието изображения на животни и египетскитѣ мумии, доставлявжтъ неоспоримото доказателство за неизмѣняемостъж и неслиянностъж на животнитѣ видове. Чрѣзъ геологическитѣ наблудения ся сж намѣрили останки отъ видове исчезнѣти и не явявани вече на змижтѣж, нѣ никога не ся е нашла нѣкоя останка, която да показва измѣнѣнието на единъ видъ въ другъ, или произведение на другъ отъ съединението на два различни. Видътъ умира и изчезнува, нѣ не ся метаморфозира въ другъ, и чрѣзъ тойзи законъ ся запазва чудесната гармония на животния свѣтъ въ срѣдъ безкрайното разнообразие на индивидуумитѣ и на видоветѣ.

Нека сблизимъ сега хипотезжтъ на Дарвина къмъ тойзи утвърденъ физически законъ въ прѣминуването на живота. Нека приемемъ, че на земжтж ся явила първата жива клѣтка, отъ кождо чрѣзъ развиването на потомцитѣ ъ прѣдлѣжало да ся произведжтъ всичкитѣ живи сжщества до чловѣка. Ако тая клѣтка ся е създадала отъ прѣестественнж силж, както Ламаркѣ и Уалласъ и Assa Gray мисляли, или ако самоподвижно изникнжла въ дѣното на морето спорѣдъ Хекела, това за сега нѣма да испитваме, защото въ тѣзи минутж ся търси, да-ли отъ първжтж изникнжлж живж клѣткж и чрѣзъ самоподвижното служение на физическитѣ закони сж могли да ся произведжтъ различнитѣ видове на животнитѣ. Нѣ тая хипотеза не може да противостои на сериозно обличение, защото посрѣща прѣткновения и истърпява корабокрушения прѣдъ физическия законъ на неизмѣняемостъж и неслиянностъж на видоветѣ. Ако първий оригиналъ или първото създаение е имало чъртитѣ на рибж, всичкитѣ отъ него произведения и потомцитѣ отъ тѣхъ щяхж да пазжтъ физиологическия съжзъ колкото и да имъ ся е измѣнявалъ образътъ. Отъ първия онзи оригиналъ щяхж да ся произведжтъ неисчетно множество разнообразия и индивидууми, нѣ физиологически имъ съжзъ и плодотворното имъ смѣшение щяхж да ся пазжтъ всякога постоянни и неизмѣняеми, както сж постоянни и неизмѣняеми законитѣ на природжтж. И ако пакъ

прѣдположимъ че три сж били създаденнитѣ или самоподвижно произведеннитѣ първо--създания, произведеннитѣ отъ тѣхъ видове щяхъ да бжджтъ всякога сжщитѣ, защото отъ смѣшението имъ не можеше да ся произведе новъ видъ и да ся запази, защото таква е неизмѣняемостъта на физическия законъ. Сжществованието върху земжтж на живитѣ видове, свързано съ опрѣдѣлѣнния физически законъ въ прѣминуването на живота, води ни къмъ извѣстностътж и точностътж на неоспоримжтж истинж за съвършенното отъ начало и пълното явление на всякъ видъ съ сжщественнитѣ си признаци, понеже е естествено невъзможно производението на единъ отъ другъ.

IV

Нъ това заключение, до което сме дошли чрѣзъ измѣрването и прѣтегляване събитията и логикжтж на общия разумъ, научно справедливо ли е? Да не би биологическитѣ науки да сж открили събития или истини непознати на неупражненнитѣ въ тѣзи науки духове, изобличающа же за погрѣшни размишленията и заключенията на общия разумъ? Това питане и съмнѣние, като е благословно, по необходимостъ ся възбужда въ ума на всякого; защото чловѣкъ ся почувствува слабъ наистиння да повѣрува че една теория, изобличена за лъжливж отъ физическитѣ закони, ся почита отъ учени мжже, проповѣдва ся като истина и чрѣзъ неж ся помрачава умътъ на народитѣ и ся расклащжтъ убѣжденията имъ за сътворѣнието. И обаче това е истинно, и не сж ся открили нето събития, нето истини да изобличавжтъ за заблудени станалитѣ обсжждение, а физическитѣ закони като правжтъ своето служение прѣдъ очитѣ ни, както и прѣдъ очитѣ на всякъ ученъ мжжъ, протестиржтъ и осжжджтъ дарвиновжтж теориж.

Карлъ Дарвинъ исповѣдалъ съ искреностътж си че „естествоиспитателитѣ, на които науката дължи по-вечето отъ днешнитѣ си напрѣдъци, не приемжтъ прѣдлаганнжтж отъ него хипотезж за произвождането на единъ видъ отъ другъ,“ а ний съ дързостъ при-

лагаме, че не само не приематъ, нъ и отблъсватъ като изобличенъ отъ физическитъ закони за безосновенъ и лъжливъ.

И не само естествоиспитателитъ, които почитатъ убъжденията за сътворѣнието, отхвърлятъ дарвиновѣтѣ теоринъ, нъ и нѣкои отъ материалиститъ и отъ ония които ся стремятъ противъ всяко религиозно убъждение, като влѣзли въ научно върху нежъ разискване, принудили ся да исповѣдватъ че надминува твърдитъ и неомолими физически закони, които распорѣждатъ прѣминуването на жизненното съществуване.

Познатъ е английскій материалистъ Хжкцлей. Като припозналъ той че всичкитъ материалистически мнѣния ся разбиватъ и разломяватъ прѣдъ събитieto на живота и на явяването му върху земѣтѣ, прѣдалъ ся много врѣмя въ изучаването дарвиновѣтѣ теоринъ, и събралъ твърдѣ много събития, които и поставятъ, спорядъ съждението му, благословенъ и вѣроятенъ. Като изложилъ заключенията отъ изслѣдванята и испитванията си, «всичкое добро, говорялъ, нъ когато прѣдлежи да опровергаемъ противопологащото намъ възражение за физическитъ невъзможность въ метаморфозирването и измѣнѣнието на видоветъ, тогава всичко ся изгубва. Колкото за мене, азъ приемамъ истинѣтѣ на дарвиновѣтѣ хипотезѣ, обаче съ условие да ми се достави доказателството за постижимостѣтѣ на произвождането нови видове чрѣзъ смѣсването на други.»

Единъ отъ дарвиниститъ въ Франциѣ, Емилиѣ Ферриѣ, прѣдприялъ да направи общенародни теоринѣ за измѣнѣнието на видоветъ чрѣзъ обнародването си «за Дарвинизма» съчинѣние. И въ третѣ първи части излага всичкитъ основи на дарвиновѣтѣ хипотезѣ и аргументитъ, които правятъ вѣроятенъ справедливостѣтѣ ѝ, а въ червъртѣтѣ часть се завзема съ анализирането възбуденното възражение за невъзможнѣтѣ метаморфозѣ и неивмѣняемостъ на видоветъ. «Възражението, говори Ферриѣ, е сериозно, а за да докажемъ достижимостѣтѣ на произвѣждането единъ видъ отъ другъ, можемъ да вървимъ по два пътя. Единий е непосредственъ и правъ, а другий посрѣдственъ и косвенъ.

Правий можеше да бжде посочването едно събитие, което свидѣтелствува, че отъ смѣшението на индивидууми отъ различни видове е произлѣзълъ единъ новъ типъ на жизнено съществуване; неплодието обаче на поддѣланнитѣ породици прави невъзможно доставлѣнието на това непосредствено доказателство. Косвенний же пжтъ можеше да бжде посочването нѣкое събитие, което да утвърдява, че между два индивидуума, произведени отъ родоначалници на сжщия видъ, ся е прѣкжснълъ сжществующій физиологически съжжъ за дѣтотворѣние; нъ и за това имаме исповѣдването на Дарвина, който твърди и подиръ много изслѣдания и опиивания свидѣтелствува, че нето едно събитие отъ неплодотворно смѣшение между индивидуумитѣ отъ сжщия видъ не може да се посочи.» Като минува послѣ Феррие къмъ общитѣ заключения отъ обсжжденията си, скърбящъ же че спрямо това всичко стои неумолимъ и твърдъ физический законъ за неизмѣняемостъж на видоветѣ, които изъ основи оборва всичкитѣ хипотези и теории за развиването на живота, «нека се надѣемъ на бжджщето, писувалъ, и на твърдѣ далечно бжджще, за което ся запазва опрѣдѣлителното рѣшение на въпроса. Ако подиръ единъ или два вѣка ся достави доказателството за раскрыстосването на видоветѣ или за неплодието на индивидуумитѣ произходящи отъ сжщжтж четж, тогава задачата ще ся рѣши.» И ний, читателю, нека оставимъ на потомцитѣ измѣрването и оцѣнѣнието на онова що ще ся открие подиръ единъ или два вѣка, и нека ся ограничимъ тука да утвърдимъ еднж истинж исповѣдваннж отъ самитѣ привърженци на дарвинизма. Хипотезата за метаморфозирването на видоветѣ и за произвеждането чрѣзъ развиване нови до чловѣческото рождение, надминува очевидно физическитѣ закони, противъ проистекающия же отъ тука необходимъ и неборимъ доводъ, за отхвърляне дарвиновитѣ фантазиални праздности, нето едно събитие, нето едно обсжждение като не можтѣ да противопоставжтѣ онѣзи, които ги проповѣдвжтѣ, призовавжтѣ ни да приемемъ истинжтж на едно прѣдложение естествено невъзможно, съ ожидание че

ще ся покаже подиръ два вѣка. Нъ и бжджщето, къмъ което ни испроважджтъ, избличава кривитѣ имъ размишлѣния. Феррие писувалъ и ни е давалъ надежди за бжджщето прѣзъ 1872 год., а дарвинистътъ Мантегаца писувалъ прѣзъ 1879 год., че прѣзъ послѣднитѣ години дарвиновата таория останала на задъ, а Вирховъ прѣзъ 1882 год. утвърдявалъ че геологическитѣ издирвания въ послѣднитѣ десетъ години показали теориѣтъ за метаморфозирането на видоветѣ съвршенно безосновнѣ и научно не приетѣ! Ето бжджщето на което е ималъ надежджтъ си и къмъ което ни провожда Феррие!

Литре (Littre Comte) като подържалъ прѣзъ всичкия си животъ мнѣния сходни съ материализма и захваналъ да изслѣдва дарвиновжтѣ теориѣ, не скрилъ впечатлѣнията, които му възбудило наблюдаването физическия и неизмѣнимъ законъ на невъзможното метаморфозиране животнитѣ видове. „Важното събитие, противъ което ся разбива системата за измѣнѣние на видоветѣ, е твърдопрѣбиванието имъ, противопоставлявано срѣщу теориѣтъ за метаморфозирането; до сега не сме успѣли да измѣнимъ типането на единъ отъ животнитѣ видове. Произведеннитѣ отъ насъ разнообразия, колкото и да ся отдалечавжтъ по между, всякога сж запазвали оригиналния типъ, нето ся е успѣло нѣкога произвеждането куче отъ вълкъ. Догдѣто не ся утвърди чрѣзъ опита достижимостъта на измѣняването видове не трѣба да разбираме теориѣтъ, че тя има мощъ по-голѣмъ отъ приличнжтѣ.“

Хартманъ ся съгласява съ Дарвина и Хекела за происхождението на всичкитѣ видове отъ едно оригинално първосъздание, нъ като исповѣдва естественжтѣ невъзможность за метаморфозирането на видоветѣ чрѣзъ постъпенното и физиологическо развиване прѣдлага новж чудовищнѣ теориѣ. „Що мислимъ да докажемъ? говори Хартманъ като ся обраща къмъ съмисленницитѣ си; що ни интересува да докажемъ? Ний мислимъ, че всичкитѣ живи сжщества на земжтѣ включително съ человекъ, ся сж произвели отъ еднж първж живж клѣткж (cellule), отъ кожто отъ метар-

фозирание въ метаморфозирание и отъ измѣнѣние въ измѣнение произлѣзли всичкитѣ видове, както и чело-вѣкътъ. Това е добръ и се съгласяваме най пълно относително къмъ теориѣтъ; нъ като пристѣпваме къмъ тълкуванетоъ събитието на безконечното това про-мѣнѣние и измѣнѣние, трѣба да приемемъ една хипо-тезѣ, ако и не доказванѣ, нъ вѣроятнѣ и нестѣлк-новеннѣ даже и съ физическѣтъ невъзможностъ. Сега хипотезата на Дарвина, съ когото ся съгласявамъ относително точкѣтъ, къмъ коѣто трѣба да ся от-правяме, противопостои очевидно на събитията и физи-ческитѣ закони. Метаморфозирание чрѣзъ нечувствуеми и постѣпенни измѣнѣния излага теориѣтъ ни на сериозно възражение за не битието и не произвежданието на посрѣднитѣ сществования, чрѣзъ които ся е осщес-твило измѣнѣнието и на още по важното и неоторимо възражение на физическѣтъ невъзможностъ за мор-фозирание единъ видъ отъ другъ и за раскрѣстосва-нето и смѣшението имъ когато законитѣ на природѣтъ не допуштѣ нето раскрѣстосванието нето прѣкж-ването на плодотворното смѣшение на произвежданни-тѣ отъ една четѣ потомци. Намѣсто тѣхъ нека прие-мемъ другѣ хипотезѣ, за коѣто наистиннѣ нѣ-маме никое доказателство, нъ която да не ни поне излага на измамѣ за събитията и физическитѣ за-кони. Нека приемемъ разнородието, т. е. хипотезѣтъ спорѣдъ коѣто отъ случайното и неправилно рожде-ние ся е произвело чудовище, отъ което произлѣзълъ новъ видъ; тѣй отъ чудовищно рождение на прѣсми-кажще ся животно произвела ся птица и отъ май-мунѣ друго чудовище, коѣто има челоѣчески свой-ства, и отъ коѣто ся произвелъ челоѣчески родъ. По тойзи начинъ разнитѣ видове на живитѣ сщества сж чудовищни отклонения на първо явившия ся чрѣвъ, или на мѣховидно животно, коѣто отклонѣния като ся запазили у потомцитѣ произвели всичкото царство на живота.“ Нъ защо природата не слѣдува да произве-жда такви видове отъ нови чудовищни рождения? какъ ся случва та родившитѣ ся прѣди вѣкове и раж-дажщитѣ ся въ нашитѣ дни дви чудовища или умиражтѣ

или ако ся запазвжтъ и дохожджтъ въ смѣшение не произвожджтъ други чудовища, а малко по малко потомцитѣ имъ ся повращжтъ въ физиологическото състояние на вида имъ? За това Хартманъ ся е малко грижилъ и исповѣдалъ че хипотезата му нѣмаланикаквж основж въ работитѣ, а тя станала за да замѣсти другж, кождо считалъ за страннж. Терагологиитѣ на Хартмана станали посмѣяни наистиннж отъ мждърцитѣ, обаче притурили ново исповѣдание за кривото умозаключение на дарвиновжтж теориж и доставили ново свидѣтелство за старанията, които ставжтъ за замѣстяване убѣжденията въ сътворѣнието, по мѣкога же и чрѣзъ най страннитѣ и безумни хипотези.

Като прѣгльждаме съкращенно разискваннитѣ до тука въпроси заключаваме чрѣзъ думитѣ на знаменития физиологъ Докторъ Цаймсъ; „прѣдлаганната отъ дарвиниститѣ система за замѣстяване съ нежж убѣжденията на человѣчеството въ сътворѣнието има за началнж точкж, незнаемостътж; за доказателство, празното пространство; за необходими заключения, чудовищносттаж и физическжтж невъзможность.“

V.

Съгласно съ дарвиновжтж теориж промѣнението на видоветѣ и измѣнението имъ не сж ставали чрѣзъ прѣскачане и чрѣзъ внезапни и случайни метаморфозирания. Най малки отклонения отъ отеческия типъ, малко по малко и тайнишкѡмъ расгящи у потомцитѣ, въ безкрайно растоаяние на время и подиръ безчисленни родове придали измѣнѣнията, отъ които се произвели сжществујщитѣ сега на земјтж видове; тѣй н. п. отъ прѣсмиканжщитѣ ся до произвождането отъ тѣхъ на птицитѣ безчисленни разнообразия и видове ся сж произвели изъ родъ въ родъ отъ типа на прѣсмиканжщитѣ ся, тихо же и по малко приближајщитѣ ся до типа на птицитѣ; тѣй сжщо и произвеждането на человѣка отъ маймунжтж прѣднолага по необходимость происхождението на безчетни атоми и видове отдалечавани постъпенно и нечувствително отъ маймуновидния типъ, които приимали человѣковиденъ образъ

и най сетнѣ окончавани на чловѣческото произвѣденіе. «Ако моята теория е истинска, гаворялѣ Дарвинѣ, трѣба по необходимостъ да сж сжществували безбройни посрѣдственни разнообразія, които свързвали различнитѣ групи и животнитѣ видове.» И послѣдователтъ на дарвинизма Мантегаца писвалѣ; „Никой не трѣба да повѣрува че дарвиновий Адамѣ приличалѣ на сжществующитѣ сега маймуни; трѣба по необходимостъ да прѣдположимѣ че прѣди чловѣка се е произвело друго привилигирано сжщество въ срѣдѣ животното сжществуване, опрѣдѣлено на високото прѣдопрѣдѣление на безграничното напрѣдване.“ На добърѣ часѣ прочее! Кждѣ сж тѣзи привилигирани индивидууми, и кои сж посрѣдствуващитѣ безчисленни разнообразія, които служатѣ като мостѣ за прѣминуване отѣ единѣ видѣ въ другѣ? Всички сж изчезнѣли и нищо не ся вижда на земѣтѣ! Ето отговорѣтъ на дарвиниститѣ, достоенѣ наистинѣ, за едно учение основно върху твърдѣния противни на физическитѣ закони! И какѣ ли ся е случило това? И по кое дивно съвпадение всички посрѣдствуващи видове, които ся сж произвели отѣ мѣховидното животно до прѣсмикающѣто ся, отѣ прѣсмикающѣто ся до птицѣтѣ и отѣ маймунѣтѣ до чловѣка сж изчезнѣли и всички ся сж изгубили и не сж оставили никоѣ дирѣж отѣ сжществуванието си? И вижте съ внимание, че това съвпадение не ся ограничава въ нашитѣ врѣмена, защото нето прѣди единѣ вѣкѣ нето прѣди много вѣкове, нето когато Аристотелѣ е описвалѣ естественния свѣтъ, нето въ историческѣтѣ нето въ прѣдисторическѣтѣ епохѣ е сжществувалѣ индивидуумѣ или разнообразіе или видѣ посрѣдствуващѣ и не принадлежащѣ на единѣ отѣ познатитѣ и опрѣдѣлително учрѣжденни и натакменни видове. Нѣ ако всичкитѣ произвѣденни посрѣдствуващи видове и всичкитѣ проникнѣти отклонѣния и разнообразія за метаморфозиране изчезнѣли отѣ земѣтѣ, що сж станѣли физическитѣ закони, които призоваватѣ дарвиниститѣ? Що е станѣла борбата за сжществуване и стрѣмленіето и наклонността къмѣ отклоняване и прѣминуването на измѣнѣнията и непрѣстанното дѣй-

ствие на естественния подборъ, на тѣзи подставкѣ и основкѣ на дарвиновѣтѣ теориѣ? Или относящитѣ ся къмъ природѣтѣ закони сѣ дѣйствителни, сѣществующи и служащи, или сѣ порождения на фантазиѣ. Ако е първото, трѣбаше по необходимостъ дѣйствието на тѣзи закони или резултатитѣ имъ да бждѣтъ и днесъ видими и явни, или поне трѣбаше да сѣществуватъ една проста диря отъ дѣствията имъ прѣзъ минѣлото. Ако пакъ нето въ нашитѣ дни се явява нѣкое дѣйствие отъ измисленитѣ тѣзи закони и наклонности на природѣтѣ, нето нѣкоя диря ся е открила, която да свидѣтельствува служението имъ въ миналото врѣмя, тогава можемъ да утвърдимъ несъмнѣнно че законитѣ и тѣзи наклонности нето сѣ сѣществували нето сѣществувѣтъ въ природѣтѣ, нѣ ся сѣ измислили за послужване на кривѣ теориѣ. И кога ли сме видѣли или сме исторически утвърдили нѣкое отклонѣние или метаморфозирание на нѣкой животей видъ? И сѣществующитѣ въ нашитѣ дни видове различавѣтъ ли ся отъ сѣществувавшитѣ въ древносттатѣ и отъ естествоиспитателитѣ описвани или окаменени въ вѣтрѣшноститѣ на земѣтѣ? И не ся ли развива прѣдъ очитѣ ни сериозно на природѣтѣ събитие, което показва че никогатѣ никое физическо отклонѣние или измѣнѣние не е проникнѣло, или ако е проникнѣло чрѣзъ искусствени срѣдства и оставено на природѣтѣ исчезнало е малко по малко и не е оставило никонѣ слѣдѣ, нето въ потомцитѣ е прѣминало? Избѣрете отъ по благороднитѣ и разнообразни гжлѣбе, отъ коне или отъ други домашни животни нѣколко подобени чрезъ чловѣческѣтѣ промишленность и оставете ги свободни въ лѣсоветѣ. Подирѣ малко время ще изгубѣтъ всичкитѣ си искусствени чѣрти и навици, ще се повѣрнѣтъ въ диво и физическо състояние на вида имъ, и нѣма да прѣдадѣтъ на потомцитѣ си нищо отъ отклоненията. И причината на тойзи феноменъ е очевидна; върху животния свѣтъ ся е наложилъ само единъ законъ необходимъ, неизмѣнимъ и необоримъ, задържането на видоветѣ. Природата допуца на чловѣка да промѣнява и да измѣнява образа и навицитѣ на живитѣ сѣществ-

вованя, нъ за запазване на вида запазва неизмѣнимъ физиологическия съжъзъ, и като стои безразлична за станалитѣ отклонѣния и измѣнѣния и приема вънедрата си домашнитѣ животни, заличава отъ тѣхъ станалитѣ промѣнение и гиповраща вънапрѣднотоимъ дивосъстояние, и както не прави самоподвижно никой подборъ, тѣй съвсѣмъ не пази и станалитѣ отъ искусствень подборъ метаморфози.

Кждѣ сж прочее индивидуумитѣ и разнообразията, кждѣ сж безчетнитѣ хиляди животни сжществованя, които ся сж произвели за прѣминуване отъ единя въ другия видъ? Може би да сж заровени въ вѣтрешноститѣ на земѣтж. Нека сега вникнемъ въ нѣдрата на нашѣтж планетж, защото и тамъ ще срѣщнемъ диритѣ на неумолимия физически законъ, на неизмѣняемостътж на видоветѣ.

Всеизвѣстни сж геологическитѣ издирваня и изслѣдваня, въ които ся сж прѣдали ученитѣ съ помощътж на дружества и правителства. Староживнитѣ земни на Англиж, на Франциж, на Испаниж, на Германиж, на Скандинавиж и на много страни въ Азиж, Африкж и Америкж ся сж изслѣдили и изучили. И прѣзъ тѣзи изслѣдваня изнамѣрили ся диритѣ на единъ видъ изчезнѣтъ и не запазень, нъ тойзи видъ е билъ самосжществующъ и нѣма никакво сродство съ сжществующитѣ животни. Никоя кость, никоя слѣда, никой черепъ на посрѣдствующитѣ безчисленни видове не ся е открилъ, колкото спорядъ дарвиновѣтж теориж ся сж произвели отъ маймунѣтж до челоуѣка, ако и да сж ставали издирваня до варовититѣ слоеве на земѣтж. Челоуѣкътъ е дошълъ на земѣтж най послѣ, както исповѣдвѣтъ всичкитѣ естествоиспитатели, и челоуѣкообразнитѣ прѣди челоуѣка сжщества, които ся сж отдѣлили отъ маймунѣтж, трѣбаше по необходимостъ да ся явѣтъ първи въ геологическитѣ наблюдения; а на противъ не само отъ тѣзи геологически наблюдения не ся е намѣрила диря отъ сжществование на посрѣдничествующъ видъ, нъ ся утвѣрдило ново и сериозно събитие, което свидѣтельствува неизмѣняемостътж и неметаморфизирностьтж на видоветѣ.

Знаменити геолози, като ся прѣдали въ изучването сравнѣнието на външния призракъ и на остеологическото построение въ сщществувѣщитѣ въ нашитѣ дни и въ историческитѣ епохи животни съ сщществувавшитѣ въ прѣдисторическитѣ епохи, и водими отъ откриенитѣ останки на послѣднитѣ, утвърдили че не е ставало въ видоветѣ никакво измѣнение или промѣнение, и ако ся е нѣкждѣ намѣрило просто разнообразие, това не ся е запазило, нето наслѣдственно ся е прѣдало на потомцитѣ. Мѣдрый зоологъ Банъ-Бенеденъ подиръ многовременни изслѣдвания и издирвания писуваль; „Не ся е забѣлѣжило никакво измѣнение или най малко промѣнение на живи сщщества; ако слоноветѣ и мечкитѣ отъ епохѣтѣ, прѣзъ коѣто сѣ живѣяли въ пещеритѣ до нашѣтѣ епохѣ, не прѣдставлявѣтъ никакво измѣнение на образъ или величинѣ, мамѣтъ ся онѣзи които отдавѣтъ морфозираването на видоветѣ на физическия подборъ. Борбата за сщществование на живота е събитие неоспоримо, нѣ сщщо е извѣстно че не упражнява никое влияние върху промѣнението и измѣнението на видоветѣ, а оригиналнии имъ типъ ся запазва непромѣнимъ и неизмѣнимъ. Чрѣзъ искусствениия подборъ чловѣкъ прави прости промѣнѣния въ индивидуумитѣ, обаче ся запазва всякога видѣтъ, нѣ природата не произвожда самоподвижно нето тѣзи прости разнообразия а прѣимущественно запазва постоянно и твърдо типа на вида въ всичкѣтѣ му древнѣ чистотѣ“. И Бародъ като разширилъ върху 350 вида палеонтологическитѣ си изучавания дошѣлъ до сщщитѣ заключения. „Не забѣлѣжихъ никоѣ слѣдѣ, говорялъ знаменитий геологъ, която да показва че чрѣзъ борбѣтѣ за сщществование и чрѣзъ физическия подборъ е станало най малкото измѣнение на видоветѣ, твърдѣ много же палеонтолози като пригледали други видове и други геологически епохи не открили никоѣ слѣдѣ отъ таквѣ метаморфозѣ“.

Привърженницитѣ на материализма като ся удивили отъ изводитѣ на тѣзи научни изслѣдвания и ся стараяли да запазѣтъ теоритѣ си обѣрнѣли напругеното си внимание и изучване въ новитѣ геологиче-

ски издирвания, и единъ день извикали; „Намѣрихме! намѣрихме!“ Нъ кои ли сж тѣзи откритиени научни съкровища?

Енгицъ открилъ въ еднж пещерж въ Швейцариѣж окаменънъ черепъ, който нѣмалъ, спорѣдъ послѣдователитѣ на дарвинизма, нето чъртитѣ на маймунскитѣ черепи нето онѣзи на чловѣцитѣ, нъ на друго нѣкое посрѣдствунжще чловѣковидно животно, отъ което ся произвелъ чловѣкътъ. Освѣнъ това подиръ малко врѣмя явили ся черепи отъ днешнитѣ жители въ Австралиѣж неразличаѣщи ся никакъ отъ окаменения, анатомикътъ же Лукакъ доказалъ, че тойзи черепъ има сжщия бюстъ на прочутия еллински черепъ на Блуменахъ.

Много шумъ възбудили материалиститѣ прѣзъ намѣрването въ Neanderthal скелета, а Хжкцлей (Huxley) разгласилъ че ся изнамѣрило най послѣ срѣдостѣнието между чловѣка и маймунжтж. Нъ Schaafhaussen разяснилъ че тойзи скелетъ никакъ не ся различава отъ много други скелети въ наше время, които показвжтъ паѣологическото състояние, нъ обикновенни и извѣстни, и това мнѣние всички анатомици и естествоиспитатели приели. „Профессоръ Шхафхаузенъ, говори Люелъ, е доказалъ че скелетътъ на Neanderthal никакъ не ся отдалечава отъ обикновеннитѣ и никакъ не допълнява срѣдинжтж между чловѣка и маймунжтж.“ А Вирховъ като ся завзелъ съ испитванието окамененнитѣ черепи и скелети, „най старитѣ черепи, писувалъ, никакъ не показвжтъ признаци отъ по долно происхождение, нето и ако ся яви даже опрѣделително въ нѣкой отъ тѣхъ дивъ характеръ; само черепътъ на Neanderthal прави първо такво впечатлѣние, обаче това сега ся е доказало като патологическа морфоza;“ И Начелъ подиръ дълго и подробно описание и анализиране откритеннитѣ черепи и станалитѣ изслѣдвания заключавалъ както слѣдува; „надѣждата за утвърдението и точното изслѣдване чловѣческото рождение отъ нѣмитѣ останки на прѣдисторическитѣ скелети, съвършено ся осуети.“

Събравшии ся въ Стутгардъ прѣзъ 1871 год. съборъ

отъ антрополози положилъ за разискване възбудения по причинъ на намърънитѣ черепи на малоглави хора въпросъ. Профессоръ Лушка направилъ начало на научнитѣ разисквания като прѣдставилъ единъ черепъ на малоглавѣтъ Маргаритѣ Von Stetter, която умрѣла прѣди малко на осъмнадесетъ годишнѣ възраст. Ако тойзи черепъ е билъ вкамененъ можеше да се счете отъ дарвиниститѣ за принадлежачъ на чловѣковидно животно, понеже има чловѣческия образъ, нъ е по-малкъ отъ горилловия и по нѣкои свойства подобенъ на неговия. Мъдрый профессоръ като земалъ поводъ отъ прѣдставения черепъ отхвърлилъ теориѣтъ за маймуновидното происхождение на чловѣка, а съ него се съгласили и които земали участие въ разискванията, Ешкеръ и Гегеръ.

Материалиститѣ като ся убѣдили, че палеонтологическитѣ изслѣдвания намѣсто да подпрѣтъ идеитѣ имъ изобличавали невѣроятнитѣ имъ мнѣния, прѣдали ся въ изучванието живитѣ, даже и Хекелъ утвърдявалъ, че, спорядъ увѣрѣнията които исчерпилъ отъ единъ ученъ, между Азиатскитѣ и Африкански племена живѣѣтъ още маймунообразни чловѣченцета, които обитавѣтъ по дърветата и незнаѣтъ никакъ употреблението на огъня. Неуморимий въ тѣзи издирвания Пешхелъ, който обиколилъ на всякъдѣ, утвърдилъ че, «такви сщщества въ маймунообразно състояние нето отъ мене нето отъ другъ пѣтешественникъ ся сѣ намѣрили», и като ся поразговорилъ съ помянатия отъ Хекела ученъ мжжъ научилъ ся, че увѣрѣнията му ся сѣ основавали върху увѣрѣнията на единъ Африкански робъ, който разказвалъ при друго че видѣлъ урангутанги съ дреколи да убивѣтъ слонъ! Нъ и тѣзи басни изобличилъ насекомологътъ Менише като отговарялъ на Хекеловитѣ твърдѣния. «Азъ, говори, ако и да съмъ прѣди много години обиколилъ Азия и Африка, нъ помнѣ че не съмъ срѣщналъ нето дирѣж отъ таки сщщества между чърнитѣ диваци, които обитавѣтъ въ вътрешнитѣ страни на Малайския Полуостровъ. Нето съмъ срѣщналъ народи безъ знание и безъ употреблѣние на огъня и на други

орждия въ нѣкое мѣсто на Индокитайскитѣ страни; нето въ Африкѣ отъ нѣкой ученъ пжтешественникъ ся сж нашли такви маймунообразни чловеченцета».

Кждѣ сж прочее, питаме пакъ, посрѣдствуѣщитѣ видове и разнообразията, които сж служили за срѣдинѣ и за прѣходни измѣнѣния отъ единия видъ въ другия? Нето днесъ сжществувѣтъ нето въ минало врѣмя сж сжществували, не ся е изнамѣрила нето слѣда чрѣзъ палеонтологическитѣ изслѣдвания и издирвания; не сжществувѣтъ же, нето сж сжществували, нето ся сж изнамѣрили, защото никога не сж видяли свѣтилото, и защото природата съхранява непрѣривното физиологическо единство на всякъ видъ, и никога нето самоподвижно е произвела единъ видъ отъ другъ, нето е допуснала такво промѣнѣние въ чловѣческѣтъ промишленность. Кждѣ сж прочее слѣдитѣ, които свидѣтелствувѣтъ отклонението на видоветѣ и произведението на единия отъ другия противъ сжществувѣщия и прѣдъ очитѣ ни служащия физически законъ, и кое е доказателството или признакътъ на происхождението на чловѣка отъ маймунѣтъ?

Ако отправите това питане къмъ испорчваѣщитѣ и поддѣлавшитѣ прѣдложенѣтъ отъ Дарвина хипотезѣ за да расклатѣтъ религиознитѣ убѣждения на чловѣчеството, или къмъ одного отъ любящитѣ да показвѣтъ мждростѣтъ си и наукѣтъ си, ще ся подсмѣхнѣтъ и ще ся наскѣрбѣтъ за невежеството ви. Ако обаче сжщото питане отправите къмъ учителя, отговорѣтъ ще бжде съвсѣмъ различнъ. «Исповѣдувамъ, говорялъ Дарвинъ, че тѣзи възражения сж извѣстно най сериозни, а прѣимущественно сж отъ таквѣ тяжестъ и важность, щото знаменити палеонтолози каквито Agassiz, Barraude, Pictet, Falconer както и отличнитѣ геолози Murchisson, Sedwich и други едногласно и съ голѣмѣ силѣ подѣржили принципа за неизмѣняемостѣтъ на животнитѣ видове». И понеже Дарвинъ туря Агассица въ рѣда между отличнитѣ, нека чуетъ мнѣнията му за Дарвиновѣтъ теорѣи, които и другитѣ едногласно подѣржѣтъ; нѣ нека ся

надѣемъ че за невѣжеството му нема да го съжалатъ Атинейскитѣ дарвинисти.

Лудовикъ Агассицъ, като убогатилъ Европа съ важни зоологически съчинения и палеонтологически открития, ся призовалъ въ Новия Свѣтъ прѣзъ 1849 год. за да завземе катедрѣтъ на Физическаѣтъ Историѣ; поканѣтъ съ радостъ приялъ. Научното му поприще въ Европѣ било отлично, а положението не прѣдлежало да бѣде по-отлично въ Америкѣ, нѣ Агассицъ като приелъ поканѣтъ обърналъ послѣдитѣ си къмъ доставяванитѣ му срѣдства за разширяване научнитѣ си изслѣдвания. Никога никой отъ естествоиспитателитѣ не располагалъ такви срѣдства, каквито Американцитѣ доставили за улесняване и сполучване зоологическитѣ и палеонтологически на Агассица издирвания; множество отъ учени ся турили подъ негово водителство, и всякий ся считалъ много честитъ ако ся вчислявалъ между послѣдователитѣ му въ научнитѣ пѣтешествия и въ дѣлата, въ които ся прѣдавалъ; прѣзъ годинѣ 1859 ся издигнало въ Cambridge едно твърдѣ широко здание, гдѣто ся сѣ полагали палеонтологическитѣ му събирки; годишнитѣ подаяния на тойзи музей ся възкачвали прѣзъ годинѣтъ 1871 на 860,000 франга, а пакъ въ станало прѣзъ 1872 год. изложение Агассицъ говорялъ: «музеумѣтъ ни съдържа най богатитѣ на свѣта събирки безъ никое исключение». Агассицъ, говорялъ Бюхнеръ, е най знаменитий отъ всичкитѣ живи естествоислѣдователи, а единъ Италиански дарвинистъ писвалъ: «мнѣнието на Агассицъ съотвѣтствува съ мнѣнието на всякитѣ естествоиспитатели въ Академиѣтъ». На такѣвъ единъ мѣжъ сега призоваваме обсъжданията.

«Почитамъ много Дарвина за направенитѣ отъ него важни научни издирвания, нѣ длѣжността и убѣжденията ми налагѣтъ ми длѣжностъ да постоянствамъ твърдо на възраженията, които наносѣтъ противъ ученията му. Теорията на Дарвина е противна на справедливитѣ методи на физическитѣ науки, и прѣдлѣжи да нанесе гибелни повреди въ успѣха имъ. Хипотезата на Дарвина не проистича отъ забѣ-

лъженнитѣ събития, нѣ е теория измислена *á priori* и противопоставена на принципи опрѣдѣлително приети отъ наукѣтѣ. Отъ първото явлѣние на живота върху земѣтѣ не ся спомина никое събитие и не ся е изнамѣрила никоя дия, която да доставлява най малкото доказателство за измѣнѣнието на видоветѣ и за произведението на единия отъ другия. Всичкитѣ понови издирвания потвърдили резултатитѣ отъ изслѣдванията на Кубие, и показали справедливостѣтѣ на теориѣтѣ на тойзи великѣ учитель за неизмѣняемостѣтѣ на животнитѣ видове. Произвожданнитѣ разнообразия на животнитѣ чрѣзъ чловѣческѣтѣ промишлѣнность никакѣ не доказвѣтъ достижимостѣтѣ на самостремителното промѣнѣние на единѣ видѣ въ другѣ, а на противѣ прилагѣтъ новѣ моцѣ въ убѣждението за сътворѣнието на видоветѣ отъ прѣестественнѣ причинѣ. До тойзи день науката счита за аксиомѣ рождението на подобния отъ подобнаго и неизмѣняемостѣтѣ на вида чрѣзъ сѣществующия физиологически сѣжзѣ. Наистиннѣ не знаѣ събитията, върху които дарвиновата теория прѣдлѣжи да ся ослони и коя е подпората на твърдѣнието за промѣнѣнието и измѣнѣнието на потомцитѣ отъ единѣ видѣ. Разнообразията на индивидуумитѣ отъ сѣщия видѣ сѣ безчисленни, нѣ никое отъ тѣхѣ не ся отклонява отъ чѣртитѣ на вида. Забѣлѣжилѣ сѣмѣ 27,000 улитки и сколки и нето сднѣ сѣмѣ срѣщналѣ, която да прилича на другѣ точно въ всичкитѣ подробности по образа, нѣ и не намѣрихѣ никоѣ, която да ся отклонява отъ чѣртитѣ на вида или да показва нѣкоѣ неизвѣстность за границитѣ на тойзи. Събитията и научнитѣ наблюдения ни отдалечавѣтъ отъ дарвиновѣтѣ теориѣ и ни водѣтъ къмѣ най върховния Разумѣ откриенѣ всрѣдѣ чудесното разнообразие и неизмѣняемото съхранѣние на видове» (а).

VI.

Въ началото на тѣж главѣ казахме, че двѣ сѣ прѣдложенията, върху които ся основава всичкото

(а) Agassiz. «За вида».

вдание на спорящитѣ сътворението на челоуѣка отъ свѣрхестественнѣ първѣ причинѣ и свѣрхмирнѣ силѣ; едното е за само-подвижното происхождение на живота отъ веществото, и другото за произвожданието на животнитѣ видове единия отъ другия. И двѣтѣ тѣзи прѣдложения на древнѣтѣ софистическѣ философиѣ изобразявани сега чрѣзъ нови фрази и чрѣзъ призованието имято на естествовѣденнѣтѣ наукѣ, истѣрпяхи корабокръшение прѣзъ миналото врѣмя, търпѣтъ же корабокръшение и въ наше время вседушно, като ся ударѣтъ о подводни гранитни скали, о физическитѣ закони, които ся откривѣтъ чрѣзъ заблѣжителни събития и ся свидѣлствувѣтъ чрѣзъ експериментални доказателства, и ся утѣрдявѣтъ отъ великитѣ на природѣтѣ изслѣдователи.

Происхождението на живота отъ веществото чрѣзъ служението на механическитѣ сили независимо отъ всяко влияние на прѣмирнѣ силѣ, физически е невъзможно.

Произвожданието на единия животнѣ видъ отъ другия физически е невъзможно.

Учители на бсзбожня материализмъ! Ето полето на разисванието. Ето полето, въ което сте виѣ длѣжни да слѣзете, за да ся отговорите и да защитите принципитѣ, които раздавате по народитѣ като изводъ отъ физиологическитѣ изслѣдвания и издирвания. Помислете си и отговорѣте. А до новитѣ размисляния и отговоритѣ ви, ще привлечемъ вниманието на читателитѣ върху думитѣ и наблюденията и принципитѣ на компетентнитѣ, да ся произнесѣтъ тии съ научнѣ и неоспоримѣ мощь върху повдигнатото разискувание.

ГЛАВА Е.,

БИОЛОГИЧЕСКИ ЗАКОНИ.

I.

Единъ благочестивъ священникъ като приносялъ всеки денъ безкрѣвнѣжъ жертвѣ прѣди да прѣдприеме астрономическитѣ си изучаваня, Коперникъ, изобразилъ великѣжъ си и тезоименнѣ системѣ за законитѣ на движението на небеснитѣ тѣла и за чудеснѣжъ гармоникѣ на служенията имъ, първѣ же научилъ за обръщанието и въртението на нашѣжъ планетѣ. Въ начало прѣдложенната система ся прияла и отъ Западнѣжъ църквѣ; мѣрски же профессори отъ университетитѣ воювали противъ неѣ, и когато Галилей приялъ и допълнилъ идеитѣ и доказателствата на Коперника, всесилний Римски дворъ ся присъединилъ съ противницитѣ на новитѣ астрономически открития и учения по причинѣ на ненавистѣжъ, кождо дишалъ Урванъ VІІІ противъ славния Флорентийски астрономъ и математикъ. Нѣ нето прѣдразсѣдѣцитѣ народни, нето противодѣйствиата на учени мѣже, нето клирикални гонѣния прѣодоляли за да огасѣжъ свѣтлото на истинѣжъ. И такѣвъ е билъ въстѣржествуващия ходъ на всяко ново и важно откритие. Владѣжъ мнѣния, суевѣрия, интереси встѣлкнувенни многажди ся съединявѣжъ, за да турѣжъ оградѣ въ хода и въ прѣдолѣнието на нѣкожъ справедливѣ теорикѣ, нѣ всичко пажда долѣ и ся отстѣпнѣ прѣдѣ силѣжъ на истинѣжъ, на кождо на прѣдѣкътѣ дълго врѣмя ся въспира, нѣ никога не ся възбравява прѣдолѣнието ѣ.

Нъ теорията за самоподвижно присхождане на живота и свързанитѣ съ неж мѣния на безбожния материализмъ заминувжтъ прѣзъ противоположенъ пжть, защото отъ първото имъ явявание и пълно развивание и прѣзъ миналитѣ цѣли двадесять и четири вѣка и въ нашето время науката е била тѣхнъ обличитель и врагъ.

Че животнитѣ ся сж родили самоподвижно отъ утробжтж на земжтж, и че чловѣкъ произхожда отъ друго нѣкое животно, и опрѣдѣлително отъ нѣкой рибнъ видъ, това мисляли и учили и древнитѣ материалисти. Материалистическата система на Демокрита никакъ не ся е лишавала отъ аргументитѣ на монизма въ наше время. И самата отдавана до едно время на Лабоажие научна истина, спорѣдъ кожто, «нищо въ природжтж не ся ражда отъ нищо, и нищо не ся изгубва», прѣдизобразила ся е най пълно отъ назованнитѣ механически философи на древносттаж. Материалистическата система на Демокрита и на привърженницитѣ му не е присрѣщнала прѣпятствие отъ религиозносттаж на древнж Гърциж или отъ нѣкой организиранъ клиръ. Естествоиспитателтъ Анаксагора като изобличавалъ първъ заблуждението показвалъ чрѣзъ научнитѣ си наблюдения че «Умътъ е всичко устроилъ», Аристотель же чрѣзъ теорижтж за движението на тѣлата опровергавалъ материалистическитѣ учения. Субстанцията на прѣдмѣтитѣ, училъ великий естествовѣдецъ и философъ на древносттаж, не е веществото нъ идеята, кожто тии обнаружавжтъ и осжществлявжтъ; за построявание еднж трапезж дърводѣлецътъ е схваналъ идежтж и цѣлтж, за кожто е трѣбвало да послужи, и като земалъ веществото далъ му приличния на прѣдполаганнжтж цѣль образъ. Дървото ся състои отъ сжщитѣ вещественни частици, отъ които и животното; идеята обаче, кожто всякой осжществлява, е съвсѣмъ различна. Нъ движението на веществото за осжществлявание на еднж идеж прѣдполага по необходимость сжществуванieto на движущж разумж силж. «Трѣба слѣдователно да сжществува такво начало, на

което съществеността е дѣйствието. И понеже е то движуеще, затова е недвижимо, а е дѣйствие, това не може да бѣде никакъ друго яче. Слѣдователно отъ такво начало зависи небото и природата» (Аристотель).

Материалистическитѣ мнѣния и пакъ ся проповѣдували въ Гърциѣ отъ Епикура и ученицитѣ му, нѣ като дошли въ стълкновение съ успѣхитѣ на физическитѣ и експериментални науки и отъ всичкитѣ естествоиспитатели на Александрийскѣтѣ эпохѣ ся отхвърлили, изчезнали съвършено отъ научния небосклонъ до послѣднитѣ вѣкове. Евклидъ създавалъ геометрическѣтѣ методѣ, Архимидъ откривалъ законитѣ на механикѣтѣ за подвижението на тѣлата, Иппархъ и Аристархъ учили астрономическитѣ теории, които били началната точка на Кеплеровитѣ и Коперникови открития, Гиерофилъ и Еразистратъ поставили анатомикѣтѣ основѣ на лѣкарственнитѣ науки, Галинъ положилъ основитѣ на по-новитѣ теории за неврическѣтѣ системѣ, и други твърдѣ мнозина Еллински мѣждърци станали основатели на акустикѣтѣ, на оптикѣтѣ, на механикѣтѣ и на теориѣтѣ за въздушнитѣ явления и за испарѣнията. Нѣ всичкитѣ тѣзи отлични естествовѣдци, привърженници на философическитѣ спиритуалистически идеи, отхвърляли идеитѣ на Демокрита и на Епикура като ся опирали на научнитѣ изслѣдвания и открития. Събитие наистиннѣ изумително чудесно! И прѣзъ эпохѣтѣ когато силитѣ на природѣтѣ ся сѣ почитали за божества, като изключимъ Демокрита, мѣчно ще изнамеримъ другъ между великитѣ изслѣдователи на природѣтѣ въ древностѣтѣ, който да почита теориитѣ на безбожницитѣ (а). И самъ Епикуръ, по-вече философъ отъ колкото естествоиспитателъ, чрѣзъ явно къмъ теориитѣ си противорѣчие отхвърлялъ идеитѣ на множеството за естеството на боговетѣ, нѣ вѣрувалъ въ съществуването на божеството. И ученикѣтъ му Лукреций, който написалъ материалистическѣтѣ поемѣ.

(а) Виждѣ Ланже «История на материализма». Часть А., глава Г.

«De rerum natura» съчинилъ прѣдъ смъртътъж си слѣ-
дуещитѣ за душѣтъж стихове;

Cedit autem retro de terra quod fuit ante
In terram: sed quod missum est ex aetheris oris
Id rursus coeli fulgentia templa receptant» (б).

Кои сж били прѣдприемшитѣ дѣлото за опровер-
жението материализма прѣзъ новото му явление въ
последнитѣ вѣкове, и кои сж защитницитѣ и побор-
ницитѣ на религиознитѣ убѣждения на челоуѣчеството?
Пакъ естествоиспитатели, и пакъ великитѣ на приро-
дѣтъж изслѣдователи и тълкователи.

Исаакъ Нютонъ като окончилъ трактата си за
оптикѣтъж и като ся изумлявалъ отъ всемѣдрия ра-
зумъ, когото виждалъ въ устройството на зрителния
органъ, забѣлѣзвалъ въ края на списанието си. «Въз-
любиши Господа Бога твоего всемъ сърдцемъ твоимъ».
А като открилъ законитѣ на привлекателносттаж и на
тяжестѣтъж, «видяхъ Бога, възгласявалъ, въ дѣлата
и въ законитѣ на природѣтъж, които показвѣтъж мѣд-
рость и силѣж независимѣж отъ веществото», и като
оставилъ изслѣдваията на природѣтъж и ся прѣдалъ
въ религиозни изучвания оставилъ е намъ съчине-
нието си върху Откровението на Иоанна, свидѣтелство
на силни и сърдечни негови убѣждения.

Кеплеръ, който си прѣкаралъ живота върху из-
учванието небеснитѣ тѣла и докончилъ великото си
астрономическо съчинение, на което посветилъ всич-
китѣ си четиридесетгодишни сили, писувалъ въ него;
»О Създателю! Благославямъ Тя, че ти ми си допус-
налъ да се удивлѣж на дѣлата Ти. Докончихъ посла-
нието на живота си чрѣзъ разума, когото ми си Ти
даровалъ. Разказахъ на челоуѣцитѣ славѣтъж на Твоитѣ
дѣла. Ако чрѣзъ моитѣ трудове, които трѣбаше да ся
отправѣтъж къмъ Тебе, изисквахъ и славѣтъж отъ че-
лоуѣцитѣ, прости Ми въ благостѣтъж Си и благоутро-
бието Си. Небесни гармонии, благословите Господа.
Душе моя, благослови Господа».

Линей като откривалъ чудеснитѣ закони и изумителнитѣ феномени въ растителното царство съзиралъ въ тѣхъ сщществованието на прѣестественнѣ Силжъ. Видяхъ Бога, говорялъ и къмъ домашнитѣ си много пжте повтарялъ, видяхъ Бога мимоходяща, видяхъ Го, и станахъ глухъ и нѣмъ като ся стеснявахъ отъ удивлѣние и изумлѣние. Открихъ диритѣ на стжпкитѣ Му въ дѣлата на сътворението Му. И въ най малкитѣ отъ тѣхъ каква мждрость и сила! какво съвършенство!»

Математикътъ Картезий, който ся стрѣмилъ противъ всякъ материалистическъ теорижъ прѣдприялъ доказателството на слѣдущцето прѣдложение. « Двѣ сж самодоканнитѣ въ разумния свѣтъ истини, първата е че чловѣкъ сщществува, втората е че сщществува Богъ. Никоя математическа задача не ся доказва съ такавъ ясность съ каквъто сщществуванието на Бога».

Ейлеръ, като ся избралъ членъ въ Академиитѣ на Парижъ, Лондонъ и Петербургъ заради новоданното отъ него управлѣние въ приспособлѣнието математическитѣ науки върху механикжтж, обнародвалъ едно твърдѣ важно защищение на религиознитѣ убѣждения като опровергавалъ мнѣнията на материалиститѣ.

И великий Паскалъ подиръ откриванието законитѣ на атмосферическжтж тяжесть, чрѣзъ които показвалъ обвехтелжтж теорижъ за празното пространство на древнитѣ, като оставилъ математическитѣ и експериментални занятия прѣдалъ ся въ религиозния подвигъ и оставилъ на потомцитѣ многоцѣнно съкровище отъ религиознитѣ си обсжждения. «Науката, писувалъ мждрий мжжъ, има два края които ся срѣщжтъ и ся допиржтъ; единий естественното невѣжество на чловѣка, а другий убѣдението до което дохожджтъ прѣвъсходнитѣ и гениални учени мжже, че ся намѣрвжтъ въ точкжтж на най пълното незнание. Разликата между незнанието на неучения и на учения въ това ся състои, че послѣдний почувствува и исповѣдва незнанието си. Най голѣмо развитие на разума води къмъ истинжтж за сщществувание на безконечни, непостежими и свѣрхразумни нѣща».

Тъй науката прѣзъ XVII вѣкъ като ся завзела да разисква повдигнатия религиозенъ въпросъ опровергавала и осжждавала нечестивитѣ на Хоббе учения; и нето единъ отъ отличившитѣ ся прѣзъ вѣка на просвѣщението и на откритията въ философическитѣ и физически науки е билъ привърженникъ на противорелигиозни принципи, на противъ всички великоименити мъже, едни за малко, а други опрѣдѣлително като оставили научнитѣ си занятия, прѣдали ся въ разяснѣнието и укрѣплѣнето на религиозното почувствование.

Революционната буря, която бѣще нападнала Французскитѣ земи прѣзъ XVIII вѣкъ, извади пакъ на свѣтъ отвратителнитѣ и странни теории, и Дидеро и Д'Аламбертъ въ името на философиѣтъ, а Ламетри и баронъ Холбахъ въ името на физическитѣ науки учили нечестивитѣ догмати за размишляющето ся вещество, за чловѣческѣтъ машинѣ и за несжществованието на Бога. Всяко величие и влияние на западнѣтъ Църквѣ прѣзъ онѣѣ епохѣ исчезнало отъ Франциѣ, а легковѣрний всякога и живостѣнъ и завличѣнъ отъ всякѣ новостъ народъ на тѣзи странѣ, като си помрачилъ ума верѣдъ революционнѣтъ бурѣ и считалъ религиѣтъ за сериозно прѣпятствие на гонимото разрушение общественното здание, повдигналъ противъ всякѣ религиознѣ идеѣ жестоко гонение, и до тамъ напрѣднало умопомешателството, щото народнитѣ прѣдставители потвърдили чрѣзъ указъ безбожеството и узаконили богослужението на чловѣческото право въ лицето на еднѣ женѣ. Нѣ когато интереситѣ и страститѣ на управляющитѣ и управляемитѣ ся съединили и работяли за прѣдолѣнието на безбожескитѣ мнѣния, науката земала възъ себе си борбѣтъ противъ тѣхъ и прѣдприготвила възвращаението на Французския народъ въ религиознитѣ убѣждения. И въ простора на философиѣтъ ся е борилъ Жакъ-Руссо, а въ полето на физическитѣ науки отлични и знаменити естествоиспитатели. «Не могѣ да приемѣ, писувалъ Руссо, безумнитѣ хипотези на материализма; виждамъ Бога въ себе си и въ всичко

що е около мене. Не мож да приемж, че единъ ученъ може съ добрж вѣрж да мисли, че не сжществува върховнѣ Разумъ отвѣдъ Природжтж. Забѣлѣзвамъ и знаж отношенията и нѣщата, съчувствувамъ че сжществува гармония, красота, добродѣтель; въ положение съмъ, като виждамъ Вселеннжтж, да си прѣвъзвишж разума до безконечностж, а вий искате да мя уподобите съ скотовѣтѣ. Душо развращенна; безумната ти философия тя унижава и влошава и поскотява, нѣ духътъ ти показва лжжливи теориитѣ ти. Отбѣгвай възбуждажщитѣ отчаянни учения подъ прѣдлогъ, че прѣдлѣжи да истълкувжтъ феноменитѣ на природжтж. Като прѣображжтъ, разрушавжтъ, прѣзиржтъ всичко що чловѣчеството уважава и почита лишавжтъ злощастнитѣ отъ послѣдното утѣшение, а благощастнитѣ и силнитѣ отъ самжтж юздж на страститѣ имъ, и искоренявжтъ отъ глѣбочинитѣ на всичкитѣ сърдца обличението на прѣстжплението и надежджтж на добродѣтельтж, като ся хвалжтъ сжщеврѣменно че благодѣтелствувжтъ чловѣчеството».

II.

И днесъ кое е научното положение на теорижтж за самоподвижното битие на живота и за еднакви съ неж безбожнѣ материализмъ? Кои сж доказателствата, кои сж новитѣ събития, и кои сж експерименталнитѣ или философически обмишлѣния, които послѣдователитѣ имъ можтъ логично да призовжтъ къмъ свож странж? Нищо, съвършено нищо. Нищо освѣнъ смѣлостж и дързостж, съ кожто пессимистическитѣ мнѣния вършжтъ своето упражнѣние и учение. И що говорж? Велико и важно събитие ся утвърди и законъ физически прѣди много време като ся извѣсти, прия опрѣдѣлителнжтж мощъ на наукжтж като посочва страннжтж теориж за самоподвижното происхождение на живота, срѣщу кожто Хекелъ противопоставя обсжждения «философоисторически», които ни сближавжтъ непосредственно съ истинжтж, а ученикътъ му Пуше безъ никое двоумѣние характеризира прѣдлаганното намъ мнѣние за догматъ на

вѣрж. «Ний вѣрваме въ произвождането животни видове изъ единъ първж живж клѣткж. Нъ трѣба да исповѣдаме, че тая теория, въ отсъствие на всяко доказателство, е още въ положението на членоветѣ на вѣржтж, (mais il faut bien recounaitre qu' elle demeure, faute d'aucune preuve encore, à l'état d'articles de foi) (a) И такво е научното положение на проповѣданжтж прѣди двадесять и четири вѣка теориж, щото единъ отличенъ французски профессоръ по физическитѣ науки, Фреми, като ся прѣдставилъ прѣдъ Академижтж протестиралъ противъ дързнувшитѣ да утвърджтж, че почита кривитѣ мнѣния за самоподвижното происхождение, когато прѣдлѣжи думата за произвеждане органическо сщество, нека и да е най просто, отъ елементи, които нѣмжтж жизненнж силж».

III.

Занимажщитѣ ся прочее съ теорижтж за самоподвижното происхождение на живота прѣдлагжтж ни единъ членъ на вѣрж, твърдението же на тойзи членъ не ся отнася къмъ прѣестественостьтж и прѣмирностьтж, защото спорѣдъ ученията имъ нищо не сществува вѣнъ отъ видимия и осязателнъ мѣръ, нъ разяснява феноменъ произведѣнъ въ природжтж по единъ начинъ прѣсилажщъ два физически закона, естественжтж невъзможность въ происхожението на живота отъ веществото и неизмѣняемостьтж и неслиянностьтж на видоветѣ.

Нъ и подиръ тойзи членъ на новжтж вѣрж намѣрваме ли ся на по-равно поле? исчерпжтж ли ся чрѣзъ прѣдлаганния членъ страннитѣ мнѣния и всичкитѣ чудовищни хипотези? Богъ да пази.

По съвпадение прочее явила ся въ дѣното на морето първата жива клѣтка, която произлѣзла отъ случайно съединѣние на вещественни частици и тѣлесни атоми! А подиръ това? Кой е положилъ законитѣ на животното царство? Кой самоподвижието, кой законитѣ на нераздѣлимостьтж и на пазянето членоветѣ? Кой законитѣ на съхранението и на прѣпо-

(a) Critique Phil. Иулия 1883. Притурка стр. 168

даването живота съвсѣмъ различни и противни най вече отъ онѣзи на механичността въ неорганическото вещество? Кой е положилъ идеѣтъ въ семиято за развиванieto на тѣлото по опрѣдѣленъ образъ, а кой гармониитѣ на мъжкия и на женския полъ и чудеснитѣ закони въ прѣподаването живота чрѣзъ съединението на дѣйствия на независими помежду тѣла, и кой е надарилъ малкитѣ птенци съ чудесни и мъдри инстинкти за съхранѣние индивидуума на вида? Да ли пѣсъкътъ на морето или водата му, или кислородтъ, или азоттъ или нѣкое друго органическо тѣло е прѣподало тѣзи закони? Нѣ пѣсъкътъ и азоттъ и всичкитѣ неорганически тѣла ся распорѣждатъ отъ закони механически и несъзнателни, отъ химически закони, чрѣзъ които ся намалява или прораства обемтъ имъ чрѣзъ отдилание или чрѣзъ прилагание нови индивидууми.

Който иска да си въобрази една тъмна идеѣ за величинѣтъ на тератологиѣтъ на Хекеловитѣ идеи и твърдениѣ, нека прочете урокътъ, който съдържа за образуването на половетѣ и на дѣтороднитѣ оржда въ списанието за челоуѣческото рождение въ членъ XXV. «Половетѣ и дѣтороднитѣ орждия зимали начало и образуване, говори Хекелъ, по най простъ начинъ. Въ начало прѣподаването на живота ставало чрѣзъ отдѣляване, както и сега ся забѣлѣзва у нѣкои животни. Нѣ въ нѣкоѣ по-новѣ епохѣ, двѣ клѣтки ся отдѣлили отъ единъ многоклѣточнъ организмъ, и ся съединили за да произведатъ единъ новъ независимъ индивидуумъ. И въ начало двѣтъ клѣтки били отъ сѣщия видъ и образъ, нѣ послѣдователно по физически подборъ, произникнала помежду имъ една противностъ. И наистиннѣ е полезно за новорожденното животно да наслѣди разнитѣ свойства на всякъ една клѣтка. Тая противностъ като ся усилвала по-вече, двѣтъ клѣтки усвоили разликутъ на половетѣ, и едната отъ тѣхъ станала мъжка или семенна, а другата женска или яйценосна» (а).

(а) „Челоуѣческото рождение“. Прѣв. франц. стр. 376.

Въ начало тѣй, съгласно съ тѣзи прѣдписания, животътъ ся е прѣдавалъ чрѣзъ отдилане. Нека е тѣй. Нъ какъ ся е измѣнилъ тойзи законъ на прѣподаванието живота, който законъ отъ природѣтъ ся е самоподвижно произвелъ? Чухте ли го? Хекелъ сънува бдящъ.

Единъ день ся отчепили двѣ частици отъ едно животно творѣние и случайно ся срѣщнали и съединили и произвели едно ново независимо сщество. Нъ какъ? Толко скоро ли ся е измѣнилъ законътъ на прѣподаванието живота чрѣзъ отдиланието еднѣ часть отъ животѣ творѣния? Нъ какъ ся сж срѣщнали и по кой начинъ двѣтъ частици като ся съединили произвели ново независимо сщество? Сънуванието слѣдва.

Между двѣтъ частици сществувала противоположность. Нъ ако е сществувала противоположность по кой начинъ ся сж съединили случайно и произвели прѣди да ся извърши метаморфозиранието въ мъжко или женско сщество? Защото, читатели, спорѣдъ Хекеловото мъдро учение, половетѣ произникнали подиръ съединѣнието и плодотворѣнието на двѣтъ частици като били и двѣтъ по-напрѣдъ отъ единъ и сщъ видъ и образъ- И плодотворната фантазия на учителя слѣдува да измислюва.

Противността на двѣтъ клѣтки е полезна на новороденното, и тя малко по малко случайно и самоподвижно дошла до образуванieto дѣтороднитѣ оржидия. Нека е тѣй. Нека е тѣй. Нъ кой е положилъ новитѣ закоии за прѣподаванието живота? Кой инстинктитѣ на родителитѣ? И кой е прѣдприготивилъ органитѣ на майкѣтъ за прѣхранвание новороденнитѣ, и кой всичкитѣ други закони съвсѣмъ противни на прѣдсществующия прѣдъ происхождението на живота чрѣзъ отдилание?

Срѣщу таки баснословия имѣющитѣ право да ся произнасятъ въ имято на наукѣтъ извикали, «научни извъртѣния, — шарлатански твърдѣния, които обезчестяватъ и самѣтъ теоринѣ на Дарвина». А ний ся ограничаваме да плачеме за жалното щастие на

отечеството като глѣдаме че въ самѣтъ священнѣ земѣ, въ коѣто учили Клеантовци, Аристотеловци, Ксенофоновци и Григориевци, прѣдлагѣтъ ся на учащето ся юношество учения лѣжливи, които възбуждѣтъ нравственното и обществено на народа уничтожение.

И да не помислите, читатели, че като приемаме за научни истини глупоститѣ на Хекела стигаме до едно заключение за происхождението на видоветѣ и на челоуѣка. Прѣдположете че, двѣтѣ клѣтки като ся отченили отъ едно живо творѣние, били първитѣ елементи за морфозѣтъ на мъжкото сѣщество и на женското на вида, отъ които ся сѣ отченили и произлѣзли. Нѣ понеже спорѣдъ многшумнитѣ за метаморфозирание теории всичкитѣ живи сѣщества происхождѣтъ отъ тѣхѣ първѣ четѣ, чрѣзъ станжлитѣ промѣнѣния и измѣнѣния въ потомцитѣ имѣ, трѣба да прѣдположимѣ, че промѣнѣнието и метаморфозиранието на мъжко и на женско сѣщество е станжло случайно и съвременно и въ сѣщото мѣсто, и че това случайно метаморфозирание въ сѣщото время и въ сѣщото мѣсто ся е повторило безбройни пѣже до происхождението на непосредственния нашѣ маймунообразенѣ прародителѣ. Нѣ ето маймуната и ето новѣ симптомѣ, ново случайно метаморфозирание, ново срѣщание. Прѣзъ сѣщото время и въ сѣщото мѣсто отъ нѣкожѣ маймунѣ, или отъ двѣ или отъ по-вече, ся е родило първото челоуѣческо мъжко и първото женско сѣщество, което сѣставило първѣтъ четѣ, отъ коѣто произхожда челоуѣчеството!

Като земемѣ, читатели, за началнѣ точкѣ двѣтѣ научни истини, за които спомянахме по-нспрѣдѣ, т. е. за явяванието на живота върху земѣтъ въ времято и за невѣзможностьѣ на самобитието на живота, тѣзи като зближимѣ до феноменитѣ и до владѣжщитѣ закони въ прѣподаванието на живота, ще разберете най пълно основѣтъ на научнитѣ Аристотелеви убѣждения за Сѣтворѣние, които сѣ земали въ нашитѣ дни необоримѣ мощь чрѣзъ по-новитѣ опитвания и издирваия. Аристотелѣ е сѣзиралѣ въ образуванието

биологически закони разума, промисла, идежтж и намбряваннжтж крайнж цѣль на распорѣдившия ги. Зародишѣтъ (емврионъ) носи съ себе си въ силж отъ матернжтж си утробж всичкитѣ органи колкото въ бжджще ще служжтъ гармонически на космологическитѣ закони. Сжщий промисълъ и сжщий разумъ распорѣжда закона на младенчето, на което майката е надарѣна чрѣзъ млѣконосящи орждия, отъ които млѣкото слиза въ опрѣдѣленнжтж епожж. Различнитѣ органи на животнитѣ сж изобразени още отъ зачатieto на зародиша съгласно съ съдържанието, въ което ще живѣжтъ, тѣй и слушателнитѣ и дихателнитѣ орждия на живуцитѣ въ водитѣ сж съвършено различни отъ ония на обитажщитѣ върху сущжтж. Человѣкъ ся е явилъ на земжтж по морфозиранъ планъ и чрѣзъ закони които служжтъ за осжществлявание идеж пълнж, живж и прѣдначертанж (а). Прешансе като освѣтлявалъ това мнѣние съ днешнитѣ експериментални истини и съ прѣдписанията на познатитѣ въ наше время физиолози, привежда; «подиръ прѣхождане на толкова вѣкове убѣжденията на Аристотеля не сж остаряли нето съ единъ день (б).

Не съучаствуваме въ идеитѣ на Дарвина за происхождения на человѣка, нъ разбираме възбуденното отъ тѣхъ научно вълнѣние и ентусиазма, съ който отъ нѣкои ся сж прияли въ началото, и повдигнатото за тѣхъ сериозно разисквание, отъ което ся показала неоснователността имъ; защото Английский естествоизслѣдователъ всичкитѣ метаморфози на индивидумитѣ и на половетѣ и на видоветѣ отдавалъ на биотическитѣ закони, които е положилъ Създателтъ и на безконечнжтж силж, чрѣзъ кожто е надарилъ първото живо създание и му повелѣлъ да произведе всичкитѣ животни сжщества. Нъ таки сж необходимитѣ нравственни и общественни послѣдствия, които води съ

(а) Aristotelis «Metaphysicorum». Lib. IV. Cap. VIII.

(б) Прессансе. «Les origines». Кн. Б., Гл. А., стр. 154
първо издание.

себе си прѣдолѣнието на материалистическия принцип, и таква е величината на застрашаващиятъ народа опасности отъ ученията на нечестието, които ся прѣдлагатъ подъ видъ на научни теореми, щото съчувствуваме обязанността да запознаемъ читателитѣ съ идеитѣ и съ послѣднитѣ обсъждения на ония, които въ наше время посвѣщаватъ живота си въ изучаване феноменитѣ на живота и управляващитѣ го закони.

ГЛАВА Ж.,

ОБЯСНЕНИЯ.

I.

У читаещитѣ тѣзи страници и увѣряещи ся за принципитѣ и убѣжденията на отличнитѣ учени мъже възбужда ся извѣстно едно недоумѣние, върху което мислѣ за прилично да дамъ обширни обяснѣния и растълкования.

Какъ ся случавя, та мнозина отъ лѣкаритѣ и естествоиспитателитѣ клонѣтъ къмъ материалистическитѣ мнѣния, а нѣкои отъ тѣхъ учѣтъ и считѣтъ за невѣжи и не учени мислящитѣ противното и вѣрующитѣ несъмнѣнно въ сществуванieto на прѣестественнѣ творческѣ силѣ, отъ кождо вселенната и чловѣкътъ прияли началото и битието?

Казахме, че никой отъ великитѣ разяснителни на физическитѣ закони, никой отъ открившитѣ едно отъ тайнствата на механическитѣ закони, никой съ еднѣ думѣ отъ отличнитѣ учени мъже не почита принципитѣ на безбожния материализмъ, а спорѣдъ прѣвѣсходния въ наше время профессоръ на химиѣтъ Либигъ, материалиститѣ сѣ прости любители на физическитѣ науки. Нѣ и тѣхнитѣ заблуждения ся разяснявѣтъ чрѣзъ изучаванieto и анализирането прѣдмѣтитѣ.

Ограничающитѣ всичкото сществувание на сществата и на силитѣ въ веществото и въ механи-

ческитѣ му сили мислѣтъ, че всичко шо е възможно за знание ся ограничавз вѣтрѣ въ сферѣтъ на естествовѣденнитѣ науки, неудобряѣщи же à priori всяко учение и всяко начало, което приема сжщесвованието на сили или причини свободни и независими отѣ тѣлеснѣтъ механичностъ виждѣтъ ся по нѣкога, че ся нахождѣтъ въ твърдѣ глѣбоко незнание въ всичко шо ся отнася къмѣ анеропологическитѣ въпроси, които ся касаѣтъ до субстанцииѣтъ на духовнитѣ челоуѣчески сили, а пѣкъ по нѣкога, че сж ненавистници на чуждитѣ мнѣния и прѣзрители на всяко разискване, което излиза отѣ кръга на физическитѣ науки. Като прѣтендирѣтъ че нищо не сжществува вѣнѣ отѣ веществото и учѣтъ за аксиомѣ, върху коѣто не ся допуца разискване, че всичкитѣ видими и невидими събития и идеитѣ и убѣжденията и знанията сж изводи отѣ механическо движение на тѣлеснитѣ частици, считѣтъ всякъ источникъ на обсжждения и обмишлѣния и всяко научно изучване, което не приема прѣдлагаемѣтъ аксиомѣ, като недостойни за внимание. Когато въ древния Римъ е цвѣтяло юридическото учение, прѣдаваѣщитѣ ся въ него опрѣдѣлявали юриспруденциѣтъ за знание «божественитѣ и челоуѣчески дѣла». Когато прѣзъ срѣднитѣ вѣкове метафизиката цвѣтяла, схоластическитѣ философи прѣтендирали, че могли да рѣшѣтъ всичкитѣ козмологически и биологически феномени чрѣзъ прѣвъсходящи теореме, чрѣзъ празни опрѣдѣления и чрѣзъ различения и ономатологии, които нѣмѣтъ никаквѣ дѣйсвителнѣсмисълъ и никаквѣ важностъ. Това сжщото ся случавз днесъ у материалистическитѣ естествовѣдци, и ако трѣбаше да послѣдуваме свѣтитѣ имъ нищо нѣмаше да ся учи юношеството вѣнѣ отѣ сферѣтъ на физическитѣ науки, въ коѣто трѣба да потърсимъ рѣшението на всякъ задачъ съгласно съ аксиомѣтъ за несжщесвовиние на сжщество или на силѣ независими отѣ движението на тѣлеснитѣ атоми. По добъръ случай първѣйтѣ отѣ естествовѣдцитѣ отблѣснувѣтъ страннитѣ тѣзи мнѣния. Тии учѣтъ че физическитѣ науки сж самитѣ во-

дители къмъ убѣдителния доводъ въ изучванието тѣлата и распорѣждающитѣ ги механически закони, нѣ исповѣдвжтъ че е могло да испорчимъ ума и сърдцето на юношеството, ако бѣхме ограничавали въспитанието му върху соматологиѣтъ, и щяхме да земемъ като водителъ за рѣшението на всичкитѣ психологически и нравственни въпроси едни науки съвършено несъгласни съ изучванието и рѣшението имъ. «Физическитѣ науки, говори единъ Германски естествоиспитателъ, не трѣба да бжджтъ основа на умственото развитие на юношеството, защото немогжтъ да удовлетворжтъ всичкитѣ вискания на сърдцето и на духа. Като зимаме за едничкж или за главнж основж въ повѣдението на младитѣ физическитѣ науки, щѣ образуваме поколѣние студено, безъ духъ и безъ сърдце, на което благороднитѣ наклонности и сили ще повѣхнжтъ и ще изчезнжтъ. Материализмъ по кръстопжтищата, безумна прѣданность въ веществото и въ златото, ще бжджтъ необходимитѣ резултати отъ обожаването законитѣ на осязателния и видимъ свѣтъ. И сега тѣзи резултати ся развивжтъ прѣдъ очитѣ ни и въ теоретическия и въ практическия животъ, чрѣзъ обожаването веществото и чрѣзъ неодолимото прѣслѣдване наслаждението и удоволствието» (а).

Не прѣтендираме че сме компетентни да дадемъ съвѣти и наставлѣния на лѣкаритѣ въ Гърциѣ и на естествоиспитателитѣ, колцина като ся отбивжтъ отъ нжтя на изучаваннжтъ отъ тѣхъ наукж, ся сж прѣдали въ учението на безбожния материализмъ и ся хвалжтъ, че като сж химици или геолози или носолози или минералози имжтъ компететность да ся произнесжтъ върху въпроситѣ на сътворѣнието и на духовнжтъ челоѣческж субстанциѣ, въобще же върху височайшитѣ религиозни и философически въпроси, нѣ имаме убѣждението че четиридесятгодишно непрѣстанно изучвание и посѣщаване центроветѣ и источницитѣ на днешнитѣ науки, прикачило е намъ способността да разбираме идеитѣ и теоремитѣ на великитѣ тълкова-

(а) Багнеръ. „Nettinger“. Томъ 1-ий стр. 15.

тели и учители на физическите закони и да ги прѣподаваме на други, по нѣкога чрѣзъ собственитѣ изрѣчения на онѣзи, които ся занимавжтъ съ тѣхъ, а по нѣкога чрѣзъ най прости и понятни на всякого. И на тѣзи като ся основаваме можемъ да речемъ къмъ елинското юношество съ дързостъ и непоколебимж благосъзнателность; заблуждавжтъ ся и ви заблуждавжтъ прѣдлагажщитѣ физическите науки за компетентни да разрѣшжтъ въпроситѣ за начало то на сжществата и за субстанциижтж и битието на чловѣка. Естествовѣдци, които не сж прѣдадени въ изучванието психологическите, нравстенните, религиозните и духовните въобще събития и които не черпжтъ убѣжденията си отъ изводитѣ на научнитѣ духовни изисквания и изучвания, сж по-не компетентнитѣ отъ всички да ся произнесжтъ върху въпроситѣ за происхождение и прѣдопрѣдѣление на чловѣка. Сжждението на всякъ добъръ и неученъ работникъ върху такви прѣдмѣти има по-горнж и по-силнж логичнж мощъ отъ колкото обсжждението на всякъ естествовѣдецъ, който приема а ргіогі принципа че нищо не сжществува вѣнъ отъ веществото, всяка же сила прѣбивава въ него, а всякъ феноменъ тѣлесенъ или духовенъ произхожда отъ движението на тѣлесни клѣтки и атоми. И това като ви говорѣж, читатели, правѣж едно кратко очертание и подлагамъ на обмишлѣнїята и обсжжденията ви идеитѣ, убѣжденията и прѣдписанията на отличнитѣ разяснителни на положителнжтж наукж.

II.

Всеизвѣстно е положението, което държи въ физиологическжтж наукж покойний Клавдий Бернадъ, за смъртъж на когото щомъ ся научилъ Гамбета извикалъ; «изгасна великото свѣтило, което не може вечъ да ся запали» и за когото прѣдначинажщий религиозното въ Франциж гонѣние Павелъ Бертъ говорялъ; «той открива научнитѣ истини както другитѣ дишжтъ въздуха». Освѣнъ важнитѣ физиологически открития Клавдий Бернадъ оставилъ е намъ многоцѣнно за

експериментални методъ съчинѣние, съ което и онѣзи които никакъ не сж вкусили отъ физическитѣ науки могатъ да ся съвѣтуватъ съ тѣхъ и да разбератъ най пълно; и ето какви научни поучения намѣрваме въ него. «Полагатъ ся на биологическитѣ науки граници, които не могатъ безопасно да ся прѣскочатъ. Мждърцитѣ на вѣковетѣ ся различавали първитѣ причини отъ смѣжнитѣ на феноменитѣ. Като опрѣдѣляваме прѣдѣлитѣ и смѣжнитѣ причинѣ на всякъ феноменъ достигваме до научното заключение; което не можемъ да прѣскочимъ. Първитѣ и многодалечнитѣ причини възбуждатъ задачи, които избѣгватъ съвсѣмъ експериментални методъ; колкото и да отиде напредъ науката въ изслѣдваніята и откритията си ще ся намѣрва всякога прѣдъ еднж «невѣдомж причинж», отвѣдъ кождо не трѣба да закара изучванията си, защото тя не може да избрѣте първитѣ причинѣ на сжществата. Най вѣтрѣшното познаване най малкия физически феноменъ прѣдполага пълното познаване всичко, защото всякъ феноменъ е отражена лжча на Вселеннжтж. Съвършенната истина върху живитѣ сжщества прѣдставлява нови и непрѣодолими мжчноти, понеже вѣнъ отъ познаването всичко, трѣбаше да имаме и особно знание за жизненния организмъ, който съставлява цѣлъ свѣтъ вѣтрѣ въ Вселеннжтж. Отъ тука слѣдува че първитѣ причини не могатъ да ся поставятъ прѣдмети на изучване физическитѣ и експериментални науки. Ний неще познаемъ никога що е духътъ и що е сжщественностьтж на веществото. Нъ ако наукитѣ не могатъ да достигнатъ до познанието първитѣ причини чрѣвъ приспособлѣнието на експериментални имъ методъ, не трѣба за това да повърнемъ чловѣческия разумъ отъ испитването безконечностьтж и абсолютностьтж. Чловѣческии духъ е една стройна цѣлость отъ много и разнообразни сили и служения, които дѣйствуватъ гармонически за откриване истинжтж; отъ чувствованието, отъ което происхождатъ възглаговетѣ и откритията на сърдцето; отъ разума, чрѣвъ който ся развиватъ идеитѣ и ся изваждатъ

заклученията; отъ опита, който е твърдий и безопасний водител. Когато влизамъ въ анатомическия си кабинетъ не съмъ нето материалистъ нето спиритуалистъ. Като наблюдавамъ събитията и феноменитѣ, а знамъ че всичкитѣ резултати отъ смѣжни причини, и тѣзи причини пакъ резултати отъ събития и отъ прѣдварителни причини, вѣскачвамъ ся отъ събитие на събитие и отъ причинж на причинж, до гдѣто стигна до точкжтж, отъ кожто всяко по-нататашно експериментално изучване и разискване става невъзможно. Тѣй н. п. разглѣждамъ живота, разлагамъ го на всякакъвъ видъ и изучавамъ разнитѣ му натури и развития; като приглѣждамъ първжтж на живота семеннж клѣткж виждамъ въ неж еднж идеж да слѣдува гармоническото развитие и съдържане на тѣлото до успокоението чрѣзъ смъртьтж и разрѣшението на органическитѣ му и жизненни служения. Тая идея не е нето химическа нето нѣкой физически принципъ, а материализмътъ, който прѣдприима да разясни и истълкува всичкитѣ феномени, не може да ми даде за него никакво тълкувание. Слѣдователно отъ кждѣ иде жизненната идея и отъ кожъ точкж произлиза? Коя е първата ѹ и най далечна причина? Щомъ повдигна тѣзи въпроси експерименталната наука мя оставя, защото не съмъ въ положение да пристѣпнж къмъ изучването имъ чрѣзъ дѣйствителни наблюдения и опитвания или чрѣзъ химически и физически изисквания. Могж извѣстно да отидж на прѣдъ къмъ испитването тѣзи въпроси, нѣ тогава влизамъ въ сфержтж на философическитѣ и метафизически науки, не съмъ вече естествоиспитателтъ, който чрѣзъ експерименталното наблюдение вървжж къмъ издирване истинжтж, и възрѣнжята и мнѣнжята ми нѣмжтж вече твърдѣнието и мощьтж на точни и положителни изисквания, защото ся намѣрвамъ вѣнъ отъ окржжностьтж и компетентностьтж на физическитѣ и физиологически науки».

Ето границитѣ на физическитѣ и точни науки начертавани отъ Клавдия Бернарда. Нето химическитѣ нето физическитѣ нето биологическитѣ науки имжтж

нѣкожъ компетентность за рѣшение задачитѣ за началото и субстанциижтѣ на сѣществата. Лѣкаретѣ и физиолозитѣ, които изслѣдвжтѣ и испитвжтѣ законитѣ на природжтѣ, можтѣ да образувжтѣ убѣждения върху религиозни и метафизически въпроси, нѣ тѣзи имъ убѣждения нѣмжтѣ научнж мощъ, защото философствувжтѣ върху тѣхъ или вѣрвжтѣ както философѣтѣ, филологѣтѣ, изящнохудожникѣтѣ, както найпростий отъ работницитѣ; а Хекелъ като проповѣдвалъ материализма за новж вѣрж съ намѣрѣние да замѣсти религиознитѣ на чловѣчеството убѣждения съ неж, завлѣкалъ ся отъ истинжтѣ въ точкжтѣ, въ кожто ни воджтѣ дълбокоумнитѣ обсжждения и изучвания на прѣвѣсходнитѣ тълкователи на природжтѣ.

И прѣдъ Бернарда отличний профессоръ по химияжтѣ на органическитѣ тѣла Себрелъ въ съчинѣнието си за историияжтѣ на химическитѣ познания положилъ границитѣ на физическитѣ и физиологически науки. «Тѣзи науки, говори Себрелъ, прѣтърсвжтѣ нѣщата до колкото можтѣ да ся ржководжтѣ отъ наблюдаването феноменитѣ. Отвѣдъ тѣхъ ся отвара попрището на безконечностьж, отъ гдѣто ся вижджтѣ нови небеса на истини, нови хоризонти на чловеческия разумъ. Върху тѣзи истини физическитѣ науки не можтѣ нищо да утвѣрджтѣ и нищо да откажжтѣ, защото нето ся теглжтѣ съ везне, нето ся мѣржтѣ и брожтѣ и нето сж приемчиви на точно и числително опрѣдѣление. Върху всякж точкж въ безконечнжтѣ сферж на физическитѣ науки явявжтѣ ся тайнственни причини съвсѣмъ непонятни и неизслѣдими, прѣдъ които слѣдящия природжтѣ принуждава ся да присече всяко по-нататашно възискание. Нѣ тѣзи науки припознавжтѣ че вѣнъ отъ феноменитѣ сѣществува и единъ първъ и най далеченъ разумъ, нѣ върху него нѣмжтѣ никаквж компетентность за да разширочжтѣ изслѣдванията си. За материалиста, слѣдува да говори Себрелъ, Богъ не сѣществува; добрѣ. Нѣ това прѣдложение е единъ догматъ, е твѣрдѣние à priori, е вѣра която нѣма нищо общо съ фи-

зическитѣ и експерименталнитѣ науки. Ако поискаме върху тойзи въпросъ да приложимъ експерименталнитѣ методѣ, по необходимостъ ще дойдемъ въ противно заключение. Естествоиспитателтъ изисква върху всяко събитие причинитѣ, която може да произведе изучванното събитие. Като ся нахожда прѣдъ еднѣ машинѣ припознава иже че е произлѣзла отъ еднѣ причинѣ възможнѣ да скопчи разнитѣ орждия, отъ които ся машината съставлява. Когато ся нахожда прѣдъ умственитѣ на чловѣка сили, естествоислѣдователтъ трѣба по необходимостъ да приема съществуването на еднѣ причинѣ, която може да произведе умствени сили; може да не разбере натуритѣ и характеритѣ на причинитѣ, нѣ като иска да приложи експерименталнитѣ метода трѣба да приеме съществуването ѝ. И ако тая причина е непонятна или не може да приема експериментални наблюдения, извѣстно е че нѣма да бжде прѣдмѣтъ на научно изслѣждане, нѣ не по малко е извѣстно че експерименталната метода на мѣсто да удобри твърдѣнията на материалиста води ни къмъ еднѣ причинѣ съвсѣмъ духовнѣ и разумнѣ. А пакъ ако тая причина не може да бжде прѣдмѣтъ на изучване и изслѣждане физическитѣ науки, очевидно е че тии никога нѣма да доставѣтъ доказателството за истинитѣ на материалистическитѣ теории».

Ердманъ съчинилъ и обнародвалъ важно списание, «за отношенията на физическитѣ науки и на религиитѣ». Като очертава съ единъ възгледъ всичкитѣ научни успѣхи, и спомина мнѣнията на прѣвѣсходнитѣ и отлични физиолози и естествоиспитатели, и анализира въпроса подъ всичкитѣ възглѣдове, и призовава научнитѣ мощъ на Хумболда великия, дохожда до слѣдущето заключение; «науката по собственитѣ си природѣ не трѣба да прѣскочи еднѣ границѣ, отвѣдъ кождо нето осязателно наблюдение е достижимо нето може тя да утвърди едно прѣдложение, което не приема експериментално твърдѣние. Тайнството на Сътворѣнието лѣжи вѣнъ отъ научнитѣ сферѣ. За насъ природата е едно събитие.

Въ тѣхъ точкѣ ся ограничавѣтъ и около неѣ трѣба да ся въртѣтъ нашитѣ научни изучаваня, а отъ тѣзи точкѣ ся започва религията, която е сама компетентна за рѣшение на тайнственнитѣ задачи».

III.

Отъ не компететността на физическитѣ науки въ рѣшаване задачитѣ за сътворѣние и приисхождене на челоуѣка проистича и наклонността къмъ заблуждението на прѣдаващитѣ ся исклучително въ изучване соматологическитѣ науки, които прѣтендирѣтъ да обсѣждавѣтъ чрѣзъ положителнитѣ познания и чрѣзъ приспособляванитѣ методѣ въ рѣшенето механически въпроси за всякъ прѣдмѣтъ, който не ся отнася къмъ сферѣтъ на естествоуѣденнитѣ изисквания. Тѣхъ наклонность като изучилъ Хирнѣ, който принесълъ велики заслуги на наукѣтъ чрѣзъ откритията си въ термодинамикѣтъ, привелъ слѣдущитѣ.

«Мнозина отъ новитѣ лѣкаре приписувѣтъ на веществото и на механическитѣ служения въ организма всичкитѣ челоуѣчески дѣйствия и всичкитѣ феномени, нека да сѣ тии физиологически, тѣлесни, умственни или психологически. Спорѣдъ мнѣнието на тѣзи лѣкаре, които считѣтъ сѣществованието на духовитѣ силѣ за съвършено излишно, а уѣждението въ него за погрѣшно, мозѣкътъ ся размишлява и ся съвѣщава самоподвижно. Говорѣ за младитѣ лѣкаре, защото сѣмнѣнието ся възбужда многожди подиръ нѣкое время и у тѣзи, които сѣ прѣдпроповѣдали тѣхъ теориѣ. Онзи, който ся е упражнявалъ много години надъ одѣра на немощнитѣ, болнитѣ и умирающитѣ, който много время е наблюдавалъ феномени, които неприимѣтъ никакво механическо и органическо тълкование, лѣкарѣтъ сѣ здраво обсѣждение и искрено сърдце безбройни пѣте полага въпроса прѣдъ съвѣстѣтъ сѣ; да ли ся размишлява съдържачето ся въ мозѣза вещество, или друга нѣкоя сила работи заедно съ него, която наричаме Азъ? Серioзний лѣкарѣ

въспира всяко опрѣдѣлително разсѣждение върху тѣзи съмнѣния и като слѣдува изпълнѣнието на обязаносттъж исцѣлява чрѣзъ наукѣтъж неджгитѣ и утѣшава чрѣзъ почувствованията нравственитѣ трудове на подобнитѣ си; крѣпкъ въ съзнанието на честьнъ мжжъ чака съ не търпѣние рѣшаването загадкѣтъж. А пакъ други лѣкаре, ако постоянствувѣтъ въ отричането и ся произнесѣтъ опрѣдѣлително върху вѣчнитѣ задачи, причината е слѣдущата. Лѣкаретѣ по причинѣ на упражняването занятието си принуждавѣтъ ся да ся занимавѣтъ собствено съ пѣѣологическитѣ феномени на жизненитѣ организми, които въспримѣтъ физически и механически тѣлкувания, като изоставѣтъ психологическитѣ, разумнитѣ и нравствени събития. И обаче прѣзъ това двойно изучаване можемъ само да испытваме точно до кѣдѣ могѣтъ тѣлеснитѣ и механически причини да истѣлкувѣтъ умственитѣ, нравствени и психологически феномени. Занятията на занимающия ся съ лѣкарственното искусство осѣждѣтъ го да остави изучаването психологическитѣ науки, на които познанията сѣ необходими за образуване право разсѣждение и за запазване равновѣсието между пълнитѣ твърдѣния на нѣкои учения и отричането на противнитѣ (а).

Онѣзи които ся прѣдавѣтъ въ испытването и изучаване тѣлата и разума, като ся въртѣтъ исключително около наблюдѣнията осизателнитѣ и видими организми завличѣтъ ся най вече въ смущаване истинѣтъж съ срѣдствата и начинитѣ, чрѣзъ които ся тя изслѣдува и ся доказва. Чрѣзъ осрѣдоточаването на всичкото имъ внимание въ наблюдения върху законитѣ на веществото отслабнува въ тѣхъ всадената въ челоуѣка способностъ и не може да съзира и да распознава истинѣтъж върху събития, които не примѣтъ чувствителнѣ и практичнѣ опитѣ. Случава ся онова що ся случавя и въ мишцитѣ на тѣлото, отъ които онѣзи, които работѣтъ, развивѣтъ ся и ся укрѣпявѣтъ чрѣзъ упражнѣнието, а ослабнявѣтъ и по-

(а) Хирнѣ. „La vie future 1882. Colmar — стр. 52 и н. т.

вѣхнувжтъ които си почивжтъ и не ся упряжнявжтъ. Отъ управляването духа на занимажщитѣ ся исключительно съ изучаваніею тѣлеснитѣ организми и отъ приспособяваннжтж отъ тѣхъ експерименталнж методж убѣдени сж, че всичкитѣ познания трѣба да произхожджтъ отъ чувствителнитѣ наблюдения, а истинитѣ да ся изобличавжтъ и да ся доказвжтъ, както онѣзи на събитията въ осязателнжтж и видимж природж. Чрѣзъ приспособлѣніето на тжзи практическж съвсѣмъ и експерименталнж методж извѣстно е, че на прѣдвжтъ и могжтъ да спечельжтъ отличнж способностъ върху относящитѣ ся къмъ прѣдмѣтитѣ на собственото имъ изучаване, нѣ ся заблуждавжтъ и ся отдалечавжтъ отъ пжтя на справедливото разсжждение, колчимъ връзъ распитването и разискването метафизически и религиозни въпроси приспособявжтъ сжщитѣ методи и сжщитѣ начини за откриване и утвърдяване истинжтж. Върху прѣдмѣтитѣ, които не съставлявжтъ субекти на обикновеннитѣ имъ обмишлѣния и изисквания, лесно и неиспитанно приемжтъ всякж идеж и всякж теориж съгласнж съ управлѣніето и наклонносттаж на духа имъ, а рѣдко ся прѣдавжтъ въ изучаването подвижжтитѣ обществени и метафизически въпроси, защото а ріогі не приемжтъ, че тии могжтъ да земжтъ решение различно отъ онова, което е материализмътъ показвалъ. Когато искжтъ, и ся прѣдавжтъ въ свѣдушно испитване и приспособявжтъ съотвѣтственитѣ методи, извѣстно надвивжтъ наклонносттаж на духа, и ставжтъ покомпетентни отъ всякъ другъ за рѣшаване космологическитѣ и анеропологически задачи, нѣ нето всички въ това ся интересувжтъ, нето ся прѣдавжтъ въ такви изслѣдвания нето упражнението на наукжтж допуца имъ всякога такива изисвания, а по-вечето отъ тѣхъ стожтъ безразлично за рѣшението на вѣчнитѣ задачи, или като слѣдувжтъ емпирическжтж наклонностъ на духа си считжтъ като недостойнж за изучаване всяко убѣждение или теориж недоказванж чрѣзъ чувствителното наблюдаване работитѣ.

Прѣди нѣколко время като ся разговаряхъ съ единъ лѣкаръ за анеропологическѣ системѣ на Дарвина, забѣлѣзвахъ му че ентузиазмътъ, съ който ся прияла въ начало дарвиновата теория отъ мнозина лѣкари и естествоиспитатели, исчезналъ, и много малцина въ нашитѣ дни приемѣтъ справедливостъ ѣ, а най вече по причинѣ на изводитѣ отъ палеонтологическитѣ изслѣдвания и отъ опровержението направено отъ мѣдри учени физиолози. «Лъжешъ ся, ми рече събесѣдующий съ мене лѣкаръ, никой освѣнъ богословствущитѣ и прислѣдвающитѣ слѣпо религиознитѣ прѣдания, никой ученъ не ся съмнѣва за истинѣ на дарвиновото учение и за происхождението на чловѣка отъ нѣкое маймунообразно животно». Прѣди еднѣ седмицѣ бѣхъ земалъ погрѣбалнѣтъ рѣчь, кождо Вирховъ произнесълъ, когато умрялъ Дарвинъ, въ събранието на анеропологическото дружество въ франгфуртъ, и като ѣхъ земахъ въ рѣчѣтъ си прочетохъ слѣдующѣтъ страницѣ. «Не трѣба да обвиняваме Дарвина, а нашитѣ въ Германиѣ естествоиспитатели, колцина сѣ извъртали теориитѣ му до материалистическо мнѣние Той самъ е исповѣдвалъ че анатомическитѣ му и физически за чловѣка познания били много ограничени; колкото и да пробираме и да отхвърляме хипотезитѣ за происхождението на чловѣка, стигаме до заключението, че доказанната прѣди малко отъ мнозина теория за происхождението му отъ другъ живъ организмъ, нѣма никаквѣ научнѣ субстанциѣ. Тая теория ся доказва лъжлива когато сериозно изучимъ работитѣ, азъ пакъ считамъ, че нашето дружество е спечелило новъ титулъ на славѣ, защото не ся смути то отъ дарвиновѣтъ теориѣ и запази пълно спокойствие прѣзъ времето, когато тя ся приемаше съ ентузиазмъ отъ мнозина учени». Подиръ прочитането на тѣзи рѣдове, «исповѣдамъ ти ся, ми рѣче лѣкарътъ, съ всичкѣтъ си искренность, че никога не съмъ се ползувалъ отъ времето да изучѣ свѣдушно дарвиновѣтъ теориѣ, него съмъ могълъ да повѣрувамъ нѣкога че такъвъ мжжъ какъвъто е Вирховъ не приемалъ справедли-

востътъж ѝ, и най вече съ таквъж силж нж отхвърлялъ, щото е считалъ за славнж титлж на антропологическото Дружество, че не ся то повлекло отъ нежж». И не си ти самъ мѣжду лѣкаретѣ, които толко лесно и безъ изучване си приялъ справедливостътъж на дарвиновътъж хипотезж, направихъ бѣлѣжжж на лѣкаря; прочети другиа тойзи параграфъ отъ сжщия Вирховъ, за да ся убѣдишъ, съ колко неразмишленность ся проповѣдвжтъ между народитѣ теории, които нѣмжтъ научнж субстанциж, а расклащжтъ многоцѣннитѣ имъ и спасителни убѣждения. «Рѣдко ся е повдигала друга задача по-сериозна отъ колкото происхождението на чековѣка, а рѣдко ся е разискувала и задачата по единъ по-неоснователенъ начинъ» (а).

Единъ день разискавахъ съ другъ лѣкаръ теорижтъж за происхождение на разумнитѣ сили отъ мозачното вещество, прѣвъ станалото же разискване събесѣдужщий съ мене многожди повтаряше, че върху тойзи въпросъ лѣкаретѣ можтъ съ компетентность и научнж мощъ и достовѣрность да ся произнесжтъ. Подиръ нѣколко дни, водимъ отъ единъ членъ въ едио периодическо списание, ся обучавахъ върху опитванията и съчиненията на профѣссора Моса. Извѣстний Флорентийски лѣкаръ като ся прѣдалъ прѣди нѣколко години въ свѣдушно и специално изучване мозъчнитѣ неджги и въ наблюдения и опитвания върху человѣческия мозъкъ, изнамѣрилъ н съотвѣтственно орждие за точно изслѣждане и опрѣдѣляване движенията на мозъчното вещество. Колчамъ по причинж на ранж или на другж нѣкожж болѣсть ся е откривалъ мозъкъ и ся е виждалъ голъ, лѣкарътъ Мосо чакалъ при болния нѣщя и деня и е наблюдавалъ движенията и измѣнѣнията на мозъчното вещество, и съ всичжтъж подробность и точность е бѣлѣжилъ и тѣзи и съотвѣтствѣжщето къмъ тѣхъ душевно състояние или проявлѣние на болния. Обнародванетоъ съчинѣнията и експерименталнитѣ на Мосо наблюдения възбудило голѣмо заинтерессуване въ науч-

ния свѣтъ, а изнамѣрѣнното отъ него орждаие ся счело въ Германиѣ като единъ отъ най сериознитѣ напрѣдъци на наукѣтъ въ Германиѣ. Въ единъ членъ пубкикуванъ отъ него въ Периодическото списание «Цвѣтосъбрание» на Римъ прѣзъ Марта 1882 год. Мосо изложилъ обемително послѣднитѣ заключения отъ опитванията си както слѣдва. Чрѣзъ многовременнитѣ си измѣнѣния, взисквания и наблюдения разузнахъ механизма, чрѣзъ който е промислила природата за усиливане кръгообращението на кръвтъ, когато мозкътъ прѣдлѣжи да работи; първо азъ открихъ и опрѣдѣлихъ много отъ феноменитѣ, чрѣзъ които ся открива механическата дѣятелность на мозъчното вещество и ся почудихъ на тѣхъ; обаче ако и да бѣхъ положилъ безпрѣривно и многовременно внимание и изучаване, разглѣдалъ бѣхъ чрѣзъ посъвършеннитѣ орждия мозъка, когато го имахъ прѣдъ очитѣ си и му слѣдувахъ промѣнѣнията и измѣнѣнията и когато идеитѣ и страданията на индивидуума кипяхъ и ся бутахъ помежду и когато дохождаше успокоението на съна, сжщественностьта на душевнитѣ феномени за мене е тайнство! Между тѣлеснитѣ и душевнитѣ феномени сжществува бездна, която науката не може да напълни. Никой не може, нека и чрѣзъ фантазиѣтъ, да разбере по кой начинъ топчици отъ кръвъ като заминувайтъ прѣзъ мозъчното вещество могатъ да влизатъ въ съвѣстьтъ, и никой не може да си въобрази по кой начинъ отъ цѣлосттъ на движението и на живота въ различнитѣ клѣтки и органичискитѣ служения може да проистече нищо могжще да произведе чувствителностьтъ и съзнанието. Тука научнитѣ теории за нищо не служатъ. Когато чрѣзъ опита или и чрѣзъ хипотезитѣ на разума стигаме до най послѣдното раздѣлѣние на веществото, до най послѣдното вмѣстяване на мозъчнитѣ дѣйствия, почувствоваме че говоренето «спиритуалисти сме или материалисти» нѣма вече никакво значение. Тѣзи училища ся срѣщатъ въ ничтожеството на пълното незнание и невѣжество. Сжщественностьта на веществото не е по-малко непонятна отъ колкото сжществен-

ността на духа. Отъ Лукреция до материалиститѣ на нашето время никакъ не сме напръднали върху тойзи прѣдмѣтъ и никое събитие и никоя теория не ни сж открили сжщественностьтъ на разсждъка и на разумнѣтъ дѣятелность. Сжщественно материалиститѣ нищо друго не правѣтъ освѣнъ да уничтожавѣтъ единъ догматъ и да създавѣтъ другъ. По-прѣдпочтително е съ всичкѣтъ дързость и искренность да исповѣдаме невѣжеството си». Подиръ прочитането съчиненията на профессора Мосо и искренното исповѣдане невѣжеството на наукѣтъ въ душевнитѣ феномени, помолихъ лѣкаря, съ когото събесѣдувахъ, да се запознае съ тѣхъ и да се прѣдаде въ изучването имъ. Обѣща ми ся че ще слѣдува съвѣтитѣ ми, обаче подиръ като ся мина много время ми яви, че занятията му въ упражняването дѣлото си не му допущѣтъ да ся прѣдаде въ такви изучвания; «нѣмамъ що да ви забѣлѣжжъ, лѣкарю, му отговорихъ, нѣ исповѣдай че вий лѣкаретѣ сте по-некомпетентни отъ всичкитѣ други учени да ся произнесете върху въпроси на мисленния и духовнѣтъ свѣтъ, като нѣмате время или не искате да разберете нето експерименталнитѣ за тѣхъ наблюдения и изслѣдвания на собственнитѣ си братия».

Единъ день прочитахъ въ писалището си произнесеннѣтъ отъ Пастьора въ Французскѣтъ Академиѣ рѣчь, когато ставалъ обрядътъ на посвящението му като редовнѣтъ въ неж членъ. Приятель лѣкарь дойде да мя посѣти и като мя забѣлѣжи че съвършено съмъ прѣдаденъ въ прочитане, рѣче ми: «Приятелю, извѣстно, ти прочиташь нѣщо което много тя интересува», — «Да, отговорихъ му, прочитамъ по двадесетъ пѣтя послѣднѣтъ рѣчь на Пастьора». — «Имашъ право, ми отговори тогава лѣкарътъ, да ся интересувашъ въ прочитането съчиненията на мѣдрия надъ мѣдритѣ». И тука лѣкарътъ започна да излага всичкитѣ открития на славния въ нашитѣ дни ученъ мжжъ и голѣмитѣ заслуги, които принѣсълъ на носо-логическитѣ и биологически науки. Ернестъ Ренанъ когато говорилъ за пастьора рекълъ, «никой отъ учени-титѣ не е обиходилъ всичкитѣ кржгове на природж-

тж съ толко безопаснж и твърдж стѣпкж съ колкото Пастьоръ; научний му животъ е освѣтльнъ и блѣстящъ пѣтъ всрѣдъ нѣщѣтж на невидимостѣтж и на послѣднитѣ бездни, отъ които произхожда животътъ». Ако думитѣ на приятеля му не бѣхж толко краснорѣчиви както тѣзи на Ренана, нѣ извѣстно ся сж вдѣхнували отъ истински научнъ еноусиазмъ. «Слушай, приятелю мой, рекъхъ тогава на лѣкаря, когото знаяхъ за материалистъ; прѣдположи, че върху единъ въпросъ, който интерессува моѣтж съвѣсть и има отношение къмъ физическитѣ и биологически науки, длѣжнъ съмъ да изображж нѣкое мнѣние и на него като ся основавамъ да земж рѣшение и да приемж мнѣние свързано непосредственно и сериозно съ умственното и нравственно сществуване; щж подѣйствувамъ ли съ понятливостъ и логичностъ, ако ся съобразжж съ обсжжденията и наставленията на Пастьора?» — «Извѣстно, отговори лѣкарътъ; мнѣнието на Пастьора ся сравнява съ мнѣнието на еднж цѣлж научнж Академижж; не е просто научно, а е истинско научно въплѣщение; ако той опрѣдѣлително ся е произнесълъ върху единъ въпросъ на физическитѣ и експериментални науки, щяше да бжде едно истинско безумие отъ твоѣж странж, ако не си съобразишж убѣждението съ мнѣнието му». Тѣзи думи ми причинж истинскж радость, а лѣкарътъ неможеше да истълкува блѣстящѣтж по лицею ми свѣтлинж. Знаеше всичкитѣ открития и всичкитѣ дѣла на великия мжжъ, нѣ не знаеше че Пастьоръ е великий прѣдставитель и защитникъ на религиознитѣ убѣждения въ сферѣтж на положителнитѣ и точни науки! „И ти, приятелю мой, рекъхъ му тогава, по причинж на практическитѣ си работи и занимания извѣстно не си ималъ время да познаешъ и идеитѣ и убѣжденията на Пастьора за най крайнитѣ задачи на духовния свѣтъ; слушай ги, и ако е искрено било наставлѣнието му къмъ тебе, както и не ся съмнѣвамъ, отхвърли отъ ума си теориитѣ на материалиститѣ и отвори сърдцето си за приемане вѣчнжтж истинж“.

На 27 Априлия 1882 Пастьоръ говорилъ въ събранieto отъ мждърци на Французскѣтж Академиѣ за живота и трудовѣтж на Литре, когото замѣстилъ. Литре не билъ нето безбожникъ нето материалистъ, нъ принадлежалъ на привърженниците на положителнѣтж философиѣтж, спорядъ коѣто науката трѣбува да ограничава изискванията и изслѣдванията върху феноменитѣ и събитията, безъ да ся завзема съ разисквания и изслѣдвания невидимия и тайнственъ миръ, въ който чловѣчески умъ не може да вникне. Това учение Пастьоръ разлагалъ прѣдъ французскитѣ мждърци и въ столицѣтж на Републикѣтж, която вдигнала безумно знамя на гонѣние противъ всяко религиозно убѣждеице и всякж свърхмирнж идеѣ. „Разбирамъ, говорялъ великий мжжъ, почитанния отъ положителнѣтж философиѣтж принципъ, науката трѣба да ся ограничава въ н блюдението събитията и да не прѣскача кржга на дѣйствителностѣтж, нъ не можж да разберж по коѣж причинѣ привърженниците на тойзи принципъ ся стараѣтж да исклучѣтж отъ изучването чловѣческия разумъ най важното отъ всичкитѣ събития, най положителното отъ всичкитѣ познания, идеѣтж за безконочното Същество. Какво ли има отвѣдъ насѣянното съ звѣзди небо? Други небеса насѣяни съ звѣзди. Нека е тѣй. А отвѣдъ тѣзи що има? Ето що търси чловѣческия духъ чрѣзъ неодолимж настойчивость и силж. Ще прѣкрати ли изслѣдванията си въ нѣкоѣж мѣстнж или врѣменнж опрѣдѣленж точкж? Нъ понеже е тая точка по широка отъ прѣдварителнѣтж, всякога обаче ограниченж, чловѣческия духъ никакъ не ся удовлетворява нето може да ся ограничи върху опрѣдѣленнж мѣстнж или врѣменнж точкж, нъ пристѣпва всякога на прѣдъ и испитва и търси безконечното Същество. Напрасно ще утвърдите че отвѣдъ видимия свѣтъ съществуваѣтж врѣмена и величия безконечни; никой нѣма да разбира думитѣ ви; никой не може да отдалечи отъ себѣ си идеѣтж за безконечното Същество. Съществуѣщия и исповѣдаѣщия безконечното Същество наклажда върху това просто твърдение еднж цѣлость отъ свърхмирни понятия, ко-

ито надминуватъ всичкитѣ чудеса на положителнитѣ религии, защото въ идеитѣ за безконечното Сжщество съсрѣдоточаватъ ся и сжществуватъ два противни характера; тая идея ся налага на чловѣческия духъ, сжщевременноже отъ него ся неразбира. Идеята за безконечното Сжщество задава ума, а на чловѣка, който е обзетъ отъ неж нищо не оставя освѣнъ да си прикланя благочестиво главитѣ. Освѣнъ това и когато си прикланя колѣното прѣдъ безконечното Сжщество разумнитѣ му сили ся расклащатъ, а разумтъ ся нахожда въ най високитѣ опасности отъ колкото прѣвъсходящето безумие на Паскала!

Какво ли претендира пѣложителната философия и нейнитѣ привърженици? Да очъртае и да заличи безъ причинж първороднитѣ и вроденж въ чловѣка идеж за безконечното Сжщество, да прѣскочи всичкитѣ происходящи отъ неж послѣдствия и въ индивидуалния и общественния животъ! Идеята за безконечното Сжщество ясно и на всждѣ ся вижда изявена въ свѣта; чрѣзъ тѣжж идеж свѣрхмірността сжществува въ сърдцето на чловѣка; а идеята за Бога е отпечатъкъ отъ идеитѣ на безконечното Сжщество. Таинството на безконечното Сжщество като освящава чловѣческия разумъ, Богуслужебни храмове на Вишняго ще ся издигатъ всякога или подъ името Брама или Алаха, или подъ името на Иехова или на Исуса, а около тѣзи храмове ще видите вѣрнитѣ да си прѣклоняватъ колената и да ся погружаватъ въ идеитѣ за безконечното Сжщество. И що нѣшо е идеалтъ, ако не една лжча отъ идеитѣ на безконечното Сжщество? Наука и наклонността за познаването сжщественността на работитѣ не зависжтъ ли отъ таинството на Вселенжитѣ? И принципитѣ на равенството и на свободитѣ на днешнитѣ общества не проистичатъ ли отъ идеитѣ на безконечното сжщество, прѣдъ което всичкитѣ чловѣци сж равни? Чловѣчеството, говорялъ Литре, има неизбѣжж нуждж отъ нѣкой духовнъ съжзъ, безъ който общества не сж друго нищо освѣнъ осамотени семейства, тълпи отъ чловѣчески сжщества и индивидууми, а не организирано

общество. Нъ тойзи духовнъ съжзъ, който Литре е полагалъ въ идейтъ за челоѳчеството, никждъ далечъ отъ идейтъ за безконечното същество неможе да ся изнамери, защото само въ неж ся отождествява и великото таинство на Сѣта. Висотата на челоѳческитъ дѣяния зависи отъ идеитъ, отъ които ся сж вдхнжли. Благополучнъ е тойзи, който носи въ себе си божественостъ, идейтъ на доброто на кождо ся успокоява, идеяла на искусството, идеяла на наукитъ, идеяла на отечеството, идеяла на Евангелскитъ дабрдѣтели. Тѣзи сж живитъ источники на великитъ дѣла освѣтлявани отъ лжчитъ на Безконечното Същество“.

Професорътъ Ернестъ Навилъ като изложилъ въ едно писмо до Имеръ невѣжеството на ученитъ материалисти въ духовнитъ въпроси, писувалъ: «Спорѣдъ мнѣнието на нѣколко отъ съвременницитъ ни, стига да има челоѳкъ научно развитие за да счете религиознитъ убѣждения за принадлежащи на миналото. Подъ тойзи възгледъ прѣдставлявжтъ ся обстоятелства, които показвжтъ странно невежество. Еднжжъ срѣщнахъ единъ Господинъ който имаше научно образование и много ся удивляваше, когато мя слушаше да утвърждавамъ че двама отъ забѣлжителнитъ естество испитатели въ нашитъ дни, Амперъ и Фарадай, сж и двамата благочестиви християне и приемжтъ несъмнѣнно всичкитъ християнски догмати. Имаше право да ся удиви, защото прѣди нѣколко мѣсеца извѣсти въ обществанитъ отъ него статия, че въ нашето время само невѣжитъ приемжтъ догмитъ на положителнитъ религии» (а).

Ш.

Приложенитъ тѣзи събития рѣшавжтъ прѣдложено то недоумение и разгълкувжтъ и обяснявжтъ на прѣдварящия материализмъ и нещастие то на нравственния и религиозенъ животъ въ Гърциѣ.

Ако поговорите съ свършившитъ естество-вѣденнитъ и носологически уроци въ народния университетъ,

(а) Виджъ това писмо въ статиятъ «Христанството» отъ Лагранжо.

върху въпроса за происхождението на чело̀вѣка и за сътворението въобще, ще срѣщнете по исклучение нѣкоимѣжду тѣхъ да говорѣтъ, че прѣдлѣжащия въпросъ не ся относя къмъ сферѣ тѣ на наукѣ тѣ ко̀жто изучили, а по-рѣдко ще бѣде исклучението на вѣру̀жщи тѣ въ сътворението, всички же други ще ви рекѣтъ съ високомѣрие и съ насмешнѣ:

«Наука̀та е разгонила и истребила всичкитѣ тайнства. Бюхнеръ доказалъ съ математичнѣ точностъ, че сила вѣнъ отъ веществото не сѣществува, а Хенелъ доставилъ не само теории за происхождение на живота отъ проститѣ морски частички (monèges), нѣ и устроилъ родословнѣ научнѣ таблицѣ, която да показва происхождението на чело̀вѣка отъ нѣкое млѣкопита̀жще животно. Фанатици въ религиѣ тѣ, невѣжи въ наукѣ тѣ, задничави и свѣтопогаситѣли сѣ които въ нашитѣ дни почитѣтъ убѣждения̀та за сътворѣнието отъ прѣмирнѣ причинѣ». И по злосчастие това като казвѣтъ говорѣтъ съ убѣждение, за̀що то идеитѣ си образovali ко̀гато прочитали нѣкои страници отъ Бюхнера или нѣкой членъ обнародванъ въ нѣкой отъ дневницитѣ на града Аѣинѣ. или чрѣзъ нѣкой членъ въ «Прометей», който утвърдява че системата на монизма е най мѣдрата и приета отъ всичкитѣ мѣдърци на Западъ.

А що говорѣтъ за прѣдсѣдателя на анеропологическото дружество въ Франциѣ, който изучавалъ цѣли четиредесѣтъ години въпроса за происхождението на чело̀вѣка, а прѣзъ 1890 год. обнародвалъ теориѣ тѣ противъ самоподвижното происхождение на живота? Що говорѣтъ за Страусъ—Дурхаемъ, който изучилъ прѣзъ всичкия си животъ живота на скотоветѣ, а като изводъ отъ изучавания̀та си обнародвалъ едно огромно списание отъ четири тома за доказване невъзможнѣстѣ тѣ да произхожда животътъ отъ мъртвото вещество безъ влиянието на прѣмирнѣ силѣ? Що же противопоставѣтъ противъ психологиѣ тѣ на физиолога Лодже, и що за опровергаването теориитѣ на лѣкаря Хуберта за монизма и за характеризующитѣ теориѣ тѣ на Хекела като научнѣ насмѣшкѣ и романтичѣско здание? Никакъ не споминѣтъ за тѣзи работи, за̀щето никое, отъ

опровергаещитѣ безбожнитѣ учения на материализма съчинения свѣдушно не сж изучили, инакъ щяхж да считжтъ за свож обязанность да пристжжжтъ къмъ опровержението имъ, или поне да направжтъ едно просто въспоминание за тѣхъ, нъ както идае немаше да утвърдявжтъ че само по невѣжитѣ еллински учени почитжтъ сътворѣнието на живота отъ прѣмирнж и прѣестественнж силж. Не ся съмнѣвамъ, че профессоритѣ при «прометея» сж изрядни химици, способни геолози и отлични носолози, нъ като разсжждавамъ отъ обнародванията имъ и отъ миѣннията и твърденията имъ за въпроса на явяването животътъ върху земжтж и за происхождението на чловѣка убѣждавамъ ся, че никога не сж вникнжли въ глѣбоко и свѣдушно негово изучване, а като ся заслѣпили отъ поетическитѣ распорѣждання на Хекела, и навикнали отъ съчинѣнията си да вижджтъ въ всякъ феноменъ развиванието на механически законъ въ веществото, занимающия ся же съ проповѣдвания отъ тѣхъ иаучнѣ клонъ пропаднали въ заблуждение както ся бѣхж заблудили и други отъ събратията имъ. Повдигнжтото же противъ мене негодувание когато обявихъ теорижтж на механическия монизмъ като системж опрѣдѣлѣннж да вдигне всякъ мощъ отъ нравственния законъ, и да изгаси всяко почувствование благороднж мисль и прѣмирно влияние въ свѣстѣтж на народа достави ново доказателство за малкото внимание, което положи прѣзъ изучването височайшия отъ въпроситѣ. Никога не съмъ счелъ еднакво пессипистическото учение съ личность тж на почитающитѣго. И последователтъ на материалистическитѣ теореми може да изпълнява обязанность тж като ся показва не послѣдователнѣ къмъ своитѣ принципи, както и онзи който ся нарича християнинъ може да бжде прѣстжпникъ. Поведение домаино или общественно, интереси нравствени или икономически, почувствование нравственно, въ което не сж влѣзнали практическитѣ послѣдствия на теоретическия материализмъ, имжтъ силж, не рѣдко, да повѣджтъ индивидуума по пжтя на изпълняването обязанностьтж. Нъ нето и самитѣ прѣдстоятели на материалистическитѣ

идеи прикриватъ че послѣдствия непосредствени и необходими на собственитѣ принципи е отричането свободнитѣ на челоѣка воля, неповинността въ своитѣ дѣяния, унигожаването всякъ мощъ на нравственния законъ и пълното уподоблѣние на лукавитѣ и добродѣтелнитѣ дѣяния като проистекайки отъ безсъзнателни и механически причини. И когато прѣдолѣжатъ таки принципи уединъ народъ, тогава тѣлѣсната сила, повинностъ та и прѣстѣпничеството, развязаността на нравитѣ и стремлѣнието къмъ всякъ скотскъ охотъ ще прѣдолѣжатъ въ него; и тогава ще изчезнатъ по не обходимость и онѣзи индивидуални исклучения на материалиститѣ, които ся съобразяватъ въ практическия животъ съ собственитѣ си теоретически принципи, исклучения, които виждаме въ днешнитѣ общества прѣбивающи въ еднѣ атмосферѣ отъ духовни идеи, убѣждения религиозни и учения за повинностъ и различаване челоѣческитѣ дѣяния, съвсѣмъ противни на мнѣнията за механичността и за отричане го всякъ силъ и всякъ сжщностъ независимъ и по торнъ отъ веществото и отъ распорѣдажщитѣ го незначителни и неизменяеми закони.

И това всичко ще развиемъ на пространно въ вторитѣ часть на това списание, а тука сметохме за нужно да разяснимъ принципитѣ и идеитѣ си, за да не сж прѣтълкуватъ думитѣ и полагащото отъ насъ старание за отблѣсване теоритѣ като лъжливи и повреждащи нравитѣ. Естествоиспитатели, които не сж прѣдаватъ въ особно и сериозно изучаване нравственитѣ, психологическитѣ и философическитѣ въобще религиозни въпроси, лесно ся заблуждаватъ отъ теореми, които приписватъ всичкитѣ феномени и всичкитѣ изявлѣния на челоѣческитѣ дѣятелностъ и сътворяването всичко и самия челоѣкъ на механически причини, като замѣстватъ веществото на мѣсто Създателя и на мѣсто челоѣческия духъ. Тая наклонностъ стои въ самитѣ наклонностъ на духа, който е навикнълъ чрѣзъ изучаването тѣлата да издирва механическия законъ и механическитѣ причини въ всякъ феноменъ.

Отличнъ естество—испитателъ, като обогатилъ наукѣтъ чрѣзъ важни открития, прѣдсѣлателъ въ Английскѣтъ Академиѣ на физическитѣ науки, Сиръ Хумфрей Дави (Humphrey Davy) билъ въ младостѣтъ си единъ отъ по-фанатичитѣ материалисти. Никога като не вникналъ въ изучаването философическитѣ и религиозни въпроси и нето отклонилъ духа и изучаванията си отъ изслѣдването и испитването законитѣ на осъзателния и видимъ свѣтъ, считалъ идеитѣ за духовносттатъ на душѣтъ и убѣжденията за сътворѣнието отъ прѣестественѣ причинѣ като да нѣмѣтъ никоѣ субстанциѣ. Обнародвания отъ извѣстни Англичане учени, които опровергавали принципитѣ на безбожния материализмъ, убѣдили Дави да ся прѣдаде на сериозно изучаване височайшитѣ задачи, и за да це ся отвлича вниманието му въ обикновеннитѣ му занятия и въ многото му общественни сношения отипль въ Европѣ, много же время като изучавалъ въпроситѣ за субстанциѣ и сътворѣние на чловѣка измѣнилъ убѣжденията си за тѣхъ. «Работихъ, писувалъ, за да разберѣ еднаквостѣтъ на тѣлото съ духа и съ почувствованието. Нервитѣ извѣстно ся распространявѣтъ по тѣлото и съдѣйствувѣтъ, нъ въ каквѣ мѣрѣ и въ какво отношение не ми е възможно да узнаѣ; за прѣбиваѣщето обаче въ чловѣка духовно и безсмъртно начало обѣденъ съмъ вѣчъ безъ двоумѣние и съмнѣние. Напраздно търсимъ живота по полето на смъртѣтъ.» И не ся ограничплъ въ това просто публично отказване убѣжденията на младостѣтъ си, нъ като оставилъ обикновеннитѣ научни трудове прѣдалъ ся въ изучаването религиозното събитие и обнародвалъ важнейшето си съчинение, „последнитѣ дни на единъ философъ,“ чрѣзъ което независимо отъ всякъ догматъ и отъ всякъ метафизическъ теориѣ опровергналъ научно материалистическитѣ и безбожни мнѣния.

Тойзи великъ Английски естествовѣдѣцъ свършилъ си живота въ Женевѣ, гдѣто ся и погрѣбълъ, а върху издигнатия му Паметникъ начѣртала ся, съгласно съ изявенното въ завѣщанието му желание, рѣчьта «надѣвамъ ся,» въ коѣто ся оглавлявѣтъ и изявля-

вжтъ краснорѣчиво послѣднитѣ му религиозни убѣждения.

Тойзи образецъ нека бжде освѣтление на нашитѣ думи. Твърдѣ широки сж били химическитѣ и естествовѣденни познания на Омфрея Деви, нъ като припознавалъ че чрѣзъ тѣхъ не е могълъ да разрѣши въпроса, който положилъ прѣдъ съвѣстятъ си, прѣдалъ ся на особенни изучвания и чрѣзъ тѣхъ образовалъ убѣждения, които вдигжтъ почитаннитѣ отъ него принципи до колкото ся ограничавалъ въ анализирането механическитѣ закони на веществото.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

Отъ разискванитѣ до тукъ въпроси извличаме слѣдущитѣ заключения;

Естествовѣденнитѣ науки като приснособлявжтъ експерименталнжтж методж за изследване феноменитѣ на осязателния и видимъ свѣтъ и опрѣделявжтъ законитѣ, отъ които ся распорѣжджтъ не органическитѣ и органически сжщества, до колко то ся тѣзи распорѣжджтъ отъ закони постоянни и неизмѣняеми, не сж компетентни да разрѣшжтъ задачжтъ за първо то начало и за происхождение то на живота. Нъ тѣзи науки сж извѣстно компетентни да ся произнесжтъ върху всяко прѣдлагано въ тяхно имя решение като ся обявжтъ некомпетентни или докажжтъ лъжливостятъ и заблуденность тж на прѣдлаганно то рѣшение.

Когато наченвахме това списание положихме владѣжщж тж дилеммж върху прѣдлѣжаще то разискване. Сътворѣние или самоподвижно происхождение на живота и произведение на челоуѣка отъ другъ животенъ видъ. Трета хипотеза не сжществува, говори Вирховъ. Трета хипотеза не сжществува говори Хекель. Трета хипотеза не сжществува съгласно съ логикжтж, нето благословно може да ся измисли друга.

Хипотеза та за самопотвижно происхождение на живота ся анализира на двѣ тѣми, отъ кои то ся повдигжтъ два въпроса.

Самоподвижно происхождение съгласно ли е съ закони тѣ на природж тж или противно ли е спрямо тѣхъ?

Ако самоподвижно то происхождение е възможно спорѣдъ законитѣ на природжтѣ повдига ся другъ единъ въпросъ. Животътъ да ли е прoистекълъ самоподвижно или е земалъ друго нѣкое начало? Нъ ако самоподвижното происхождение е естествено невъзможно и ако тая теория е противна на природни тѣ закони, тогава другий отъ въпроситѣ ся разрѣшава отъ само-себе, а хипотезата за самоподвижното происхождение ся исключава определително и за всякога.

Подъ таквъ единъ възгледъ като разискавахме по-вдигнати тѣ задачи за происхождение то на чeловѣка и го разбирахме просто като едно отъ земнитѣ живи създавания, ограничихме обмислѣнията и наблюденията си вътрѣ въ сфержтѣ на биологическитѣ науки независимо отъ всѣко убѣждение и отъ всякъ религиознъ догматъ. Никакъ не приимае компетентность тѣ на изслѣдважщи тѣ механическитѣ и жизненни закони науки за разрѣшение задачи тѣ за начало то и происхождение то на чeловѣка, а теоремитѣ и истиннитѣ имъ приведохме за опровержение и оборване прѣдложенитѣ въ тѣхно имя хипотези.

Прѣдложение то за самобитие то на живота ся показва съвсѣмъ неоснователно и противно на експерименталнжтѣ истинж, прѣдложение то же за произведение то на чeловѣка отъ другъ животенъ видъ, ся показва естествено невъзможно, а исторически противно на извлеченията отъ палеонтологически тѣ изслѣдания. И тѣй една отъ хипотези тѣ на прѣдложенж тѣ дилеммж като ся исключи, истина та на другжтѣ, сътворѣние то на чeловѣка отъ прѣмирнж причинж, е повѣлителна и ся налага отъ строгость тѣ на логикжтѣ.

По опитний отъ Англиски тѣ привърженици на положителнжтѣ философиж, Стурт—Милль писувалъ, „ако ся доказваше че свѣтътѣ е земалъ начало щяше да бжде необходимо послѣдствие на това доказателство че начало то било прѣестественно, зацо по физически тѣ закони никакъ нещяхж да могжтѣ да доставжтѣ доказателство то на начало то имъ.“ (а). Това

(а) Милль. „Съчинения за Августъ Комтъ.“

миѣние като прилагаме върху жизненнитѣ задачѣ, виждаме че животътѣ като земалъ начало на земнитѣ въ время то, жизненнитѣ закони не можгѣ да ся тълкувѣтъ различно освѣнѣ че съществува сътворѣние прѣестественно, до колкото вай вече експериментално ся доказва, че животътѣ и закони тѣ за него неможгѣ да проистекѣтъ отъ първо то вещество, кое то ся распорѣжда отъ механически тѣ закони

Нѣ время е вече да излѣземъ отъ кръга на биологически тѣ и соматологически обсъждения. Время е да принесемъ разисквание то върху анѣронологическото поле.

БИБЛИОГРАФИЯ.

I

Като развивамъ въ първитѣ тѣзи часть на списанието си най важния отъ въпроситѣ вътрѣ въ границитѣ на естествовѣденнитѣ науки и приспособявамъ чисто експерименталнѣ методѣ не пристѣпямъ къмъ физическо или богословско размишлѣние или наблюдение. Четридесѣто годишнитѣ ми непрѣстанни изучувания естествовѣденнитѣ въпроси, които сѣ свързани съ анѣропологическитѣ задачи, удовлетворявѣтъ моя разумъ и поставѣтъ непоколебими моитѣ убеждения, нѣ понеже моитѣ думи не носѣтъ съ себеси научнѣ мощъ призовахъ за техно освѣтление и обяснѣние свѣтилото на звѣздитѣ на наукѣтѣ, а запотвѣрдѣние и изобличение всяко прѣдлагане принципитѣ и ученията на великитѣ тълкователи и изслѣдователи на физическитѣ закони.

По тойзи начинъ разисквахъ отдѣлно въ предважителни глави двѣтѣ главни основи на теоремитѣ на безбожия материялазмъ за происхожденнето на челоуѣка, а сега, като допълнавамъ разискванието, имамъ намѣрѣние да запознаѣ читателитѣ съ важни научни обнародвания, отъ които най вѣчето сѣ на последнитѣ три години, въ които най крайний отъ въпроситѣ сяразисква отъ естествовѣдци прѣдавшия специалновъ био-

логически изслѣдания и уничижителни разоренното на Хекела здание.

II.

ФОГТЪ (VOGT).

Четирма сж началниците на материалистическото около срѣдѣтѣ на нашия вѣкъ училище, Маленпотъ, Бюхнеръ, Фогтъ и Хекелъ. И двамата първи като ся завзели да распространявѣтъ общитѣ на материализма принципи, запознахж ни и съ нравственнитѣ имъ послѣдствия, а другитѣ двама като ся завзели особено съ задачитѣ за живота и за произхожданието на чловѣка всякога ся стараяли да покрижѣтъ непрострѣдственнитѣ и необходими послѣдствия отъ всякъ принципъ и отъ всякъ системж, която оспорява сжществуванieto на закони и на сили не зависими отъ механическитѣ движения и измѣнѣния на веществото.

Фогтъ и Хекелъ, като не ся задоволили съ обнародването чрѣзъ печата принципитѣ и идеитѣ си, прѣдприели научнж обиколкж по разнитѣ градове на Швейцарияж, Германияж и Австрияж и учили ученията на Демокрита, Лукреция и Ламетри като да е предлежало за ново нѣкое откриване нови закони и теореми. Дѣлото имъ ся олеснявало и отъ първитѣ възбуденни впечатлѣния ин аучни заблуждения отъ теорияжтж на Дарвина и отъ прочутото изнамѣрване черепи и скелети, които показвали сжществуванieto на другъ единъ видъ отъ чловѣкообразни сжщества, изпълнивши срѣдинѣтж между маймунѣтж и чловѣка. Нъ раепрѣсванни тѣ прѣди нѣколко годин тѣзи басни, испитани научно като събития, днесъ възбуджѣтъ ясно стъ тж; а хипотеза та за произведение то на чловѣка отъ млѣкопитающъ скотъ като ся прѣдложило отъ Дарвина за изучване и въ германияж ся изучила като неоспорима теорема. сега приема мѣсто между голѣмитѣ заблуждения на XIX вѣкъ, на Егеловия пантеизъмъ, на краниоскопж тж на Галля, на риномантижтж на Шахе и на Хекеловжтж родословнж лѣствицж. Като заминали въ врѣмјато на обиколкжтж си отъ града

Трѣсть и учили тамъ въ клубовѣтъ, въ театритѣ и въ други публични събрания чудовищнитѣ си теории, привлекли мнозина отъ младежитѣ и развълнували духоветѣ въ тойзи търговски градъ.

Малко подиръ тѣзи събития ся призовахъ да ся вчислиж и азъ между рѣдовни тѣ членове на научно-то въ града Трѣсть дружество подъ имято „Minerva“, и понеже бѣхъ длъженъ съгласно съ правилника му да прочетж поне единъ пжтъ прѣзъ годинжтж нѣкож статикъ върху нѣкож научнж темж, явихъ на управлѣшието че прѣдметътъ на първия ни разговоръ ще бжде опровергаване то теоремитѣ за развиване то въобще и за дарвиновж тж хипотезж въ частностъ. Въ опрѣдѣлениа день на моя разговоръ Хекелъ като ся завращаше изъ Египетъ заминуваше прѣзъ Трѣсть, гдѣто привлечениитѣ отъ него съ възстрѣгъ и съ голѣми демонстрациа го приехж, а вечерътж почетохж чрѣзъ присѣствие то си станалиа прочитъ въ събрание то. Знаяхъ че говоряхъ прѣдъ одушевленни тѣ съ възстрѣгъ отъ едни теории, кои то обявихъ за лъжливи и народоубивателни, нъ ся осѣтихъ че говорж въ срѣдъ слушатели, които почитжтъ убѣждения та на други тѣ и допущжтъ свободно то разискване, а признацитѣ на удобрѣнието, происходяци извѣстно отъ единомисленницитѣ ми, не прѣдизвикахж никаквж контрадемонстрациж отъ странж на приятелитѣ и привърженницитѣ на материализма и на теоремитѣ за развиването на живота. На утрешния день и двата мѣстни вѣстника обнародвахж твърдѣ благоприятни обсъждения за разговора, нъ очъртахж за много смѣло и буйно прѣдприемането на станалото публично нападане ученията на Фогта и на Хекела, най вече въ срѣдъ извѣстяванното отъ всякъдѣ прѣдолѣние на идеитѣ на материализма и на скептицизма. Цѣли дванадесеть години ся подвизавахъ отъ каедржтж на дружеството, като събирахъ и излагахъ еже годишнитѣ обнародвания и твърдѣния за теорижтж за развиването, а послѣдния прочитъ благородното перо, което много години ся показва къмъ мене твърдѣ справедливо и благосклонно, ако и да бѣше очъртало прѣдприятието за

смѣло и буйно, утвърдяваше обаче и исповѣдваше коренното прѣобращане и измѣняване мислитѣ и убѣжденията на слушателитѣ, за което измѣняване прияхъ и на самѣ и публично много признаци неоспорими. Това измѣняване ся дължеше на станалото отъ важни естествоиспитатели опровергаване мнѣнията на материализма, на доказването лъжливостътъж на прочутитѣ изводи отъ геологически изслѣдвания и испитвания, на станалото избличаване заблуждението въ обрѣтение черепи на непознатъ маймуно-человѣкообразный видъ прѣдъ Студгардското събрание на анѣрополози, на Фогтовото разкаяние върху по важнитѣ основи на монадистическитѣ теореми и на станалото отъ Фогта опровергаване и осмѣяване родословнѣтъж лѣствицѣ на Хекела за опрѣдѣляване животнитѣ видове, отъ които произхожда человѣкъ. За тѣзи раскаяния ще изложимъ тука малко нѣщо като испровождаме желанѣщитѣ да ся запознаѣтъ съ всичкитѣ подробности и съ новитѣ размишлѣния на Женевския профессоръ, къмъ списанието му «За дарвиновитѣ ереси.»

Фогтъ като училъ отъ профессорскѣтъж каедрѣж чрѣзъ първитѣ си списания теоремитѣ за самоподвижното произхождение на живота, оставилъ ся отъ тѣхъ подиръ повтарянето на опитванията на Пастѣора въ Германиѣ отъ Суана и Стулча и въ Англиѣ отъ Тиндала. «Теорията за самоподвижното произхождение на живота, казалъ, по настоящему е вѣнъ отъ сферѣтъж на наблюдението и на опита.» И понеже не ся ограничилъ въ това исповѣдане и въ отвлеченното и отричано раскаяние прѣдприелъ да докаже че „различнитѣ животни видове не ся произвѣдени отъ едно първосъздание, както училъ до 1886-тъж годинѣ, нѣ отъ много родоначалници ся сж съставлявали классове отъ едновидни сжщества и семейства отдѣлни по между и неимѣѣщи никакво отношение въ произвождането.“ Теорията за развиване животътъ на всѣкъждѣ като ся напаждала, « прѣтърпя трърдѣ сериозни удари отъ мъжѣе надлежни и никакъ непрѣдупрѣдени, каквито сж били първитѣ ѣ привърженници Фогтъ и Романесъ. Тя като има едно относително достоинство ще задържи особен-

но положение, нъ слѣдъ малко ще се вчисли между различнитѣ и разнovidни страдания, които напраздно ся сж положили за вдигане покривающия първото начало на живота покровъ“ (а).

Най важното отъ раскаянията на профессора Фогта е онова, което се отнася къмъ обявенния тържественно отъ него и отъ Хекела животопроисходителния законъ, който ся изобразилъ както слѣдва;

Человѣчески зародишъ прѣмичува отъ зачатieto до пълното марфозиране и до рождението прѣзъ различни марфологичесхи промѣнѣния съответствуващи точно въ образитѣ на всички тѣ живи същества. отъ които произхожда челоуѣкъ съгласно съ родословиятъ лѣствицѣ на Хенела. Както първото явивше ся на земятъ живо същество е било клѣтка проста, изъ която ся сж произвели рибитѣ и отъ тѣхъ прѣсмикающитѣ ся, и отъ тѣзи жабитѣ, кониклитѣ, вълцитѣ, маймунитѣ и отъ тѣхъ челоуѣкътъ, тѣй върви въ корема на майкѣтъ и морфозирането на челоуѣка като ся измѣнява отъ клеткѣ въ образъ на насекомо и приема послѣ други диаморфози приблизителни до рибитѣ, до прѣсмикающитѣ ся, до маймунитѣ и най послѣ до челоуѣковиднъ зародишъ. Този феноменъ ся е очерталъ като животопроизводителнъ законъ на развиването на зародиша въ чрѣвото на майкѣтъ (онтогенезисъ), която съответствува на развиването на видоуѣтъ, отъ които челоуѣкътъ произхожда (филогенезисъ). Този законъ като ся разгласилъ и смутилъ духоуѣтъ започнало ся наблюдението и проверяването на феноменитѣ и ся показало, че показаннитѣ феномени и утвърдяваннитѣ метамерфози на зародиша и опрѣдѣлѣния изъ тѣхъ законъ били порождения на фантазиѣ за подкрѣплѣние теоремитѣ за развиване на живота. А подиръ станалитѣ тѣзи проуѣрявания и наблюдавания Хекелъ ся принѣдилъ да исповѣда явно, че при сравняването феноменитѣ на зародиша въ майчиното чрево (онтогенезисъ) съ развиването видоуѣтъ (филогенезисъ) забѣлѣзвѣтъ ся нѣкои праздности и нѣкои

(а) Journal des Savants. 1889 Септември, стр. 556.

измѣнѣния въ зародиша не съотвѣтствуващи на произвождането видоветѣ и на филогенетическитѣ въобще феномени и изявявалъ надеждж, че съ минуването на врѣмьта като ся открихтѣ нови събития, тѣзи щяли да показвхтѣ справедливостѣ на родословнижтѣ му лѣствицж, нѣ не можеше да скрие, че предлагания животопроизводящъ законъ славнитѣ професори и отличнитѣ геолози отхвърляли. И обаче спрямо исповѣданнитѣ праздности и не съвършенства и отхвърлянето всеизвѣстния законъ „на мѣдри учени мѣже“ Хекелъ слѣдвалъ да учи, че откриенний законъ на живото-происхождението обезопасилъ въстържествуването на неговитѣ и на Фогта идеи.“ Отъ сега, говорилъ въ едно отъ прѣподаванията си, дуализмѣтъ (сжществуванието на тѣло и на духъ) нѣма защо да сжществува, а идеята на монизма ще въстържествува въ всичкитѣ клонове на философижтѣ“ (а).

Нѣ Женевский профессоръ, ако и да не оставилъ убѣжденията си за развиване животѣтъ, обсждилъ обаче, че не е прилично нето достойно за научнж честность да постоянствува въ избличенното заблуждението.“ Повѣрвахъ, рекълъ, и чухъ животопроисходителния законъ, нѣ исповѣдувамъ заблуждението, въ което съмъ пропадналъ. Спорѣдъ прѣдлагания тойзи законъ феноменитѣ на онтогонижтѣ съотвѣтствуважтѣ на филогенетическитѣ феномени. Зародишитѣ прѣминуважтѣ въ малко время прѣзъ собственитѣ си фази, прѣзъ които е прѣминала породата въ развиването си. Нѣ тѣзи гармонии, върху които ся основава начертанный законъ и въ които много время вѣрувахъ, сж съвършенно лѣжливи, защото свѣдушно изучване зародишитѣ убѣдило мя е, че гармонитѣ на зародишитѣ сж съвършенно различни отъ диаморфозиранныитѣ животни“. Фогтъ като пристѣпилъ къмъ съвършенно практически и зоологичеeki наблюдения за доказателство на тѣзи твърдения привежда слѣдущитѣ. „Знаж, че и други (намекава събрата Хекела) почувствуваж тѣзи противности, нѣ на мѣсто да ся оставѣжтѣ отъ нау-

(а) Хекелъ. „Уроки за челоѣкопроисхождението.“

ченъ догматъ, който нѣма вече никаквж дѣйствителностъ, измислили друго нѣщо. Говоряхж за поддѣлано емвриорождение! Нещастна логико, колко тя мжчжтъ! Природата испорчува себе си! Природата искривява собствения си планъ и вкарува инородни елементи, които расклащжтъ закона на животопроисхождението. Да не би тая поддѣлка да ся е измислила и да ся е отдала на природжтж? Проклятъ зародишъ, който ся не повинявашъ на положенния отъ единъ само началникъ на наукжтж законъ! Ще ти опятнимъ и ще ти обвинимъ като прѣстѣпникъ“ (а). Несжществующия тойзи и фантазиалнъ законъ призовалъ Хекелъ прѣдъ събранието на Германскитѣ естествоиспитатели когато прѣдлагалъ да ся замѣсти, спорѣдъ философическитѣ прѣдания, теорията за самопроисхождението на живота съ учението на сътворѣнието. „Наистиннж не можж, говорялъ, да добавж нѣкое доказателство за справедливостжтж на ембриологическитѣ ми и филогенетически твърдѣния, защото тии не можжтъ да ся докажжтъ точно нето експериментално.“ Нъ ако съвършено не знаеме работитѣ, ако не знаемъ нищо за съжжа на органическжтж и неорганическж природж, ако теоритѣ ни за самопроисхождението на живота и на чловѣка ся сж доказали лъжливи, по кое право ще прѣдставимъ на народитѣ еднж хипотезж като еднж истинж, и еднж задачж като еднж научнж теориж? Това като казалъ Несторътъ на Германскитѣ физиолози събранието отхвърлило станалото прѣдложение и избавило съвѣстьж на юношество отъ научно заблуждение, което води къмъ прѣмахване всякж нравственнж и религиознж истинж и къмъ разслаблѣние всякж мисълъ.

И обаче теории отъ самия Хекелъ очъртавани за високорѣчие, което не приема твърдо и експериментално разискване, осждени и посмѣявани отъ едноотъ измислившитѣ ги и почитающитѣ ги и отблъсвани отъ събранието въ Германиж на естествоиспитателитѣ, прѣподавжтъ

(а) Писмо на Фогта. Виджъ „Revue Scientifique“ 16 Октовия 1886.

ся на ученицитѣ на народния въ Гърциѣж университетъ за неоспорими научни истини! Нашето периодическо, говоряж редакторитѣ на „Прометей“ въ единъ отъ листовеѣ му, ся чете ненаситно отъ ученицитѣ на всичкитѣ училища въ университета. По злощастию нѣмаме никоѣж причинѣ да възбуждаме съмнѣния върху това твърдѣние!

III

БЛАНКАРДЪ (BLANCARD).

Отличенъ лѣкаръ и чрѣзъ удобрѣние приетъ физиологъ, членъ въ Академиѣжтѣ на физическитѣ науки, Бланкардъ, като ся прѣдалъ въ изучването теоремитѣ за происхождението на живота и обиколилъ всичкитѣ страни, гдѣто могълъ да забѣлѣжи важнѣж нѣкой феноменъ, отъ Сицилиѣж, гдѣто горѣщината силно развива живота, до пещерѣжтѣ на Аделсбергъ и събралъ много събития и наблюдѣния, обнародвалъ трактата си въ год. 1888 за „живитѣ сжщества.“ Ето на кратко основнитѣ начала на Бланкарда, които той развива и разяснява чрѣзъ много зоологически събития и наблюдения.

Явяването на живота върху земѣжтѣ е, спорѣдъ известния франпуски физиологъ, тайнственна загадка за чловѣческия разумъ. Сжществували сж епохи, прѣзъ които не ся е явявала ника я дия отъ животъж върху нашѣжтѣ планетѣж, а единъ день земята се покрила съ живи сжщества и ся създалъ чловѣкъжтѣ; при всичко же, че веяко научно старание за истѣлкуване феномена ся доказа праздно, чрѣзъ станалитѣ обаче изучвания и издирвания и чрѣзъ разни опитвания изслѣдихме точно и научно слѣдуюжщитѣ двѣ истини:

а). Животъжтѣ не можеше да ся произведе отъ неорганическото вещество, и първѣ да ся яви на земѣжтѣ отъ само-себе. б). Чловѣкъж не можеше да ся произведе чрѣзъ развиване и метаморфозирание отъ другъ животнѣж видъ спорѣдъ ученията на Дарвиновѣжтѣ теорияж. Теорията за самопроизхождението на

живота и за маймунообразното произведение на чело-
вѣка е не приета, а е едно съвършено заблуждение,
ослѣплѣние и научно обѣщение. Разнообразието на
физическитѣ феномени въ прѣподаването живота, слѣ-
дува да говори Бланкардъ, и безпрѣдѣлното разно-
образие на живитѣ сѣщества отъ сѣщия видъ отво-
рили широчайше поприще на фантазиѣтъ на Дарви-
на, който прѣдложилъ хипотезѣтъ, спорядъ кождо
природата пристѣпила самоподвижно отъ промѣнѣние
къмъ промѣнѣние, догдѣто произлѣзълъ видътъ чело-
вѣкъ, подобно както скоторазводителътъ измѣнява обра-
за и навицитѣ на индивидуумитѣ и ги прѣподава наслѣд-
ственно на потомцитѣ. Нѣ който е произвелъ толкова раз-
нообразия на индивидууми сполучилъ ли е нѣкога да ме-
таморфозира инѣкожъ новъ породж или новъ видъ?
Изумително разнообразие на гжлжбе Дарвинъ и първи-
тѣ му послѣдователи произвели различавани по вели-
чинѣтъ и по цвѣта, по човкѣтъ и по коститѣ, по образа,
по нозѣтъ и по навицитѣ, нѣ видѣтъ ся запазилъ не-
измѣнимъ и непоколебимъ, а пакъ съединѣнието на
по отдалечаѣщитѣ ся по образа индивидууми, твър-
дѣ плодотворно. А когато Дарвинъ поискалъ да опрѣ-
дѣли чрѣзъ примѣри начинитѣ, по които природата
самоподвижно работила и могла да произведе различ-
нитѣ видове и челоуѣка чрѣзъ метаморфозирание май-
мунообразнѣтъ скотъ, а не намѣрвалъ него въ приро-
дѣтъ него въ скотоводството дирѣж отъ образецъ,
или нѣкожъ пропорционалность на такви измѣнѣния,
принждилъ ся да създаде чрѣзъ фантазиѣтъ си, как-
то самъ исповѣдувалъ, като говорялъ: „допустнете
ми да ви дамъ два фантастически образеца“ (I must
beg permission to give one or tw imaginary illustrations).
Нѣ подиръ съновидението добрѣ е да дойдемъ въ
дѣйствителностѣтъ, слѣдува да говори писателътъ на
списанието за живота, а дѣйствителноститѣ изаклученията
отъ научнитѣ изслѣдвания и испитвания оборвѣтъ и
отъ основи прѣобрашѣтъ хипотезѣтъ за прои. хожде-
нието на челоуѣка отъ друго нѣкое животно произве-
дено чрѣзъ метаморфозирание или чрѣзъ явяване на
земѣтъ отъ само-себе.

Многоученний лѣкаръ не ся произнося утвърдително върху важния въпросъ чрѣзъ догмати нето чрѣзъ прѣвъсходящи теории и разисквания, нъ като испитва и опрѣдѣлява законитѣ на прѣподаването живота чрѣзъ изучването феноменитѣ и събитията, които ся сж изслѣдили точно въ прѣподаването и съхраняването живота на рибитѣ, на пчелитѣ, на на сѣкомитѣ, на зайцитѣ, на овцетѣ и на другитѣ скотове, и анализира направенитѣ опитвания въ Америкж и въ Европж отъ зоолозитѣ и скотоводцигѣ, отъ миналия вѣкъ до сега, и призовава върху тѣзи опитвания мнѣнията и изучванията на по важнитѣ зоолози дохожда до едни заключения експериментални и неоспорими, които утвърдявжтъ и опрѣдѣлявжтъ несклончивия и неопрѣдѣленния отъ сждбжтж физически законъ за неизмѣняемостъж на животнитѣ видове. Нѣмамъ намѣрение тука да ся завзимамъ съ анализирането изучваннитѣ събития и опитвания отъ писателя, а щж ся задоволяж да изобразж общитѣ заключения на списанието въ XII главж.

„Дарвиниститѣ, говори Бланкардъ, нето едно събитие или нѣкое експериментално наблюдение не сж притурили при онѣзи за прѣподаването живота на скотоветѣ и на челоуѣка. Привожджтъ събития познати на всичкитѣ естествоизслѣдователи и отъ тѣхъ извличжтъ заключения научно несжществующи и съвсѣмъ фантазиални прѣдъ всякж сериознж логикж. На тѣзи праздни и фантазиални теории противопоставихъ въ това списание събитията и експерименталнитѣ истини, които зоолозитѣ сж утвърдили и сж приели, а заключението отъ изучванията ни всякога е било постоянно и явно: противоположность между теориитѣ на самопроисхождението и дѣйствителностьж на работитѣ. Полаганнитѣ отъ челоуѣческжтж дѣятелность старания за измѣняване видоветѣ не само останжжж праздни, нъ поставихж неоспоримъ закона за неизмѣняемостъж на видоветѣ, защото и самитѣ разнообразия въ вида изчезнувжтъ щомъ изчезне положенното искусство и дѣйствие. Естественната невъзможность въ измѣняването видоветѣ доказва ся чрѣзъ множеството на станалитѣ прѣзъ

много години опитвания. Прѣдставлявжтъ ни борбжтъ за сществуванieto като обезопасяжщж живота на по силнитѣ организми, увѣрявжтъ ни че разнообразията и измѣнлїията на морфологическитѣ характеристики или и на инстинктитѣ ся овѣковѣчавжтъ и ся развивжтъ чрѣзъ паслѣдственното прѣподаване, увѣрявжтъ ни за важностж на климатическото влияние и на обемлемостж върху инстинктитѣ и навицитѣ на живитѣ сщества. Нѣ изслѣдването природжтъ, слѣдва да говори прѣвѣсходний между лѣкаритѣ и физиолозитѣ въ Франциж, ни отдалечава отѣ фантастически съница. Типоветѣ на видоветѣ ся сж различавали прѣзъ миналото время и ся пазжтъ неотклончиво и неизмѣнливо въ срѣдъ безчисленнитѣ разнообразия. Прѣдъ наукжтъ и прѣдъ дѣйствителностж на работитѣ не сществува никое съмнѣние. Неплодието на неподлиннитѣ рождения и повращанието имъ въ нѣкой отѣ сроднитѣ имъ типове не допуцжтъ нето възбуждане съмнѣние. Говоржтъ ни, че развиването на живитѣ сщества е продължително и успѣшно, нѣ дѣйствителността на работитѣ ни доказва че развиването на живитѣ сщества има за граници отличителнитѣ чѣрти на вида, и никакъ не ся пробавлява по нататъкъ отѣ границитѣ на тина, на който принадлежжтъ. Шумътъ на Дарвиновжтъ системж лесно се тълкува. Дарвинъ ся обѣщаль да разрѣши великжтъ задачж, обѣщаль ся да открие происхождението на чловѣка чрѣзъ станалитѣ самоподвижни метаморфози на маймунообразнитѣ скотове, и като призовавалъ събития истиински и неоспорими изважда отѣ тѣхъ фантазиални заключения противоположни на физическитѣ закони.

„Спрямо таквжъ еднж теориж благочестивитѣ ся въземжтели като мисляли, че чрѣзъ неж ся докачжтъ религиознитѣ имъ убеждения, а материалиститѣ скачали отѣ радость щомъ си помислили че ся е дало отѣ Дарвина разясняванието за происхождението и сътворението на живота; и еднитѣ и другитѣ напраздно като ся възмжщавали и скачали, усилли произведенния отѣ дарвиновжтъ хипотезж шумъ. Защото и ако ся доказваше научно че всичкитѣ живи сщества, които

покриватъ земѣтъ ся произвождатъ и произхождатъ отъ една саможива клетка събитието на явяванието животътъ върху земѣтъ нѣмаше да бжде по разяснѣно нето по малко извънредно и чудесно отъ колкото твърдѣнието за явяванието още отъ начало върху земѣтъ на всякъ единъ отъ видоветъ. Ако ний които изслѣдваме природѣтъ имахме нѣкой признакъ, който да свидѣтельствува за вѣроятносттатъ, че едно животно творение ся произвежда отъ маймуновидно същество, щяхме да приемемъ и щяхме явно да обявимъ това безъ никое двоумение, защото зарадъ насъ всяка откривана истина на физическитъ закони е имѣние и печалба много-цѣнна и благородна“. И тѣзи думи повторилъ мъдрий мъжъ прѣдъ събратията си когато представилъ трудаси въ едно отъ заседанията на Академиѣтъ на наукитъ

IV.

КАТРЕФАЖЕ (QUATREFAGES).

Длъговременно приятелство и взаимно уважение и почитание свързвало двамата естествоиспитатели, Карла Дарвина и профессора Катрефаже. Тойзи послѣдний видялъ съ жалость отхвърляното си прѣдложение за избиране английския естествоведецъ за членъ кореспондентъ на Француския институтъ, нѣ на конецъ прѣдложение то муся увѣнчало съ сполукъ подиръ положенни отъ него много старания. Никой не опровергналъ дарвиновитъ хипотези съ поголѣмо доказателство и съ научнѣ силѣ съ колкото приятелътъ му въ франциѣ, нѣ никой съ по голѣмѣ искренность не е запозналъ европейския материкъ съ системѣтъ на Дарвина колкото Катрефаже. Когато тойзи послѣдний испратилъ въ Англиѣ на приятеля си шрвитъ опитвания за опроверженіето, Дарвинъ писалъ къмъ него: “Никакъ не е възможно да изложи человекъ идеитъ ми по право и по пълно (въ допуснѣтитъ на тебе страници отъ периодическото на двата Мира) отъ колкото ти си направилъ. Когато прочетохъ вторѣтъ часть отъ изложениетоти и видяхъ подъ кой благовиденъ възг-

лядъ си прѣдставиль теориѣтъ ми, помислихъ че си привлечалъ мнозина къмъ моитѣ мнѣния. Нъ подиръ прочитанието послѣднѣтъ часть оставихъ довѣриетоси. Щъ ти кажъ обаче съ всичкѣтъ си искренность, че прѣдпочигамъ твоето опровергване теоремитѣми, отъ колкото изобилуванитѣ отъ други къмъ мене похвали “(а).

Катрефаже не е прѣстаналъ отъ год. 1870 да обнародва съчинения отъ голѣмъ стойность за изобличаване заблуждаването на дарвановѣтъ хипотезъ и искривѣщитѣ ъкъ Германски естествоизслѣдователи. “И нѣкога, говорялъ въ списаниетоси за, “человѣчкия родъ”, изявихъ убѣжденията си съ всичкѣтъ си свобода, а като похвалихъ най вече отъ всичко научнитѣ изслѣдвания и изучвания на събрата си Дарвина, осъждахъ дързкитѣму и научно недопускаеми хипотези. Разбирамъ чародейството, което упражнявала върху духа на нѣкои учени дарвиновата хипотеза за происхождението на человѣка а и азъ отъ неѣ щяхъ да бждѣ измаменъ и заблуденъ, ако за малко ся бѣхъ отдалѣчилъ отъ принципитѣ на положителнѣтъ наукѣ и отъ събитията, нъ и научнитѣ истини и законитѣ на природѣтъ и всякидневнитѣ изслѣдвани точно събития изобличавѣтъ теоритѣ за происхождението на человѣка чрѣзъ предполагаемитѣ метаморфози, които теории показвѣтъ явно ненаучностьтъ и неоснователностьтъ имъ. Разбирамъ борбѣтъ за сщесвувание на живитѣ творения, коѣто изслѣдилъ точно и самъ Лафонтенъ; никой неоспорява прѣминуването чъртитѣ на живитѣ индивидууми въ потомцитѣ, а всички знаемъ безграничното разнообразие и мета-морфозирание на домашнитѣ животни, нъ тѣзи какво отношение имѣтъ къмъ теориѣтъ за мета-морфозиранието и произвождането единъ видъ отъ другъ, и кое научно право ни допуца да приемемъ еднѣ хипотезъ, която е противоположна на преподаванието живота? Ето отъ коѣ точкѣся отдѣляемъ отъ дарвиновѣтъ теориѣ. Никой видъ не ся произвожда отъ другъ. Ако произвождането говедото отъ коня е физически невъзможно, какъ могѣ да при-

(а). Journal des Savants. Априлия 1890 Септемвриа, стр. 223.

емж и по какво право щж научж други произвожда-
нето на чeлoвѣкa oтѣ вѣдa нa мaймунитѣ или oтѣ
другѣ мaймунo-чeлoвѣкooбpaзeнѣ вѣдѣ, кoйтo нeтo сж-
щeствувa, нeтo e сжщeствувaлѣ? Дaрвинѣ утвѣрдѣвa чe e
прoизвeлѣ 150 рaзнooбpaзни гжлжбe. Тoвa събитѣ e
вѣрнo, цѣ и тo съ другитѣ зaeднo oсжждa теoриѣжтж
мy, зaщeтo вѣ срѣдѣ eднo кoвo рaзнooбpaзѣe гжлж-
бeтѣ сѣ зaпaзилѣ фѣзиoлoгѣчeскѣя съжзѣ нeизмѣ-
нимѣ кaктo и чeртитѣ нa свoя вѣдѣ, a кoлкo тo и дa
сѣ сж oтдaлeчилѣ пo oбpaзa и пo aнaтoмѣчeскoтo сѣ
устрoйствo, съeдинeниeтo имѣ пo мeждy сѣ e зaпa-
зилo, и мнoгo пo плoдoтвoрнo мeждy oнѣя, кoитo при-
нaдлѣжжтѣ нa рaзнooбpaзѣя твѣрдѣ мнoгo oтстoящи
пoмeждy. Искyствeннитѣ рaзнooбpaзѣя, кoитo чeлoвѣ-
чeскaтa прoмишлeннoстѣ прoизвeждa, сж и пo вaжни
и пo мнoгoчѣслeнни oтѣ oнѣя нa прирoдѣжтж. Нeтo
нa кoнeтѣ, нeтo нa гoвeдaтa, нeтo нa гжлжбeтѣ рaз-
нooбpaзѣятa сѣ сж прoизвeлѣ oтѣ прирoдѣжтж сaмo-
пoдвѣжнo, нѣ чeлoвѣкѣ кaтo съeдинѣвaлѣ индѣвѣдууми
рaзлѣчнѣ пo вeлѣчинѣ, цвѣтѣ и oбpaзѣ прoизвeлѣ рaзнoo-
бpaзѣятa имѣ, нѣ нeвѣзмoжнo стaнaлo вѣ прoмиш-
лeннoстѣж прoизвoждaнeтo нoвѣвѣдѣ, ищoмѣ изчeзнжтѣ
дѣйствиѣятa нa чeлoвѣкa зa зaпaзвaнe рaзнooбpaзѣятa,
изчeзвжтѣ съвѣршeннo и прoизвѣдeннитѣ и свѣдѣтeл-
ствувжтѣ пoстoяннoстѣж и нeсклoнчѣвoстѣж нa зa-
кoнa зa нeизмeнѣeмoстѣж нa вѣдoвeтѣ. И oбaчe теoри-
ятa нa Дaрвинa сѣ oснoвaвa исклoчѣтeлнo вѣрхy фѣ-
зѣчeскѣжтж нeвѣзмoжнoстѣ дa сѣ прoизвeдe eдѣнѣ вѣдѣ
oтѣ другѣ! И сeгa питaмѣ, слѣдѣвa дa гoвoри oтлѣчнѣй
eстeствoвѣдeцѣ, питaмѣ всѣкѣ учeнѣ свoбoдeнѣ oтѣ прѣд-
рaзсждѣци, oснoвaвaмe ли сѣ хѣмѣчeскитѣ, фѣзиoлo-
гѣчeскѣ и фѣзѣчeскѣ теoриѣ и хѣпoтeзи вѣрхy твѣрдѣ-
нѣятa и дaннитѣ, кoитo сѣ дoкaзвжтѣ зa eстeствeннo
нeвѣзмoжнѣ и прoтѣвoпoлoжнѣ срѣщy пoзнaтѣ и дѣй-
ствувжщи прѣдѣ нaсѣ фѣзѣчeскѣ зaкoнѣ? Нe, нe. Нѣй
нe мoжeмѣдa пoжѣртвoвaмe нaучнѣжтж яснoстѣ и свѣ-
тилoтo нa събитѣятa вѣ oстрoумнѣ нѣ oснoвaтeлнѣ
хѣпoтeзи, нeтo мoжeмѣ дa сѣ oтдaлeчѣмѣ oтѣ изслѣ-
двaннитѣ тoчнo нaучнѣ пoзнaнѣя чрѣзѣ мнoгoврѣмeннѣ
eкспeримeнтaлнѣ изслѣдвaнѣя и испѣтвaнѣя зa дa при-

емемъ овѣхтели хипотези и неосновани върху събития или върху нѣкое логично начало. Хекелъ ни прави честь съ прѣдположението че не сме непосредствени на маймунитѣ потомци, нѣ че прѣди насъ трѣба да е сжществуваля посрѣдственъ скотъ на когото образа не знаемъ нето чъртитѣ. Когато спи той създава въ сьнѣ новия животнъ видъ, а пакъ кога е буднъ нарича създаването на сьна си челоуѣкомаймунж! Добрѣ, нѣ кждѣ сж другитѣ на тойзи новъ видъ маймуни? Дири отъ тойзи видъ, не сжществуважтѣ, нѣ извѣстно трѣба да е сжществуваля посрѣдственъ видъ, отговаря Хекелъ, теорията ми ако е истина. Тѣй за доказване истинжтж на теориитѣ си призовава сжществуваието на челоуѣкомаймунувиденъ скотъ, и за доказване сжществуваието на сьнувания тойзи видъ Хекелъ призовава истинжтж на теориитѣ си!

Нашийобаче лѣкаръ г. Диамантопулъ ни провозда при Хекела, за да почерпимъ отъ него научнж истинж и съ неж да замѣстимъ религнознитѣ си убѣждения!!!

Като испиталъ въпроса независимо отъ собственжтж теориж Катрефаже ся повраща пакъ въ неж кждѣ края на списанието. Религията, говори, не е въ всичко присвоителнъ характеръ и изъ отвѣнъ налаганъ, а проистича отъ естественж наклонность и отъ вроденж въ челоуѣка способность развиванж съразмѣрно съ обстоятелствата или съвсѣмъ ослаблѣнж и зависимж отъ свободнжтж силж на челоуѣка.

По причинж на прѣподаванията анеропологижтж като бѣхъ длженъ да изучавамъ и да изслѣдамъ различнитѣ челоуѣчески племена издирихъ аеизма между опитоменнитѣ и диви народи, нѣ несрѣцнахъ нето едно диво или опитомено племя лишено отъ свърхмирни идеи и убѣждения. Аеизма узнахъ у индивидууми, усистеми и у училища, каквито ся бѣхж прѣдложили въ Европж прѣзъ миналия вѣкъ и днесъ ся прѣдлагжтѣ, нѣ никждѣ на земжтж не е сжществувало нето сжществува племя или часть отъ племя безбожно. Ето заключенията ми отъ многоврѣменнитѣ ми издирвания, въ които не съмъ вникналъ като вѣрнъ,

а като научно испитуващ и като естествоизследовател. Наистинна срѣщнахъ дѣтински и необикновенни религиозни идеи и суевѣрія, нѣ за испитуващия събитията естествоизследовател начинътъ на убѣжденията е безразличенъ, а вѣруващия въ сществуването на свѣрхмірни сили и на бѣдещъ животъ е богочестивъ. Направенитѣ и въ минало время наблюдения и дневнитѣ издирвания доказаватъ, че богочестие е общъ характеръ на чловѣчеството, а атеизмътъ е безтактично и паеологическо на душата състояние“ (état erratique)(a)

Нѣ по кой начинъ въ нашитѣ дни ся сж учили и до гдѣ ся сж повѣрували като странни хипотезитѣ и теоремитѣ за маймунообразността на чловѣка? Много и отъ различно естество обстоятелства, говори Катрефаже, сж расклатили на мнозина прѣзъ миналия вѣкъ древнитѣ религиозни по прѣдание убѣждения, като завели мнозина и до свѣршенното отричане. Нѣ тогава изникваше по необходимостъ въпросътъ за началото на свѣта и за происхождението на чловѣка; отхвърлившитѣ же религиознитѣ убѣждения поискали отъ науката разрѣшението му. Нѣкои повърхостно учени като неземали прѣдъ видѣ полагааннитѣ граници въ научнитѣ издирвания относително къмъ самото естество на работитѣ, привели въ животъ древни фантастически нѣкои теории, и повѣрували че би могли чрѣзъ тѣхъ да опрѣдѣлятъ научно самоподвижното происхождение на живущитѣ върху земята сщества; по тойзи плъзливъ пѣтъ като ходили отклонили ся въ криви умозаключения и твърдѣния и ся опили отъ собственитѣ измишлѣния на болнакавайтъ си фантазия. А като отхвърлили и не зачитали за нищо събитията и научнитѣ истини, пропѣдили обработенитѣ си отъ по-напрѣдъ идеи до крайностъ съ иронии и прѣзирање всичкитѣ тълкователи на науката колцина не сж ги послѣдвали въ заблудения пѣтъ. Тѣзи смѣли чловѣци ся сж ржкоплѣскали, защото отъ една страна сж призовали името на науката, а отъ друга удовлетворявали висканията на жела-

(a). „За чловѣческия родъ“. Гл. XXXV.

ещитѣ точното изслѣдване и опрѣдѣляването начало на живота и происхождението на чловѣка далеч отъ всякъ религиознѣ идеѣ и отъ всяко убѣждение. По злощастию на мѣсто да ся оставѣтъ лѣжливитѣ и заблуденни теории чрѣзъ наукѣтъ, нѣкои богословци прѣдприяли опровержението имъ чрѣзъ религиознитѣ догмати, и тѣй едно разискване съвършено научно измѣнило ся на религиозно и распалило духоветѣ на двѣтъ страни.

Четиридесять години ся е подвизавалъ ученний профессоръ съ подвига на наукѣтъ и на истинѣтъ, а сега ся радува и весели като глѣда геологическитѣ изслѣдвания да потвърдявѣтъ прѣдсказанията и убѣжденията му, германскитѣ же анѣрополози да считѣтъ за своѣ славнѣ честь, че не сѣ ся отвлекли по безумието на еднородцитѣ си Хекела и Молешота, а Французскитѣ естествоведци че прѣдприели прѣзъ миналѣтъ годинѣ да обнародвѣтъ енологическѣ библиотекѣ за събиране и склаване напрѣдѣцитѣ на чловѣческѣтъ наукѣ и избрали него едногласно за съчиняване първия въводителенъ трудъ подъ надсловъ, „За чловѣческитѣ племена.“

Въ това съчинение Катрефаже не развива нето нови теории нето нови епихейрими, нѣ като анализира всичкитѣ направени наблюдения и геологически изслѣдвания прѣзъ послѣднитѣ години до 1887 год., доказва че заключенията отъ тѣзи потвърдявѣтъ развиеннитѣ отъ него въ прѣдварителнитѣ списания принципи и теории, и оборвѣтъ изъ основи и поставѣтъ недостойно за разискване всяко прѣдложение и всякъ хипотезѣ за самоподвижно происхождение на живота или за произвеждане чловѣка отъ друго живо сѣщество. Както и самото явлѣние на анатомическото и морфологическо сравнѣние на чловѣческото тѣло съ тѣлото на маймунитѣ, чрѣзъ което ся сѣ измамвали по проститѣ, ся распрѣсна и исчезна прѣзъ послѣднитѣ години, мнозина отъ физиолозитѣ като показали важностѣтъ на анатомическитѣ и физиологически различия и отстояния на чловѣческото тѣло отъ тѣлото на скотовотѣ, а материалистѣтъ Хжкцлей подирѣ

много изучвания и издирвания рекълъ, „че криви заключения правятъ успоряжщитѣ раздѣляжщитѣ устройството на чловѣческото тѣло безднж отъ оноа на маймунитѣ.“

Нѣма да повторимъ тука що сме казали въ вторжтж главж на въведението за послѣдното списание на славния профессоръ, което ся обнародва въ 1891 год., и чрѣзъ което ся особенно завзе за опровергането мнѣнията на Хекела (а). Читажщий въ това списание разискванията изумлява ся наистиннж като сравнява съ обнародванията въ Аѳинж за съчиненията на Иенския профессоръ. Подиръ свѣдушно анализиране всяко едно Хекелово прѣдложение и мнѣние забѣлѣзва че „Хекелъ като прѣскачалъ събитията и накупявалъ твърдѣния и хипотези привлекълъ порицанията и отъ самитѣ си едномисленници“. Като испитувалъ закона на живото-происхождението заключава че, „чрѣзъ тойзи законъ Хекелъ рѣшава безбройни въпроси, нъ той самъ припознава, че тойзи прѣдполагаемъ законъ не е съгласенъ съ събитията.“ А пакъ когато отговарялъ на бѣлѣжкитѣ на Хекела, който ся стараялъ да уподоби съвършенно доказваннитѣ му прѣдложения съ математическитѣ аксиоми или съ други неоспорявани закони на природжтж привежда, „по кой начинъ математическитѣ аксиоми и други научни догмати основани върху събития могжтъ да ся уподобжтъ съ станалото сливане на органическото и неорганическо царство когато ся избличава отъ безбройни събития? или какъ можемъ да уподобимъ научнитѣ теории съ лъжливопроисхождението (coenogenèse) измислѣно за да ся покрижтъ проистекажщитѣ отъ събитията опровержения на ученията за филогенетическитѣ теории?“

Върху всичко това Хекелъ нищо не отговорилъ. Аѳинскитѣ му привържанници, които очъртали въ една статиж Катрефаже за дълбокомислящъ ученъ мжжъ, извѣстно е че нѣма да заминжтъ мимо мнѣниятата и питаннята му.

МАНДЕЛЪ (MANDEL).

Отъ по отличнитѣ лѣкаре и зоолози въ Германиѣ Д-ръ Манделъ обнародвалъ единъ пространнѣ монографинѣ за опровергаване теоремитѣ на монизма и собствено Хекеловото учение. Като изучаваме, говори Манделъ, владѣющитѣ въ наше время религиознѣ индифферентностъ и изслѣдваме съмнѣнията за божественоститѣ и свръхмирноститѣ лесно ся убѣждаваме, че между многото и различни причини, отъ които отричанята и распритѣ сѣ истекли, първо мѣсто държи наклонността на единъ философическѣ системѣ за расклащане убѣжденията за сѣществуванieto на Бога и за безмъртието на душитѣ. А когато важнитѣ философически системи не сѣ имали никое практическо върху народитѣ влияние началницитѣ на материалистическитѣ теории сѣ работили да разсѣйтѣ ученията си въ всичкитѣ общественни класове. И тѣй по малко и полека ся е образувала атмосфера на nihilismъ и на материализмъ, отъ кждѣто вѣе скептицизмътъ и отричането сѣщесрвуванieto на Бога и на душитѣ. „Хекелъ, слѣдва да говори Манделъ, единъ отъ върховнитѣ водители на материалистическитѣ философинѣ, съчинилъ рѣдъ отъ теореме за началото на живитѣ сѣщества, който лѣсно вкарува въ сѣтитѣ глупавитѣ, неразсудителнитѣ и имѣющитѣ ограниченно умственно развитие читатели. Знаменити естествовѣдци и физиолози ясно показали гнилоститѣ на доводитѣ, върху които ся основавѣтѣ мнѣнията му, нѣ никое изучаване до сега не ся е положило за доказателство на религиозното убѣждение чрѣзъ сѣщитѣ доводи, върху които е Хекелъ съградилъ истинитѣ си. Това прѣдприятие зима възъ себе си списателътъ на това съчинение.“

Докторъ Манделъ пристѣпилъ, подиръ въведението на съчинѣнието, къмъ свѣдушно изучаване и научно разлагане всяко едно отъ прѣдложеиията на монизма и на Хекеловитѣ учения за челоѣческо то проис-

хождение, а пакъ пространната монография ся окончава въ слѣдующитѣ заключения (а).

„Имѣящи намѣрение да съединимъ наричаннитѣ точни науки съ Християнството, и да ги поставимъ полезни въ религиозния на чловѣчеството животъ имаме власть и обязанность да земемъ прѣдъ видъ само онѣзи положителни събития, колкото е Хекелъ изобрѣлъ въ естественнѣтъ наукѣ, а никакъ фантазиалнитѣ силлогизми колкото е той отъ тука извадилъ. Много малко ся съмняваме, че на конецъ водѣтъ къмъ Християнството всичкитѣ въобще пѣтица, а особенно ония които ся всевъзможно разяснявѣтъ и ся прѣдзагладавѣтъ. Ако ся ползуваме за ради Християнството отъ онѣзи положителни събития, съ които си послужилъ Хекелъ въ основание системѣтъ си, това правимъ, за да не ни похули нѣкой, че ужъ знаеме само да разрушаваме, а не и да съзидаваме.

Тройно прѣимущество имѣтъ положителнитѣ събития, върху които Хекелъ основалъ своѣтъ системѣ; 1) твърдѣ величественно откривѣтъ чудеснѣтъ гармоничъ и всемѣдрия взаимнѣтъ съжзъ и рѣдъ въ всичкѣтъ природѣ на сществата. 2) Показвѣтъ осязателно съединѣнието на творческия разумъ въ безчисленното множество на творѣнията: 3) лесно и съ приличнѣтъ начинъ ся присъединявѣтъ съ простия и непрѣзбиточнѣтъ четверожгъленикъ, ко го Мойсеовото Битие въ първитѣ двѣ глави отдава на чудесата въ сътворѣнието.

Когато критически освѣтлявахме Хекеловѣтъ системѣ слѣдвахме просто въ събитията сщция чинъ и рѣдъ какъ то и Хекелъ; сега обаче ся отбихме по другъ пѣтъ, защото бързаме да съединимъ нашитѣ размишления съ ония.

(а). Конечното заключение ся захваща отъ стр. 297. Старъ единъ мой приятель ми спомогна въ прѣвождането тѣжъ часть отъ списанието на Докторъ Мандела, на което приймамъ основнитѣ за сътворѣнието идеи, безъ да одобрявамъ никакъ всичкитѣ отдѣлно размишления.

Като прѣдприимаме главно да покажемъ, че научнитѣ събития въ хекеловото челоѳческо происхождение утвѣрдявжтъ не теориѳжтъ на материалистѳтъ, а на християнството, мислиме за прилично да говоримъ напрѣдъ малко нѣщо за онова Сжщество, на което християнството служи и го нарича Богъ, творецъ и господарь на небото и на земжтъ.

Въ всяко время онѣзи които внимателно разглѣдали природжтъ и създанията ѳ, схванали идежтъ на нѣкой Творецъ и създателъ; колкото же и да ся прѣдположжтъ недостаточни и прости таквитѣ идеи, не противорѣчно е, че отъ творѣнията вѣтрѣ въ свѣта заключавали и разбирали челоѳцитѣ създателъ вѣнъ отъ свѣта. Само въ наше время, както и въ по напрѣднитѣ времена, нѣкои малочисленни, като ся отрекли отъ божеественния архитектъ, възбудили мнѣние, че всичкитѣ сжщества ся създали сами. Нъ това мнѣние справедливо ли е?

Както онзи, който глѣда нѣщо изящно, пита за изящния му художникъ, тѣй и онѣзи, които не си ся изгубили съвършенно ума отъ наричанното „точно изслѣждане„ питжтъ, „Кой е направилъ свѣта?“ Колкото повече вникваме въ гармонижтъ, въ правилностъ тж и въ цѣлесъобразностж на вселенжтъ, толкова по широко понятие притяжаваме за силжтъ и за Разума на този който е произвелъ вселенжтъ.

За субстанцижтъ на Бога не протягаме думжтъ, защото всички сж вече изучили дѣйствителностж на работитѣ. и всички можжтъ още и сега да ѳж учжтъ, ако би да ся е помрачила въ тѣхъ или да е съвършено изгаснала християнската идея за Бога, кожто си съставили въ пълнжтъ си съ вѣрж младостъ. Всякакъ е обаче нужно да отхвѣрлимъ първо идежтъ на Хекела за Бога, спорѣдъ кожтоушъ нищо друго не е Богъ, освѣнъ една идея обемлюща всичкитѣ челоѳкообразия, които священното Писание показва или и самий челоѳкъ по необходимостъ измишлява за самжтъ цѣль да сближи сжщественностж на Бога, като нѣщо сложно съставено, по близу до собственитѣ си мисли.

Колко и да сж свързани идеитъ за Бога съ чело-
вѣкообразията съвършено безуменъ би ся явилъ уси-
ляющій ся да утвърдява, че «понеже идеитъ за Бога
ся сж свалили и ся свалѣтъ до челоуѣка; трѣбва и
сжщественността на Бога по само-себе да съотвѣтству-
ва и да ся съгласява съ тѣхъ.» За величинѣтъ на слън-
чевнѣтъ сферѣ и другъ пѣтъ ся сж произнесли и сега ся
произнасятъ безбройни и различни по между обсмѣж-
дения; нѣ всичкитъ тии нето сж увеличили за това
обема на слънцето, нето го сж понамалили. Прибли-
зително пѣщо трѣбва да ся рече и противъ идеитъ за
субстанциѣтъ на Бога; «челоуѣческитъ идеи никакъ
не сж измѣнили субстанциѣтъ на Бога по само-себе;» пѣи
най вече послѣдуваме единственнѣтъ тѣзи непротиворе-
чнѣ истинѣ като най важнѣ, сир. че „идеята за божествен-
ното Сжщество издревлѣ и въ всяко врѣме ся е изна-
мѣрила у челоуѣчеството както ся изнамѣрва и сега.“
Нѣ и монадиститъ носѣтъ въ себе си идеитъ на бо-
жественното Сжщество, защото инакъ ието щяхъ да
ся подвизавѣтъ противъ него съ такъвъ подвигъ, не-
то щяхъ да иждивявѣтъ прѣвъ всякѣи животъ раз-
умнитъ си сили, за да убѣдѣтъ себе си и другитъ, че
прѣминуванната отъ родъ въ родъ идея за божествен-
ното Сжщество ся основава на самопзмамѣ. Ако дѣй-
ствително е било самоизмама, щяше прѣди много време и
безбройни пѣтя да ся вдигне отъ срѣдѣтъ безъ
сѣдѣйствието на по новитъ монадисти, и прѣди много
время важни философи щяхъ да прѣминѣтъ за да
растѣргнѣтъ на отдѣлни нишки сплетениѣтъ съ заблуж-
дения плетениѣ, отъ коужто произникла между чело-
уѣцитъ идеята за божественното Сжщество, и провѣр-
ѣтъ глупостѣтъ и нелѣпостѣтъ ѣ. Както многогодиш-
ната теория за недвижимостѣтъ на земѣтъ и за дви-
жимостѣтъ на слънцето чрѣвъ остроумнитъ наблюде-
ния на Коперника трѣбваше да отстѣпи на съвсѣмъ
противоположнѣтъ, тѣи и великъ философъ щяше да
ся роди прѣди много време, за да докаже математи-
чески, че вѣрата въ Бога е едно обманчиво изображе-
ние на челоуѣческѣтъ фантазиѣ, ако вѣрата или тая
идея бѣше вродена въ духа на челоуѣка.

Нъ тая за Бога идея, която е свързана непрѣривно съ чловѣчскитѣ природѣ, ражда непрѣстанно двойното онова къмъ Бога отношение на чловѣчеството, за което ся тя раздѣля на два голѣми лагера. Нелюбящитѣ Бога трѣбва да воювайтѣ противъ него; невѣроуящитѣ въ Бога, трѣбва да го ненавиждайтѣ. Тѣй и онѣзи и тѣзи доказвайтѣ че Богъ сѣществува. Ако истинското на Бога сѣществуване не ся налагаше на чловѣческия духъ, противъ волята на чловѣка, тогава отрицающитѣ Бога щяхъ да ся присмивайтѣ на вѣрующитѣ въ него; нъ намѣсто присмиване отвращавайтѣ ся отъ тѣхъ и ги мразяйтѣ, и ся напѣвайтѣ и ся старавайтѣ съ всичкитѣ си сили да влѣайтѣ въ сърдцата имъ двоумието и сѣмниѣнието, да ги отвѣрнатѣ отъ собственихъ вѣрѣ и да ги свалиайтѣ въ мрачнитѣ нощъ на сѣмниѣнието и незнанието спрямо Тогози, въ Когото милиони хора вѣрувайтѣ, а само десятина души дързнувайтѣ да Го отричаатѣ. Може би и Хекелъ, като е думата за Бога, Който отначало и до тѣзи порѣ ся е вѣрувалъ и ся вѣрува за архитектъ на свѣта, ще помисли себе си за единъ такъвъ философъ, който, като нашълъ Коломбовото яйце, удовлетворява самъ себе си, че може безъ Бога да истѣлкува измѣниѣнието, сир. битието на свѣта и всичко що е въ него! Нещастие е обаче, че сѣществува величайша разлика между фантазиална сир. субективна идея и истинска дѣйствителность! Спорѣдъ субективнитѣ му идеи, истина е, че (както много пѣте е давалъ да ся разбере) съвършено оборилъ Мойсейскитѣ басни за сътворението, като земалъ за ръководители физическитѣ и научнитѣ вѣрѣ и чудотворението; спорѣдъ обективния възгледъ обаче доказалъ чрѣзъ дѣйствителностьта на работитѣ че безъ Бога е най невъзможно да разбере чловѣкъ, още же повече невъзможно да докаже, измѣниѣнието на свѣта и на всичко що е въ него. Както въ прѣдисловието рекохме, ний мислимъ, че на конецъ всичкитѣ пѣтища водайтѣ къмъ християнството; съ други думи и самата повеяща естествена наука, която ся е отбила отъ прякитѣ филосо-

фиж въ софизми, ще помогне по възможности на својж странж да укрѣпи и утвърди вѣржтж въ Бога.

Какъ же ще изобразимъ ний сега сътворѣнието на свѣта отъ Бога? За създателенъ елементъ въ Бога исповѣдваме всемогъщжтж му въ всичко воляж. Въ всяко словесно творѣние волята е движущата и дѣйствуващата причина, а въ челоѣка е голѣма сила. За тжзи силж на челоѣческжтж воляж могли сж да ся рекжтъ безбройни нѣща; нѣ и безбройнитѣ щяхж да бжджтъ много малко защото челоѣкъ се е лишилъ отъ познанието ѹ, т. е. не знае вече колко голѣма е била силата на волятжтж му. Просто едно наше прѣдчувствие или догадка не разяснява дѣйствителносттатж на работжтж. Тойзи феноменъ Хекелъ щяше да нарича „наслѣдие на прѣсъздання или на сътворѣнния пакъ Адама.“ Колко пакъ челоѣкъ не ся принуждава прѣдъ природжтж и силитѣ ѹ да съзнае безсилието на собственжтж воляж! Нѣ обаче почувствува, че едно такво безсилне на волятжтж е нѣщо неприлично, сир. трѣбаше да не сжществува. Челоѣческии духъ, отъ какъто ся е създалъ по Божия образъ, трѣбаше да прилича на Бога и въ силжтж на волятжтж. Явно е че, челоѣкъ прѣди да ся отдалечи отъ Бога, различно е съучаствувалъ въ богообразнжтж онжжж силж, чрѣзъ кожто е билъ способенъ да упражнява даденнжтж му върху природжтж власть, да господарува надъ всичко що е въ нежж враждебно и гибелно, и да подчинява на себе си царството на животнитѣ, да властвува надъ стихийтѣ, и въобщада речемъ, да употрѣбява вселеннжтж въ свож полезж. Нѣ щомъ ся отдалѣчилъ отъ Бога, лишилъ ся и отъ силжтж на свожтж воляж и отъ способносттатж да жж употрѣбява въ ползж за завладяване природжтж. Като приемаме прочее волятжтж въ челоѣка за причинж на всичкитѣ му дѣянния, що друго можемъ да търсимъ въ бога като дѣйствуващж причинж ако не волятжтж му?

Теоретическото богословие учи да разбираме Бога засамото и истинско сжщество, а всичкитѣ дѣйствителни нѣща до толкова само сжщества, до колкото

сществува въ Бога и отъ Бога. Затова свѣтъ глѣда на феноментитѣ вънъ отъ Бога най първо и най вече въ Бога като вѣчно божественно сътворение. Когато свѣтъ, като такъвъ, съучаствува въ божественното свойство на неизмѣняемостъж, прѣминува, съ Божиитъ волки, въ дѣйствително явление като свѣтъ въмъ отъ Бога, за да отхвърли съврѣменно по този начинъ свойството на неизмѣняемостъж, за да приеме врѣменното и прѣходящето. Както свѣтъ въ Бога не е никога прѣбивавалъ, нето прѣбивава, нето ся развива, нъ само е сществуващъ, тѣй и свѣтъ вънъ отъ Бога, като създадена дѣйствителность, продължава да прѣбивава и да ся развива, съцѣль за да прѣстане пакъ да прѣбивава, като пристѣпи къмъ крайното развитие. Прилича на цвѣтъ който ся развива медленно отъ своето си семя съ цѣль за да ся пакъ сжшо прѣсъздаде като стигне до най горния стѣпень на съвршенството.

Отъ тука нека разбержтъ монадиститѣ, че ний, които приимаме сществуването на Бога, ако вѣруваме, че Богъ е създалъ свѣта, никакъ нѣмаме нуждъ да си въобразимъ въ ума нѣкож хитрость която да възбужда удивлѣнието, като да е рекълъ Богъ, да бжджтъ световетѣ, и тозъ часъ въ едно мигновение на око започнали слнчевитѣ сфери да ся въртжтъ въ безкрайното пространство.

И небеснитѣ тѣла тѣй да речемъ ся сж създали естествено т. е. по опрѣделени закони, които е Богъ или вложилъ въ веществото или ги е призовалъ въ битие съврѣменно съ веществото, за да издѣйствувжтъ развиването на веществото въ небеснитѣ тѣла. Тая основна теория за божественно сътворѣние е таква, щото вѣрата въ Бога, като въ създателя на всичко никакъ не е противна на научното изслѣждане природжтъж, защото допуца и съизволява изнамѣрването границитѣ и законитѣ на происхождението не по малко отъ колкото отрицажщата Бога „точна физическа наука“. Напротивъ вѣрата въ одного Бога, като творецъ на всичкп, има едно голѣмо прѣимущество, че исклучава аргюи праздни философически теории на единъ Хекелъ, които туржтъ въ опаснж игрж человетческия умъ.

Сега като прѣминуваме въ подробноститѣ на сътворѣнието, питаеме; отъ кждѣ ли е веществото, изъ което сж произникли всичкитѣ видими сжщества? Съ това питане като ся позанимахме по напрѣдъ, намѣрихме, че справедливостта по никой начинъ не приема нѣкой образъ на веществото, който да има субстанциѣтъ си отъ вѣкъ т. е. безвременио, а изображенъ въ время то отъ само-себе. Ако приимаме веществото прѣбвваѣще отъ вѣка въ покой, трѣбваше да му придадемъ свойството на неизмѣнностѣтъ, което можеше да ся изнамери само въ химическото безразличие на веществото. Като сме приели обаче по необходимостъ безначалното вещество съ свойството на неизмѣнностѣтъ, намѣрихме по кой начинъ всегда сжществувѣщото това свойство на веществото попаднало въ противоположностъ т. е. въ промѣнение и измѣнение. За тълкованне на тойзи феноменъ приели сме по необходимостъ временнѣ еднаж точкѣ, въ коѣто ся е извършило едно химическо различие на безразличното отъ вѣка вещество. Атомитѣ на свѣта приели по нуждѣ химическо сродство и до толкова различно по количество, щото да е възможно да произлѣзѣтъ отъ тука небесни тѣла, каквито виждаме въ твърдѣтъ.

Отъ това сме достигнали до тѣжѣ дилеммѣ; или самото вещество е имало въ себе си способностѣтъ да ся измѣнява различно химически, когато отъ вѣкъ е сжществувало въ химическо безразличие, или нѣкой Богъ, чрѣзъ всеилнѣтъ си волѣж е извършилъ това разликотворѣние. Първото е неумѣстно, защото тогава веществото трѣбаше да направи не едно, нѣ безбройни чудеса, отъ които всяко едно щеше да ся открие по противно на здравия смисълъ отъ другото; а второто прие здравий умъ, който исповѣдалъ, че Богъ е извършилъ разнотворѣнието на веществото. А чудото, което е нужно за разнотворѣние на химически безразлични вещества, вижда ся намъ нѣкакъ по малко отъ чудото, чрѣзъ което ся призовава въ битие едно вещество, което има въ себе си способностѣтъ на химическо разнотворѣние. Почти сжщото е съ говорѣнето «Богъ е направилъ веществото» и „Богъ е разнотворилъ

безразличното отъ вѣка вещество;“ въ първия случай е създадалъ самото вещество, а въ втория законитѣ на веществото. Самото прочее сществуване на веществото води ни да исповѣдуваме че сществува, по необходимостъ сществува и Богъ, защото безъ него нето веществото щияше да ся разбира, нето разнотворѣнието на веществото; съ други думи изречението на Писанието“ въ началѣ сътвори Богъ небо и землѣж“ ся утвърдява и ся укрѣпява чрѣзъ наблюдаване сщественностѣж и происхождението на веществото. Какъ ся же явява служението на сътворяванетоъ свѣтоветѣ у приемлющитѣ единъ Богъ всегда сществуващъ, безконеченъ, всемждъръ и всесиленъ? Явявжтъ ли сж съгласно съ здравия разумъ достойни за вѣрване всичкитѣ нужни и необходими въ сътворѣнието на свѣтоветѣ обстоятелства, и до толкова. щото да не ся съблазнявжтъ нето „най точнитѣ естествоиспитатели,“ или ся откривжтъ чудовищни и несъгласни съ разума, каквито сж въ Хекеловжтж теориѣж? Извѣстно е че не!

Нето вѣрата си, нето убѣжденията си отхвърляме и отричаме, а приемаме заедно съ по повитѣ естествоиспитатели, че видимата вселенна нѣкога е пълнила пространството като свѣтиловъздуховидно вещество; такожде, нищо не ни възбранява да исповѣдваме, че свѣтиловъздуховидното вещество на свѣта било химически безразлично; напротивъ най пълно ся стъгласява съ единството на божижтж сщественностъ настоящелното твърдение, че и създаденитѣ сщества въ начало съставлявали едно единство. Нъ имаме голѣмо прѣимущество въ по новото „точно изслѣждане,“ защото не стоимъ затрудненни и недомѣлни прѣдъ едно вещество химически безразлично и свѣтиловъздуховидно, отъ вѣкъ въ пространството раздробено и въ себе си оставено на покой. Отрицажщето Бога теоретическо на природжтж изслѣждане по прѣвъсходство въ тжжж точкж, отъ кждѣто трѣбаше да ся започне доказателството за происхождението на сществата, принуждава ся да иска доказателства на праздно; намъ же подобава да попитаме, да ли е било нужно нѣкое особено дѣяние на божижтж волж въ произвождане

разнотворѣнието на първородното вещество, или да ли това вещество, въ сжщото время, когато ся е създадо, привзело и способността за това? Понеже вѣруваме, че веществото не е безначално, нѣ ся е произвѣло въ битието чрѣзъ създателното слово на Бога, право имаме да държимъ за вѣрно твърдѣнието, че веществото, ако и да ся е въ начало създадо само нѣщо единствено свѣтило - въздуховидно, е вѣчно носяло въ себе си всичкитѣ качества, отъ които е имало нуждъ за химическо разнотворѣние; щото малко или никакъ не различава казането, че ся е създадо, или че ся е развило спорѣдъ законитѣ на химиятъ и на тежестътъ. Отъ само-себе ся разбира, че въ дѣянието на сътворѣнието ся е опрѣдѣлило и качеството на парченитѣ основни елементи, отъ които ся сж сложили небеснитѣ тѣла; слѣдователно това само разбираме за необходимо божественно дѣйствие въ сътворѣнието на веществото, т. е, че Богъ въ сжщото время, когато създадо веществото доставилъ му нужнитѣ свойства за разнотворѣние, за да произлѣзжтъ отъ него свѣтовни тѣла, каквито дѣйствително сжществувжтъ. Тоизн способъ на космогониятъ като станалъ възможенъ и ся освѣтилъ единъ пжтъ, не по напрѣдъ ся явило едно нужно божественно дѣйствие, освѣтъ когато прѣдлѣжало да ся осамотяжтъ количествата на веществото, които щяли да съставяжтъ небеснитѣ тѣла отдѣлно, за да поставяжтъ всичкитѣ заедно равновесието на собственижтъ си тежестъ и на взаимнижтъ привлекателность, отъ която произлиза рѣдътъ въ безконечното пространство. Който приписва такво събитие на дѣйствуящия слѣно случай, трѣба да повѣрува въ чудеса, каквито сж на Хекела.

Странно може да ся вижда божие повѣление въ Моисеовото повѣствование „да бждетъ свѣтъ“, защото спорѣдъ сегашнижтъ науки происхождението на свѣтлинжтъ е естествено послѣдствие отъ самогорѣние на всякогашното твърдо съставено вещество. Свѣтлината въ безконечното пространство е толкова важенъ феноменъ, щото за това най вѣче е достоенъ да ся земе като едно особно дѣяние на сътворѣнието;

недопускаемо обаче ся вижда едно съвършено горѣние на всичкитѣ различни распрѣснжти въ твърдѣтж сфери за нѣкое случайно развиване; обаче това съвършено горѣние на съзакрѣглениитѣ вещественни обеми става най важно въ Вселенижтж, защото само по тойзи начинъ може да ся сполучи едно съразмѣрно по нататашно развиване. За главно дѣяние, за сжщественнж своеобразнж точкж въ космогонийжтж ся явява прѣдъ нашитѣ очи на свѣтилото происхождението, което за това сжщото трѣбва да ся счете за особно дѣяние на сътворѣнието. Ако изведнѣждъ пламнали распрѣснатитѣ въ безконечностѣтж обеми, въспалѣнието е могло да ся морфозира по нататѣкъ непрѣстанно по сжщитѣ онѣзи физически и химически закони, които и науката за сжщжтж цѣль изисква. Нашата теория най пълно ся съгласява съ достолѣнието на божественния създателъ. Колко по малко нмаме нуждѣ отъ едно непосредственно дѣйствие на Бога, толкова по съгласно мислимъ съ мъдростѣтж на Бога. Нашата же теория ся утвърдява отъ Моисеовото повѣствованіе, което въ наивностѣтж и простотѣтж си ся явява най великолѣпно, защото прѣвъзнава само най главнитѣ на космогонийжтж фазиси, въ които намѣрваме забѣлѣжено едно божественно дѣйствие. Колкото по естествено ся свършила космогонията, толкова по божественно трѣба да ся открива. Безъ Бога е непонятна; който обаче прѣдставлява Бога като художникъ употрѣбляющъ проби и опитвания недостойно мисли за Бога. А Хекелъ ся явява съ честолюбие и желае да диктува на вѣрнитѣ тжж главно идеѣж, спорѣдъ които Богъ когато създалъ свѣта правялъ опити и плановекато чловѣкъ.

Като оставяме твърдѣтж и слънцата въ нежж, обрацаме вниманіето върху най важнитѣ отъ хипотезитѣ на геологижтж, и особно отъ кое время земята е до толкова намалила топлинжтж, колкото е прѣдполагало происхождението на органическитѣ сжщества. Спорѣдъ Лапласе огнената до нѣкое время външна кора на земѣтж охладнела щомъ ся съприкоснула до охлажденжтж безконечность и щомъ надошли изъ

въздуха единъ слѣдъ другъ дъждоветъ; и трѣбало много время да ся замине догдѣто падающитѣ дъждове ся обтържатъ непосредственно въ въспарѣние и ся повържатъ въ атмосфератъ, нъ останали върху повърхността на зематъ и съставлявали езера и морета. Нъ не по напрѣдъ, а когато ся случило това тогава ся произвели първитѣ организми, морски растения, румини, и др. Нъ какъ ся сж произвели? Спорѣдъ Хекела „чрѣзъ происхождение на единъ оригиналъ“. Нъ спорѣдъ сж ществуващето отношение на органическитѣ сжщества и неорганически наричанното оригинално происхождение е едно криво умозаключение. Ако е била тогава земята способна да роди отъ само-себе, трѣбаше да бжде въ това способна прѣзъ всичкитѣ вѣкове; защото ако способността на произвождането органически сжщества е било всаденно въ веществото свойство, трѣбаше веществото да има като сжществени характеристическж чъртъ не само физическитѣ и химически закони, нъ и органическитѣ. Нъ и ако земята не е показвала всякога, всякждѣ и непрѣстанно способността да произвежда отъ само-себе органически сжщества чрѣзъ происхождение на оригиналъ (нъ всеобщото нмъ распространѣние по всичкитѣ земж свидѣтелствува противното) трѣбаше поне да показва сжществениото ѝ това свойство по нѣкога, нѣкждѣ и въ промежутъчно время. Научихме ся вече, че сжществена е разликата на органическитѣ и неорганическж сжщественность. И двѣтѣ стојатъ враждебни една срѣщу другж; организмитѣ ся ползватъ отъ неорганическитѣ вещества съвсѣмъ своеобразно, съвсѣмъ противоположно на дѣйствуващитѣ въ неорганическитѣ природж химически и физически закони; съединѣнията, които ся вършатъ отъ организмитѣ, никога не ся срѣщатъ въ неорганическитѣ природж, по причинж, че съединѣнията самопроизволно прилагатъ и распорѣждатъ элементитѣ, и слѣдователно виджатъ просто отъ срѣднитѣ дѣйствуващитѣ въ элементитѣ физически и химически закони. — При това научихме ся, че въ всякъ организмъ сжществува трето едно нѣщо дѣйствуваще, което распорѣжда элементитѣ по

най разнообразенъ начинъ и съвсѣмъ противоположенъ на дѣйствиющитѣ въ неорганическитѣ природж закони. — А що ся сега извлича отъ тѣзи неоспорими събития? Съвършено нищо друго, освѣнтъ че неорганическата природа никакъ никога не може да произведе чрѣзъ себе си организмъ, нето органическж сжщественность, — че начинътъ по който ся сж произвели организмитѣ ималъ е начало вѣнъ отъ неорганическитѣ природж, — че организмитѣ, и началата които съвършавжтъ организмитѣ, по необходимостъ дошли отвѣнъ въ неорганическото вещество. Физическата наука тълкува ли какъ? никакъ и нищо, съвършено нищо не тълкува. Като испигува точно дѣйствителносттаж на работжтж, трѣба да исповѣда „не знаж отъ кждѣ происхожджтъ организмитѣ върху земжтж, защото е невъзможно да ся произведжтъ изъ земжтж отъ само-себе“. Слѣдователно нѣмаме ли нѣкое тълкование за происхождението на органическитѣ сжщества върху нашжтж планетж? Имаме, извѣстно тълкование, което ся съгласява твърдѣ точно съ дѣйствителното на организмитѣ сжществование върху земжтж; то ся нахожда въ думитѣ на Писанието; „да произведегъ земля, да прорастетъ земля, и пр.“ Това сжществование на организмитѣ върху земжтж несъмнѣнно утвърдява истинажтж, че „Богъ е сътворилъ организмитѣ, кикто ги виждаме върху земжтж.“ По на долѣ ще видимъ какъ

И тука не ся е случило никаква хитростъ, нѣ всичко е било природно; „Богъ е първо създалъ чрѣзъ словото си прѣдѣлитѣ, изъ които е могълъ да произникне органически животъ.“ Нищо не ни възбращаива да разберемъ тѣзи прѣдѣли като неорганически отъ азотно и въглеродно съединѣние, каквито изисква Хекель, като прѣдѣли на происхождението отъ първитѣ организми. По тойзи или по нѣкой приблизителенъ начинъ трѣба да изгълкуваме първото на Бога създателно дѣйствие за произвождане организмитѣ. Пълна е обаче сжществувала нужда отъ създателно дѣйствие, за да се развижтъ тѣзи организми върху съответственжтж субстанцииж въ происхождението имъ

Въобразяваме си дѣйствието, ако може да се допусне да речемъ, като оплодотворѣние на това органическо поле: т. е. нужно е било да ся хвърлятъ въ това поле, някакъ като семя, органотворителни начала, не прости идеи, нѣ отличителни и организирова телни създателни размишления. Нищо не ни възбранява да се съгласимъ съ Хекела, че клѣтката е първото органическо творѣние по филогенетически и онтогенетически възгледъ. Ако по онтогенетическия пѣтъ всякъ организмъ приема своето начало отъ клѣткѣтъ съгласно е съ здравия смисълъ и ся вижда боголѣпно вѣрването, че Богъ първороднитѣ организми на земѣтъ е сътворилъ сѣщо да ся произведѣтъ отъ клѣткѣтъ чрѣзъ припѣлиѣние. Приготвената своеобразно субстанция сяше да е била някакъ като матката, въ която различнитѣ клѣтки ся сѣ развили чрѣзъ самораздѣлѣние или припѣлиѣние. Тогава прочее създателното дѣйствие сяше да ся съдържа главно въ това, че тѣзи първородни клѣтки станали способни да земѣтъ отъ неорганическия около тѣхъ обемъ нужнитѣ вещества, за да ги прѣобърнатъ въ органически; тѣхъ же способностъ и сега забѣлѣзваме въ всяко растение освѣнъ въ паразититѣ. И по тойзи начинъ ако тълкуваме изречението „да прорастетъ земля“ нето противорѣчимъ на святото Писание нето твърдѣ много присилваме силѣтъ на нашѣтъ вѣрж. Това поне чудо на сътворѣнието е по достовѣрно отъ Хекеловото. Нашето имъ тълковане происхожденето на първитѣ организми различава ся отъ обикновенното, съгласно е обаче съ здравия разумъ; на противъ, Хекеловото тълковане изисква вѣрж въ чудо неестественно; слѣдователно и противъ разума. Когато сѣ враждебни по между органическото и неорганическо, правилно дѣйствие даже и тѣй, щото организмътъ да ся враща въ неорганическия образъ щомъ като прѣстане дѣйствуващата и устрояващата сила, тогава неестественно и не основателно е вѣрването, че неорганически вещества някога сѣ произвели отъ само себе органически вещества.“

Показахме че происхождението на първия организъм върху земята е било невъзможно безъ дѣйствието на Бога; това сжщото трѣба да ся рече и за развиването на животинитѣ и на растеніята.

Истина е, че чрѣзъ първото сътворение и животни и растенія сж били, подъ взгляда на устройството и на членоветѣ имъ, по прости отъ по послѣднешнитѣ, такожде е истина, че отъ периодъ въ периодъ и животни и растенія сж били въ по богато и въ по цвѣтуще състояние по устройството и членоветѣ и по разнообразни по вида; нъ не по малко е истина, че въ всякъ периодъ ся явявжтъ нови своеобразия които имжтъ малко или съвсѣмъ нѣмжтъ срѣдство съ по напреднешнитѣ. Нъ и въ периодитѣ прѣзъ всяки единъ явявжтъ ся много животни и растенія да имжтъ толковж голѣмж разликж по организма и членоветѣ, щото не е възможно да сжществува никой доводъ за взаимното произвождане едно отъ чруго. (Следувжтъ разни примѣри изъ разнитѣ периоди).

Всичко това опровергава явно хекеловжтж теорія за родословния пнь на животинитѣ. Повтаряме и сега; първитѣ върху земята организми били по долни прѣзъ органическото развитие и раздѣлѣние на членоветѣ; отъ единъ въ другъ създателенъ периодъ ся явявжтъ и видове по многочислени и образи по органически; нъ, и освѣнъ всичко това, таквитѣ образи не показвжтъ никож взаимнж и тѣснж свръзж, щото малко нѣшо да поткрепжтъ родословния пнь на Хекела. На противъ новитѣ видове многовидно ся различавжтъ отъ по напрѣднешнитѣ по сжщественостъ. исчезнувжтъ съвършено образитѣ на преминуванието, а органическитѣ типове въ нѣкои периоди отдѣлно, вмѣсто да ся развижтъ органически по нататъкъ и по съвършено въ подирешния периодъ, многожди съвършено исчезнувжтъ. Спорѣдъ геологически тѣ събития происхождението на видоветѣ зависи по сжщественостъ съвсѣмъ отъ други условия отъ колкото отъ непрѣстанното развивание на сжществуящи типове въ по нови. Всегдашнитѣ организми ся опрѣдѣлявжтъ по видъ, типъ и членове отъ новитѣ, разнороднитѣ и своеродни

жизненни условия, които дава земната повърхност. По богатото развиване на пълно на животните върви паралелно съ с богатото развиване на растителния святъ. Всичките органически творения на земята се раждатъ, съществуватъ и се измѣняватъ очевидно, по единъ единственъ и великъ планъ. А какъ тълкуваме внезапното и непосредственото произхождение на нови видове? тълкуваме само по единъ начинъ, който на пълно се съгласява съ дѣйствителността на работитѣ. Имаме убѣждението, че самоподвижно се съродили отъ земята, защото тя е имала нѣкои условия, които е днесъ изгубила, за произвеждане организми. Неоспоримо е, че земята е имала способността да произвежда; известно е, че днесъ нѣма вече способността; такожде е известно, че земята не е могла сама на себе да достави онѣзи способности, по необходимостъ прочее заключаваме че нѣ е земала изъ отвѣтъ. Това логично и необходимо заключение отъ геологическите събития се потвърждава и се разяснява отъ священиия текстъ „и рече Богъ, да прорастветъ земля“.

А какъ се разяснява непрестанното промѣнѣние на видовете? какъ всякъ периодъ въ напредващото развиване на земята повърхностъ е ималъ нови своеобразни органически типове? (това което непосредствено противорѣчи на съществуващото днесъ продължително прѣбыване на видовете, които единъ пътъ се получили съществуване?) Разскава се чрезъ другия текстъ на Писанието „Богъ съвърши дѣла своя, и почи въ день седмий отъ всѣхъ дѣла своихъ, яже сътвори“, което тълкувано на геологическия языкъ значи „органическите творения, всякога обновлявани и въ всякъ периодъ измѣнявани, разясняватъ се съ една само дума; сир. че онѣзи времена се били на божественото сътворѣние, а нашите времена се времена на Божиите почивки“.

Не можемъ логично да отречемъ, че се съродили изъ земята организми; отъ другъ странъ обаче не приемаме, че всичките видове се творения земнородни, а исповѣдуваме заедно съ Хекела, че нѣкои нови

видове ся сж развили отъ сжществуѣщитѣ сега. Нѣ кои? Спорѣдъ Хскела всичкитѣ видове ся сж развили отъ единъ само, което е невъзможно. Първообразното животно, т. е. родоначалникътъ, е произлело изъ земнѣтъ; всичкитѣ же сж имали способността да раждѣтъ различни видове. Нѣ раждане на организми, които сжщественно ся различавѣтъ отъ своитѣ си родители, а само по главнитѣ чѣрти приличѣтъ, не възможно е да ся разбира иначе освѣнъ чрѣзъ нѣкое божественно дѣйствие. Създателното дѣйствие на Бога въ това ся състои; щомъ въ начало ся сж създали нѣкои отдѣлни типове, послѣ ся раздробили чрѣзъ прѣподаването рода на онѣзи видове, които въ себе си вече съдържали като основенъ типъ за съединѣнието. Родътъ на рибитѣ п. п. е ималъ единъ основенъ типъ, който чрѣзъ прѣподаването рода не само е обновилъ себе, нѣ и отъ яйцата произлѣзли риби, които прѣдставлявали нови видове. А това прѣдолага, че възъ оплодотворѣнитѣ яйца е надошла изъ отвѣнъ нѣкоя сила, която до толкова измѣнила неизвѣстния въ всяко яйце организирающъ законъ, щото въ тѣхъ рибитѣ ся морфизирали, нѣ риби отъ новъ видъ. Ако пакъ приемемъ че еднѣждъ само е подѣйствувало творческото Божие дѣйствие, трѣба да истълкуваме происхождението на нови видове отъ други сжществуѣщи по тойзи начинъ; оригиналното сжщество е носяло въ себе си расположения за различни нови видове, и съразмѣрно съ тѣзи расположения е родило въ себе си яйца, които носяли въ себе си различни организирателни закони, т. е. съразмѣрни съ вложеннитѣ въ оригиналното животно расположения на различни видове. Това наше тълкование има нуждъ само отъ едно творческо Божие дѣйствие, а не отъ безбройни и разнovidни прѣминуѣщи типове; нѣ то намаля ва и стомиллионния годишнѣ периодъ на Дарвиниститѣ на много по кратки периоди и ся съгласява съ геологическѣ теории за образованието на земнѣтъ корж чрѣзъ нови наложения на пластове отъ вещество.

Нъ Хекеловата теория остава неразрѣшима загадка за разнотворѣнието на пола. Спорѣдъ това нещастно и окаяшно учение, много чудно щяше да бѣде ако отъ едно несъвършено организирано животно ся е развивало друго по съвършено организирано чрѣзъ прости случайни обстоятелства животно; не е достаточнo обаче това чудо; напротивъ трѣба всякога да ся развижтъ два по долни животни организми въ два по горни чрѣзъ слѣпъ случай, и всѣкога единъ мъжки и единъ женски. Перпелтътъ н. п. трѣба да бѣде яребица. При това, не стига първо да произлѣзе само една яребица чрѣзъ физическо исчуплюване, нъ трѣба съвършено да произлѣзжтъ двѣ и подобни по величинѣ, по цвѣтъ, и по навици на живота, а само по това различни, че едната да е мъжка, а другата женска! Трѣбалоби да ся развижтъ съвременно, защото иначе новий родъ не би могълъ да ся прѣподаде, а едното само родено животно, или мъжко, или женско, щомъ като му ся изпълнжтъ днитѣ, трѣбало би по необходимостъ да умре, и тѣй би исчезналъ цѣлий видъ, който би ся сѣстоялъ отъ едно само животно.

Нъ кой е толкова легковѣренъ, щото да склони, че всякога чрѣзъ физическото исчуплюване можтъ да произлѣзжтъ по два и по полъ различни видове? Тѣкво раждане щяше да бѣде поне толкова чудесно, колкото друго едно, спорѣдъ което различното всѣкога химически вещество би ся оразнотворило химически отъ само-себе! Нека положимъ обаче че яребицата, която произлѣзла отъ перпела е била двупола (гермафродитна) и едвамъ подиръ дълго время ся оразнотворила въ два пола; тогава пакъ това разнотворѣние по полъ било би, спорядъ догмата на Хекела, голѣмо чудо, което иначе трѣбаше и да ся приповтаря при всяко происхождение на нови видове; а происхождението на двуполжтж (гермофродитнжтж) яребицж би било чудо по голѣмо, защото трѣбало би да произлѣзе отъ двата оразнотворѣни по родъ родители.

При това всичко трѣба да приложимъ, че прѣтворѣнието на единъ сжщесвужщъ видъ въ видъ по

повъ изисква, спорѣдъ Хекела, поне сто хиляди години; и тогава друго по глупаво нѣма отъ колкото да се говори, че въ това дълго време се сж прѣтворявали всякога по двѣ животни, тѣй щото на конецъ е произлѣзълъ новъ родъ, състоицъ се отъ двѣ по полъ оразнотворѣни животни т. е. индивидууми. Чрѣзъ единъ такъж Хекеловъ методъ не възможно е да се сполучи разнотворѣнието по полъ. Обаче разнотворѣнието е дѣйствително: и намѣрваше че, съ исключение на най проститѣ органически същества, всякъ родъ се състои отъ два всякога прѣподавани рѣда на индивидууми отъ мъжки и женски полъ. Какъ сж произлѣли оразнотворѣнитѣ по полъ родове? Какъ учи за това чудо геологията, онтогонията и физиологията?

И Хекелъ приялъ, че разнотворѣнието по полъ станало по късно; че е обаче станало не както е той догматизиралъ, явно се вижда отъ това що сме казали по-горѣ. Кога е прочее станало? единъждъ ли само или съ повтаряне въ всякъ периодъ на сътворѣнието?

И по-горѣ се показва цѣлесъобразно да склучимъ да приемемъ творѣние на първообразия раздѣлени послѣ на родове и видове. Да разберемъ ли сега тѣзи първообразия като оразнотворѣни по полъ или да приемемъ че всякога се е сътворявало едно само оригинално животно, което, само двуполо, едвамъ по късно се оразнотворило по полъ? Зародишитѣ които оставятъ по дълго време двуполи, нищъ не ни възспира да речемъ, че и първообразнитѣ животни въ първото начало били двуполи, едвамъ же по късно оразнотворили по полъ. Творческото чудо остава сж щото, или ако си въобразимъ че всякога се сж сътворявали непосредствено двѣ оразнотворѣни по полъ първообразни животни, или ако едно като се създадо гермафродично после се оразнотворила. Организирова̀телната способностъ, която е необходима за произвеждане разнотворѣнието по полъ на първообразното животно, не изисква на пълно особено нѣкое божественно дѣйствие, нъ види се че е дадено още въ сътворѣнието на първообразното животно. И тѣй тѣзи първообразни

сжщества посяли въ себе си организирова̀телното начало отъ еднѣ странѣ за да оразнотворѣтъ себе си по полъ, а отъ другѣ, щомъ стане това, да ся раздѣлѣтъ въ различни родове на различни видове. Отъ само-себе ся разбира, че, спорѣдъ насъ, потомцитѣ на първообразнитѣ животни ся сж родили на полъ оразносѣтворѣни или ся сж развили отъ яйца. Придойденното же по кжсно въ зародиша разносѣтворѣние на полъ е просто въспоминание на отдавнашното двуполо създадено първообразно животно.

Хипотезата, че въ начало всякога ся сж сѣтворявали двѣ разносѣтворѣнни на полъ първообразни животни, прѣдполага творческо чудо много по голѣмо отъ чудото на другѣтъ хипотезѣ, спорѣдъ коѣто ся е създадо едно само, и то двуполо първообразно животно. Сжщата хипотеза не рѣшава никакъ загадкѣтъ за вроденното стремлѣние къмъ съприкосновѣнието и взаимното сношение на двата пола. А иначе хипотезата на единия първообразенъ двуполъ никакъ ся намѣква отъ Моисейското Битие, спорѣдъ което първий чело-вѣкъ ся е създадъ въ начало двуполъ, а по кжсно ся е оразносѣтворилъ на полъ. Щото пакъ отъ Битието трѣбува да приемаме самото справедливо рѣшаване загадкѣтъ на разнотворѣнието на полъ.

Като си напомнимъ що сме казали за отношението на онтогенезиса къмъ филогенезиса, намѣрваме че онтогенетическитѣ феномени приемѣтъ едно самотълкование, слѣдую̀щото: „владѣющата тука на всждѣ правилностъ има за послѣднѣ причинѣ и послѣденъ убѣдителенъ доводъ едного зиждущаго Бога“.

Напраздно ся опиталъ Хекелъ да покаже филогенезиса като механическѣ причинѣ на онтогенезиса. Както въ родословния му пнь всякога ся пропу̀щѣтъ онѣзи сжщества, които трѣбаше да прѣдсжществувѣтъ отъ по послѣднитѣ родове, тѣй и въ онтогенезиса сж пропу̀щани характеристическитѣ на прѣминуванieto типове, които логично възвеждѣтъ къмъ родословния пнь на животнитѣ, т. е. къмъ филогенезиса. Притова намѣрихме, че еднаквостъта на разнитѣ зародиши върху разнитѣ стѣпени на развитието имъ ясно пока-

звѣтъ единъ голѣмъ и единственъ организирвателенъ законъ, нѣ не происхождението на всичкитѣ видове въ начало само отъ единъ.

Аргументитѣ, чрѣзъ които е Хекелъ подказалъ филогенезиса за механическѣ причинѣ на онтогенезиса, наднаги нещастно, защото въ онтогенетическото развитие надошли по нови феномени, които по никой начинъ не ся разяснявѣтъ като случайни творѣния. Като изслѣдихме точно онтогенетическото развитие, открихме, че единъ само сѣществува голѣмъ и единственъ организирвателенъ законъ, спорѣдъ който подобни или равни органи ся классифицировѣтъ подобно или равно; а освѣнъ тойзи законъ, сѣществува другъ особенъ на видоветѣ образователенъ законъ, който едвамъ започва да дѣйствува, когато прѣдлежи за развитие и диармофизираше на сѣществото. Когато счетохме индивидуалнитѣ идеѣ за всегдашенъ носилникъ на втория тойзи законъ, стана нужда да ихъ подчинимъ съврѣменно на общия организирвателенъ законъ. Сега питаме; възможно ли е отъ единъ слѣпъ случай да произлѣзе такъвъ простъ и единственъ организирвателенъ законъ, който съврѣменно да дава мѣсто за развиване на най разнообразни организирвателни творѣния? Никога! Тойзи законъ изисква самодѣйствуѣщъ законоположител отъ мѣдрѣйшитѣ и опитнейшитѣ, кикъвъто ся е открилъ Християнскій Богъ.

Сега минуваме къмъ питането; какъ е произлѣзълъ първий чловѣкъ? Като доказахме по необходимостъ едно божественно творческо дѣяние върху различнитѣ классове на животното царство, до колкото прѣдлѣжаше за първообразното животно, никакъ не ся ленивимъ да припознаемъ едно божественно създателно дѣяние върху първия чловѣкъ. Безгласний родоначалникъ на Хекеловия чловѣкъ, Нѣмий (Alali), никакъ въ нищо не ползува, когато за всякога ся е изгубилъ въ глѣбочинитѣ на океана съ отечеството си Лемуриѣ и съ всичкитѣ си потомци.

Отъ казаннитѣ по напрѣдъ виждаме, че, като имаме честолубие да примиримъ научнитѣ за проис-

хождението на човѣка теоринѣ на природѣтъ съ религиозинѣтъ и богословскѣтъ, за основѣ на човѣческото сътворение имаме сега опѣзи само събития, които виждаме въ сегашното, т. е. въ онтогенетическото происхождение на човѣка; а послѣ ще прѣвѣтвзвнсимъ богословскитѣ събития, които трѣба да ся зимѣтъ прѣдѣ видѣ спорѣдѣ първото наистиннѣ сътворение на човѣка отѣ Бога.

Много би онеправдалѣ насѣ който си въобразява, че моисейското повѣствование не можемѣ или недързнуваме инакѣ да истѣлкуваме или дѣйствително да приемемѣ, че ужѣ Богѣ толкова много врѣмя е смягчавалѣ и образувалѣ прѣстѣтъ, коѣто земалѣ отѣ земѣтъ, догдѣто ѣ далѣ желаемия човѣчески образѣ. Човѣкѣ ся създавалѣ чудесно, нѣ Богѣ и естествено като създавалѣ човѣческото тѣло употребилѣ сжщитѣ физически закони, спорѣдѣ които е направилѣ да ся родѣтъ отѣ земѣтъ растения и животни. И първото човѣческо тѣло ся развило изѣ простѣ клѣткѣ чрѣзѣ напѣшване или чрѣзѣ самораздѣление; и зарадѣ човѣческото тѣло Богѣ е направилѣ онѣжѣ органическѣ субстанциѣ, коѣто развиването на човѣческото тѣло употребило като условие за происхождения и развиването му; и клѣтката на сѣмято, отѣ коѣто ся е развило човѣческото тѣло, носяло въ себе си органическото начало, което го и диаморфозирало на човѣческо тѣло. Нѣ подѣ това образователно начало разбираме не вечѣ нѣщо по само себе духовно (като да сме ужѣ приемали двѣ души въ човѣка), а онова свѣеобразно, отличително и атомическо нѣщо, безѣ което не може да ся помисли организмѣ нето бивателенѣ, нето съразмѣренѣ и цѣлесѣобразенѣ. То е прѣбиваѣщия въ атомическѣтъ живѣ клѣткѣ отличителенѣ жизненѣ законѣ, спорѣдѣ който клѣтката привзима опрѣдѣленѣ индивидуаленѣ образѣ. Въ прѣобразователното начало виждаме не нѣщо по сжщественность различно отѣ органическото вещество, нѣ нѣщо съврѣменно давано отѣ Бога на органическото вещество. То е създаденната отѣ Бога сжщевременно съ органическото вещество

идея на развиенното отъ клѣткжтж атомическо чело-
вѣческо тѣло. Само разлаганний организмъ може да
ся земе за безжизненъ, нъ не обаче организмътъ който
прѣбивава въ развиване или който е напълно съвър-
шенъ. Организмътъ ся развива изъ вѣтрѣ на вѣнъ,
не както въ неорганическжтж природж чрѣзъ прив-
зимането изъ отвѣнъ съобразни съ природжтж вещества,
отъ които най малката атомическа частица носи въ
себе си специалния си и неизмѣняемъ химически и
физически законъ; организмътъ не ся подчинява на
дѣйствиущитѣ въ неорганическжтж природж закони,
нъ на противъ, чрѣзъ своеобразно и единствено обра-
зователно начало, зарадъ всичкия организмъ владѣе
той и господствува надъ неорганическитѣ вещества,
като вдига отъ срѣджтж произволно неизмѣняемитѣ
въ неорганическжтж природж химически и физически
закони, чрѣзъ безбройни же начини нарѣжда и чрѣзъ
безбройни начини смѣшава онѣзи вещества за прѣуст-
рояване организма.

Събитието нека ся счете за аксиомж; гдѣто едно
органическо творѣние или происхожда или сжществува
ненарушено, происхожда или сжществува чрѣзъ нѣ-
кой дѣйствиущъ въ него органически законъ. Като
глѣдаме прочее человекъ да излиза отъ Божиитѣ ржцѣ,
прѣдставляваме си го като вѣщо, което получва животъ
отъ първжтж клѣткж, до колкото сир. въ сътворѣ-
нието на първия человекъ приимаме онзи начинъ на
происхождението, който намѣрихме въ останалжтж орга-
ническж природж, безъ да прибѣгваме къмъ чудеса
едно слѣдъ друго—

(Подиръ нѣкои други размишлѣния Д-ръ Манделъ
свършва важното си списание както елѣдува.)

„Не сме нрѣдприели да съчйнимъ догматикж, нъ
да опровергнемъ Хекеловитѣ догмати за человекското
происхождение.“ Сжществата не сж станали отъ само-
себе, нъ сж имали нуждж отъ Божественъ Създателъ“
Ето нашето намѣрение. Ако сме успѣли да убѣдимъ
приемлющитѣ теоринжтж на Хекела или нѣкои отъ
тѣхъ, че свѣтилото на тогози е лъжливо и излѣзнжто
отъ тинжтж на невѣрието и пораснжто чрѣзъ софизми,

че обективната теория на природѣтъ не отдалечава отъ Бога а ни сближава къмъ него, и че научното познаване природѣтъ и вѣрването въ откровението не сж враждебни по между, а ся укрѣпявѣтъ и утвърдявѣтъ взаимно като Богомъ заповѣдани и Богомъ създадени събития, нашето намѣрение ся извърши.“

VI

ЛУДУНЪ (LOUDUN).

Много шумъ възбудих редакторитѣ на „Прометей“ за неблагоговѣйнитѣ ужъ изражения, чрѣзъ които сме очъртали мнѣнията на монизма, и за начина по който сме спомѣнали името на Хекела като го нарекохме най лукавия отъ материялиститѣ, и ни извѣстихъ да прѣстанемъ всяко нападение противъ благороднѣйшия и мѣдрѣйшия отъ ученитѣ мъже съ угрожа на повдигане противъ насъ голѣмъ бурѣж. Не ни е мжчно да ся избавимъ отъ угрозяющѣтъ опасностъ до колкото най вече че никога не сме отправили нѣкои изражения противъ личностѣтъ на Немския професоръ, а очъртаването му „най лукавъ“ очевидно ся отнасяше къмъ начинитѣ, по които разисква повдигнитѣ въпроси. И на това ся надѣемъ, че г. г. професоритѣ ще ни допуснѣтъ да ся отговоримъ и оправдаемъ като споменемъ просто обсъжденията на другитѣ за списанията на Хекела и за начинитѣ, по които прѣдлага и разискува мнѣнията си.

Рутмаѣръ, Семкеръ и Хисъ утвърдили и дѣломъ показали, че Хекелъ прѣобърнѣлъ на опакъ и измѣпилъ много отъ спомянѣнитѣ отъ него събития. Тѣзи изопачвания и измѣнѣния Лудунъ спомена въ съчинението си подъ надсловъ „откровенията на безбожния материялистъ“ (*Les decouvertes de la Science sans Dieu*), а като разлага родословнѣтъ таблицѣ на Хекела привожда слѣдущитѣ.

„Едно такво родословно распорѣждане Фогтъ (нѣкогашенъ сътрудникъ на Хекела) нарича продѣжничество (шарлатанство). азъ же казвамъ че ся нахождаме въ свѣта на обѣлчението като виждаме на вся-

каждѣ сѣнки, привидения и личини. Истинска фантасмогория! Повѣрувай въ неж, ако искашь да минешъ за сериозенъ ученъ! И ето, слѣдува да говори Лудунъ, на кой учитель ученията ся чуѣтъ и сж прѣвождѣтъ списанията за въспитаване юношеството.“ Като върви по нататѣкъ писателѣтъ къмъ доказване думитѣ си прилага въ главж Е., слѣдующитѣ; „Срѣщу такви едни наблюдения колебае ся челоуѣкъ между прѣзрителни и негодувателни почувствуванія, защото не знае кое е дѣйствително и кое фантастическо, кое е важно и кое надменно отъ всичко що ни продава тойзи шуточенъ празнословецъ и зловѣренъ челоуѣкъ (ce bavard de mauvaise foi). Да, зловѣренъ, защото тойзи му е обикновеѣний способъ въ разискванията. Рутмаѣръ, Плафъ, Семкеръ и Хисъ доказали, че Хекелъ искривилъ и подправилъ събитіята. На това всичко, говори Ардуинъ, Хекелъ отговорилъ първо нагло и горделиво спорѣдъ обичая си, а послѣ мълчаливо като стоялъ слѣдувалъ всякога да прѣдлага за дѣйствителни събитіята, на които ся доказа неточността.“

„Читателитѣ като виждѣтъ вече съ каквж строгость обсждили Хекеловитѣ учения французски и германски учени мжже, ще ся убѣдѣтъ извѣстно, че никакъ не сме прѣстѣпили границитѣ на благолѣпиею и на умѣренностьж въ прѣдизвиканното разискване отъ редакторитѣ на „Прометей“ чрѣзъ прѣвождането и распространяването списанията на Хекела и чрѣзъ твърдѣшията за тѣхъ и прѣпорѣчванията като съдържани ужъ „необорими теории и непротиворѣчноистински, отличающи ся въ цивилизацияж и нравственность и дошляющи научно евангелие на по новия челоуѣкъ“ (а)

(а) „Прометей.“ 3 Ноемврия 1891.

ЧАСТЬ Б.,
АНЮРОЛОГИЯ.

ЧАСТЪ Б., АНОРОЛОГИЯ.

ВЪВЕДЕНИЕ.

Като показахме ясно, въ сферѣтъ на соматологическитѣ и биологически издирвания, съвършенѣтъ неоснователностъ и лъжливостъ на теориитѣ за самопроисхождението на животѣ и произвеждането на челоука отъ другъ нѣкой животенъ видъ, щяхми да считаме исчерпано разискването, ако прѣдлѣжаше думата за нѣкой отъ обикновеннитѣ теоретически и научни въпроси. Нѣ въпросѣтъ за челоуческото происхождение като съставлява базиса и подставкѣтъ на нравственния, общественъ и религиозенъ животъ на челоуцеството, трѣба да ся изучи и подъ други възглядове за укрѣпляване заключенията, въ които ни е довело досегашното разискване, и за по голѣмо освѣтлѣние на единъ прѣдмѣтъ, който има височайшѣ практическѣ важностъ.

Пѣтътъ, къмъ който ни отправлявѣтъ опрѣдѣленията, разлагането и точното издирване своеобразнитѣ способности и чърти на челоуческото съществуване е отъ всичкитѣ най безопасний и виделий, защото точкѣтъ на разрѣшаването въпроса за началото и происхождението на челоука независимо отъ всякъ

религиозенъ догоатъ, отъ всяко биологическо испитване и отъ всяко метафизическо велеречие.

Учителитѣ на безбожния материализмъ, като знайтъ добръ безопасността на тѣзи методъ, старатса, като обнажаватъ чедовѣческото съществуване отъ привиллигированнитѣ елементи на субстанциатъ му, да прикачатъ къмъ чудовищнитѣ си, теореме единъ благовиднъ сѣнкъ като претендиратъ, че чъртитѣ и по важнитѣ на чедовѣка признаци, само по стѣпнь а не и по качество и същественность ся различаватъ отъ свойствата на всичкитѣ други живи творѣния. Както же разумнитѣ и инстинктивнитѣ на жаботъ сили, говоратъ, по стѣпнь ся различаватъ отъ ония на коня, тѣи и чедовѣкъ ся различава отъ маймунатъ и свинето, защото той има повече сили развнени общи и никакъ неразличаващи ся по същность. Черепкътъ и коралтъ, говори единъ отъ Лѣнейскитѣ материалисти, по стѣпнь а не по същность и качественность ся различаватъ отъ личността на Аристотеля. Основавани на това твърдѣние учатъ безъникосъзнѣние, че чедовѣкъ е произведенъ отъ нѣкое мѣкоштанѣще животно чрѣзъ развиването отъ неорганическото вещество, безъ да сяубоятъ отъ двата неодолми физически законн, т. е. отъ неизмѣняемостъ на видоветѣ и отъ съвршеннатъ невъзможность животътъ да произхожда отъ неорганическото вещество, копто законн съвршенно разрушаватъ кривитѣ и гдунавн теорни.

Въ тѣзи вторъ часть на списанието прѣдприимаме да доставимъ пеносрѣдственото доказателство за сътворяването чедовѣка отъ свърхмирнъ силъ и за распорѣждащитѣ го законн като опровергаваме прѣдписанията на монадистическитѣ учители чрѣзъ точното испитване съвршенно своеобразнитѣ чърти на чедовѣческитъ субстанциъ и показваме ясно логичнатъ невъзможность на само-подвижното имъ происхождение отъ осязателния и видимъ свѣтъ.

Като вървимъ къмъ това изучване влизаме въ кръга на анѣронологическитѣ издирвания, гдѣто трѣба да ся разискуватъ и да ся разрѣшаватъ въпроситѣ

за произхождението и прѣдопрѣдѣлѣнието на челоуѣка. Понеже материалиститѣ прѣдлагатѣ рѣшение извадено ужъ изъ естествоуѣденнитѣ изслѣдванія, трѣбаше първо да изобличимъ неоснователността на прѣдложенията имъ и да противопоставимъ прѣдлаганиятѣ подъ името на положителнитѣ наукѣ маскѣ. Като ся прѣд-приготови тѣй голѣмий и правъ пѣтъ, въ който ни отведохъ блѣстящитѣ още звѣзди на челоуѣческитѣ прѣмѣдростъ, вървие по него и като зимаме за водители правилата на неумолимитѣ логикѣ на събитията отправяме ся къмъ точкитѣ, върху които като стоимъ ще видимъ чрѣзъ разумнитѣ си очи блѣстящето и невечно свѣтило на истинитѣ.

Видяхме, че началницитѣ на научния свѣтъ като считатѣ експерименталнитѣ науки за съвсѣмъ несъотвѣтствуѣщи къмъ опрѣделено рѣшаване въпроса за първото явяване на живота върху земитѣ и за произхождението на челоуѣка, мислятѣ и едногласно учатѣ че въпроситѣ за началото на съществата ся изучаватѣ и ся рѣшаватѣ въ сферитѣ на философическитѣ, историческитѣ и религиозни издирвания и науки. Забѣлѣжихме, че Бюхнеръ, когато Хжкцлей ся раскайвалъ, исповѣдалъ че естествоуѣденнитѣ науки немогатѣ да доставятѣ нѣкое доказателство за самопроизхождението на живота, а Хекелъ характеризиралъ теоритѣ си нѣкога за прѣдложения на върхъ, безъ да сѣ приемливи на експериментално доказателство, нѣкога пакъ за непосредственно поризми на философически изучаваня и на чисто велеречие. Тѣй не само отличнитѣ тълкователи на природитѣ, нѣ и самитѣ материалисти ни посочватѣ пѣтя, чрѣзъ които можемъ да стигнемъ безопасно въ рѣшаването въпроса за челоуѣческото произхождение.

Нека да не ся обеспокожатѣ читателитѣ като ся извѣстятѣ, че минуваме въ философически обмишлѣния и издирвания, защото върху всеизвѣстни и очевидни събития всички сме компетентни да пофилософствуваме чрѣзъ общото обсъждение и съ нѣ элементарнитѣ правила на логикитѣ. Събитията, върху които ще привлечемъ вниманието си и ще обърнемъ изучава-

нията си откриватъ ся всякому отъ насъ отъ собственнѣтъ съвѣсть, а пъкъ проистекающитѣ отъ тѣхъ заключения ще поставимъ всеизвѣстни и неоспорими като распърснемъ мъглатѣ, чрѣзъ които безбожний материализмъ работи за да замрачи разискването въпроситѣ за началото на сщществата.

ГЛАВА А.

ЧЕЛОВѢКЪТЪ.

I

Нѣмамъ намѣрение да прѣдлагамъ тука едно отъ многото за чловѣка опрѣдѣление, нето да образувамъ ново нѣкое. Съ обемително сложение щж очъртажъ въ първѣтѣ тѣзи главѣ своеобразнитѣ характеристически чрти на чловѣческото сществуване до колкото ся относѣтъ къмъ темѣтъ на прѣдлѣжащето списание, въ слѣдущитѣ же глави щж пристѣпнѣ къмъ особено разложение на всякъ единъ отъ по главнитѣ признаци на чловѣческѣтъ личность и къмъ точното испитване заключенията, къмъ които ни водѣтъ въ изучването въпроса за чловѣческото происхождение.

Отъ изводитѣ на геологическитѣ изслѣдвания и издирвания и отъ единоголасното на естествоиспитателитѣ учение увѣряваме ся на пълно че, подиръ присъединяването елементитѣ на ископаемото и растително царство и подиръ явяването на живитѣ сщества явилъ ся на земѣтъ чловѣкѣтъ и чрѣзъ него ся свършило първото сътворение на земнитѣ сщества. Нѣ отъ тогава ся започнало ново сътворѣние чрѣзъ инициативѣтъ, изобрѣтението и свободното на чловѣка дѣйствие, чрѣзъ което ся измѣнявѣтъ и промѣнявѣтъ и диаморфозирѣтъ цѣлесъобразно всичкитѣ земни нѣща, устройвѣтъ ся же цѣли свѣтове на искусство, промишленность

и наукѣ непознати но напредъ, като водѣтъ къмъ нови усѣхи и отварѣтъ нови пространѣйши горизонти въ челоуѣческѣтъ разумность и дѣятелность.

Челоуѣкѣтъ голъ и слабъ по тѣлото си като нѣма силѣтъ да лѣти както птицата, или да тѣрчи както елецѣтъ, лишенъ отъ всяко физическо въоръжаване въ срѣдѣ сѣщества въоръжжени чрѣзъ чудесни инстинкти и изумителни сили, послѣденъ на земѣтъ като ся явилъ, дѣтинскѣтъ си възраст има дълговрѣменнѣ, а развиването му слѣдъ раждането върви медлѣнно въ срѣдѣ безбройни опасности и мѣчнотии. И обаче спрямо челоуѣческѣтъ субстанциѣ, обгърнѣтъ съ най слабо тѣло, лѣвътъ ся върналъ на задъ и мечката принесла кожѣтъ си, чрѣзъ коѣто направилъ първѣтъ дрехѣ и покрилъ голотѣтъ на своитѣ чада. Челоуѣкѣтъ като покопалъ земѣтъ измислилъ и направилъ оръжие, чрѣзъ което орелѣтъ ся паранява въ въздуха и пажда прѣдъ носѣтъ му; и като изслѣдва природѣтъ и истинта законитѣ ѣ противопоставя единия противъ другия съгласно съ собственитѣ си стремлѣния и желанія; всичко же призовава въ свое служение или унищожаване и надвива, ако се опирѣтъ на желаніята му; расцѣплюва моретата, и низлага вѣтроветѣ; избавя ся отъ механическитѣ закони, и измѣрвѣ твърдѣтъ, и създава искусства и науки, и ся възвишава до разума на Платона, до познанията на Коперника, до проникателностьѣтъ на Христофора Коломба.

Челоуѣкъ притежава разсѣждение, изобрѣтателность, понятие отъ таинственни причини, теориѣ, енѣузиазмъ, любовъ, почувствуване прѣмѣрно служение. Когато е поетъ, пѣе идеалностьѣтъ. Когато е изящень художникъ, отпечатва върху каменя божественни чувства. Когато е промислителъ, управлява и распорѣжда природѣтъ за да му послужи въ изобрѣтѣнията. Самъ опрѣдѣлява и нарѣжда що ся относя до него; като низлага же чрѣзъ словото физическитѣ стремлѣния и похотенія и всякога ся усъвършенствува и напреднува и нѣкога полѣгка и по малко ся измѣнява, другоже же чрѣзъ прѣсилѣни отбѣгвания и завивания и прѣостроявания като надвива на всичко що е около него

и низлага всякъ инстинктивенъ, механиченъ и естественъ законъ, става истински господарь и царь и създателъ на земѣтъ, изображаещъ въ себе първѣтъ творческѣ причинѣ, отъ които е земалъ началото и происхождението.

Коя е субстанцията и сжществеността на това прѣвъсходно сжщество, което си явило послѣдно на земѣтъ, отъ кой же источникъ произлиза и отъ кои силѣ ся е снабдило съ изряднитѣ си и изумителни дѣйствия и способности?

II.

Когато анализирамъ съставляющитѣ моѣтъ личностъ, сжщественностъ и субстанциѣ елементи, почувствувамъ че у мене сжществува сила, въ които ся срѣдоточавѣтъ (чувствителнитѣ състояния и измѣнѣния, и отъ които, като отъ единъ общъ, единственъ и нераздѣляемъ центръ, произхождѣтъ разумнитѣ и нравственитѣ ми дѣйствия и гдѣто се срѣщѣтъ всичкитѣ възгледи и служения на духовния ми животъ. Моето тѣло ся ограничава вътрѣ въ най тѣсенъ просторъ, тѣлеснитѣ ми пакъ сили дѣйствувѣтъ до колкото ся простира механическото на ржцѣтъ движение и на работающитѣ съ мене оръдия. Нъ тайнствени центъръ на моѣтъ духовнѣ субстанциѣ и сжщественностъ има чърти различни, противоположни най вече и противни на механическитѣ.

Когато съмъ вътрѣ въ кабинета си и затворенъ прѣминувамъ съ ума си прѣзъ земѣ и моря и страни, които никога не съмъ видялъ. Когато изучавамъ въпроси съвсѣмъ идеални или теоретически, които не ся относѣтъ къмъ осязателния и феноменически свѣтъ, изображавамъ въ себе си идеи които нѣмѣтъ никакъвъ тѣлесенъ характеръ нето прѣдставлявѣтъ нѣщо вещественно и тѣлесно. Обрацамъ мислитѣ си къмъ прѣкрасното и създавамъ въ фантазиѣтъ си образи отдалечени отъ дѣйствителностътъ или измишлявамъ плетеницѣ отъ страсти и идеи, които изявявамъ чрѣзъ словото или чрѣзъ перото. Чрѣзмѣрно ся удивлявамъ за добродѣлитѣ въ самоотвържението на ония които

сж низложили си тѣлесни инстинкти и сж принесли собссвенното сжществивание за извършване нѣкое благородно почувствување и убѣждение. Разсжждавамъ върху прѣминуѣщитѣ въ мозъка чрѣзъ чувствата на тѣлото впечатления и съчувствувамъ сладостѣтж или болезньтж отъ тѣхъ, и мислѣж, и жела ѣж, и ся съмнѣвамъ, и ся убѣждавамъ, и рѣшавамъ, и почувствувамъ, че всичкитѣ тѣзи дѣйствия се вършжтъ отъ вѣтрѣшняжтж у мене силж, която съзнава и дѣйствията, и единството и свожтж си тождественность. А отъ всичко най важното е, че сжщата тая сила туря ся много пжте въ борбж и стълкновение съ наклонноститѣ и похотитѣ на тѣлото, а като постоянствува на рѣшенията си надвива на всякж наклонность, на всякъ инстинктъ, на всякъ механически законъ, и като абсолютенъ владѣтель и господарь налага на тѣлото движения и дѣйствия, които извършава срѣщу всякакъвъ трудъ и всяко злострадание.

Всяко чловѣческо сжществование почувствува тжжъ тайнственнж и очевиденж силж, а чловѣчеството, прѣди всякъ религиозенъ догматъ и прѣди всякж научнж теориѣж, водимо отъ собственжтж си съвѣсть и като изъ вроденъ възгядъ характеризирало ѣж е като да нѣма елементъ на тѣлеснж субстанциѣж, нето обемъ, нето тяжесть, нето пространство. Тойзи възгядъ като изучили всичкитѣ прѣвѣсходни умове на древнжтж и на по новжтж наукж и всичкитѣ отлични анѣрополози и откривателитѣ на физическитѣ закони подтвърдили всеобщото убѣждение и нарекли душж прѣбиваѣщжтж у насъ единственнж и духовнж силж, която поставлява основжтж и сжщественностьтж на чловѣческжтж личность и ся възвишава до безконечното сжщество и ся пълни съ прѣмѣрни почувствования и убѣждения.

Нето съвѣстьта на чловѣчеството, нето глѣбоката наука на мждърцитѣ сж опрѣдѣлили начинитѣ на дѣйствията на прѣбиваѣщия у насъ духъ и тайнственитѣ свързки, чрѣзъ които ся свързва ися смѣсва съ тѣлото, нъ незнанието за начинитѣ на дѣйствието въ

нищо не е расклатило непоколебимото убъждение въ духовнитѣ и невещественни чърти на душѣтѣ. Това убъждение, като освѣтлява челоуѣчеството въ развиането на способнитѣ му и станало основний камъп на всяко научно и нравственно усъвършенствование, прилича на убъдението въ сществуванieto на слънцето, което ни дава свѣтило и топлинѣ и благодѣяния отъ всякъ видъ, и за сществуванieto на което никакъ не ся съмнѣваме, ако и да незнаемъ и начинитѣ на дѣйствията и най вътрѣшнѣтѣ му сщественность и субстанциѣ. Както же сѣ сществували софисти, които успорили обективното сществование на слънцето и отдали на обълщение и на умо-ослѣплѣние идеитѣ и убъжденията въ видимия свѣтъ, тѣ ся явили отъ врѣмя на врѣмя оспорившитѣ субстанциѣтѣ на духовнѣтѣ у насъ силѣ, а въ нашитѣ дни наричаншитѣ материалистически миѣния, като ся облекли съ научнѣ тогѣ, проповѣдвѣтѣ ся отъ любителитѣ на наукѣтѣ за послѣдни нѣйни заключения и за изводи отъ положителни издирвания.

III.

Да не рече нѣкой, че ако и да незнаеме субстанциѣтѣ на слънцето, знаеме обаче сществуванieto му отъ впечатлѣнията на видимитѣ му лѣчи, които озарявѣтѣ зрителнитѣ органи, защото и свидѣтелството на нашето съзнание за потвърдяване свойството на дѣйствуѣщѣтѣ у насъ силѣ е по безопасенъ възгледъ отъ всяко външно дѣйствие, духовний же характеръ на съставляѣщия нашѣтѣ личность центъръ не е просто почувствование и простъ възгледъ, нѣ ся показва явно и чрѣзъ всичкитѣ си изявлѣния и служения.

Философията на древнѣ Гръциѣ, и оная на послѣднитѣ вѣкове и на нашето врѣмя, черпи доказването духовността на центра на челоуѣческѣтѣ личность изъ единството на съвѣстьтѣ и на всичкитѣ умственни и желателни дѣйствия. Щяхме да натъкнимъ цѣлѣ библиотекѣ, ако ся завземахме да приведемъ, нека и на кратко, идеитѣ върху тойзи прѣдмѣтъ и убъжденията на всякъ философическѣ гениалность, като започвахме

отъ Аристотеля до Лайбница и Кузина, за потвърдяване принципитѣ и прѣдписанията ни. Като знаемъ обаче че, ако прѣдлѣжи думата и за въпроси отъ чисто философическо изслѣждане, новитѣ софисти хвърлятъ съмнѣние върху всяко сжждение и мнѣние произнесено отъ учени мѣже, които не сж по прѣвъсходство свѣдушни въ положителнитѣ науки, ограничаваме ся да споменемъ думитѣ на славни мѣже, отъ които единий е почелъ, чрѣзъ свѣтилата си, XVIII-ия, вѣкъ, а другитѣ почитатъ наукитѣ на нашето время.

Знаменитий между лѣкаретѣ въ послѣдния вѣкъ Албертъ Халеръ, отхвърля направенното му прѣдложение отъ Фридерика Великаго за отиването му въ Берлинъ. „Не дохождамъ, отговорилъ на Царя, да послужж у едно мѣсто, което се управлява отъ монархъ почитающъ принципитѣ на безбожния материализмъ.“ Отъ всякъ европейскъ странъ ся притичатъ богатитѣ и князоветѣ, за да получатъ лѣкарственъ съвѣтъ отъ славния лѣкаръ, Албертъ Халеръ же оставя за нѣколко время упражняването въ наукитѣ, осрѣдоточава ся цѣлж годинж вътрѣ въ кабинета си и изработва великото за душитѣ съчинѣние, въ което ся стареа да докаже физиологически, че не е възможно да произхождатъ умственитѣ и нравственни събития отъ мозъчното вещество, ако не си служи то съ невещественж, духовнж и самобитнж силж. Публикуването на това съчинѣние въ едно врѣмя, когато били въ цвѣтуще положение теориитѣ на расколебавшитѣ въ Франциж основитѣ на всякъ религиознж идеж, направило, естествено, глѣбочайше впечатлѣние, а материалиститѣ възстанали противъ мѣдрия мѣжъ и чрѣзъ едно по друго обнародвания ся трудили да опровергнатъ важнитѣ му научни обмишлѣния и очърнатъ избѣлянитѣ съ голѣмо разяснѣние въпроси. Нѣ всяка нова критика давала новъ поводъ и новъ случай на знаменития лѣкаръ, за да развие и да постави общенародни обмишлѣния та и ученията си. „И що? писувалъ Халеръ въ отговоръ на едно отъ критикуванията, казвате, че, спорѣдъ можитѣ хипотезж человекътъ ся състои отъ двѣ сжщества, едното духовно и невеществено, а другото тѣлесно.

И кога и въ кой случай съмъ азъ положилъ хипотези? Говорѣхъ за събития, а не за хипотези, и за събития всеизвѣстни и всеявни. Характерътъ на почувствованието у мене силѣ ми доказва ясно и непогрѣшимо съществуването у мене на духовнѣ силѣ. Мислѣхъ ся, размишлявамъ ся, обсъждавамъ и знаехъ, че всичкитѣ тѣзи служения нѣматъ нищо тѣлесно, нето могатъ да ся произведжтъ отъ нѣкой тѣлесенъ органъ; ето събитието. Нѣ вни материалиститѣ ся старае да помрачите събитията и проистекающитѣ отъ тѣхъ истини; вий ся старае да убѣдите простолюдието, че върху тойзи прѣдмѣтъ ученитѣ знаемъ нѣщо, което не е извѣстно на проститѣ чловѣци. Ето защо наричате хипотези само доказанитѣ и очевидни истини.“

Другъ единъ отъ материалиститѣ, като критикувалъ обнародванното съчинѣние, писвалъ че, Халеръ не обсъдилъ прилично непрѣривнитѣ отношения на мозъчнитѣ вещественни дѣйствия къмъ нравственитѣ и умственни събития. „И що? истриенния ли по кръстопящата аргументъ приповтаряте? отговарялъ Халеръ. И кой знае, или кой е нѣкога отказалъ влиянието на мозъчното вещество върху разумнитѣ и нравственни феномени? И кой не знае, че измѣнѣнието на мозъка наноя многожди расклацането на умственитѣ служения? Нѣ що показва това? Турете въ рѣцѣтъ на единъ работникъ лошаво и погрѣшающе орждие, извѣстно е че произвѣдението отъ него нѣма да бжде съвършено; нѣ ще направите ли заключение отъ това, че орждието произвежда, а не употрѣбляющий го работникъ? Дайте на единъ способенъ музикантинъ инструментъ, който издава неприятенъ звукъ и нѣма вече да чуете онѣзи гармонии, чрѣзъ които е очаровавалъ слушателитѣ си; нѣ ще ли речете, че инструментътъ пѣе отъ само-себе, а не свирящия съ него музикантинъ? Вапалете свѣщникъ задъ оглѣдало и начърпѣте кристалла, свѣтилото на свѣщника замижава; нѣ ще заключите ли отъ това, че свѣтилото проистича отъ кристалла? Душата упражнява силитѣ си чрѣзъ орждиата на тѣлото, а когато сж тѣзи расположены въ добро физиологическо състояние, духовнитѣ сили дѣйству-

вжтъ правилно, нъ ако орждията страджтъ, духовнитѣ служения по необходимостъ ся расклащжтъ или прѣставжтъ, ако и да ся запазва неизмѣнимо духовното начало. Не измѣствявайте въпроситѣ, не ся отдалечавайте отъ събитията. Събития сж размишлѣнието, волята и разсжждението. Тѣзи феномени не можтъ да проистекжтъ отъ другадѣ, освѣнъ отъ неvěщественно и духовно начало. Ето истината на общия умъ. ето истината на елементарнжтж логикж, кождто никой наученъ софизмъ не може да помрачи и никое научно откroвление да унищoжи.“

Когато Фогтъ прѣбивавалъ подѣ влиянието и най вече подѣ енѳусиазма на монистическитѣ начала обнародвалъ дълго научно изложение, за доводитѣ и аргументитѣ, които можтъ да ся противопоставжтъ противъ духовносттаж на душжтж. Вирховъ, като ся поканилъ да произнесе мнѣние върху обнародваннитѣ, изразилъ ся по слѣдующия начинъ.

„Доказателството на Фогтъ не мя е убѣдило. Единството на свѣѣстьж е истина имѣжща силж и всеобщо исповѣдане, и върху неж се осланя приимането съединителж основж на личносттаж. До колкото таква една основа не може да се припише на особенъ простъ тѣлесенъ органъ, нищо научно не може да се постави противъ хипотезжтж, че вѣнъ отъ осязателното вѣщество сжществува и сжщество неvěщественно, еѳерно, неизмѣряемо и съ единж думж, духовно. Относително къмъ мене, азъ съмъ земалъ отъ взаимнжтж связь на идеитѣ, удавеното да счетж чистоматериалистическото мнѣние, по което ся свѣѣстьта характеризира като едно просто служение на мозъка, за произволно, а пѣкъ метафизическжтж теориж за сжществуването на особнж душж за възможнж п оправданж, и сега още подиръ нови противозамѣчания на Фогта, не мож да ся убѣдж, че теорията за духовносттаж на душжтж е погрѣшна, или че ся лишава отъ логичнж основж (Gesammelte Abhandlungen 1 Aufl. 1856).

Великий же изслѣдователъ на ѳермодинамическитѣ закони, профессоръ Хирнъ, като ся завзелъ съ испитването въпроса за субстанцижтж на чловѣческжтж

личность писвалъ въ прочутото си списание за ермо-динамикѣтъ.

„Человѣкъ почувствува, размишлява ся, разсжж-дава, желае и ся съвѣтѣва. Никоя епихейрема, никоя хит-рость, никоя софистическа способностъ не може да мя убѣ-ди че чувството, размишлението, разсждѣкътъ и волята ся приуготовлявѣтъ вътрѣ въ машинѣ и изъ неѣ про-исхождѣтъ. Безъ сжществуванieto вътрѣ въ человѣка на душевнѣ, невидимѣ и невещественнѣ силѣ, всяко тълкуване мислянето, обсжждането и волѣтъ е съвър-шенно невъзможно. Нето веществото, него распорѣдаѣ-щитѣ го закони могѣтъ нѣкога да дадѣтъ нѣкое тъл-куване събитията на удоволствието, на почувствованието, на мислянето, на обязанностѣтъ, на обличението и на почувствуването правствениѣтъ отговорностъ. Мозѣкътъ работи, извѣстно, като органѣ намислителнѣтъ силѣ, както работѣтъ очитѣ спорядѣ почувствуването на зрѣнието, и нозѣтъ спорядѣ тѣлеснитѣ движения; нѣ нето очитѣ почувствуваѣтъ, нето нозѣтъ оирѣдѣлявѣтъ движенията, нѣ еднитѣ сж органи на зрѣнието, а другитѣ на движението. Ако ся изгубѣтъ тѣзи органи, изгубѣтъ ся и впечатлѣнията на зрѣнието, и волното движение става невъзможно; тѣй и отъ състоянието на мозѣка ся повреждѣтъ, извѣстно, и мислитѣ и съчувствията и дѣйствиата на волѣтъ, не че мозѣкътъ ся размишлява, почувствува и ся съвѣщава, нѣ защото е органѣтъ чрѣзъ който си служи мислителната, желателна и съвѣ-щаватѣлна сила (а). Да говори обаче человѣкъ, че отъ движението на частицитѣ на мозѣка могѣтъ да ся произведѣтъ невещественни сжщества и резултати, както идеитѣ, разсждѣцитѣ и рѣшенията, е погрѣшно умозаклучение, което никога не трѣбаше да ся про-изрѣче въ имято на наукѣтъ. Нека го речемъ съ

(а). Профессорѣтъ на химическитѣ науки Робертѣ Мегерѣ разянява дѣйствиата на мозѣка чрѣзъ примѣра на тилегра-фитѣ. Никоя тилеграфическа вѣсть не ся прѣнося безъ съврѣ-менното дѣствие на химическѣтъ течностъ; нѣ съдържанието на тилеграммѣтъ не зависи отъ химическото дѣствие. Тѣй и мозѣкътъ е орѣдие на духа, а не и самий дѣйствуваѣщъ духъ.

дързостъ, слѣдува да говори Хирнъ, знаеме за сжществованието на душевнѣжтж силж и чрѣзъ анализирането събитията опрѣделяваме безтѣлесностьтж ѝ, не знаеме обаче и сжщественностьтж на тжжж силж и начина на съжжа и дѣйствиита ѝ съ тѣлото. Не знаеме условията на сжществованието и начинитѣ на дѣйствието, нѣ неможемъ да повдигнемъ никое логично съмнѣние за сжществованието му, както, като не знаемъ и субстанцижтж на веществото и начинитѣ на прѣподаването движението отъ тѣло на тѣло, никакъ не ся съмнѣваме за сжществованието на веществото и за движението на тѣлата. Отъ исповѣданното же това незнание материалиститѣ немогжтъ извѣстно да изваджтж кой аржументъ въ полжж на миѣнита си. Не съмнѣването за сжществованието на силж, на причинж или на сжщество, на което чъртитѣ не ся разпознавжтъ, съвсѣмъ е различно отъ изявяването прѣдложения и начала отъ събитията извѣртени, а отъ логиежтж изобличени за лжжжливи и безосновни. Който изъ духовнитѣ на чловѣка дѣйствиа и свободни сили изважда заключението на прѣбиванието въ него духовно и свободно начало потвърдява еднж истинж, къмъ кожжто го воджтъ и логиката и дѣйствителностьта на работитѣ, нѣ основитѣ на материализма не сж просто тъмни и тайствени, нето проистичжтъ отъ събитие, на което не ся знажтъ прѣдѣлитѣ на сжществованието и законитѣ на дѣйствието, нѣ проистичжтъ отъ прѣдложение изобличено за лжжжливо отъ самитѣ събития и отъ физическитѣ закони, каквото е происхождението на идеитѣ, на почувствуванята и на свободажтж вољж отъ тѣлеснж машинж“.

IV.

И защо призовавамъ миѣнята и авторитета на славнитѣ учени мжже? Съвѣстьта на всякъ единъ отъ насъ не свидѣтелствували, че сжществуважтъ у насъ сили непонятно свързани съ тѣлото, работащци же по единъ начинъ съвсѣмъ различенъ и противоположенъ на механическитѣ закони на видимжтж и осязателнж природж? Нахождаме ся въ едно голѣмо събрание,

гдѣто една гѣлпа свирячи развеселява слуха на слушателитѣ, и обаче всрѣдъ смущението, което бие и нашитѣ, както и на другитѣ, ушитѣ, никакъ не почувствуваме гармонитѣ, а обрацаме мислитѣ си върху пжтешествие, което мислимъ да направимъ, или си въртимъ ума около нѣкое радостно или скърбно чувствовање. Тойзи феноменъ показва очевидно справедливостъж на философическитѣ принципи за духовностъж на чувствуйжщето у насъ и размишляяжще ся сжщество. Произвежданнитѣ отъ расклащанията на органитѣ вълнѣния на въздуха стигжгъ до ушитѣ и раздражняжтъ слушателния нервъ, нѣ впечатлѣнията за да влѣзжтъ въ вътрешното ни чувство и да прозведжтъ звука не е доволно раздражѣние то на чувствителнитѣ нерви, нѣ ся изисква и внимание на душжтж въ раждажщето ся върху чувствата и върху мозъчнитѣ нерви впечатлѣние. И забѣлжжете коя е независимата на нашия духъ сила отъ окржжажщитѣ насъ обстоятелства и гѣлесни впечатления, колчимъ произволно и незамѣтно го отбиемъ отъ всяко механическо дѣйствиe. Живѣемъ въ миналото и ся размишляваме за бжджщето и още не сжцструйжще. Живѣемъ вътрѣ въ идеаленъ свѣтъ, когото е творецъ създалъ или ний създаваме чрѣзъ своижтж си фантазижж. Огдѣляваме ся отъ окржжажщитѣ ни прѣдмѣти и отъ самото тѣлесно и органическо нане сжществовање, и като поставяме нанжтж личность заподлѣжаще заедно и прѣдмѣтъ на изучване, анализираме чрѣзъ разума собственитѣ си умственни и нравственни сили и способности и работимъ независимо отъвсякж външнж помощъ и отъ всяко впечатлѣние на чувствата. И забѣлжжете, читателю, че нашия духъ не е всякога тамъ гдѣто е тѣлото, нѣ ся намѣрва гдѣто ся мисли, гдѣто дѣйствува, гдѣто обича, многожди же съвременно и върху много точки и върху много прѣдмѣти. Той е съ Бога, колчимъ служи на Бога. Той е съ ближнитѣ и съ далечнитѣ братия. Живѣе съ живитѣ и ся събира съ мървитѣ, и въобще дѣйствува по едни начини отдалечени отъ законитѣ на механичностъж, а очевидно откриважщи че чловѣкътъ е изображение

и сложение на два евъта, въ които ся осрѣдоточавжтъ въ тайнствено единство тѣлесни заедно и биологически и духовни и свободни сили, които съставлявжтъ сжществото и субстанцижтж му.

Нъ за да освѣтимъ тѣзи истини и да покажемъ свърхорганическитѣ чърти на чловѣческото сжществование, отъ което ся доказва, пò ясно отъ слънцето, свърхмірността и свърхестественността на сжществото, отъ което е земало началото и происхождението, въ слѣдущитѣ глави ще изобличимъ кривитѣ мнѣния на безбожния материализмъ за чловѣческжтж личность, и ще пристжнимъ къмъ свѣдуцното изучване и разлагане свойствата и своеобразнитѣ признаци, които съставлявжтъ чловѣческия духъ.

ГЛАВА Б.,

ЧЕЛОВѢКЪТЪ НА БЕЗБОЖНИЯ МАТЕРИАЛИЗМЪ.

I.

Нашето тѣло като съставлява единъ отъ елементитѣ на нашѣтъ личность управлява се отъ сжщитѣ закони, отъ които се управлявѣтъ всичкитѣ словесни сжщества на природѣтъ. Ако се спусне отъ високо безъ подпорж, пажда върхуземѣтъ, както каменьтъ. Ако се ударя отъ друго тѣло, кожата и мищитѣ се повреждѣтъ или се разваливѣтъ съразмѣрно съ сериозността на удара. Животътъ като се пази чрѣзъ хранѣтъ и елементитѣ на въздуха, лишението отъ дихане и отъ пищж носи съ себе си разслабѣние и разложение на организма. Ето постоянни и неизмѣняеми закони приспособяващи върху челоѣческѣтъ тѣлеснж организациж, както и върху всичкитѣ неорганически или живи сжщества.

Нъ освѣнъ феноменитѣ и нуждитѣ на тѣлото другъ единъ рѣдъ отъ събития произхожда отъ челоѣческѣтъ личность, за които имаме пълно и положително познание чрѣзъ собственѣтъ нашж съвѣсть. Впечатлѣния, желаня, идеи, почувствования, помишления, силлогизми, порождения на фантазиѣтъ, боязни, надежди, въспомнания, ожидания и прѣдвидливости на бжджщето, любовь, начала и страсти различаѣщи се

по народности, по мѣстности, по врѣмена, по индивидууми и семейства, съставлявайтѣ невидимия и духовнѣ свѣтъ на всякъ чловѣческъ индивидуалностъ. Спорѣдъ учението на материалиститѣ, тойзи духовенъ свѣтъ произхожда отъ движенията на мозъчнитѣ атоми и отъ механическото имъ служение и мѣстоположение, както пикочѣтъ отъ пикочния мехуръ и жълчката отъ сърдцето. Душата на чловѣка, спорѣдъ тѣзи мнѣния, не е духовна сила, дѣйствуваща съ мозъка, нѣ е самото вещество на мозъка, което самодѣйствува и произвожда идеи, почувствования и воли, както и всяко друго духовно явлѣние. „Орждията на душѣтъж, говори Хекелъ, имѣтъ началото си въ вѣнкашнѣтъж ткань на кожѣтъж и не ся различавѣтъ никакъ отъ органитѣ на всичкитѣ словесни грѣбначни животни, съ които имѣтъ общъ прародителя си. Философията на монизма и нии, нейнитѣ послѣдователи, почитаме, че всичкитѣ феномени зависѣтъ отъ механически причини, които не ся отпиравѣтъ къмъ никоѣж цѣль. Зарадъ това мислиме, че неможе да бѣде никоя дума за самовластието, а изявленията на чловѣческѣтъж воляж, които считаме за свободни, сж послѣдствия отъ закони механически, постоянни и не измѣняеми, както сж всичкитѣ други свѣтовни явления. Духъ и душа сж послѣдствия отъ движението и отъ дѣйствието на веществениитѣ частици. Силитѣ на привличането и на отблъсването на веществениитѣ атоми сж произвели и маймунѣтъж и чловѣка, както сж произвели румянитѣ, ябълкѣтъж, водѣтъж и кристала“ (а).

Излишно е да искаме отъ Хекела доказателствата за тѣзи твърдѣния, до колкото е проповѣдалъ съ приповтаряне чрѣзъ разнитѣ си списания, че прѣдлаганата отъ него система е изводъ отъ високоречиви теореми, или по добръ, догматъ на новж вѣрж опрѣдѣленъ да замѣсти онзи на старѣтъж. Нѣ ученицитѣ му оборвѣтъ върху това учителя си, като подтвърдявѣтъ, че съгласно съ изводитѣ отъ научнитѣ изслѣдвания „намѣрваме въ веществото всемирнѣтъж майкж,

(а) Хекелъ. «Чловѣческо рождение». Франц. Прѣв. Стр. 440, — 617, — 620, — 623, — 625.

която произвежда всичко като плодъ отъ собственитѣ си нѣдра.“ И не ся завземжтъ да ни запознажтъ съ научнитѣ издирвания и съ изводитѣ отъ тѣхъ, нѣ на мѣсто всяко доказателство призовавжтъ миѣнието и опитванията на английския естествоиспитателъ Тиндаллъ, когото и за „испитователъ знаменитъ“ характеризиржтъ.

И обаче, читатели, никой другъ въ наше время не е спомогналъ нѣ вече отъ Тиндалла за оборване материалистическитѣ учения, които нѣколко врѣмя е защищавалъ и за които ся е борилъ!

Видяхме въ първжтъ часть на това списание, че Тиндаллъ като повторилъ направениитѣ отъ Пастьора опитования, отблѣнжлъ миѣнията за самопроисхождението на живота, които нѣ напрѣдъ почиталъ. И ето що ся случило и върху прѣдмѣта, съ който ся захищаваме въ тѣзи главж.

Примамъ, говорялъ Тиндаллъ въ едно отъ списанията си, прѣдложенieto на материалиститѣ за способността на мозъка въ произвождане идеи, почувствование и други духовни феномени, защото не можат да разберж по кой начинъ духовна сила може да работи заедно съ тѣлото на мозъчното вещество. Непостижимостъта на прѣдложенieto на спиритуалиститѣ не ми допуща приимането му. И ето това показвало, че Тиндаллъ е билъ материалистъ.

Нѣ подиръ нѣколко время английскій естествоиспитателъ ся постаралъ да изучи собственитѣ си принципи и миѣния. „Отхвърлихъ, говори, прѣдложенieto на спиритуалиститѣ като непонятно, нѣ сега ся намѣрвамъ прѣдъ другж непонятность. По кой начинъ веществото и распорѣдажщитѣ го механически закони можжтъ да произведжтъ феномени неоспоримо безтѣлесни, невещественни, свободни и духовни, каквито сж идеитѣ, помишлѣнията, обещжденията и свободнитѣ, воли? Това е сжщо непостижимо и за това трѣба да отблѣснж прѣдложенieto, както отхвърлихъ онѣва на спиритуалиститѣ по причинж на непостижимость“.

И въ начало примѣчанията му противъ материализма ся сж ограничавали въ прости съмнѣ-

ния; „длъжнъ съмъ да явяж, говоряж, че експерименталнитъ събития, които материалистътъ счита за най прости, прѣдставляжтъ въ съединѣнието си сжщитъ почти мжчнотип, които противопоставяме срѣщу идейтж на духа;“ нъ съ минуването на времето двоумѣнията ся прѣобърнали въ опрѣдѣлителни и категорически прѣдложения.“ Не могж да истълкувамъ теоритж за влиянието на духа върху мозъка, нъ исповѣдамъ педвоумѣнно, че не могж да разберж происхождението на свѣстътж отъ движенето на мозъчнитъ частици.“ И другочъ подиръ длго разискване върху духовнитъ феномени заключавалъ както слѣдва. „Занимающій ся върху изучването физическитъ феномени нахожда ся прѣдъ едно страшно тайнство. А за тълкованието му не сме отишли напрѣдъ нето едиж стѣпкж.“ А за бжджщето? Ученицитъ на Хекела прѣзрѣхж призовавшитъ думитъ на Боа-Раймонда, който казалъ, „не знаеме и нѣма да знаемъ“, нъ ето славний Тиндаллъ, на когото авторитета призовали съ пълно довѣрие, исповѣдалъ настоящето на наукжтж невѣжество и некомпетентностж ъ въ рѣшаването въпроситъ за началото и субстанцижтж на сжществата. „Ако нѣкой же мя попита, казалъ, дали науката въ бжджще може да истълкува тайнството на вселенжтж, щж заклатж главжтж си и щж повдигнж рамената си за да изявиж двоумѣнията си. Но прѣдпочително е да си наведемъ главжтж, свѣщенници и философи, да исповѣдаме невѣжеството си. Защото и ако чувствата и разумътъ до толкова ся освѣтлжтж, щото да бжде намъ достѣпно да изслѣдимъ точно всичкитъ движения и всичкитъ сложения на частицитъ и електрическитъ дѣйствиия и други измѣнѣния, които съотвѣтствувжтъ на разнитъ ни почувствования и помишлѣния, ще ся нахождаме всякога далечъ отъ рѣшаването голѣмжтж задачж. И тогава, какъ то и днесъ, ще питаме, кой е съжзътъ между веществото и свѣстътж? по кой начинъ тѣлеснитъ феномени могжтъ да приемжтъ духовенъ характеръ? Като изучваме задачтж и върху неж ся непрѣстанно разминливаме всякога ще ся нахождаме, въ точкжтж на непонятностж, защото

сферата на физическитѣ изслѣдванія е широчайша, има и граници татѣкъ отъ които потѣваме въ незна- нието“ (а)

Двоумѣнїята на Тиндалла къмъ собственитѣ си принципи и нападането отъ него материялистическия принципъ, спорѣдъ който духовнитѣ феномени, като происхождали отъ движенията на веществото, станали причина, щото г. Маллокъ въ списанието си за „Животъ“, като събралъ всичкитѣ противорѣчия и самоопровер- жение на Тиндала показалъ, че върху прѣдмѣта на субстанциижтѣ на чловѣческжтѣ душж нїкой не може да опрѣдѣли, кои сж били опрѣдѣлителнитѣ му убѣ- ждения (б).

II.

На добъръ часъ! Неприемливостъта на оспоряване сега отъ всичкитѣ отлични учени като ся прне, споря- ване отъ самия „славнъ испитователъ“, къмъ когото ни прѣпратихж! Всичко, учжтѣ, ся е произвело само- подвижно чрѣзъ служението на механическитѣ сили на веществото, а спорѣдъ „аксиоматическитѣ доказа- телства на сегашнжтѣ наукж чловѣкътѣ е по стѣ- пень (не по качество) пò горний видъ на маймуновид- нитѣ млѣконитажнїци животни“ (в). Това прѣдложение като ся отхвърля отъ нò-отличнитѣ естествовѣдци на нашето время, както доказахме въ а., часть на списа- нието и не ся одобрява отъ самия Тиндаллъ, който исповѣдва невѣжеството на физическитѣ науки върху тойзи прѣдмѣтѣ, привличамена прѣженното внимание на читателитѣ върху изучаването душевни нѣкои феномени и събития, къмъ което сега пристѣпваме прѣди да сязавзе- мемъ съ ана- лизирането общитѣ чърти и признаци на чло- вѣческжтѣ субстанцииж. И чрѣзъ размислѣнїята въ насто- ящжтѣ главж ще освѣтимъ двоумѣнїята и съмнѣнїята на английския естествоиспитателъ, а чрѣзъ свѣдущного

(а) Тиндаллъ. „Fragments of sciense

(б) Маллокъ. Виджъ Франц. Прѣподъ съ надсловъ „Vivre“.
Стр. 230. — Овидъ стр. 94.

(в) Промееей. 2 Декемврия 1890.

и пространно анализиране въ слѣдущитѣ глави ще изслѣдимъ точно дѣйствителнитѣ и положителни доказателства на кривитѣ и лъжливи умозаключения на Хекеловитѣ учения, като поставимъ очевиднѣ и яснѣ истинѣтъ за происхождението на челоуѣческото съществование изъ прѣмирнѣ причинѣ и преестественъ Създателъ.

III.

ИДЕЯТА.

Челоуѣкътъ схваща и чрѣзъ разума си създава идеи, които и задържа въ памятьтъ си, а може и да ги възвѣрне чрѣзъ напомнюване прѣдъ съвѣстьтъ си въ послѣднешно врѣмя. И нѣкои отъ тѣхъ сѣ просто прѣдставляющи и изображающи образа, цвѣта или други свойства на външнитѣ прѣдмѣти, а други, понеже не проистичають отъ нѣкое впечатлѣние на чувствата, сѣ прости схващания и умственни положения не съотвѣтствующи къмъ никоу чувствуемъ прѣдмѣтъ.

Видяхме Парѣнона, а изглѣдътъ на зданието като сѣ изобрази въ нашиу разумъ задържа сѣ въ него и безъ дѣйствителенъ взоръ, слѣдователно можемъ да начъртаемъ мисленно отпечатването на памятника, което да сѣ различава отъ всякъ другъ идеу или изображение въ памятьтъ.

Като посѣтихме единъ градъ запознахме сѣ съ улицитѣ и съ памятникитѣ му, а въ врѣмято на прѣбиванието ни въ него станахме трогнѣти отъ радостъ и скърбъ, или чухме вития да бесѣдува за нѣкой общественъ въпросъ; въ памятьтъ си послѣ пазимъ не само изображенето на улицитѣ и памятникитѣ въ града, нѣ и трогванията отъ радостътъ или скърбътъ и по главнитѣ отъ развиеннитѣ отъ витията идеи.

Нѣ освѣнъ тѣзи прѣдставляющи образитѣ идеи, които сѣ земали първото сѣ начало изъ впечатлѣния на чувствата, имаме и други идеи съвѣмъ общи и отвлечени; имаме идеитѣ на правдѣтъ, на доброто на благо, на времято, на безконечностьтъ, на вѣчностьтъ, на еднаквостьтъ, на причинѣтъ, на ничтожеството, а тѣзи сѣ прости мисли, които нѣмѣють отношение къмъ нѣкое

опредѣлѣнно тѣло или къмъ чувствуемо нѣкое свойство.

Сега, какво нѣщо е идеята? коя же сщщността и съставляителнитѣ ѝ елементи?

Идеята не е наистиннѣ нѣщо вещественно, което да има тяжесть, или протяжение, или нѣкое тѣлесно свойство, което да може да се подложи на наблюдението чрѣзъ чувствата ни или на анализрането чрѣзъ механическитѣ инструменти, колкото и да сѣ осъвършенствуванни. Тая истина е толкова очевидна и неоспорима, щото нето самитѣ материалисти сѣ помислили да ѝ оспорѣтъ; почитѣтъ, че идеитѣ се произвеждѣтъ непосредственно отъ служенията на мозъчното вещество, както жълчката отъ сърдцето, нѣ колкото за самитѣ субстанцииѣ на произвожданнитѣ идеи, приемѣтъ и исповѣдувѣтъ, че е съвършено невещественно и духовно. „Ний, говори вождѣтъ имъ Бюхнеръ, не можемъ да опредѣлимъ идеитѣ друго яче, освѣнъ, че е тя нѣщо невещественно, което изключаваше веществото и нѣма никакво тѣлесно свойство“ (а).

И наистиннѣ, идеята не се състои нето въ гласа на речѣтъ, чрѣзъ която се изражава, нето въ знака на писанието, чрѣзъ което се ограничаваше отъ всякъ другъ. Чрѣзъ гласа и писанието идеята се различаваше отъ всякъ другъ и се прѣподава на други, нѣ земена въ само-себе, е умствено състояние, което може да се опредѣли чрѣзъ писмени или произносителни знакове, никакъ обаче не се слива съ символическитѣ и прѣдставителни тѣзи знакове.

Произносящата се рѣчь е гласъ производящъ впечатлѣние върху слуха, а идеята е произвожданната въ ума мисль; чрѣзъ речѣтъ идеитѣ се опредѣлявѣтъ, различавѣтъ се по между, съобщавѣтъ се на други и чрѣзъ знаковетѣ на писането отъ далече се прѣподавѣтъ и отъ родъ въ родъ прѣминувѣтъ. Важността на произносящата се рѣчь и на писанието е

(а) Бюхнеръ. «Сила и Вещество». Гл. XIII. — Това прѣдложение на Бюхнера, прави примѣчания Ланжевъ историѣтъ си за материализма, логично ни води къмъ началата на субстанциѣтъ на духовнитѣ сили. Томъ 2-ий стр. 115 Фр. Пр.

чрѣзмѣрна въ станалитѣ общественни и научни напрѣдъци, а развиването и осъвършенствуването на языка на всякъ народъ и на символическитѣ на разума прѣдставителни знакове вѣрви заедно съ духовното му и мислително образование; нѣ каквато и да е тая важность, идеята е съвсѣмъ различна отъ опрѣдѣляющитѣ ѿ речъ или отъ другъ нѣкой прѣдставляющъ ѿ знакъ. Многогажди се възбужда въ мисльтъ ни една идея, а ся лишаваме отъ речтъ за да ѿ изразимъ и да ѿ прѣдадемъ на други; другожь ся явява въ мисльтъ ни идея, нѣ като нѣмаме готовъ опрѣдѣляющитѣ ѿ речъ, туряме въ дѣйствие силтъ на памятьтъ, търсимъ въ срѣдъ символическитѣ знакове съответственния на наштъ мисль, и като го намѣримъ опрѣдѣляваме и изявяваме идеитѣ, коѣто обаче, и прѣди да изнамѣримъ прѣдставляющитѣ ѿ рѣчь, сме имали прѣдъ съвѣстѣтъ си. Много пжте же си обрачаеме вниманието къмъ мислителното състояние на лицето, съ което ся разговаряме и за да направимъ понятнъ мисльтъ на идеитѣ, като ся отдалечаваме отъ собственния смисль употребяваме различни отъ обикновеннитѣ речи или и дълги изражения. По нѣкога сжщата речъ, писувана и изричана, еднакво има различни значения, и ако и да причинява всякога сжщитѣ впечатлѣния на слуха, възбужда обаче въ насъ всякогажъ различнъ мисль; речъта “слово“ другожь възбужда въ насъ мисльтъ на збора отъ речитѣ, чрѣзъ които изражаваме идеитѣ си, другожь пакъ вѣтрѣшижтъ силъ, чрѣзъ коѣто обсждаме, и другожь началото или причинжтъ на нѣщо дѣйствително или и началото на Вселенижтъ. Както размишляването и говоренето сж свързани по между, нѣ не извършавжтъ едно и сжщото дѣйствие, тѣй и идеята разбираана е нѣщо различно отъ изявлѣнието си чрѣзъ произносящето ся слово. За подтвърждение же и разясниѣне на това що говоримъ, повгаряме тука обсжданието на Бюхнера, което ни освобождава отъ по нататъшно развиване, „идеята е духовно нѣщо, което нѣма тѣло или нѣкое друго вещественно свойство.“

Това е събитие; нѣ спорядъ материалистическитѣ теории нищо не сжществува вѣнъ отъ веществото,

человѣкътъ же, лишенъ отъ душѣ и отъ всяко невещественно и духовно начало, мисли и ся размишлява само чрѣзъ сѣществуващето въ мозъка вещество, а идеитѣ ся испражняния отъ тойзи органъ, както слюнката е испражняние отъ жлезитѣ на устата. Нъ ако нищо не сѣществува вънъ отъ веществото, какъ могатъ да имѣтъ сѣществуване невещественни и духовни сѣщества, каквито сѣ идеитѣ?

Ако человѣкътъ е лишенъ отъ духовнѣ силѣ, по кой начинъ отъ мозъка могатъ да произтектѣ невещественни и духовни произведения? Материалиститѣ сравнявѣтъ мозъка съ сърдцето и съ жлезитѣ, и ако незнаемъ служението на тѣзи органи, можемъ обаче да разберемъ испражнянието отъ тѣхъ на жлъчкѣтъ и на слюнкѣтъ, защото е прѣдмѣтътъ за чувствуеми и тѣлесни произвѣдѣния, нъ когато е прѣдмѣтътъ за идеи, нахождаме ся въ положение не само различно, нъ и съвсѣмъ противоположно.

Привличае вниманието на читателя върху условията на полагааниѣтъ тука задачѣ; не искаме отъ материалиститѣ да опрѣдѣлѣтъ него служеиията, него начинитѣ, по които мозъкътъ дѣйствува; искаме просто да знаемъ, да-ли отъ тѣлесенъ органъ, който не работи заедно съ нѣкоѣжъ духовнѣ силѣ, да-ли отъ едиѣ машинѣ, както материалиститѣ характеризирѣтъ человѣка, могатъ да ся произведѣтъ сѣщества отъ самитѣ опрѣдѣлявани за невещественни и за не имеѣщи никакво вещественно и чувствуемо свойство. И ако прѣдположимъ, че върху мозъчното вещество сѣ изображени и като съ печатъ начертани речитѣ и симболитѣ на идеитѣ, задачата е всякога сѣщата, защото ся изисква и тогава да знаемъ, да-ли чрѣзъ гласа на произносящѣтъ ся думѣ, или чрѣзъ виждането писанието, може да ся произведе отъ мозъка мисълъта, прѣдставляванната идея, която, както не ся оспорява отъ материалиститѣ, е съвършено невещественна и духовна.

IV.

РАЗСЖДѢКЪТЪ.

Прѣдложенната задача зима по голѣми размѣри и ся издига прѣдъ материализма съ всичкѣтъ си силѣ

чрѣзъ наблюдаването послѣдважщитѣ происхождането на идеитѣ феномени и образуването нови чрѣзъ обмишлѣнната и обсжжденията на разума.

Материализмътъ мисли, че идеитѣ ся образувжтъ чрѣзъ движенията и служенията на мозъчното вещество, произвождани или отъ самодѣйствието му или отъ прѣминуваннитѣ чрѣзъ чувствата въшнни впечатлѣния. Нека е тъй; нѣ идеята, подирѣ ражданието си, прѣбивава, запазва ся, вмѣстява ся въ разума, повраща ся чрѣзъ въспоминанието и ся прѣдставлява изъ ново прѣдѣ съвѣстѣтъж подирѣ много деня и подирѣ цѣли години, или свързана съ други или сама, като отъ случайно съвпадение или волно въспоминание.

Питаме сега; по кой начинъ едно невещественно и духовно произведение, каквото е идеята, може да ся запази и да ся вкланде върху единъ тѣлесенъ органъ? Идеята енѣщо невещественно, лишено отъ всяко тѣлесно свойство; това исповѣдувжтъ явно материалиститѣ. Като прѣдполагаме че чловѣкътъ е надаренъ съ духовно начало и дѣйствие, можемъ, ако не да узнаемъ начинитѣ, поне да разберемъ достижимостѣтъж на участието въ това начало на невещественното сжщество, на запазването и вкладването на произвѣдение отъ собственижтъж природж и сжщественностъ. Нѣ понеже, спорѣдъ хипотезжтъж на материалиститѣ, чловѣкътъ е тѣлесна машина лишена отъ всякж духовнж и душевнж силж, запазването и вкладяването на идеитѣ върху мозъчното вещество има характера на физическжтъж невъзможностъ.

Нека отидемъ по нататкъ.

Чловѣкътъ не образува само идеи, нѣ ся размшлява и обсжждава върху тѣхъ, а отъ вѣтрѣшнитѣ тѣзи дѣйствия истичжтъ и ся произвожджтъ нови идеи.

Нека прѣдположимъ че, или чрѣзъ прочитането или чрѣзъ произносително разказване, ся увѣдомяваме първо за дѣянията на Аристидъ, като сближаваме образуваннитѣвъ насъ идеи за характера на тѣзи дѣяния съ сжществуважщжтъж сега въ насъ идеж на правджтъж, изваждаме едно заключение, а това е една нова идея, която не е сжществувала въ насъ „Аристидъ

е билъ праведенъ.“ Тая нова идея си е произвела отъ сближението на мисълтъ на правдѣтъ и отъ нейното сравнѣние съ характера на Аристидовитѣ дѣяния.

Като анализираме всяко друго размишлѣние и всяко чловѣческо обсъждане, лѣсно ще ся убѣдимъ, че тии ся състоятъ въ сближеннето, въ сравнѣнието, въ съединѣнието, въ оцѣнѣнието и въ измѣнѣнието на идеитѣ.

Що прави занимающій ся върху нѣкой планъ, когото мисли да искара до край, или прѣдприемлющій рѣшението на политиченъ, или математиченъ, или общественъ въпросъ? Отдалечава разума си, до колкото му е възможно, отъ всяко впечатлѣние на вънкашнитѣ прѣдмѣти, осрѣдоточава всичкото си внимание и разумнѣтъ си дѣятелность върху въпроса, за рѣшението на който ся е завзелъ, привежда прѣдъ разума си всичкитѣ идеи, които имѣтъ отношение къмъ прѣдлежащия въпросъ, и за да олесни дѣлото си призовава ги мисленно чрѣзъ различителнитѣ онѣзи на гласа или на писането знакове, които опрѣдѣлявѣтъ еднѣтъ отъ другѣтъ. Бесѣдува съ тѣзи идеи мълчеливо и символически, туря еднѣтъ при другѣтъ, отдалечава призованитѣ по напрѣдъ и ги замѣстява съ други; и сега слага разни въ еднѣ, другочъ пакъ, еднѣ анализира на разни, пристѣпя къмъ безчисленни съединѣния на идеитѣ, и като ся бори противъ себе си и противъ всичкитѣ онѣзи невещественни сщщества, които е призовалъ на своѣж помощъ, приближава къмъ рѣшението, съмнѣва ся, отдалечава ся отъ онова що търси и, на конецъ, образовава плана си, рѣшава положенния въпросъ и произвожда нови идеи, т. е. нови духовни произведения проистекши отъ сближението, отъ сравнѣнието, отъ съединѣнието или разложението на прѣдсществующитѣ въ разума му или на други създадени отъ него. Ако въ склада на речитѣ и на символическитѣ знакове сщществувѣтъ такви, които можѣтъ чрѣзъ нѣкое съединѣние да прѣдставѣтъ произвѣденнитѣ нови идеи, новитѣ планове, станалитѣ рѣшения на въпроситѣ, размишляющій ся ги приема и

определява чрезъ тяхъ произведеннитѣ обсъждения и мисли, иначе прибѣгва къмъ други приблизителни знакове, или и създава нови речи и символически представлѣния на новитѣ идеи.

Размишляващата ся сила въ всичкитѣ тѣзи дѣйствия ся отнася къмъ единъ цѣль, и къмъ нежъ привлича и вниманието и дѣствията си. Не дѣйствува чрезъ самоподвижни и несъзнателни механически движения, както желудкътъ въ пищеварителнитѣ си служения, както сърдцето въ приуготовлѣнието и испражниѣнието на жлъчкѣтъ, нѣ има и съзнанието на дѣствията си и избора на срѣдствата, чрезъ които пристѣпва къмъ служенията си и пълнѣтъ свободѣ на управлѣнието имъ. Нето размишляващото ся въ челоуѣка начало ся ограничава върху сжществуващото и чрезъ произносащата ся речъ опредѣлѣно, нѣ ся смѣтява съвършено въ срѣдъ отвлеченитѣ идеи, размишлява ся върху миналото и бждѣщото, дѣйствува вѣтрѣ въ свѣта и ся възвишава въ безконечносттаж, движи ся въ времето илѣжи въ вѣчносттаж и създава цѣли идеални свѣтове и принципи отвлечени и убѣждения и почувствования, които нѣмажтъ никакво отношение къмъ вѣншнитѣ прѣдмѣти, съвсѣмъ же сж различни или и противни на прѣдсжществувайтѣ принципи и почувствования.

Прѣдъ тѣзи събития голѣма и важна задача ся възбужда; ако, както материалиститѣ учжтъ, мозгътъ мисли и обсъждава, както всичкитѣ други тѣлесни органи, по кой начинъ може да приема невещественни сжщества и да сближава или да сравнява, да съединява или да разлага, да измѣнява и да управлява по волѣж и самодѣйствие, и отъ всичкитѣ тѣзи дѣйствия да произвожда нови несжществуващи по напрѣдъ духовни сжщества, нови идеи, нови обсъждения и нови убѣждения?

Спорядъ механическитѣ физически закони, всяко тѣло, неорганическо или органическо, дѣйствува до онѣжжъ точкѣж, къмъ коѣжто ся распростира силата му върху чувствуемитѣ прѣдмѣти. Дѣствията на сърдцето и на желудѣка ся ограничавжтъ вѣтрѣ въ тѣлото, дѣйствието на фонетическитѣ органи достига до пос-

лѣдното колебание, което гласътъ произвежда въ атмосферѣтъ, впечатлѣнията на зрѣнието ся окончатъ, гдѣто ся окончава силата на окоето. Сега, по кой начинъ дѣйствиата на мозъчното вещество ся распростирѣтъ върху всичкия видимъ свѣтъ, и ся распростирѣтъ върху невидимъ свѣтъ и върху прѣдмѣти невещественни и духовни? Спорѣдъ ненарушимитѣ физически закони, всяко духовно дѣствие и всяко органическо служение ся одѣлотворява чрѣзъ движение на частици, а дѣйствиата на мозъка, спорядъ материалистическитѣ мнѣния, ся извършавѣтъ чрѣзъ сѣщия механически начинъ. Дѣствие органическо и тѣлесно, което да влияе върху бждѣщето и върху несществуѣщето, нѣможе нето да ся помисли, нето физически да сществува; и тогава по кой начинъ мозъкътъ произвежда промислителни идеи и обсѣждения и прѣдполага твърдѣ далечнѣ цѣль въ бждѣще, и прѣдуготвява и избира, и управлява срѣдствата за получаване планове временно отдалечени? по кой начинъ разсѣждава не само върху дѣйствителнитѣ, нѣ и върху прѣдположителнитѣ събития?

Материалиститѣ ни учѣтъ, че върху мозъчното вещество сѣ напечатани гласовѣтъ на речитѣ, и тѣзи, когато ся произнасятъ, възбуждѣтъ ся въ насъ съответственнитѣ мисли. Нека е тъй; нѣ когато сѣщцата речъ, като ся произнася, произвежда въ насъ съвсѣмъ различни мисли, кой е разсѣждающий и раздѣляющий единѣтъ отъ другѣтъ, и кой е говорящий, та въ тойзи случай ся изявлява едната въ мѣсто другѣтъ мисль?

Съзнанието, разсѣждението, самодѣйствието на разума, влиянията на мислящето ся начало върху духовнитѣ сщества ясно свидѣтелствувѣтъ, че тѣзи феномени не могѣтъ да ся произведѣтъ отъ тѣлесенъ органъ и чрѣзъ распорѣдающитѣ веществото закони.

V.

ИДЕЯТА ЗА ДУШѢТѢ.

Мозъкътъ е органъ, въ който ся осрѣдоточавѣтъ всичкитѣ впечатлѣния на чувствата и отъ който про-

исхождатъ осѣщанията на съвѣстьта и ся обработватъ всичкитѣ мисли, идеитѣ, чувствованията, разсужденията и желаніята, а върху мозъчното вещество ся отпечатватъ и ся вмѣстватъ всичкитѣ послѣдствия на довършеннитѣ отъ него служения. Таково е учението на материалиститѣ; сега забѣлжете събитията.

Мозъчний органъ, който има съзнание на дѣйствиата си, и осѣща, и ся размишлява, и произвожда идеитѣ и волитѣ измишлява и създава силж не съществуващж, нарича неж духъ или душж и ъ отдава собственитѣ си дѣствия, собственитѣ си дѣла, и исповѣдува че произведеннитѣ идеи не ся сж вмѣстили върху него, нъ ся сж вклали отъ духовнажтж силж, отъ която приема движенията и съ която работи!

Не възбуждаме тука нето религиознж нето метафизическж нѣкожж задачж, нъ въпросъ на общъ умъ и на простж общенароднж механикж.

Материализмътъ почита, че чловѣкътъ не е надаренъ съ духовнж силж свързанж, нъ не отождественнж, съ тѣлото, и за това счита идеятж за съществувание на душж не съществуващж, а лъжливиж, испражнѣние погрѣшно и патологическо на мозъчното вещество.

Нъ тука мозъкътъ не ся ограничава, както въ идеятж за Бога, въ производане идеи на духовнж силж отъ ничтожеството, нъ измишлява и принципъ, който отхвърля собственитѣ му дѣствия и служения; и тѣй чудесний онзи тѣлесенъ органъ, изъ който всичкитѣ мисли и обсуждения произхождатъ, и който опрѣдѣлява законитѣ на движението на слънцата, на планетитѣ и на звѣздитѣ, и създава всичкитѣ искусства и художества, не знае че е той дѣйствуващий и мислящий и съвѣщавалъщий ся!

Бюхнеръ и съ него всичкитѣ материалисти потвърдяватъ, че една сила не може да ся открие въ насъ иначе, освѣнъ чрѣзъ промѣнѣнията и измѣнѣнията, които ставатъ отъ нежж върху веществото; никое друго срѣдство не може да ни запознае съ съществуванieto на еднаж силж. Нека е сътъ, нъ по кой

начинъ ся е открило въ челоѣка убѣждението за сжществованието на душжтж? Ако душата не е сжществувала, физически не е било възможно тя да ся открие въ мозъка, спорядъ положенния принципъ, защото не нанося върху веществото никакво измѣнѣние. Ако на противъ душата е подѣйствувала върху мозъка и чрѣзъ това подѣйствование ся е открила, основитѣ на материализма ся расклащжтъ отъ дѣното, и сжществуванието на душжтж ся доказва отъ самжтж произведенж за неж идеж.

И тая идея не ся обвинява днесъ първъ пжтъ като лжжлива и не сжществующа, нето слѣдва да ся произвежда отъ моетцитѣ на онѣзи, които не привлжтъ вниманието си върху тѣзи служения, или не знажтъ начинитѣ на анализирането и на наблюдението. Отъ 2500 години насамъ материалиститѣ проповѣдвжтъ на челоѣчеството теоритѣ си, и привлѣкли вниманието на мозъка върху собственото му служение приписвано на другъ принципъ; нѣ и подиръ тѣзи учения мозъцитѣ на Платона и на Аристотеля, на Бакона и на Канта, които издирвжтъ найвѣтрѣшнжтж природж на сжществата и испитвжтъ законитѣ на разума, слѣдувжтъ да произвежджтъ сжщото испражнѣние, сжщжтж идеж, сжщото убѣждение и непрѣстанно подтвърдявжтъ, че не клѣтки и клѣточна душа, нѣ сила духовна, тайственно върху тѣлото дѣйствующа и съ мозъка заедно работанжща, произвежда мисли, обсжждения, воли, рѣшения и всичкитѣ душевни феномени. И не стига всичко това. Мозъци, които нѣкогажъ отхвѣрлили идежтж, за духовнжтж субстанциж на душжтж, сега ся двумжтъ, като Тиндаллъ, или оставжтъ напрѣднитѣ си убѣждиния, като лѣкаретѣ Кабани и Георгий, или протестиржтъ противъ приписующитѣ тѣмъ испражнѣнието на материалистическитѣ мнѣния, както профессоргъ на физическитѣ науки Стокесъ. Като ся прѣтълкували нѣкои думи на английския профессоръ, прѣдставилъ ся той прѣдъ събранието на дружеството въ Англиж на физическитѣ науки и ги освѣтлилъ, и ясно исповѣдалъ невѣжеството на положителнжтж наукж върху такви въпроси. „Като рекохъ, че върху въпроситѣ на живота

можемъ по нѣкожъ вѣроятность да призовемъ законитѣ на неорганическото вещество, исповѣдахъ сжщеврѣменно, че за истълкуване събитieto на живота трѣба да приемемъ по необходимостъ и сжществуване на незнамж итаинственнж силж, съслужителницж на физическитѣ закони, за довършване прѣдначертаннж цѣль. Тука ся нахождаме прѣдъ неизслѣдимо таинство! Ако пакъ подиръ феноменитѣ на живота вникнемъ и въ изслѣдванията на духа, таинството още по вече става неизслѣдимо. Върху тѣзи издирвания науката не може да освѣтли нашия разумъ, най вече, защото е той орждiето, заедно и прѣдмѣтътъ, на нашитѣ изучавания. Въ такъвипросинауката служи само за да измѣримъ глѣбинжтж на невѣжеството си и ся убѣдимъ за нужджтж отъ помощьтж на прѣмирнитѣ сили“ (а).

VI.

Изложенитѣ до тукъ показвжтъ неоснователностьтж и лѣжливостьтж на мнѣнията на безбожния монадистически материализмъ за чловѣческжтж субстанциж, положителното же и несъмнѣнно доказателство на духовнжтж чловѣческж личность и на происхождението ѝ отъ духовнж и прѣмирнж създателнж силж лѣжи въ признацитѣ ѝ, на които анализирането започваме по слѣдущия рѣдъ.

- а., Единственността.
- б., Напрѣдлижостьта.
- в., Познавателността.
- г., Самовластието.
- д., Нравственността.
- е., Религизността.

(а) Рѣчь на профессора и прѣдсѣдателя Stokes въ British Association въ Exeter.

ГЛАВА В.,

ЕДИНСТВЕННОСТЪТА НА ЧЕЛОВЪ- ЧЕСКАТА ЛИЧНОСТЪ.

I.

Пълното единство и свършенната еднаквост на личността наши субстанции, въ които се осредоточаватъ всичкитъ прѣнасяни чрезъ чувствата впечатлѣния и се измѣняватъ въ осѣщания, идеи и съзнания, и отъ които произхождатъ обсъжденията, желанията, разнообразнитъ духовни служения и прѣнасянитъ за обнаружението имъ дѣйствия въ тѣлесния организмъ, всякога ся е считало, отъ философствущитъ за челоуѣка, за доказателство на духовносттата и на съвсѣмъ безтѣлесносттата на вътрешния и душевенъ центръ на челоуѣческото съществуване.

Челоуѣкътъ почувствува, мисли и желае; като има съзнаниеотъ почувствованията, желанията и мислитъ си, знае отъ непосредвенно и собстенно знание, че всичкитъ му вътрешни и духовни дѣйствия ся осредоточаватъ и произхождатъ отъ едно единство, което нарича Азъ; азъ чувствувамъ, азъ ся размишлявамъ, азъ желаю. Осѣщания, идеи, желания, размишлѣния, рѣшения, убѣждения и всяко почувствование страдание и всяко дѣяние на самодѣйствие, съединяватъ ся и ся сливатъ въ съединителния и един-

ственъ центъръ на Азъ. Азъ страдае, осѣща, само-дѣйствиува, произвежда мислитѣ, разсѣждава, опрѣдѣлява, анализира, разряжда, наклажда въ себе си произведенията и прѣброизвежда чрѣзъ въспоминанията. Безбройни и чудесно разнообразни сѣ прѣнасяннитѣ чрѣзъ съзнанието и другитѣ чувства впечатлѣния и чувствования въ съставенния отъ безбройни клѣтички мозъкъ; а въ срѣдъ това чрѣзмѣрно и безкрайно разнообразие на външнитѣ впечатлѣния и вътрешни дѣйствия, всичко ся окончава въ онова единство на Азъ и всичко произхожда отъ него, което не само прѣемствено, нъ и съвременно и страдае, и чувствува, и мисли, и желае. И това чудесно и осрѣдоточително на Азъ начало, което отъ еднѣ странѣ надзирава върху тѣлото, съ което е свързано, и промишлява за удовлетворяваненуждитѣ му, а отъ другѣ странѣ испитува всичкия около него външенъ свѣтъ, пристѣпва къмъ изучване и откриване распорѣдающитѣ го закони, и сега ги управлява по вольтѣ си, а другочъ съединява, низлага и владѣе и чрѣзъ еднѣ идеѣ, чрѣзъ едно размишлѣние поставя слуги на нуждитѣ и похотитѣ си вътветѣ и моретата, а когато ся възвишава и до твърдѣтѣ, опрѣдѣлява до математическѣ точностъ движенията и крѣжженията и измѣнѣнията на небеснитѣ тѣла. И това единствено и чудесно начало на Азъ размишлява ся съмишва ся, работи върху чувствуемото и прѣчувствуемо, и обича и ненавижда, обича физическѣтѣ красотѣ, обича истинѣтѣ, добродѣтелѣтѣ, честѣтѣ, блѣстѣющѣтѣ върху челото на дѣвѣтѣ непорочностъ, мрази обвинѣнието и осъвършенствува себе си, осъвършенствува и всичко цо ся на хожда около него, развива ся и ся издига на въздуха, и новъ свѣтъ създава, особенъ и водѣтъ началото отъ него, свѣта на правствешностѣтѣ, на наукѣтѣ, на изяществото въ искусствата, на гражданството, на историтѣ. Азъ ся размишлява върху миналото, вижда настоящето, прѣдвижда бѣдѣщето, почувствува обязаностѣтѣ. и сега съ неѣ ся съобразява, другочъ пакъ ѣ присилва, и обличението на присилванего почувствува, и ся раскайва и си измѣнява мнѣнието, и обличенията на самото това един-

ственно начало ся прѣпроизводждѣтъ. И знае единственнѣтъ силѣ на Азѣ, че е тѣсно свързана съ владѣянното отѣ него тѣло, нѣ почувствува че е и независимо отѣ него; а като прѣзира и настоящитѣ тѣлесни нужди и похоти, желае да сполучи въ бждѣще нѣкоя цѣль, опрѣдѣлява срѣдствата на дѣйствиата, вмѣкнува ся въ непроходими пѣтица, бори ся противъ всяко положено прѣпятствие, и воюва цѣли мѣсеци и години и прѣзъ всичкия си животѣ противъ висканията на тѣлото и на физическитѣ закони и стига до намѣрваннѣтъ цѣль, или ако несполучва, повраща ся въ нови размислѣния и нови прѣсмѣтвания. И въ срѣдѣ удивителнитѣ тѣзи и безкрайни дѣствия и положения и измѣнѣния и противоположения на разума, на почувствованието, на страстѣтъ и на волѣтъ, началото на Азѣ има съзнанието да запазва личнѣтъ си еднаквостѣ и нераздѣлимостѣтъ на собственото единство.

Въ природѣтъ около насѣ нѣма никое сѣщество неизмѣняемо и нераздѣляемо, протяжението же и нераздѣлимостѣта сѣ нераздѣляемитѣ на веществото чѣрти; нѣ онова единственно и нераздѣляемо сѣщество на Азѣ, въ което ся осрѣдоточавѣтъ всичкитѣ осѣщания, на което ся подчинявѣтъ всичкитѣ възглѣдове на свѣстѣтъ, и отѣ което происхождѣтъ всичкитѣ духовни дѣствия, исклучава всичкитѣ чѣрти на веществото, което не е, нето може да ся счете неизмѣняемо и нераздѣляемо и дѣствуѣще вѣнѣ отѣ видимия и механиченѣ свѣтъ. Движенията и измѣнѣнията на веществото могѣтъ да разяснѣтъ вещественнитѣ измѣнѣния и промѣнѣния на тѣлата, нѣ кое отношение сѣществува между тѣлесното измѣнѣние и съзнанието, събитие умственно или нравствено? По кой же начинѣ сѣществованието и дѣйствиата на нераздѣляемото единство на Азѣ и производжането на отвлеченитѣ идеи и съединѣнията, и съзиданията на фантазиѣтъ, и надѣждитѣ, и размислѣнията за бждѣщето, и свободнитѣ дѣствия на волѣтъ, и дѣйствиата противъ физическитѣ закони и противъ собственото тѣло, които явно противоборствувѣтъ противъ всичкитѣ качества и чѣрти на веществото, могѣтъ да ся съединѣтъ съ теориѣтъ

на материализма, спорядъ кождо чловѣкътъ като ся лишава отъ всякъ духовнѣ силѣ, е единъ простъ обемъ или една проста масса отъ органическо вещество, а всичкитѣ му духовни дѣла ся извършаватъ чрѣзъ мозъка подъ влиянието на необходимитѣ и нешарушими физически закони?

II.

Душата не може да е нето вещественна нѣкон частица, нето съединѣнието на много вещественни частици. Сложността и раздѣлимостъта ѝ ся исключаватъ логично отъ съзнанието на единството на душевнитѣ наши сили. Всяка вещественна частица колко и да ся раздѣля дѣйствиелно и мисленно, всякога има обемъ, тяжесть и протяжностъ и исключава идейтѣ на единството и на нераздѣлимостътъ. Нъ ний почувствуваме въ себе си, че сществуванieto и личността ни ся осрѣдоточаватъ въ едно единство, което познава сщеврѣменно и ся познава и изврѣпва съврѣменно безбройни духовни дѣствия, които разбира и съзнава, и което е спорѣдъ вѣликия ученъ поетъ.

Un alma sola

che vive e sente e se in se rigira

Това единство не е, наистинѣ, само то. нето най важното доказателство за духовностътъ на душѣтъ, нъ и всеобщата съврѣсть на чловѣчеството на него ся основава и по отличнитѣ анерополози на дълго като го развили обнародвали важни за него трактати, и учени мъже, не принадлежащи на спиритуалистическото училище, счели го като голѣмѣ скалъ, о кождо ся раздробяватъ материалистическитѣ мнѣния.

Отрицающитѣ сществуванieto въ насъ на духовнѣ дѣствующѣ силѣ мислятъ, че цѣлостъта на духовнитѣ феномени и дѣствия е огражението отъ механичното расклащане на мозъчнитѣ частици. Отъ тука происхождатъ страннитѣ и криви мнѣния на Хекела за клѣткинѣтъ душѣ, които прочетохме и въ обнародванитѣ въ прѣводѣ статьи на Летурно въ периодическото списание „Промеѣей“. И до колкото ся относя къмъ осѣщанията и идентѣ, психолозитѣ на механич-

носттаж ни учътъ, че тии ся произвеждътъ отъ движенията на мозъчнитѣ клѣтки прѣдизвикваннитѣ отъ външнитѣ впечатлѣния, които ся прѣнасятъ чрѣзъ чувствата, нѣ цию не ни говорѣтъ за вътрѣшнитѣ дѣйствия, размишлѣния и умозаклучения и нищо за прѣдизвикающѣтъж расклащането на мозъчнитѣ клѣтки силж чрѣзъ мисленнитѣ съвършено и отвлечени служения на ума и на воляжж. Защото най важното отъ психологическитѣ събития, което оборва изъ основи материалистическитѣ криви мнѣния, сж точно вътрешнитѣ на духа дѣйствия, прѣдизвиканнитѣ въ насъ независимо отъ всякъж външнж причинж. Ако духовнитѣ дѣйствия сж произведения отъ движението на мозъчнитѣ частици, по кой начинъ това движение ся започева отъ само себе чрѣзъ повлиянието на духовнж сжщественность, какго сж идентѣ, които трѣбаше да бждѣтъ произведението отъ клѣтчинитѣ измѣнѣния? Парадвижната машина произвежда силж и бързинж, нѣ какъ щяше да може тая сила и тая бързина прѣди да ся произведе да ся постави самоподвижно причина на механическо движение? Материалиститѣ на мѣсто да рѣшѣтъ тѣзи задачи, намѣрили за удобно да пристѣпнѣтъ къмъ изброяването частицитѣ, изъ които ся състои мозъкътъ, и списательтъ на „Одушевлѣнията“ опрѣдѣлява ги на единъ диллионъ, Лои на 561 милионъ, а Бенъ на двойно число. Пълно невѣжество и нескончаема распря ся повдига за числото на вижданнитѣ и измѣрваннитѣ чрѣзъ чувствата клѣтки, и обаче допускѣтъ си да даджтъ тълкование на невидимото и тайнствено душевно дѣйствие, като го отдавѣтъ на танцовални припкания на вещественнитѣ частици, дѣйствуѣщи подъ влиянието на слѣпи и безсѣвѣстни закони на механичностъ независимо отъ всякъж мислителнж силж (а).

Като ся стрѣмахме противъ такви едни страни и криви мнѣния чрѣзъ съчинѣнието си „Психологически изучвания“ забѣлѣжихме при другитѣ и слѣдущитѣ.

(а) „Одушевлѣния“ Апостолидесъ. Стр. 21 и 106.

Проповѣдвате ни, говоряхме, че гласовѣтъ на речитѣ отпечатвани върху частицитѣ на нашия мозъкъ и образитѣ на прѣдмѣтитѣ изображени върху клѣткитѣ пазѣтся въ разнитѣ съкрѣгленности на мозъка като въ кутия за дрехи. Съвременно обаче знаемъ отъ физиолозитѣ, и не сѣществува никой който да ся съмнѣва, че всичкитѣ състзвителни на тѣлото клѣтки, и тѣзи на мозъка, непрѣстанно ся измѣнявѣтъ и отъ организма излизѣтъ и ся замѣствявѣтъ съ други едни вътрѣ въ нѣколко дни, други въ нѣколко седмици, а онѣзи на коститѣ вътрѣ въ нѣколко мѣсяца. Сега излѣзналитѣ клѣтки, върху които гласовѣтъ и образитѣ ся сѣж отпечатали, и съ които ся станали едно тѣло, земали сѣж съ себе си, извѣстно, отпечатванията върху тѣхъ и диритѣ отъ всякъ гласъ и всякъ образъ. Нѣ като ся сѣж измѣнили стотини, или хилядни пѣте, и ся сѣж замѣстили клѣткитѣ на мозъка, тогава какъ назимъ отъ младостѣтъж си до страстѣтъж впечатлѣнията, идеитѣ, почувствованията, които сѣж станали и ся сѣж образували въ насъ отъ пѣрвитѣ години на сѣществуванieto ни?

Говорите ни че мозъкѣтъ може да ся счете като фотографическа плоча, върху коѣшто ся сѣж отпечатали и ся пазѣтъ впечатлѣнията на слуха, на зрѣнието и на другитѣ чувства и съставлявѣтъ основанието на памятьтъж, нѣ по кой начинъ ся сѣж отпечатали върху клѣткитѣ на мозъка речитѣ на отвлеченнитѣ идеи, като не прѣдставлявѣтъ опрѣдѣленъ нѣкой прѣдмѣтъ? Отговорѣтъ на това питане открива величинѣтъж на безумнѣтъж клѣтковиднѣ теориѣж. Учите ни, че речитѣ: время, пространство, истина, добродѣтель, святостъ, правда, обязанность, себе отвѣрженность ся сѣж опрѣдѣтили за да прѣдставѣтъ отвлеченни мисли, създадени чрѣзъ изваждането и съединѣнието на свойствата отъ отличителни впечатлѣния и чувствования. Нека е тѣй. Нѣ кой е пристѣпилъ къмъ подказваннитѣ умственни и тайнственни и неизвѣстни дѣяния за образуване отвлеченни мисли прѣди опрѣдѣлѣнието на прѣдставляющитѣ ги рѣчи? Кой е пристѣпилъ къмъ изваждането, къмъ съединѣнието, къмъ създаването отвле-

ченнѣ мисль и прѣдставляющѣтъ жъ речь? Защото вий исповѣдвате, че е станало сътворѣние на мисль, която не прѣдставлява опрѣдленъ прѣдмѣтъ, и на речь за нѣйно изражение. Сега, кой е създателътъ на отвлеченитѣ идеи, по кой же начинъ чрѣзь служението на закона съвсѣмъ механични ся сж създали субстанции и сжщности не прѣждесжествующѣ и прѣдставляющѣ нѣкое идеално прѣдставлѣние на нашѣтъ свѣсть? ~~X~~

Учите ни, че числото на мозъчнитѣ клѣтки и разнитѣ въ мозъка ящичета, „сж достатѣчни за мѣстопологане и складяване вещественостътъ не само на речитѣ, нъ и на всичкитѣ знания и събития прѣзь живота.“ Нъ попитали ли сте за това Мецофанта, който говорилъ четиридесѣтъ языка съ диалектитѣ имъ, или списателя на „Мира“ Хумболда, или Цесаря Канту, който съчинилъ историѣтъ на стотѣхъ тома? А вий, които претендирате че знаете що става въ мозъка и опрѣдѣлявате расклащанията и треперѣнията на клѣткитѣ и виждате движенията и служенията му, не мислите ли че бѣше время да ни истѣлкувате събитието на неоменшаемото физиологическо запазване душевнитѣ сили, неизменяемостътъ на памятьтъ жи непромѣняемостътъ на познавателнѣтъ способность въ срѣдъ повреждѣнието или унищожението отъ удари или отъ болѣсти на мозъчното вещество? Единъ младъ момѣкъ, който многообразно страдалъ отъ мозъчнѣ болѣж цѣли осьмъ години и си изгубилъ почти всичкитѣ чувства, зрѣнието, вкуса, обонянието, пазялъ неповрѣдени умственитѣ сили и служенията на фонетическитѣ органи. Единъ день прѣдъ смъртътъ си, билъ петѣкътъ на великѣтъ седмицѣ, поправилъ сестрѣ си, която рекла, че отива въ църквѣ да чуе святѣтъ литургиѣ. „Речи, че отивашъ да чуешъ послѣдованието, рекълъ ѣ братътъ, защото днесъ нѣма литургиѣ“. На утрѣшния день умрялъ, а черепътъ му като ся отворилъ, лѣкарътъ не намѣрилъ въ него никакво мозъчно вещество, а само малко кървавѣ течность. (Числ. 95. Literaturblatt 1868). Множество отъ други приблизителни събития можаме да споменемъ тука, защото и Андралъ

споменалъ 43 случая, а Фарделъ 71, на индивидууми които тѣжко били наранени въ мозъка безъ да имъ дойде нѣкое умствено расклащане, Нойманъ же и Хуфеландъ и Енеозеръ споминжтъ много случаи, спорѣдъ които въ съвършено почти унищожение на мозъка ся сж запазили неизмѣними и съвѣстѣта и познавателнитѣ сили (а).

Тѣзи събития, свидѣтелствуужщи че, когато е мозъчната машина повредена, по нѣкога же ся нахожда и въ пълно разложение и разслабление, ся сж запазили, въ дадени случаи, неповредени и недокачани душевнитѣ сили и единството на духовнитѣ дѣйствия и съвършенната стройность на личностѣтж, унищожавжтъ явно всичкитѣ парадоксологии на наричанитж клѣтковиднж душж.

Върху такви питання и забѣлѣзвания проповѣдающитѣ въ Грьцинж лѣкаре и естествоиспитатели на материалистическитѣ принципи и мнѣния мълчахж и говоряхж въ ухото на заблудившитѣ ся, или публикувахж въ единъ дневникъ, че не влизжтъ въ такви разисквания съ невѣжитѣ въ физическитѣ науки (б). Нъ не мислитѣ ли че, ако вий скривате съкровищата на физиологическитѣ си познания за мозъка, имаме ний и право и обязанность да дотъкнимъ това лишение, като прибѣгваме къмъ могжщитѣ да ся произнесжтъ благословно въ имято на физиологическитѣ науки? „Пристапете къмъ това изслѣдване, съвѣтваше ни единъ ученъ мжжъ, попитайте физиологитж за служенията на мозъка и ще ся изумитѣ отъ удивлѣние върху широтжтж на научното невѣжество“ (в). И ся съобразиме съ тойзи съвѣтъ; и ето резултатѣтъ отъ изслѣдванията ни.

IV.

Единъ италиянецъ лѣкаръ, Фантонъ, рекълъ прѣди 250 години, че тъмнина владѣе въ анатомическитѣ

(а) Шайдермахеръ. „Изучв. за материализма. Гл. Г.,

(б) Дневникъ на Асопия.

(в) „Задачитѣ“. Стр. 469. Логелъ.

изслѣдвания относително устройството на мозъка, по глъбока же тъмнина въ распознаването на неджгитѣ и патологическитѣ му феномени. *Obscura textura, functiones obscuriores, morbi obscurissimi*. Славний же анатомикъ въ наше время Кюртль, като публикувалъ въ 1885 год. всеизвѣстното си съчинѣние за анатомията на челоуѣческото тѣло, писувалъ въ страницж 847 на четвъртото издание; „прѣди 250 години Фантонъ като говорялъ за мозъка казвалъ, *obscura textura, functiones obscuriores morbi obscurissimi*. Това изречение трѣбваше да послужи и днесъ още за въведение на всяко списание за анатомия или физиология или патология на мозъка. И черепословътъ (френологътъ) и душелѣкарътъ Крафтѣбинъ, който държалъ въ Вѣннж каедржтж на неврическитѣ болки, повж и неоторимж мощъ присвѣткупилъ въ изречението на Италианския лѣкаръ въ страницж 18 на прочутото списание за лѣченето душевнитѣ болести. „Лѣкаретѣ въ послѣднитѣ вѣкове като говоряли за мозъка казвали, *obscura textura, functiones obscuriores, morbi obscurissimi*. Тѣзи твърдѣния, по злощастие, сж и днесъ истински не само относително мозъчнитѣ неджги, нѣ относително и служенията на мозъчното вещество“.

Ето, читатели, кое е положението на наукжтж, относително познаването анатомическото прѣобразование и служенията на мозъка. Ето, естествоиспитатели и лѣкаре, колцина отъ васъ сте прѣдприели да ни научите отвратителнитѣ теории на материализма, ето мрактъ, когото трѣбваше да распрѣснете прѣди да прѣдприемете да ни научите съ математичнж точностъ и чрѣзъ геометрически фигури направлѣнията на движенията на клѣткитѣ за произвеждане душевни феномени и да опрѣдѣлите точно положението на произвожданното осѣщание и начинитѣ на съхранѣнието имъ вътрѣ въ клѣткообразнитѣ складове (а). Защото тѣзи ваши прѣдписания, като нѣмжтж никакво научно твърдѣние, сж съвсѣмъ произволни и фантазиални. И това всичко като говоримъ и го противопоставяме срѣщу парадоксо-

(а) „Одушевлениа“. Апостолидесъ. Стран. 174 и нататкъ.

логиитѣ на монадистическитѣ послѣдователи нищо ново не сме казали, нѣ повтаряме мнѣніята и твърденіята на мѣже, на които научихъ мощь нето самитѣ противомисленници не можтъ да оспорихъ.

Ланже, като съчинилъ пространнѣ историкъ за принципитѣ и теоремитѣ на материализма, ся характеризиралъ отъ прѣводача и на Французски за защитникъ и адвокатъ на материалиститѣ. Като поддържалъ въ много обстоятелства идеитѣ на тѣзи, Ланже не скрилъ невъзможностъ на съединяването единството на нашитѣ личность съ теорикитѣ на монадизма, която отдава на мозъка и на клѣтъчнитѣ движения произвождането на духовни феномени.

„Днешнитѣ напредъци на наукитѣ ни сж довели въ логичното тълкование на всичкитѣ феномени чрѣзъ движението и треперяето на веществениитѣ частици. Чрѣзъ атомистикитѣ и движението тълкуваме законитѣ на топлинитѣ, на звука, на свѣтлинитѣ и на всяко химическо или физическо измѣненіе, обаче атомистиката и треперяето на тѣлеснитѣ частици, не можтъ да дадатъ нето днесъ нѣкое тълкование, даже и на самое най просто чувство на звука, на свѣтлинитѣ, на вкуса и на топлинитѣ. И подиръ станали тѣ откритія и напредъци и подиръ надойденнитѣ расположения върху идеитѣ на атома, (на частицѣ или на клѣткѣ) бездната е дълбочайша, нето може въ бждще да исчезне и въ случай, когато напредъцитѣ отиджтъ до таквѣ стѣпень, щото да ни бжде достижимо опредѣленіето съ всякѣ точностъ на служенията на мозъка и на всяко механическо клѣтъчно расклапане съотвѣтственно на прѣдизвиканното чувство. Науката може да ся надѣва, че единъ день може да истълкува многодетеннитѣ движения и измѣненія на живота водима отъ закона на запазването силитѣ, нѣ науката нето въ настояще время, нето въ бждще може да истълкува най простото чувство на чловѣчскитѣ личность, на почувствуващето „Азъ“ (а). „И ако постоянствуваме, слѣдва да пише Ланже, (si l'ons' obstime) въ

(а) Ланже. „История на материализма“. Часть А., Гл. А.,

старанията сиза заличаване явявания дуализмъ, можемъ да послѣдваме начъртания отъ Целнера пѣтъ, като отдаваме чувството на механическитѣ расклащания на веществото, нѣ не трѣба да забравимъ, че едно такво твърдѣние не е научно, а е прѣкалена теория, която никакъ неосвѣтлява великѣтъ загадкѣ. За да потвърдимъ научно таквѣ еднѣ хипотезѣ трѣбаше да докажемъ прѣдварително достижимостътъ на чловѣческѣтъ чувствителностъ чрѣзъ простото растрѣсание на клѣткитѣ, нѣ и ако свързвахме съвѣстьтъ съ веществото, щеше да бѣде и тогава непонятно единството на чловѣческѣтъ личностъ чрѣзъ колебанието на мозъчнитѣ веществени частици“ (б).

V.

Нѣкои отъ защитащитѣ материалистическитѣ мнѣния, като ся убѣдили, че единството на съвѣстьтъ и тождественостъта на нашѣтъ личнѣ субстанции водѣтъ къмъ заключението за безтѣлесностътъ и духовностътъ ни, помислили си че, по прѣдпочително е да ся отречѣтъ отъ дѣйствителностътъ на събитие то, отъ колкото да оспорѣтъ проистекающето отъ него послѣдствие. И защо не? Не оспорявѣтъ ли самовластието на чловѣческѣтъ волѣ? Не поддържѣтъ ли още и днесъ самоподвижното на живота происхождение противъ доказаннѣтъ експериментално и химически истинѣ? Не учѣтъ ли ни противното на физическия законъ на неизмѣняемостътъ на вида за происхождение на видоветѣ чрѣзъ развиване на живота? И защо не? Ето ново откритие. Убѣдението на чловѣчеството, общо на всичкитѣ народи и на всичкитѣ мѣдърци на вѣковетѣ и на нашето время за единичностътъ на съвѣстьтъ и на вътрешнѣтъ ни субстанции, е феноменическо, е измама и самооблѣщение! Ний, Хекелъ и Бюхнеръ и Жулий Сури потвърдяваме, че всички ся сѣ заблудили и ся заблуждавѣтъ като зимѣтъ за психологическо събитие единъ

(б) Ланже. „История на материализма“. Часть Б., Гл. А., Видѣ и прѣдисловието на Фран. прѣводъ.

призракъ и едно лъжливо чувствование. C'est une illusion.

Странна е логиката на материалиститѣ! Съгласно съ ученията имъ идеитѣ, по чувствованията и разсжжденията ни зависѣтъ отъ самоподвижнитѣ механически мърдания на клѣткитѣ и на частицитѣ на мозъчнитѣ машинѣ, както произведението на жълчкитѣ зависи отъ дѣйствиата на сърдцето. Сега какъ ся случаватъ, та испражнитѣ на мозъчнитѣ машини, на безбройнитѣ мозъчни машини на вѣковетѣ и на наше време сѣ произвели и произвождѣтъ едно лъжливо чувствование и самообълщение, а онѣзи на двама или на десѣтъ души материалисти, които отричѣтъ единството на нашѣтъ свѣтъ, произвождѣтъ испражнитѣ физиологическо, което прѣдставлява дѣйствителностѣ и истинѣтъ? Може ли да мислите, читатели, че вѣрующитѣ въ това считѣтъ служенията на човѣческитѣ мозъци като павологическо състояние, а пѣкъ мозъчнитѣ машини като искривени отъ нѣкоя болестъ или отъ погрѣшно отправлѣние? Лъжете ся, лъжете ся. Защото съгласно съ проповѣданнитѣ въ Гърциѣ теории на Хекела и на Жулия Сури прѣдлагани като ново евангалие на наукѣтъ (а), правитѣ, истинскитѣ, народоспасителнитѣ и научни идеи ся произвождѣтъ отъ мозъцитѣ на пиянициитѣ и на умоповѣденитѣ. И чуйтеучителитѣ:

Тии за да докажѣтъ, че нашата свѣтъ и личность не е сжщностъ единична и нераздѣлима, водѣтъ ни вътрѣ въ лудницѣтъ и“, вижте, ни казвѣтъ, оногози нещастника, който говори и само разискава, като да има другъ нѣкой прѣдъ себе си. Мислящитѣ му сили ся сѣ развѣлнували, изгубилъ е съзнанието на своѣтъ личность. Говори къмъ себе си като да ся разговаря съ трето лице. Мисли че е раздѣленъ на двѣ части, и едната къмъ другѣтъ говори и ся отговаря. Това лъжливо чувствование имѣтъ и други злощастници въ лудницѣтъ, а можемъ да причинимъ растягането на собственѣтъ личность чрѣзъ нѣкои лѣкарства, чрѣзъ пиянството и чрѣзъ оспиването. Отъ тѣзи

(а) Думи на периодическия „Промеей.“

събития на умоповръждението и на пиянството чернимъ заключението, че убъждението на чловѣчеството за единството на Азъ и на съвѣстьта, вътрешното чувство за единственнѣтѣ нашѣ личности, убъжденията на всичкитѣ учители по философиѣтѣ и физиологическитѣ науки е заблуждение и умооблъщение и лъжливо чувство. И какъ е възможно да приемемъ за истинѣ единството на нашѣтѣ личности, когато глѣдаме, че тѣзи умоповредени вѣруватъ, че ся сж раздѣлили и че едната половина на тѣлото имъ сжществува като вехта, а другата половина е друга личность? Какъ ще повѣруваме въ единството на нашѣтѣ личнѣ съвѣсти, когато можемъ съ лѣкарства да нанесемъ такво едно измѣнѣние, що то находящия ся подъ влиянието на пиянството да пѣма съзнание на единственнѣтѣ на сжществуванieto си? Това разрѣзване и изявяванното подраздѣлѣние на личностѣ прѣзъ надойденитѣ одушевляния и развѣлианията на умственитѣ сили доказва заблуждението на чловѣчеството за единственнѣтѣ на съвѣстьта и на личнѣтѣ нашѣ субстанции“.

Съмнѣвате ся, читатели, за вѣрнѣтѣ и точнѣтѣ на направенното кратко изложение на мислитѣ на монадистическитѣ учители и безбожни материалисти, а съмнѣване то ви е благословно и справедливо. Въ прочитането страницитѣ 22, 23, и 150 отъ списанието „Одушевлянията“ ще разпрѣсне всичкото ви съмнѣние, защото и грѣцкый писателъ като забравилъ що е говорилъ другадѣ въ списанието си за единството и за досточуднѣтѣ гармоничнѣ на чловѣческия духъ, оспорява го като ся основава върху феноменитѣ на пиянството и на умоповръжданието!

Нѣ общата логика ни води къмъ съвѣмъ противни заключения. Ако всички умни вѣруватъ въ единството на собственнѣтѣ си личности, ако всички, които сж анализирали психологическитѣ събития, приематъ единственнѣтѣ на почувствуващето въ насъ размишляващето ся и съвѣщаващето ся и желаещето сжщество, а разрѣзването на единството и растягването на личностѣтѣ ся явява въ тримината умоповръдени и въ

петмината пияници, слѣдува по необходимостъ и по не оспоримостъ, че единството е дѣйствителността и истината, а растягването дохожда чрѣзъ измѣнѣние и лъжливи чувствавания, които расклащятъ правилното служение на съвѣстьтъ и на разсѣждението. Къмъ това заключение ни води справедливото размишлѣние и строгитѣ правила на логикѣтъ, нѣ меодата на новото училище ни учи, че развиванното разрѣзване и раздѣлѣние на-себе съзнанието у помѣшаннитѣ въ ума и у пияниците“ води съ себе си отрицането на не-вещественнѣтъ природѣ и на съвършенното единство“!

VI.

Происходящитѣ отъ пълното единство на нашѣтъ личнѣ субстанцииж заключения, относително духовния ѣ характеръ и битието и происхождението ѣ отъ прѣестественно сѣщество и прѣмирнѣ силѣ, ще опрѣдѣлимъ точно и ще поставимъ очевидни и неоторими въ особенното изучаване на всякѣ една отъ разпознатитѣ сили на чловѣческия духъ, което ще прѣдприемемъ въ слѣдующитѣ глави. А тука ще окончимъ нашитѣ размишлѣния за единственостѣтъ на нашѣтъ субстанцииж, каго запознаваме читателитѣ съ мнѣнието върху прѣдмѣта на лекаря Лелу, членъ на французския Институтъ, на когото научнѣтъ компетентностъ върху разисквания въпросъ нѣма да оспорѣтъ нето списательтъ на „Одушевлѣнията“. нето Хекелиститѣ въ Грьциж.

Списательтъна »Одушевлѣнията“ като мислялъ, че мозъкътъ на Сократа билъ расположенъ въ пѣологическо състояние призовалъ, за потвърждение на думитѣ си, подлинното мнѣние на лѣкаря Лелу произнесено отъ него въ една статияж за свѣрхестественния Сократъ. Нѣ нѣмаше ли да бжде прилично и длѣжно да ни научи съврѣменно, кои сѣ разсѣжденията на отличния ученъ мъжъ за френологическигѣ (черепословнитѣ) погрѣшни умозаклучения на Жулия Сурп и за важнѣния въпросъ на единството на чловѣческия духъ и на произтекающитѣ отъ това единство поризми и послѣдствия? Профессоръ Мерикъ въ спи-

санието си „за оспиване“ запозналъ ни е съ мнѣнието на лѣкаря Лелу за разисквания въпросъ.

„Отъ нѣколко време материалистите напраздно ся трудятъ да истълкуватъ механизма на мислянето чрезъ тѣлесни дѣйствия и да вмѣстятъ върху мозъчното вещество умственнитѣ и нравственни способности и сили. Изречения нови и научни демонстрации заслѣпватъ слабитѣ духове, нѣ мѣже, важни и отлични учени распрѣскватъ облацитѣ, изобличаватъ фантастическитѣ учения и като разлагатъ неоснователнитѣ твърдениа, показватъ всичкитѣ имъ легкостъ. Говорятъ ни за образи отпечатани чужъ върху мозъчното вещество по пропорционалностъ на фотографическото отпечатване, за клетковидни трѣсеня и расколѣвания, за нервическитѣ клетки, които пазиатъ и прѣнасятъ впечатлѣния, мисли и въспоминания, чрезъ които искатъ да истълкуватъ чувството, памятьтъ и фантазиитѣ. Нѣ всичко това сѣ речи и празни образи, подъ които несществува нищо дѣйствително. Ето истината“. И това казалъ Мерикъ, и слѣдватъ разсжденията на Лелу, на които произвежда мощтъ както слѣдува.

„Изумляваме ся отъ удивлѣние когато наблюдаваме, че нѣ вече отъ половинитѣ на събитията относително образуването и надутосттъ на мозъка показватъ лъжливи органонологическитѣ и френологически теории, И какъ е могло друго яче да ся случи? Самата природа на чловѣческиа разумъ не е ли противна на направеннитѣ разрѣзвания? Почувствованията на Азъ, тая единственностъ на чловѣческитѣ съвѣсть, може-ли да ся помисли въ срѣдѣ една республика отъ тридесять или четиридесять органи, отъ които всякъ единъ има особня память, фантазия и особно разсждение? Може би да отдадете на единъ отъ онѣзи органи свойството да осрѣдоточава въ себе си всичкитѣ служби на другитѣ. Нѣ тогава защо сѣ другитѣ органи, когато онзи органъ е достатъченъ? И органтъ, наистиня, сществува. Той е мозъктъ подложенъ всецѣлъ на расположението на едно единство

съвсѣмъ различно отъ душѣтъ, безъ което ний не-
щяхме да имаме идея нето за настоящето нето за
будущето“ (а).

(а) Лелу. „Rapports du cerveau et de la pensée“. Беракъ.
„За оспиване“ стран. 391.

ГЛАВА Г.

НАПРЪДЛИВОСТЪТА.

Огнено тѣсто около себе обрацающѣ се е била въ начало нашата цланета, изъ коѣто издишали изумителни сили на топлинѣ. Коперникъ, благочестивъ свѣщеникъ на Вишняго, пѣрвъ научилъ обрацането на земѣтѣ. А Нютонъ, обяснителъ на Откровението, открилъ законитѣ на движението на неѣ и на всичкитѣ други небесни тѣла. Порфиритѣ и лавитѣ свидѣтелствуватѣ древното и огнено происхождение на земѣтѣ, както учатѣ прѣдприемшитѣ да изслѣдѣтъ точно и да начертатѣ историѣтѣ на образованието ѣ геологически науки. Повърхността на горящето тѣсто малко по малко изгаснувало, и изумителни промѣнѣния и размѣсвания послѣдували расклащанията и раздвиженията вътрѣ въ земѣтѣ на вулканическия огънь, и отъ тѣхъ се произвели пѣрвитѣ вулканородни пластове. Нови измѣнѣния и нови расклащания и прѣходни състояния на вѣкове прѣдприготвили другороднитѣ и третороднитѣ твърди пластове, образуванието же на тѣзи е вървело паралелно съ промѣнѣнието на атмосферѣтѣ до произвождането нови закони и нови феномени непознати по напрѣдъ.

Изучающій историѣтѣ на земѣтѣ, говорѣлъ естествоиспитателъ Флурансъ, и наблюдающій цѣлесъобразнитѣ промѣнѣния на неѣ и на атмосферѣтѣ

около неж за произвождане растителни организми и за запазване послѣднитѣ явивши ся животни сътворения, убѣждава ся несъмвѣнно, че разумъ височайшъ и промисълъ всенадзирающъ е распрѣдѣлилъ и нарѣдилъ всичкитѣ създания на нашѣтѣ планетѣ и онѣзи що сж върху неж. И растителнитѣ тѣзи и живи организми, и твърдитѣ на земѣтѣ слоеве, и моретата и океанитѣ ся сж създали, както ся е показало отъ нѣ послѣ, съ свойства приемчиви на подобряване, измѣняване, употребяване и ново създание подѣ влиянието и дѣйствието на сжщество надарено съ способностъ за да измишлява и съ свободж за да дѣйствува, и имѣжще наклоностѣтѣ да напрѣднува чрѣзъ направлѣнието, по нѣкога и чрѣзъ надвиванието механическитѣ физически закони. И това сжщество ся явило послѣдно на земѣтѣ, а чрѣзъ челоуѣка ся довършило сътворѣнието върху неж, започнало ся же ново подѣ умственѣтѣ му даровитостъ и свободнж дѣятелностъ, като измѣнява всичко що сжществува около него и употребява полезно за удовлетворѣние нуждитѣ и желаніята си земѣж, и море, и растения, и венчки други живи сжщества.

Всичко ся распорѣжда отъ постоянни и неизмѣняеми закони. Слънцето, мѣсечината, земята, звѣздитѣ, всичката планетна система въ движенията и развиванията ѣ, растителното на нашѣтѣ планетѣ царство и всичкитѣ животни организми подлежатѣ на закони необходими, неизмолими и не измѣними. Обаче въ срѣдѣтѣжъ всемирнж кристализацинж и неумолимостъ на законитѣ на природжтѣж и на инстинктивния животъ, едно, нѣ едно и само исключение блѣщи. Сжщество, оставено свободно отъ всеобщитѣ физически закони по своеобразнитѣ му чърти и сжществениитѣ признаци, е надарено чрѣзъ силжтѣж на измѣняването, на развиването и подобряването на себе и на всичко що има около себе и на безпрѣдѣлния напрѣдѣкъ и осъвършенствование. И тая сила на челоуѣка не е инстинктивна, не е единѣ отъ обикновенитѣ закони на осязателния и видимѣ свѣтъ, нето ся развива самострѣмително, както необходимитѣ физически закони, нѣ зависи исклучително отъ свободжтѣж и господарственжтѣж на индивидуума

воляж. Всякъ единъ, като иска, оставя чудеснитъ тѣж силъ въ мъртво състояние и ослаблѣние, или, като ся ползува отъ нежъ, осъвършенствува ся и напърдва. Всякъ индивидуумъ испитва и разсжждава, прѣдприима нѣкожъ особенжъ цѣль, избира срѣдствата, туря ги въ дѣйствиe и прпстжпва къмъ сполучването прѣдложенитъ цѣль, и тая цѣль ся сполучва чрѣзь самоподжпото служение на физическитѣ закони, нѣ независимо, а по нѣкога и противъ управлѣнието на тѣзи; защото чловѣкътъ не само управлява законитѣ на природжтъ и ги съединява спорядъ нужджтъ, нѣ като владѣтель и господаръ много пжтя ги туржъ въ борбж и стълкновение, като разслабява силжтъ на единия чрѣзь силжтъ на другия за сполучване гонимжтъ цѣль. Нека да ходи по водитѣ, и природата му ся противи на това желание, и чловѣкътъ отсица дърво, чрѣзь което прѣдприготовлява ладижъ или построява корабъ, обихожда моретата и океанитѣ като се отправя къмъ познати и непознати страни, на които сжществованието е открилъ нему проницажщиятатъкъ отъ видимитѣ прѣдмѣти неговъ разумъ. Вѣтроветѣ ся противжтъ на движенията на кораба му, нѣ като употрѣби силжтъ на огъня и на воджтъ, и, като ѣж отправи противъ вѣтроветѣ, лѣти невъзбраненно върху водитѣ спорѣдъ похотитѣ и желанията му. Гръмъ като падналъ, убилъ дѣтето му, нѣ чловѣкътъ направилъ орждие, чрѣзь което надвилъ на опустошителнитъ гръмовж силъ; и като не ся ограничилъ въ това поставилъ ся господаръ на застранажщжтъ живота му силъ, подчинилъ ѣж на желанията си и ѣж поставилъ робинжъ и служителницъ, която прѣносева чувствованията и идеиѣ му отъ единия до другия край на земжтъ. Почувствува, че е господаръ и царъ на земжтъ и рѣшава да създаде сжщества, които да припознавжтъ исклучителното си начало и субстанцижтъ отъ ума и ржжжтъ му. Искда да създаде; зима камень, опечатва върху него лжчитѣ на фантазижтъ, на чувствованията и на страститѣ си, и веществото става непознато и видимото исчезнува отъ невидимото, и създава Венержъ на островъ Милъ и Моисея на Михайлъ Ангела, и създава

Богородицѣ на Рафаила и Надѣждѣтѣ на Гуида. Като ся издига надъ веществото и надъ осязателния свѣтъ, и облѣтява съ крилата на фантазиѣтѣ си, създава Гомеровѣтѣ Илиадѣ и Божественнѣтѣ Комедиѣ на Данта, или гармонийтѣ на Ветобенъ и мелодическитѣ звукове на Беллини. И не ся ограничава въ изучаването феноменитѣ и външнитѣ събития, нето ся задоволява на фантазиалнитѣ творѣния, нѣ иска да узнае началото на съществата, и да разубнае и подобри духовния си животъ, който го раздѣля отъ другѣтѣ Тварь, и като си тури рѣжѣтѣ върху челото, водимъ отъ вдѣхновителнитѣ си сили, и анализира и съчленява всичкитѣ си религиозни и нравствени възглѣдове, хвърля ся вътрѣ въ океана на вѣчнитѣ задачи и ся назовава: Платонъ, Аристотель, Веруламий, или Кантъ, или Бикъ, или Хердоръ, или Каро, или Жулий Симонъ.

Дарвиниститѣ учѣтъ, че природѣтѣ всякога дѣйствува чрѣзъ нечувствуеми и съвършено неявни и дълговременни промѣнѣния и развивания; а когато ний напраздно търсимъ прѣдполагаемитѣ измѣнѣния на видоветѣ, не ви е възможно, ни говорѣтъ, да изслѣдите диритѣ на тѣзи, защото природата никога не пристѣпва чрѣзъ напразни промѣнѣния и прѣскоквания, които да оставѣтъ чувствуеми и явни знакове на дѣйствиата си. Нека е тѣй; нѣ челоуѣкъ възстава противъ извѣстния тойзи законъ, прѣскача и го поваля, защото установлява собствено, изрядно и отлично царство въ срѣдъ Тварѣтѣ. Върви на прѣдъ, измѣнява ся, усъвършенствува ся и успѣва чрѣзъ бързи крѣжжения, чрѣзъ прѣсилени прѣобърщения и отмахвания, и независимо отъ окрѣжающитѣ го обстоятелства, въ всичкитѣ отпавлѣния и върху цѣлѣтѣ планетѣ, на коѣто живѣе, и горѣ надъ нѣж Дише атмосферѣтѣ на Лѣинейскитѣ софисти, а чрѣзъ остроумието си разгѣнува книгѣтѣ на вѣчносттатѣ и става Сократъ; става най несполучливий отъ говорителитѣ публично въ Гръциѣ, природата му е отказала свободното употрѣблѣние на языка, и като надвие прѣпятствията на природѣтѣ, става Демосѣенъ; живѣе въ срѣдъ невѣжеството и суетѣрията, и става Галилей на

Галилеитѣ; гонимѣ въ всякъ кѣтъ на земѣтъ става Дантъ Алигиерѣ. Вчѣра още е билъ простѣ работникѣ, отпечатва слѣдитѣ на гениалния си умѣ върху единѣ кѣсъ металлѣ, създава силѣтъ, чрѣзъ кождо идеитѣ на мѣдърцитѣ ечѣтъ въ всяко мѣсто, прѣобраща условията на художествата, на искусствата, на наукѣтъ, на общественния и политиченѣ свѣтъ и Гутембергѣ става най славний князѣ на земѣтъ. Вчѣра е билъ простѣ ковачѣ, а днесѣ като вдигналѣ и заличилѣ раздѣляющитѣ народитѣ отстояния, далѣ крила на жѣлзото и става Стефенсонѣ. Нарича сѣ Верди, а единѣ день медиоланский народѣ викалѣ и подсвирквалѣ когато прѣдставилѣ първѣтъ сѣ пиесѣ, заключава сѣ вѣтрѣ въ уединѣнно мѣсто, и слѣдѣ малко излиза нѣснотворецѣ на Ломбардитѣ и на Аидѣ.

Срѣщу тѣжѣ силѣ, чрѣзъ кождо чѣловѣкътъ сѣ произволно и свободно свое желание сѣ смущава и измишлява, и прѣскача и поваля всичкитѣ прѣпятствия, които отѣ природѣтъ му сѣ турѣтъ, и върви къмѣ безграничнѣ напрѣдливостѣ и одѣлотворява успѣхи въ промишлѣнность и искусство, успѣхи въ наукѣ и въ общественни и политични организации, и миналото уничтожава и историѣ създава ризличнѣ и разнovidнѣ спорядѣ мѣстата и времената и обществата и индивидуумитѣ, що-ли противопоставѣтъ Дарвиниститѣ? Кои дири на тѣжѣ силѣ сѣ открили въ нашитѣ маймуновидни прадѣди и братия? Видяхѣ единѣ день, говорялѣ Дарвинѣ, маймунѣ да троши миндали сѣ камень, другѣ пакѣ да вѣвѣра клечкѣ въ дупкѣтъ на ключерницѣ. Ето всичкий напрѣдѣкъ и усѣвършенствованието на маймунѣтъ още отѣ древностѣтъж! Нѣ и тѣзи ничтожни на подѣржание дѣйствия сѣ сѣ извършвали сѣ волѣтъ и сѣ бича на чѣловѣка, всичкитѣ же промѣнѣния и подобрѣния на конетѣ, на псѣтата, на гѣлѣбетѣ и на другитѣ домашни животни не сѣ възбуждѣтъ отѣ физически законѣ, нѣ отпечатвѣтъ диритѣ на разума и на напрѣдливостѣтъ на чѣловѣка, който прѣправя и измѣнява не само себе си, нѣ и всичко що го окрѣжава и приближава и сѣ освѣтлява отѣ блѣсъцитѣ на вѣчнитѣ му признаци. Възвисите, възви-

сите скелетитѣ на скотоветѣ и положете ги върху многоцѣнни подставки, начудете ся на всичкитѣ имъ инстинктивни и на всичко що работи подражателната имъ способностъ, разложете и увеличете озаряването инстинктивния имъ разумъ, и, като валѣте въ калѣтѣ чловѣческото тѣло, осѣните умственнитѣ му сили и сравнѣте ги съ ония на маймунѣтѣ и на лисицѣтѣ, нѣ и това като правите напраздно ся мѣчите, защото никога нѣма да напѣлите непроходимѣтѣ безднѣ, която раздѣля царството на необходимостѣтѣ и на постоянството отъ царството на историѣтѣ, на напрѣдѣка и на свободѣтѣ.

Дивия и неучения чловѣкъ сте сравнявали съ безсловѣснитѣ същества, и адамский обаче онзи чловѣкъ, като изобличава величинѣтѣ на заблужденията ви, трѣбваше да възбуди удивлѣнието ни по вече отъ учения въ нашитѣ времена; защото тойзи ся освѣтлява и ся води отъ прѣданията на искуството и на наукѣтѣ на вѣковетѣ, населившитѣ же първо земѣтѣ само чрѣзъ мислянето и испитателния духъ, чрѣзъ който ги е надарилъ Създателѣтъ, открили огъня, источникъ на свѣтило и на безконечнѣ силѣ, прѣготвили първитѣ орѣдия, като прѣработили дървото и каменя, извадили металитѣ отъ вѣтрѣшноститѣ на земѣтѣ и положили основитѣ на промишлѣнността и на гражданственността, като опитомили же и работѣщитѣ на чловѣка скотове, разширили господствованието му върху всичкѣтѣ земѣ. Наклонността же на чловѣка къмъ напрѣдѣка и способността му къмъ свое олучшение и на ония около него не е органическа или инстинктивна, тѣлесна или жизненна сила, нето законъ механически и необходимъ, нѣ чрѣта която ся съединява съ други своеобразни духовни качества и свойства, съ които ся развива гармонично чрѣзъ свободнѣтѣ и непрѣстаннѣ чловѣческѣ дѣятелностъ. И умственнитѣ сили като измишлявѣтѣ знаковетѣ на напрѣдѣка и откривѣтѣ тайственнитѣ закони на природѣтѣ опрѣдѣлявѣтѣ начннитѣ на направлѣнието на физическитѣ и чловѣчески сили за сполучване опрѣдѣленнѣтѣ цѣль, естественнитѣ же възгледове на чло-

вѣческия духъ и нравственнитѣ, общественни и религиозни почувствования, които откриватъ идеалносттаж на челоувѣчеството, ни водятъ къмъ крайното му прѣдопрѣдѣление, а всички заедно изучавани доказватъ способноститѣ въ челоувѣка и наклонноститѣ, по нѣкога же и противни на законитѣ на тѣлата и на жизненнитѣ организми. Защото за произвождане феномени и дѣйствия и излѣнения въ осязателния и видимъ свѣтъ трѣбва да ся положатъ сили извлечени отъ производящия прѣдмѣтъ и прѣходящи въ произведенния, нѣ челоувѣкъ ся укрѣпява и ся усъвършенствува, нито като измѣнява и усъвършенствува онова, що ся нахожда около него и иждивява собственитѣ си сили за подобнитѣ си. Като приспособлява измишленията на собственния си духъ върху свѣтлинжтж, върху паржтж, върху електричеството и върху тѣлеснитѣ въобще прѣдмѣти, усъвършенствува собственжтж си личностъ като развива разума си чрѣзъ служенията на свѣтилото, на паржтж и на електричеството, които е самъ създалъ. И личный на индивидуума напрѣдъкъ и измѣнѣнието на онѣзи прѣдмѣти, които сж около него, и откритията на физическитѣ закони и новитѣ познания и приобрѣтѣния на искуството и на наукжтж, не ся ограничаватъ само върху производящия прѣдмѣтъ и непосредственжтж произведенж ползж, нѣ простиратъ благодѣянията си върху всичкитѣ насѣляжщи земжтж и върху бжджщитѣ поколения. Защото челоувѣкътъ не е, както другитѣ сжщества, атомъ на врѣме и на тѣлесно растягане, нѣ е личностъ заедно и семейство и народъ и челоувѣчество, одѣлотвореннитѣ же отъ него напрѣдъци запазвани въ духа на съвременницитѣ и прѣносвани въ потомцитѣ, съставляватъ рѣда на историжтж като влияжтъ въ опитомяването и цивилизоването общества.

Черпаний же поризмъ отъ изслѣдвания признакъ на наклонносттаж и приемливостжтъ въ челоувѣческия напрѣдъсъ, е очевиденъ и явенъ. Сжщество обжрнжто съ напрѣдничави способности и съ всичкитѣ други сили, чрѣзъ които тѣзи ся развиватъ и ся осжществяватъ въ свободното умственно и тѣлесно че-

ловѣческо дѣйствиe, не можеше да приеме началото и присхождението си отъ самодвижното на веществениѣ атоми движение, управлявано отъ закони постоянни и неизменяеми, които исклучаватъ всякакъв элементъ на свободно избиране и измѣнѣние, или напрѣдъкъ независимъ отъ механичносттаѣ си. Същество, надарено съ способностъ за напрѣдъкъ и за осъвършенствование, съ пълнѣ свободѣ на измишляване цѣль и срѣдства за сполучването ѣ чрезъ управлването, много пѣже же и чрезъ надвиването механическитѣ на природѣтѣ закони, имало е, наистиннѣ, началото и присхождението си отъ силѣ независимѣ отъ механическитѣ на природѣтѣ закони. Ще освѣтлимъ това заключение и ще го възвисимъ къмъ точкѣтѣ на логичнѣтѣ и научнѣ и неоспоримѣ истинѣ въ слѣдующитѣ глави.

ГЛАВА Д.,

ПОЗНАВАТЕЛНОСТЪТА.

I.

За съществуването на Бога и Създателя на всичко философствуващите черпятъ обикновено доказателствата си изъ чудеснитъ гармониѣ на вселениѣтѣ и изъ законитъ въобще на феноменитъ на живота и на органическитъ същества. Нъ тѣзи козмологически и биологически доказателства ся заплитатъ много пжте съ разни противоборствуващи научни въпроси и съ феномени и закони съвсѣмъ механически, затрудняващи различieto на тѣзи служения отъ първото начало на явлѣнието имъ. „Жизненната сила, рекълъ Клавдий Бернадъ, управлява феномени, които тя не произвежда, а тѣлеснитъ органи произвеждатъ феномени, които тии не управляватъ“ (а). Ето важна научна истина, която оборва всичкитъ на материалиститъ чудовищности, чрѣзъ които ся сливатъ химическитъ на веществото феномени съ жизненитъ силѣ. Нъ неупражнянитъ въ изучаването физиологическитъ въпроси лесно могатъ да бждатъ измамани отъ сливаващитъ служенията на живота съ химическитъ и физически на тѣлото измѣнѣния по причинѣ на съдѣйствието и същевременно дѣйствието

(а) Уроци на Клавдия Бернарда „за живота на растителнитъ и жизненни организми.“ Томъ I стр. 51.

на първия съ послѣднитѣ. Това сжщото трѣбва да ся рече и за инстинктитѣ на жизненнитѣ организми, които никакъ не зависжтъ отъ механическитѣ на тѣлото движения и измѣнѣния, нѣ лесно ся сливжтъ и отождествявжтъ въ разума на ония, които не ся прѣдавжтъ въ научно изучаване такива прѣдмѣти.

Нѣ като възлизаме по стѣпалата на лѣствицжтж къмъ земнитѣ творѣния, а духовнитѣ на чловѣка сили изучаваме и сравняваме съ жизненнитѣ инстинкти и ги противопоставяме срѣщу феноменитѣ на управляваното отъ случайни и неизмѣняеми закони неорганическо вещество, лесно узнаваме раздѣляющето ги безконечно отстояние отъ първитѣ, и чрѣзъ тѣхъ ся завеждаме безопасно къмъ прѣмирносттаж на началото, отъ което по необходимостъ сж земали битието, и къмъ прѣестественносттаж на источника, отъ който сж произлѣзли. И тѣй свѣдушно изучаване чловѣческжтж субстанцижж и духовнжтж дѣятелностъ ни води къмъ неоторимитѣ доказателства за сжществуванieto на Сжщество прѣестественно и на вседържашъ Създателъ на Вселеннжтж.

Чловѣкжтъ, който е заедно създание и създателъ, е надаренъ съ мислителнж а познавателнж способностъ, чрѣзъ кожкто распознава свойствата на сжществующето, открива тайнственнитѣ закони на природжтж, изучава измѣнѣнието на сжществата за тѣхно усвѣршенствование, или за създаване нови, които да удовлетворявжтъ собственитѣ нужди, и изобрѣтыва срѣдствата, чрѣзъ които може да стигне прѣдполаганнжтж отъ него цѣль. „Чловѣкж, говорялъ Петерхоферъ профессоръ по физиологичжтж въ университета на Мюнхенъ, е едничкото земно създание, на което ся допуща изслѣдването причинжтж на субстанцижтж на сжществата, и това е отличителний знакъ, съ който ся различава чловѣкжтъ отъ другитѣ създания и животни. Скотжтъ ся покорява въ даденнитѣ отношения и дѣйствува самоподвижно; чловѣкжтъ же самъ ся размишлява да-ли е способенъ да измѣ-

нява нѣща та друго яче, нежели както си сѣ, или както сѣ прѣдадени отъ прѣждебившитѣ колѣна“ (а)

Казахме въ една отъ прѣдварителнитѣ глави, че личността на челоуѣка е единственна сила, отъ която произхождатъ безбройни изумителни дѣйствия. Като прѣдприемаме да приведемъ тѣзи дѣйствия въ стройнѣ системѣ, или да изучимъ едно отъ тѣхъ, нахождаме ся срѣщу една мжчнотиж и неможемъ да отдѣлимъ едното отъ другитѣ, нека да е и по фантазиж и по прѣдположение. Владѣжщето же надъ всички дѣйствие и способностъ на знанието, и отъ другитѣ дѣйствия подпомагано, помагажще же на всички и оередоточажще въ себе схващанията чрѣзъ чувствата и разсжждажще и образужще идеи и убѣждения и като отъ лжчезаренъ центъръ испущажще свѣтлинжтѣ къмъ всичкитѣ елементи на духовния животъ, свѣдущно разлагано, дава ни неоторимо доказателство за духовния и всесилния и неизслѣдимия промисълъ, отъ който влече началото си и битието челоуѣчeskата личностъ и субстанция. За потвърждаване думитѣ си нѣма да прѣдприемемъ тука дълго и прѣвбожще психологическо изучаване, защото нѣкои размислѣнитѣ за познавателнитѣ на челоуѣка сили, въ отношение къмъ способността на напрѣдка и усвѣрщениствованието на него и на онова що е около него, поставжтѣ по ясно величинжтѣ на нелогичнитѣ теореми, отъ които ся отдавжтѣ и самитѣ познавателни и цѣлесъобразни дѣйствия на случайното и несъзнателното и механическо движение на веществнитѣ атоми.

II

Наклонността и приемливостъта на челоуѣка къмъ напрѣдка върви заедно съ естественното му незнание за невидимитѣ свойства на разнитѣ прѣдмѣти и за управляжщитѣ природжтѣ тайственни закони. Нѣ при това незнание челоуѣчeskий духъ има неодоержимж наклонностъ къмъ изслѣждане нѣщата, и е надаренъ съ способността да распознава и да разсжж-

(а) Рѣчь начинателна на год. 1890.

дава, да наблюдава и да открива, да размишлява и да образува планове за измѣнѣние и сътворѣние.

Ако чловѣкътъ познаваше чрѣзъ инстинктъ всичко, що може да изучи и да открие чрѣзъ дѣйствиата на познавателнитѣ си сили, щеше да бжде бобъръ (касторъ) или нѣкой другъ скотъ, който не може да приеме напрѣдѣкъ и осъвършенствование. Напрѣдливий му признакъ ся съединява съ познавателнитѣ способности, и до колкото познанията му ся разширявжтъ, до толкова ся простира съзнанието на незнанието му, като вижда нови горизонти и нови наприроджтѣ тайнства.

Крива е била идеята на прѣдприемшитѣ да опрѣдѣлжтъ цельтѣ и употрѣблѣнието на земнитѣ творѣния и произведаннжтѣ изъ всяко едно отъ тѣхъ или възможнж да ся произведе ползж. Историята на наукжтѣ е рѣдъ на изучвания, изслѣдвания и откривания относителни къмъ употрѣблѣнието на работи и на прѣдмѣти считани за съществующи безцѣлно и вредително. Всички ся чудимъ за употрѣблѣнието на електричеството, което промѣнява нѣщжтъ въ день, или расираща като молния мислитѣ ни по всичкитѣ страни на земжтѣ. Нѣ тѣзи добрини влекжтъ происхождения си изъ съвсѣмъ невидимо начало и откритие, къмъ което сж жабитѣ довели естествоиспитателя Галванъ, профессоръ на Бононския университетъ. Като ся нахождалъ въ тържището на хранитѣ забѣлѣжилъ италианский естествовѣдецъ, че отрѣзани бедра на продаваннитѣ жаби треперяли щомъ сяд опирали до металлъ, или щомъ ся доближавали до метала на везнето, съ което ся теглили. Отъ тойзи феноменъ водимъ знаменитий ученъ мжжъ, открилъ първъ единъ видъ електричество, на което изучването довело съ время измишлѣнието на телеграфа, на освѣтлѣнието и на другитѣ практически дѣла, които днесъ толкова много и толко голѣми услуги приносжтъ на чловѣчеството. Химическитѣ на Лабоаже открития, употрѣблѣнието отъ Ронже на производаннжтѣ отъ капянето на каменнитѣ въглища въ работилницитѣ на въздушнжтѣ свѣтлинж каменовъгленнж смолж, въведеното отъ Роланда упо-

трѣблѣние на морскитѣ водѣ за произвождаче на содрѣжѣ, откритията на азота въ атмосферитѣ и на прѣподаването му въ коренетѣ на растенията чрѣзъ микроскопически организми, показватъ глѣбочинитѣ на покривающитѣ тайства, субстанциитѣ и прѣдопрѣдѣлѣнието на самитѣ прѣдмѣти, които падатъ подъ чувствата и наблюденията ни. Либигъ, спорѣдъ материалиста Молешота, най знаменитий между Германскитѣ химици, ся считалъ до едно время за откривший важнѣ химическѣ направѣ, чрѣзъ коѣто прѣдстояло да ся прѣдизбѣгне исчерпването на производителнитѣ земни сили, което прѣдизвѣстили нѣкои геолози. Нови опитвания и нови изучавания и издирвания убѣдили славния профессоръ, че откритието му нѣма никаквѣ важность, защото невидими частици и физически сили били нарѣдени, за да промислѣтъ за неисчерпаемостъ на растителнитѣ производитѣлни сили на земитѣ, и като ся изумлявалъ отъ удивлѣние срѣщу това ново откритие извикалъ като Царьтъ и пророкътъ, „вся црѣмъдростиѣ сътворилъ еси“, и „сърѣшихъ, говорялъ въ 1862 год., сърѣшихъ прямо Създателя. Работихъ за да осъвършенствувамъ дѣлата Му, а въ ослѣплѣнието си помислихъ, че ся губи едно колелце отъ веригитѣ на физическитѣ закони, което азъ, ничтожний чрѣвъ, мисляхъ да допълнѣмъ“.

И тъй отъ една странѣ безкраенъ океанъ на незнание, а отъ другѣ умъ никога не затрудняющъ ся въ изслѣдването и откриването субстанциитѣ на нѣщата и на распорѣдающитѣ ги закони за пълното имъ употрѣблѣние и усъвършенствование, сѣ елементи гармонически съществуващи и удѣлотворяющитѣ прѣдопрѣдѣлѣнието, въ което е призоваиъ челоуѣкътъ. Безъ незнанието нѣмаше да съществува нужда за наирѣдѣкъ, и безъ наклонностътъ къмъ испитване и познаване тайственнитѣ физически закони наирѣдѣкътъ щеше да е непостижимъ. Изумителна, дѣйстви-телно, гармония на височайшъ промисѣтъ и на непостижимъ мърдосьтъ! Прѣглед айте извѣрѣднитѣ свѣсѣмъ и чудесни способности, чрѣзъ които е снабденъ чело-

вѣкътъ въ срѣдъ Тварьтѣ. Днесъ живѣе, утрѣ отхожда отъ тѣзи земѣ. Нъ и прѣзъ тѣзи малко минути на земното си временно прѣбывание иска да ознае всичко, и всичко да изучи и да ся внедри глѣбоко въ всичко. Не изисквай отъ него да прѣсече вървежа си. Безконечността. Ето точката, къмъ която върви човѣчески духъ. Това стрѣмлѣние не ся удѣлотворява върху тѣзи земѣ, нъ е неисчерпаемий источникъ на всякъ напрѣдкъ и на всяко откритие. Когато търси истинтѣ дѣти много пакте горѣ надъ земѣтѣ и пристѣпя съ исподински възвишения къмъ безконечността, и тогава ся зове Платонъ; другождъ, студентъ и тихъ духъ и отмалъ движущъ ся, нъ глѣбоко внедрявающъ сѣи изучающъ и диспутирующъ и опрѣдѣляющъ отношенията на нѣщата. съ математическѣ точностъ и ся зове Аристотель. Великий математикъ Паскаль изучающъ величието на вселеннѣтѣ и малозначителността на човѣка, изумявалъ ся отъ числото на обвѣртящитѣ ся надъ главѣтѣ му звѣзди, отъ блѣсъка на свѣтилото на освѣщающия вселеннѣтѣ свѣтильникъ, отъ океанитѣ и вѣтроветѣ и буритѣ и отъ самѣтѣ величинѣ на земѣтѣ, която държи много по долно мѣсто въ планетнѣтѣ системѣ. „Срѣщу такво едно величие, говорятъ, азъ съмъ облакъ и сѣнка и трѣстига. Да, трѣстига, нъ трѣстига размишляюща ся. Азъ съмъ надаренъ съ безконечнитѣ на познавателността сили, отъ които ся лищавѣтъ планетитѣ и Тварьта“.

III.

Аристотель рекла, „Богъ и природата нищо на праздно не правѣтъ“. Справедливостта на това философско начало, сѣ доказва теоретично, потвърдява ся же и отъ безбройни феномени, които откривѣтъ планъ на мисляне, на промисляе и на цѣль одѣлотворяванѣ чрѣзъ съвършенното и паралелно дѣйствието на закони не зависими по мѣждѣ и чрѣзъ съединѣнието на други феномени и гармоническо, противодѣйствието на разни прѣдмѣти. Нъ, както казахме и по напрѣдъ, незнанието лѣжи въ самѣтѣ човѣчески субстанциѣ, а знанието ся развива по отжпенно, полегка и по малко

чрѣзъ непрѣстанното дѣйствиe на познавателнитѣ сили, чрѣзъ които e надаренъ чeловѣкътъ, щoтo кaтo нa-прѣдвa дa уcтвѣршeнcтвувa ceбe и вcичкo щo имa oкoлo ceбe. Слѣдувa oтъ тoвa, чe тoчнoтo изслѣдвaнe крайнѣтѣ цѣль нa вcичкитѣ бeзъ изключeниe фeнoмeни стaвa нeвъзмoжнo, нeвъзмoжнo e и рaзузнaвaнeтo cубcтaнциѣтѣ нa вcичкитѣ прѣдлѣти и пълнoтo рaстълкувaнe и oпрѣдѣлѣвaнe cъжжзa нa вcякaкви фeнoмeни въ прирoдѣтѣ. Тoвa пoзнaниe щe мoжeшe дa имa cаmo cъщecтвo вceвъдущe, нeпpиeмливo нa нaпрѣдѣкъ и нa пoдoбрѣниe, имѣщe жe aбcолютни eлeмeнти нa cвѣршeнcтвo и нa вceвъдeниe. Нѣ извѣcтнo e, чe тaквo cъщecтвo нe e чeловѣкътъ. Върху тѣжѣ нeвъзмoжнoстъ нa чeловѣчecкиa дyxъ oснoвaвaни мaтeриaлиcтитѣ oтpичѣтъ явнo глaвнитѣ и крайни пpичини и цѣлeсьoбpaзнocтѣтѣ нa фeнoмeнитѣ въ прирoдѣтѣ. Случайни измѣнѣния, гoвopѣтъ, и бeзцѣлни движeния нa вeщecтвeнитѣ чacтици cъж пpoизвeли вcичкo бeзъ плaнъ и бeзъ цѣль. Тoвa oтpичaнe e пocлѣдcтвиe нeoбxoдимo oтъ oтpичaнeтo cъщecтвувaниe нa пpѣмиpнѣ и пpѣecтecтвeннѣ твopчecкѣ cилѣ, или пo пpавo дa рeчeмъ, eднoтo cъ другoтo cя oтoждecтвѣвѣтъ. Aкo нe cъщecтвувaшe Създaтeль пpѣecтecтвeнъ, нeтo cилa, нeтo cъщecтвo умcтвeннo вѣнъ oтъ вeщecтвoтo и oтъ нeгoвитѣ cили, тoгaвa пpoиcxoждeниeтo oтъ нeгo нa пpѣдмѣтитѣ въ прирoдѣтѣ нe щeшe дa имa нѣкoѣж рaзумнѣ цѣль или плaнъ и крайнѣ цѣль, зaщoтo тѣзи cъж пo нeoбxoдимocтъ oтpажeниe нa пpoмисълъ, нa мислѣнe, нa упpавлѣниe и нa вceмoгъщecтвo. „Филocoфиятa нa мoнизмa, гoвopи Хeкeлъ, мисли чe вcичкитѣ cвѣтcки фeнoмeни зaвиcѣтъ oтъ чистo мeхaничecки пpичини, които нe cя oтпpавѣтъ кѣмъ нѣкoѣж цѣль, нeтo имѣтъ нѣкoѣж крайнѣ пpичинѣ“ (a).

Нѣ тѣкa cя пoвдигa гoлѣмъ и вaжeнъ вѣпpocъ, нa който рѣшeниeтo cя нaлaгa oтъ дѣйствитeлнocтѣтѣ нa рaбoтитѣ и oбopвa изъ oснoви мoнaдизмa и вcякo мaтeриaлиcтичecкo мнѣниe.

(a) Хeкeлъ. «Чeловѣчecкo пpoиcxoждeниe». Фpaнц. пpѣв. cтp. 623.

Сществува на земѣтж едно сщество облѣчено съ сили на мисляне, на разсжждане, на промисълъ и на цѣлесьобразно дѣйствие. Человѣкътж прѣдначъртава въ ума си еднж цѣль, образува планъ за сполучването ѝ, измишлява съответственни срѣдства за удѣлотворяване прѣдначъртанното дѣло. Нъ природата случайно и безцѣлно ако дѣйствува безъ крайнж цѣль и безъ планъ, съгласно съ началата на материалиститѣ, могла ли е отъ само-себе да произведе сщество, което да има чърти на мисляне, на промисълъ, на образувание планъ и на дѣйствие за извѣстнж цѣль? „Не, не, рекълъ отличавъщия ся нѣкогаждь между материалиститѣ лѣкаръ Кабани, исповѣдувамъ го и съ мене ся съгласявжтъ вещь и мнозина отъ философствуващитѣ, които не ся отличавжтъ съ благочестиви чувствования, умътж не може да приеме, че причина, или причини, лишени отъ мисляне могжтъ да произведжтъ умственни сщества“ (а). Не, не, отговаря на питането ни славний Французски профессоръ Павелъ Жане. Лъжете ся, профессори на Народния Еллински университетъ, колцина като отхвърляте философическитѣ принципи на славнитѣ ни прадѣди учите, на мѣсто тѣхъ, лъжливитѣ мнѣния на Хекела и кривитѣ умозаклучения на Жулия Сури. Лъжете ся лѣкаре, колцина отъ васъ прѣтендирате да разрѣшите задачжтж за началото на вселеннжтж и за происхождението на человѣка чрѣзъ свѣтилата на носологическжтж наукж, която и до сега не е узнала нето природжтж и производящитѣ въспалѣнията на гърлото и гриппа причини. Славний мжжъ изработилъ важно, пространно и, наистиннж, мждро списание, като изслѣдвалъ и разяснявалъ въ него чрѣзъ пò новжтж наукж причинитѣ, които всезнающия на Аристотеля умъ изобразилъ прѣди двадесять и три вѣка. „Богъ нищо напраздно не прави“. Въ това списание на профессора Жане, членъ на Французския институтъ, четемъ слѣдущето за разисквания тукъ въпросъ. „Материалиститѣ отричжтъ крайнитѣ причини и цѣлесьобразностьтж на дѣйствиата на при-

(а) Виджъ Пикаве. «Les idealogues.» Стр. 282.

роджтж. Нъ не отричжтъ, нето можтъ да отричжтъ сжществуването върху земжтж на разумни сжщества, по необходимостъ же ще приемжтъ сжществуването на едно поне, на собственжтж личностъ. Сега не ся възбужда никое съмнѣние, че това словесно сжщество е способно въ дѣйствиата си да гони нѣкожъ цѣль, и да образува размишлѣнията и рѣшенията си по еднж крайнж причинж. Нъ какъ напрасно е изникнжло въ срѣдъ природжтж сжщество, което може цѣлесъобразно да работи? По кой начинъ единъ организмъ, като ся проявилъ (спорядъ хипотезжтж на материалиститѣ) изъ механически на веществото движения случайно раскрѣстосвани, е произвелъ произведение възможно да промисли, да прѣсмѣтне и да прѣдприготи срѣдствата за сполучване опрѣдѣленнж цѣль? До явяването на чловѣка всичко вървяло (спорѣдъ материалистическото мнѣние) съгласно съ закона на производдания феноменъ изъ сжществуещж прѣди него причинж. Внезапно, въ срѣдъ механически тойзи рѣдъ, явява ся сжщество, което прѣобърща всичко, защото прѣнося въ бжджщето причинжтж на настоящето. Като планира а ргіогі издигането на градъ събира нужния материала и работи чрѣзъ законитѣ на механичносттаж, нъ тѣй ги управлява, щото въ дадено врѣмя ся произвежда прѣдпланиранний градъ. Растваря бразди за прѣкарване водитѣ, обработва лесоветѣ за производжане жита и омѣкчава и изработва металлитѣ съгласно съ нуждитѣ и желанията си. Ето крайнитѣ и главни причини. Е! господа, слѣдува да говори знаменитий анеропологъ, можете ли виѣ да разберете по кой начинъ едно сжщество, което има силжтж да евърже законитѣ на природжтж съгласно съ гонимжтж цѣль, ся е произвело отъ природж раслучайния и механически рѣдъ на феномени, е изникботающж безцѣлно и случайно? Говорящій че, въ срѣдъ нжло самоподвижно сжщество, което разрушава природжтж и чъртитѣ на самитѣ причини, изъ които е произлѣзло, ни извѣстява новъ видъ чудеса, Да ся говори, че слѣпи и не съзнателни сили сж произвели мислително и словесно сжщество, е по парадоксално отъ колкото настоятелно да ся утвърждава че, умоповрѣдени и глухонѣми като ся съединили и ся твърдѣ много

раздразнили бесѣдунѣщи произвели еднаж всецѣлость гармоническѣ и словеснѣ. И обаче въ глѣбинѣтѣ на онѣзи злощастници сѣществува скриена сила, която би могла въ единъ мигъ да ся съживи. Нѣ между съединяванитѣ химически тѣлесни атоми и клѣтки ако не сѣществуваше дия отъ мисляне, щяше да е чудо, и го повтарямъ тука, истинско чудо и чудо безъ чудотворнѣ силѣ, происхождението на умъ безъ прѣдсѣществование на разумно Сѣщество“ (а).

ГЛАВА Е., САМОВЛАСТИЕТО.

I.

Закони необходими, механически, подобнообразни и неизменими разпорѣжджтъ всичкжтж неорганическж природж.

Тайнственни закони на развиване ся есрѣщжтъ прѣдъ всяко органическо движение на органическитѣ сжщества, не всякогасж неизмѣняеми, постоянни и необходими.

Закони на инстинктъ разпорѣжджтъ животно-рящжтж животнитѣ самоподвижнж силж и давжтъ на тѣхъ елементи на мисляне и желание, вѣтрѣ въ опрѣдѣлѣни и прѣдъначертани граници върху всякъ разрядъ и всякъ тѣхенъ видъ.

Сила обаче само-дѣятелна и самоволна п дѣйствиуща съ пълнж свободж въ всякъ индивидуумъ и черплиуща разсжжденията и рѣшенията си независимо отъ случайнитѣ и неизменяеми и инстинктивни на природжтж закони, една само ся разпознава и една ся явява върху земжтж, облеченната въ чело-вѣчески образъ.

Това велико събитие на свободжтж и на самовластието на чело-вѣческжтж дѣятелность, изучавано постоянно, отъ еднж странж остановлява основж твърдж и неборимж крѣпость на религиозния и нравственъ

животъ, прѣдъ който ся разбиваѣтъ и срутавяѣтъ всичкитѣ материалистически и панѳеистически мнѣния, а отъ другѣ странѣ освѣтлява съвѣстѣтъ на по проститѣ, като ѣ води къмъ точкѣтъ на истинѣтъ, къмъ коѣто точкѣ философията и науката сѣ довели по високитѣ и по велико-надарени умове на челоѳѣчеството.

Гладувамъ и жаднеѣ, а желудѣкътъ подѣ при-тѣспяването на жизненнитѣ закони налага удовлѣтво-ряването тѣлеснитѣ нужди отъ глада и отъ жаждѣтъ. Съѣзничествувѣтъ заедно съ желудѣка химически и механически закони, налагани отъ всичкитѣ други членове и частици на тѣлото, които ся разслабѣѣтъ и ся угро-зѣѣтъ отъ пѣлно разрушаване и унищожаване. Малко стѣпки мя раздѣлѣѣтъ отъ хлѣба и отъ водѣтъ, и, ако искамъ, могѣ да наситѣ желудѣка си и да изгасѣ и потушѣ терзаѣщѣтъ членовѣтъ ми жаждѣ, никакво же прѣпятствие за това не ми ся полага и никоя опас-ность за наказание не сѣществува. Нѣ, ако чѣстѣта налага обязанность невидимѣ и идеалнѣ да ся лишѣ отъ ядене и пиене, или ако длѣжността къмъ оте-чеството ми повѣлява да не ся отдалечѣ отъ поло-женieto, въ което съмъ нареденъ, или, ако священни убѣждения и начала диктуѣтъ мѣченическѣ жѣртѣ, зимамъ доблественно рѣшение и, като прѣскачамъ всякъ законъ механически и биологически, всяко затруд-нѣние подносямъ съ търпѣние и тѣврдостъ и умирамъ въ испѣлняването длѣжносттатъ си съ собсѣвеннѣтъ си и свободнѣ волѣ и рѣшителность.

Челоѳѣкътъ иска, и иска свободно; той е господаръ на собсѣвеннѣтъ си дѣятелность и личность и за това носи отговорносттатъ на дѣянията си. Ти и азъ, чита-телю, и съ насъ всичкото челоѳѣчество почувствуваме, че сме свободни да изѣвршимъ обязанносттатъ си съ-бразѣѣщи ся съ нравственнитѣ и граждански закони, почувствуваме, че имаме силѣтъ, като отхѣрляме похоти-тѣ и възисканията на тѣлото и всякъ механически законъ, да трѣгнемъ да вѣрвимъ свободно по пѣтя, по който ни водѣтъ обязанноститѣ къмъ семейството и къмъ гражданството. Почитаемъ за радъ това и въс-

хваляваме работящитѣ за челоуѣчеството, милуваме же изложивѣния въ опасность своето сществуване герой за избавлѣние на падающия въ опасность, или за защищаване отечеството, защото знаемъ, че не по нуждж и по механическо дѣйствие, нѣ по изборъ волно и свободно е дѣйствувалъ почитанный отъ насъ и е изложилъ живота си въ извѣстнѣхъ опасность.

II.

Послѣдователитѣ на монизма и на безбожния материализмъ, Бюхнеръ и Хекелъ и Молепотъ, видяли ясно всичкѣтъ важность на това събитие и проистекающитѣ изъ него необходими послѣдствия, а като пе могатъ да оснорѣтъ нежъ оспорявѣтъ самото събитие на свободнѣтъ челоуѣческѣ волюж. Извѣстно, говорѣтъ, ако челоуѣкъ има силѣтъ на свободното разсждаване и рѣшаване и свѣщавање и желание, независимо отъ механическитѣ на тѣлото му движения, нашата теория е безосновна и лѣжлива, нѣ идеята за свободнѣтъ волюж на челоуѣка е заблуждение и умоослѣплѣние, защото рѣшенията и желанията му зависѣтъ исклучително отъ механическитѣ на тѣлото движения, и не сществува въ него никоя дيريا отъ свободно рѣшение и дѣйствие. Крадецътъ не билъ свободенъ да украдне или не, защото въ тѣлото му ся развили такви механически движения изъ вкараннытѣ въ желудѣка ястия, изъ атмосферическия въздухъ и изъ другитѣ вещественни обстоятелства, щото рѣшението на кражбѣтъ ся е наложило въ мозѣка му по неизбѣжнѣхъ нуждж, отъ кождо не е ималъ силѣ да ся избави. Помогнѣвший на ближния си ся нашѣлъ въ сщщото положение на украдшия, нѣ станѣлитѣ въ негово незнание несъзнателни тѣлесни разтрясения наложили по нуждж дѣянieto на помощѣтъ, какъто на крадеца незаметното отнимане чуждо притѣжанie. И украдшия е освободенъ отъ отговорность, като не свободножелающъ и свѣщающъ ся, и помогнѣвший на ближния не е достоенъ за похвали като подѣйствувавшъ по неизбѣжнѣтъ нуждж на механическитѣ закони, противъ които не може да ся противопостави нѣкоя свободна

сила, отъ която съвършено ся лишава чело̀вѣкътъ.

Въ еднѣ отъ прѣдварителнитѣ глави запознахме читателитѣ съ мнѣнията на Хекела, който учялъ, че чело̀вѣкътъ ся лишавалъ отъ всякъ свободѣ въ желаніята и рѣшенията си. И върху това ся съгласявжтъ всичкитѣ началници на материалистическжтж школъ.

„Понеже чело̀вѣческии духъ нѣма своѣ субстанции, а е изводъ отъ тѣлесни случайни движения, убѣждението за свободнжтж волж на чело̀вѣка е заблудено. Всяка идея, или рѣшение, или дѣяние на чело̀вѣка, или на животно е отблѣсъкъ на естественнж и необходимж нуждѣ. Размишлѣния, добродѣяния, злодѣяния, прѣдательство сж послѣдствия отъ механическитѣ закони на природжтж; защото дѣяние, освободено отъ добродѣтель или отъ зло, не може да сжществува“ (а).

„Отговорность на чело̀вѣческитѣ дѣяния, какъто ни учжтъ законовѣдцитѣ и учителитѣ на нравственостжтж, не може да сжществува, защото доброто и злото не зависжтъ отъ чело̀вѣка, който е лишенъ отъ всякъ свободж“ (б).

Въироятъ сятѣй чисто полага отъ самитѣ материалисти подъ справедливия и дѣйствителния му взгядъ. Теорията на материализма е несъгласима и не примирима съ събитиѐто на свободнжтж чело̀вѣческж волж. Тая свобода прѣдполага сжществуването въ чело̀вѣка на само-сжществу̀ющж силж, дѣйству̀ющж независимо отъ необходимжтж на физическитѣ тѣлесни закони нуждѣ и имѣ̀ющж всичкитѣ елементи и срѣдствата за изборъ между идеитѣ, убѣжденията, рѣшенията и желаніята. Нъ като ся даде това събитие, и понеже свободното желание е единъ отъ елементитѣ на чело̀вѣческжтж дѣятелность, материалистическата система ся расклаща изъ основи и ся събаря като основана върху хипотезжтж, спорядъ която не сжществува никоя сила внѣ отъ веществото, не подлагана на механическитѣ закони на тѣлата.

Като вървимъ сега къмъ доказването истинжтж за нравственжтж свободж на чело̀вѣка, ще си почер-

(а) Молешотъ. „Evolution“. Стран. 414.

(б) Фогтъ. „De la vie“. Страница. 445.

пимъ размишлѣнията и разсѣжденията изъ четири рѣда събития и наблюдения.

А., Изъ всеобщото убѣждение.

Б., Изъ самжтж логикж на материалистически-тѣ теории.

В., Изъ разлагането произволнитѣ дѣяния на чловѣка.

Г., Изъ практическитѣ послѣдствия на материалистическото мнѣние.

III.

Всеобщото убѣждение за истинжтж на нѣкое събитие не е всякога безопаснѣйшият водителъ за образуване собственитѣ разсѣждения и убѣждения, нѣ е самото върховно и необоримо доказателство на истинжтж, колчимъ прѣдстои то за събитие, на което чъртитѣ можтж да ся испитжтж точно и лесно и отъ когото и да е безъ особни и научни познания, общото же убѣждение, ако е всеобщо и безъ исключения, може да поднесе и изобличението на научното изучване и разлагане.

Вѣпросътж за свободнжтж на чловѣка волжж е отъ онѣзи, върху които всякъ единъ може изъ свой опитъ да образува справедливо и безопасно сжждение. Никой нѣкогаждѣ не е сжществуважъ, който да не ся е нашелъ въ положението да пожелае, да ся посѣвѣтува, да рѣши и да подѣйствува, по единъ смисълъ съвсѣмъ противенъ на пахотитѣ на собственното тѣло, никой не е сжществуважъ, който да не е позна въ себе си, или да не ся покани отъ други да испълни обязанностьтж си. Нѣ въ самжтж идежж на обязанностьтж лѣжи точно разрѣшението на вѣпроса. Като потвърдяваме че имаме обязанность да покровителствуваме чадата си, да уважаваме живота и имуществото на подобнитѣ си, да пазимъ даденитѣ обѣщания, припознаваме че сжществува въ насъ силата на испълняването или на прѣсилаването обязанности-тѣ, и че нето испълнѣнието, нето прѣсилаването имъ зависи отъ механически и безсѣзнателни причини. И какъто индивидуумътж чрѣзъ идежжтж на обязанностьтж приема свободжтж на волжжтж тѣй, и общества чрѣзъ законоположите-

лнитѣ опрѣдѣлѣнія, чрѣзъ които допущатъ или възбраниватъ нѣкои дѣянія, основаватъ ся върху сжществуващитѣ въ чековѣка силѣ за да ся съобрази съ опрѣдѣляваннитѣ внушения. Никога чловѣчеството не е възбудило съмнѣние за разискванитѣ тѣж истинѣ и никога чловѣкъ не е послѣдувалъ въ практическия си животъ убѣждение противоположно на общото на чловѣчеството, а по важното е че и самитѣ материалисти чрѣзъ всичкитѣ си дѣянія изваждатъ за лъжливи ученията си и ги отхвърлятъ. Ударѣте съ плѣсницѣ едногo отъ фанатичнитѣ послѣдователи на материализма! Мислите ли че ще прѣгърпи безпристрастно плѣсницѣтѣ и като приспособява мнѣнията и началата си ще ви счете за клонъ отъ дърво паднатъ върху главѣтѣ му като изъ несъзнателни причини и необходимѣ нуждѣ? Лъжете ся. Ще си отмѣсти съ ржцѣтѣ си или ще ви обвини прѣдъ криминалното сждилище. И това правятъ всичкитѣ учители на материализма. Проповѣдватъ че чловѣкъ, като ся лишава отъ духъ, лишава ся но необходимостъ и отъ свободнитѣ воляж безъ да вѣрватъ въ това; писуватъ че чловѣкътъ отстѣпва на механическитѣ и необходими закони на веществото, нѣ въ дѣлата ся съобразяватъ съ противнитѣ убѣждения, понеже учението на материализма не може да поднесе най малкото разискване срѣщу силѣтѣ на съвѣщаванието и рѣшаването не зависимо отъ веществото, отказватъ чрѣзъ словото и перото очевидното събитие и лишаватъ чловѣка отъ най благородното му качество, нѣ въ отношенията съ подобнитѣ си и въ практическия си животъ забравятъ и отхвърлятъ собственитѣ си учения.

Такво е всеобщото на чловѣчеството убѣждение за свободнитѣ на чловѣка воляж. Никое индивидуално исклучение, никое двоумѣние, никое искрено съмнѣние не ся възбужда или може да ся възбуди върху прѣдлѣжащитѣ истинѣ.

IV.

Съгласно съ догматитѣ на монадизма и на безбожния материализмъ, всичкитѣ духовни феномени сж

изводъ отъ механическитѣ на веществото движения и отъ танцовалнитѣ скачания на клѣткитѣ въ мозъка. И истина е че „всякъ душевенъ феноменъ върви заедно съ едно клѣткино измѣнѣние въ мозъка, нѣ не слѣдува отъ това че то зависи отъ нѣкое тѣлесно движение. Между двѣтѣ съвременни дѣйствия, едното духовно а другото тѣлесно, сѣществува съжъзъ тайнственъ, нѣ не и тождественность, защото иначе производението на духовнитѣ феномени щяше да е не възможно“ (а).

Нѣ нека приемемъ за малко учението на материалиститѣ и нека трѣгнемъ къмъ приспособлѣнието му върху едно психологическо събитие, върху лъжжтж и обявеннитѣ отъ челоуѣка лъжливи прѣдложения за прикриване истинжтж, за да покажемъ погрѣшносттаж и неоснователносттаж на всякж теоринж оспоряющж челоуѣческжтж свободж, самовластието и независимостяж на нашия духъ отъ механическитѣ на мозъка движения и измѣнѣния.

Челоуѣкъ може произволно да излъже и да изрѣче прѣдложения противни на истинжтж и на дѣйствителносттаж въ пълно знание и съзнание. Утриняж ви е посѣтилъ единъ приятель, съ когото на дълго ся сте разговорили. Подиръ нѣколко часа пита ви нѣкой, видяли ли сте посѣтившия васъ приятель? Съгласно съ учението на материалиститѣ, образътъ на приятеля е напечатанъ върху мозъка и тѣй ся пази въ памятыж. При станалото питане начъртаннитѣ въ мозъка дири ся събужджтъ, туржтъ ся въ механическо дѣйствие, дѣйствуеще върху бесѣдователнитѣ органи и образувжтъ отговора. Нѣ прѣдположете че, като желаете да скриете направенното посѣщение отказвате че сте видяли посетившия васъ приятель, и въ най пълно знание като искривявате истинжтж, лъжете и отговаряте отрицателно на направенното питане. По кой начинъ ся сж отблѣснжли физическитѣ и механически

(а) Вунтъ (Wunt) въ списанието си „елементи на физиологическж психологиинж“ анализиралъ съ голѣмо научно краснорѣчие тжж научнж теоринж. Виджъ прѣводъ французски отъ Рибо стр. 26.

движения на мозъка и ся сж замѣстили отъ други противоположни, които произвели лъжливия отговоръ, за който нето нѣкоя вещественна дѣйствителность е сжществувала, нето нѣкое изображение въ мозъка? Замазанитѣ въ мозъка впечатлѣния, спорядъ материалистическѣтѣ теоринѣ, които установлявжтъ памятьтѣ на чловѣка, турѣтѣ въ дѣйствие различнитѣ клѣтки, които съответствувжтъ на бесѣдователнитѣ органи. Нека е тѣй. Нѣ лъжата, която е създадена отъ несжществующе, и която нѣма тѣлеснѣ субстанции и не е начертала нѣкож дирѣж въ мозъка, има ли силѣ да отблѣсне вещественно произведенното изображение, да измѣни естественния ходъ на механическото дѣйствие, да замѣсти дѣйствителностьтѣ съ не сжществующето, и да наложи на фонетическитѣ органи образуване събитие не сжществующе и не изображено върху мозъка? Лицето на приятеля ся изобразило, и, спорѣдъ механическитѣ закони на веществото, ваший отговоръ трѣбваше да бжде подтвърдителнѣ, нѣ вий като имате силжтѣ да създавате свободно идеи противни на дѣйствителностьтѣ и да дѣйствувате върху фонетическитѣ органи по единѣ начинѣ независимѣ отъ всякѣ механически законѣ, отговаряте отрицателно на станжлото питане, като замѣстявате дѣйствителнжтѣ истинѣ съ духовно създаване, не отъ заблуждение или криво разбирање, нѣ чрѣзъ воляж просвѣтенѣ и свободнѣ. И тая сила на свободното размишляване, на отблѣсването истинжтѣ и на впечатлѣнията въ мозъка, на замѣстяването дѣйствителностьтѣ съ лъжжтѣ е точно и ясно свободната на чловѣка воля, къмъ кожто ни води самата материалистическа теория, която приема възможностьтѣ на образуването идеи, убѣждения, рѣшения и прѣдложения, независимо отъ служенията на тѣлото и съ инициативжтѣ и дѣйствието на веществото и на распорѣдажщитѣ го механически закони.

И наистиннѣ. Спорѣдъ теоринжтѣ на монизма произведеннитѣ чрѣзъ чувствата впечатлѣния отпечатвжтся върху мозъчното вещество както буквитѣ на азбукжтѣ върху книгжтѣ, или както заритѣ на свѣтилото върху плочжтѣ чрѣзъ фотографическжтѣ

машинж. Нъ спорѣдъ земенното рѣшение на произносянето лъжливо прѣдложение, сжществува една сила начална, едно измишляване, едно създаване съвсѣмъ противно на отпечатанното върху мозъчното вещество впечатлѣние, и сжществува нѣщо по вече, съзнание почувствуѣще противността на дѣйствителността отъ създаденното лъжливо прѣдложение прѣнасяно въ бесѣдователнитѣ органи и изричано въ противоположность на отпечатваннитѣ върху мозъчното вещество образи, а това съзнание и вътрешнитѣ дѣйствия за искривяване истинжтж доказвжтъ явно, че сжществува у насъ духовна сила съвсѣмъ независима и самовластна.

У.

Зиманнитѣ рѣшения и послѣдважщитѣ ги изявлѣния и дѣйствия не ся ограничавжтъ вътрѣ въ сфержтж на тѣлеснитѣ на чловѣка стремлѣния и похоти. Чловѣкъ водимъ отъ благородни чувствования образува чрѣзъ прѣввсходнжтж си умственж силж планове, за сполучване нѣкож идеалж цѣль, съвсѣмъ независими отъ инстинктивнитѣ и жизненни нужди и желаня, пристпя же къмъ удѣлотворяването и усвѣршенствуванието имъ чрѣзъ срѣдства воюжщи противъ всяко тѣлесно удоволствие, многождъ же чрѣзъ полаганнитѣ отъ него трудове и всякакви лишения. Спорѣдъ тѣзи обстоятелства чловѣкжтъ не е вече едно отъ живитѣ сжщества на природжтж, нъ е законоположител, заедно и съзател, на дѣяние явно доказуѣще, че прѣвише отъ тѣлесния му организмъ сжществува въ него свободна духовна сила, която не отстпва на механическитѣ закони, нъ ги управлява, надвива имъ и ги низлага.

Чловѣкжтъ когато приближава ржкжтж си до огня почувствува болене, което му налага рѣшението на отдалечаването ржкжтж отъ произведшия болестжтж прѣдмѣтъ. Това рѣшение е нужно послѣдствие отъ законитѣ на чувствителността на тѣлесния организмъ. Нъ, като има силжтж да надвие на тѣлеснитѣ закони и да ги низложи, туря ржкжтж си вътрѣ въ огня и чрѣзъ неоторимжтж си свободнж вољж оставя ж въ

болеститѣ и въ разрушението ѝ. Болезнитѣ, инстинктътъ, физическата чувствителность, всичкитѣ механически и тѣлесни закони дѣйствуватъ по смисълъ съвсѣмъ противенъ на земенното рѣшение, нѣ силата на свободнитѣж волѣж като надвива на болезнитѣ, на чувствителносттаж и на всичкитѣ закони на веществото съсдава дѣяние, което надминува всичкитѣ условия на сществуванieto на органическитѣ тѣла-

Избухна огънь въ прѣпливаещъ океана корабъ. Подиръ малко коритото и всички находящи се въ него ще бждатъ пища на огъня, една же мигаща надежда за спасение остава, избавлѣнието имъ вътрѣ въ ладийкитѣ. Забѣлѣжете доблественния корабоначалникъ, какъ управлява спасителнитѣ дѣйствия! Щомъ излѣзе той отъ коритото може да се избави, — инстинктътъ на себесъхранѣнието налага рѣшението за избавлѣние, — нѣ корабоначалникътъ като надвива на всякъ инстинктъ и на всякъ тѣлесенъ законъ, мисли за спасението на женитѣ, на отрочетата и на всичкитѣ всадници. На праздно корабленницитѣ го приканватъ да ся избави! Неострашимо глѣда къмъ пламъцитѣ да ся приближаватъ при него и морето да шуми вътрѣ въ кораба, неострашимо дава послѣднитѣ наставлѣния на корабленницитѣ. Всички ся избавляватъ; а единъ само става жертва на огъня и умира съ смъртъж на обязанносттаж, доблественний корабоначалникъ. Тѣлеснитѣ ли физически закони му внушили това високо рѣшение? Сществуващитѣ ли въ мозъка на корабоначалника атоми на желѣзото, или на фосфора, или на въглерода, които подѣйствували за произвождане удѣлнотворѣното себепожертвование? Инстинктътъ ли е привлекълъ къмъ смъртъж благородното онова сществувание? Не, безбройно не! Нека да не обезчестяваме съ лъжливи и нечестиви теории смъртъж на себеотвържението! Инстинктътъ отбѣгва опасноститѣ, а въглероднитѣ и фосфорнитѣ атоми отстъпватъ на механическитѣ закони на сществуванieto и себе-съхранѣнието. Силната и свободна на корабоначалника воля вдъхновенна отъ идеятъж на обязанносттаж станала неодолима и като надвила на силятъж на инстинкта и на огъня, на веще-

ството и на всякъ физически законъ, създава рѣшението и наложила на тѣлото волѣтъ на неговото съсииване за избавлѣние на други сщщества, и въ това създаване не е съдѣйствувалъ нето вишний Създателъ, нето веществото, отъ което ся тѣлото състои. Веществото е противопоставяло законитѣ на себесъхранѣнието, вишний же Създателъ е оставилъ челоуѣка да избере или избавлѣнието или себепожертвуванието.

Вижте онзи живушъ трупъ вътрѣ въ тъмницѣтъ! Той е билъ младъ, здравъ, крѣпкъ, пълнъ съ свѣжънъ животъ и съ мжжественнѣ красотѣ. Една въздишка за заробенното му отечество е било самото му прѣстѣплѣние. Вижте! Лишенията и мжченията отслабили всичкитѣ му жизненни сили, веригитѣ сж отворили вече глѣбоки рани върху раскостенното му тѣло, възпоминанията на най любезнитѣ му и на миналото му семейно благополучие растързавѣтъ сърдцето му по силно и отъ самѣтъ тѣлеснѣ болезнѣ. Една речъ отъ устнитѣ на мжченика, едно обѣщание, стига за прѣстанване на злостраданията му. Нѣ нето речъта ся произнося, нето обѣщанието ся дава. Всичко ся е измѣнило или ся е развалило и пълното му нѣкогаждъ съ красотѣ тѣло сега е отвратителенъ скелетъ, нѣ едно само остава неизмѣнимо и неодолимо, непоколебимото на мжченика рѣшение, на което най малкото измѣнѣние щеше да му повърне живота, свободѣтъ и семейството. Срѣщу разрушението, умъртвяването и раскостяването на тѣлото земенното рѣшение стои твърдо и неодолимо, и като побѣждава и низлага силѣтъ на веригитѣ и болезнитѣ на ранитѣ и отблѣснува възпоминанията на миналото и чаянията на бждѣщето, възвишава ся по више отъ законитѣ на природѣтъ, испуца отъ мрака на тъмницѣтъ лжчи на патриотическо свѣтило, разсвѣтлява и подгорячава сърдцата на народитѣ и вмѣсто раскостенното тѣло повдига полкове отъ герои, които единъ день ще отмѣстѣтъ честѣтъ и свободѣтъ на отечеството.

Върху прѣдлѣжация въпросъ, по благоощастие, нѣмаме нуждѣ нето отъ свѣтилата на наукѣтъ, нето отъ мощѣтъ на чужди убѣждения, защото всякъ единъ

отъ насъ има пълнж принадлежностъ въ изучване, обсъждаване и образуване собственно убѣждение. Материалиститѣ като исповѣдвжтъ че ученията и начала та на теоритѣ имъ до толко сж прави, до колкото у насъ не сжществува никоя сила независима отъ тѣлото и отъ механическитѣ на веществото закони, можеме лесно да разсждаваме за лъжжтъ на началата и на теоритѣ имъ чрѣзъ нашжтъ съвѣсть, чрѣзъ най прости размишлѣния на общия умъ. Чрѣзъ съвѣстьж и чрѣзъ общия умъ ся открива въ насъ истината и дѣйствителността, виждаме въ себе си сжществуванieto на самосъвѣщателнж, самоволнж, свободнж и независимж отъ всякъ тѣлесенъ законъ силж, както виждаме свѣтилото съ очитѣ си, всякъ же единъ отъ насъ малко като ся поразмисли върху собственитѣ си желанія, рѣшения и дѣйствія ще стигне безопасно до слѣдущето заключение. „Като разлагамъ желаніята, рѣшенията и дѣйствіята си, виждамъ че много отъ тѣхъ зависжтъ отъ нуждитѣ, отъ инстинкта, отъ похотитѣ на тѣлого, отъ желанието на чаянното наслаждение или на отбѣгването тѣлеснж болѣзнь, нъ съвременно имамъ пълно убѣждение, че други отъ моитѣ дѣяния и желанія нищо общо нѣмжтъ съ тѣлеснитѣ ми желанія или нужди, многождъ же ся боржтъ и воювжтъ противъ тѣхъ. Идеитѣ на правджтъ, на честьтъ, на обязанносттаж мя убѣждавжтъ нѣкогаждъ да противостоиж на тѣлеснитѣ желанія, да прѣтършиж болѣзнитѣ, да приемж волно лишенията и да повалиж стрѣмлѣнията на тѣлото и чаянията на всяко удоволствие. На насиляжщия характеръ противопоставихъ невъзмутителносттаж и душевнжтъ тишинж, на егоизма, къмъ който мя завлекохж стремлѣнията на тѣлото, противопоставихъ жьртвжтъ за другитѣ чрѣзъ собственитѣ болѣзчи и лишения, срѣщу инстинкта на самосъхранѣнието можж, ако искамъ, да противопоставиж жьртвжтъ на моето сжществувание за честьтъ или за отечеството. Въ едно обстоятелство като прѣсилихъ обязанносттаж си почувствувахъ обличения на съвѣстьж, тѣзи же обличения щяхъ да бжджтъ неистълкуемъ феноменъ ако нѣмаше у

мене убѣждението, че съмъ свободенъ да довършя или да присилижъ обязаностѣжъ. Истината за нѣкое събитие, подпаднажто на моитѣ чувства, е скриена въ памятьжъ ми, а азъ имамъ силѣжъ да ѣж отхвърлижъ и вътрѣ у мене да създаджъ събитие, което никога не е сществуваело, като намѣстѣжъ лъжжѣжъ въ истинѣжъ. Като излизамъ отъ себе си и поглѣждамъ къмъ подобнитѣ си забѣлѣзвамъ, че челоуѣчеството въ всичкитѣ страни и въ всичкитѣ епохи никога не е възбудило съмнѣние за свободнѣжъ на челоуѣка волѣж, философствувавшитѣ же за идеитѣ и почувствованията на челоуѣчеството отъ Платона и Аристотеля до Закона и отъ тогози до Русо, Канта и Кужена дошли до сжщитѣ научни заключения, къмъ които е довело и мене просто размишлѣние върху моитѣ дѣяния и рѣшения.

И отъ какво друго разложение имаме нужджъ, отъ какѣвъ другъ аргументъ, за да утвърдимъ сжществуѣжжѣжъ въ челоуѣка силѣ на свободнѣжжѣжъ волѣж? Събитието е явно, доказано е отъ само-себе, то е основата на всяко индивидуално и общественно дѣйствиѣ, оспорявано само отъ фанатизма на материалиститѣ чрѣзъ софизмитѣ, нѣ въ дѣло и отъ тѣхъ приимано какъто другождъ ся е оспорявало сжществуванieto на слънцето и на самитѣ тѣлесни подѣ чувствата ни прѣдмѣти. Нищо по мжчно нѣма отъ доказателството на явнитѣ събития и на яснитѣ истини чрѣзъ диалектически аргументи, нѣ събитието на свободнѣжжѣжъ челоуѣческѣ волѣж до толко владѣе надъ всичкия нравственъ и общественъ животъ, щото на кждѣто и да обѣрнемъ мислитѣ и изучванията си нахождаме нови и ясни неоспорими свидѣтелства на истинѣжжѣжъ.

VI.

Въ слѣдуѣжжѣжъ главѣжъ като ся завзимаме съ разложението на нравственното почувствование, което съставлява, спорѣдъ Дарвина и Катрефаже, главния признакъ на челоуѣка, него каго различаваме отъ другитѣ животни сжщества, ще опрѣдѣлимъ чудовищнитѣ послѣдствия, къмъ които води отричането отъ свободнѣжжѣжъ и самовластнѣжъ силѣ въ челоуѣческѣжжѣжъ личность,

Нъ и прѣдъ нежъ можемъ да извлечемъ тука логичното и необходимо заключение на станалото разложение на свободнѣтѣ на челоѣка волюжъ.

Читателю! имашьли твърдо и незилбемо убѣждение, че въ часа когато четешъ това можешъ чрѣзъ самѣтѣ си своѣж волюжъ безъ нѣкоѣж тѣлеснѣж причинѣж, като сгжвашъ тѣзи книгѣж, да прѣстанешъ да четешъ безъ да ся прѣдадешъ на другѣж работѣж? Имашьли твърдо и неодолимо убѣждение, че като имашъ жпвостно желанне да ся намѣришъ тѣзи вечеръ въ едно забавлѣние, а като можешъ да присѣтствувашь и нѣмашъ за това никакво прѣпятствие, можешъ, ако искашь, да отхвърлишъ желанието си и да ся прѣдадешъ на другѣж мѣчнѣж и досадителнѣж работѣж? имашъ ли убѣждението, че като си ся обѣшалъ да дадешъ въ заемъ на приятеля си едно количество пари, съ каквито сѣ пълни ковчезитѣ ти можешъ свободно да испълнишъ даденното обѣщание, или да го нарушишъ? Като ся призовавашъ да осждишъ синъ, който отдавна время мислялъ да убие бащѣси и извършилъ злодѣяннето съ цѣль да ся падне на него безъ отлагание отеческото наслѣдие, имашьли убѣждението, че обвиняемий ако е искалъ могълъ е да не направи това нечестиво дѣяние? Наистиннѣж, безъ никое съмнѣние. Тогава прочее убѣждението ти за самовластието и свободнѣтѣ волюжъ на челоѣка е неборимо, твърдо и неоспоримо. И това твое убѣждение не е самооболщение, нето погрѣшно чувствование. То е убѣждение на челоѣчеството прѣзъ всичкитѣ вѣкове.—то е убѣждението на всички великоумни мѣже отъ Александра до Вашингтона, — то е убѣждението на всички славни учени мѣже отъ Аристотеля до Пастьора,—то е убѣждението на всички философствувавши за челоѣка отъ Платона до Байрона—и що друго пѣвече?—то е убѣждението на самитѣ материялисти, които отричѣтъ чрѣзъ словото свободнѣтѣ си волюжъ, а работѣтъ съгласно съ догматитѣ на самовластието и изисквѣтъ отъ другитѣ приспособлѣнието имъ. Наистиннѣж, читателю. Убѣждениетоти е съгласно съ дѣйствителностѣж на работитѣ, то е една истина, която свѣти въ свѣстѣжти по-

свѣтло и отъ самото свѣтило на очитѣти, отъ слнчевното свѣтило. Нѣ тогава имашъ въ себеси пълното и съвършено и необоримо доказателство за сществуването на Бога и за сществуването на прѣестественъ създателъ на единъ силж, изъ коѣто е чловѣкъ земалъ началото и битието си. Не изисквай друго философическо или козмологическо доказателство. Въ първѣтъж часть на това списание като доказахме гнилоствѣтъж на научнѣтъж пародинѣ на Хекела и на послѣдвателитѣ му, узнахме кои сж ученията и убѣжденията на великитѣ естествоизслѣдователи за пессимистическитѣ теореме на безбожния материализмъ, и кои сж физическитѣ закони, и кои събития сж противъ хипотезитѣ на самоподнижното на живота происхождение отъ мъртвото вещество и отъ происхождението на чловѣка чрѣзъ развиване отъ нѣкое млѣкопитаеще животно. Нѣ сега имамъ въ свѣстѣтъж си, читателю, положителното доказателство за явяването на чловѣка върху земнѣтъж чрѣзъ дѣйствието на прѣмирно Сщество, което има прѣестественнѣ силж да създава и да произвожда въ битие сщество духовно и свободно, свързано съ тѣлесенъ организмъ и съставляеще съ него пълно единство и съхраняеще самовластието на собственнѣтъж природж и управляеще единственостѣтъж на чловѣческото сществование. Събитието е очевидно, убѣждението е неоспоримо, истината за сществование на Създателъ, която блещи въ всичкѣтъж вселеннѣ, извира прѣизобилно отъ глѣбочинитѣ на нашѣтъж свѣсть чрѣзъ разложението и изучването на душевнитѣ ни сили, между които държп, прѣвѣсходно и видно мѣсто свободната воля, която ни възвишава по више отъ всякж видимж тварь и открива свѣрхмирностѣтъж на началото, на което носимъ образа върху земнѣтъж (а).

(а) Когато ся издаваше това списание прочетохме актоветѣ на събранието на анерополозитѣ въ Брюкселъ прѣзъ м. Юлня 1892 год. Познати сж кривитѣ мнѣния на Италианския лѣкаръ Ломброза за неповинностѣтъж въ прѣстапльнѣята, които мнѣния прѣдставили въ Грьцинѣ като научни теореме оспорвани само отъ неучениитѣ. Съгласно съ тѣзи теории, понеже чловѣкътъж не е билъ надаренъ съ качеството на свободннѣтъж

воля, наклонността към прѣстѣпленіето зависи отъ болна кавото тѣлесно образуване на черепа и на мозъка. Манувриекото анеропологическото събрание рѣжкоплѣскало, показалъ мозъци и черепи на прѣстѣпници, които стояли въ музея Брока и носяли всичкитѣ чѣрти и признаци на черепи отъ прѣвѣсходни мъже спорядъ показаніята на Ломброза. И тъй Мануврие оборилъ, спорядъ Бонамуръ, всичкото зданіе на Ломброза оаъ страницѣ до страницѣ, и отъ число до число. (Виждѣ статиятѣ на Бонамуръ въ в. „Фигаро“ 18 Августа 1892)

ГЛАВА Ж.,

НРАВСТВЕННОСТЪТА.

I.

Почувствованията задължението за извършване нѣкое дѣло, или за отдалечаване отъ прѣдприемане друго, съставлява общитѣ и елементарнитѣ идеѣ на обязанността. Источниците же, изъ които произтичатъ тѣзи задължения и ся откриватъ въ свѣдѣнията сѣ законитѣ на нравствеността, религиознитѣ убѣждения, семейнитѣ и общественни отношения, и гражданскитѣ закони и постановления.

Монтескю е рекълъ: »Закони сѣ необходимитѣ на нѣщата отношения«, а Тиеръ като критикувалъ това опрѣдѣление говорялъ: »Законитѣ сѣ твърдостта и постоянството на нѣщата«. Въ свързането на двѣтѣ прѣдложения нахожда ся, мисля, пълното и точно опрѣдѣление на физическитѣ закони. »Физическитѣ закони сѣ твърдитѣ, постояннитѣ и необходимитѣ отношения на нѣщата«.

За разясняване опрѣдѣлението трѣба да различаваме наложенитѣ закони върху тѣлата и органическитѣ същества, отъ законитѣ на нравственния и духовенъ миръ. Нютонъ наблюдава тѣжкитѣ тѣла; вижда ябълкитѣ да пада отъ дървото; и като изучавалъ тойзи случай и го свързвалъ съ други отъ същото естество, открива,

че феноменътъ на паждането на ябълкитъ ся отнася къмъ другъ общъ и постоянь, и заключава че тѣжкитѣ тѣла ся привлечѣтъ едно отъ друго. Тѣзи твърдопостоянни отношения на тѣжкитѣ тѣла именува, физически законъ на привлечането или на тежестътъ.

Живитѣ организми за да съдържѣтъ въ себе живота и да вършѣтъ физиологическитѣ служения, трѣба по необходимостъ да ся пазѣтъ съ удобнѣ хранѣ, безъ които ставѣтъ безплодни и отслабнѣватъ. Храната е слѣдователно законътъ за сществуванieto и съхранѣнието на живота.

Понеже е прѣдмѣтътъ за нравственни сщества надарени съ самодѣятелностъ и свободнѣ воля, законитѣ на нравственното имъ общественно съхранѣние и напрѣдване имѣтъ по необходимостъ и мощъ различнѣ и чърти своеобразни, които не оборвѣтъ или не ограничавѣтъ пълното имъ свободно дѣйствие.

Изъ постоянното съжитие на чловѣка съ подобни тѣси, изъ происходящитѣ отъ това приобщение ползи и изучването качества на языка и на симпатиѣтъ, чрѣзъ които е надарено чловѣческото сществование, заключавамъ за сществуванieto на закона на общителностьтъ и казвамъ: чловѣкътъ е сщество естествено общително. Тойзи наложенъ законъ е постоянь и необходимъ, характеристическитѣ обаче чърти и мощтъ му сж съвсѣмъ различни отъ ония, които распорѣждѣтъ тѣлата. Чловѣкъ, като употрѣбѣва свободното си дѣйствие, може да прѣсили закона на общителностьтъ и да живѣе далечъ отъ обществото на подобнитѣ си; ще ся лиши отъ всичкитѣ прѣимущества на съдѣйствието, на взаимното спомагане, каквото и на всяко прѣподаване идеи и почувствованията си, ще живѣе съвършенно растителенъ и безцѣленъ животъ, нъ ще може и да поживѣе и да ся съдържи, до колкото поне нахожда нужнитѣ срѣдства за хранѣ. Тѣй силата на наложенния нравственъ законъ не ся състои въ неизбѣжнѣтъ нуждѣ на изпълнѣнието съ наказание на заличване сществуванieto, нъ въ лишенieto на прѣимувствата, които проистичѣтъ изъ него и въ послѣдствията отъ погрѣшното, паео-

логическо и нетактично положение, въ което ся излага отдалечающій ся отъ физическия законъ. Подобно изъ физическия законъ проистичатъ физическитъ правдини на индивидуума за запазването въ обществото собственото сществование и свободното си дѣйствие, до колкото ся то съгласява съ свободитъ на другитъ и съхранѣнието на общественото тѣло. Нъ и тѣзи правдини могатъ да ся прѣсилитъ и съответствущитъ тѣмъ обязанности да ся нарушитъ. Обществото подиръ това прѣсиливане и нарушаване ще сществува, поне за нѣколко время, нъ намѣсто да е срѣдство за съдържане и напрѣдване на членовѣ му ще стане зрѣлище на опустошение и унищожение.

II.

Жакъ Руссо е билъ въ заблуждение когато е утвърдилъ, че кодексъ пѣленъ съ закони и нравствени обязанности ся налага отъ самитъ природж въ съвѣстѣ на человѣчеството, а това щеше да бѣде вѣтрѣ въ истинитъ и дѣйствителностѣ, ако бѣше ограничавалъ твърдѣнието си и учеше, че всаденното въ человѣка нравственно почувствование съставлява основитъ на нравственостѣ и на нравствения въобще животъ. Понеже, наистинж, въ какво състояние и развитие да прѣбивава человѣкъ, има въ него съвѣсть, която диктува извършването нѣкое дѣло и отстъпването отъ друго, нъ опрѣдѣлението на тѣзи дѣла и разпознаването на злитъ отъ добритъ зависитъ отъ общественото цивилизоване, отъ религиознитъ убѣждения, отъ опита и отъ научното обработване.

Человѣкъ като изучава характеритъ на собственитъ си личность, върху свободнитъ си волж и върху съжитието съ подобнитъ си, което съставлява условие за сществуване и напрѣдване, испытва нравствения законъ, който проистича изъ самитъ признаци, които го различаватъ отъ другитъ живи сщества. Никаоя тварь не съгрѣшава, нъ азъ съгрѣшавамъ и извършвамъ дѣло, което докача мирното съжитие на обществото, и погрѣшностѣ на дѣлото почувствувамъ, защото

ако искахъ можахъ да не съгрѣшж. Никоя отъ другитѣ твари не съгрѣшава, защото силата на дѣйствието имъ е случайна, необходимо нужна, сила же прѣбивающа въ мене ми диктува извършването на нѣкое дѣло, нѣ не ся налага по неодолимж нуждж върху можтж дѣятелность. Гласътъ на съвѣстьтж, който ми налага почитането и уважаването правдинитѣ на подобнитѣ ми е законъ физически, защото проистича отъ самитѣ всадени въ чловѣка свойства и характери, нѣ е законъ съвсѣмъ своеобразенъ прѣдполаганъ отъ съвѣстьтж на свободното приемане можтж личность. Както всичкитѣ физически наклонности и способности на чловѣка ся развивжтж и усъвършенствувжтж чрѣзъ развиването на всичжтж му духовнж дѣятелность, тѣй и свойството въ различаването доброто и злото, и силата на нравственното въобще почувствование ся развива и си укрѣпява чрѣзъ умственитѣ сили обращани около изучването основитѣ на нравственностжтж и около опрѣдѣлѣнието на обязанноститѣ и на начинитѣ за изпълнѣнието и удовлетворѣнието имъ. Нѣ отъ кждѣ е произлѣзла тая идея и силата на обязанностжтж и приемливостта на чловѣка въ познаването доброто и злото? Отъ кждѣ иде распаленната и духовна сила на излагания съ самоотвържение въ опасности и пожъртвующия своеволно своето сществование за защищаване истинжтж или отечеството, за послужване и спомагане на ближния или на чловѣчеството, която сила низлага и побѣждава всякъ механически законъ? Извѣстно е, че не отъ осязателния и видимъ свѣтъ, не отъ неорганическото вещество, не безъ съмнѣние отъ механическитѣ необходими и не умолими физически закони, не отъ слѣпитѣ и случайни и неизмѣними инстинкти на живота. Идеалътъ на благоджтж и на правджтж, идеалътъ на самоотвържението и на святостжтж, почувствованиято извършването съ пълнжтж нисвободж или прѣсилването на обязанностжтж и неизказванитѣ удовольствия на съвѣстьтж въ срѣдъ трудоветѣ и лишенията, които ни прислѣдвжтж, когато извършаваме добри и добродѣтелни дѣла воджтж ни по необходимость къмъ

силж прѣмирнж и прѣестественнж и отъ безконечнж крѣпость и благодсть, изъ кождто можахж да произлѣзжтъ само украсающигѣ чловѣка духовни чърти и свойства на свободжтж.

Свѣдушно изучаване и разлагане законитѣ на обязанностьж и на нравственносътж ще поставжтъ по яснотжж истинж.

III.

И първо щж привлекж вниманието на читателитѣ върху двѣ бѣлѣжки, отъ които едната ся отнася къмъ изпълняването обязанностьж съ самоотвържение, а другата къмъ прислѣдващето прѣсилваното ѝ обличение на свѣсътж.

Обязанностьта не е инстинктъ, нѣ почувствование не зависимо отъ тѣлесния животъ и прѣдлагано на свободнжтж волж отъ свѣсътж, а изпълнѣнието ѝ подлага не рѣдко съобразуещитѣ ся съ внушенията отъ свѣсътж на самоволни лишения и болезни и опасности, по нѣкога же и на самото погубване собственото съществование. Исполняющий обязанностьж като ся подлага на духовни трудове и болѣзни, а не ся повраща назадъ срѣщу опаснитѣ и тѣлеснитѣ възискания, явно е че и идеята на обязанностьж и животворящата ѣ сила проистича изъ друго начало, което прѣбивава въ насъ и низлага по желание стремлѣнията на тѣлото и противоборствува противъ распорѣдажщи тѣго механически закони.

Ако гласътъ на свѣсътж не прѣодолѣе и механичността на тѣлеснитѣ закони и стремлѣнията на страститѣ и на похотитѣ поведжтъ чловѣка къмъ присилването обязанностьж и закона на нравственностъж, тогава другъ психологически феноменъ, обличението, свидѣтельствува твърдѣ ясно духовностьж и свободжтж на нашжтж личность. Зашото ако рѣшенията и духовнитѣ ни дѣйствия сж происхождали по необходимостъ и случайно изъ движенията на мозъчнитѣ клѣтки и подъ исключителното влияние на механическитѣ закони, както матераииститѣ учжтъ, по кой начинъ сжщитѣ механически закони щяхж да произведжтъ психологичес-

кия на обличението феноменъ, който прѣдполага свободенъ изборъ, рѣшение и дѣйствие, и сили противоборствущи противъ самътъ своѣж личность? Великъ диагностъ на психологическитѣ феномени, Секспиръ, начерталъ живъ образъ на обличението въ монолога на Ришарда II, който ся размишлявалъ върху злодѣянията си“. Небога съвѣсть, колко мя мжчишъ! Студени капки отъ потъ отдѣлявани отъ трепета текжтъ отъ растреперенижтъ ми снагж. И що? бож ли ся отъ себе си? Никой не присжтствува въ тжзи спалнж станж освѣтъ азъ. Азъ же Ришардъ обичамъ Ришарда. Нека избѣгнж. Нъ отъ кого да избѣгнж? Какъ да избѣгнж ида отмѣстж на себе си? Не, не, но азъ мразж себе си за моитѣ си си злодѣяния. Ето съвѣстѣта ми безбройни язици говори и съ всякж речъ мя осжжда. Клятвопристжпления, убийства, безбройни злодѣяния велегласно рукжтъ: злодѣе, злодѣе!“ •

IV.

Основательтъ на по новжтъ практическж философиж Еммануилъ Кантъ, като подложилъ на разложение и мислително изучване онтологическитѣ и метафизически доказателства за сжществуването на Бога ся произнесълъ, че челоувѣчскій духъ ся заблуждава въ непроходимъ лабиринтъ като търси разрѣшението на задачитѣ за сътворѣнието чрѣзъ диалектикжтъ и чрѣзъ размишлѣнията на разума и на чистжтъ причинж (*raison pure*)“. Тѣзи въпроси сж съвсѣмъ практични, а разрѣшението имъ нахождаме у себе си. Азъ вѣрвамъ въ сжществуването на духовенъ и невидимъ свѣтъ, слѣдувалъ да говори Конизбергскій философъ, нъ трѣбува ли да вѣрвамъ? тая моя вѣра логична ли е, или е заблуждение и самообълщение на моя разумъ? Азъ не ся скитамъ по козмологически и надминужщи разума издирвания, защото сжществува у мене събитие неоспоримо и явно, което мя води къмъ Създателя и къмъ убѣжденията за безсмъртието на можжтъ личность. Обязанността, нравственнй законъ прѣдлаганнй на можжтъ съвѣсть и на съвѣстѣтъ на цѣлото челоувѣчество, ето великото събитие, отъ което трѣбва да

исчерпимъ непоколебимо убѣждние за сществуванieto на Бога и на вечния животъ. „Бъди праведенъ“. Заповедающій ми това прѣдписание законъ е повелителенъ и прѣдполага сществуванieto на пѡ горнѡ отъ механическитѣ закони Силѡ, на коѣто сщността и субстанцията е съвършенството на пълнѣтѡ прѣмирнѡ правдѡ. А като ся положи изпълняването или прѣсилването на положенния законъ и никакъ не ся възнаграждава първото, нето ся' наказва другото на тѣзи земѡ, всеобщото убѣждение заедно съ философическѡтѡ теорѣѡ за бѣдѣщия животъ налага ся на нашѡтѡ съвѣсть като неоспорима истина, и дава силѡ на нравственния законъ и го допълнява съгласно съ началата на съвършеннѡтѡ правдѡ. Двѣ нѣща пълнѣтѡ душѡтѡ ни съ удивлѣние и изумлѣние, блѣстѣщето съ звѣзди небо и откриванната въ насъ и дѣйствуща сила на нравственния законъ. Тѣзи двѣ събития нѣмамъ нѣждѡ да изисквамъ въ тъмнинѡтѡ и далечъ отъ мене. И двѣтѣ имамъ прѣдъ себе си и ги свързвамъ съ сществуванieto на моѡтѡ съвѣсть и личностъ. И първото събитие на зрѣлицата води ума ни къмъ безконечното сщество и къмъ законитѣ, по които ся съдържѣтѣ и служѣтѣ. А другото открива въ съвѣстьтѡ невидимостѣтѡ на моѡтѡ субстанциѡ. Размишлѣнieto върху величието на вселѣннѡтѡ ми подказва незначителностѣтѡ на тѣлесното ми сществувание, нѣ почувствованието и извършването обязанностѣтѡ възвишава моѡтѡ личностъ до безконечното Сщество, нравственнѣѡ же законъ ми доставлява неоторимо доказателство за животъ независимъ отъ тѣлесния и не ся отождествлява съ законитѣ на осязателния и видимъ свѣтъ. Законъ, който има такви чѣрти, по необходимостъ произхожда отъ прѣмирнѡ силѡ, а прѣдписанията му сѡ повелѣния на Създаващѡ моѡтѡ личностъ.

И тѣѣ нравственнѣѡ законъ всаденъ въ челоѡческото сществувание въ силѡ, развиванъ же и опрѣдѣляванъ чрѣзъ словото, чрѣзъ опита, и чрѣзъ религиознитѣ и общественни прѣдания трѣба да ся счете като воля на Създателя откриена въ съвѣстьтѡ на челоѡка и въ свободнѡтѡ неговѡ дѣятелностъ.

И това мислялъ най добрий отъ по новитѣ философи въ Германияж, справедливостъта му же ся доказва и отъ нужнитѣ послѣдствия на всякъ противнж хипотезж и на всяко противно мнѣние.

Человѣкътъ е сжщество естествено съобщително. Въ обществото ся поддържа, успѣва и изпълнява наклонностътж и неудържимото желание къмъ напрѣдка и усъвършенствованието. Изъ това проистичжтъ правдинитѣ на живѣянето, на свободното работане, на събирането плодоветѣ отъ собственижтж работж и на складяването имъ. Тѣзи правдини сж на физическото цраво, защото проихожджтъ отъ самитѣ чърти на чловѣческжтъ субстанциж. Нъ тѣзи правдини щяхж да бжджтъ съвсѣмъ обвехтяли и неоснователни, ако на тѣхъ не съотвѣтствувахж относителнитѣ обязанности къмъ уважаване живота, работянето и собственото притяжание. И тѣзи обязанности нѣмаше да имжтъ никожж сжщественность, ако не дохождахж отъ прѣмиренъ источникъ, ако не ся налагахж върху свободнжтж воляж на чловѣка като законъ и воля на свърхмирнж и свърхорганическж силж. И нека да не рекжтъ материалиститѣ, че и тии припознавжтъ правдини и обязанности и нравственъ законъ и прѣдписания за добродѣтель и благотворѣние. Материализмъ е отказване отъ обязаностътж, защото е отказване отъ свободжтж и отказване отъ различаването доброто и злото, отъ всяко дѣяние и отъ чловѣческж дѣятелность зависимж, спорѣдъ теорижтж му, отъ случайнитѣ и безсъвѣстни механически движения на клѣткитѣ въ мозъка. Знаменитий философъ и професоръ Целлеръ, като изложилъ системжтъ на Демокрита и важнитѣ му нравственнй прѣдписания и учения, положилъ слѣдующия въпросъ. „Нравственността на Демокрита съставлява-ли часть отъ сжщжтж системж и съгласна-ли е съ материалистическитѣ начала? На тойзи въпросъ отговарямъ отрицателно, казува Целлеръ (а)“, а Ернестъ Навилъ раз-

(а) „La philosophie de grecs“ отъ Целлеръ. Прѣв. Франц. Томъ 2-ий стр. 319.

вилъ на дълго логичността и справедливостта на този отговоръ (а).

Иначе же, върховниците на материалистическите и безбожни мнѣния исповѣдватъ ясно тѣзи истини. „Злото и доброто не зависѣтъ отъ волѣта на чловѣка, писува Фогтъ, нѣ отъ тѣлесния организмъ на чловѣка. Отговорностъ и обвиненностъ, както нравственното инаказателното учение искатъ да ни налагатъ, нѣматъ никаквѣ субстанции“, „Изискването наслаждението и удоволствието е, спорядъ Хобесъ, основата на всякъ нравственностъ“. „Оставете химерата на добродѣтелта, учи Мандевилъ, защото недостатъците сѣ нужди за напредъка на гражданството, както алчността за запазването на тѣлото. Сластолюбиви сте до раепустностъ“ (б). Въ едно же периодическо списание на Хекеловите привърженици обнародвано въ Белгия четемъ слѣдущето. „Абсолютни правдини и обязанности не съществуватъ. Съществуватъ само договори и примирѣния, които иматъ за источникъ силата. Богъ въ свѣта е силата на по-силния“ (в). Сеферъ, който работилъ за прѣуспѣване скептическите и противорелигиозни мнѣния по вече отъ всякъ другъ исповѣдалъ съ циническа смѣлость, че далѣчь отъ религиозните идеѣи нравствеността нѣма никаквѣ подпорж. „Нека исповѣдаме истината. Нравствеността, истинската нравственостъ, нравствеността на доброто, която повелява изпълнението на обязаността, има нуждѣ отъ абсолютизма, нето нахожда другѣ подпорж далечъ отъ Бога. Съвѣстта е като сърдцето, почувствува нуждѣта на свѣрхмирността. Обязаността не е нищо, ако не е идеална, животътъ же е ничтоженъ, ако не ся свързува съ вѣчни отношения. Нравствеността не е нищо, ако не е религиозна“ (г).

(а) Навилъ. „За самовластието“. Часть Б., Гл., А.,

(б) Ланже. Франц. Прѣв. томъ 1-ий. Стран. 523. и Бурри „за материализмъ“.

(в) „La Belgique athe'e“ 18 Февруаря 1881.

(г) Броли „Нравственностъ безъ Богъ“. Стран. 153.

Тъй обязанността и законът на правствеността ни водят по новъ път къмъ убжденията за субстанции на невидимъ и духовенъ миръ и за произхождане на нашата личност отъ прѣмирень Създател, който е свързалъ въ насъ явно, нъ съ единъ непонятенъ начинъ, тѣлесността на нашето сществуване съ самовластието и служението на механическитъ и биологически закони съ закона на свободата. Обязанността, несъгласна съ началата на материализма, вгледъ на съвѣстта, опрѣделенъ за въспиране похотитъ на тѣлото и прѣсиленитъ стремлѣния на страстта, измѣнява ся въ всемогуща силъ, която строшава вратитъ на скептицизма и на егоизма и ни води по пътя на любовта и на мирното съжитие, въ убжденията на прѣмирното сътворѣние, и на твърдението за безсмъртието и за мѣздовъздаянieto.

Тъзи истина развила съ научно краснорѣчие знаменитий французски антропологъ Жулий Симонъ като очерталъ на кратко пространитъ теории и разисквания за „Естественната Религия“ въ слѣдущето; „Като ограничавашъ всичко на свѣта въ веществото, а прѣдопрѣдѣлението на чловѣческото сществуване въ удовлетворѣнието на собственитъ нужди и въ получаването наслажденията можешъ да мимойдешъ прѣдъ идеята на Бога и да не знаешъ за Него. Нъ ако бѣше разубналъ гармонитъ на природата, и подъ естественитъ и видими феномени заглѣдувашъ правилно и силно развиване на закони свързани по между, — ако идеитъ на чловѣка свързвашъ съ безконечното Сщество, и чувствованията на любовта му съ безконечната любовъ, — ако самовластието му разбирашъ като силъ на посвящаване живота чрѣзъ дѣлата на самоотвържение, — ако считаешъ чловѣчеството като едно семейство, и въ дѣлата приспособлявашъ догмата на всеобщото братство, — ако вѣрувашъ че чловѣчеството върви неудържимо чрѣзъ работянето и свободата къмъ нови научни приобретѣния, къмъ образуването на по чисти нрави и къмъ устроя-

ването постановлѣния и законоположения съгласни съ блестящия идеалъ въ сърдцето на праведния, тогава всичкитѣ мнѣния и стрѣмлѣния на любовъж ти ще открижтъ прѣдъ тебе божия промисълъ. Ще видишь великия Създателъ и въ най малкитѣ Му дѣла" (а).

Личенъ опитъ на единъ отъ по важнитѣ привърженници на материализма освѣтлява равискваннитѣ въ тѣж главж въпроси. Многоучейки Мавриций Бухоръ като успѣлъ съ прозаическж и поетическж рѣчь механическитѣ на природжтж закони, като ся поклонялъ по вече на създаието отъ колкото на Създателя, положилъ единъ день прѣдъ съвѣстьж си слѣдущия въпросъ: «Ако не съществува сила, нето нѣкое същество внѣ отъ веществото, кой е положилъ въ мене почувствоването обязанностьж и правджтж, не като законъ механически, нѣ като наложително прѣдписание, което, ако искамъ; мож да прѣсилж?» Подиръ разложението и дълго изучване положенния тойзи въпросъ, мнѣнията на безбожния материализмъ ся разбрали отъ него като чудовищни и отвратителни. Като ся раскаялъ и избѣгълъ отъ училището на Молешота и на Хекела не пригърнжлъ догмата на положителнжтж религиж, нето изчезнжли отъ сърдцето му диритѣ на по прѣдния скептицизмъ, нѣ до толкова успѣлъ въ пжтя на истинжтж, щото бивший жестокъ и неумолимъ гонителъ на всякж религиознж идеж писувалъ прѣзъ год. 1888; «Боже мой! Непостижимъ си, обаче на Тебе служж, Тебе дълго время търсихъ, прости ми. Ето душата ми сгрѣяна припада прѣдъ Тебе.» Прилагаме тука съкращение на нѣкои мѣста отъ прѣдисловіята изъ съчинѣнието му за «символи» като прѣнасваме идеитѣ чрѣзъ собственитѣ му изречения. «Като ся оттеглихъ съ други отъ католицизма пригърнжхъ началата на материализма, а отъ еноусиазмъ като ся обладахме отъ теорижтж за вѣчносттаж на веществото, противопоставихме това противъ мнѣнието за сътворѣнието на

(а) Жулий Симонъ: „За естественжтж Религиж“. Изд. 7. Стр. 166.

сжществата, което мнѣние очъртахме като дѣтинско. Списанието на Лукреция бѣше Евангелието ни, нѣ отъ него не приемахме идеитѣ за свободиѣж волюѣж, които сж противни на собственитѣ му начала. Понеже считахме тѣлесния и умственния животъ като отражение на механически феномени не одобрявахме по необходимостъ теоритѣ за самовластие на челоуѣка, когото желаяхме силно да лишимъ отъ всяко прѣимущество, чрѣзъ което ся възвишава по горѣ отъ всичкитѣ твари. Нѣ когато прѣдприяхъ свѣдушно разложение и изучаване нравственния животъ на челоуѣчеството, тогава ся възбудихъ въ мене двоумѣния, съмнѣния и расколебания за справедливостъѣж на моитѣ мнѣния спрямо безбожието и материализма. Тѣзи начала мя отведохъ къмъ отричането. всякъ битностъ и всякъ силъ, която не е чисто механическа и вещественна, нѣ идеитѣ на обязанностъѣж и на правдъѣж ми ся прѣдставлявахъ като дѣйствителности, на които источника не можахъ да изнамерѣж въ механичностъѣж на законитѣ на тѣлото, а логиката ми внушаваше да го търсѣж въ причинъ независимъ и свѣрхмирнъ. Трѣбашели да оставѣж почувствованията и началата на нравственностъѣж, или да приемѣж проистекающето изъ тѣхъ доказателство за сжществование на свѣрхмирнъ Създателъ? Подиръ многовременно размишлѣние и изучаване зеченъѣжтото въ мене разсѣждение ся раствори и видяхъ сжществованието на Сжществото подъ религиознитѣ на народитѣ символи, изъ които челоуѣчеството е исчерпило вдѣхновенията въ иштешествието си къмъ нравственностъѣж и правдъѣж. Защото началата на обязанностъѣж и на нравственностъѣж, далечъ отъ идеитѣ на божеството, малцина ще послѣдуютъ, до колкото най вече, като злоупотрѣбятъ имята на наукъѣжт учѣтъ, че убѣжденията на челоуѣчеството сж неоснователни, а обязанността е заблуждение и самооблъщение. Нѣкои отъ философствуещитѣ по тойзи начинъ, като искатъ да намалѣтъ послѣдствията отъ тѣзи пессимистически учения, поддържатъ, че въ какво положение е дошло днесъ челоуѣчеството, самопожъртоването него ся внушава и отъ лю-

бовъж къмъ насъ себе си. Нъ никой не може да разбере тѣж теориѣ. Человѣчеството ще послѣдува-ли философствувѣщитѣ, които, като не приемѣтъ откровението, прѣдприимѣтъ да докажѣтъ научно съществуванieto на Бога и безсмъртието на душѣтѣ? Философскитѣ и надминуѣщитѣ разума теории не удовлетворяѣтъ. Знамението на кръста е най силното отъ всичкитѣ доказателства» (а).

ГЛАВА 3.,

РЕЛИГИОЗНОСТЪТА.

I.

Свойство същественно, постоянно, неизгладимо и неопрѣодоливо забѣлѣзвано въ нѣкое същество, съставлява единъ изъ признацитѣ и чъртитѣ негови, чрѣзъ които ся различава отъ всичкитѣ други творѣния, които сж лишени отъ такво свойство.

Религиознитѣ идеи и изявлѣнията на божественитѣ служения; събитие все-общо по пространството, всегда съществуваще по продължителносттаж, неповредимо по същественнитѣ си чърти и всесило по нравственното образувание на индивидуума и прѣобразуванieto на народитѣ, е най-важний признакъ на челоуѣческятж личность и субстанцияж.

„По главний на челоуѣка признакъ, говори великий въ нашитѣ дни енологъ Миоллеръ, който го различава отъ другитѣ творѣния, е религиозното чувствование. Това чувствование е сила, доставляваща на челоуѣка способносттаж да вижда безконечносттаж подъ различни и разновидни образи независими отъ разума и отъ убѣдителни доводи. Безъ тжж всаденж силж никоя религия нѣмаше да бжде възможна, нека да е и по простото поклонѣние на кумиритѣ“ (а).

(а) „Критическа философия“. Притурка. Год. 1880. Стр. 415.

Истинносттаж на това прѣдложение поставлявжтъ явнж и необоримж събитията, които доказвжтъ всеобщносттаж, силжтж, продължителносттаж и всегдашносттаж на религиознитѣ убѣждения.

II.

Цицеронъ е свидѣтелствувалъ прѣди двѣ хиляди години че „не сществува народъ, колкото варваръ и необразованъ и да ся прѣдположи, който да нѣма идежтж за сщществованието на Вога“. Това свидѣтелство, като е потвърдено отъ Тацита и Поливия и отъ всичкитѣ историци на древносттаж, е истинско и днесъ подиръ откритието на Америкж, на Австралиж и на непознатитѣ въ древносттаж страни. Казало ся е, наистинж, че у нѣкои диви народи не ся вижджтъ слѣди отъ религиозни идеи и убѣждения, нѣ направенитѣ върху това изучвания и издирвания сж показали най ясно, че Плутархъ не грѣшилъ когато говорялъ че, „никой не е билъ, нето ще бжде зритель на неблагочестивъ и безбоженъ народъ“.

Роберстонъ увѣрявалъ, че нѣкои народи въ Америкж нѣмали никаквж идеж за божество, и върху това увѣрение много писатели сжщото повторили. Нѣ Д' Обиньо като отишълъ въ мѣстата на показаннитѣ народи не само противното свидѣтелствувалъ, нѣ и догматитѣ на вѣржтж имъ испиталъ точно, между които и догмата за безсмъртието на душжтж. Много время вѣрували человѣцитѣ че Мингонитѣ, най дивитѣ и най варваритѣ отъ познатитѣ народи, били лишени отъ всякж религиознж идеж, нѣ профессоръ Рошковъ въ списанието си за начало на религиитѣ обнародвано прѣзъ 1881, опровергава това мнѣние и чрѣзъ изложение на пжтешественници и чрѣзъ неоспорими и необорими доказателства и събития показалъ, че у всичкитѣ диви племена сжществуважтъ външни богослужения изявляжщи убѣждения за невидими сщщества, на които ся отдава управлѣнието и сътворѣнието на свѣта. И за истинжтж на това събитие не може да ся повдигне вече никое разисквание и съмнѣние подиръ изслѣдванията и многовременнитѣ издирвания, на които

ся прѣдалъ дарвинистътъ Тайлоръ, и изводътъ отъ които съ всичкѣтъ си искренность е изложилъ въ списанието си „За древнѣтъ Цивилизациѣ“. Основващъ ся на важното събиране свидѣтелства длъженъ съмъ да забѣлѣжж, че вѣрването въ прѣестественни сщщества сщщесвува у всичкитѣ диви племена, съ които можахме да дойдемъ до нѣкое прикосновение“ (а).

Събитието на всеобщитѣ религиозни убѣждения, изучавано и разлагано на подробноститѣ и на разнитѣ индивидуалности, които отстоѣтъ една отъ другѣ по общественно положение и по умствено развитие, прѣдставлява Феномени достойни за глѣбоко обмишлѣние, които ясно показвѣтъ, че религиозното почувствование не е нето случайно, нето зависимо отъ обстоятелствата и нето отъ различното умствено на народитѣ и на индивидуумитѣ състояние. За това отличний естествоизслѣдователъ и прѣдсѣдателъ на анѣропологическото дружество Катрефаже като изучилъ въ четиредесѣтъ години анѣропологическитѣ въпроси и увѣрилъ, че твърдий и първѣйший на человѣка естественъ признакъ съединенъ тѣсно съ духовното му развитие, независимо отъ всяко историческо прѣдание, сж религиознитѣ идеи, опрѣдѣлилъ человѣка „сщщество нравствено и ралигиозно“. Спорѣдъ славния естествоиспитателъ, человѣкътъ не принадлежжи просто на животното царство, нѣ съставлява въ срѣдъ Тварьтъж особно царство, което свързва осязателния и видимъ свѣтъ съ невидимия и прѣмирния чрѣзъ почувствованията нравственостъж и религиозностъж, между които сщществува нерастѣргаемъ съжжъ и взаимно влияние.

Разлагането другитѣ чърти на религиознитѣ идеи ще освѣтли и ще постави явни и очевидни тѣзи истини.

III.

Историята на человѣка е история на свободно сщщество, на което самодѣйствието не зависи отъ закони неизмѣними и постоянни. Человѣкътъ сѣ дви-

(а) Тайлоръ. „Civilisation primitive“, прѣводъ на френски Барбие томъ 1-ий стр. 492.

жи и ся смущава, а като изобретява съ ума си и открива и всякога работи, нѣкогаждь построява, другождь пакъ разрушава и унищожжава, всякогаждь же като ся вдѣхнува отъ напрѣдничавъ и създателенъ духъ, съ когото самъ между живитѣ сщщества е надаренъ, изменява, прѣправя и управлява дѣлата си къмъ еднѣ опрѣдѣленнѣ цѣль съгласно съ охотитѣ и желанията си, и съгласно съ идеитѣ, убѣжденията и прѣдразсждѣцитѣ си. Въ съобщителнитѣ организми, въ вида на правителствата, въ семейния животъ, въ чувствителнитѣ му изявлѣния за доброто голѣми различения и противоположения ся явявѣтъ спорѣдъ мѣстата и спорѣдъ обстоятелствата. Вѣковетѣ прѣменуваѣтъ и историята на чловѣчеството ся развива; народи ся явявѣтъ и напрѣдвѣтъ, исчезнуваѣтъ и съ други ся замѣствявѣтъ; философически системи и научни теореми прѣодоляваѣтъ, и научния свѣтъ дълго время распорѣждѣтъ, и ся считѣтъ като неоспорими истини, догдѣто нови системи и открития покажѣтъ погрѣшносттаѣ и заблуждението имъ; общественни учреждения и постановлѣния и господарства ся измѣняваѣтъ, или и съвсѣмъ исчезнуваѣтъ; исторически религии ся прикривѣтъ съ облака на суевѣрията и на всякакви заблуждения, прѣобразяваѣтъ ся же или и падаѣтъ; както и самото бездушно вещество на горитѣ ся прѣтворява въ пучинѣтъ на вѣковетѣ и морето присѣхнува и дървото ся кристализирва и ся вкаменява земята; и въ срѣдъ това всемирво движение и измѣнѣние едно само остава постоляно, неизмѣнимо, неоторимо, основата на ралигиознитѣ убѣждения на чловѣчеството, идеята за сщществуванieto на Бога и на духовенъ и вѣченъ животъ независимъ отъ осязателния и видимъ свѣтъ. А источника и историческото начало на тѣзи убѣждения напраздно ще търсимъ въ мѣсто и въ время, защото като върваѣтъ заедно съ чловѣчеството прѣдшествовалисѣ всяко прѣдание и всяко общественно развитие, както свидѣтелствуваѣтъ откриваннитѣ прѣдисторически памятници, въ които сѣ ся начѣртали слѣдитѣ на прѣдолѣвѣщитѣ

религиозни идеи и когато човѣчеството въ диво състояние е живѣяло въ земнитѣ дупки и пещери.

Анналитѣ на разнитѣ религии, при всичко че отъ еднѣ странѣ очертаватъ идеалнитѣ начала на нравствѣнността и по благороднитѣ дѣла и самопожъртованието на човѣчеството, пълнисѣ отъ другѣ съ безумни суевѣрія и прѣдразсѣдъци проповѣдани въ името на нѣкой религиозенъ догматъ. Отъ фетишизма нахождамея въ сѣщѣтѣ историческѣ епохѣ прѣдъ по-високи, по святи, тайнственни догмати, благочестиви и нравственни дѣла, прѣмѣрни истини и открития, които и безъ да искаме ни възвишаватъ въ другъ небосклонъ, небосклонъ на святостъ и съвършенство. Подъ владението на безумни суевѣрія и злоупотрѣблѣния на хиератическитѣ чиновѣ историческитѣ религии си губили многожѣ блясъка и прѣстижаси, а религиозното пачувствование засѣнявано и разслаблявано ся виждало като да изчезнува и да изгаснува отъ сърцето на човѣчеството. Нѣ точно въ врѣмјато на феноменическѣтѣ религиознѣ кризѣ новѣ напрѣдѣкъ, ново измѣнѣние ся приуготовлявало, което очистявало прѣдѣшнѣствовавшѣтѣ религиѣ и влагало новѣ животъ и нови сили въ невредимото и вѣчно религиозно чувствување, което прилича на безпрѣдѣлнѣ рѣкѣ, на кождо источникътъ е въ глѣбочинѣтѣ на човѣческѣтѣ душѣ, устията же въ вѣчносттаж.

И тѣй религиозното по чувствување ся явява чрѣзъ психологическото разложение и чрѣзъ изучаването историческитѣ събития не само всеобщо и всемѣрно, нѣ и неповредимо и всегдашно. Подъ влиянието на злочестиви учения индивидуални заблуждения ся сполучватъ, и юношѣството ся напоява съ отровности и заблуждения, нѣ щомъ ся изобличи лѣжливістьѣтѣ на безбожнитѣ теореми, а разумътъ ся освободи отъ притѣсняването на кривитѣ учения, начертанното въ човѣческото сърдце прѣмѣрно чувствување придобива изъ новѣ всичкото си напращане и става источникъ на нравственностъ и общественъ напрѣдѣкъ и прѣобразование.

IV.

„Всички нѣща отъ религиѣтѣ ся распорѣждѣтъ“, рекълъ великий Римски ораторъ, а Едгаръ Кине писувалъ въ нашитѣ дни, „да не повѣрвате че познавате единъ народъ, ако не огидете къмъ религиознитѣ му убѣждения, отъ които по необходимостъ произхождѣтъ законитѣ му, искусства, поезията и филозофическитѣ му системи.“

Като изучаваме влиянието на религиозното почувствование върху индивидуумитѣ и общества лесно узнаваме, че силата и напряжението му като прѣвзхождѣтъ другитѣ нравственни сили прѣобразувѣтъ ги и ги съживлявѣтъ и ги измѣнявѣтъ, нѣкогажъ же като прѣодолавѣтъ на пълно ги унищожавѣтъ и ги умъртвявѣтъ.

Человѣкътъ не е само сщество религиозно, нѣ е и надаренъ съ разумни инравственни сили и съ тѣлесни наклонности и нужди; а физиологическото му състояние лѣжи въ удобното попечение и удовлетворѣние нуждитѣ му чрѣзъ приличното служение и съединѣние гармонически на всичкитѣ му сили. Религиозното почувствование развивано паралелно съ разума и съ нравственостътъ и ржководимо отъ части и високи прѣдания е источникъ на укрѣплѣние, на утѣшение и на надѣжди въ нещастията на живота, источникъ неиспазнимъ отъ дѣяния на добродѣтель, на себепожртвование и на святостъ. Нѣ това почувствование, развивано чрѣзъ заблуденни догмати и безумни прѣдразсждѣци, помрачава и искривява служенията на разума и вдига всяко внушение на нравственостътъ и на обязанностътъ, като ся прѣтворява въ ненавистъ къмъ другитѣ и въ религиозенъ фанатизмъ. Свѣтилото на разума изгаснува въ обладания отъ религиозенъ фанатизмъ, нравственното почувствование ся унищожавя, даже и самитѣ физически стремлѣния на симпатиѣтѣ присхнувѣтъ. Нѣ ако фанатизмътъ доказва че и религиозното почувствование, погрѣшно развивано въ раскращане равновѣсието на другитѣ душевни сили, води къмъ гибелни послѣдствия, доказва сщцеврѣменно най ясно напряжението му и силжтъ и живостътъ и

могъществото върху индивидуума. И както рѣчнитѣ води, когато излизатъ отъ маткѣтж, наносѣтъ по голѣми вреди и опустошения, отъ колкото когато е по силно и неудържимо естественното имъ течение, тъй и религиозното почувствование, въ неправилното си и паѳологическо развитие, нанося по голѣми нравствени и общественни смущения по причинѣ на живостѣтж и силѣтж си спрямо всякж другж способность и духовнж силж, а неизгладимитѣ чѣрти на напърижението и на всеобщностѣтж и на всегдашното религиозно почувствование водѣтъ ни къмъ заключения ясни и неоспорими, които изливѣтъ непрѣстѣпно свѣтило върху въпроса за сътворѣнието и происхождението на челоѳѣка.

V

Сила всеобща прислѣдваѣща челоѳѣка въ всяко мѣсто, въ всякж епохж, въ всяко състояние на варварство или на опитомѣване; чувствование запазвано живо, постоянно и неизмѣнимо въ срѣдъ мислителнитѣ и общественни развивания; убѣждения противни на всичкитѣ възбудени въ имѣто на наукѣтж отъ древностѣтж до нашитѣ дни докачения и нападения, прѣбиваѣщи же и укрѣпѣвани въ индивидуума и въ народитѣ и подирѣ наждането, или измѣнѣнието на историческитѣ и положителни религии; почувствование, което въодушеѣва и оживотвотворяѣ сърдцето на Отентота, както и на Кеплера и на Лайбница, и упражняѣ пълнж силж върху индивидуума и върху народитѣ, и надскача и отхѣрѣя всяко прѣпятствие, което противостои и противодѣйствуѣ на свободното му служение и развитие, е чувствование естествено, чувствование вродено, чувствование което съставляѣ единѣ отъ елементитѣ на челоѳѣческѣтж субстанциѣж. Събитията, иначе съгласни съ логикѣтж, съ наукѣтж и съ общото убѣждение, възставѣтъ противъ всяко различно тѣлкувание и противъ всяко противно учение. Заблуденно мнѣние може извѣстно да прѣодолѣе въ челоѳѣчеството, нѣ не ся противи дълго врѣмя на нападенията отъ наукѣтж, отъ събитията и отъ истинѣтж. Мнѣния заблудени могѣтъ да

прѣдолѣжтъ въ чловѣчеството, нъ не можтъ да създадтъ естественни стрѣмлѣния и наклонности; нето вътрешнѣ всемогщѣ силѣ прѣдолѣжщѣ всякѣ другѣ чловѣческѣ силѣ. Проповѣдающитѣ, че религиознитѣ убѣждения проистичжтъ отъ религиознитѣ прѣдания и отъ историческитѣ религиозности, изопачавжтъ природжтѣ и историческото и логично явлѣние на събитията. Положителнитѣ религин образувжтъ извѣсно и развивжтъ религиозното почувствование, нъ ако всаденнитѣ на религиозността ж природа и сила не сжществувахж въ чловѣка не можеж нето да ся създадтъ прѣдания, нето ученията имъ да ся уподобжтъ съ духовния животъ на чловѣка. Хлѣбътъ храни тѣлото, защото желудѣкътъ има естественното свойство да го разлага и да го прѣобраща въ пищѣ на тѣлото; безъ това свойство хлѣбътъ нѣмаше да ся различава отъ каменя. Отъ религиозното събитие нахождаме дири и свидѣлства още въ първото зжжствяване и въ първжтѣ начаткѣ на народитѣ, когато нето нѣкое общо богослужение било посвѣтено, нето положителна религия сжществувала, нето нѣкой хиератически чинъ е билъ организиранъ. Религиознитѣ убѣждения сж прѣдшедствували религиитѣ, а тѣзи като ся догматизирали, повлияли върху образуването убѣжденията. Такво е заключението на историческитѣ и на статистическитѣ събития съгласно съ логикжтѣ и научжтѣ истинѣ.

Нъ, ако е такъвъ характерътъ на религиозното почувствование, ако не прѣдлѣжи за привнесено и мечтателно сътворѣние, нъ за естествено и първобитно стремлѣние и наклонѣние съгласно съ дѣйствителността ж, по кой начинъ чловѣкътъ може да отхвърли отъ себе си религиознитѣ убѣждения, или да расхлаби послѣдствията на вроденнжтѣ нъ него религиознѣ силѣ?

Разрѣшението на това недоумѣние лѣжи, едно, въ пълнжтѣ и съвършеннѣ свободѣ на чловѣка, която го отличава отъ всичкитѣ други творѣния, а друго, въ показаннжтѣ вещь разликѣ между нравственитѣ и вещественни физически закони. Скотътъ надаренъ съ физически и инстинктивни стрѣмлѣния и наклон-

ности е тъмъ поробенъ и отъ тѣхъ стремително ся води. Нъ наклонноститѣ и почувствованията и правственнитѣ на челоуѣка сили и положеннитѣ върху него закони не го лишавжтъ отъ собствениѣшето и многоцѣнно качество на свободжтж, изъ коѣто произхожда и правственната му повинностъ, зарадъ коѣто държи по благородното и по високото положение въ срѣдъ Тварьтж.

Единъ мжжъ, който не ся е отличавалъ въ постоянство и въ твърди убѣждения, днесъ като благославялъ всичко, що е осждадалъ вчера, а всякога е изобразявалъ идентѣ си съ несъревнователно искусство, Ернесгъ Ренанъ, положилъ прѣдъ съвѣстьтж си това недоумѣние, въ минутж на прѣмирно лѣтѣние на сърдцето си. Даденното отъ него разрѣшение очъртавамъ тука като произходяще изъ съвѣсть свободнж отъ всяко влияние на нѣкожж положителнж религиѣж.

„Тѣжко и горко на челоуѣческия разумъ, ако туряше ржкж да обори религиозното здание! надарившата скота природа съ непогрѣшимъ инстинктъ не е положила въ сърдцетона челоуѣчеството едно заблуждение. Отъ органитѣ, чрѣзъ които всяко сжщество ся е надарило, можешъ да опрѣдѣлишъ щастieto му. Има Богъ вътре въ насъ. Лъжливи сж религиитѣ, които ся опитвжтъ да докажжтъ, да въплътжтъ, или да опрѣдѣлжтъ безконечното сжщество, а истински сж, които свидѣтелствувжтъ сжществуванието му. Най грубитѣ религиозни погрѣшки и заблуждения сж нищо сирямо проновѣдваннжтж отъ тѣхъ истинж. Най простиотъ смъртнитѣ, който слѣдува богослужението на сърдцето си, е по вече просвѣтенъ за сжщносттатж на работитѣ, отъ колкото безбожний ученъ, който прѣтендира да истълкува всичко чрѣзъ самодвижносттатж и ограниченносттатж. О Небесний Отче! Не знажж какво съхранявашъ за насъ смъртнитѣ. Тая вѣра, религиозното почувствование, което Ти недопущашъ да ся заличи отъ сърдцето на челоуѣчеството, утѣшение-ли е, което си Ти намъ доставилъ за да поставишъ търпимо небогото ни и жално щастие? заблуждение благодѣтелно-ли е, гармонически свързано въ насъ, или е сърдеченъ възгледъ, който

удовлетворява всички, които имжть достоинство да почувствовжть дѣйствителносттаж и истинжтж ѝ? Ти не си доставилъ на человѣка силжтж за разрѣшението на тѣзи недоумѣния по единъ начинъ явенъ и ясенъ, за да има достоинство вѣрата въ доброто, а добродѣтелята да не бжде отражение на студено прѣсмѣтане интереситѣ. Разрѣшение чисто и по горно отъ всяко съмнѣние вдигнжло би всяко различие между лукавж и добродѣтелнж душж; ясността и неоспоримостята върху такъвъ прѣдмѣтъ би нападнали абсолютносттаж на нашжтж свободж. А Ти си направилъ да зависи вѣрата отъ вътрѣшнитѣ на сърдцето расположения. Благославямъ името Ти, Вишній, за това тайнство! Благославямъ Твоето имя, защото не ся си открилъ намъ съ всичкжтж ясность, съ която ся явява видимий свѣтъ! Благославямъ святото имя Твое, защото въ безконечнжтж Прѣмждрость на Твоитѣ дѣла благоволилъ си да запазишь пълнж свободжтж на сърдцето ни!“

Такива думи излѣзнжти отъ перото на единъ мжжъ, който е воювалъ противъ всякъ догматъ на положителнж религижж, съставлявжтъ вѣнеца на доказателствата за характера на религиозното почувствование, което съставлява собственнѣйшъ признакъ, всадено въ человѣка свойство, духовенъ законъ откриванъ въ свободнжтж му съвѣсть. Таково же чувствование и таково всаденно свойство не би могло, извѣстно, да пристече отъ несъзнателното и тѣлесно и случайно движение на клѣткитѣ въ мозъка и на механическитѣ закони, нето е могло да ся задържи въ срѣдъ вѣковетѣ най вече спрямо станалитѣ отъ врѣмя на время дѣйсвия на безумния материализмъ. Безконечността, съвършенството, прѣмърността и прѣестественността, които съставлявжтъ религиозното почувствование, откривжтъ началото и происхожденпето и негово и на украсенното чрѣзъ него человѣческо сжществувание. Сжщество съ безконечно съвършенство и всесилие, Сжщество прѣмърно и прѣестественно, само е могло да съедини отстоящитѣ, като създава очевидно въ сжщото врѣмя и тайнствено съединѣние, и да вджхне въ него

духъ, който да вижда отвъдъ природѣтъ и да съзира съществуването на невещественъ и нивидимъ свѣтъ и да ся възвишава до Създателя на вселеннѣтъ. Както сѣнката показва съществуването на свѣтло, тъй и религиозното почувствование ни води къмъ прѣестественното начало, отъ което чловѣческото ежествуване е получило произхождението и субстанциѣтъ си. Учението, че изъ неорганическото вещество е произлѣзълъ самоподвижно и случайно и чрѣзъ механическо развъртяване (évolution) и измѣняване, не само животъ и разумъ и напрѣдливостъ и свобода, нъ и религиозенъ възгледъ, и свѣсть, и необорими и всесилни и всеобщи убѣждения за съществуване на прѣмірнѣ творческѣ силѣ е, спорѣдъ изгълкуваннѣ правилата и дѣйствиѣта на чловѣческѣтъ логичностъ Аристотель, криво заключение и истинско безумпе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

Като ся ограничихме въ първѣтъж часть на това списание вътрѣ въ сферѣтъж на естествовѣденнитѣ и биологически науки, показахме ясно чудовищносттаж на теоремитѣ за самопроисхождението на живота и съвършеннѣтъж неоснователность и невѣжественность на дарвиновото мнѣние. А като анализирахме въ вторѣтъж часть съвършеннитѣ своеобразни на чловѣка признаци, отведохме ся чрѣвъ тѣхъ прѣдъ прѣмѣрното и прѣестественно и всемогѣще начало, отъ което е произлѣзло чловѣческото сществуване.

Що же човорѣтъж за чѣртитѣ и изряднитѣ на чловѣка признаци учителитѣ и привѣрженницитѣ на монадизма, и кои доводи противопоставѣтъ срѣщу проистекажщитѣ отъ тѣхъ заключения?

Обнародвѣтъж цѣли и огромни съчиуѣния, въ които ся изучавѣтъ и свѣдушно ся разлагѣтъ и ся изслѣдвѣтъ до точности всичкитѣ тѣлесни еднакости и пропорциональности на скотоветѣ съ чловѣка, трудове ся же полагажтъ за истѣлкуване всяко анатомическо или физиологическонесходство и отстояние, нѣпазѣтъж мълчание, или чрѣвъ повърхни и твърдѣ кратки размншлѣния заминувѣтъ прѣдъ духовнитѣ и нравственни събития и признаци, които отварѣтъж голѣмѣтъж безднѣж, която раздѣля чловѣческото сществуване отъ всичкитѣ други живи сщества. Защото и ако ся доказване пълно сходство на образа и плѣтъж на чловѣка съ другитѣ живи творѣния, бездната щеше да ся отвори по широкѣж,

а безконечното отстояние на царството на свободжтж и на напръдъка отъ царството на механичносттаж и на инстинктитѣ щияше да бждео ще по-вече явио и очевидно.

Нека испитаме, читатели, списанието на Хекела за челоѳческото рождение, което славний прѣдсѣдатель на дружеството въ Англияж на микроскопическитѣ изслѣдвания нарича научнж пародиж, а пѣкъ еллинскитѣ учители на материализма прѣпоржчвжтъ на юношеството като Евангелие на наукжтж. Това съчинѣние ся дѣли на двадесять и единж главж, които съдържжтъ уроцитѣ на Пенския профессоръ. Цѣли глави достатѣчно изелѣдвжтъ маймуни и жаби, — първоживотни и безформено-животни, — насекоми иземноводни, — глисте и тении — корали и медузи, — нерви и кожицж, — носа и органиѣ на пицеварѣнието, — сърдцето на птицитѣ и инстинктитѣ на рибитѣ, а на конецъ и пѣкакъ като мимоходомъ, ся споминжтъ въ двадесять и шесто и послѣдно прѣподаване относителнитѣ разяснѣния за духа на челоѳка, считани недостойни за сериозно изучване и внимание! Хекелъ като ся подиграва на религиознитѣ утвърдява и утвърдява, че проповѣдницитѣ отъ алвона учжтъ за сътворѣнието на челоѳка отъ прѣмирнж силж, никакъ не ся завзема съ изслѣдването станжлитѣ научни и експериментални възражения противъ теоритжтж за происхождението на живота, или противъ испитването собственнитѣ чърти и признаци на челоѳческото съществуване. Като да е прѣдлѣжало за учение опрѣдѣлително отъ наукжтж доказано, та отхвърля миѣннията на отличнитѣ естествоиспитатели, колцина го характеризирали за романтичскж пародиж, и никакъ не спомина раскаянията на едномисленницитѣ си, на Тиндала, на Хжкслея, на Папилона и на Мантегаца, започева и дава край на разискването за духовнитѣ събития въ краткъкъ параграфъ на послѣднжтж главж на съчинѣнието. А когато стана наводнѣние въ научния свѣтъ отъ съчинѣнията на Цаймса и на Мандела, на Агасица и на Вирхова и на др., чрѣзъ които ся извѣстяваше Хекеловата теория противнж на дѣйствителносттаж на работитѣ, на физическитѣ закони и на експерименталнитѣ научни истини, тогава Хекелъ като

ся прѣдставилъ въ Парижъ прѣдъ материалиститѣ открилъ причинитѣ на мълчането си срѣщу противоположаваннитѣ опитвания и всяко научно опровержение. Теорията ни, говорялъ, не е въсприемлива на доказателства, нѣ е догматъ и нова вѣра, коѣто трѣбва да проитвопоставимъ на религиознитѣ вѣрѣ и на древния догматъ! (а)

И отъ тѣжъ новѣ вѣрѣ движими материалиститѣ въ Гърциѣ и замаяни отъ новия догматъ, който прѣд-обявява челоуѣка невиненъ въ собственнитѣ дѣяния и унищожавѣ мощтъ на нравственния законъ, учѣтъ окаяното и небого юношество, че невѣжи и неучени мѣже сѣ онѣзи, които не приемѣтъ новото евангелие на Хекела!

Невѣжи и неучени! Нека бѣдѣтъ таки, Пастьоръ и Флурансъ, Дейлингеръ и Аргаилъ!!! Ето отвращае лицето си отъ невѣжеството на таки мѣже и приемаме свѣтилата на мѣдросттъ на едного отъ основавшитѣ теориѣтъ, коѣто виѣ характеризирате за вѣнецъ и украшение на наукѣтъ. Дойдете съ насъ. Ето стоимъ прѣдъ събрата и сътрудника на Карла Дарвина. Той е Вилхелмъ Уалласъ (Wallace), знаменитий Английски зоологъ, който посветилъ цѣлия си животъ въ освѣтлѣние, разяснѣние, укрѣплѣние и распространѣние началата за прѣподаване и развиване (évolution) на живота, които начала виѣ убожавате, учите и считате за по важно напрѣдване на естествовѣденнитѣ изисквания и изучвания.

(a) Temps. 30 Августа 1878.

БИБЛИОГРАФИЯ.

I.

Желаещи да дадемъ научнѣ и необоримѣ мощь на заключенията, къмъ които ни е довело изучаването своеобразнитѣ на чловѣка чѣрти и признаци, намѣримхеса срѣщу мѣчнопрѣходимо затруднѣние, по причинѣ на научнѣтѣ автентичностъ, която изобилно отъ всякъдѣ ни ся приносяше. За да покажемъ трудоветѣ на изучившитѣ сериозно чѣртитѣ на чловѣческото съществуване и видявнитѣ ясно въ тѣхъ дѣри отъ създатѣль, отъ безконечнѣ прѣмѣдростъ и отъ прѣестественнѣ силѣ, трѣбаше да прѣкараме всичкѣтѣ историкѣ на наукѣтѣ и да съчинимъ цѣль трактатъ за анѣропологиически тѣ системи отъ най далѣчнитѣ врѣмена до сега. Защото и философствовавнитѣ прѣзъ славния вѣкъ на древнѣ Гѣрциѣ, и отличившитѣ ся прѣзъ подирното врѣмя и прѣзъ вѣка на възраждането на книжевността, и открившитѣ прѣзъ XVII вѣкъ законитѣ на природѣтѣ и положивнитѣ основитѣ на по новѣтѣ наукѣ, и по благороднитѣ и по сериозни духове въ нашитѣ дни, ся сѣ произнесли утвѣрдително върху разискванията въпросъ независимо отъ всякъ религиозенъ догматъ. Сътворѣние, и сътворѣние отъ прѣестественно начало и прѣестественнѣ причинѣ ся е явило въ всичкитѣ прѣвъсходни духове на чловѣчеството, и днѣсь ся явѣва като ясна и неоспорима истина осланѣята върху самитѣ чѣрти и свойста на чловѣческѣтѣ субстанциѣ. Сътворѣние, и сътворѣние отъ прѣестественнѣ силѣ, е блѣщало до края на всяко изучаване и експериментално издирване за първото явлѣние на живота и за произхождението на чловѣка. И по причинѣ на това, призоваването автентичностѣ на всички щеше да ни заведе отвѣдъ границитѣ на това списание, а въспоминанието на нѣкои отъ тѣхъ нѣмаше да достави на читателитѣ точнѣ идеи за величинѣтѣ и важността на научнѣтѣ мощь, съ кождо ся об-

лица истината за происхождението на чело̀вѣка отъ прѣстественно начало. Нѣ въ срѣдѣ двоумѣнїята, които възбужда въ насъ безконечното богатство на историѣтъ на наукѣтъ разбрахме, че трѣба да прѣскочимъ приличнообразно възбуденнѣтъ мѣчнотиѣкъ, като ся ограничимъ да земемъ и прѣнесемъ върху прѣдмѣта на това списание мнѣнїята на онѣзи анерополози, противъ които привърженниците на монизма не могатъ да противопоставятъ обикновенните и истриени възраженця.

II.

ВИЛХЕЛМЪ УАЛЛАСЪ (WALLACE).

Дарвинъ и Уалласъ работили съврѣменно и много години за освѣтляване и распространяване теориѣтъ за происхождението на живитѣ същества изъ едно първообразно животно, и по едно приятелско споразумѣние, което прави честь и на двамата, всяки единъ отъ тѣхъ обнародвалъ прѣзъ 1858 год. по едижъ статиѣкъ върху прѣдмѣта въ сжщия томъ на периодическото обнародване отъ Линейското дужество въ Лондонъ. „Обнародванното съчинѣние на Уалласа, споредъ Катрефаже, е отъ голѣмъж важность подъ взгляда на идеитѣ, които ималъ общи съ Дарвина. Сжщий тойзи Дарвинъ ся ползвалъ отъ много случаи, за да отдаде право на знаменития си събратъ, ако и да го считалъ за свой сътрудникъ и почти прѣвъсходящъ и отличающъ ся между прѣданиитѣ сътрудници“ (а) И въ всичко е сжществувала гармония и пълно съгласие между двамата събратия и сътрудници, повдигнѣло ся же разногласие и прѣние върху въпроса за происхождението на чело̀вѣка.

Както видяхме прѣдварително, парадоксологитѣ на Хекелититѣ далече остоѣтъ и отъ самитѣ смѣли хипотези и безосновни теории на Дарвина, защото, съгласно съ прѣдписанията на тогози, началний на живота прототипъ, отъ когото сж произлѣзли всичкитѣ животни видове, ся облекълъ съ безконечнѣж силж и съ измѣнѣние въ потомцитѣ си отъ еднъ Създателъ на прѣмѣриж и непостижимж прѣстественнѣж субстанцииж. Върху това же съгласието на двамата сътрудници и събратия е пълно и съврѣшено. Нѣ и самъ чело̀вѣкътъ произведенъ-ли е както всичкитѣ други живи същества на земѣтъж? Върху тойзи въпросъ Дарвинъ мислялъ, че всемогщий Създателъ расположилъ първѣтъж жизнениж клѣтъкъ и опрѣдѣленитѣ жизнеродителни закони по такъвъ единъ начинъ, що то нѣкое врѣмя да произлѣзе изъ единъ отъ животнитѣ видове чело̀вѣческото сжществование, а Уалласъ като не оспорявалъ никакъ всемогществото на Създателя, мислялъ, че чъртитѣ и признацитѣ на чело̀вѣка показвѣтъ, че когато ся явилъ чело̀вѣкътъ ново сътворѣние, ново вмѣстяване на прѣ-

(а) Катрефаже. „Карлъ Дарвинъ.“ Стр. 76.

мирно дѣйствие влѣзло, до колкото най вече раздѣлящата скота отъ чловѣка бездна не ся напълнила съ попочувствования измѣнниа, съгласно съ теориитѣ на развиването и на произвождането видоветѣ. Отъ скота нахождаме ся въ друго царство, на което индивидуумитѣ имжт не само образъ различенъ, нъ и чррти и признаци, отъ които никоя дия не ся вижда въ другитѣ живи сщества, а разликата между тѣхъ и чловѣка не е приета по степенъ а по противоположность въ сщество и въ важни способности и сили. Това като мислялъ Уаласъ, никакъ не ся отдалечавалъ отъ теориитѣ за произвождане животнитѣ видове чрѣзъ развиване (évolution) и подборъ (selection), нъ училъ въ списанието си за естественъ подборъ, че свособразнитѣ признаци и отличнитѣ на чловѣка чррти доказвжтъ ясно невъзможното истълкуване происхождения на чловѣка чрѣзъ самжтѣ теориитѣ за развиването на живота и за измѣняванието на видоветѣ чрѣзъ наследственото прѣподаване, а ни воджтъ къмъ дѣйствието и влиянието на силж прѣмрнж и всемогщжж, която облича чловѣка съ способности изрядни за пепълняване послание различно и съвсѣмъ противно на всичкитѣ земни творѣния.

✕ За подкрѣпяване идентѣ си Уаласъ започнува първо изучаването тѣлеснитѣ на чловѣка органи и признаци. — Изучаването и сравняването чловѣческия мозъкъ, — пѣмането косми по всичкото чловѣческо тѣло и особенно гладкостята и безкосматностята на гърба въ противоположность на гжето косматия гърбъ на млѣкопитающитѣ, — устройството на чловѣческжтѣ ногж и ржжж, първата опрѣдѣлна за право ходене, а другата опрѣдѣлена за удовлетворяване нужди и желаня на цивилизовано и напрѣдничаво сществование, — устройството на гортана, който е опрѣдѣленъ да произвожда музикални тонове, и явно прѣдирителенъ за бжджщениа напрѣдкъ, ся разлагжтъ отъ Уалласа съ голѣмо внимане и точно изслѣждане за доказване убѣжденията си въ невъзможното происхождение на чловѣческото сществуване чрѣзъ обикновеннитѣ начини на измѣняването и на физическия подборъ (selection) и развиване (évolution) на живота. А подиръ анатомическитѣ и физиологически испитвания и наблюдения кето пристжпвалъ къмъ разложението и сериозно изучване своеобразнитѣ на чловѣка разумни и нравственни признаци изнамѣрва доводи необорими, които го убѣждавжтъ че приспособяването неговжтѣ системж върху происхождения на чловѣка води къмъ чудовищни послѣдствия и научни криви умозаключения, ако не приемемъ непосредственото подѣйствование на прѣестественжтѣ силж. И ето какви сж заключенията отъ пространното разложение и дълго-временното изучване на Уалласа върху собственжтѣ му теориитѣ.

„Не е възможно да разберемъ по кой начинъ чрѣзъ физическия подборъ и чрѣзъ развиването на живота и чрѣзъ

производването на човѣка отъ скота ся сж произвели въ насъ идеитѣ на времјато, на безконечното сжщество, на вѣчностѣтж, на истинолюбето, на себе отвържението и на правственостѣтж въобще. Хипотезитѣ, спорѣдъ които интересѣтж, или тѣлеснитѣ ползи сж спомогнжли да ся развижтѣ такви идеи и почувствования, съвсѣмъ сж неприети, до колкото най вече добродѣтелитѣ и извършването обязанноститѣ ги излагтѣ на лишения и опасности. Недостаточни сж такожде и всичкитѣ бивши хипотези за самоподвижното въ човѣка развиване на отвлеченни познания и истини, чрѣзъ които сж проиэлѣзли маѳематическитѣ науки, и на изящнохудожническитѣ паклонности и способности чрѣзъ подборъ и наслѣдственното прѣподаване.

Тѣи човѣкѣтж не е само височайше стѣпало на лествицѣтж на органическитѣ сжщества, нѣ до единъ стѣпень сжщество съвсѣмъ ново, защото въ него силата, която зовемъ духъ, има по голѣмж важностъ отъ тѣлесното му организиране. Въ деня, въ който ся явилъ човѣкѣтж на земѣтж надошло едно важно смущение въ природѣтж, смущение което нѣма никакво друго подобно прѣдварително въ историѣтж на нашѣтж планетж. Явило ся сжщество, което не ся измѣнява както всичкитѣ други сжщества на земѣтж; сжщество до нѣкѣдѣ по горно и отъ самѣтж природж, до колкото е въ положение да канонизира и изобличава своѣтж дѣятелностъ. Тѣзи признаци на човѣческото сжществование ни водѣтж къмъ заключението че предлѣжи за сжщество съвсѣмъ отличпо. Човѣкѣтж не само не ся е подложилъ на естественния подборъ и на естественното развиване, нѣ е вече въ положение да извлече отъ природѣтж самѣтж силж на развиването и на подбора, която силж ималъ всецѣло върху живота прѣди явяването му на земѣтж. И ний можемъ да утвърдимъ, че единъ день земята щеса покрива отъ растения и опитомени скотове, върху които човѣкѣтж замѣстилъ силѣтж на подбора и на развиването на природѣтж съ собственѣтж си дѣятелностъ и способностъ. (а)

III.

ЖАКЪ РУСО.

Женевский Философъ, единъ отъ прѣдѣтечитѣ на французското възстание, дълбокомислящъ анеропологъ, който приималъ невещественостѣтж и нетѣлностиѣтж на душѣтж, движимъ обаче отъ neodържимж ненавистъ противъ католическия

(а) «Contributions to the theor. of natur. sélection» отъ Уаласъ «Виждъ и Балфонгеръ за происхождение на видовѣтж», стр. 122, който анализира съ голѣмо внимание изреченията на уаласа.

клиръ пристѣпилъ до напаждане всякъ християнскъ църква и ся отличавалъ зарадъ свободѣтъ и жестокостѣтъ въ речитѣ и списанията си. Такъвъ единъ мъжъ нето отъ религиозни прѣдразсж дѣци, нето отъ прѣданията, нето отъ подлинностѣтъ на древни, или съвременни мъже положилъ нѣкожъ прѣградж въ размишлѣнията въ мнѣнията и въ обнародваннитѣ отъ него счинѣния. И ето койсж мнѣнията на Жакъ Русо за субстанциѣтъ и сътворѣнието на челоуѣка.

„Кое мѣсто държжъ верѣдъ окръжающитѣ мя сжщества? Разрѣшението на тойзи въпросъ не търсж въ метафизически изучавания, или въ велеречиви теории, или въ мечтателни научни зображения, азъ намѣрвамъ въ тѣхъ признацитѣ и чѣртитѣ на можѣтъ субстанциѣж, които ся свидѣтелствувѣтъ отъ всички и ся приимѣтъ за събития неоспорими. Познавамъ, че държжъ най горното стѣпало на всичкитѣ около мене създания и прѣдмѣти, защото чрѣзъ моето желание и чрѣзъ прѣдприготвеннитѣ отъ мене орѣдѣя можж да подѣйствувамъ върху тѣхъ съгласно съ моитѣ охоти и рѣшения. Никое друго отъ сжществата нѣма способностѣтъ да надзирава и да наблюдава всичкитѣ феномени, никое нѣма способностѣтъ да измѣрва и да прѣемѣтва и да прѣдвижда днѣженията и служенията на тѣлата. Азъ съмъ челоуѣкъ, и като такъвъ распознавамъ отношенията на сжществата, почувствувамъ що е рѣдъ, що е красота и що е добродѣтель, и като имамъ силж да надзѣрнж надъ Вселеннжтъ възвишамъ ума си до Създателя и на конецъ любѣж доброто и можж, ако искамъ, да го направж, като ся отдалечж отъ всяко лукаво дѣяние. Като съмъ такъвъ, щж ся приближж-ли до скота или щж сравнж-ли себе си съ него? О окаянна и небога душо! Не ти, нѣ несчастни теории тя вальжтъ въ скотското сжществование. И ти тѣй като ся заблуждавашъ, сваляшъ ся долѣ низко, нѣ разумѣтъ ми протестира противъ теориитѣ ти, благостѣта на сърдцето ти опровергава началата ти и самото злоупотрѣблѣние, което правишъ свободно на собственитѣ си сили, доказвѣтъ, че ти държишъ прѣвѣсходно положение верѣдъ Тварьтж, а старанията ти за прѣвращане субстанциѣтъж си ставжтъ на праздно. Нѣмамъ нуждѣж отъ учени мъже (а) за да мя научжтъ че веществото не може да ся размисли, нето да разсжди, нето да желае свободно. Отъ моѣж странж азъ считамъ за софистъ на зловѣрие (б) оногози, който иска чрѣзъ надминуѣщи разума теореме да мя убѣди, че челоуѣкъ ся лишава отъ невещественнж душевнж силж и че веществото е въсприемчиво на почувствования и на духовни служения. Материалисти искрени и не слушащи гласа на своѣжтъ съвѣстъ при-

(а) Списанията на Ж. Русо свидѣтелствувѣтъ че е билъ упражненъ въ всичкитѣ анеропологически и положителни науки.

(б) Изражения на Женевския философъ.

личжтъ на глухи, които не слушжтъ гласоветѣ както ги слушжтъ другитѣ около тѣхъ. Защо се захващате чрѣвъ софизми да мя убѣдите, че азъ съмъ просто органическо тѣлесно съществуване? Азъ почувствавамъ противното, а почувствованиято и гласътъ на съвѣстятъ ми сж по горѣ отъ софистическитѣ ми размишлѣния. Волята ми е независима отъ органическитѣ ми и тѣлесни сили. Азъ слѣдувамъ тѣлеснитѣ стремлѣния и желаня, или ся поставямъ противъ тѣхъ. Многожъ ся побѣждавамъ и ся покорявамъ на тѣхъ, нѣ ако искамъ надвивамъ и ся показвамъ побѣдителъ, почувствавамъ и обличението на побѣджжтъ, на които ся съмъ покорилъ и прѣвъсходството на моитѣ личности въ побѣджжтъ, които азъ нанесохъ върху страститѣ и охотитѣ и поощряванията на организма. Тогава само изчезва пълната власть на свободжжтъ ми върху моитѣ личностъ когато, като съмъ станалъ волно находка на страститѣ и на недостатѣцитѣ си поставилъ съмъ душжжтъ си неспособнж да ся бори противъ изискванията на плътятъ. Не искайте отъ мене диалектически доказателства, или опрѣдѣлѣния, или разложения за свободжжтъ въ насъ силж. Стига за мене събитieto. Вий приимате, че и вий и азъ и всички намъ подобни разсжждаваме и ся размишляваме и произвождаме идеи, или сравняваме и съединяваме други. Нѣ кой е тая дѣйствиюща сила на разсжждението, които вий не оспорявате? Нето вий нето азъ не можеме да разберемъ сжщносттатъ на тѣзи сила, и обаче вѣрувамъ въ разсжжденията си, както вий вѣрувате въ вашитѣ си, и нето вий нето азъ възбуждаме сѣмплѣние за съществуването на силж, за които не можеме да дадемъ никакво диалектически разложение или доказателство. Отъ моитѣ личностъ произлиза свобода на волнж. Ето събитieto, което мя води безопасно къмъ разубнаването духовносттатъ на душевнжжтъ ми субстанциж. А отъ тѣзи духовностъ извличамъ и убѣжденията си за неплѣнносттатъ и за безсмъртието на душжжтъ, въ които ся разрѣшавжтъ всичкитѣ въпроси на нравственния законъ и ся распрѣснувжтъ всички повдигнати отъ безбожния материализмъ нечестиви облаци божественния промисълъ. Въ сътворѣнието на вселеннжжтъ вѣрувамъ до колкото можъ да разберж, като исповѣдамъ невѣжеството си за начинитѣ и времето му! Разбирамъ, че Създателъ съществува и не отивамъ по нататѣкъ, защото колкото поѣвече ся вдавамъ въ изслѣдването и испитването съществото и субстанцижжтъ на Бога, толкова поѣвече умѣтъ ми замижава и ся изумява и сърдцето ми благоговѣе прѣдъ Бога като впушава думи на умилѣние и молѣние. Същество на съществата! Азъ съществувамъ, защото. Ти съществувашъ. Като си отправямъ ума къмъ Тебе възвишавамъ себе си до началото, отъ което съмъ приялъ началото и битието. Почувствавамъ че като ся унижавамъ чрѣдъ Тебе правжъ по добро употреблѣние на силитѣ, съ които си мя Ти украсилъ. Възвишението

на моя духъ и неизреченната сладостъ на моѣтъж немощъ е почувствованието на моето унищожение прѣдъ Твоето Всемиждо Могъщество“.

„Бѣгайте стъ всѣхъщитѣ въ сърдцата на юношеството отвратителни учения подъ прѣдлогъ на научно истѣлкуване тайнствата на природѣтъж. Подъ видъ че говорѣтъж языкъ искренъ и истиненъ за просвѣщаване народитѣ, проповѣдватъ безумни системи заченжти и раждани въ фантазиѣтъж имъ. Като разоряватъ, прѣзирѣтъж и разрушаватъ всичко що уважава и почита чловѣчеството лишаватъ злостраждащитѣ отъ всяко утѣшение, вдигатъ всякъ юздж отъ живѣющия въ необузданностъ и богатство, истеглюватъ отъ сърцето му обличението на прѣстѣилѣнието и надѣждатъж за онеправданнѣтъж добродѣтель и ся гордѣтъж да ся наричатъж благодѣтели на чловѣчествово! Никога, говорѣтъж, истината не е вредителна на народитѣ. Да, и азъ ся съгласявамъ съ васъ, нъ за това безъ съмнѣние мислѣж, че вашитѣ мнѣния сж лъжливи, защото сж и вредителни“ (а).

IV.

ВОЛТЕРЪ, ВАКОНЪ, КАРТЕЗИЙ И ЛАЙБНИЦЪ.

Списателята на съчинѣнието за „Одушевѣлѣнията“, лѣкарътъж Апостолидесъ, като почиталъ и учалъ мнѣнията и въобще началата на Хекела и на Жулия Сури за механическѣтъж на чловѣка субстанциѣж, забѣлѣжилъ че отъ философствованиитѣ въ послѣднитѣ вѣкове относително за чловѣка, били сж четворица които сж освѣтили тѣмнѣтъж атмосферѣж на наукѣтъж, и ся разляли нови идеи, и сж освѣтили и съживили оцѣпенѣното чловѣчество и прѣдприготвили настѣпнието въ послѣдния вѣкъ възстание на чловѣческия духъ, който много время ся държалъ подъ игото на невѣжеството, Волтеръ, Баконъ, Картезий и Лайбницъ (б). А ето кои сж мнѣнията на тѣзи мжже за сътворѣнието въобще и особено за сътворѣнието на чловѣка.

Лешинъ говорѣлъ; „Всичко що е добро обнародвалъ „Волтеръ, е древно; а всичко що зло, принадлежи нему“. Върху прѣдмѣта на сътворѣнието и съществуанието на Твореца Волтеръ почиталъ ученията на еиститѣ и на привърженицитѣ къмъ спиритуалистическѣтъж философиѣж и основащъ ся върху целесъобразностѣтъж на феноменитѣ въ природѣтъж и сподѣлящъ идеитѣ на Аристотеля за галвнитѣ крайни причини. „Мждърцитѣ, говорѣлъ, нищо по'вече отъ невѣжитѣ не знайтъж за началото на съществата. Първо птицата ли ся

(а) Отъ Profession de Foi du vicaire Savoyard“.

(б) „Одушевѣлѣния“ Апостолидесъ стр. 11.

е явила или лицето? Питането е простолюдно, обаче смущава науката понеже не може да истълкува феномена на живота независимо от дѣйствието то на прѣстественнѣ силѣ.“ И това говорилъ Волтеръ за първото начало и произхождението на живота, а за сътворѣнието на вселеннѣта приложилъ,“ не можъ да разбере самоподвижното на свѣта устройство, както не можъ да разбере самоподвижнѣ организациѣ на часопоказалеца безъ работянето на часовникаря“.

А Баконъ като поставилъ ошита за необходимъ источникъ на познания, а пакъ физическитѣ и философически науки отдѣлилъ и различилъ отъ богословскитѣ изисквания, почиталъ и училъ противнитѣ на ония, които вий почитате и учите. Той поставилъ науката независимъ отъ схоластическѣ мѣодѣ и отъ църковнитѣ догмати, нъ припознавалъ и приималъ, че и чрѣзъ правото и научно слово ся водимъ къмъ основнитѣ догмати на християнството, а повърхостно и несвършено изучаване на Бакона за християнството ся противопоставилъ противъ безбожницитѣ отъ Емеру въ год. 1799.

А Картезий, като положилъ за основъ на научнитѣ си изследвания и издирвания отъ едикъ странѣ автономнѣта на науката, а отъ другъ съмнѣнието спрямо всяко прѣдание и започналъ изучаванията си отъ едно първо неоспоримо събитие, на личното съществуване, на дѣйствителността на азъ, пристѣпилъ къмъ образуване философическѣта си системѣ. Мислѣ, слѣдователно съществувамъ, Cogito ergo sum. Отъ това начало като земалъ първѣта началнѣ точкѣ пристѣпилъ къмъ обширни изучавания, и философически изисквания, които го довѣли до слѣдущитѣ заключения. Субстанцията на чловѣка е словото т. е. е размисляющата ся и съвѣщающа ся сила, която произвожда мисли, идеи, и желанія, и е по необходимвѣта невеществена, нераздѣлна и нетлѣнна. Мислянето е признакътъ на духъ, както протѣянието е признакътъ на веществото, а свободата на желанието и самовластието на чловѣческѣта личность е достоинство за нашѣта съвѣсть. Чловѣкъ не е могълъ да исчерпи идеѣта за Бога нето отъ чувствата, нето отъ други идеи на осязателния и органиченъ свѣтъ, нето въ несвършенството си да измисли всичкитѣ свършенства на всемогущиото и безгранично същество. Отъ тука слѣдува, че идеята за божеството е вѣчна и необходима съответствующа на дѣйствителността. Картезий различавалъ живота на чловѣческото тѣло отъ духа, и отдавалъ на първия съвѣсмъ механически и биологически закони, никакъ неразличающи ся отъ другитѣ живи същества, нъ като отдавалъ на ума, на мислянето и на свободнѣта волѣ отличавщитѣ чловѣка признаци мислялъ, че чрѣзъ тѣхъ ся свързва духовний свѣтъ на чловѣчеството съ безконѣчното и самодържавно и вѣчно същество. А идеѣта за съществуване на Създателъ и прѣстественъ Творецъ считалъ за истинѣ по

горнж отъ всякж истинж начъртанж въ челоуѣка отъ създа-теля и за това развиванж въ него прѣди всякж положителнж религиж и прѣди всякж наукж.

А що е училъ Лайбницъ, който спорѣдъ материалиста Дидеро, причинилъ толкова честь на Германиж, колкото всички въ купъ древни философи на Гърциж? Що училъ Лайбницъ, който, спорѣдъ лѣкаря Апостолидесъ, просвѣтилъ челоуѣчеството и го освободилъ отъ игото на невѣжеството? Мжчно щеше да бжде да прѣдприемж тука, нека да е и несвѣршено, описанието на великолѣпното здание на челоуѣческжтж мжд-ростъ, което Лайбницъ издигнжлъ чрѣзъ гармоническото сливане и освѣтляване атомологическжтж системж на Левципна, философижтж на Платона за вроденнитѣ идеи и теорижтж на Аристотеля за непрѣривнжтж дѣятелностъ (*ἐντελέχεια*) на сжществата. За тжжж цѣлъ на прѣдлѣжащето разискване стига да кажж, че Лайбницъ не механизма, нето физикохимическитѣ движения е положилъ за основж на осязателния и видимъ свѣтъ, нъ невещественитѣ сили и дѣйствия на сжществата и прѣдолѣнието въ всичко на прѣдначъртанж отъ Създателя гармоничж, а душжтж на челоуѣка, като разувнавалъ за силж и дѣйствие свѣршено лични и своеобразни, считалъ като съучастницж на безконечното сжщество, опрѣдѣленнж да управлява законитѣна природжтж и даж усвѣршенствува. Душата като сжществува въ природжтж, говорялъ Лайбницъ, тя е независима отъ тжж и ся вскачува чрѣзъ словото (ума) до Причинжтж, изъ кожто е произлѣзла, а възглядътъ на Божеството и религиозната вѣра ни води къмъ непоколебимото убѣждение за невещественостътж и нетленностътж на душжтж и за безсмъртието ъ, чрѣзъ което ся растъжкувжтъ неправилноститѣ на настоящия животъ, распрѣскжжтъ ся сѣмнѣнията и ся разрѣшавжтъ всичкитѣ задачи на челоуѣчеството. А въ срѣдѣ математическитѣ си и философически изучавания като работялъ Лайбницъ отъ младостътж си, за съединѣние на разума и на наукжтж съ основнитѣ догмати на религижтж, съчинилъ великото си дѣло за «Теодицижъ», което съживило и просвѣтило челоуѣчеството, като ся то избавило отъ мъглжтж на схоластичаския свѣтъ въ срѣднитѣ вѣкове. Въ неж четемъ че, душата ни когато познава сама-себе, тя е свѣсть, срѣдотоchie и источникъ на вѣчни познания, и на необходимии истини, духъ самодоволенъ по само себе и независимъ отъ механически закони, и за това нетлененъ и безсмъртенъ, и различавапъ отъ всичкитѣ други единици и сжщества, които съставлявжтъ осязателнжтж и видимж природж.

V.

ТИРЕНТИЙ МАМИАНЪ.

Ще приложж тукъ произведението отъ обширни и свѣдущни изучавания на отличния италиански философъ и анеро-

пологъ Мамианъ върху мнѣніята за самодвиженото происхождение на живота и за дарвиновитѣ хипотези. Правомислящъ и далечъ отъ всяко догматическо убѣждение черпенно изъ положителнѣтъ религиѣж, Мамианъ мисли че всичкитѣ учения и прѣдлаганнитѣ намъ религиозни прѣдписания трѣбва да ся подлагатъ на строго диалектическо обличение. Като принадлежа въ лика на имѣщитѣ мнѣние, че философскитѣ и анерологически науки сѣ компетентни да ся завематъ съ разискването на всякъ въпросъ повдигнатъ върху духовнитѣ феномени и върху началото и субстанциѣтъ на сщществата, подложилъ на диалектическо и научно обличение всичкитѣ мнѣния за сътворѣніето на свѣта и на чловѣка. Въ двѣ огромни списания обнародвани въ 1880 едното подъ надсловъ, „Исповѣдания на единъ философъ“ а другото подъ надсловъ „Религията въ бждѣщето“ изложилъ всичкитѣ си размишлѣнія и заключения, до които дошълъ върху прѣдмѣта. Прѣдлаганната отъ него нова „Религиа“ е една цѣлостъ отъ философически прѣдложения относящи ся до субстанциѣтъ и сътворѣніето на чловѣка.

Земахъ, казува Мамианъ, подъ испитъ и подложихъ на важното изучване списанието на Бюхнера за веществото и силѣтъ, за да изслѣдѣ точно ако новий материализмъ, е притурилъ нѣкожъ идежъ въ древния материализмъ, или ако растворилъ нови небосклони. Нъ подиръ станалото изучване и внимателно испитване увѣрихся, че нищо ново нѣма притурено въ това, що сж казали Лукреций и Демокритъ и ся е изблчило прѣвъ цѣли вѣкове за лъжливо и несществување Бюхнеръ ни учи че не сществува вещество безъ силѣ, нето сила вѣнъ отъ веществото. За доказателство на тѣзи двѣ прѣдложения ни прѣдлага първото като оксиомж. Нъ като приемаме, че вещество не сществува безъ силѣ, по кой начинъ нзваждаме истинѣтъ на второто прѣдложение? Кой казува или кой доказва че не сществува сила на веществото независима? Върху тойзи въпросъ Мамианъ пристѣпя къмъ обширни разложения за доказване сществуване на силѣ съвсѣмъ различнѣ отъ вещественното сщество (а). Като ся взимж послѣдователно съ въпроситѣ за самоподвиженото происхождение на живота и за прѣдполаганното произведение на видоветѣ до чловѣка доказва неоснователностѣтъ на Хекеловитѣ и дарвиновитѣ мнѣния, за които причини и ний развихме въ първатѣ часть на това списание (б). А за сществуванieto на създателъ черпено отъ самитѣ своеобразни признаци на чловѣка Мамианъ привежда слѣдущитѣ.

„Дарвиновата хипотеза като погрѣшава въ естественнѣтъ невъзможность за происхождението на всичкитѣ видове отъ

(а) Мамианъ. „Исповѣдание на единъ философъ“. Стр. 565.

(б) Тамже. Стран. 341 и 681.

едно първосъздање, прѣтърпява корабкрушение върху другото събитие на признациѣ и на особенитѣ чѣрти на челоѣческото съществуване. Почитаѣщитѣ началата за самоподвижното происхождение на живота и за производението на челоѣвка отъ нѣкой млѣкопитаѣщъ скотъ, много говорѣтъ за тѣлесния организмъ на различнитѣ видове, нѣ съсѣмъ изоставѣтъ изучаването най важното възражение извлечено изъ явяването на челоѣческото съществуване върху земѣтъ. Челоѣкъ строшава подъ всякъ възглѣдъ колелцата на веригѣтъ, чрѣзъ коѣто прѣдполагѣтъ да го свѣржѣтъ съ другитѣ живи сътворѣния. Въ него работи едно душевно срѣдоточие, което живѣе и върши дѣла съсѣмъ различни отъ дѣлата на всякъ тѣлесенъ органъ и на всякъ механически законъ. Челоѣческото съществуване ся отличава въ срѣдъ Тварѣтъ чрѣзъ петъ признака съсѣмъ непознати на всичкитѣ други живи същества. а., Възгледътъ на всеобщностѣтъ и на безконечностѣтъ. б., Почувствоването идеалнѣтъ красотѣ. в., Почувствоването нравственностѣтъ и отговорностѣтъ за собствениитѣ дѣяния. г., Напрѣдливостѣта и способностѣта въ усъвършенствуване. д., Религиозното почувствование. Тѣзи признаци сериозно като ся изучѣтъ извлича ся слѣдѣщето неоспоримо заключение. Дѣ колкото сравнѣнието на челоѣческото тѣло показва по вече еднаквостѣтъ въ организма на другитѣ живи същества, до толкова ся увѣличава отстоянието на духовнѣтъ му субстанциѣ отъ инстинктивния на скотоветѣ животъ. Противоположностѣта до толкова ся явява безконечна и удивителна до колкото не е таква тѣлесната равност и противоположност. Който не вижда въ това събитие съврѣменнѣтъ върху челоѣка дѣятелност на двѣ начала, т. е. на жизненното и на духовното, опорява събития всеизвѣстни и очевидни.

Като ся изслѣдили точно признациѣ и своеобразнитѣ чѣрти на челоѣка, Мамианъ пристѣпя къмъ доказателствата за съществуването на Мисленъ и всенадзираѣщъ Създателъ, като анализираѣ обширно естественѣтъ невъзможност да происхождѣтъ духовнитѣ дѣйствия и сили чрѣзъ развиването и развитѣването на тѣлесния организмъ; върху това испроваждаме читателитѣ въ книгѣ Б., отъ „Исповѣданията“ на Мамиана отричавани въ логичнѣ и диалектичнѣ строгостъ.

VI.

ПАТРИЦИЙ ЛАРОКЪ.

Ларокъ като обнародвалъ разни съчинѣния противъ позитивнитѣ религии и противъ самитѣ християнски догмати, прѣдприѣлъ да издигне ново религиозно зѣние основано върху наукѣтъ и правомислѣнето. Списанието на Ларокъ за „Възобновлѣние на Религиѣтъ“, е важнѣйше дѣло на научно опровергаване всяко материалистическо и безбожно мнѣние. Като

напада Ларокъ всякъ религиозенъ догматъ, а пакъ като привържежникъ на експерименталниѣ философиѣ, подлага на критическо обличение всичкитѣ миѣнния за началото на сщществата и за челоуеческитѣ субстанциѣ. Материализмътъ, спорѣдъ Ларокъ, работи за оборване всякъ анеропологическъ и философическъ истинъ, а прѣдолѣнието му щеше да хвърли челоуѣчеството въ дивото му и древно състояние. Материалиститѣ отричжтъ сщществуванието на прѣмирень Създателъ. Нѣ сщществува-ли друга истина по явна отъ тѣзи: „Сщществувамъ отъ нѣколко години. Слѣдователно моето сщществувание е получило начало. Отъ кого е получило това начало? Отъ родителъ си, нѣ понеже родителитѣ ми сж отъ сщщото мое естество, извѣстно е, че не сж нашили началото си въ себе си, а ся сж родили, както и азъ, отъ други родители. Като възлизамъ на горѣ по стѣпалата на моитѣ праотци, напраздно търсеж първжтѣ причинѣ на началото на челоуѣческото сщществувание, до колкото срѣщамъ сщщества неотличающа ся отъ мене. Нѣ когато обръщамъ издирванията си къмъ всичкитѣ природж нищо друго не срѣщамъ, освѣнъ послѣдствия отъ прѣдварителни причини. И тѣй духътъ ми тогава само ся успокоява, когато ся възвиси до еднж първж причинж съвсѣмъ независимж отъ други причини и възможнж да прѣдстави въ разума ми причинжтѣ защо сщществувжтъ сщществата и гдѣ имъ е началото. Вѣрвамъ въ сщществуванието на Създателъ на Вселеннжтѣ, не че ся повинявамъ на нѣкой религиозенъ догматъ, нѣ защото разумътъ ми го счита ясно доказано. Материалиститѣ, като отричжтъ сщществуванието на създателъ извѣстяватъ, че нищо не сщществува внѣ отъ веществото и вещественнитѣ частици. Нѣ извѣстяването не е доказване. Както други учени мжже сж отрѣкли сщществуванието на веществото, тѣй и привърженниците на материализма оспорявжтъ духовносттаж на нашжтѣ души и съвѣсть, нѣ кой отъ насъ не почувствува, че има въ себе си силж по горнж отъ тѣлѣния организмъ, която го управлява и налага свободнжтѣ си волюж? Вѣпросътъ за духовносттаж на душжтѣ е по важентъ и отъ самия въпросъ за сщществувание на Създателъ. Що ся грижимъ за сщществование на Бога, както ни учжтъ материалиститѣ че нашата душа е клѣтковидна и никакъ не ся различава отъ тѣлото? Ако сме ний органическа машина подлѣжаща на механически закони, а сщществуванието ни исчезнува чрѣзъ смжртѣтѣ, защо да испитваме за Създателъ, за сътворѣние, за нравственностъ и за добродѣтелъ? Богъ, духъ, умъ, истина, порядкъ, обязанностъ, правда сж думи праздни отъ смисълъ, ако челоуѣкъ подлѣжи на инстинктитѣ и на тѣлѣнитѣ стремлѣния както и другитѣ скотове. Физиолозитѣ съвѣтувжтъ философетуижитѣ за челоуѣка да ся занимавжтъ прилѣжно съ физиологическитѣ науки. Съвѣтването е изрядно, защото изучаването феноменитѣ въ чувствителносттаж

и въ другитѣ духовни сили олѣснява ся чрѣзъ физиологическитѣ наблюдения и истини, нѣ и физиологитѣ имѣтъ по голѣмж нужджь отъ психологиѣжтѣ и отъ наукитѣ въобще, които сж компетентни да ся произнесѣтъ утвърдително върху духовнитѣ събития. Въ никоѣж другѣ эпохѣ, както въ днешнѣжтѣ, естествовѣдцитѣ не сж показали по голѣмо невѣжество въ психологиѣжтѣ, и за това като отхвърлятъ а priori изучаването на всяко събитие не подвъргавано на експериментално разложение, клонѣтъ къмъ материалистическитѣ мнѣния“ (а)

VII.

АНГЛИЙСКИТѢ ОЕИСТИ.

Школата на Английскитѣ оеисти отъ миналия вѣкъ е противоположила на позитивнѣжтѣ религия наричаннѣжтѣ „естественнѣжтѣ религииѣ“. Съгласно съ мнѣнията на това училище челоуѣкъ може чрѣзъ разума си да опрѣдѣли нѣкои свѣрхмѣрни и духовни истини, които трѣбва да съставлявѣтъ религииѣжтѣ му независимо отъ всяко прѣдание.

Едуардъ Саюсъ съчинилъ историѣжтѣ на това училище, което ся растурило прѣди много врѣмя. Нѣ списанията на послѣдователитѣ му сж отъ голѣмж важносѣжъ зарадѣ независимостѣжъ на духа имъ отъ позитивнѣжтѣ религииѣ. „Трѣбва да ти извѣстиѣжъ, читателю, писуваль Хербертъ въ трактата си за „истинѣжтѣ“, че въ съчинѣнието, което държишъ въ рѣцѣтѣ си, нѣма да срѣцнешъ никакво прѣдложение на вѣрѣжъ, нѣ истини, които челоуѣческии разумъ трѣбва да приеме за научно доказвани.“ За точно изслѣждане тѣзи истини Хербертъ и другитѣ привърженници на оеизма пристѣпили къмъ анилизиранието и фолософическото изучаване характеритѣ и своеобразнитѣ на челоуѣка признаци, а всички едногласно дохождали до тѣзи три истини. 1-о Духовносѣжъ на душѣжтѣ. 2-о Беземѣртносѣжъ на душѣжтѣ. 3-о Съществуване на прѣмѣренъ Създателъ отъкогого челоуѣкътѣ еземалъ началото и происхождението си (б),

VIII.

Вѣроятнѣжъ, читателитѣ сж земали подѣ бѣлѣжкѣжъ начина по който пристѣпихме къмъ обяснѣнията на нашитѣ размѣшлѣния. Мощѣжѣ твърдѣнието на нашитѣ разсѣждения и заключеня не изисквахме въ нашитѣ единомисленници, нѣ призовахме подлинносѣжъ и мощѣжъ на великия основателъ на училището за развиването на [живота и мнѣнията на философетѣжѣ и на анерополозитѣ колцина, спорядѣ прѣдписанията на хекелиститѣ, сж просвѣтили вселеннѣжтѣ и ѣж сж извлекли отъ игото на невѣжеството.

(а) Тамже. Стран. 130.

(б) „Английскитѣ оеисти“ отъ Sayous.

**ЧАСТЬ В.,
ГАРМОНИИТЪ**

ВЪВЕДЕНИЕ

Като мисляхме, че най гйбелното злочастие отъ ония, които могатъ да налѣтъжтъ индивидуума, семейството, или нѣкой народъ, е умъртвяването прѣмйрнитѣ почувствования и проистекающето отъ тука унищожаване прѣестественнѣжтъ мощъ на нравственния законъ и на общественнѣжтъ обязаность, устремихме ся много пжте противъ ученията на безбожния материализмъ. Понеже ся напаяжджтъ, въ имято на наукжтж, основитѣ на всякж нравственж и религиознж истинж, видяхме че опровержението на неоснователни и нравоубийственни теореми въ научнжтж сферж е било най съобразно съ природжтж отъ всяко друго за освѣтляване и полезно отслужване налитѣ начала и убѣждения. А сега като прѣдприимаме да допълнимъ това списание чрѣзъ разлагането и изучаването въпроса и онѣзи, които сж непрѣривно свързани съ него подъ взгляда на Християнския догматъ за сътворѣнието на челоуѣка, ще изложимъ тука причинитѣ на станалото пспущане размишлѣнията си върху религиозното поле.

Когато ся обнародувахж чрѣзъ „Промеея“ урочитѣ на Ернестъ Хекела за сътворѣнието, ся вмѣсти въ Аѳинейското периодическо „*di Kairos*“ важна статия за опровергване хекеловитѣ теореми, чрѣзъ кожто, при друго обвинявахж ся ученията на монадизма, че ся стремжтъ да оборжтъ християнския догматъ. Пъ ученицитѣ на Хекела въ Гърциж счели това обвинѣние за неправедно порицание и като духовнж противъ у-

чителя клеветж, и съ обширни статии и преповторени обнародвания усилвахж ся да увържтж, че теоритѣ на Хекела никакъ не сж противоположни на Иисусовото учение, на което прѣввзнасяхж съ вѣстъргателенъ стилъ висотжтж, истинжтж и извършеннитѣ чрѣзъ него нравственни и общественни напрѣдъци, както слѣдува, „Довършенната драма прѣди осьмъ Г-на десять вѣка е имала за герой величайшия и благороднѣйшия отъ героитѣ на челоѳчеството и учение височайше и честнѣйше отъ всичкитѣ учения. Христосъ за свож цѣль турилъ напрѣдъ спасението на челоѳчеството чрѣзъ височайшжтж нравственж истинж като кражгълнѣ камень на истинскжтж цивилизациж, опустоши свѣта на робството на всякждѣ, въ гражданството, въ обществото, въ семейството и въ самия индивидуумъ, и прѣустрои върху паднжлитѣ ничтожни развалини свѣта на свѣтлинжтж, на живота, на радостжтж, на дѣйствителното благощастие, — братотворѣнието на челоѳцитѣ, политическата общественна свобода, цивилизацията, челоѳчеството, всичкото безцѣнно нравственно на челоѳчеството богатство внезапно ся излия като съгрѣважща и съживляжща вода отъ думитѣ на Иисуса. Прѣпрославленно и прѣчестно да бжде въ вѣки вѣковъ великото му и божественно имя, съживихме ся, прѣродихме ся въ Него! Хекелъ работи въ ползж на Христа и е неговъ послѣдователъ, по сжщество, по'вече отъ онѣзи, които искжтж да извлекжтж ползж отъ шлюпкжтж и отъ буквжтж на догмата, когото не е основалъ Иисусъ, противъ духа и плоднжтж ядкж, противъ истинското учение на Христа. Ний прочее не сме послѣдователи на Христовитѣ врагове, нѣ привърженници на най искреннитѣ християне, на най чиститѣ знаменосци на чистото Христово знамя. Въ христа сме ся кръстили, въ Христа ся сме облекли. и носиме горделиво тжзи многоцѣнж дрехж, тжзи лжчезарнж духовнж хламидж, чистж и несквърнж въ народностжтж си, въ наукжтж“ (а).

(а) „Промеееи“. 23 Декемврия 1890, и 21 Априлия 1891.

И кой ли е тойзи, който е извършилъ толкова и такива чудеса въ историѣтъ на човѣчеството? Кой е Създателътъ на тойзи новъ животъ и на толко божественни и исполински нравственни и общественни дѣла, който прѣзъ цѣли осѣм-на-десять вѣка се въспѣва и сега отъ привърженицитѣ на безбожния материализмъ се изображава като Спасителъ на свѣта? Кое е било за происхождението и субстанциѣтъ на човѣка учението на оногова, на когото свѣтозарнѣтъ духовнѣ хламидѣ носѣтъ редакторитѣ на „Промеея“ чистѣ и несквърнѣ въ сърдцето, въ народвостѣтъ и въ наукѣтъ?

Християнството ся намъ прѣдлага отъ всичкитѣ християнски църкви като събитие на свѣрхмѣрно начало и сѣщество, изъ което произхождѣтъ сили и истини касаѣщи ся до духовния животъ на човѣчеството и до отношенията му съ Бога и отца и Създателя на Вселениѣтъ. Събитието ся усѣществи върху земѣтъ въ лицето на Исуса Назореянина, който прѣдложилъ себе си и думитѣ си за откриване божеството въ историѣтъ на човѣчеството. Исусъ не съчинилъ кодексъ на религиозни догмати, нѣ като положилъ себе си и думитѣ си за источникъ и за базисъ на всякъ догматъ опрѣдѣлилъ изрично, догматически и абсолютно сътворѣнието и прѣдупрѣдѣлението на човѣка и мощѣтъ на нравствения законъ въ бждѣщъ животъ и въ бждѣще сѣществувание. Като ся прѣдлага християнското начало и откровение на свободното ни приемане, всякъ единъ може да приеме заповѣдитѣ на Исуса, или да ги отхвърли, нѣ който ги не приема, извѣстно е че, той не е членъ на християнското изпълнѣние.

Съгласно съ прѣдписанията на Хекеловитѣ послѣдователи въ Гърциѣ, „Исусъ е билъ единъ отъ мѣченицитѣ на свободѣтъ и на наукѣтъ“, и по нѣкогажъ ся припознава отъ тѣхъ за най първий между героитѣ и мѣченицитѣ на човѣчеството, другочъ пакъ ся вчислява и ся сравнява съ Сократа и съ Иордана Бруна! Понеже Исусъ научилъ свѣршеннѣйшѣтъ нравственностъ и тѣй станалъ Спасителъ на човѣчеството, ний трѣба да

изискваме дѣлото му въ сферѣтъ на нравственното учение. Христосъ, слѣдующтъ да говорѣтъ, не е основалъ него догматъ, него е проповѣдвалъ нѣкожъ наукъ, нъ е основалъ нравственостътъ, най върховнѣтъ и най святѣтъ, крайното изящество на доброто. И тая е славата на Христа, и чрѣзъ това основание и учение Исусъ е станалъ глава на всички ни и осъществленнй Спасителъ на чловѣчеството.

И тѣй въ самѣтъ столицѣ на Гърциѣ ся заличава височайшето къмъ чловѣчеството благодѣяние на Еллинския духъ, на опрѣдѣляването и изображаването въ догмати религиозното Исусово учение, и распространяването чрѣзъ тѣхъ вѣрѣтъ между чловѣчеството (а), а Исусъ ся уподобява на бившия по̀ напрѣдъ фанатикъ папистъ. послѣ протестантинъ и послѣдователно панѣистъ, винѣги же съ горделиво (б) и необузданно поведение, Иордана Бруна (в).

Не ся завзимаме, читатели, съ религиозно разискване, него съ защително за християнството изучване, нъ като изобличаваме прѣдписанията на „Промеея“ подъ критически и исторически възглядъ, като доказваме че Исусъ като открилъ и свърхмирностътъ на християнското начало, и положилъ догмата за чловѣчeskото сътворѣние, и основалъ върху него зданието на нравственостътъ и на общественото напрѣдване и прѣраждане, надѣме ся отъ еднѣ странѣ да спомогнемъ за отстраняване опасноститѣ, които влекѣтъ слѣдъ себе си станалитѣ искривявания за същественостътъ на християнството подъ въдушевлѣнното демонстриране удивляването въ нравственитѣ и общественни заповѣди на Евангелието, а отъ другѣ, да покажемъ по̀ ясно чудовищностътъ и нравоубийственостътъ на монахистическитѣ теореми за сътворѣнието.

(а) Видѣтъ за това величайше благодѣяние Билментъ. „Црк. Вити отъ IV вѣкъ“.

(б) Канту всеобща история. Изд. Е., Томъ 16-й стр. 515. Видѣтъ и биографитѣ на Иордана Бруна отъ Берти стр. 137—188—383 изд. год. 1889.

(в) „Промеея“ Декемврия 1890 и Априлия 21 год. 1891.

Християнството съставлява едно гармоническо и твърдо единство отъ религиозни догмати и нравствени заповѣди, зависими отъ пълното вѣрване въ свѣрхмірното откровение и божественно послание на лицето на Исуса Назорейнина. Учение на догмати, което нѣма за цѣль нравственото прѣраждане и усъвършенствование на вѣрнитѣ, не е съгласно съ духа и съ посланието на Християнскѣтъ вѣрж. А учение на нравствени прѣдписания, които не ся оживотворявѣтъ и не ся погружавѣтъ въ силѣтъ на свѣрхмірнѣтъ мощь на вѣржѣтъ, е напраздно и безполезно. Ако расклащаме вѣрването въ догмата, прѣсушаваме дървото, отъ което ся произвожда нравственното плодотворѣние. Нравственното възраждане на индивидуума и на народитѣ, и прѣодоляването въ челоуѣчеството на любовѣтъ, на правжѣтъ и на царството на Бога и Отца, е главната и крайна цѣль на Християнството, нѣ водящій къмъ тѣжъ цѣль пѣтъ, животворящій заповѣдитѣ животъ, освѣщающето свѣстѣтъ свѣтило и укрѣпляющата волжѣтъ сила, е религиозното убѣждение и непоколебимата вѣра. Исусъ не е билъ само великъ учитель на святѣйшѣтъ нравственностъ, нѣ пѣтътъ, животѣтъ, и истината на свѣрхмірнитѣ отношения, които свѣрзвѣтъ челоуѣчеството съ прѣестественното и невидимо Сщество, което е Създателъ на всичко.

Вѣтрѣ въ тѣзи граници ще изучимъ Християнството, до колкото ся собствено отнася до въпроса за сътворѣнието на челоуѣка, като противопоставяме срѣщу мнѣнията на «Промееей» и разлагаме слѣдущитѣ исторически и дѣйствителни истини.

А., Сщественността на Християнството е религиозний догматъ, отъ гдѣто проистича на вѣржѣтъ силата, която дава Животъ и мощь на заповѣдитѣ на християнскѣтъ нравственностъ.

Б., Основний догматъ на Християнството за сътворѣнието на челоуѣка отъ свѣрхестественнѣ силѣ, ся е опрѣдѣлилъ отъ самия учредителъ и основателъ на Християнскѣтъ вѣрж. Който не приема догмата за сътворѣнието, не е Християнинъ.

В., Християнският догматъ за сътворението на човѣка е съгласенъ съ наукѣтъ, до колкото е тя противна на теоритѣ за самоподвижното происхождение на живота. Въ вѣржѣта на Християнския догматъ въобще, и особено на онзи за сътворението, блѣщи разрѣшаването задачитѣ за живота и за скърбѣтъ.

Г., Понеже Монадистическитѣ въ Гърциѣ привърженици исповѣдуважтъ, че върховната истина и височайшето добро лѣжи въ нравственостѣта на Евангелието, ний ще докажемъ че, независимо отъ всякъ религиозенъ догматъ, теорията на Хекела е противна на Евангелскѣтъ нравственостъ и подкопава базиситѣ и основитѣ ѝ.

ГЛАВА А.,

МОИСЕЙСКА КОЗМОГОНИЯ.

I.

Догматът за сътворѣнието ся е изобразилъ отъ църквата въ единъ общъ и обемителенъ членъ, който изявява пълно посвещеното въ источниците на Християнството религиозно учение. „Вѣрую въ единаго Бога, отца, вседържителя, творца небу и земли, видимъ же всѣмъ и невидимъ“. Нищо нѣма въ догмата за времето на наченването сътворѣнието и на по сѣнешнитѣ му фазиси и периоди, нищо нѣма за начинитѣ, по които ся е извършило, нищо за положеннитѣ въ природжтж закони и на служенията имъ подиръ първото на вселенжтж установлѣние, и въ члѣна на вѣржтж не ся вмѣстило никое опрѣдлѣние, което да съдържа въ себе си посрѣдственно или непосредственно ограничение въ испитвания и изслѣдвания и научни разисквания, или да противоборствува на заключенията, до които можтж да достигнжтж за времето и начинитѣ, и фазиситѣ, и за периодитѣ на сътворѣнието. За доказателство на това прѣдложение ще ся завземж съ критическжтж историж на християнския догматъ за сътворѣнието, за да ся покаже отъ една страна, че посвещената чрѣзъ него истинж произхожда отъ чиститѣ на Християнството источници и отъ чистѣйшия отъ всичкитѣ, отъ учението и думитѣ на Иисуса,

а отъ другъ да бжде извѣстно, че нето отъ самътъ козмогоникъ на Моисея може да ся повдигне справедливо нѣкое стълкновение съ произведенията на научнитѣ изслѣдванія и издирванія.

II.

Въ първия стихъ на Битието ся опрѣдѣлява сътворѣнието на всичко по единъ общъ и сложенъ начинъ, „въ началѣ сътвори Богъ небо и землю“, а въ послѣдующитѣ ся излага описване историкътъ на сътворѣнието въобще и особено на земикътъ и на тваритѣ върху неѣкъ, което ся свършило вътрѣ въ шесть деня.

Коя е прочее мисълъта на тикътъ шестодневикъ историкъ?

Църковнитѣ отци не сж чакали нето изводитѣ отъ по новикътъ наукъ, нето ирониитѣ на Волтера и на Бюхнера, за да научикътъ челоуѣчеството, че подробноститѣ на шестодневикътъ историкъ не трѣба да ся разбираикътъ спорикъдъ буквалното имъ значение. Климентъ Александрийскій и Августинъ великий мисляли, че сътворѣнието на всичко и на физичесикътъ закони станало изведикъждъ, а историкътъ на Битието счели за просто тълкуване и разлагане съдържанното въ първия стихъ общо и сложно прѣдложение, други пакъ исказали мнѣние че, чрѣзъ изречението „день“ Моисей не разбираикътъ разстоянието на дневното въртене на земикътъ около слънцето, нѣ неопрѣдѣленъ фазисъ и периодъ, на който началото ся означавало чрѣзъ изречението «утро», а края, чрѣзъ рѣчикътъ «вечеръ». Сега нѣкои, писувалъ Оригенъ, мисликътъ че числото на днитѣ и на извършенното въ тѣхъ значи рѣдъ». А Григорий Нишкий, като коментирова Битието, забѣлѣзва че сътворѣникъта изведикъждъ ся сж положили отъ Бога въ силж, нѣ въ осжществителностикътъ ся явявикътъ постепенно». Обясникъщикътъ тикътъ шестодневикътъ историкъ посочвикътъ и много мѣста въ Писанието, въ който ся употрѣбикъва изречението „день“ за означаване длгжи неопрѣдѣленикъ епохъ (а): за това и славникъй проповѣдникъ въ наше время Монсавре говорикълъ къмъ единъ ученъ, който го питалъ, по кой начинъ би могли

да ся свържжтъ произведенията отъ наукжтж за времето на сътворѣнието съ Християнския догматъ «вѣчността е на ваше расположение. Съгласете ся първо вий ученитъ и опрѣдѣлѣте времето, и ний сме готови да приемемъ и да ви послѣдуваме» (а). Спорядъ това тълкуване шестодневното сътворѣние Моисей показаль прѣемственния рѣдъ на сътворѣнието, като заночва отъ Хаоса на свѣтлия облакъ и отива до явяването на чловѣка върху земжгж, безъ да опрѣдѣли времето и продължителносттаж на разнитѣ периоди и измѣнѣния.

Нъ тойзи опрѣдѣленъ прѣемственъ рѣдъ на фазиситѣ и периодитѣ на сътворѣнието съгласенъ ли е съ изводитѣ отъ естествопознавателнитѣ науки и отъ послѣднитѣ изслѣдвания и притърсвания?

Прѣзъ миналия вѣкъ и въ началото на настоящия считало ся е твърдѣ важно противорѣчие за справедливостж на посочвания отъ Моисей рѣдъ опрѣдѣленното отъ него сътворѣние на свѣтилото и на растенията прѣди сътворѣнието на слънцето. Нъ повдигнатата върху това распря може да ся счете сега като свършенна подиръ направенитѣ открития отъ Юнга, Фрешнела и Араго, чрѣзъ които ся яви ясно отъ единъ странж, че една течность невидима пълни атмосфержтж и проникнува вѣтрѣ въ всичкитѣ тѣла и произвожда свѣтило щомъ ся расклати, а отъ другж, че въ всякж веществениж частицж сжществува съгрѣвающа сила, както сжществува въ вѣтрешноститѣ на земжтж топлина земнородна независима отъ слънчевжтж, чрѣзъ кождо ся е запазиль върху нашжтж планетж растителенъ животъ и прѣди слънчевното стопляване. Подиръ тѣзи потвърденни научни истини, нѣкои естествовѣдци, държачи видно положение доказали справедливото разсжждение на великия учитель на зоологическитѣ науки Бюффонъ, който рекълъ че, „описанието шестодневното сътворѣние на Моисей е точно научно повѣствование прѣемственнитѣ периоди на сътворѣнието“.

Като мислимъ, че съгласяването на религиознжтж истинж съ наукжтж трѣбна да търсимъ въ опрѣдѣляването

компетентността на тѣзи отъ сферата на религиозната идея по вече, отъ колкото въ точното и подробно сравняване на кое изречение отъ Писанията съ научнитѣ теореми, ще изучимъ и ще намѣримъ въ това опредѣленіе съществуващата гармония между битието и извода отъ естествовѣденнитѣ науки и издирвания въ въпроса за сътворѣнието.

III.

Битието и всичкитѣ припознати канонически писания ся прѣдлагатъ намъ като съдържащи откровението на религиозната истина, нѣ не слѣдува отъ това, че всичкитѣ въкарани въ тѣхъ исторически събития, или всичкитѣ приплетени въ повѣствованіята твърденія за видимия и вещественъ свѣтъ, които нѣматъ непосредствено отношение къмъ религиознитѣ идеи и убѣждения, трѣба да ся разбираатъ, че иматъ необорима мощъ на божественно откровение. Създателъ на небо и земя и на физически закони и на всяко видимо творѣние и на всякъ невидимъ силъ, ето откриваната въ Битието религиозна истина, която съставлява средоточието и основата и осѣтъ, около която ся върти откровението на Моисея за сътворѣнието. Времето когато ся започнало сътворѣнието, прѣемственний рѣдъ въ първото явяване на съществата, дѣйствието на физическитѣ закони, подиръ първото имъ сътворѣние, иматъ, извѣстно, величайша научна важность, нѣ никакъ не ся свързватъ съ религиозното съзнание. Вдѣхновѣнието на пророка, като възвишава религиозното му почувствование, и му открива религиозната истина, тайнствата на миналото и прѣдвѣдението на бъдѣщето, до колкото ся свързватъ съ нежъ, не изменява личността му върху всякъ другъ прѣдметъ, който не е свързанъ непосредствено съ религиозния духъ. Пророкъ като изявява възгледоветѣ на свѣстѣтъ и прѣмирнитѣ си вдѣхновения употребява стила и тронитѣ, но които изявява обикновенно мислитѣ си, — говори за дѣйствиата на механическитѣ физически закони, до които начинъ ги разбира науката въ епохата му, — присъединява начинитѣ въ изла-

гането идеитѣ си къмъ народа, къмъ какъвто ся отправа, — посочва метеорологическитѣ, астрономическитѣ и историческитѣ събития на гражданския, или политическия животъ спорѣдъ приетитѣ общи мнѣния. Тѣй заблужденията на птолемейскитѣ системѣ приповтарѣтъ ся въ писанията, нѣ никои не е билъ по благочестивъ християнинъ отъ Коперника, Кеплера, Галилея, Нютона, които избличили неоснователностѣ на астрономическитѣ мнѣния въ древностѣтѣ. Като знаели коя е сжщественността на Писанията и ѣ различавали отъ съвсѣмъ временностѣтѣ и отъ второстепенностѣтѣ сжщественностѣ, и отдѣлявали божественностѣтѣ отъ онова, що е свързано съ чловѣческия языкъ и съ чловѣческитѣ наукѣ, и никакъ не смѣсвали компетентностѣтѣ на научитѣтѣ мждростѣ съ откровението, черпили отъ Писанията неисчерпаемитѣ съкровища на религиознитѣ истинѣ и си посвятивали живота за откриване физическитѣ закони и за освѣтляване тайнствата на видимия свѣтъ. Естествоиспитателѣтъ описва съ всичкитѣ точностъ начинитѣ, по които дѣйствувѣтъ физическитѣ закони, защото неговата цѣль е точноста и опрѣдѣляването служенията имъ и разясняване механическитѣ феномени, нѣ пророкѣтъ и пѣснословцѣтъ на божественнитѣ творѣния прѣскача многождъ ближнитѣ и непосредствени причини на феноменитѣ, както и самитѣ дѣйствия на физическитѣ закони, за да прѣдстави по живо могждеството и всесилюето на Създателя и да възбуди почувствоването удивлѣнието и благочестието. Сжщитѣ събития ученний естествоиспитателъ изучава, за да разузнае причинитѣ и гармонитѣ на движенията и измѣнѣнията на вещественния свѣтъ, а пророкѣтъ, за да пѣснославя творческитѣ силѣ въ тѣхѣ гармонитѣ, нѣ не оспорява станалото научно разпознаване, нето криво разбира взаимното дѣйствие на станалитѣ измѣнѣния и причини, нето отрича опрѣдѣленото на физическитѣ закони служение, нѣ всичко отдава на Твореца на всякъ законъ и на всякъ гармонитѣ въ вселеннитѣ. По нѣкогажѣ, за да покаже по ясно силитѣ и чѣритѣ на Създателя разяснява ги чрѣзъ

человѣкообразни изображения, нѣ това челоѣкообразие не е онова на многобожието, чрѣзъ което божественността ся е обличала съ челоѣчески добродѣтели и недостатѣци, нѣ е символически способъ за изявяване безконечното Сѣщество чрѣзъ ограничени прѣдставлѣния, е обяснение на невидимитѣ чрѣзъ видимитѣ образи, сѣ символи, или аллегории, или притчи за осѣтляване прѣвѣсходящи и прѣмѣрни истини. Монументитѣ на Стариия Завѣтъ, сѣчинени по единъ простонароденъ начинъ, сѣ пълни съ метафори и уподоблѣния, които сѣ черпили пророцитѣ отъ трѣвитѣ, отъ дърветата, отъ скотоветѣ, отъ тѣлеснитѣ служения на челоѣческото тѣло, за да прѣдставѣтъ мисли съ всѣмъ духовни и прѣестественни. „Писанието, говори профессорътъ по геологичѣтъ Стопанъ, е като челоѣкътъ, въ когото ся сѣединява начало съ всѣмъ духовно съ тѣлесния организмъ. Както началото на мислянето и на желанието въ челоѣка има тѣлесния организмъ като срѣдство за изявяване, тѣй и Духътъ на Писанието ся изявява чрѣзъ знаковетѣ на языка и характеритѣ на вдѣхновенния пророкъ“. Символический способъ на изражаване нѣкож истинж многож е важно срѣдство за распространяване религиозни и нравственни начала и заповѣди, и тогава само отъ него ся заблуждаваме, когато на мѣсто аллегоричѣтъ разбираме буквално символическото прѣдставлѣние. Тѣй, за да ся прѣдстави откровението Моисеово като происходяще непосредственно отъ божественно вдѣхновение, говори ся въ Писанието че Моисей е видялъ Бога, — за разяснявание величието на божеството пророкътъ прѣдставява Създателя като «одѣважщаго ся свѣтомъ яко ризою, на крилу вѣтренню ходящаго», — за прѣдставлѣние всесилието на Вишняго говори, «отвършу тебѣ руку, всяческая испълнятся благости», — като призовава божижѣтъ помощъ за прощане грѣхове писува», окропишимя иссопомъ и очищюся, омиеши мя и паче снѣга обълю ся“, — като ся отправа къмъ Създателя, като къмъ земенъ отецъ, възгласява, „очи Твои да узрятъ правоти, словеса устнѣхъ Твоихъ азъ съблюдохъ, при-

клони ухо Твое на мя и услиши глаголи моя, въ кровѣ криль Твоихъ покриеши мя.“ Иисусъ ни учи какъ трѣбва да разбираме Писанията. Като учаль въ Капернаумъ говоряль, „ядий мою плоть и пияй мою кръвь иматъ животъ вѣчный“. Понеже нѣкои отъ слушателитѣ земали буквалния смисль на тѣзи изречения Иисусъ имъ рекъль, „глаголи, яже азъ глаголю, духъ есть и животъ есть“. И Павелъ като мисляль, че учащій трѣбва да има прѣдъ видъ умственното и нравственно положение на слушателитѣ писуваль къмъ Коринѣянитѣ, „не могохъ вамъ глаголати яко духовнимъ, нъ яко плотянимъ, яко младенцемъ о Христѣ. Млѣкомъ ви напоихъ, а не брашномъ; ибо не у можасте, нъ ниже еще можете“ (а).

Моисей еднж само цѣль прѣдприималъ чрѣзъ А., главж на Битието, да проповѣда отъ еднж странж монооеизма и сътворѣнието на всичко отъ Бога, а отъ другж, да опрѣдѣли отличающето ся съвсѣмъ и прѣвсходно положение, което държи челоуѣкътъ въ срѣдъ земнитѣ сътворѣния. Символическото прѣподаване на тѣзи откриванни истини ся е внушавало и отъ самия характеръ на халдѣйскитѣ народи, на които прѣданията ся сж запазвали и ся сж прѣподавали чрѣзъ аллегорически прѣдставлѣния, а намъ прѣдстои да измѣримъ и оцѣнимъ и да различимъ сжщественностьтъж на Моисейскѣтъж космогоникѣ отъ начнитѣ на изявлѣнието и описанието ѝ. Догматътъ е неизмѣняемъ, нъ тълкованията на Писанията можтъ и да ся измѣнятъ, защото, спорядъ Григория, „колко по вече свѣтътъ напрѣдѣа, толкова ся и разширявжтъ и ся увеличавжтъ прѣдъ насъ познанията на прѣмирнитѣ сжщества“. Моисей въ описанието на Шестодневното сътворѣние слѣдувалъ-ли е владѣжщитѣ идеи и прѣдания на метеорологическитѣ и астрономически феномени въ неговжтъж епохж? пристѣпилъ-ли е къмъ разлагане сътворѣнието, за да начъртае още по вече въ ума на читащитѣ и на слушащитѣ сжщественнжтъж и откриваннжтъж за сътворѣнието истинж? висотата на

(а) Каринѣ. I Глава В.,

великоумието, му, или прѣмирното вдъхновение за основнитѣ истинѣ отвела-ли го е и къмъ точното опрѣдѣляване прѣемственния рѣдъ на фазиситѣ и периодитѣ на сътворѣнието? Радуваме ся като виждаме че послѣднитѣ научни открития сж въ пълнѣ гармоничн съ прѣемственния рѣдъ на Моисейскитѣ космогоничн; нѣ мислимъ, че никакъ нѣмаше да ся докачва пълната моцъ на Битието, ако ся доказваше че, като ся сж опрѣдѣлили въ неѣ начинитѣ за прѣемственното сътворѣние на сжществата, не ся съгласявжтъ съ изводитѣ отъ наукитѣ.

Никой да не счита тѣзи думи за твърдѣ смѣли, защото сж тии отзивѣ на направенитѣ отъ Августина изучавания върху Шестодневното сътворѣние на Моисея. »Богъ, говори великий Августинъ, е създалъ природитѣ и нейнитѣ закони извѣднжжъ“. „Creavit omnia simul“. „Шестодневното сътворѣние на Моисея трѣба да сматраме за обясняване първия стихъ на битието, за да ся олесни разбирането му“ (а).

IV.

Шестодневното сътворѣние на Моисея ся вчислявало прѣди нѣколко години отъ послѣдователитѣ на безбожния материализмъ между миѣологическитѣ космогонии. Нѣ, както рѣкохме когато започвахме тѣзи главѣ, подиръ послѣднитѣ напрѣдѣци въ естествовѣденнитѣ издирвания и изслѣдвания отлични учени мжже ся прѣдали въ внимателно и свѣдушно изучаване първитѣ главѣ на Битието, съчинили же и обнародвали важни и огромни съчинѣния върху прѣдлѣжация прѣдметъ. Тѣзи учени мжже ся распрѣдѣлжтъ на двѣ школи. Спорядъ онѣзи, които принадлежжтъ на еднитѣ отъ тѣхъ, гармонията между наукитѣ и Моисейскитѣ космогоничн ся ограничава въ основния догматъ на сътворѣнието, а шестодневното сътворѣние трѣба да ся сматра като едно обяснително и аллегорическо описание по вече, отъ колкото като една история на съ-

(а) «De gen. ad litt.» Кн. IV. 52.

ворънието. А пъкъ, спорядъ вчисленнитъ въ другитѣ школъ, Шестодневното сътворѣние съставлява частъ отъ откровението, и е съгласно съ станалитъ открития въ послѣднитъ години и показва съ всичкитѣ точностъ прѣмственния рѣдъ на фазиситъ и периодитъ въ сътворѣнието, които отдѣлно ся опрѣдѣлявжтъ чрѣзъ изречението „день“. Славний между естествовѣдцитъ Гугю, който ся призовалъ въ Америкѣ за организиране голѣмо учрѣждение на физическитъ науки, свършилъ съчинѣнието си за сътворѣнието както слѣдува. „Пълната гармония на Моисейското Шестодневно сътворѣние съ послѣднитъ изводи отъ естествовѣденнитъ науки ни воджтъ, по логичнѣ и научнѣ необходимостъ, къмъ една отъ слѣдущитъ хипотези; или Шестодневното сътворѣние е частъ неотдѣлима отъ откровението, или Моисей е провидялъ ясно чрѣзъ великоумието си всичкитъ станали въ наше время открития за опрѣдѣляване прѣмственния рѣдъ на сътворѣнието на всичко“ (а).

Кое мнѣние отъ тѣзи двѣ и да е по-справедливо и опрѣдѣлително да прѣодолѣе, нѣма да ся повдигне между наукѣ и религиозенъ догматъ за сътворѣнието никое стълкновение. Като анализирахме едното отъ тѣхъ и казахме че Шестодневното сътворѣние на Моисей не е опрѣдѣлило нето времято на сътворѣнието, нето начинитъ, по които ся е извършило, не разбираме да изключимъ правотѣтъ на другото, нѣ мислимъ че, като е прѣдмѣтътъ за въпросъ свързанъ съ естествовѣденнитъ изисквания, на които разрѣшението никакъ не докача религиознѣтъ истинѣ; изучаването и разискването му е отъ принадлежностѣтъ на наукѣтъ, и избѣгва отъ сферѣтъ на това списание; защото то ся върти около началото и происхождението на човѣческото съществуване, и върху това съществува пълно съгласие между Моисей и всичкитъ учени мѣже за рѣда, по който ся е явило на земѣтъ, т. е. послѣдно подиръ явяването на всичкитъ други творѣния.

(а) Въ рѣда на първѣтъ школъ влизжтъ и астрономътъ Фогтъ и геологътъ Стопанъ. А въ рѣда на вторѣтъ освѣнъ Гугю и Почи (Pozy, la terre et le récit Biblique).

V.

Като опрѣдѣлихме мисълтъж и религиозния характеръ на Моисейскѣтъж въобще космогоничъ, можемъ сега да ся приближимъ до първия тойзи источникъ на християнския догматъ за сътворѣнието на чловѣка. Моисей, като слѣдувалъ и върху тойзи прѣдмѣтъ да изявлява чрѣзъ метафори и уподоблѣния откриваннѣтъж истинъ, прѣдставилъ сътворѣнието на чловѣка както слѣдва. „И сътвори Богъ чловѣка, по образу Божию сътвори его; мужа и жену сътвори я. И благослови я Богъ глаголя, растите ся и множите ся и напълните землю и господствуите ея“.

И това символическо прѣдставлѣние не отговаря ли на събитията и на станалитѣ научни разложения за особеннитѣ и изрядни на чловѣка сили и качества, чрѣзъ които ся облекълъ? Моисей като искалъ да опрѣдѣли точно и да прѣвъзвиси прѣвъсходното на чловѣка положение върѣдъ Тварьтъж и да направи постижими на народа отношенията му съ Създателя, висотѣтъж на положението му и прѣдопрѣдѣлѣнието му върху земитѣж, земалъ отъ тѣлеснитѣ и видими творѣния по съобразното съ природнѣтъж уподоблѣние за прѣдставляване истинѣтъж. Образътъ прѣдставлява въ зрѣннето тѣлеснитѣ характери на избражавания прѣдмѣтъ, нѣ отстоянието между образа и първообразието е безконечно, каквото е отстоянието на живота отъ смъртътъж, на бездушния прѣдмѣтъ отъ одушевлѣния. Тѣй и чловѣкъ като е създателъ върху земитѣж и распознава природнитѣ закони и ги управлява и унищожавя, спорѣдъжеланието си, и вижда ясно невидимитѣ чрѣзъ видимитѣ и станалъ Аристотель или Лайбницъ, — свободенъ въ дѣянията и дѣйствиата си за да може да развие вътрешнитѣ си семена на благодѣтъж и на себе-отвърженостътъж, и станалъ Сократъ или Викентий Паолъ, — като има силѣтъж да низлага всѣкитѣ инстинкти и тѣлеснитѣ наклонности и да излага собствението си сществование за семейството, за отечеството и за чловѣчеството, и станалъ Вашингтонъ, Канари или Каподистрий, — като ся вдъхнува отъ почувствования идеалнъ и небеснъ красотъж,

и станалъ Фидий, Михаилъ Ангелъ, или фра Ангеликъ, — надаренъ съ религиозно почувствование, което възвишава духа къмъ прѣмірно сществование и станалъ Григорий, Златоустъ или Августинъ, изображава божественостъж, съ коѣто мѣрж ограниченното сщество може да изобрази неограниченното, несъвършенното съвършенното сщество, и образъгъ изображаванния. Отстоянието не е сщщото нето съ приближаване, нѣ уподоблѣнието освѣтлява идежтж по ясно отъ всяко прѣвъсходяще или философическо анализиране.

Такво е символическото прѣдставлѣние и изявлѣние на догмата за сътворѣнието и происхождението на чловѣка. А чаянието на всичкитѣ язици като ся испълни, тая религиозна истина ся посвяти безъ симболи и аллегии отъ самия Основател на вѣржтж, и стана основа на общественния и семейния на християнитѣ животъ, въ който ся осщществихж чудесата на нравственостъж и на гражданското възраждане въ чловѣчеството.

ГЛАВА В.,

ЕРНЕСТЪ РЕНАНЪ.

I.

Привърженицитѣ на монадизма като прѣвъзвишаватъ безкрайността на произлѣзничитѣ отъ учението на Исуса добрини въ чловѣчеството, и исповѣдуватъ че християнството е било началната точка на създаване новъ нравственъ и общественъ животъ и источникъ на всякъ напрѣдъкъ и на всяко мъжественно, високо и важно чувство, а пригрѣщатъ същеврѣменно много отъ мнѣнията на Ернестъ Ренана, прѣдставляватъ Исуса за най великъ герой на чловѣчеството и за най добръ учител на нравствеността. Съгласно съ тѣзи идеи, Исусъ, незначителенъ и простъ работникъ въ Иудея, лишенъ же отъ всяко научно, или философско развитие и не обдянтъ съ никоѣ прѣмирна сила, прѣзъ живота си прѣобърналъ течението на историата, а подиръ смъртта си довършилъ чудесата на чловѣческото възраждане, низложилъ всичкитѣ общественни сили, и въздигналъ зданието на по новата цивилизация, като не положилъ никоѣ религиозенъ догматъ и не научилъ нищо за сътворѣнието на чловѣка. Ученицитѣ на Хекела, като очъртали на кратко въ едно прѣдложение тѣзи мнѣния не пристѣпили къмъ развиването му, нето прѣдприели да докажатъ историческиятъ му точностъ, може би като счели, че

е излишно всяко развиване и всяко разискване подиръ обнародването списанието на Ернестъ Ренана за живота на Исуса, отъ което исчерпили ученията си. Като прѣдполагаме да опровергаемъ тѣзи мнѣния, до колкото ся свързвжтъ съ догмата за сътворѣнието на чловѣка, ще прѣдприготвимъ своитѣ изучаваня и ще олеснимъ дѣлото, като положимъ на първъ рѣдъ въ тѣзи главж нѣкои общи размишлѣния за съчинѣнето на Ернестъ Ренана, а пкъ въ слѣдуващжтж окажемъ догматическжтж сжщностъ и общитѣ чърти и особеннитѣ признаци на християнскжтж религиж.

II.

„Мжжъ не отличающъ ся въ постоянство и въ твърди убѣждения, а колебающъ ся прѣзъ всички си животъ между вѣрж и съмнѣние, нъ всякога изображающъ идеитѣ си съ несъревнователно искусство“ (а). Това говоряхме за Ернестъ Ренана въ 1884 год. а правогата на това сжждение ся потвърдява сега отъ самитѣ негови панегиристи и единомисленници. Искусвенно изображение на противоборствуващи за сжщия прѣдмѣтъ теореме и размишлѣния, имежщи чудни противоречия на прѣдложения въ сжщото, или въ разни списания, замѣчания и особено искусство въ аргументи и разисквания върху важни въпроси, съвършено же лишение отъ всяко заключение и отъ всяко опрѣдѣлително сжждение, сж сжщественнитѣ признаци на Ернестъ-Ренановитѣ съчинѣния. Понеже билъ филологъ и глоссомаяъ по звание прѣдалъ ся въ философически, политически и религиозни изучаваня. И когато философствувалъ билъ панѳеистъ сжщеврѣменно и Ѳепстъ, и идеалогъ, и епикурейць, и оптимистъ и пессимистъ, платонистъ съвремененно и материалистъ. „Философията на Ренана, всякога неизвѣстна и облачна, е била смѣсъ отъ скептицизмъ съ едно религиозно убѣждение смѣшено подъ образа на епикурейски панѳеизмъ“ (б). Единъ отъ панегириститѣ и приятелитѣ на Ренана писувалъ на утрешния день

(а) „*ἠρησκεία καὶ ἐπιστήμη*“ Стр. 352.

(б) «Rassegna Nazionale Italiana» 16. Октомврия 1892.

подиръ смъртътъ му. „Силата на Ренана бѣше проистекла изъ лишението отъ всякъ философически принципъ и отъ всякъ философическъ идежъ, защото той прѣдпочиташе всякога да ся движи духътъ му въ високи небосклони и ся надѣяше на искусството на словото си и ся колебаеше както перушината въ въздуха и както облакътъ въ заритѣ на слънцето“ (а). Когато ся занимаваше съ политикъ, бѣше аристократъ и демократъ, сжщевременно и консерваторъ, и либералъ, и съвършенъ свобodomислящъ, а нѣмаше да отбѣлсне да бжде и единъ добъръ тиранинъ (б). Единъ великъ физиологъ говорялъ, „Ренанъ е всякога отъ кждѣ побѣждащитѣ и благоденствуещитѣ“. Съ гордостъ говорялъ, че когато пжтувалъ съ Наполеона III земалъ отъ него като подарѣкъ еднжъ върхнжъ дрехжъ, и било му приятно често да казва, че има всякога едно праздно мѣсто за него въ трапезтъ на Рочилдъ (в). Когато богословствуваше, бѣше вѣренъ заедно и невѣренъ, и християнинъ и християногонителъ, и когато проповѣдваше противъ невѣжеството на наукжтъ, относително религиознитѣ въпроси, подкопаваше основитѣ на всяко религиозно убѣждение въ имято на наукжтъ. Когато пишеше матерния си языкъ, както никой другъ отъ съврѣменницитѣ му, а пѣкъ искаше да угоди на всички и всички да нахожджтъ въ списанията му нѣкожъ мисль, или нѣкожъ идежъ съгласнж съ убѣжденията на всякого, изобразявалъ съ изящното си перо мисли, или иронии, или обици прѣдложения съ сѣмнителенъ смисль, въ които привърженницитѣ на всяко училище, панѣеиститѣ, ѳеиститѣ, идеолозитѣ, материалиститѣ, християнитѣ, позитивиститѣ, демократитѣ и аристократитѣ можахж лесно да намѣрвжтъ съотвѣствуещия въ убѣжденията си смисль. Многоцвѣтний и противоречущий и угодливий и непостоянный духъ на Ренана да-ли ся е образувалъ отъ първото му въспитание, което получили въ семинарижтъ и послѣ отъ влиянието, което имали надъ него приятели и сътрудници отъ противоборст-

(а) «Бонниеръ» Figaro. 3 Октомврия 1892.

(б) «Revue de deux Mondes.» 15 Окт. 1892:

(в) Figaro. 3 Окт. 1892.

вужници системи и убѣждения? Да-ли е било желание индивидуално и любоугодливо за да се въскачи на високи правителствени достоинства, които напраздно гонялъ прѣзъ цѣлия си животъ? Тѣзи причини вѣроятно спомогнали въ образуване духа на Ренана, нѣ прѣди всичко друго начерталъ ся бѣ у него скептицизмътъ и индифферентизмътъ за всякъ въпросъ и за всякъ идеѣ и за всяко убѣждение, което не му причинява радост нѣкои или приятност. „La vie est bonne! Amuses-vous, et vive l'amour!“ Тѣзи думи Ренанъ често повтарялъ, а въ тѣхъ, говори Дела Фоссе, открива ся очевидно базисътъ на Философията му.

Като Панѣеистъ, мисли че Богъ е идеалътъ на разумни и оглавлѣниетона свѣрхчувственитѣ ни нужди и свѣрхмирни стремлѣния и наклонности (а). Като ѳеистъ учи, че въ религиозното на чловѣчеството почувствование отговаря реалността на Божието съществуване (б). Като материалистъ, отказва въ природата всякъ прѣдначертанъ планъ (в). Като неодобрява материализма възгласява, „най простиѣ чловѣкъ водимъ отъ обожаването сърцето си, е най просвѣтениѣ за реалността на съществата отъ всякъ материалистъ, който прѣтендира да истълкува всичко чрѣзъ случайността и ограничеността“ (г). Като спиритуалистъ и вѣренъ, писува че логиката би ся уничтожила, ако животътъ е суета и самообълщение (д). Като Пессимистъ всичко счита за символи и „соний прѣльстѣнѣиша“ (е). Напраздно нѣкои прѣдприехъ да опрѣдѣлѣтъ характера на убѣжденията и на дѣлата на Ернестъ Ренана, защото всички, които поддържахъ за това едно мѣние, намѣрихъ ся въ истината същевременно и въ лъжата. Ернестъ Навилъ мисли че, „Ренана управлява и неосѣтно го владѣе отричането Божие то всемогѣщество. Списание то за живота на Иисуса

(а) Ренанъ. „Отважни съчинения на религиозни историци“

(б) „La vie de jesus“. introduction.

(в) *Bevue de deux Mondes*“ 15 Януария 1860. .

(г) „La vie de jesus“ introduction.

(д) Некрологъ. Хенриетъ Ренанъ.

(е) Ренанъ. „свѣтѣ Павелъ“. Посвящение.

ще ви удиви чръзъ неисчерпасмитѣ му противорѣчия, до гдѣто, като поразриете малко съчинѣнието му, намѣритѣ че не сжществува Богъ“. За доказателство на това твърдѣние Навилъ припомнилъ значението на разни мѣста въ списанията на Ренана, срѣщу които всякъ единъ логично заключава, че той е билъ послѣдователъ на безбожния материализмъ (а). Нѣ чръзъ други мѣста въ сжщитѣ съчинѣния и чръзъ необорими доказателства, Маре като опровѣргава сжждението на Навила туря Ренана въ рѣда между привърженицитѣ на Егеловжтж пнѣеистическж системж. Наистиннж, Ренанъ като описува на кратко идежтж на Егеловжтж школж за Бога, възкликнува, „ето основното положение на нашето богословие“. (б). Други обаче забѣлѣжили, че Ренанъ рѣшително осждилъ мнѣнията на Егела за идеала като рекълъ че, „най сетнѣ идеалътъ е една утопия“ (в). Барре като писувалъ некролога на Ренана, говорилъ, че тойзи спомогнжлъ да ся укрѣпи и ся утвърди религиозното почувствование въ Францижж, понеже съединилъ и съгласилъ вѣржтж съ наукжтж, че билъ критикъ сжщеврѣменно и вѣренъ, нѣ въ сжщия день писувалъ Бонниеръ че, Ренанъ разслабилъ религиозното почувствование. Не прѣдприелъ да унищожи вѣржтж, защото не ся е още родилъ челоуѣкъ, който да може да ся устреми къмъ това, нѣ работилъ за расхлабяване свѣрхмирното чувствование, ако и да утвърдявалъ, че челоуѣчеството до толкова става съотвѣтствујщце на своето назначение, до колкото ся укрепява и ся изблагородява ререлигиозното почувствование“ (г). Фреппелъ считалъ Ренана заразенъ отъ противорелигиозно неистовство и безумие, а профессоръ Гравинский характеризиралъ го за „хулитель и нечестивъ изявляющъ идеитѣ си съ лицемѣрие и уважение за прѣлѣстяване невѣжитѣ и невиннитѣ и доставляющъ на тѣхъ отровжтж нео-

(а) Навилъ. „Изучване живота на Иисуса отъ Ренана“.

(б) „Разговори“ отъ Ренана.

(в) Ренанъ. „La vie de Jesus“. Стр. 192

(г) И двѣтѣ слова ся обнародвахж въ Фигаро 3 окт. 1892.

сѣтно“ (а). Нѣ какъ ся съгласява това характеризира-
ране съ думитѣ на Ренана, който казалъ, „голѣмо
нешастие ще бѣде на чловѣческия разумъ въ деня,
въ който би ся задавила религията?“ *Malheur à la rai-
son le jour où elle étouffera la religion*“ (б).

Невъзможността да ся привождатъ въ порядѣкъ
право и точно опрѣдѣлѣние за началата и идеитѣ на
Ернестъ Ренана и противността на разнитѣ му сжж-
дения проистекли, естествено, изъ съвършеннѣтъ въ
него недостатѣчностъ на всяко твърдо убѣждение, изъ
колебанията му къмъ всякъ странж и противорѣчи-
ята въ разискването всякъ въпросъ окончавано подиръ
длѣго анализиране безъ нѣкое заключение, и изъ
страстѣтъ на любоугодливостѣтъ, отъ които ся
водилъ и ся носилъ. „Имашъ право“. Ето що гово-
рилъ всякога къмъ разискващитѣ съ него, ако и
да е било мнѣнието му съвсѣмъ противно на мнѣни-
ето на оногова, който ся съ него разговарялъ (в).
Самъ като говорялъ за себе си писувалъ: „нерѣши-
телността на моя характеръ довежда до противопо-
ложни положения, отъ които не знажъ какъ да ся из-
бавжъ“ (г). Въ срѣдъ важни разисквания вкарвалъ
дѣтински остроумия, а когато бесѣдовалъ съ уваже-
ние за божественитѣ работи писувалъ нѣкожъ извѣр-
теннж и остроумнж фразж, която да ся характеризира
отъ неприятелитѣ за нечестивж, а отъ приятелитѣ за
необсждителнж. „Прѣзъ цѣли 64 години ся съмъ зани-
мавалъ съ наблюдаването величайшето зрѣлище, съ
Вселѣннѣтъ. Положението, въ което ся нахождамъ за
да глѣдамъ огненното искусство, е важно. — Спорѣдъ
начинитѣ на чувствованието съмъ жена по тритѣ чет-
въртини. — Щж отправжъ прошение къмъ Бога, съ
което щж извлекж отъ него веселостѣтъ. — Когато
оставямъ тойзи животъ щж пустнж къмъ причинѣтъ
на всяко добро благодарения за очарователнѣтъ рас-
ходжж, която ми ся даде да ѣж прѣкарамъ въ свѣта

(а) „Rassegna nazionale Italiana“. 16 окт. 1892.

(б) Ренанъ. „La vie de Jesus“. Стр. XXX.

(в) „Journal des Debats“, 6 окт. 1892.

(г) Ренанъ. „Малката Ноема“.

на реалносттатж — Даденното ми съществуване, без да го искамъ, бѣше за мене благодѣяние; ако ми ся принасяше пакъ, щяхъ да го приемж съ благодарѣние. — Когато бесѣдувамъ говорж на всеки единъ що прѣдполагамъ че му е угодно“ (а). Отличний Делафоссе е билъ искренъ приятель въ сжщото време и строгъ осждитель на Ренана като рекълъ че, „послѣдната речъ на проповѣдванното отъ Ренана философско освобождение е публичното обявлѣние на нозвѣряването“. *L'avenement de la bestialité*. — Нъ и сами тѣ привърженици и панегиристи негови не можахж да избършжтъ язвитѣ и пятната на духа му. Неговий ученикъ, а сега министъръ на просвѣщението, като произносялъ възхитителенъ панегирикъ на учителя си говорялъ, „Ренанъ желаше да е внимателенъ свидѣтель и наблюдатель, нъ не и сждия. Не припознаваше въ себе си правото да утвърди нѣщо, или да направи умозаключение“. А приятельтъ му Боасие е билъ по искренъ. „Противорѣчията и направенитѣ отъ него смущения ни расклацахж, нъ послѣ ни развеселявахж. Скептицизмътъ му бѣше всякога разнообразенъ съ единъ цвѣтъ отъ вѣрж. Человѣкъ осѣщаше, че въ него съществуважтъ два человѣка, древний и по новий“ (б). Другъ единъ привърженикъ на филологическитѣ дѣла на Ренана, като писуваше обзорѣнието на мѣсяцъ Октомврия 1892, подиръ тържественитѣ онѣзи речи за красноречието и стила на списанията, забѣлзва че, „умозаключаването не бѣше свойство на духа му, а лекостъга, съ която ся завзимаше да разискува религиознитѣ задачи, спомогна за уменшение на важносттатж имъ. И самъ Жакъ Руссо щеше да сматрл за хули религиознитѣ на Ренана подигравки и насмѣшкм. Отъ тука произлѣзе обрѣменяжщата го найтѣжка отговорность въ развиването религиознитѣ идеж въ Франциж“ (в).

(а) Ренана „Исповѣдания и възпоминания на можтж младостъ“.

(б) И двѣтъ речи въ „Journal des Debats“ 8 окт. 1892.

(в) „Revue de Deux monbe“ окт. отъ Пио (Frank Puaux).

Тойзи мжжъ, който не обсъждавалъ него правилъ умозаклучения върху разискваннитѣ отъ него въпроси, благочестивъ, спорѣдъ едни, а хулителъ, спорѣдъ други, който нѣмалъ твърди убѣждения върху никой прѣдмѣтъ, всякога же куваренъ съ хитри планове и лесноизмѣнливъ, започналъ бѣше да съчинявановж биографиѣ на Исуса, притворенж вѣтрѣ въ законитѣ и въ границитѣ на развиването на историческитѣ приключения. За тжжъ цѣль работяла прѣди единъ вѣкъ една цѣлокупность отъ учени мжже, които подлагали Писанията на критическо обличение и съставлявали критическжтж въ Германиѣ школж. Главното заключение на дѣлата и на изслѣдванята на тжжъ школж ся окончило въ вѣстържествуването на Християнскжтж истинж, и прѣдприготвенното вещество прѣзъ направеннитѣ длъги изслѣдванята и испитванята било готово и изобилно и разнообразно, а скептически и неразждливий на Ренана духъ, като оставялъ умозаклученията и прѣдлагалъ за доказани разискваннитѣ и оспоряванни въпроси, съчинилъ поемж въ прозж съ надсловъ „животътъ на Исуса“.

III.

Църквата на протестантитѣ, като отхвърлила отъ себе игото на гиерокрациѣтж, не ся ограничила въ уничтожението на всяко постановлѣние и на всякж въведенж за клира привилегиѣ въ противоположность къмъ християнския духъ, нѣ, като посветила началото на пълнжтж индивидуалнж свободж въ тълкуването Писанията, расклати основитѣ на всяко прѣдание, което проистича отъ развиването на евангелския духъ и има мощьтж на апостолскитѣ и на първитѣ вселенски събори. Отъ тука проистекли въ Германиѣ религиозни тѣ распри и ерези и противоборствуѣщи школи. Който изучава съчинѣнията на германскитѣ богословци изумлява ся, наистинж, като глѣда, при тяжестьтж и постоянството на пѣ-вечето и при съживляѣщия ся отъ тѣхъ християнски животъ и благочестието, справедливитѣ и странни теории на други и необузданностьтж на фаптазиалното изслѣждане въ разискванието въпроситѣ за источницитѣ на Християнството. Както

у философскитѣ системи на древиж Гърциѣж, отъ гдѣто бѣ проистекла всяка прѣмждрость чловѣческа, цроновѣдвали ся кривитѣ мнѣния на софиститѣ, тѣй и въ Германиѣж теоретическото богословие като ся развило параллелно съ научнитѣ напрѣдѣтци и съ настаналото развиване на общественитѣ сили и на християнскѣж цивилизациѣж, изникнѣжли съврѣменно и наричаннитѣ школи на свободомислящитѣ и на критичитѣ. Понеже размѣшателността на Ренана за „живота на Исуса“ е черпана изъ разискванията въ критическѣж школѣ на Писанията, ще покажемъ тука общитѣ чърти на дѣлата на началника ѹ Де Бетте, нареченъ Наѳанаилъ на критичитѣ, и на по буйния привърженникъ Страусъ.

Де Бетте мислялъ, че чловѣкъ, освѣнтъ разумнитѣ си сили, чрѣзъ които наблюдава и разлага работитѣ и опрѣдѣлява феноменитѣ и управляющитѣ тварѣж закони, е надаренъ отъ Създателя и чрѣзъ силѣж, която му открива самостремително първитѣ начала и идеи на нравствения и религиозенъ животъ, независимо отъ всяко прѣсмѣтване и отъ всяко диалектическо доказателство. Отъ всаденното религиозно почувствование ся възбужда религиозната идея, която съединява безконечносттаж съ ограниченносттаж, а отъ развиването на религиознѣж идеиж въ историѣж на чловѣчеството образувѣтся положителнитѣ религиозности обнаружавани чрѣзъ символически прѣдставлѣния, или отождествявани съ исторически събития и язически басни и прѣдания. Като испитувалъ историческитѣ събития на Писанията, повдигнѣлъ съмнѣния върху нѣкои отъ тѣхъ, а други пакъ счелъ за сжщественно измѣнѣнни и съставляющи исторически разглашения, нъ възбуденнитѣ съмнѣния за истинѣж и точносттаж на събитията никакъ не трѣбало да повлияѣтъ върху религиознитѣ ни убѣждения. Християнството, слѣдувалъ да говори Де Бетте, е истина до колкото тя ни учи нравствени начала и свѣрхмірни истини подъ влиянието на символи и таинства и видими изображения, които окрѣпѣвѣтъ и освѣтлявѣтъ всаденното въ насъ религиозно чувство-

вание. Нужно е да различаваме въ всякъ символъ и въ всяко разгласяние, или въ всякъ догматъ или въ всяко външно изображение съдържаннѣтъ истинѣ отъ начина на прѣдставлѣнието ѝ. Чрѣзъ Християнството религиозното почувствование е получило пълното си и послѣдно изявлѣние, като замѣстило религиитѣ на природнѣтъ съ религиитѣ на духа и на свободното съзнание. Идеитѣ за божеството, за безсмъртието, за прѣдопрѣдѣлението на челоуѣка ся сж посветили отъ Християнството по единъ начинъ, който удовлетворява разума и сърдцето и възвишава духовното чувствование къмъ пълнѣтъ нравственостъ и религиозното съвършенство. Подъ тойзи възгледъ Християнството е божественно откровение, както първи откровения сж възгледетѣ и изявлѣнията на религиозното почувствование общи на всичкитѣ челоуѣци, сжщеврѣменно е же и съвършенна истина проистекающа изъ источника на всякъ истинѣ независимо отъ блѣсъка на историческѣтъ одеждѣ, съ коюто е тя облѣчена. Критическата наука възбужда двоумѣния и съмнѣния за точностѣтъ на нѣкои исторически събития споминѣти въ Писанията, нѣ ученията въ тѣхъ за Божеството и съединѣнието чрѣзъ тѣхъ на религиозния животъ съ нравствения никакъ не ся измѣнявѣтъ отъ повдигнѣтитѣ разисквания и сжждения, относително споменѣтитѣ въ тѣхъ чудеса и събития, защото образитѣ, подъ коюто е повлияла Християнската истина за нравствено и религиозно спасение на челоуѣчеството, сж нѣщо второстепенно и не сжщественно“ (а) Нѣ колкото Де Бетте е отивалъ напредъ къмъ критическото изучаване и разлагане Писанията, толкова ся сж истрѣбавали възбуденнитѣ въ него съмнѣния носително точностѣтъ на историческитѣ събития въ ирвото основание на Християнството. И въ „Тълкователния Нарѣчникъ“ писувалъ, че критиката не може да пристѣпи по натагъкъ отъ проститѣ съмнѣния, а пъкъ въ заключението на разяснѣнията си върху Евангелието на Исаия забѣлѣзва слѣдущето „подпори

(а) „Уроки аз Откровението“. Прѣв. Италиански, Въ Лайпцигъ 1823. стр. 1 — 139.

на евангелскѣтѣ исторіѣ ся, нахождѣтъ въ посланията на Павла и въ пѣтешествията му, въ църковнитѣ прѣдания и въ самитѣ свидѣтелства на язическитѣ писатели: на Тацита, на Иосифа и на други. Истина е, че въ тѣзи памятници не нахождаме подробности, нѣ свидѣтелствуваннитѣ въ тѣхъ събития полагаѣтъ граници въ критическѣтѣ наукѣ. На конецъ като ся приближавалѣ до православieto на християнството въ послѣдното си списание „за сѣществото на Християнскѣтѣ вѣрѣ“, не ѣжъ вече считалѣ за идеѣжъ наложенѣжъ чрѣзъ символи, а „за духовнѣжъ силѣжъ, отражение на Иисусовитѣ дѣла на земѣтѣ.“ (а).

Нечестивото же съчинѣние на Страуса за живота на Иисуса на мнозина е познато, понеже е прѣведено на французски, нѣ е вѣрно, че малцина сѣ прочели и изучили това, що ся е обнародвало противъ него и направенното опровержение отъ самитѣ негови съмисленници. Като послѣдователъ на Егеловото училище и приспособляѣщъ принципитѣ на пантеизма въ Християнството, прѣдприелѣ да докаже, че въ религиозното и нравственното на Евангелието учение лѣжи пълната и съвършенна истина, нѣ събитията въ него за лицето на Иисуса сѣ баснословія и исторически мѣлви. „Христосъ, говоряѣтъ Страусъ, не е лично сѣществование, нѣ идея, т. е. идеята на чедовѣчството произведена чрѣзъ съединѣнието на тѣлото и на духа въ развиването на Всѣлѣннѣтѣ. Чедовѣчскіи родъ е Богъ, който прияѣлъ образа на чедовѣка и ся изявлява въ сѣвъѣстѣтѣ на тогози, ражда се и умира и възстава и възлиза не небото. Прѣдставляваннѣтѣ отъ Евангелието идеѣжъ подѣ символа на Христа трѣбва да убожаваме, защото всико нѣщо прѣвѣсходно и високо е божественно, а Христосъ на Евангелието е, по исклучение, Божие въчедовѣчение характеризирано справедливо отъ Евангелиститѣ като отблѣсъкъ на небеснаго Отца. Наистиннѣж, прѣвѣсходенъ е символѣтѣ, който покрива идеалнаго Иисуса. Нѣ Иудейскія Назореянинѣ азъ не познавамъ“.

(а) Лихтембергеръ, «Религиозни идеѣ въ Германия», Томъ 2-ий Стр 62.

Подъ тяжестѣж на хладното и историческо опровержение на критицитѣ и съмисленицитѣ му, подъ възбуждането на привърженицитѣ въ панѳеистическото училище, въ което влѣзналъ и съ пълното безсилие въ което ся положилъ прѣдъ събитията, Страусъ въ второто издание на списанието си опровергилъ самъ себе си. Животътъ на Исуса не е билъ вече баспословно забавлѣние и символическо изображение на религиозни и философически идеи, нѣ съвършеннѣйшето и върховното историческо явлѣние и олицетворѣние на религиозно то почувствование.“ Пожъртвувахъ, говорилъ, християнскитѣ догмати, съкръшихъ каменетѣ на скандала, нѣ никогажъ не отдалечихъ отъ сърдцето си Исуса. Никой нѣма да има правото и никой нѣма нѣкогажъ да земе смѣлостѣж да ся тури близо до Исуса въ сферѣжтѣ на религиознѣжтѣ идеѣж. Всяко по нататъшно въ бждѣще религиозно развивание ще ся ограничи само въ формѣжтѣ. Нето въ нашитѣ дни, нето въ бждѣщето религиозний напрѣдѣкъ може, нека да е и отдалече. да заведе чловѣчеството отвѣдъ исполинския напрѣдѣкъ, въ който ся е завелъ отъ Исуса.“ Нѣ прѣзъ год. 1839 водимъ отъ страстѣж на гнѣва и на ненавистѣж, върналъ ся въ първия пѣтъ и достигналъ до неистовно и побѣснѣло безбожество, като станалъ въ господарството проповедникъ на началата на пълното свободомисляне и на заробяването народитѣ. Прощение подписано отъ четиредесять хиляди граждани ся подало на властитѣ въ Цурихъ за низвергване Страуса отъ профессорскѣжтѣ му каедрѣж. Понеже прощението ся отхвърлило, гражданетѣ възстали противъ властѣж, кръвта текла по пѣтищата на града и правителството ся принудило да отдалечи Страуса отъ учителското му положение (а). Това испытание, говори приятелътъ му Лихтенбергъ, е било по горе отъ силитѣ на Страуса, който заслепяванъ отъ кинящитѣ въ душѣжтѣ му страсти публикувалъ ново списание за Исуса, въ което явявалъ:“ наострихъ

(а) Видѣжъ Шае “Християнството въ историѣжтѣ”, томъ 3-ий Гл. за Страуса.

добрѣтъ си саблѣж, коѣто бѣхъ азъ самъ исхабилъ“. Лихтенбергъ като оплаквалъ положението, въ което дошълъ приятельтъ му, „исповѣдувамъ, говорялъ, че прѣзъ прочитането на послѣдното това съчинѣние свѣтна прѣдъ очитѣ на разума видела и свѣтозарна Евангелската истина, защото видяхъ до коѣж точкѣ може да достигне ходящия въ тъмнинѣтъ на нечестието. Страусъ кани да ся основе цесарската власть, коѣто да налага послушанието чрѣзъ каквото и да е насилственно срѣдство, и тѣй станалъ съвършено свободомислящъ въ политикѣтъ и въ философиѣтъ, а цесарството дало му рѣкѣтъ си на учението му. И тѣй явно и очевидно е, че който не си полага надѣждитѣ въ вѣрѣтъ и свободѣтъ на индивидуума оспорява, не може да ѣж уважи въ обществото. За да въведѣтъ наричания на прѣдѣкъ започвѣтъ да ни пригрѣщѣтъ съ огънь и съ желѣзо“ (а).

Историописци, богословци и философствуѣщи въ Германиѣж обнародвали важни списания за опровергване чудовищноститѣ на Страуса. Азъ тука щѣ споменѣ двѣ отъ тѣзи съчинѣния обнародвани отъ привърженници на сѣщѣтъ Егеловѣ школѣ, на коѣто принадлежаше и той.

Бера показалъ мономаниѣтъ отъ коѣто билъ възбужданъ Страусъ противъ всякѣ религиознѣ идеѣ и противъ всяко убѣждение, нѣкато обѣрижлъ особно мишлѣнията си върху живота на Исуса, “Страусъ, говори, счита живота на Исуса като загадка. Загадка? Нѣ историята на челоѣчеството не е ли загадка? И загадката не ся ли нахожда въ всякѣ кѣтъ на Вселѣннѣтъ? Слѣдователно трѣба ли отъ това да заключимъ, че не сѣществва никоя истина? Спорѣдъ Страуса, Исусъ е загадка за наукѣтъ. Нѣ за коѣж наукѣ? Мислите ли, че като отхвърляте Христа, и всякѣ религиознѣ идеѣ като уничтожавате и въздигате за начало Ничтожеството, ще освѣтлите ли загакѣтъ на Вселѣннѣтъ? И за насъ списанията на Страуса сѣ загадка, обаче виждаме въ

(а) Лихтенбергъ. “Религиоз. идеи въ Германиѣж,“. Томъ 3-ий, 70-72.

тѣхъ единъ ясенъ знакъ. Хаоса въ пълното отричане“ (а).

Паноеистътъ Кине исповѣдува че, “щомъ нѣкой прочете първѣтъ страницѣ на Иисусовѣтъ биографиѣ написанѣ отъ съмисленникътъ му Страуса, убѣждава ся тойзи часъ, че мислитѣ му не ся черпѣтъ изъ събитията, нѣ че списателѣтъ, като прѣскачалъ всяко вѣтнѣто преткновение, рѣшилъ ся аргюи да реформира събитията съгласно съжеланието и идеѣтъ си. Кѣмъ тѣзи цѣль пристѣпилъ чрѣзъ необмисленѣ логикѣ, или по добрѣ да речемъ, чрѣзъ фанатизмъ, който му напомнялъ духа на опустошеинето и унищожението на Дупуи и на Волнеи. Въ срѣдъ пълното отричане всичко и ти самъ, който четешъ това, дохождашъ да попитаешъ себе си, да-ли съществуването ти е дѣйствително, или да не е символъ на нѣкои мѣологическѣ историѣ“ (б).

IV.

Изъ такъвъ тинястъ источникъ исчерпилъ Ернестъ Ренанъ материала на окаяното си Христологическо фарширование, а по жалното е че, като исповѣдва заблуждението, въ което падналъ Страусъ когато реформировалъ теориѣтъ си за съчинѣнието на Евангелиитѣ провожда ни кѣмъ писанията му за да ся освѣтимъ (в). Да. Кѣмъ Страуса и кѣмъ други съвѣмъ непознати списатели ни провожда Ренанъ, за да узнаемъ отъ тѣхъ послѣднитѣ заключения, до които дошли прѣдприемшитѣ въ Германиѣ критическото изслѣждане Писанията, нѣ неожиданно двѣ имена замѣлчава, имената на двамата върховни началници на критическѣтъ школѣ на Де Бетге и на Бауера. Отъ кѣдѣ-ли произлѣзло такво изоставяние, и което е тѣлковането на такъво замѣлчаване? За Де Бетге знаете вѣчь, читатели, отъ казанното по напрѣдъ, че той дошѣлъ до убѣжденията на православното Християнство чрѣзъ критикѣтъ на Писанията, а за Бауера научете ся, че

(а) Бера. “За Страуса.. Стр. 274, 313, 353.

(б) Кине. „Германия и италия“. Томъ 2-й стр. 366, и Саше Томъ 3-й стр. 356.

(в) Ренанъ. „La vie de jesus“. Introduction. Стр. XXXVIII.

и той като исповѣдалъ, че Иисусъ е великото тайнство на историѣтъ на челоѣчеството, характеризиралъ хипотезитѣ и миѣнїята на Страуса, «за пузири и клюмбарци отъ сапуновѣ пенѣ, които изчезвѣтъ още при първото подухване на критическѣтъ наукѣ» (а) Ренанъ като билъ филологъ и глоссомаѣтъ и писувалъ, като любителъ на изяществото, всякакѣ политически и философически и драматически съчинѣния, съ голѣмѣ приятностъ и гладкостъ нарѣдилъ Христологическото си съчинѣние въ много мѣста съгласно съ по новѣтъ теорїѣ на Страуса. Нѣ знаелъ-ли е станалитѣ рѣшения и опровержения отъ историчитѣ въ Германиѣ и отъ критицитѣ и отъ тълкователитѣ?

Отлични критикъ Фрайдингеръ писувалъ, «повърхностѣта, съ коѣто Страусъ тълкува Писанията, е единъ отъ по главнитѣ признаци на съчинѣнията му. Списанието му «Животъ на Иисуса» не е дѣло на историкъ, нѣ обработване на превъсходящи теореми, защото историческѣтъ истинѣ е пожъртовалъ въ философическитѣ синевѣроятни миѣнїя. (Фрайдингеръ. Видѣ въ французскѣтъ енциклопедїѣ на богословскитѣ науки въ речѣтъ «Straus»). Ренанъ знаелъ-ли е тѣзи обсѣждения и важнитѣ дѣла, които ся сѣ обнародвали за опровергване на миѣческитѣ измишлѣния на Страуса? Да, той е знаелъ тѣзи, защото нечестieto и лукавото искривяване на текстоветѣ на Писанието въ съчинѣнието на Страуса ся засвидѣтелствувѣтъ отъ всяко критическо и историческо на Германиѣ списание. Нѣ гонимата отъ Ренана цѣль и подбужденията, отъ които ся принуждавалъ да изработи биографиѣтъ на Иисуса не му допушчали безпристрастно да измѣри работитѣ, нето вѣрно да ги опише.

Ренанъ и Страусъ сѣ ся водили и носили отъ едни простѣтъ страсть, отъ ненавистѣтъ къмъ клира и църквѣтъ, на коѣто всякий принадлежалъ. И двамата, като ходили да ся учѣтъ въ семинарии и пѣтъ къмъ священническото достойнство като оставили,

(а) Бауеръ. «Critique de l'histoire Evangelique.» 156. — Видѣ и Еттингеръ «Apolog. du Christianisme.» Прѣв. Френски Томъ 22-й Стр. 261.

прѣзирали ся, може би и да сж ся ненавиждали и прислѣдували отъ клира и отъ политическитѣ клерикални лица, които съставлявали силнѣ партинѣ въ западнитѣ господарства. Както доказали работитѣ, и двамата оставили попрището на богословиего, за да търсѣтъ високи достойнства въ господарството, нѣ на ожиданията и дѣйствиата имъ ся противили клирицитѣ и тѣхнитѣ споборници, свѣтски политици. Искате-ли да низложимъ клира? говорялъ Страусъ къмъ съмисленницитѣ си върху политичнитѣ въпроси, искате-ли да низложимъ клира и да изгонимъ священницитѣ отъ храмоветѣ? трѣба първо да заличимъ всяко убѣждение въ чудесата и всякѣ прѣмирнѣ идеѣ отъ живота на Исуса (а). И това е гонилъ Страусъ прѣзъ всичкия си животъ и съ това звание ся съобразилъ твърдо и неотклонно Ернестъ Ренанъ.

V.

Въ всичкитѣ религиозни съчинѣния на Ренана ся отпечатва скептически, противоречущий, непостоянный и угодливий му духъ, нѣ и сжщевременно въ всичко ся вижда опрѣдѣленната а ргіогі цѣль, къмъ коѣто върви и къмъ коѣто ся отправѣтъ всичкитѣ обмишлѣния и гладкостъта на перото му. Удивлява ся на високѣтъ Евангелскѣ нравственностъ и приема много отъ метафизическитѣ въ неѣ идеи и истинностѣтъ на по важнитѣ прѣзъ първото учрѣждение на Християнството събития, които водѣтъ къмъ заключението на прѣмирно начало и происхождение, точно обаче върху тѣзи точкѣ ви оставя, отъ прѣдложеннитѣ ся отдалечава и чрѣзъ едноискусствено извъртяване или неопрѣдѣлително и несвързано прѣдложение уничтожава логичнитѣ послѣдствія, при които ви сж довели думитѣ, обмишлѣнията и твърдѣнията му. „Внимавай, говорялъ му съмисленникътъ и приятельтъ му Havet, внимавай, защото священницитѣ можахъ да призовѣтъ единъ день твоето свидѣтелство отъ амвона и щяхъ да ся ослонѣтъ върху мощѣтъ на думитѣ ти, съвършено

(а) Лихтенбергъ. «Религиозни идеи въ Германиѣ.» Томъ III
Стр. 36.

противъ желанията ти, ако погрѣшкитѣ ти не ся поправлявахъ отъ насъ сътрудницитѣ ти“ (а). Havel зналъ добръ желанията му отъ прѣдупрѣжденията. Като работялъ противъ католическия клиръ, на който билъ членъ и отъ когото ся отдѣлилъ, лесно ся повлекалъ отъ материалиститѣ, съ които работялъ даже до изгонване християнския догматъ. Нъ колебанието въ всичко и непостоянството въ сжжденията и убѣжденията му, ясността на историческитѣ събития и неполуката въ дѣлата на критическото Германско училище, водяли го къмъ прѣдверието на прѣмирносттаж и непостижимостъж, минутно же горделиво въспарѣние подкрадвало отъ разума му тайнственни мисли и много пжте думи за вѣрж и за благочестие.

Нека оставимъ на странж, за малко, Писанията и да попитаме Ернестъ Ренана за Исуса Назореянина, както нѣкогажъ иудеитѣ питали: Кой е тойзи человекъ?

Иисусъ лишенъ отъ всякъ научнж и чловѣческъ мждрость, простъ селянинъ и домостроитель принадлежашъ на работническо семейство никакъ не ся е различаналъ отъ другитѣ жители на малкия градецъ, гдѣто ся родилъ, и не е ималъ никое познание за свѣтовнитѣ работи, за Римскжтж цивилизацияж и за Еллинскжтж наукж (б). Всичкото же списание на Ренана като исчетемъ ще ся увѣримъ, че Иисусъ ся е билъ запазилъ прѣзъ всичкия си животъ какъвто си е билъ и по напрѣдъ, и нето научна способностъ ся бѣ развила въ него, нето общественното му положение ся бѣ измѣпило, нето икономически бѣ спечелилъ нѣкожж покривж, кждѣто да си подсланя главжтж. И тойзи е първий рѣдъ на изслѣдваннитѣ точно и исторически отъ Ренана събития. Ето и вторий:

Иисусъ довършилъ най важното дѣло на свѣта, и безъ него историята е непонятна (в).

Иисусъ е билъ великъ и въ слова и въ дѣла.

(а) Havel. „Иисусъ въ историжтж“. Изд. В., Стр. 11.

(б) Ренанъ «La vie de Jesus» Стр. 41-42.

(в) Ренанъ тамже. Introduction. Стр. CV. и стр. 1 и 2.

Никой не ся бѣ явилъ на земѣтъ подобенъ нему. Въ лицето на Исуса ся бѣ осръдоточило всичко що е добро и високо въ природѣтъ (а).

Никой челоѣчески разумъ не ся бѣ възвисилъ въ висотѣтъ и съвършенството на учението въ Горѣтъ (б).

Съвършеннѣйшата божия съвѣсть на земѣтъ е била оная на Исуса Назореянина (в).

Отстоянието на събитията въ тѣзи два рѣда е такво, а величината на противоположението имъ толкова е широко и неизмѣримо, щото не възможно е на размишляющия ся логично, разсждающия же вътрѣ въ обикновеннитѣ граници на историческитѣ закони, да ги счете като обемлящи едно и сѣщето лице и отъ него произходящи-

По кой начинъ неученний станалъ всемждъръ и надминалъ всичкитѣ моралисти, Сократа и Аристотеля Сенека и Цицерона, Картезия, Лайбница и Канта?

По кой начинъ малозначущий домостроителъ и неизвѣстний въ Иудея селянинъ станалъ исполинъ силенъ и великанъ всемогущъ, всенадзирающъ и надминалъ всичкитѣ на земѣтъ Александровци и Карловци и като станалъ центърътъ на челоѣчеството поставилъ историѣтъ му неразяснимъ и непонятнъ безъ неговѣтъ личность?

Ученицитѣ на Исуса разрѣшили тѣзи въпроси и запечатали свидѣтелството имъ чрѣзъ своѣтъ кръвъ. Прѣдначинавшитѣ цивилизациятъ народи приели свидѣтелството на ученицитѣ и ся убѣдили чрѣзъ опита на осъмнадесятъ вѣка за истинѣтъ му. Всичкитѣ по благородни и по горни умове на челоѣчеството принесли своето послужение и поклонѣние на Исуса като на сѣщество прѣмърно заедно и мърно, Подъ покрова и влиянието на догмата за въчелоѣчението на Словото извършихъ ся чудесата на нравственостѣтъ и на общественото челоѣческо възраждане. Нъ вий,

(а) Тамже. Стр. 97 и 474.

(б) Тамже. Стр. 463.

(в) Тамже. Стр. 79.

отрицающитѣ, или, по какъвъ образъ и да е, оспоряющитѣ посѣщението и явяването на божеството въ историѣтъ на чловѣчеството, изслѣдвающитѣ же и исповѣдающитѣ събития, никакъ не съгласни съ обикновеннитѣ исторически закони, какво рѣшение давате на повдигнатия въпросъ за лицето на Исуса?

Неученний и неизвѣстний Исусъ да не е билъ станалъ прѣмждъръ въ окръжаващото го мѣсто, въ което живялъ, или ученицитѣ да не му прѣдали мждростътъ, кождо исчерпили отъ Иудейското богословие? Нъ Ренанъ ни учи, че духътъ на Исуса билъ съвѣмъ оригиналенъ и отдѣленъ отъ Иудейския духъ, никакъ же погруженъ въ Римскѣтъ и Еллискѣ мждрость (а).

Исусъ е билъ единъ извънрѣденъ феноменъ въ чловѣчеството, не може обаче да ся счете за единственъ и прѣходящъ сферѣтъ на свѣтскитѣ и исторически закони. Нъ Ренанъ чрѣзъ историческитѣ си познания, като сравнилъ Исуса съ бившитѣ прѣди Него и подиръ Него велики умове испиталъ точно, че е билъ Той най великий и най съвършенний отъ всичкитѣ, и чрѣзъ плодовитѣтъ си фантазии, като отишьлъ до границитѣ на всяко съвършенство, ся пропзнесълъ, че нето въ бждще врѣмя може нѣкой да достигне висотѣтъ на учението въ Горѣтъ, или да надмине пълното съвършенство на Исуса. „Qels que puissent être les phénomènes inattendus de l'avenir, jesus ne sera pas surpassé“ (б).

Нъ ако дърводелецътъ и домостроителътъ на Иудежнадминалъ всички, които сж били прѣди него, и подиръ него, а плодотворната фантазия на Ренана не може да изобрѣте сжщество по свято отъ Онова, или по силно, или по съвършенно, което да може въ бждще да ся яви на земѣтъ, какъ можете да притворитѣ личностѣтъ на Исуса вътрѣ въ обикновеннитѣ закони на Историѣтъ? Вий, вий сжщитѣ, вий Страусъ и Ренанъ и вашитѣ послѣдователи, които ся изражавате, че нето въ бждще е възможно да ся яви на

(а) Тамже. Стр. 41, 42, 473.

(б) Тамже. стр. 463, 475

земѣтѣ личность подобна, или по горна отъ Исуса, вий, като замижавате и ся ослѣпавате отъ свѣтлостѣтѣ на божпето явлѣние въ историѣтѣ на челоѣчеството, оборвате изъ основи нещастния си и окаяненъ трудъ на живота.

Вий говорите: Исусъ чрѣзъ едно само просто изречение положилъ основитѣ на истинскѣтѣ цивилизацияѣ и на свободѣтѣ, като рекълъ: „еже Кесарево Кесареви, и еже Богово Богови“ (а). Прѣдъ разговора на Исуса съ Самарянкѣтѣ, възглашавате: „въ оный день бѣше истинний Божий синъ“ (б). Вий исповѣдвате, че вѣрата на първитѣ Христиане не приема никакво тълкование безъ прѣдполагане лице отъ колосално величие, (proportions colossales) (в). Вий говорите, „едно слово на Исуса свѣтна въ срѣдъ тъмвинѣтѣ и върху него ся основа вѣчната религия и приличното богослужение достойно на по горнитѣ духове“ (г). Вий казвате, че „дишането на Божеството дѣйствува свободно върху живи челоѣци въ свободно поле и не ограничено вѣтрѣ въ нещастно общество каквито сѣ днешнитѣ“ (д), а Исусъ е живѣялъ въ най злостастенъ и окаяненъ народъ и въ жалки обстоятелства. Вий Исуса възвишавате по нагорѣ отъ мъдростѣтѣ на Павла и отъ Богословието на Иоанна, а Евангелиститѣ характерезирате за неспособни биографи, „защото уменшили Божественнѣтѣ красотѣ на Исуса“ (е).

Като сближаваме тѣзи твърдения съ испитаниѣтѣ отъ насъ простотѣ на Исуса, съ общественнѣтѣ му незначителность и съ лишението отъ всякъ челоѣческъ мъдрость и наукѣ, къмъ кои-ли мисли ся водимъ и до какви заключения достигаме?

И съвършенството и прѣмъдростѣта на Исуса, спорядъ привърженницитѣ на критическѣтѣ школѣ, не ся сѣ ограничавали въ самѣтѣ сферѣ на нрав-

(а) Тамже. Стр. 361.

(б) Тамже стр. 253.

(в) Тамже. Стр. 464.

(г) Тамже. Стр. 344.

(д) Тамже, Стр. 465.

(е), Тамже. стр. 467

ственността̀тж, нъ ся сж распростирали и върху метафизическитѣ и прѣмѣрни сжщества. Религията, спорядъ Ренана, не е нѣкое внесено фантазиално сътворѣние, нъ проистича отъ всадено чувствование. Щомъ человекътъ ся отдѣлилъ отъ скотското положение, видялъ нѣщо по горно отъ реалността̀тж и отвждъ смъртътж (а). Иисусъ е билъ основательтъ на истинскѣтж религиѣж, и подиръ него нищо друго не остава, освѣнъ да ѣж оплодотворимъ и развиемъ (б). Нъ това като положимъ, строгата и неумолима логика не ни-ли заставлява да изискваме сжществото и субстанциѣтж на християнството отъ самия чистъ источникъ, отъ самѣтж опрѣдѣлителѣж религиѣж, далечъ отъ кождо всяко изискване ни отдалечава отъ истинѣтж? Вий казвате; „Иисусъ е сътворилъ небото и чиститѣ души, святостътж на истинския животъ въ Бога и пълнѣтж свободж изискванж напраздно въ чело̀вѣческото общество (в). Вий мислитѣ че, „Иисусъ е основалъ съвършеннѣйшѣтж религиѣж и всичко, що става далечъ отъ него, е безплодно“ (г). Нъ нека ся притечемъ тогава къмъ този источникъ на истинѣтж и къмъ създателя на живота въ Бога, за да ся освѣтлимъ за вѣчнитѣ онѣзи въпроси, върху които никое експериментално наблюдение и никое научно изискване не може да ни освѣтли. Вий рекохте; «свѣстьта на Божеството ся явила съ всичкото си величие въ личностьтж на Иисуса» (д). Нъ тогава логика строга и неумолима ни внушава да почерпимъ отъ тойзи божественъ источникъ водитѣ на нашитѣ убѣждения за сжщественността̀тж на Християнството и за таинственното начало и сътворѣние на сжществата, за да ги присъединимъ съ опрѣдѣлителнитѣ отъ наукѣтж изводи и прѣдставимъ прѣдъ своѣтж свѣсть еднж гармоническж цѣлостъ отъ познания и истини, които, да удовлетворявжтъ възисканията на нашитѣ познавателни сили и да наставлявжтъ чело̀вѣчеството въ

(а) Тамже. Стр. 2.

(б) Тамже. Стр. 461.

(в) Тамже. Ттр. 461.

(г) Тамже.

(д) Тамже: Стр. 79.

нравствено усъвършенствование и въ миренъ напрѣдъкъ и въ мирно съжитие на народитѣ.

Наистиннѣ, говорѣтъ Страусъ и Ренанъ и тѣхнитѣ привърженици и съмисленници, приемаме и исповѣдуваме пълното съвършенство на Иисусовото лице и неоспоримѣтъ истиннѣ на думитѣ му и нравственѣтъ святостъ на учението и на живота му. Нѣ Иисусъ не положилъ никой догматъ, не потвърдилъ никое религиозно исповѣдане, не проповѣдалъ нищо за сътворѣнието на чловѣка, а догматитѣ на християнскѣтъ вѣрж, каквито ся сж начъртали отъ църквѣтъ, не происхождѣтъ отъ источницитѣ на учението и на думитѣ му.

Това заблуждение ще разложимъ съ всичкото си внимание* и ще го опровергнемъ въ слѣдущитѣ глави. Нека ни допустѣтъ прѣди пова читателитѣ да прѣдложимъ на разсжжденията имъ впечатлѣнията, които възбуди въ насъ прочитането на единъ панегирически членъ за Ернестъ Ренана помѣстенъ въ периодическото списание на Аѳинѣ (а).

VI.

Приманчивий и тънкоприхватливий Французски духъ важно влияние упражнява въ умозрителния и общественъ животъ въ Гърциѣ, и когато изслужва благородни стремлѣния и идеи, и когато ся завлича отъ пиянството къмъ нововедение заблуждава ся въ фантазиални теореме и чудовищни учения.

И не ся-ли завличалъ отъ такви заблуждения Гърцкый на Ренана удивитель, който ни прѣпоржчава позитивнѣтъ философиѣ, като да ни води тя къмъ опрѣдѣлѣнни и положителни заключения и въ сжщото время ся удпвлява на Ренановия духъ, че ся билъ водилъ отъ научния опитъ, а послѣ го характеризира за съучаствуѣщъ и въ женѣтъ, сжщо и въ змиѣтъ и въ вълнѣтъ; за гибкъ, лизгавъ, течливъ, многоцвѣтенъ, невѣренъ, обълстителенъ, чародей и прѣемствено измѣнчивъ?

И не ся ли заблуждава Гърцкый на Ренана уди--

(а) Въ вѣстникъ «*Σφημερίς*» нѣколко дни подиръ смъртътъ на Ренана.

витель като писува, че ощущаването свѣта, което съставлява субстанциѣтъ на Ренановѣтъ философиѣ било му е вдѣхнѣто отъ само-себе? Нѣ тогава що е станала философията на опита и на позитивизма? И коя е философията на Ренана, и кое е станалото нему откровение? Положителната и експерименталната философия, казува Гърцкии въсхвалителъ на Ренана, нѣ Боуе туря тогози между привърженниците на идеалогата и панѣеиста Егела (а), единъ же познатъ писателъ на експерименталнѣтъ наукѣ опрѣдѣлилъ Ренановѣтъ философиѣ както слѣдува.

„На праздно ще изисквате сѣждения отъ Ренана, защото искусствена му тънкость не му допушаше да пристѣпи къмъ умозаклучения. Нето знаеше, нето изискваше истинѣтъ, защото небѣше нѣкой ученъ мѣжъ нѣ простъ любителъ на искусствата и философъ въ салонитѣ. За истинността на думитѣ си той самъ възбуждаше съмнѣния (б). И приятели и сътрудници и панегиристи на Ренана изобличихъ неопрѣдѣлителнитѣ му, вълнуѣщитѣ ся и непостоянни убѣждения и научни изучвания и тщателни трудове. „Смъртъта усвършенствува по свършенний между чловѣцитѣ, ако тя го прѣдставлява безъ нѣкой недостагкъ прѣдъчитѣ на онѣзи, които го сѣ възлюбилѣ прѣзъ живота“ (в). Нѣ това като ся положи, научнитѣ и логични недостагѣци и погрѣшки на Ренана били би отъ голѣмѣ важность, защото смъртъта му не ги покри отъчитѣ на прѣятелитѣ и сътруднитѣ му. *Revue de deux mondes*, на което списание Ренанъ е билъ единъ отъ редакторитѣ, като възвишава филологическото му достоинство опрѣдѣлява научното му дѣло както слѣдва: „Списанията на Ренана съдържѣтъ въ себе нѣщо не прѣдѣлено и недостѣпно. Той бѣше гениалний герой на едно не добрѣ расположено, развълнувано и нетѣрпеливо поколѣние и наклонно да избѣга отъ положителнитѣ убѣждения, ва да изисква други всякога пълзнуѣщи ся. Прѣдставилъ сѣ духъ несѣревнователенъ и сѣ голѣмо показ-

(а) *Revue de deux mondes*. 15 Ноември 1892.

(б) Цесарий. „*Anthologie de l'Italie*.“ 1 Ноември 1892.

(в) Ренанъ. «*Introduction dans la vie de Jesus*.» Стр. XCI.

ние съмнѣнията, колебанията, попъзновенията, бесплоднитѣ желанія на настоящето поколение. Повдигаше задачи, които неможеше никога да разрѣши, а многожъ ги и затымняваше чрѣзъ чародѣйството на плодовитжъ си фантазижъ. Ний не трѣба да повѣрваме въ непогрѣшимостжъ на единъ смѣлъ и дрѣбно говорящъ еософъ, който най послѣ нищо друго не направи, освѣнъ да даде новъ образъ на прѣстарелжъ идежъ,, (а).

Сега нека ми допусне въдушевленний панегиристъ да напомнжъ на него и на Еллинското юношество едно събитие испитано точно отъ великия Институтъ на французскитѣ мѣдърци и оффициално провъзгласено въ годинжъ 1882, цѣли осъмь-на-десять години подиръ издаванието на Ернестъ Ренаовото списание.

Единъ твърдѣбогатъ и добродѣтеленъ мжжъ, Монтионъ, расположилъ приходитѣ отъ голѣмото си имущество за годишно награждаване отличиващитѣ ся въ добродѣтелни и самопожъртвувателни дѣла. Парижката Академия ся поканила отъ распорядителя да извърши тя желанието му, главнитѣ же управители на Държавжъ, които не ся отличавали въ благочестиви чувствования, пристжнжтъ къмъ тайно издирване извършаваннитѣ ежегодно дѣла, на добродѣтель и на самоотвърженностъ, а резултатитѣ отъ издирванията си съобщавжтъ въ управлѣнието на Академижъ, която подиръ дълго проверяване опредѣлява лицата за наградитѣ, а въ оффициално и тържественно засѣдание единъ отъ ораторитѣ на Академийското тѣло прочита изложение съдържаще резултатитѣ отъ станалитѣ изслѣдвания и издирвания иподробностжъ на дѣлата на всякъ единъ отъ награденнитѣ. Ето и заключението отъ изложението на год. 1882.

“Останалата още по тжжъ добродѣтель земжъ дължи на влиянието, което имжтъ прѣданията на вѣржъ, при всичко че противъ нежъ ся отиравжтъ силни нападения. Името на добродѣтельжъ падна у насъ въ неупотреблѣние. И обаче съществувжтъ въ францижъ скриени съкровища, неизвѣстни, подобни на скриени

(а) Revue de deux mondes. 15 окт. 1892.

малки икономии, които, въ нуждж, подпиратъ семейството и много пжтего спасяватъ отъ величайшж опасность. Нъ питамъ, съ мене заедно и много други питатъ, коя е възвишающата до съвършенството онѣзи души сила, кои же надѣжди съответствуватъ на такви жертви? Среброто-ли? Нъ благодѣтелствуващи и благодѣтелствувани сж бѣдни и спромаси. Доброто мнѣние на чловѣцитѣ-ли? Чд съвършающитѣ дѣлата, които описахъ, ся крижатъ съ голѣмж спѣшность. Стана дума за истинки и за моманиж. . . . Изискванията вървятъ, върватъ далече безъ да ся окончатъ на нѣкое умозаключение. Нека го кажемъ явно; ший разрѣшаваме въпроса. Онѣзи чловѣци вървжатъ въ Бога. Можемъ да разбираме обязанностьж чрѣзъ словото, благодѣянieto чрѣзъ благостьж, нъ само вѣрата може да истълкува дѣлата на самоотвърженностьж въ ползж на злоставуващитѣ и труждающитѣ ся. Богъ е ж откриль на чловѣцитѣ и прѣбивава божественна въ вѣки. Прѣзъ всичкитѣ години доказателства необорими подтвърдяватъ тѣзи истинж“.

Кой-ли е изрѣкль тѣзи думи? Кой-ли е билъ говоривший публично въ името на французскитѣ мждърци въ раздаването наградитѣ Мантйонъ въ годинж 1882?

Който произнесль онѣзи думи е билъ мжжъ колебающъ ся прѣзъ венчкия си животъ между вѣрж и невѣрие, нѣкогаж потрясающъ основитѣ на религиознитѣ убѣждения, а нѣкогаж възспѣвающъ вѣчнжтж и прѣестественнж истинж на Христианството. Единъ день като повѣрувалъ че разрѣшилъ загадкжтж на свѣта чрѣзъ фантазиалнитѣ си високомѣрия на утрешния день исповѣдувалъ, че никому не ся е дало разрѣшението на вѣчнжтж задачж чрѣзъ студенто научно обмишлѣние. Като слѣдилъ красотжтж и любоугодливостьж, изобразявалъ съ несъренователенъ слогъ противоположни идеи и мисли, какъ то изящнохудожникъгъ планира свѣтеца и злодѣяца, или както поетъгъ възспѣва очарованията на рая и мжченията на пьклото. Онзи мжжъ, който дѣлата на самоотвържението за приглеждане злостражду-

щитѣ отдава на откровеннѣтъ вѣрж, наричалъ ся е Ернестѣ Ронацѣ! Искуството му е било романтическо, сжжденїята му погрѣшни, убѣжденията му лесно промѣнливи, нѣ прѣдѣ изслѣдваннитѣ точно отъ него исторически събития свѣтлови сияния отъ время на время блеснували въ заблуденнїя му разумѣ, и, като освѣтлявали пътя, управяли перото къмъ точкѣтъ на вѣчнѣтъ истинѣ. И когато свършилъ до края въздигнѣтото върху песака здание уборилъ го и го опустошилъ съ ржцѣтъ си. Като стоялъ прѣдѣ распята го Иисуса и си припомнѣлъ всичкитѣ извършени въ послѣднитѣ осѣмь-на-десѣтъ вѣка чудеса на нравственно възраждане, на славж и на свѣтостъ, и си наумявалъ безконечнѣтъ и неборимж силж, която происхожда отъ дѣрвото, гдѣто ся расна Спасителѣтъ на челоувѣчеството, новѣ Сотникѣ извикалъ; „Свърши ся! И прпклонивѣ главу исше“. „Успокой ся сега въ славжѣтъ си, благородний Тайноводче. Твоето дѣло ся свърши. Божеството ти ся утвърди. Не ся бой, че зданието ти може да ся расклати отъ нѣкожж погрѣшкж. Отъ висотѣтъ на небесния мирѣ надзиравай безконечнитѣ послѣдствия отъ дѣлата си. Съ минутнитѣ болезни, които не дотъкнѣтъ висотѣтъ на духа ти, спечелилъ си безсмъртието. Въ продължение на неисчетни години свѣтътъ ще ся исправа чрѣзь Тебя. Лаварумѣ на прѣпирнитѣ ни, Ти си знакѣтъ, около който важни борби ще ся разгарѣтъ. Безбройни пжте като живѣешъ, и по вѣче ставашъ любимъ подирѣ смъртътъ си, отъ колкото прѣзь малкото дни въ земното ти прѣбивание, Ти си краежгълний камень на челоувѣчеството. Основитѣ на свѣта би ся расклатили въ който день би исчезнжло имято Ти отъ земнѣтъ. Между тебе и Бога нѣма да става вѣчь разлика. Побѣдителю на смъртътъ! влѣзи въ царството, въ което поклонници отъ вѣковетѣ ще тя послѣдѣтъ чрѣзь царския пжтъ, който си приготвилъ“ (а).

(а) Ренанѣ. „La vie de Jesus“. Стр. 440.

ГЛАВА В.,

ЗА

ХРИСТИЯНСКИЯ ДОГМАТЪ

ВООБЩЕ.

I.

Мнѣніята на Ернестъ Ренана за сщцността и за общитѣ чѣрти и признаци на Християнството мжно можемъ да изслѣдимъ точно, защото въ единъ отъ страницитѣ на списанието си утвърдява че, Иисусъ не е проповѣдалъ никонъ богословскъ истицъ, нето положилъ нѣкой опредѣленъ догматъ, а пакъ въ другъ исповѣдува, че Иисусъ е основалъ религиитъ на чело-вѣчеството, както Сократъ философиятъ и както Аристотель наукатъ (а). Нъ всякъ религиъ ся основава по необходимостъ върху догмата за сщцествованието на Бога, а Ренацъ самъ изслѣдилъ и испиталъ точно прѣмирнитѣ истини, които Иисусъ проповѣдалъ за Бога и Отца, за субстанциитъ му, за сщцественосттъ и прѣдопрѣдѣлѣніето на челоука и за бждщъ животъ. Послѣдователитѣ обаче на Хекела като прѣскачтъ сѣбитията и оборвтъ базиситѣ на Християнството и ся показвтъ по послѣдователни на собственитѣ си начала, прѣдставлявтъ Иисуса като единъ прость учи-

(а) Ренацъ: „La vie de Jesus“ .Стр. 462.

тель на нравственностъ, а дѣлото му като ограничено вѣтрѣ въ сферѣтѣ на свѣтскѣтѣ нравственностъ независимо отъ всякъ религиозенъ догматъ. По такъвъ единъ рѣдъ отъ идеи като вървятъ и редакторитѣ на „Промеѣей“ проповѣдватъ, че Исусъ, като не положилъ никой религиозенъ догматъ, не училъ нищо и за сътворѣнието на чловѣка. И по тойзи начинъ, по който ся формируватъ тѣзи мнѣния, ще опровергаемъ напредъ въ настоящѣтѣ главѣ заблуждението на Хекеловитѣ послѣдователи за християнския догматъ, а пъкъ въ слѣдующѣтѣ ще ся завземемъ особно съ Христологическитѣ прѣдписания за сътворѣнието на чловѣка.

II.

Позитивнитѣ религиозности като, изобразяватъ прѣданията на единъ народъ, или на една съвкупностъ отъ нѣколко чловѣци за прѣмирнитѣ съществуванія и опрѣдѣляватъ отношенията на чловѣчеството съ прѣестественното божественно начало, съдържатъ сборъ отъ правила и прѣдписания на нравственностъ и на външно служение и не рѣдко распорѣждатъ прѣдмѣти съвсѣмъ отъ общественно и гражданско естество. Нѣ Християнството не е нето простъ кодексъ отъ религиозни догмати, нето просто учение на нравственностъ. Християнството ся прѣдлага на чловѣчеството като събитие историческо, прѣмирно по начало, по происхождение и по същество, дѣйствуваще же въ развиването на историчѣтѣ като сила прѣестественна никакъ не ограничаваща абсолютичѣтѣ свободѣ на чловѣка. Учение за божеството и отношенията на безконечното Същество къмъ ограниченото и прѣдписания на нравственностъ и на мирно съжитие мѣжду чловѣцитѣ, сѣ, наистиннѣ, най важни въ християнството елементи непрерывно свързани съ главнѣтѣ му цѣль, нѣ прѣди всяко учение ся явява прѣдъ чловѣческѣтѣ съвѣсть като събитие историческо, изъ което религиознитѣ начала и нравственнитѣ прѣдписания проистичатъ и ся оживотворяватъ като ся отличатъ съ необоримъ и прѣестественнѣ мощъ. „Слово плътъ бистъ и вселися въ ны“. Ето историческото съби-

тие, което съставлява своеобразния характеръ и сжщностъж на Християнскѣжтж религиозностъ. Защото и прѣди да ся яви Иисусъ на земѣжтж моноѳеизмътъ ся проповѣдвалъ отъ прѣввсходни мѣже, и великоумни учени; Платонъ, Клеанѳъ, Сенека и най добритѣ отъ стоицитѣ проповѣдвали нравственностъ на изрядно съвършенствяо, нѣ нето ученията на моноѳеизма, нето правилата и нравственнитѣ поржчения измѣнили нравитѣ, нето унищожили скандалиознѣжтж невздржжностъ на многобожието, нето положили нѣкоѣж прѣгградж на скотскитѣ стремлѣния и похотѣния, нето вджхнжли на народитѣ животъ на нравственностъ и еноѳсиазмъ за извършване добродѣтелни, самоотвърженни и человѣколюбиви дѣла. Самъ и нечистивий Волтеръ, като исповѣдувалъ бесполезностъж на наукитѣ за нравственнитѣ учения, присувалъ, „отъ ѳалита до по фантазиалнитѣ философи и привърженницитѣ имъ, никой не е подѣйствувалъ нето поне върху нравитѣ на квартала и улицѣжтж, гдѣто ся е навѣрталъ“ (а). А Ренанъ е давалъ и тълкованието на това историческо събитие. Философията не е достаточна за народитѣ. Народитѣ имжтъ нуждж отъ святостъ. Нравственната истина ако не ся идентифицирова съ почувствованиято нѣма никакво практическо достойнство“ (б). Научнитѣ учения и прѣдписанията на философствущитѣ ся сж показали неплодотворни и бесполезни, защото ся сж лишавали отъ животъ, отъ мощъ и отъ силж. И самото Моисейско откровение, като станало мъртво всрѣдъ външнитѣ на богослужѣнието образи и метафизическитѣ и надмѣнни теореми на Александрийскѣжтж философиж, ся показало съвсѣмъ недостаточно. Подпора на свѣрхмиренъ принципъ и на явнж дѣятелностъ върху земѣжтж; личностъ съ абсолютно съвършенство и прѣдставляюща божественностъ тж въ человѣческо сжществование; сила влияюща успѣшно върху съвѣстъж, нѣ не налагана механически и по необходимостъ, могли сж да отворѣжтж пжтя на спасението и да избавѣжтж человѣчеството отъ дѣ-

(а) Авг. Николай. Томъ 2-ий Стр. 90. Гръцки прѣводъ.

(б) Ренанъ. „La vie de Jesus“. Гл. V и XXVIII.

ното на погибелтъж, въ която многобожието и религиозноститѣ на чловѣческитѣ страсти го завели, като пази въ сѣщото время недокоснатъж пълнатъж свободнъж волѣж на чловѣка.

И наистиннъж, Иисусъ като ся явилъ на земѣтъж не началъ просто да проповѣдва религиѣтъж на духа и проистекаѣщѣтъж отъ неѣж нравственность, нѣ ся явилъ като реализироваѣщѣ въ себе идеалносттаж навсякъж религиознъж идеѣж и на всяко убѣждение въ съединяването божеството съ чловѣка, въ испражнѣнието на безконечното Сѣщество въ ограниченото. Иисусъ не ся прѣдставлява просто като учителъ на богословски и нравственни догмати, нѣ ся явява прѣдъ чловѣчеството като височайшъ догмагъ, изъ който проистичатъ, като слънчеви зари на святость, на правдъж, на дълготърпѣние и на божественно съвършенство, всичкитѣ религиозни и нравственни истини облѣчени съ животъ и съ прѣестественнъж мощъ.

А що прѣдприялъ за нравственносттаж и за заповѣдитѣ на благотворѣнието и на самоотвържението, които възбуждатъ очудването и на самитѣ врагове на християнството? Никога философствовавшитѣ за чловѣка не сѣ ся приближили до висотѣтъж на нравственносттаж въ ученията на Горѣтъж. Нѣ и тѣзи думи и заповѣдитѣ и прѣдписанията за любовтъж щѣхъ да останатъ мъртва буква, ако не ся оживотворявахъ и укрѣпявахъ отъ догмата на Иисусовѣтъж личность и отъ възвишението на религиозното почувствование. Нравственността е била знание за Сократа, диалектически съсчитивания за стоицитѣ, научни теореми за скептицитѣ, нѣ нравственността за Християнството е вѣра и богочестие и испълняване волѣтъж на Отца и прѣдприготовлѣние за вѣченъ животъ и за вѣчно сѣществование. „Не търсете, писувалъ Ренанъ, началото на нравственносттаж въ прѣвѣсходящитѣ на наукитѣ теории, защото никой подвигъ на геройство и на себе-отвържение не може да поднесе изобличението ѣ прѣдъ логикѣтъж. Геройтъ ако съ хладнокрѣвие ся размишляваше щеше да счита геройския си подвигъ нелогиченъ, и за това е герой! Той е послушалъ

пó горно повелѣние, непогрѣшимъ оракулъ, гласъ, който говори языкъ на власть, а не на разискване“. Тѣзи чърти ся съдържтъ въ заповѣдитѣ на Евангелието и въ тѣхъ ся сж извършпли чудесата на нравственното челоѣческо възраждане. Не сжществува никоя дирия отъ наукж въ думитѣ и ученията на Исуса, никое общественно очаруване, никакво искусство и никое отъ срѣдствата, чрѣзъ които челоѣцитѣ влияжтъ върху подобнитѣ си. И обаче Християнството ся прикоснува до челоѣчеството на всякж странж, на всякж климатъ, на всякж епохж и на общественно развитие, каквото и да билото, варварско или диво, недавнашно природено или цивилизовано, и очищава сърдцето, възвишава разума, опитомява нравитѣ и обработва наклонносттаж къмъ милостиви и благотворителни дѣла. За това възстановлѣнието и влиянието и напрѣдкѣтъ на Християнството не може да ся истълкува нѣкакъ по обикновеннитѣ закони на историнжж и далечъ отъ догмата, какъто всяко друго учреждение или школа на простж философижж или на нравственность. Исусъ изобличава лицемѣрието на Фарисейтѣ, — вечеря заедно съ грѣшницитѣ, — Защцава покаяннжж женж отъ гнѣва на народа, — прислѣдува ся и ся осжжда на смъртъ и не ся повдига никое порицание противъ абсолютнжж му нравственность и святость. „Кто обличитѣ мя огресъ?“ Възтавжтъ противъ Исуса всичкитѣ въ Иудейж богословци, прѣдначинателъ же между гонителитѣ е Павелъ, който ся отличавалъ въ богословие и въ еллинскж наукж, нѣ малко подиръ възкрѣсението на Спасителя Павелъ отрича и оборва Иудейството, като станалъ основателъ на християнскитѣ църкви у язичницитѣ. Еллини философствуящи подиграважтъ ся първѣ съ извѣстието за Християнството и сетнѣ най отличнитѣ еллински философи ставжтъ защитници и мъченици на новжж религижж облеченж съ еллинскж одеждж, кождо дрѣвността бѣше приготвила, а свѣтлѣишь блѣсъкъ на еллинския духъ бѣше жж устроилъ прѣзъ IV вѣкъ. Князове мiродържители прислѣдуважтъ и гонжтъ немилостиво беззащитни и немощни ученици на Христа, а знамението, върху което ся рас-

пналъ като злодѣецъ прѣобраща ся въ най многоцѣнно и най честно украшение на княжескитѣ прѣстоли. Рѣки отъ кръвь ся изсипуватъ, и въ тѣхъ ся удавятъ всички души, които Христа исповѣдуватъ. Смуцава ся умътъ на чловѣка прямо богатството на историческитѣ събития, които свидѣтелствуватъ за вѣржтж въ прѣестественното сътворѣние на чловѣка и въ въчловѣчението на Словото, отъ което въчловѣчение отцитѣ и учителитѣ и защитницитѣ и онѣзи, които обновихж и освятихж Християнството чрѣзъ подвигитѣ и собственжтж си кръвь и низложихж всичкитѣ общественни и господарственни сили, които воювали заедно и работяли противъ него. Перото не може да начъртае обема на натрупанитѣ прѣзъ осъмнадесятѣхъ вѣка памятници, които свидѣтелствуватъ че Християнството е подѣйствувало въ историжтж на чловѣчеството и донесло спасителното измѣнѣние и раздвижение на течението на историжтж чрѣзъ вѣржтж, чрѣзъ догмата, чрѣзъ очищението на умственното високо почувствование, чрѣзъ святостжтж и чрѣзъ надѣжджтж въ бжджщия животъ. Нъ вий, които си сте прѣкарали живота въ изучването писменостжтж и наукжтж, а сърдцето си сте посветили въ Християнскжтж вѣрж, научете въ мѣсто насъ и заведете заблуждаванното юношество по истинския пжтъ. Вий отци и защитници на първитѣ вѣкове, дойдете да подкрѣпите слабостжтж на пишущия тѣзи рѣдове. Не сте били епископи, свѣтскж власть да гоните, нето священници да накупявате земни съкровища. Възстанете святии мжченици и покажете си язвитѣ и пятната отъ ранитѣ и чудесата на Християнскитѣ си дѣла. И вий, които сте съхранили священия залогъ на народностжтж вътрѣ въ жьртвенника. и го сте прѣдали на покровителството на «раздробяемаго и нераздѣляемаго, ядомаго и не иждиваемаго», кажете ни дали сърдцето ви сж сгорѣщавали правила на нравственностъ и на наукж подобни на ония на Сенека и на Иордана Бруна, или друга нѣкоя сила, силата на живота, на вѣржтж, на догмата произходяща отъ Кръста.

Не е съществувалъ никой другъ, който да е владѣялъ философията на Платона и на Аристотеля повече, отъ колкото Иустинъ философътъ и мъченикътъ. Сжжденията му за платоническитѣ принципи и идеи, сближаването имъ съ Християнското учение, сравнението на религиознитѣ и нравственнѣ начала въ древността съ началата на иудейската религиѣ, философскитѣ му изучаваня, въ които ся излагатъ причинитѣ, убѣдившитѣ го да приеме християнския догматъ за прѣмирна истина, съставляватъ най добрата за християнството апологетика написана малко години подиръ смъртта на Исусовитѣ ученици. „Изисквахъ, говори Иустинъ, разрѣшението на вѣчнитѣ задачи отъ всичкитѣ мъдрци, които сж учили отъ Фалита до Аристотеля, нъ не могахъ да реформирамъ никое опрѣдѣлително убѣждение, защото единий опровергава мнѣнията на другия. Като ся увѣрихъ за невѣжеството на философствуващитѣ, обърнахъ изучаванията си къмъ святитѣ мъже, колцина отъ откровението и съ дѣйствието на небесенъ духъ учили за Бога, за сътворѣнието на свѣта и на чловѣка и за безсмъртието на душата му“. Като върви къмъ анализирането на тѣзи прѣдмети и на дълго развива причинитѣ на убѣжденията си заключава че, „открившии намъ истината върху въпроситѣ на богочестнето е сила и Слово Божие“. „И за това, слѣдува да говори, Христосъ е подѣйствувалъ чрѣзъ прѣмирната си сила, затова и Сократъ отъ никого не ся повѣрувалъ, и за неговото учение никой не умрялъ, а за Христа не само филолози и философи повѣрувахъ, нъ и прости художници и съвършено простолюдни като прѣзрѣли славъ и смъртенъ страхъ, защото Онзи е сила на неизрѣченнаго Отца, а не ссждъ на чловѣческо слово“ (а)

Игнатий изъ Антиохия, ученикъ на Иоанна Евангелиста, който свидѣтелствувалъ християнската истина съ кръвта си въ Римъ, гдѣто ся бѣне испроводилъ отъ императора Траяна, опрѣдѣлявалъ съществеността на християнството въ два елемента. „Начало

(а) „Слово увѣщателно къмъ Елминитѣ“ — Аполог. Б.,

на живота е вѣрата; а цѣль любовта, двѣтѣ же съединени въ Бога съставлявжтъ Божия челоувѣкъ“ (а).

Нѣ защо да растрѣсваме книгитѣ на църковнжтж историж, за да освѣтлимъ слѣнчевитѣ лжчи? Кой отъ знаменититѣ мжже въ послѣднитѣ вѣкове и въ нашия е оспорилъ догматическото на християнството сжщество, и кой го е опрѣдѣлилъ за простж системж на нравственность и на челоувѣческж мждростъ? И Лайбницъ, и Картезий, и Столберъ, и Молебрахий, и Шатобриантъ и Гизотъ, съчинили важни и дълги списания, въ които написали заключенията отъ своитѣ изучавания и издирвания, нѣ никой не ограничилъ Християнството вътрѣ въ сфержтж на нравственносттаж и никой не го е уподобилъ съ учението на Епиктета, или на Иордана Бруна, или на нѣкой другъ философъ. „Лъжлива и пагубна е, писувалъ славний Гизотъ, идеята да ся отдѣли нравственността отъ религижтж, защото началото на нравственността остава слабо ако ся отдѣли отъ религиознжтж силж. Християнството прѣдприе да разрѣши задачтж на нравственното възраждане чрѣзъ оржжията на вѣржтж и свободжтж“ (б).

Вѣрата. Вѣрата въ божеството, въ безконечното Сжщество, въ сжществованието и въ промисла на всенадзиражщж силж, възвишението на разума и на сърдцето до Създателя и Отца, абсолютната вѣра въ общанията на Исуса, животътъ въ Бога, като неисчерпува никакъ челоувѣческжтж дѣятелность върху свѣтскитѣ сжщества, нѣ жж напоява и освѣщава по всичкитѣ отпирвлѣния, е водата на источника, изъ когото сж проистекли началата на пѣ повжтж цивилизациж, на свободжтж на съвѣстѣтж, на челоувѣколюбието, на равенството и на братството между челоувѣческитѣ сжществования. Науката освѣтлява разума на малцинжтж, и слѣдува да разисква и да протяга изслѣдванията си върху вѣчнитѣ задачи. Учението на нравственносттаж въ имято на общжтж полжж и на прѣвѣсходящи теореме лишава ся отъ всякж силж за прѣподаване

(а) Послание ко Ефесеемъ.

(б) Гизотъ. „Християнство и нравственность“.

животъ на идеални почувствования въ самоотвърженност, защото и самитѣ учители на строгѣтъ нравственност били, спорядъ Сенека, най безнравственитѣ отъ всички. „Стойчески привърженикъ, писувалъ Епиктетъ, ми покажете ако имате нѣкой. Стойчески да говорѣтъ можете да ми покажете мнозина, нѣ нѣмате да ми покажете изображения дѣломъ“. Вѣрата, вѣрата въ божеството, къмъ кождо чловѣкътъ клони чрѣзъ религиозното вродено почувствование е тайнствена по сжщественност, нѣ дѣйствителенъ и очевиденъ источникъ на влияещѣтъ плодотворно силѣ върху нравственния и общественъ животъ на народитѣ. И съ тѣзи вѣрж подѣйствувало Християнството, да изблагородява и да възвишава умственото псчувствование на индивидуума, да освящава семейството, да опитомява народитѣ, да вджхнува всичкитѣ дѣла на благотворѣнието и на чловѣколюбието, отъ които ся е лишавала древността. „И азъ въ немощи и страсъ и трепетѣ мнозѣ быхъ въ васъ. И слово мое и проповѣдь моя не въ прѣпрѣтелныхъ чловѣческыя прѣмждрости словесѣхъ, нѣ въ явлении духа и силы. Да вѣра ваша не въ мждрости чловѣчестѣй, нѣ въ силѣ Божией бждеть“ (а).

Иисусъ отваря небесното царство на смиреннитѣ духомъ, на милостивитѣ, на гоненнитѣ за правджтъ, на поруганнитѣ зарадъ вѣржтъ имъ къмъ Бога, като отождествявалъ прѣдписанията на височайшж нравственност съ догмата на вѣчносттаж. Животъ на нравственност и на самоотвържение за страждущия въ имято на религиознжтъ идежж укрѣпяванж въ вѣржж, е билъ който е извършилъ Християнскитѣ дѣла, прѣдъ които ся смущава умътъ и на самитѣ Ренана, на Страуса и на Хекеловитѣ привърженици въ Гърцижж. Вѣра въ Христа е вѣра, любовъ, прѣданностъ къмъ Създателя и Отца, съжтствуѣща и отождествявана съ любовъжж и прѣданносттаж въ ползж на ближния. „Възлюбиши Господа Бога твоего всѣмъ сърдце твоимъ и всею душею твоею и всѣмъ умомъ твоимъ, и всею крѣпостию твоею: Сия есть първая заповѣдь, и вторая по-

(а) Павелъ. Къ Коринѣ. А., II. 3.

добна ей. Възлюбиши ближняго своего, яко самъ себе
 большая сихъ а на заповѣдъ нѣсть. II рече ему книж,
 никъ: добръ, учителю, въистинну рекълъ еси, яко
 единъ естъ Богъ, и нѣсть инъ развѣ его. II еже лю-
 бити его всѣмъ сърдцѣмъ и всѣмъ разумомъ, и всѣю
 душею, и всѣю крѣпостию: и еже любити ближняго
 яко себе, боле естъ всѣхъ всесожжений и жертвъ.
 Писусъ же видѣвъ, яко смисленно отвѣща, рече ему:
 не далече еси отъ царствія Божія“ (а). Както отъ
 тайнственното начало на органическия животъ проис-
 хождятъ всичкитѣ феномени и служенията на чело-
 вѣческото тѣло, а отъ тайнственното духовно начало
 всичкитѣ мисленни и нравственни наклонности и спо-
 собности и духовни дѣятелности, тѣй отъ вѣржтж въ
 Създателя и въ више надъ обязанностьж стояща
 Законодателя, къмъ коѣто ни водѣтъ религиознитѣ
 на Исуса учения, произхожда сила, която очищава
 сърдцето и укрѣпява нравственното почувствование
 за извършване дѣла на любовь, на себеотвърженностъ
 и на челоѣколюбие. Не, не. Христианството не ся
 прѣдлага отъ основателя му като нравственно учение
 основано на наукжтж или на научно искусство, нъ ся
 прѣдлага намъ като събитие историческо, заедно и
 прѣмѣрно, осжщественно въ личностж на Исуса,
 отъ гдѣто ся ражда почувствование богочестие и вѣрж
 у приемющия откриванието въ него на божеството
 въ историжтж на челоѣчеството. А тая вѣра, ако е
 освѣтлена, живуща и непоколебима, води къмъ дѣлата
 на любовьтж, на нравственностж, на благотворѣ-
 нието и къмъ спомагане на страждущитѣ и бѣдствуѣщитѣ.
 „Вѣра любовию дѣйствиема“ (б). Ето основната чѣрта
 на Христианството. Заповѣдтж за любовьтж Исусъ
 е давалъ на ученицитѣ си, не чрѣзъ диалектикж отъ
 малцина разбиранж и отъ мнозина оспориванж, нъ
 като имѣжщъ власть, като говорящъ думи откриваѣщи
 вольтж на Отца, зацѣто „азъ и Отецъ едино есмь!“
 Давалъ на ученицитѣ си благословието на мира, „нъ

(а) Маркъ' XII. 30 — 34.

(б) Павелъ. Къмъ Галат. V. 6.

не якоже мѣръ даеъ, азъ даю вамъ“ (а). Прѣпорѣчва помощѣтъ къмъ страждущитѣ, нѣ изисква отговорности отъ нарушившитѣ заповѣдѣтъ на благотворѣнието и на милостѣтъ, „понеже не сътвористе единому сихъ меншихъ, ни мнѣ сътвористе. И идутъ сии въ муку вѣчную: праведници же въ животъ вѣчный“ (б). Като училъ Саддукеитѣ за безмъртието на душѣтъ не употрѣблява диалектическитѣ на Сократа доказателства, нето метафизическитѣ тънкости на цвѣтушѣтъ тогава Александрийскѣ школъ. Богъ не е създалъ чловѣческото сѣществование, нето му е подарилъ силѣтъ да вижда височайшѣтъ мѣдростъ, и свободѣтъ на волѣтъ да работи доброто въ срѣдѣ трудовѣтъ и гоненията съ надѣждѣтъ на бѣдѣщъ животъ за да измами привилегированното си създание. „Богъ нѣсть Богъ мъртвыхъ, нѣ Богъ живыхъ“ (в) За потвърдение на думитѣ си Иисусъ не прѣдлага научни думи и философически доказателства, нѣ призовава любовѣтъ на Отца върху съобразушѣтитѣ ся съ даваннитѣ заповѣди на любовь и на помощъ къмъ злостраждущитѣ. „Аще кто любигъ мя, слово мое съблюдетъ, и Отецъ мой възлюбитъ его и къ нему придемъ и обитѣль сътворимъ въ немъ“ (г).

III

Индивидуумъ роденъ и възпитанъ подъ влиянието на началата на религиозенъ животъ, или живущъ въ срѣдѣ благочестиво семейство, или въ срѣдѣ богочестиво общество и съблюдаѣще поне слѣди и прѣдания на нравственностъ отождествявани съ начала и прѣдания свѣрхмѣрни, може да почувствува гласа на съвѣстѣтъ независимо отъ всяко непосредственно влияние на религиозни убѣждения. Като живѣе въ срѣдѣ религиознѣ атмосферѣ и има свѣрхмѣрни убѣждения душа владѣѣщитѣ мнѣния на обязаностѣтъ, на честѣтъ и на приличието, както дишушѣй кислорода, при всичко че не знае съставителнитѣ елементи на въздуха. Нѣ историята не спомина никакъвъ народъ опитоменъ и

(а) Иоанъ. XIV. 27.
 (б). Матѣей. XXV. 45, 46
 (в) Тамже. XXII. 33.
 (г) Иоанъ. XIY 23.

образованъ далечъ отъ всякъ прѣмирнъ идеѣ и отъ нѣкоѣ положителнъ религиозностъ. А когато, кждѣ края на миналия вѣкъ, Французската Демокрация бѣше унищожила Християнството, достаточни бѣхъ нѣколко мѣсяца за да бжде явна истината, спорядъ коѣто, народъ който не припознава происхождението и мощьтъ на нравственния законъ отъ прѣестественъ и Височайшъ Законоположителъ, е съжитие скотско и диво, въ което владѣе звѣрско насилие, распушеностъ на нравитѣ, семейно и политическо развръщение. Унищожението на нечестивитѣ законоположения, по прѣдложение на прѣдложившитѣ ги Робеспѣровци, възбрани и задържа съсипването на Французския народъ.

Прѣдставляющитѣ Християнството за просто нравствено учение, обнажающитѣ гоже отъ догматическѣтж религиознъ истинъ, изъ коѣто проистича вѣрата, прѣиначавѣтъ сжщественностьтъ му и унищожавѣтъ основния му характеръ, отъ който произхожда успѣшното и спасително върху нравствения и общественъ животъ влияние. Нравственнитѣ на Евангелието прѣдписания не сж правила на искусство или изобретѣния на диалектикж. Заповѣдитѣ на Исуса нѣмѣтъ нищо общо съ фантазиалнитѣ изображения на панѣеиста Бруна или на другъ нѣкой ученъ мжжъ или философъ. Нравственността на Евангелието ся прѣобръща въ душжтъ на вѣрующия въ силж живж и дѣйствиющж, защото носи въ себе си печата на божеството, мощьтъ на безсмъртието и на вѣчностьтъ. Отдѣлянето нравственността отъ догмата, изъ който проистича вѣрата, е сжщото като отсицането вейкитѣ отъ стѣбло. Вейкитѣ повехнувѣтъ а плодеветѣ исчезнувѣтъ. Всичко въ Християнството спомага за нравственното усъвършенствование на чловѣка и за възвишение и очищение на умственото чувствование. Въ чловѣчение, тайнство на избавлѣние, молитва, външно служение и поклонѣние отправѣтъ ся къмъ една цѣль, къмъ нравствено възраждане и духовенъ напредѣкъ на чловѣчеството въ извършванието обязанностьтъ и дѣлата на любовьтъ чрѣзъ уподобяване божеството съ сърцето на вѣрующия. Нъ приема не висотжтъ на Евангелскжтъ нравственността

отхвърляне вѣрванието въ прѣмирното происхождение и въ прѣестественнѣжтѣ мощь прилична чакане плодѣ отъ отдѣлившѣтѣ ся изъ лозѣтѣ розѣж. Азъ есьмъ лоза, вы же рождие. Иже будетъ въ мнѣ и азъ въ немъ той сѣтворитъ плодъ многъ“ (а). А що значи „бити въ мнѣ“? Вѣрването че, „глаголи, яже азъ глаголю вамъ, отъ себене глаголю. Азъ въ Отцѣ и Отецъ въ мнѣ“ (б). Съ тойзи догматъ и сѣтѣживѣрѣж Християнството е избавило челоуѣчеството, станало источникъ на новѣ нравственность и на общественно сѣтворѣние, вдѣхнѣло всичкитѣ по нови постановлѣния за равенството и за побратяването на всичкитѣ народи, и станало полярилата звѣзда и идеалтѣ на всякъ напрѣдѣкъ въ по новѣтѣ цивилизациѣж. Нравствѣйността на Евангелието е най святата отъ всички, прѣдѣ коѣто ся смущава умѣтъ и на самитѣ Русо и Ренана, защото е отраслѣкъ и плодъ на дърво свято, сѣвършено и на прѣмирно начало. Нѣ прѣдѣлѣ за подѣйствование на Евангелскѣтѣ нравственность върху нравственного възраждане и възвишение на душевното чувствование, прѣдѣлѣ за измѣнѣнието му въ животъ на избавлѣние, въ сѣдѣж на търпѣние злощастията, въ укрѣпления при житѣйскитѣ испитания, въ надеждѣ при отчаяниѣж минутѣж, въ безскрѣбно приуготовляване отшѣтствието отъ тойзи земнѣ мирѣ сѣж въ сърдцето сѣщественний удѣлѣ на догмата за въплощението на Словото въ лицето на Исуса и происходящата отъ тука неограниченна вѣра въ свѣрхмирното му учение. За тогози, койго не приема въ душѣтѣж си сѣ сѣщественно участие догмата за вѣчелоуѣчението с; за тогози, който не вѣрва че думитѣ на Исуса сѣдържѣтѣ прѣестественно откровение, нравственостѣта на Евангелието никакъ не ся различава отъ безплоднѣжтѣ нравственность на Епиктета, на Марка Аврелия и на стоицитѣ въобще лишенѣж отъ всякъ мощь и отъ всякъ животъ. Нравственостѣта на Евангелието щеше да е толкова безплодна и безполезна, колкото е по строга и изисква жѣртѣж отъ всякъ плѣтнѣж наклонность а отъ всякъ страсть, а налага дѣла на самоотвържен-

(а) Иоаннѣ XV. 5.

(б) Тамже XIV. 10-11

ность, ся лишава отъ всяко научно обработване и отъ всяко качество, което ъж поставява благоприятно. И тъй прѣдъ исповѣдающитѣ чудесата отъ влиянието на Християнството въ историѣтъ на чловѣчеството, а не приемлящи догмата за въчловѣчението, задачата за личностѣтъ на Исуса неможа да приеме никое разрѣшение вътрѣ въ законитѣ на историѣтъ. Напраздно работихъ цѣли осѣмь-на-десять вѣка Келсовци, Иулиановци, и критицитѣ въ нашето время за разрѣшение на положениѣтъ отъ тѣхъ задачъ. Напраздно възвишавѣтъ Исуса до височайшѣтъ стѣпнь на чловѣческото съвършенство. Единий отъ тѣхъ говори, „Исусъ излива върху-земѣтъ свѣтило не вечерно, което свѣти като день, високо е като небесата, и истинно като Богъ. Лѣти надъ философитѣ, надъ поетитѣ, надъ раббинитѣ и надъ пророцитѣ“ (а). Другъ мисли че „Исусъ основалъ вѣчното царство на истинѣтъ и на съвършеншѣтъ религиѣ на чловѣчеството“ (б). Другъ пъкъ като си прѣкаралъ живота върху критическото изучване Писанията дохожда до слѣдущето заключение. „Синѣтъ на Мариѣ е билъ най чистий между силнитѣ и най силний между чиститѣ, движуций съ уязвенитѣ си рѣцѣ империтѣ отвѣдъ осѣтъ имъ и измѣняющъ ложѣтъ на течението на вѣковѣтъ“ (в). Много добрѣ. Нъ отъ кждѣ му сѣ мждростѣта и силитѣ? Отъ кждѣ е мждростѣта на неученния дърводѣлецъ, която изобличава мждростѣтъ на мждърцитѣ и отъ кждѣ сѣ силитѣ на распятаго Исуса, които раздвижавѣтъ и расклащѣтъ империтѣ и измѣнявѣтъ ложѣтъ на вѣковѣтъ. И това питане не отправяме само ний. Въ периодическо списание на безбожния материализмъ Бюхнерови и Хекелови ученици ся мжчихъ много время да разрѣшѣтъ хринологическия въпросъ вътрѣ въ обикновенитѣ граници на развиването законитѣ на историѣтъ. И ето, спорядъ исповѣданието имъ, послѣдното

(а) Паркеръ. „Религиозни бесѣди.“

(б) Баур. „Християнството и църквата“. 2-о изд. стр. 322. — Видѣтъ и Буау „Християнството“. Том. 2-ий. Стр. 577.

(в) Рихтеръ. „Богъ въ историѣтъ“. Стр. 6.

заклучение, до което слѣдъ дълго разискване дошли. „Вълшебникъ, чудотворецъ, философъ, въплочение на чловѣческѣтъ идеалностъ, всичко измислихме; нъ Иисусъ оборва всяко тълкование и опрѣдѣляване своѣтъ личность. Отчайваме ся, наистиннж, че, сме захванали растълкованието на едно такво чудо. Като отблѣсваме (сѣгласно съ материалистическитѣ мнѣния) прѣстестественното происхождение, почувствоваме ся безсилни да приемеме хипотези за физическия ходъ на историческитѣ закони“ (а).

Нъ ученицитѣ въ Гърцинж на Бюхнеровци и на Хекеловци като не ся сѣгласявжтъ съ единомисленницитѣ си претендиржтъ, че разрѣшавжтъ христологическия въпросъ, като извѣствявжтъ че „Иисусъ е билъ най благородний герой на чловѣчеството, — великий проповѣдникъ и работникъ на истинжтъ, — духовнний нашъ отецъ и дѣйствиеленъ Спасителъ, — бивший мжченикъ за усъвършенствованието, ѣ благополучието на чловѣчеството, — унищоживший робството и въздвигший великото здание на свободжтъ, — Измѣнивий образа на свѣта и обновивий го“ (б). Твърдѣ добрѣ, твърдѣ добрѣ. Нъ кажете ми, кой е билъ Онзи чловѣкъ, Който отъ ученитъ биваше присмиванъ, въ отечеството си подиграванъ, отъ власть распинжтъ, подиръ смъртътъ же извършавжщъ въ историжтъ на чловѣчеството въспѣваннитѣ отъ васъ чюдеса, и измѣняжщъ течението на вѣковетѣ и сѣзидавжщъ новъ свѣтъ върху развалинитѣ на стария, и станалъ вѣчний символъ на цивилизацижтъ и вѣчний оригиналъ на нравственното величие?“ (в). На това питане отговорилъ въспѣванный отъ васъ, оригиналтѣ на нравственното величие, въздвигнувий зданието на истипжтъ и на свободжтъ. „Азъ съмъ хлѣбтъ на живота. Слѣзнахъ отъ небо не за да вършж своѣтъ воляж, нъ воляжъ на отца, който мя испроводи. И тая е волята на отца ми: всякий който вижда сина и вѣрува въ него има животъ вѣчний“.

(а) „Liberté de penser“. Виджъ Chassay Томъ 3.ий Стр. 257.

(б) „Промееей“ 21 Априлия и 4 Августъ 1892.

(в) „Промееей“ 21. Априлия и 4 Августъ 1892.

Ето основний догматъ на Християнството опрѣдѣленъ отъ Исуса, и върху него е основано вѣчното здание на вѣржтж.

Не прѣдприемаме тука зацщение на Християнскитѣ догмати. Хекеловитѣ привърженници, понеже настоятелно утвърдявжтъ, че Исусъ не е положилъ никой догматъ и че дѣлото му е ограничено вътрѣ въ сфержтж на нравственното учение, ний изобличихме заблуждението имъ като показахме догматическжтж на Християнството субстанцииж, отъ които произхожда нравственната му и спасителна сила. Тѣй като прѣдприготвихме пжтя, който ни води къмъ изучването догмата за сътворѣнието на чловѣка, повтаряме рѣда на нашитѣ размислѣния върху прѣдмѣта на прѣдлѣжцето списание.

ГЛАВА I.,

ДОГМАТЪТЪ ЗА СЪТВОРѢНИЕ НА ЧЕЛОВѢКА.

I.

Всичко въ Христианство то е нравственностъ, защото всичко спомага за очищение, за духовно исправлѣние и за усъвършенствование на челоѡка, нъ всичко е съвременно и догматъ и религиозна истина за образувание и подкрѣплѣние на вѣржтж, въ които ся развива и плодотвори свѣрхмѣрната сила на християнскитѣ заповѣди. Христианството, както видяхме въ прѣдварителнжтж главж, отправя ся къмъ свѣсть тж на челоѡка, като отождествява религиознжтж истинж съ обязанностжтж и освѣщава религиозното почувствование чрѣзъ догмата и укрѣпява въ себе заповѣдитѣ на любовтж и на нравственостжтж чрѣзъ прѣстественнжтж мощь. Думитѣ на Исуса за сътворѣнието на челоѡка разливжтж непрестжнно свѣтило върху тжж истинж.

Както сжщественността на Исусовото учение носи въ себе си печата на абсолютното и прѣмѣрно съвѣршенство, тжй и начинитѣ на прѣподаванието му сж обдяжти съ чѣрти и признаци свѣсѣмъ непознати въ искуството на говорянето и на прѣподаването на други сжщитѣ чувствования и идеи. И простотата въ висотжтж и въ важностжтж, и плодотворността на

Иисусовитѣ думи, и оsrѣдоточването въ кратки прѣдложения на по-високитѣ мисли и открития, и приемливостта на неисчърнаемото анализиране истинѣтѣ имѣ, и всеобщността на приложението имѣ поразявѣтъ ума, и като запазвѣтъ свободниж волѣтѣ на слушателя трогнувѣтъ вътрешноститѣ на сърдцето и на съвѣстѣтѣ. Както най-малкото семенце, когато ся хвѣрля въ удобниж земѣ, развива ся и плодотвори и произвежда дървета чрѣзвычайно голѣми и клонове и плодове подѣ влиянието и дѣйствието на тайственѣ и съвсѣмѣ незнаемѣ растителенѣ животѣ и на неистѣлкуемѣ силѣ, тѣй и думитѣ на Иисуса имѣтъ въ себе си силѣ непонятниж и непостижимѣ, която става явна чрѣзѣ плодотворносттатѣ си въ сърдцето на вѣрующия и въ нравственния и въ общественѣ животѣ. Нето гениалность, нето фантазия, нето мъдрость чловѣческѣ можеше да създаде языкѣ, какѣвто е говорилѣ Иисусѣ.» Думитѣ му, говорялѣ Наполеонѣ, сѣ полкове отѣ войнство небесно, които нравѣтъ въ душѣтѣ ни сѣщото почувствование, което испитуваме когато глѣдаме безконечното пространство на блѣстящѣтѣ отѣ свѣтлостѣтѣ на звѣздитѣ твърдѣ.“ „Думитѣ му сѣ рѣка, която ся докоснува до сърдцето ти“, говорялѣ Викторѣ Хюго. Не сѣ думи на философѣ, или на ораторѣ, или на ученѣ мъжѣ, нето на пророкѣ. Вдѣхновението на пророка иде изѣ отвѣнѣ, нѣ думитѣ на Иисуса произхождѣтъ отѣ срѣдоточието на собственѣтѣ му богочловѣческѣ сѣщественность и личность. Иисусѣ не учи, както всичкитѣ други профѣсори и учители, нѣ открива прѣмѣрност-тѣ, въ кождо живѣе, съ языкѣ разбираенѣ отѣ чловѣцитѣ, съ които живѣе. Не разискува за да убѣди, нѣ отваря и опудюва очитѣ на разума, щото, като виждѣтъ истинѣтѣ, да отведѣтъ чловѣчеството кѣмѣ напрѣдѣка, кѣмѣ съвършенството и кѣмѣ съвѣстѣтѣ. Безбройни книги отѣ нравственниж философинѣ не съдържѣтъ нето приближавѣтъ висотѣтѣ, обемливостѣтѣ, безконечносттатѣ идеалносттатѣ и неиспразднимото богатство на поучението въ Горѣтѣ. Съ едно само изражение като отдѣлилѣ гражданскѣтѣ власть отѣ религиозния и духовенѣ животѣ, уничтожилѣ ста-

рия свѣтъ и основалъ новъ, като далъ свободнъ съвѣсть на индивидуума, а гражданската власть поставилъ независимъ отъ всяко левическо и фарисейско влияние и дѣйствование. За да научи справедливостъж, съ която трѣба да сѣдимъ погрѣшките на подобните си, говорялъ като защищавалъ прислѣдованнѣж женъ,“ безгрѣшния първъ нека хвърли камень на нежъ.“ Идеитѣ и заповѣдитѣ трѣбаше по необходимостъ да прѣподава чрѣзъ общия язикъ, нъ начинитѣ сж съвършени въ простотѣж, простолудни въ величието, неискусвенни въ точностъж, почти неукрашени изливѣтъ непристѣпно свѣтило върху вѣчнитѣ задачи, обѣщания никакъ не черпени отъ чловѣческѣж мѣдростъ, а по-горни отъ всякъ философическъ наукъ отражаѣщи безконечното, божественното и вѣчното Сжщество.

II.

Историята е запазила и е прѣдала намъ всичкитѣ подробности на окаянството въ семейнитѣ и общественни нрави, въ епохѣж когато ся явилъ Иисусъ на земѣж, жалостното положение на красния и благородния полъ и скандалиозността на ежедневнитѣ съединѣния припознавани отъ самитѣ закони. Сенека писувалъ, че по-голѣмата частъ отъ голѣмитѣ госпожи не броили годинитѣ си по възрастѣж, нъ по числото на съпрѣжитѣ, които водили. Бракътъ, като ся измѣнилъ въ скотско съединѣние, ся разрѣшавалъ и ся растъргнувалъ по волѣж на едного отъ съпрѣжитѣ. Мжжътъ съобщавалъ на жената разводнъ граматъ, по причинъ че му е сготвила лошо нѣкое ястие, или защото е залюбилъ другъ женъ.“ Жено, прави какво искашь“ и жената ся изоставяла като единъ най послѣденъ слуга. Противъ такво едно окаянство Иисусъ въ името на догмата на сътворяването мжжъ и женъ унищожилъ развода, разрушилъ вѣчнитѣ привички на распущеностъж, възвисилъ благородния полъ въ приличното му положение и положилъ неразривното основание, върху което е въздигнѣлъ голѣмото здание на християнското семейство.“ Сътворивий изъ начала му-

жа и жену, сътвори я и рече; Того ради остави челоуѣкъ отца и матеръ и прилѣпится къ женѣ своей. Яже бо богъ съчета, челоуѣкъ да не разлучаетъ“ (а) и ето брачный съюзъ полаганъ подъ непосредствеништъ Божиѣхъ заповѣдь и освящаванъ въ догмата на сътворѣнието, за да очисти публичнитѣ нрави, да възпре безсрамнитѣ и скотски наклонности и да постави семейства источници, изъ които да текътъ въ обществото води на работливостъ, на скромностъ и на нравственностъ. Двама въ едно всякога и въ всичко. Единство на двѣ същества въ радостъ, въ скърбъ, въ живота, въ испитанията, въ чувствованията и въ смъртъ. Съединѣние на двѣ души свързани съ любовъ и отождествявани въ вѣчностъ. Такъвъ е, говори Иисусъ, излѣзълъ бракътъ отъ сърдцето на създателя (б) И Павелъ, като развивалъ началото на освящаването, брачния съюзъ въ догмата за сътворѣнието, начерталъ християнскитѣ обязанности на съпръжитѣ уподобявалъ длъжнѣемъ къмъ женѣ любовъ съ любовтъ на Иисуса къмъ църквѣ и отдавалъ на брака тайственъ характеръ. „Мужие, любите своя жены, якоже и Христосъ възлюби църковъ, и себе прѣдаде за ню, да освятитъ ю. Тайна сия велика есть.“ (в)

И това всичко показва начина, по който евангелската нравственностъ смѣшавана съ догмата черпи отъ него животъ и силъ за плодно дѣйствование върху съвѣстѣ на вѣрующия, и свидѣлствувътъ, че Иисусъ като потвърдилъ прѣданията на израилския народъ за козмогониѣ, положилъ догмата за сътворѣнието на челоуѣка и поставилъ твърдъ основъ на обществения животъ и на християнското семейство.

III.

„Мужа и жену сътвори Богъ“.

Учителѣ на народа! Тѣзи думи сж на Оногова, Когото вий наричате Спасителъ на челоуѣчеството. Тѣзи

(а) Матѣей. Гл. XIX. 4, 5.

(б) Тамже XIX. 8.

(в) Павелъ. Римъ. Ефес. V. 25. 31.

думи сж на Оногова, Когото сте вий характеризирали за источникъ на всяко искусство. Тии сж думи на Оногова, на Когото сте приписали всякъ общественъ на прѣдѣкъ, всяко начало на свободнѣ съвѣсть и на всякъ мжжественнѣ мисль. Нѣ прѣдѣ онѣзи думи всичкитѣ теории за самоподвижно происхождение на живота и на челоуѣка като димъ исчезнуважтѣ, а всичкитѣ родословни теории на Ернестъ Хекела падажтѣ, както нѣкогажъ паднали кумиритѣ на язичницитѣ и баснословията на многобожието ся разнесли и исчезнали. Християнството ся прѣдлага на нашето сжждение и на свободното ни приимане, а всякий има право да ся вчисли между вѣрнитѣ или враговетѣ, съгласно съ внушенията на собственнѣ съвѣсть, нѣ никому не ся допуца да измѣни сжщносттаж и самитѣ положени отъ основателя догмати на вѣржтѣ, за да вчисли между вѣрнитѣ на Христианското испълнѣние старажция ся да изкорени и да вдигне догмата за сътворѣнието на челоуѣка и замѣстважция го съ безумнѣ теориѣ на самобитното и на механическо происхождение. А Хекелъ, когото намъ прѣпоржчавжтѣ, че работи за Християнството, не ся старе само да уборва религиознитѣ и метафизически истини, нѣ работи да уничтожи базиситѣ и на самжтѣ евангелскѣ нравственность, коужто ученицитѣ му въ Гърциѣж проповѣдважтѣ за оригиналѣ на истинѣж и на святость.

ГЛАВА Д.,

ТЕОРИИТЪ НА ЕРНЕСТЪ ХЕКЕЛА ПРЪДЪ ПРАВСТВЕННОСТЪТЪ НА ЕВАНГЕЛИЕТО.

I.

Като доказахме, че прѣначавжтъ и искривявжтъ сжщественостътж на Християнството отдѣляжщитѣ нравственнитѣ му увѣщания отъ догматитѣ и отъ религиознитѣ и прѣмѣрни учения, сега почнуваме да докажемъ че нравственното изучване Евангелието подъ възгледъ съвсѣмъ философически и анеропологически, независимо отъ догматитѣ за личностътж на Исуса и на всяко божественно откровение въ историжтж на челоѳчеството, е въ пѣлнж противоположность и въ абсолютнж противностъ спрямо теоремитѣ на монадизма на Ернестъ Хекела и на единомисленницитѣ му, а които приема справедливостътж имъ и почита Хекеловитѣ принципи и ги проповѣдва не само че отказва християнския догматъ, нъ и работи за унищожението и разрушението на Евангелскжтж нравственностъ.

II.

Чудно и изумително е, наистиннж, съгласието прѣвъцѣли осьмь-надесять-вѣка на вѣружщитѣ въ Христа

и на враговетѣ на Християнскѣтъ вѣрж върху прѣдмѣта на Евангелскѣтъ нравственность. Всички ся удивлявѣтъ и всички безразлично прѣвъзносятъ идеалносттатъ и абсолютносттатъ на Евангелскѣтъ нравственность, и отъ времето на Христа до нашитѣ дни не ся е повдигнѣло за нежъ никое разногласие или разискване и никое измѣнѣние на мнѣния и убѣждения. Дѣлото на Иисуса, говорѣтъ Страусъ и Ренанъ, което ся ограничило вѣтрѣ въ сферѣтъ на нравственностьтъ, е несъревнователно, защото носи въ себе си печата на абсолютното съвършенство; а спорѣтъ Хекеловитѣ въ Гърциѣ послѣдователи“ никой никога нето ученѣ, нето великѣ мъжъ не ся е постаралъ да го убори“ (а). „Нравственностьта на Евангелието, говорѣтъ профессоритѣ на „Прометей“, е височайша истина, — първѣйшии и честнѣйшии догматѣ отъ всички други, които нѣкогашъ ся сѣ проповѣдвали на земѣтъ, — учение, което за първѣ пѣтъ въ таквѣ ширинѣ и силѣ и свѣтлѣ истинѣ ударило въ челоуѣческото ухо, — височайша истина, коѣто приели философия и наука и дѣяния и теории“ (б)

На добъръ часъ! Ето точката, върху коѣто всякъ споръ прѣстанва и върху коѣто стоимъ въ пълно съгласие. Нека отхвърлимъ всяко разногласие за догмата и нека ся ограничимъ върху приеменнѣтъ отъ всички истинѣ и нека ѣ изучимъ подъ възгледъ чисто наученъ и анѣропологиченъ. Тука нищо друго не призоваваме, освѣнъ добрѣтъ вѣрж на враговетѣ. Ако припознаванната о. тѣ тѣхъ „свѣтла и височайша истина“ ся намѣрва въ пълнѣ противоположность спрямо мнѣнията на монизма, ако началата на Ернестъ Хекела сѣ непримирителни съ свѣтлѣтъ и височайшиѣ истинѣ, ако системата за самоподвижно происхождение на челоуѣка и за механическѣ неговѣ субстанциѣ ни води по пѣтя диаметрално противоположенъ на Евангелскѣтъ нравственность, коѣто всички учени мъже приимѣтъ за най високо добро и за най високѣ истинѣ, тогава, по логичнѣ необходимостъ, системата и теоре-

(а) Прометей. 4 Августъ 1891.

(б) Тамже 21 Априлия 1891.

митѣ на монадизма сжъ безосновни и лъжливи, странни и чудовищни. И такви сжъ наистиннжъ.

III.

Прѣдписанията на Евагелскжтж нравственностъ и нейнитѣ заповѣди, отговорността за изпълнѣнието или нарушението имъ, надѣждитѣ за бждщия животъ и за неговитѣ мъчения, ся осланяатъ върху признака на самовластието и на свободнжтж воляж, съ които е надарено челоѳческото съществование. Евангелието, посланията на ученицитѣ и апостолитѣ Писусови и всяко развиване на Християнския духъ и постановлѣнията на съборитѣ убѣждавжтъ всеобщото убѣждение за свободнжтж на челоѳка воляж и мнѣнията на философствувящитѣ върху прѣдмѣта прѣзъ великия вѣкъ на Еллинскжтж наукж и прѣзъ всичкото послѣднешно время до нашитѣ дни. Даваннитѣ отъ Евангелието заповѣди за изпълняване обязаностъж и за извършване подвиги на любовъ и на самоотвърженностъ, щяхж да бжджтъ безцѣлни, ако ся давахж на същества, които нѣмжтъ способностъж на свободното мисляне и дѣйствиe, а надѣждитѣ за въздаяние и награждение, или страховетѣ за наказание и мъчение щяхж да бжджтъ несправедливи, ако челоѳкътъ нѣмаше отговорностъ за дѣянията си. Християнството е свобода въ всичко, свобода психологическа, свобода на съвѣстъж, свобода на разума, свобода въ всичко и всякога, затова има и награда и отговорностъ за изпълняването или нарушаването заповѣдитѣ на нравственостъж. И тая свобода и отговорностъ върху собственитѣ дѣяния проистича по необходимостъ отъ основното начало за прѣбивающжтж въ челоѳка духовнж силж и душж по многоцѣннж отъ тѣлото и отъ всякия видимъ свѣтъ. А началото на свободнжтж воляж и на самовластието е толкова абсолютно и неограничено, спорѣдъ прѣдписанията на Евангелието, щото и инстинктитѣ може челоѳкъ да цобѣди и физическитѣ възли и всаденнитѣ чувствования длъжнѣе и може да разруши и да ги повали за да извърши дѣла на добродѣтель и на самоотвърженностъ. Като притегляваме философически нравствен-

ността на Евангелието, независимо отъ всяко мислене за прѣмѣрността на Иисусовото учение, разбираме двѣ нѣща. 1-о. Самовластieto на чeловѣка е осьта, около която ся въртѣтъ всичкитѣ нравственни прѣдписания на Евангелскѣтъ нравственность. 2-о. Безсмъртieto на чeловѣка въ бѣдѣщия животъ е най върховната мощъ на нравственостѣтъ. Като ограничаваме тѣй вътрѣ въ границитѣ на философическото изучаване Евангелскѣтъ нравственность не ся отдалечаваме отъ учението на Сократа, на Картезия, на Байрона и на всички прѣвъсходни философи и анерополози. Както виждѣтъ читателитѣ, въ тѣхъ главѣхъ испитваме нравственостѣтъ на Евангелието далечъ отъ бѣгословскитѣ за любовъ възвишения на Иоанна и отъ прѣдписанията на Павла за нравственность проистекающъ отъ вѣрѣтъ, и като ся ограничаваме въ най практическия моралистѣ между ученицитѣ на Иисуса, Якова, черпимъ отъ него философическото съвсѣмъ и научно опрѣдѣление на Евангелскѣтъ нравственность. „Законъ съвършенъ свободы. — Кийждо искушаеть ся отъ своея похоти влѣкомъ и прѣлъщаемъ. — Глаголите и творите яко закономъ свободнымъ имущий судъ прияти“ (а).

IV.

И сега нека чуеме ученията на Хекела, когото ни сж прѣдставили като да работи за прѣдодолѣнието на християнството.

„Не сжществува никоя разлика между тѣло и духъ“.

„Человѣкътъ не е надаренъ чрѣзъ силѣтъ на самовластieto и на свободнѣтъ воля“.

„Истинската философия е оная на механичността. Телеологическитѣ начала, изъ които ся сж вдѣхнжли повечето отъ философическитѣ системи въ дрѣвността на срѣднитѣ вѣкове и на нашето время, сж лѣжливи“.

„Философията на монадизма и на механичността мисли, че всичкитѣ дѣяния на чeловѣка зависѣтъ отъ закѣни ненарушими и механични както и всичкитѣ феномени на осязагелния и видимъ свѣтъ“.

(а) Послание на Якова. Гл. А., 14 и 25. Гл. Б., 12.

„Человѣкътъ получилъ първото си происхождение отъ случайнитѣ и самоподвижни съсрѣщания и измѣнѣния на веществото, както всичкитѣ други неорганически и органически сѣщества“ (а).

Въ срѣдъ таки едни мнѣния, какво е положението на Евангелскитѣ нравствени прѣдписания за свободѣтъ, за отговорността, за духовността на душѣтъ, за въздаянието и за бѣдѣщия животъ? Противоположността е очевидна и неоспорима, заключението ясно и несъмнително, а теориитѣ на Хекела се изобличаватъ и ся показватъ тератологии на криво умозаключение и на безумие, понеже сѣ противни на Евангелскитѣ нравствени начала, въ които лѣжи абсолютната истина, и които ся приели отъ всичкитѣ учени на вѣковетѣ, спорядъ исповѣданието на послѣдвающитѣ въ Гърциѣ системѣтъ на монадизма и на самоподвижното происхождение на человѣка. Нѣ заблуждавате ся въ лошо заблуждение вий профессоритѣ на Народния Университетъ, колцина сте издигнали пряпора на безбожния материализмъ, като вѣрвате, че стига да развъртите догматическѣтъ сѣщественостъ на Християнството за да го присѣдините и сравните съгласно съ фантастическитѣ измишлѣния на Бюхнеровци и на Хекеловци. Не стига само това. Трѣба да прѣдприемете развърщането и прѣобръщането изъ основи и самѣтъ Евангелскѣ нравственностъ, и да образувате новѣ религиѣ лишенѣ отъ догматъ и отъ нравственностъ и неимѣющѣ никаквѣ слѣдѣ отъ християнскѣтъ вѣрѣ, за да ѣх сблизите съ чудовищноститѣ на самопроисхождението и на материализма. И да не противопоставите на това твърдение обикновеннитѣ ругателства и празнитѣ изражения за невежество и клеветѣ, защото думитѣ ни не сѣ само съгласни съ правилата на логикѣтъ, нѣ имѣтъ, за васъ поне, и мощѣтъ на учителя. Примамъ, говори Хекелъ, человѣческитѣ начала на Будизма и на Християнството, както и прѣдписанията за любовъ къмъ ближния въ нравственостѣтъ на физическѣтъ монастияческѣ религиѣ. Нѣ тая религия, както религията

(б) Хекелъ. „Анѣропогония“. Послѣдна глава.

на монадизма, трѣба да сматра челоуѣка за машинѣ инодвигателнѣ, лишаѣщѣ ся отѣ свободнѣ волѣ, неповиннѣ въ собственнитѣ си дѣяния, трѣба да бѣде, съ еднѣ речѣ, религия на инстинктитѣ, религия обща и на челоуѣка и на скота. Да, говори Хекелѣ. Таквѣ религиѣ разбирамѣ и подѣ таквѣвъ възглядѣ примамѣ нравственнитѣ прѣдписания на Християнството. „Религиозността на монизма, основаваме върху общественитѣ инстинкти на по благороднитѣ животни, като н. п. чудесното чувствуване обязаностѣ на мравкитѣ. По тойзи възглядѣ инстинктитѣ, за които е думата, сѣ, наистиннѣ християнски“ (а). Ето кое е Християнството на Хекела. Ето новата на монизма религиозност прѣдлагана намѣ въ името на лѣливѣ наукѣ, която, спорѣдѣ Толстой „нищо за челоуѣчеството като не направила, безстиднѣ и безсрамна въ прѣдписанията си станала великѣ Злотворецѣ, който развратилѣ съвѣстѣтѣ на народитѣ“ (б).

Да, великий злотворецѣ! Защото мнѣния, които сваялѣтѣ челоуѣка до положението на скота, и не му припознавѣтѣ нето свободнѣ волѣ, нето повинност въ дѣяния, и по благороднитѣ и по святитѣ отѣ чувствованията му сваялѣтѣ до скотскитѣ инстинкти, не сѣ само противни на Евангелскѣтѣ нравстеоност и на всяко нравственно начало, нѣ сѣ мравораствители и источници на всяко прѣстѣплѣние и на всяко опустошение. И нека да не ся заницѣтѣ материалиститѣ задѣ израженията за доброто и благоот и идеала, защото такви изражения сѣ праздни отѣ всякѣ смисълѣ за онѣзи, които сматрѣтѣ челоуѣка за машинѣ безѣ свободно дѣйствие и слѣпо движущѣ ся отѣ самоподвижни и несъзнателни движения на вещественнитѣ частици. И това не говоримѣ ний, нѣ единѣ отѣ привърженицитѣ въ Франциѣ на Бюхнера и на Хекела, и неговото имя и другоѣ сме спомѣнѣли“. Вий сте страшливи и лицемѣри, писува Рацепенѣ като ся отправя кѣмѣ едномисленнитѣ си, вий сте страшливи и лицемѣри. Като

(а) Хекелѣ „Доказателствата на метаморфизма“. Фр. Пр. Стр. 115.

(б) Temps 29 Септемвля 1886.

изгонихте религиознитѣ идеѣ отъ сърдцето на народа вий издигнахте нови капища за новѣ Тримуртъ, когото наричате благѣ, добърѣ, истиненѣ. За поддлинния материалистѣ нѣма добро, нето зло. И по кое право вий нѣкогажъ говориге за собствено притяжане, за правдини, за семейство? По какво право ся опитвате да начъртаете нови правила за нравственостъ, като сме отритнали всякъ идеѣ за свѣрхчувственостъ и невидимостъ? Тѣзи примирѣния сж нетрайни, учения подложни, които остануватъ на срѣдѣ пѣтя за да ся примирятъ прѣдразсждѣци, въ които ний материалиститѣ не вѣруваме вече. Азъ събирамъ и опрѣдѣлявамъ послѣднитѣ поризми на началата ни. Като извоювахте убѣжденията за Сътворѣние и Сътворитель вий замѣстявате идеитѣ на правджтѣ, на идеала, на напрѣдка, нѣ азъ, послѣдователенѣ на общитѣ ни мнѣния, носѣ огъня и бравдѣтъ противъ всички тѣзи нови божества. Тѣзи нови чудовища щѣ испѣдѣжъ безъ никой страхъ. Който е материалистѣ и воюва противъ идеитѣ на свѣрхчувствителността нѣма право да призовава начала на виновностъ, на вѣржъ въ законитѣ, и да прѣдлага новж религиѣ, религиѣ на напрѣдка и на наукѣ, новж скотѣ и ново чудовище подобно на другитѣ. Азъ изображавамъ догмата на монадизма какъвъто е и какъвъто трѣбва да бжде всякъ логиченѣ неговъ послѣдователъ, ниҳилизма“ (а).

Ниҳилизмътъ!

«Нищо нѣма прѣди живота, нищо нѣма подиръ смъртъ».

„Доброто нѣма никакъвъ отчетъ прямо злото. Всичко за челоуѣка ся отнася къмъ скотския инстинктъ“.

«Всичко е за похотитѣ и за утробитѣ».

«Добродѣтель е праздна речъ. Злодѣяние не сжществува. Бжди тигърѣ, ако това тя очаровава».

„Кое ся нарича лѣжа, и кое истина? Кое е правото и коя е обязанността? Апостолѣ, палачѣ, герой, прѣдатель всичко е суетно и праздно“!

„Да не бжде вече нѣщо добро, нето велико, нето свято.

(а) Рацепенѣ. »Blasphèmes».

Всичко нека бжде случайна и прѣходяща сѣнка и развалини“.

„Вселенната бѣснующа се въ тъмвинѣтъ, да не знае нищо отъ ония що носѣтъ името любовь и справедливость“. (а).

Върху тѣзи думи ужасно и отвратително чувствование ся издига въ свѣстѣтъ на васъ, които въ Гърциѣ дързнувате да сближите Евангелскѣтъ нравственностъ съ теориѣтъ на скотството и на злодѣяннето. Вѣрувамъ несъмнѣнно въ искреностѣтъ на повдигнатѣ ви впечатлѣния, въ внимавайте че бласфемитѣ на Рацепена и на Молешота и на Мандевнла сѣ непосредствени и необходими послѣдствия отъ началата за самоподвижно происхождение на чловѣка и отъ ученията за механичнѣтъ му субстанцииѣ. Като мислите и учите, че Хекелъ работи за Християнството, и считате че механическитѣ теории за происхождение и субстанцииѣ на чловѣка можтъ да ся съединѣтъ съ нравственостѣтъ на Евангелнето, и като почувствувате и отблѣсвате непосредственитѣ, логични и необходими послѣдствия отъ теоремитѣ на монадизма, доставлявате доказателство, че никога не сте изучили сериозно базиса и сѣществуто на монистическитѣ и Хекелови начала и никога не сте прѣсмѣтнѣли произтекащитѣ отъ тѣхъ нравствени и общественни послѣдствия.

(а) Опрѣдѣлѣние на монизма отъ Викторъ Хюго.

ГЛАВА Е.,

АНТРОПОЛОГИЯТА СПОРЯДЪ ХРИСТА.

Като изучихме до тукъ чрѣзъ аналитическѣ методъ що ся касае до происхождението и сътворѣнието на чловѣка подъ естествовѣденъ, философиченъ и догматиченъ възгледъ, пристѣпяме сега къмъ обличаването изводитѣ отъ нашитѣ тщателни трудове и къмъ тѣхно сложно сравнѣние за точно изслѣждане съществуващитѣ гармонии между християнския догматъ и научнитѣ истини.

Чловѣкъ има способността и възискванитѣ сили за да привлича вниманието си и да управлява изучаванията и изискванията си върху себе си, като става субъективенъ въ същото време и объективенъ прѣдмѣтъ на размишлѣнията си и прилага върху своитѣ личност изводитѣ изъ създаденитѣ отъ него науки. И чрѣзъ естествовѣденитѣ познания ся опрѣдѣлявѣтъ отношенията на тѣлесния му организмъ и на служенията му, а чрѣзъ философическитѣ ся разлагѣтъ и ся изучавѣтъ характеритѣ на духовнитѣ му сили, и чрѣзъ нравственитѣ му и общественни изисквания испытвѣтъ ся точно правилата и срѣдствата на нравствено усъвършенствование и на общественъ напрѣдѣкъ.

Тѣзи изучавания распростирани върху всичкитѣ елементи на чловѣческитѣ субстанции и върху всич-

кото му влияние и дѣйствиe, прикоснувайтъ ся, както е прилично, къмъ прѣдмѣтитѣ, къмъ които ся отпра-
вайтъ нравственнитѣ прѣдписания и догматитѣ на Хри-
стианството до колкото ся относѣтъ къмъ происхож-
дението и субстанциитѣ и прѣдопрѣдѣлѣнието на чело-
вѣческото сѣществуване. И до колкото богословству-
ющитѣ, като ся ограничаватъ вътрѣ въ духовнитѣ
и нравственни прѣдѣли, работѣтъ за освѣтляване рели-
гиознитѣ сѣвѣсть за укрѣплѣние и утвърдѣние зако-
нитѣ на обязаностѣтъ и на мирното съжитие, а ученитѣ,
като учѣтъ подтвърденнитѣ опрѣдѣлително научни ис-
тини, никакъ не докажатъ религиознитѣ убѣждения
чрѣзъ обвехтели и неоснователни теории, не ся пов-
дигнало въ миналото время никое стѣлкновение, нето
нѣкое може да ся повдигне между тѣхъ въ бѣдѣще.
И както вадяхме по горѣ, недоразумѣния и погрѣшни
мнѣния на богословци, или горди и заблудени мнѣния
на учени мѣже били причинитѣ отъ время на время
на повдигнатитѣ безцѣлни стѣлкновения.

Като ограничаваме думѣтъ върху сътворѣнието
на челоуѣка и върху свързаннитѣ съ тойзи прѣдмѣтъ
въпроси, излагаме въ съкращение анѣропологическитѣ
на Христианството принципи въ слѣдующитѣ.

А., Челоуѣкътъ е сътворѣние Божие (а).

Б., Челоуѣкътъ, като държи съвършено особно и
изрядно положение въ срѣдъ всичко, е лично един-
ство съставено отъ елементи тѣлесни и духовни. Ду-
шата, която е цѣлость на умственитѣ и желателни
сили на челоуѣка, е най драгоцѣнното сѣщество на Тварь-
тъ. Душата на челоуѣческото сѣществуване е по
многочѣнна отъ всичкия видимъ и невидимъ свѣтъ (б).

В., Челоуѣкъ е прѣдопрѣдѣленъ за свое усѣвр-
шенствование. Пълната прѣданность на челоуѣка къмъ
Създателя ся явява чрѣзъ любовѣтъ къмъ ближния
и чрѣзъ дѣлата на самопожъртвование и на самоот-
вържение за напрѣдка на челоуѣчеството (в).

(а) Матѣ. XIX. 4. Мартъ X. 6.

(б) Матѣ. XVI. 24, 26. Маркъ VIII. 34. Лука IX. 23.

(в). Иоаннъ XV. 12.

Г., Всичкитѣ чловѣци сж равни. Между вѣрнитѣ само два класса прѣвъсходствуваѣтъ; а., Служащитѣ и приносящитѣ по голѣми услуги къмъ подобнитѣ си и биваемитѣ волно най послѣдни (а). б., Гонимитѣ за правдѣтъ, — скѣрбящитѣ и бѣдствуѣщитѣ, — Милостивитѣ, — кроткитѣ и смиренномѣдрѣствуѣщитѣ (б).

Д., Земний животъ на чловѣка е прѣдтеча и прѣдуготовлѣние за вѣчно сѣществование. Хранящитѣ словото Божие и изпълняѣщитѣ посланието си на земѣтъ съгласно съ откритиия нравственъ законъ въ собственнѣтъ съвѣсть и въ историѣтъ на чловѣчеството отхождѣтъ подиръ смѣртѣтъ въ вѣскрѣсение на животъ, а сътворивнитѣ зли дѣла въ вѣскрѣсение на сѣдъ (в).

Тѣзи анѣропологически начала на Християнството ще противоположимъ срѣщу изводитѣ отъ напрѣднитѣ ни важни трудове и издирвания, отъ еднѣ странѣ за да покажемъ очевиднѣтъ имъ гармоничъ съ научнѣтъ истинѣ, а отъ другѣ, да докажемъ, че въ тѣхъ лѣжи разрѣшаването тайнственитѣ задачи на чловѣчествово, което разрѣшение удовлетворява съвѣстьтъ и води безопасно къмъ нравственното усѣвършенствование на индивидуума, къмъ семейното благополучие и къмъ общественния напрѣдѣкъ. Защото въ тѣхъ „Милость и истина срѣтостѣ ся“.

(а) Матѣ. XX 25.

(б) Тамже. V. 4 — 10.

(в) Иоаннъ V. 28. XI. 25. Лука XX. 36. Матѣ. XXV 31-34.

ГЛАВА Ж., ЕСТЕСТВЕННИ НАУКИ.

Августинъ великий, когато не билъ още Християнинъ и почиталъ философиѣтѣ на Манихеитѣ, която била една смѣсь отъ материялистически и панѳеистически мнѣния, пристѣпилъ къмъ обширно и свѣдушно изучване въпроса за сътворѣнието на Вселеннѣтѣ. „Попитахъ, говори въ исповѣданията си, земѣтѣ и всичко що ся нахожда върху неѣ, морето, безднитѣ и всичко що живѣе на земѣтѣ. Попитахъ и вѣтровѣтѣ и звѣздитѣ и слънцето и мѣсечинѣтѣ и всичко що поднада подъ чувствата ми, и отъ всичкитѣ, които сѣ около мене, поискахъ първото начало на сѣществата, нѣ подиръ всяко изслѣдване и питане излизаше единъ гласъ, и подиръ всяко издирване дохождахъ въ сѣщия поризмъ.“ Ний сме тваритѣ, търси Твореца надъ насъ“. Тогава като ся обърнѣхъ къмъ себе попитахъ ся, „и ти що си“? „Человѣкъ, духъ облеченъ съ плтъ.“ „Тогава ти обитаѣщия въ мене духъ, като си по горенъ отъ всякъ тѣлеснѣ силѣ, заведи мя при началото на сѣществата и открий ми Създателя, който дава животъ и духъ и невидими сили, съ които си ти облѣченъ.“ И духътъ мя заведе къмъ словото на Евангелието, и азъ синътъ на тъмнинѣтѣ като станахъ синъ на свѣтлинѣтѣ успокоявамъ ся сега въ вѣрѣтѣ и въ надѣждѣтѣ на Християнскѣтѣ истинѣ. Защото писменность и наука за

нищо не ми послужихъ прѣвъ времято, когато мисляхъ, че азъ и всичко що съществува е тѣлесно и че нищо не съществува вѣнъ отъ веществото.“

Лишени отъ гениалния умъ и отъ обширнитѣ познания на Августина, попитахме върху въпроса за сътворѣнието на чловѣка всичкитѣ прѣвъсходни умове на древносьтъж, всичкитѣ откривши прѣвъ послѣднитѣ вѣкове тайственнитѣ на природжтъж закони, всичкитѣ почитающи въ наше время наукжтъж и имѣжщи право да ся произнасьтъж въ ползж на нейно имя, и отъ станалитѣ изучвания и издирвания изслѣдихме точно, че въпросътъж за происхождение и начало на чловѣческото съществование върху земжтъж туря ся сега прѣдъ наукжтъж подъ формжтъж на дилеммж. „Сътворѣние отъ прѣбестественж силж, или самоподвижно происхождение на живота и произвождане на чловѣка отъ нѣкой млѣкопитающъ скотъ.“ И върху положението на въпроса всички безъ исключение ся съгласявжтъж, съ тѣхъ заедно и Хекелъ и почитающитѣ принципитѣ на монадизма.

Върху тжж дилеммж като обѣрнжхме изучванията си чрѣвъ първжтъж часть на това списание, разбрахме че два закона на природжтъж сж противни на хипотезжтъж за самоподвижното происхождение на живота и за произвождането на чловѣка отъ друго животно същество чрѣвъ метаморфозиране. Отъ тука заключавахме, като поризмъ необходимъ и неоспоримъ, научнжтъж истинж за сътворѣнието на чловѣка въ пълнж гармониж съ Християнския догматъж.

Читателитѣ знажтъж сега, че въ станалитѣ изучвания и изслѣдвания търсихме виделинж и наставлѣния и отъ самитѣ свободомислящи за божественнитѣ дѣла и отъ почитающитѣ нѣкогажъ мнѣнията на монадизма и на материялизма. Съобразующися съ тжзи меодж приписуваме туканово научно разкаяние съобщено подиръ печатането първжтъж часть на това списание.

А. Фогазаръ, познатъж за филологическитѣ си съчинения, е единъ отъ привърженицитѣ на дарвиновжтъж теориж, и билъ до послѣдно время послѣдовател на Хекеловитѣ мнѣния за самоподвижно происхождение на живота. Като отхвърлилъ прѣди нѣколко время

теоремитѣ на Хекела, останалъ послѣдователъ на хипотезитѣ за развиване на живота, до колкото тии можтѣ да ся съгласѣтѣ съ убѣждението въ сществование на прѣестественъ Създателъ на живота. И ето по кой начинъ съобщилъ тойзи ученъ мъжъ раскаянието си на 1-ия Септемврия 1892. „Прочитането списанието на Иосифа Леконтъ отвори очитѣ на разума и свѣтна въ сърдцето ми свѣтило на нови идеи и убѣждения. Първъ пѣтъ прѣзъ всичкия ми животъ ся прѣдстави прѣдъ мене висока истина стояща по горѣ отъ чувствата, истина разумна наводняѣща духа. Никакво съревнование между идеѣтѣ за развиването и за прѣмирното сътворѣние. Колкото отивахъ на прѣдъ къмъ прочитането списанието на Леконта, толкова повече образътъ на Създателя ся приближаваше и увеличаваше по единъ удивителенъ и необикновенъ начинъ въ моя духъ. И първо достави ми ся помощъ отъ това списание за откриване истинѣтѣ, нъ новитѣ ми убѣждения ся подкрѣпихъ отъ съчинѣнията на други отлични учени мъже. Въ всякъ наученъ на прѣдъкъ идеята за Бога става по широка, а начинитѣ на божественното дѣйствие ся показвѣтѣ съвсѣмъ различни отъ начинитѣ на чловѣческото влияние. Писано е въ природѣтѣ чрѣзъ закони постоянни и неизмѣними, че по горенъ видъ не произхожда отъ по доленъ безъ дѣйствието на причинѣ цѣлесъобразно водящъ къмъ по съвършенъ типъ. Нъ тогава отъ кждѣ е проистекла цѣлесъобразността за развиването на живота? Хекелъ прѣзира идеѣтѣ за разуменъ и цѣлесъобразенъ порядкъ на Вселеннѣтѣ. Нъ отъ кждѣ е животътъ, отъ кждѣ е и цѣлесъобразната лѣствица на организмитѣ? Като не приема убѣжденията на Дарвина за сществуване на Създателъ, Хекелъ мисли че прѣскочилъ мъчнотиитѣ и говори, че животътъ е изводъ отъ физическитѣ и химически свойства въ развиването на бѣлткъвидни тѣла. Нъ по кой начинъ ся сж образували чрѣзъ таки изрядни жизнени чѣрти бѣлткъвидни тѣла, които имѣтѣ въ сила чудеснѣтѣ способность за производане животъ и мисляне и свободно дѣйствие? На тѣзи питання Хекелъ отговаря „не знаѣ“. Не знаешъ? Нъ тогава исповѣдай, че като си прѣдприялъ да раз-

рѣшишь задачѣтъ на чловѣческото происхождение дошелъ си до незнанието и до тайнството. Като исповѣдашь незнанието за источника и за природѣтъ на живота и за начинитѣ, по които за първъ пѣтъ ся явилъ на земѣтъ, не можешъ, спорѣдъ по новитѣ си изучавания за морфозирането на видоветѣ и за происхождението на чловѣка, да ся освободишь отъ неумолимото незнание, а въ всяко промѣнѣние отъ видъ въ видъ дълженъ си да явишь, че всяко измѣнѣние и промѣнѣние е станжло чрѣзъ развиване на незнаемж и тайнственнж причинж. П тѣй като мислж, че законъ на напрѣдъкъ и на усвѣршенствование управлява развиването на свѣта п че животътъ, като ся наченва отъ несвѣршенството (оригиналнжтъ клѣткж) върви къмъ свѣршенството (чловѣка) видими ся, че противоречишь очевидно като нарушавашъ принципитѣ си. Защото отъ едниж странж учишь, че вселенната ся развива къмъ свѣршенството и цѣлесъобразностьтъ, а отричашъ отъ другж, че надъ неж надзирава умъ. Като приирамъ цѣлесъобразностьтъ въ развиването не приирамъ и учението, че всичко е създадено за чловѣка. Нъ сега почитамъ, че всяка тварь сътворена има нѣкоиж цѣль въ себе си, или въ отношение съ другитѣ твари, отъ които твърдѣ малко число е намъ познато. Порядъци и цѣли по горни отъ нашия разумъ съставлявжтъ цѣлостътъ на тваритѣ отъ по горнжтъ до по долнжтъ стъпень. Тѣй сега като мислж, никакъ не понижавамъ чудесата на физическитѣ закони, нъ ги считамъ като отражение отъ Волжтъ на Всесилнаго за непознати намъ цѣли, отъ които едвамъ глѣдаме нѣкои, които ся относжтъ къмъ чловѣческия родъ. Като почувствавамъ, че съмъ длъженъ да свидѣлствувамъ за безконечното и божественно свѣтило, което освѣтлява можтъ свѣсть, подиръ новитѣ изучвания и издирвания извършвамъ обвжзанностьтъ прѣдъ чловѣчеството, като давамъ на всички да разбержтъ можтъ мисль“ (а).

Казахме по горѣ че естествовѣденнитѣ науки нѣмжтъ компетентностьтъ за разрѣшаване въпроситѣ за

началото на съществата и за произхождението на човѣка, нѣ сж компетентни да разсждаватъ за прѣдлаганнитѣ въ тѣхно имя разрѣшения отъ учени мъже, които прѣскачатъ границитѣ на положителнитѣ науки. А сега науката като осжда, подиръ направеннитѣ опити и изслѣдваня, теоритѣ за самоподвижното произхождение на живота, не само не съществува никаква противоположность мѣжду християнския догматъ и естествовѣденнитѣ науки, нѣ ся нахождатъ въ пълнж и абсолютнж гармоникж. И въ тѣхж гармоникж сж на прѣднжли и ся сж развили физическитѣ науки и ся прѣмахнжли възбуденнитѣотъ время на время стълкновения отъ западни богословци, на които кривитѣ мнѣния за Писанията ся осждаатъ сега и отъ самия Католицизмъ.

Въ Еллинскжтж и Римскж древность моноѳеизмътъ е билъ философически принципъ почитанъ отъ мждърцитѣи отъ ученитѣ и никакъ не измѣнившъ полиѳеическитѣ идеи и убѣждения, които отдаватъ на различнитѣ природни феномени надзираването на нѣкое особно божество. Моноѳеизмътъ на пълно ся развилъ въ християнския догматъ облеченъ съ еллински язикъ и еллинскж наукж. Единъ Богътворецъ на небото и на земжтж, Който положилъ законитѣ на природжтж. И въ обширностьтж на тойзи догматъ естествениитѣ науки получили пълното си и свободно развиване и усжществили успѣхитѣ въ послѣднитѣ вѣкове. Създателитѣ и учредителитѣ на нѣ новжтж наукж, Баконъ, Нютонъ, Кеплеръ, Линеи, Коперникъ, Паскалъ, Ерселъ, Амсеръ, Себрелъ, Либигъ, и Пастьоръ били не само благочестиви християне, нѣ и пѣ вechето отъ тѣхъ защитници на религиознитѣ убѣждения и на Християнскитѣ истини. А въ наше време нѣво и очевидно чудо на Християнството ся развивавъ историжтж на човѣчеството. Открившии жизненното електричество Du Bois Raymond, който ся вчислявалъ до едно врѣме между послѣдователитѣ на материализма, земалъ за темж на рѣчтж си, прѣдъ едно събрание отъ Германски естествовѣдци, слѣдуещжтж историческж истинж: „Идеята за Създателя прѣподавана отъ вѣкъ въ вѣкъ повлияла върху наукжтж

и вдъхнѣла убѣждението въ еднаж и самаж причинѣ на сщществата, възбудила желанието за познаване тѣзи причинѣ. И тѣй по новата наука длѣжнѣе началото си и напрѣдка на Христианството“ (а).

Тѣжж историческѣ истинѣ ясно освѣтлилъ Ернестъ Навилъ въ списанието си „за по новѣтѣ физикѣ“, за което стана дума въ прѣдсловието на това списание.

А когато ся Хекелъ призовалъ да изложи доводитѣ и естествовѣденнитѣ доказателства за обявенното отъ него противоположение между догмата за сътворѣнието на челоуѣка и експерименталнитѣ науки, тогава ново и необоримо далъ доказателство за сщществувѣщиѣтѣ между тѣхъ гармоникѣ. Тогава не вѣчь происхождение на сщществата и на родоветѣ и биологически тератологии, нѣ прѣвѣсходящи теоремѣ и философически размишлѣния, говорялъ, могѣтъ да ни заведѣтъ при истинѣтѣ, за да узнаемъ противоположностѣтѣ. На добъръ часъ! Ученицитѣ въ Аѣинѣ ни увѣряваѣтъ, че свѣрхмирнитѣ и свѣрхорганическитѣ миѣния ся погрѣбохѣ и ся заровихѣ чрѣзъ направенитѣ естествовѣденни открития за самоподвижното происхождение на живота! Нѣ учительтъ имъ исповѣдува сега, че не е станало върху прѣдмѣта не само никое откритие, нѣ нето може да прѣдложи нѣкой експерименталенъ доводъ, или прѣдложение, или научнѣ теоремѣ за опровержение Християнския догматъ за сътворѣнието. Призовава ни въ полето на философически и прѣвѣсходящи размишлѣния и изучвания. Ето послѣдуваме го.

ГЛАВА 3., ФИЛОСОФИЧЕСКИ НАУКИ.

Философия! Философия! Проповѣдниците и учителитѣ на монадизма дълго время кликали, наука! наука!, защото химическитѣ и геологически и биологически и естествовѣденнитѣ вообще науки ни водѣтъ къмъ познаването всякъ истинъ за началото и сжщността на сжществата. Ако не сжществува нищо, спорядъ материалиститѣ, вѣнъ отъ тѣлата и вѣнъ отъ осязателния и видимъ свѣтъ, слѣдува по необходимо послѣдствие, че всичкитѣ изучвания и научнитѣ ни старания и изслѣдания трѣба да ся ограничавѣтъ върху веществото и върху механическитѣ му сили. Нъ щомъ паралогизмътъ на материалистическото мнѣние и несъстоятелността и чудовищността на теориѣтъ за самоподвижното произхождение на живота ся сж изобличили отъ Себрела, Пастьора, Вирхова, Боа-Раймонда и отъ притекшитѣ ся въ Студгардското и Франгфурското събрание учени мъже, всички измѣнили меодитѣ на ученията си и ограничили абсолютността на своитѣ начала. И Бюхнеръ ся убѣдилъ и ся принудилъ да исповѣда, че поне една сжщностъ, идеята, мисленността, сжждението, е нѣщо невещественно и сжществуѣще независимо отъ веществото (а), а Хекелъ като прибѣг-

(а) Ланже. „Историята на материализма“. Франц. Прѣв. Томъ 2-ий 114 — 626.

нжлъ къмъ прѣвѣсходящи и философически теореми никакъ не ся подвоумилъ да прѣдложи началата си и като членове на повж вѣрж (а). И въ това поле като слѣднихме материалиститѣ доказахме, че началата на най добритѣ философетуѣщи въ древносттаж и въ наше время никакъ не стоѣтъ далече отъ християнскитѣ догмати за сътворѣнието и прѣдопрѣдѣлѣнието на чловѣка. Гармонията е пълна и абсолютна.

Християнскитѣ догмати не ся основавжтъ извѣстно върху философически изисквания и изслѣдания, нето сж заключения отъ научни разисквания и важни трудове, и като испитуваме гармонитѣ имъ съ наукжтж и съ логичносттаж, нѣмаме намѣрѣние да окачимъ доказателството на правотжтж и на истинжтж имъ за заключенията на анѣропологическитѣ изучвания, нѣ като отблѣсваме станалото нападение противъ Християнскжтж съвѣсть и доказваме подѣ философически възгледъ обвехтелостжтж, несъстоятелностжтж и заблуденностжтж на монадистическитѣ мнѣния, усиливаме и разширяваме убѣжденията въ вѣржтж и ги поставяме непоколебими и неборими. „Християнската религия, спорѣдъ Гете, е голѣмо и силно здание, съвършено, самостоятелно и самобитно, и като стои по горѣ отъ философижтж нѣма никаквж нуждж отъ подпоржтж на тжзи“ (б). И тая истина не прима никакво оспоряване, нѣ ако Християнството нѣма никаквж нуждж отъ научно и философическо доказателство, ний обаче имаме обязанность да защитимъ нашжтж си съвѣсть и високото почувствование на онѣзи, които ся прѣдавжтъ въ особни изучвания най главния въпросъ, когато ни ся прѣдлагжтъ за философически начала прѣдложения доказани отъ философижтж като неоснователни и лѣжливи. И за такви доказахме теориитѣ на Хекела и на привѣрженниците му въ вторжтж часть на това списание, а като потвѣрдихме заключенията отъ важнитѣ ни трудове чрѣзъ

(а) „Научно на Францижк обозрѣние“. 8-ий Декемврия 1877. — Temps, 8-ий Авг. 1880.

(б) Сепжъ „Животъ на Исуса“. Франц. Прѣв. Стр. 473 отъ 2-ия томъ.

непобѣдимѣтъ мощь на отлични анерополози доказхме сществуващѣтъ гармоничѣ между философическитѣ науки и Християнството върху догмата на сътворѣнието и прѣдопрѣдѣлѣнието на чловѣка. Тука намъ остава да споменемъ едно важно дѣло върху разисквания прѣдметъ, за което ся научихме подиръ съчинѣнието на б., часть отъ това списание.

Въ годинѣ 1889 Бартелеми Сентъ Илеръ, познатий отъ списанията си за „Аристотеля“, обнародвалъ едно съчинѣние подъ надсловъ, «Философията въ отношенята ѣ къмъ Религиѣтъ и Наукѣтъ.» Сентъ Илеръ ся показва въ това съчинѣние привърженникъ на експерименталнѣтъ философиѣ и чистъ правомислителъ, като мислялъ, че умѣтъ на чловѣка като е всаденъ и срастенъ въ него и по старъ отъ религиѣтъ, трѣбва да приема религиознитѣ идеи и убѣждения до колкото, като обсъждава обективнѣтъ имъ истинѣ и нравственнитѣ имъ и общественни послѣдствия, убѣждавася за правотѣтъ имъ. Философията, спорядъ Сентъ-Илеръ, не прибѣгва къмъ религиѣтъ за точно испитване и доказателство на истинѣтъ относително сществованието на прѣмирнѣ творческѣ силѣ, защото въсьвѣстѣтъ на чловѣчеството нахожда жъртвенникъ на тѣзи истинѣ, нѣ, ако и да ся запазва независима, не ся полага въ никоѣкъ противоположность съ религиознитѣ догмати. Философията нѣма никоѣкъ причинѣ да пристѣпи къмъ никое стълкновение съ религиѣтъ, едно, че гармонията върху въпроситѣ, които съставлявѣтъ прѣдметъ на философическитѣ изучвания заедно и на религиознитѣ догмати, е пълна, а друго, че най свободнитѣ и просвѣтени народи сѣ онѣзи, у които религиознитѣ догмати ся отождествявѣтъ съ прѣдписанията на чистѣ нравственность. Философията протестира противъ направеннитѣ старания за тождествяване психологиѣтъ съ физиологиѣтъ, защото чловѣкъ, като съучаствува въ тѣлото отъ животния мѣръ, е сщество съвършено своеобразно. Не е само размислително и разсудително сщество, нѣ нравственно и свободно. Всеобщий законоположителъ на всичко, Богъ, ся открива въ нашѣтъ съвѣсть съ по голѣмъ блѣсъкъ и съ по

голъмо дѣйствиe отъ колкото чрѣзь другитѣ Си чудесни дѣла (а).

Философия на древносттаж, философия на Картезия и на Лайбница, философия на славнигѣ въ нашия вѣкъ учени мъже, философия и на самитѣ Θεисти е въ най пълнж гармониж съ Християнския догматъ за Творецъ и за сътворѣние на челоуѣка. „И кой отъ искреннитѣ Θεисти, говорялъ великий Берклеи, кой може да бжде въ противоположность съ Християнството? Кой отъ истинскитѣ философи не исповѣдува, че справедливога за Създателя знание, което другожъ, като ся почитало и ся обожавало отъ нѣкой пророкъ или философъ, станало общо на челоуѣчеството притяжание заради Християнството? Незнаемий нѣкогажъ Богъ явява ся сега на по проститѣ духомъ подъ истинскитѣ си и блѣстящи чърти, а служението на духа замѣсти варварскитѣ суевѣрия, и челоуѣчеството пристжпи къмъ исполински напрѣдъци подъ спасителното влияние на Евангелието“.

Въ главжтж за мeтодологижтж въ прѣдисловието изложихме причинитѣ, върху които, като ся основаваме, считаме за погрѣшно приспособлѣнието върху религиознитѣ и духовни въобще въпроси. Нъ за това сжщото считаме като отъ голѣмж важность заключението, до което дошълъ правомислителътъ Сентъ-Илеръ, и което подтвърдява иначе поризмитѣ отъ философическитѣ важни старания на знаменитаго Кастела“. „Философия и религия, тѣзи двѣ безсмъртни сестри, помагжтъ си взаимно и вървжтъ заедно. И Философията освѣтлява религижтж, а пакъ религията освящава философическитѣ истини. (б)

(а) Бартелеми Сент-Илеръ. „Философията въ отношение къмъ наукжтж и религижтж“. Стр. 121 и н. т. 252 и н. т.

(б) Кастель. „Християнството въ XIX вѣкъ“.

ГЛАВА II.,

ПРАВСТВЕННА НАУКА

Правственността е наука за обязанноститѣ.

Правоучителитѣ, когато изучаватъ всаденното нравствено почувствование и отъ опита и отъ прѣданията водими, опрѣдѣляватъ налаганнитѣ на чловѣка обязанности и изслѣдватъ начинитѣ, по които могатъ да приематъ приличното практическо приспособлѣние въ общественния животъ. Върху тѣхъ же науката върви паралелно съ Християнскитѣ религиѣ, а гармонията между тѣхъ е пълна и неоспорима. И самитѣ врагове на Християнството ся очудватъ за висотитѣ на нравствениитѣ му прѣписания и за идеала на съвършенството и за спасителнитѣ на влиянието имъ въ общественния животъ. Нѣ, като приематъ нравствениитѣ струи на християнскитѣ вѣрж, отдалечаватъ ся отъ источника, изъ който истичатъ догматитѣ за сътворѣние и за прѣдопрѣдѣлѣние на чловѣка, отъ които зависи практическата имъ и убодоблжщата ся сила, И това всичко развихме по напрѣдъ, а тука като ся прилагатъ кратки нѣкои размишлѣния ще поставитѣ по виденъ съжза, който свързва догмата на сътворѣнието съ нравственоститѣ въобще и особено съ нравственоститѣ на Евангелието.

Защото иаистиннж, идеалнитѣ и чудесни прѣписания на Исуса и съвършенството на нравствениитѣ

заповѣди щяхъ да останѣтъ мъртви и неплодни ако не ся оживотворявахъ чрѣзъ вѣржтж, и щяхъ да заприличѣтъ на нелѣпости, и на утопии и на празни теореми аконе вѣрвахъ заедно съ догмата и чрѣзъ него не ся укрѣпихъ и оплодотворявахъ. Любовта и благодѣянieto къмъ ненавиждитѣ насъ, — забравянето собственижтж индивидуалностъ за послужване на страждущитѣ и бѣдствуещитѣ, — ублажаване себе когато ся гонѣтъ за правдѣтж. — Отричането отъ майкж и братъ за извършване дѣла на милостъ и на благотворѣние, нещяхъ могатъ да ся произнесжтъ отъ нравственностъ написанж съ перо на чловѣческж мждростъ. Нѣ нравственностъ написана отъ духа на Бога начертала е онѣзи заповѣди и имъ дава силж за изпълнѣние и за животъ въ вѣржтж къмъ Създателя. Живота, дѣятелностътж и влиянието на християнскжтж вѣрж и плодотворностътж на нравственитѣ ѹ заповѣди потърсете въ първитѣ вѣкове на Християнството, когато е то дѣйствовало съ всичкжтж си чистотж безъ намѣсване на никое политическо влияние и на клирикални привилегии. „Всяка страна е за Християнетѣ отечество и всяко отечество като страна чужда. Облечени сж съ плть, нѣ живѣжтъ независимо отъ наклоннооститѣ на плтьтж. Живѣжтъ на земжтж, нѣ жилището имъ е на небото. Повинявжтъ ся на законитѣ на стражтж, гдѣто прѣбивавжтъ, и, като правжтъ доброто, осжжджтъ ся като злодѣйци и наказанието прѣтърпявжтъ съ радость и съ назидание вътрешния си животъ. Иудеитѣ ги гонѣтъ, нѣ не могатъ да прѣдложжтъ никой доводъ, който да оправдава ненавистьтж имъ. Християнетѣ сж въ чловѣчеството както душата въ тѣлото. Душата надзирава надъ всичкитѣ членове на тѣлото, както християнетѣ въ всичкитѣ градове на земжтж. Душата живѣе въ тѣлото, нѣ не е тѣло, тѣй и Християнетѣ живѣжтъ въ свѣта, нѣ не сж отъ тойзи святъ. Невидимата душа е скриена въ тѣлото, тѣй и християнетѣ сж познати въ свѣта, нѣ служението имъ къмъ Бога е непознато. Душата люби своето тѣло даже и онѣзи членове, които ѹ причинявжтъ болезнь и досаждение, и Християнетѣ обичжтъ ненавиждитѣ

ги. Както душата ся подобрява чрѣзь лишеніе и трѣзвенностьж, тѣй и Христианетѣ растѣтъ и ся умножавѣтъ отъ день на день по вече между болезнитѣ и гонѣніята. Христианетѣ не сѣ получили нѣкое чело-вѣческо прѣдание, нѣ прияли Словото въ чело-вѣчески образъ самоволно и свободно“. Това писувалъ Фило-софѣтъ Марціонъ въ първитѣ вѣкове на Христиан-ството. Свѣтлостѣта на божественния и лжчезарния животъ на Христианитѣ ся зачърни когато вѣсвѣсѣмъ духовното влияніе на догмата ся приложило и съдѣй-ствието на общественитѣ и свѣтски сили. Владѣж-цитѣ земѣжтж господаре, като знаяли силѣжтж и нап-ряжението на религиозното почувствование, призовавали по нѣкога помощѣж му за послужване на славолю-бието и на собствениитѣ интереси, священници же и други клирици не рѣдко, като злоупотрѣблявали ви-сокото си положение управлявали богослужението и църквѣжтж спорядъ своенравнитѣ си и суевѣрни раз-мишлѣнія, или за насищение страсти и придобиване бо-гатства и свѣтскѣ силѣ. Бистритѣ и животворни води, като минували прѣзь смрѣдливи тини, ся размѣтили и ся размѣсили, нѣ като прочетемъ историѣжтж на Христи-анството лесно ознаваме, кое е чисто и подлинно и происхожда отъ вечния источникъ и кое е противно по буквѣ и по духъ на Евангелскитѣ начала. Нѣ и въ срѣдъ общественитѣ кризи, прѣзь които е минало Христианството, и въ срѣдъ църковнитѣ распри и не-щастия, нравотворящата сила на догматитѣ му никога не е изчезнала, и характери на святии образува, и възлитѣ на семейството стегна и съ нови постановлѣнія го освяти, и варварски ордии опитоми, и унищожи всяко робство, и като оживотворявало въ сърдцата на вѣрнитѣ чувствованиято милостѣж и самоотвържението, въздигна училища за народитѣ и болници за страж-душитѣ и бѣдствуѣжцитѣ. На христианството ся длѣжаѣе съхранѣніето на научното прѣдание и на прѣдване. Като ся основали вѣтрѣ въ храмоветѣ и въ монасти-ритѣ на Западъ научни заведения прибѣгвали въ тѣхъ ученитѣ, колцина отъ варваритѣ ся гонили, или колци-на ся лишавали отъ срѣдства за оsrѣдочаване всякж

тѣхнѣ дѣятелностъ върху изработване научни или философически съчинѣния. Отъ тѣзи църковни учреждения получили начало разнитѣ университети на Парижъ, на Кентербурѣ, на Лайпцигъ, на Тюбингенъ. Нѣ и нашия народенъ животъ не ся-ли е запазилъ неповредимъ вътрѣ въ жьртвенника? Чистотата на семейнитѣ нрави не ся-ли заназѣ подъ покровителството на християнския догматъ?

Пълна гармония, пълна и абсолютна между наукъ на нравственостътж и нравственостътж на Евангелието, нѣ въ тѣзи е съвършенството, животътъ, силата на осъществлѣние и уподоблѣние въ сърдцето и въ живота на вѣрнитѣ.

Много старания сж становали за запазване и приспособяване нравственитѣ на Евангелието прѣдписания, независимо отъ Християнскитѣ догмати за сътворѣние и прѣдопрѣдѣление на чловѣка и за посѣщение на божеството въ историѣтж на чловѣчеството. Несполуката на всички тѣзи старания доставлява експерименталното доказателство на важнѣтж истинѣ, коѣто многож сме повторили. Нравотворящата на Християнството сила лѣжи въ укрѣплѣнието на нравственитѣ и религиозни всадени почувствования чрѣзъ приимацето догматитѣ на вѣржтж.

Чловѣколюбиви Англичане, като работяли подъ управлѣнието и покровителството на Вилберфорса, прѣдприели да опитомжт нѣкои племена въ Америкъ и да ги научжт нравственитѣ прѣдписания на Евангелието независимо отъ всякъ догматъ и отъ всяко външно служение. Несполуката била пълна. Съ сжщжтж несполукъ работяли въ Америкъ цѣли векове послѣдователитѣ на Виллямъ Питтъ.

Прѣзъ 1796 годинѣ ся основала въ Парижъ църквата на филанеропитѣ, които приемали за най главно правило на чловѣческжтж съвѣсть нравственитѣ на Евангелието прѣдписания отдѣлявани отъ догматитѣ за сътворѣние и прѣдопрѣдѣление на чловѣка и отъ всичкитѣ обѣтования на вѣрж. Началници на тѣжж църквж, поддържанж горѣщо и съ парични срѣдства отъ правителството на Демокрациѣтж, ся явили Думонъ,

Немуръ и Бернардинъ Сентъ Пиеръ. Ето программата на новѣтѣ религиѣ; „Мнозина домородоначалници като ся убѣдили, че религиознитѣ принципи и убѣждения сѣ най важниѣ базисъ на всяко поведение и образование на юношеството, голѣмата юзда на наклонността къмъ прѣстѣплѣние, истинското утѣшение въ злощастията и самото ползвателно сръдство за укрѣплѣние обязанността, и като ся събрали поразмислили че по удобното сръдство за прѣдпазване съвѣстѣтъ на чадата си отъ аѣизма и отъ безнравственостѣтъ е организирането религиозностѣ назазисимѣ отъ прѣестественни догмати. За това учрѣждавѣтъ църквѣтъ на Теофилапѣропитѣ вътрѣ въ чистѣтъ сферѣ на нравственостѣтъ“ (а). Подирѣ нѣколко години църквата ся растури и ся унищожи, сѣщото ся случи и съ нови направени опити, между които и съ онзи прѣзъ 1830 години въ Парижъ подѣ прѣдсѣдателството на Абба Сателъ и съ онзи въ Германиѣ прѣзъ 1834 години подѣ прѣдводителството на Иоанна Ранже.

И Хекелъ, когото профессоритѣ на „Промеѣей“ ни прѣдставиѣхъ като работаѣщъ въ ползѣ на Християнството, работилъ много години съ съмисленниците и учениците си въ Германиѣ за учреждение на религиозностѣ, която да има за цѣль нравственото на народитѣ образование безѣ догмата за сътворѣнието на челоѣка. Като станали прѣзъ много години много прѣдуготовлѣния и оглашения, събрали ся прѣди нѣколко мѣсяца въ Берлинъ послѣдователитѣ на тѣзи безбожнѣ и механическѣ религиѣ за да ѣ положѣтъ основитѣ и да опрѣдѣлѣтъ начинитѣ на дѣйствието, нѣ повдигнѣтитѣ распри и стѣлъкновения между тѣхъ показали смѣхливостѣтъ на направеннитѣ старания. Трѣбѣва да бѣдемъ толерантни, казалъ единъ отъ говорителитѣ, като уважаваме убѣжденията на другитѣ. За онравотворѣние обществото, рекълъ другъ, трѣбѣва да нападнемъ противъ мнѣнията на материализма. Тиркъ положилъ за программѣ на новѣтѣ религиѣ социализма, нѣ Пашинисе като

(а) Мануелъ за „Теофилапѣропитѣ 1797“.

протестираше спрямо отправените доказания против капиталистите, излезъл от събранието. Хекел като говорил против всичките исторически религиозности казвал, че първия член на новата религия трябва да съдържа отричането всичките църкви, а председателът, като не приемал никое от станалите предложения, дал мнение, че дружеството трябва да ограничи за сега действията си за изменението на нравите на Германския народ и после да пристъпи към оправотворяването човечеството!

Станалите тези разисквания Хартман, като обсъждал, говорил, че произникналото разногласие между последователите на новата религия и през първото им заседание, е било истинска проповед за превращане и разрушаване всяка нравственост, а Келенският вестник, като се подигравал със хекеловите старания, писувал че, „последователите на новата религия са една съвкупност от мъже, които ревнуват влиянието на католическия клиръ в обществото. Предлагам да изобретят нова религия, и обаче не могат да определят нито цѣльта, и нито средствата на действието! Е! Защо не обявяват намаление? Евреи ще се намерят готови да предложат нѣкоя нова религия, и на добър цѣнъ“ (а).

Ослѣпленіе! Ослѣпленіе! Учятъ че човѣкътъ е лишенъ отъ свободна воля, а дѣяніята му зависятъ отъ несъзнателното служение на механически сили и търсятъ религия на нравственост, за да подобрятъ чрезъ нея разума на същество, което нѣма способност и свобода върху мисленіята и дѣяніята си! „Ослѣпленіе! Ослѣпленіе! викаше великій на вѣка поетъ, като говорѣше за последователите на монизма и на безбожния материализъмъ, тии отричатъ безсмертното същество, както други философствущи са отказали съществуването на слънцето“ (б). Ослѣпленіе! Ослѣпленіе! Приематъ че нравствеността на Евангелието е въ пълна гармония съ нравствеността на науката и съ нуждите за поддържане и напредване на

(а) Виждъ „Journal des Débats“, 13 Декември 1892.

(б) Викторъ Хюго. „Клѣтниците“, Кн. 6-й § 6.

человѣчеството. Исповѣдѣтъ спасителното влияние на нравственнитѣ Християнски начала и извършеннитѣ отъ Християнството чудеса въ възраждането и цивилизоването на челоѣчеството, и обаче работѣтъ за расклащане и унищожаване Християнското здание! И сега ся размишлявѣтъ за учреждаване новѣ религии, които мислѣтъ да прѣдложѣтъ на челоѣка — машинѣ, на челоѣка — скотѣ! И при всичко това мѣжъ не принадлежѣща въ лика на вѣрнитѣ, пессимистѣтъ и панѣистѣтъ Хартманѣ, дава ни да разберемѣ че новата религия на нравственностѣтъ разрушава и унищожавѣ всякѣ дирѣж отъ нравственностѣ!

Една само религия е прѣтърпѣла прѣвъ осъмнадесять вѣка обичението отъ приятели и отъ врагове прѣдъ всякѣ нравственѣ наука, прѣдъ всяко високо и идеално мисляне. Една само сила е имала сила да измѣни нравствения животѣ на челоѣчеството. Една само проповѣдъ ся е чула на земѣтъ на неоспоримото и свѣрхмирно съвършенство, учението на Горѣтъ.

ГЛАВА I.,

ОБЩЕСТВЕННИ НАУКИ

I.

Общественнитѣ науки, като ся знимаважтъ съ правото, съ икономияжтъ и съ господарственияжтъ организациа на народитѣ, много пжте ся срѣщжтъ заедно съ религиознитѣ прѣдписания и съ прѣдмѣтитѣ на външното богослужение и на църквното влияние. Положителнитѣ въобще религиозности, като не сж ограничени въ освѣтлѣнието на прѣмѣрни почувствования и на нравствени отношения и обязанности, много пжте распорѣжджтъ и отношения съвършено граждански и господарствени. Нѣ върху тойзи прѣдмѣтъ Християнството прави единствено исклучение, като прѣдставлява чърти съвсѣмъ своеобразни на чудесна гармония и съвършенство.

Иисусъ е положилъ предѣлитѣ между религиозния и господарствения престопаоденъ животъ. На въпрошажшия за даване данъци отговорилъ; „ Яже Кесарю Кесареви и яже Богу Богови. „ На молящия ся да раздѣли между наследници общо имущество говорялъ, „человѣче, кой мя е поставилъ сждиж или дѣлителъ надъ васъ?“ А на въпрошажшия дали е наистинж царъ на Иудейтѣ, показвалъ духовното царство, което основалъ на земияжтъ и за което ся под-

визавалъ до смърть. И обаче никое събитие въ историѣтъ на челоѡчеството, никоятъ общественитъ или господарственни сили и никоя положителна религиозность не сж повлияли върху обществения животъ на челоѡчеството толкова обширно и съ толкова непобѣдимж и спасителнж силж и успѣшность, съ колкото Христианството. Общественитъ на Христианството чудеса, исповѣдванитѣ отъ самитѣ врагове, и днесъ прѣдъ очитѣ ни извършавани, сж неоторимото доказателство на прѣмирното начало и силата на Христианскжтъ върж. По кой же начинъ ся съгласявжтъ въ Христианството различенето на религиозния животъ отъ свѣтския и безконечното влияние на първия отъ втория? Ще покажемъ първо чрѣзъ събития и ще характеризираме послѣ по-изобцо начинитѣ на Христианското дѣйствие и влияние.

Въ първото учрѣждение на Христианството робството е било господарствено постановлѣние у всичкитѣ народи, и по-вечето отъ Аѡинѣискитѣ и Римскитѣ жители били робе, надъ които господаретѣ имали правото за животъ и за смърть. Робетѣ били, спорѣдъ Аристотеля, „орждия живи“, а спорѣдъ Катона „раждясали желѣза.“ Това постановлѣние е било противно на проповѣданното отъ Исуса начало за равенството на всичкитѣ челоѡци и за налаганнжтъ на ученицитѣ и на послѣдователитѣ му обязаность въ смиреномждрието и отказването отъ всяко прѣвъзвизиение надъ братията. Нѣнето Исусъ, него Апостолитѣ прѣдприяли, или иначе проповѣдали уничтожението на робството. За непосредвенно освобождение на робетѣ трѣбаше да възстане древното общество и чрѣзъ кървавж борбж да ся измѣнжтъ сжществуѣнитѣ постановлѣния, а непосредственното чрѣзъ насилие дѣйствие и господарственното разбъркване били вѣнъ отъ границитѣ на духовното царство и на духовния животъ. Нѣ семято ся хвърли отъ Исуса въ сърдцата на вѣрнитѣ, обработи ся отъ Апостолитѣ, процѣвна въ срѣдъ Църквитѣ и даде плодъ първо въ свѣстьтъ на индивидуумитѣ, а послѣ и въ Христианскитѣ общества. „Вси есте братия,“ рекълъ Христосъ, „прѣдъ Христа нѣсть рабъ,

ниже свободъ“, приложилъ Павелъ, а Църквата приела раба въ тайнѣтъ вечерѣ при господаря му и господарьтъ размѣнилъ съ роба си цѣлованието на мира и на братството въ Христѣ. Това всичко като станало, духътъ на братството и на равенството действувалъ въ Христианското общество и измѣнявалъ закони и обичаи и постановления безъ стѣлкновенія и насилственни промѣнѣния.

Тѣй подѣйствовало Християнството и въ коренното измѣнѣние на семейнитѣ постановления. Никакво непосредственно дѣйствие за замѣстяване новѣ семейнѣ организациѣ нѣ спасителното промѣнѣние е било необходимо послѣдствие отъ религиознитѣ прѣдписания на Спасителя. Исусъ чрѣзъ догмата за сътворѣнието на мъжъ и на женѣ освятилъ и поставилъ неѣнаруσιμο съединѣнието имъ, а Павелъ като догматизиралъ равенството на двата пола, „нѣсть мъжъ и жена“, обявилъ за тайнство съединѣнието имъ въ семейство и заповѣдалъ на мъжа да обича женѣтъ си съ любовь на святость и на идеалнѣ прѣмѣрность, любовь, каквата е Христовата къмъ Църквѣтъ. Прѣдъ такви догмати и прѣдписания ся образували нови убѣждения въ сърдцата на вѣрнитѣ, новъ и освященъ характеръ прия съединѣнието на двата пола, а прѣдсжществуѣщитѣ закони и скотски постановления ся обориж и срутиж и ся замѣстиж съ христианскѣтъ организациѣ на семейството.

Монтескю, като изучавалъ влиянието на Християнството върху пѣ новѣтъ цивилизациѣ, въ знаменитото си списание „за духа на законитѣ“, писувалъ. „Феноменъ чуденъ. Християнството, което има непосредственнѣ цѣль блаженството въ бѣдѣщия животъ, дава благополучие и въ настоящия“. А Гроенъ-Банъ-Пристереръ, като изучавалъ пѣ новѣтъ цивилизациѣ, говорялъ, «трѣтъ начала: свободата, равенството и братството, сѣ три клона отчепени отъ дървото на Евангелието» (а).

(а) Монтескю. „L' esprit des lois“. Кн. XXIV. Гл. 3-а. Виждѣ и „le Christianisme et la question commune.“ Разговори. Стр. 35.

Тъй християнството, като дѣйствува върху духовния животъ, е най върховната и безопасна сила за утвърдяване мирното съжитие и за успѣване и поощряване за всяко добро дѣло. Между най главнитѣ цѣль на общественитѣ науки и на послѣдствията отъ образованието на индивидуалнитѣ съвѣсть чрѣзъ догматитѣ и прѣдписанията на Евангелието, съществува пълна гармония, а прѣобразуването на религиозното почувствование въ Християнскитѣ убѣждения е источникъ неисчерпаемъ отъ общественни добродѣтели и отъ всякъ народенъ напръдъкъ.

Прѣдлѣжката тема има твърдѣ широки разстояния и е достойна за дълго изучаване, което ще прѣдприемемъ въ особно списание. Ще ся ограничимъ тука да изяснимъ по ясно съществуващитѣ гармонични чрѣзъ единъ примѣръ земенъ изъ историитѣ на нашето време.

II.

Едно сравнѣние на общественния, господарственния и гражданския животъ въ отечеството ми, гдѣто прѣодолява религиозната индиферентность, за да не кажж нѣщо по вече, и въ други държави или окръжия на голѣми държави, гдѣто Християнството живѣе и обработва нравственното образование на юношесвото и на работническитѣ классове, щеце да бжде твърдѣ лесно и сгодно да освѣгли думитѣ ни. Нѣ исповѣдуваме, че ся лишаваме отъ нужнитѣ силж и отъ хладнокрѣвието за да започнемъ важно прѣдприятие върху тѣжкоболѣдушцето тѣло на отечеството. Ще потрѣсимъ изисквания образецъ за разяснѣние на други народи, които живѣйтъ въ пълнж свободж и подъ властитѣ на свободни постановлѣния. Америка, Франция, Швейцария ни приносятъ изобиленъ материалъ за сравнѣние.

Коя сила пази Американскитѣ Демокрациж въ мирно съжитие безъ многобройни войски и полиции? Коя сила наставлява Американския народъ въ благоустройството, въ напръдка, въ прѣодоляването на силитѣ на закона и въ истинското народно благопо-

лучие? Ксенолфонть, Исократъ и Плутархъ сж показали источника на благоустройството между народитѣ и на величието имъ. «Пó богочестивитѣ народи сж и пó благополучнитѣ.» Тая истина е подтвърдена и огь историѣтж на вѣковетѣ и освидѣтелствувана отъ днешнитѣ договори и обстоятелства на различнитѣ народи. «Ний, говореше ми Американецътъ Бекеръ, длѣжимъ на влиянието на Християнскѣтж вѣрж общественния си напрѣдъкъ и утвърдяването свободжтж въ господарството си. «Идѣже духъ Господенъ тамо свобода». Това Павлово изрѣчение доставлява въ Европж важенъ материалъ за богословски изслѣдвания, нъ за насъ е общественна основна аксиома и базисъ на народния ни животъ. Правителства демократически или конституционни и водимитѣ въобще отъ болшинствата и отъ партиитѣ сж истински бичове на народитѣ, ако лишението на външнитѣ ограничения не ся замѣстява съ самоволнитѣ ограждения на нравственното високо чувствование и прѣдолѣнието на обязанностьтж, което проистича изъ прѣобразованнѣтж Християнскѣ съвѣсти. Станалитѣ въ разни страни на Европж различения между религиѣ и нравственностъ ний никакъ не припознаваме, нито приимаме съществуването на различни съвѣсти. За насъ, подиръ Христа, е изчезналъ вехтиѣ чловѣкъ и го е замѣстилъ Християнинътъ. Християнинътъ трѣбва да бжде на всякъдѣ и всякога такъвъ, въ храма, въ семейството, въ обществото, въ държавжтж, въ училището и въ самжтж легкж филологиѣ. Земете въ ржцѣтѣ си какъвто и да е американски романъ на познатъ писателъ, и ще срѣщнете въ него борбжтж на Хистианскѣтж добродѣтель съ грѣха, въ коѣто борбж обязанностьта възтържествува“

Разговорътъ като ся продължаваше върху разни други прѣдмѣти, и заблѣжихъ на събесѣдущия съ мене, че neodържимата въ Писанията свобода, коѣто Протестанството прияло, спомогнжла да ся раздѣли църквата на много части въ Америкж, „имате право, ми каза г. Бекеръ, нъ това, което въ други страни би могло да принесе гибелни послѣдствия, не е принесло никаквж неумѣстность у насъ, защото всичситѣ раз-

лични ереси ся съгласявѣтъ върху сѣщносттаѣ на Християнството, сир. върху догмата за божеството на Исуса. Доказателство за това имате ежедневнѣтъ общѣ молитвѣ на сенаторитѣ и на съвѣтницитѣ, които принадлежѣтъ на разни църкви и секти.“ Знаяхъ че въ Американскитѣ училища и университети прѣдѣ ежедневнитѣ заченвания на уроцитѣ прѣдшествова обща молитва и на учацитѣ и на учацитѣ ся. Нѣ сега за първъ пѣтъ ся научавамъ, че и прѣдѣ ежедневнитѣ занятия на съвѣта и на сената е прѣдшествовала обща молитва. Господинъ Бекеръ, като мя видя да ся съмнѣвамъ върху даденното ми увѣрение, ми ся обѣща, че на завращането си въ Нью-Йоркъ ще ми достави подлинно потвърдѣние на увѣренията си. Подирѣнѣколко мѣсяца получихъ писмо отъ г. Бекера съ датѣ 4-ия Декемврия 1888, въ което имаше приключено друго официално писмо отъ Секретаря на Сената на съединенитѣ щати съ слѣдующето съдържание: «Ежедневнитѣ на съвѣтитѣ занятия ся започвѣтъ подирѣ религиознѣтъ молитвѣ. Всякъ съвѣтъ, когато избира прислужницитѣ си, избира съврѣменно чрѣзъ гласоподаване священника си. Но сѣществува никой правилникъ, който да опрѣдѣлява длѣжноститѣ на священника и никой законъ не начѣртава нечинитѣ на дѣйствиата му, нѣ приема всяки день участие въ молитвѣтъ на съвѣтитѣ. Има обичай въведенъ чрѣзъ мълчеливо и едногласно споразумѣние и по благословно желание, всякъ единъ отъ съвѣщавающитѣ ся да слуша молитвѣтъ на духовния пастиръ. (Подписанъ). Какъ Юнгъ.“

Отличней республиканецъ и знаменитъ политикъ въ Франциѣ Лавуле отишълъ въ Америкѣ за да изучи лично причинитѣ въ онѣѣ странѣ по които ся усилюва успѣхътъ на демократическото правлѣние и на свободнитѣ постановлѣния. Като ся минали двѣ години върнѣлъ ся въ отечеството си и обнародвалъ прочутото си списание, „Парижъ въ Америкѣ“, изъ което извличаме слѣдоющия параграфъ.

„Исчезна мъглата, въ която умътъ и сърдцето изнемошавѣтъ. Америка ясно прѣдстави прѣдъ мене непрѣривния съжзъ на свободѣтъ на Евангелието

Ако всичко изчезва чрѣзъ тѣлеснѣтъ смъртъ ний пѣ-
маме вечъ нето право, нето обязаность. Ний сме едно
злотворно животно достойно да пасе и да се бие съ
бичъ до съвършенно скапване въ общия гробъ. Чело-
вѣкъ е само онзи, който ся полага въ съобщения съ
Създателя чрѣзъ безсмъртието. Сега виждамъ, че ис-
тинский гражданинъ е прилепенъ къмъ живущата правдѣ
и къмъ живущѣтъ истинѣ. Далечъ да бждѣтъ отъ
мене боготворявано вещество и думи празни отъ сми-
сль и отъ субстанциѣ. Сега знаѣмотъ опитъ къмъ коѣ
точкѣ таки нечестиви учения водѣтъ наро-
дитѣ. Не мя наслаждавѣтъ вечъ нето удоволствията
на множеството, нето стоическитѣ мишлѣния и разоча-
рованията на мждрѣцитѣ. Нето пиянството искамъ,
нето отчаянето. Искамъ да живѣѣмъ, а живѣяне-
то е вѣрване и работяне. О Иисусе! Ето азъ, като
ся избавихъ отъ умоослѣпението и отъ гордостѣтъ намла-
достѣтъ сега умѣтъ ми Тя търси и опитѣтъ мя води
прѣдъ нозѣтъ Ти. Да но да изгрѣе деньтъ въ който
стара Европа по подражание на новѣ Америкѣ въз-
виси съ неѣ единъ само гласъ отъ земѣтъ къмъ
небото. Богъ и свободата“!

И Токевилъ въ списанието си „За Американскѣтъ
Демократиѣ“, като издирва съ голѣмо внимание
условіята и причинитѣ на успѣха и напрѣдѣка въ
Съединенитѣ Щати на Новия Свѣтъ, потвърждава
че, всичко се дължи на влиянието на Християнскѣтъ
вѣрж върху народнѣтъ свѣсть и на религиозния въ
обще животъ на народа. За тѣзи истинѣ ясни дока-
зателства ни доставлявѣтъ отъ еднѣ странѣ издаваннитѣ
въ официални обстоятелства или въ всенародни злоща-
стия програми отъ Прѣдсѣдателя на Демократиѣтъ,
който призовава народа на славословие или опрѣдѣлява
дни за постене и за религиозни обряди, а въ дру-
гѣ, извършваннитѣ всякога религиозни изявлѣния и
бесѣди отъ шефовѣтъ или отъ рѣдставителитѣ на съеди-
нѣнитѣ Щати. „Рекло ся е, говорялъ Американский
посланникъ въ Англия Лорансе въ публично събра-
ние, рекло ся е че, религията ся пази въ Англиѣ и
ся поддържа отъ Правителството, нѣ азъ казвамъ, че

религията покровителствува и съхранява правителството. А колкото ся отнася до прѣдставляваннѣтъ отъ мене Демокрациѣ, азъ знаѣ че, не би могла да живѣе нето единъ часъ и да ся задържи безъ мощѣтъ на Писанията“ (а).

Французскій народъ прѣзъ времето на основаването на демократическото управлѣние вървя по противоположенъ на Американскія нѣтъ, а резултатитѣ били диаметрически противни.

Франция е извършила всичкитѣ си исполински напѣдѣци прѣзъ миналитѣ вѣкове въ благочестието и въ Христианскѣтъ религиѣ, за това ся и нарекла Христианнѣша. И революцията прѣзъ годинѣтъ 1789 извърши всичкитѣ си общественни велики дѣла и въведе спасителни постановлѣния и водеше господарството по нѣтъ на напѣдѣка и на истинскѣтъ свободѣ до тогава, до когато прѣодоляваше въ съвѣщающитѣ ся и управляющитѣ тѣла духѣтъ на Христианството, а падна опасно въ несправедливости и въ общественни злодѣяние и заведе франциѣ въ безнѣтъ на опасноститѣ и на погибела, когато, като унищожи Христианството, вкара народа въ нѣтъ на скептицизма и на безбожието. Прѣзъ ноцѣтъ на 4 Августа 1788, като ся събрали прѣдставителитѣ на народа и на аристокрациѣтъ съ великитѣ на клира иерарси унищожили съ пълно съгласие сжществующитѣ още лични робства, църковнитѣ десѣтъци, феодалнитѣ свѣръзки и общественитѣ отличия, и като провъзгласили равенството на гражданетѣ прѣдъ закона, отдали на всички правото всякъ да може да приеме всякъ гражданскѣ или военнѣ службѣ. Славната нѣщъ на 4 Августа, въ коѣто коренно ся измѣнило общественното и господарствено положение на франциѣ ся окончила съ еднодушно рѣшение на събранието, чрѣзъ което рѣшение ся призовавали всичкитѣ французи за да отправѣтъ благодарения къмъ Вишняго за станалото промѣнѣние. И въ великия народенъ празникъ на 14 Иулия 1790,

(а) Виждѣ за бесѣдѣтъ на Лорансѣ. Баллатонѣ. „Писанието“. Стр. 13.

когато ся събрали прѣдставителитѣ на всичкитѣ общини и окръжия, триста клирици извършили божественното Тайноводство прѣдъ цѣлия народъ въ полето на Марса, шефътъ же на революциѣтъ Мирабо викалъ вътрѣ въ народното събрание прѣзъ Октомврия сжщѣтъ годинѣ: „Ний всички считаме Евангелието и свободѣтъ за непрѣривни и нераздѣлими базиси на здравѣ и съвършенѣ организациѣ въ общественото тѣло“. Нѣ подирѣ третѣтъ годинѣ отъ революциѣтъ зловѣщни материалистически и безбожески духове, Лѣкарътъ Мара. Дантъ, Дупо като ся турили на чело на еднѣ разбойническѣ четѣ основали Демокрациѣ за унищожение всяко семейно постановлѣние и за заличение на всякъ чистъ и святъ елементъ. Първо же условие за сполукѣ на злодѣйческѣ Демокрациѣ ся счело вдигането и унищожението на Християнскѣтъ религиѣ и истриването на религиозното почувствование отъ сърдцето на народа.

Безбожната Демокрация обезчестила франциѣ и осквърнила историѣтъ на чловѣчеството. Водителитѣ на наричанното свободно правителство надминали Нероновцитѣ и Атиловцитѣ. „Кои ще испроводимъ на ешафода“? Публиката попитала единъ день Мара. „Всички онѣзи, които не приемѣтъ нашитѣ принципи“, отговорилъ чловѣкообразний тигъръ. „И отъ кои признаци ще узиемъ?“ „Ето, отговорилъ духътъ на злодѣянето, всички, които ходѣтъ съ кола, всички, които ся обличѣтъ съ копринени дрехи и всички, които излизѣтъ отъ публичнитѣ зрѣлища сж достойни за смъртъ“. Списателитѣ не ся съгласявѣтъ върху числото на избититѣ хилядници отъ Демокрациѣтъ като подозрени противъ режима на управлѣнието, или като почитаѣщи Християнскѣтъ религиѣ, нѣ ся съгласявѣтъ всички, че само въ града Парижъ обезглавили десѣтъ хиляди жени като подозрѣни въ християнскитѣ убѣждения! А обвинѣнията на другитѣ жъртви и наказваннитѣ злодѣяния ся сж опрѣдѣлили отъ Ламартина както слѣдва.

„Единственъ на народа законъ бѣше смъртъ за по честния.

„Ножътъ му прѣдпочиташе праведния.

„Невинността; ето наказванното прѣстаплѣние“.

Тромокрацията на кръвопийцитѣ падна подѣ бремьото на възбудения ужасъ по всичкѣ Европѣ, а народътъ захваналъ да почувствува обличенията на злодѣянията, които направилъ подѣ управлѣнието на нечестивитѣ началници на Републикѣтѣ. Франция ся избави когато Мерсие станалъ въ срѣдъ съвѣта на пятьтѣхъ стотини прѣдставители и говорялъ; „Законодатели, философи, и вий които прѣзирате божеството, вий сте началницитѣ на общественитѣ нечестия и злодѣяния, вий сте, които расклатихте религиознѣтѣ вѣрѣж, безъ които нищо добро не може да ся осжществи въ обществото. Вий разрушихте елементарнитѣ базиси на нравственостѣтѣ, вий унижихте челоуѣка и го свалихте въ положението на скота, който ся води отѣ инстинктитѣ. Философия на нечестивитѣ ! Ти изсуши всяко челоуѣческо чувствование отѣ сърдцата на нашитѣ убийци, ти научи палачитѣ на обществото, че несжществува Богъ, нето нѣкоя духовна сила. И по кой начинъ подирѣ такви учения можахѣ да уважѣтѣ обязанноститѣ къмъ челоуѣчеството и къмъ отечеството?»(а)

Покаянието на народа измило земѣтѣ на стражнѣтѣ отѣ кръвѣтѣ на невиннитѣ и распѣрснѣжло тъмния облакъ на политическѣтѣ атмосферѣ и мѣже прѣвъсходни по разума и по наукѣтѣ прѣдприели да исправѣтѣ падналия народъ чрѣзъ Християнстѣтѣ истинѣ и силѣ. Ще споменемъ тука думитѣ на пѣ знаменития отѣ законодателитѣ на нашия вѣкъ, на славния Портали, който прѣвъзвншава сжществуѣщѣтѣ гармонинѣ между вѣрѣж и общественно благоустройство и напрѣдѣкъ.

„Нравственността на народитѣ вѣрви заедно съ религиознитѣ убѣждения. Господарственнитѣ и граждански закони могѣтѣ да канонизирѣтѣ само твърдѣ малко вѣншни дѣяния, нѣ влиянието на религиознитѣ начала ся простира върху всичкѣтѣ челоуѣческѣ дѣятелностъ. И законитѣ възбранявѣтѣ насилието, а религия-

(а) Moniteur. 14 Майя 1796.

та прѣобразувава и изблагородява сърдцето. Много лошо ся мамѣтъ вѣрующитѣ, че гражданетѣ ся образувѣтъ чрѣзъ отвлеченни начала и идеи, защото нравственността когато ся проповѣдва въ имято на наукѣтъ, или на общѣтъ ползѣ, лишавѣ ся отъ тайственнѣтъ силѣ на Християнскѣтъ нравственностъ отождествяванѣ съ догмата и начѣртаванѣ въ душитѣ на вѣрнитѣ чрѣзъ външното богослужение. Нравственността на народитѣ не зависи отъ познанията имъ, нѣ главно отъ образованието и отъ очищението на чувствованията. Религиозната индиферентностъ расхлабява нравствения съязъ, който свързва гражданитѣ, изсушава чувствителността, а усилва своенравнитѣ наклонности и води индивидуума къмъ егоизма, замѣстява съмнѣнието въ вѣрѣтъ на истинѣтъ, вдига всякаквѣ оградѣ отъ скотскитѣ похоти на челоуѣка, вдѣхнува на юношество горадость безъ да ѣ освѣтлява, а пѣкъ чрѣзъ распушенността на убѣжденията води народитѣ къмъ распушенността на прѣстѣплѣнието и расхлабява всичкитѣ общественни сили чрѣзъ осквърнѣнието на съвѣститѣ. И що? Вий наченвате да учрѣждавате закони за въспитание на народа и стоите хладнокрѣвни и индиферентни за религиѣтъ и за църковнитѣ постановлѣния, чрѣзъ които ся прокарвѣтъ идеитѣ на порядѣка, на повиновението въ законитѣ, на обязанността и на правдѣтъ въ всичкитѣ классове на обществото? Мислите-ли че чрѣзъ наукѣтъ ще въспитате народа и ще повърнете мира въ обществото? Нека е тѣй. Нѣ числого на мѣдрѣцитѣ ви ще бѣде твърдѣ малко, а само религијата прави общенародни и достѣпни на всички метафизическитѣ истини, и чрѣзъ догматитѣ и тайнствата си съживява нравствениитѣ добродѣтели и възбужда чувствованията на любовѣтъ и на самоотвърженността“.

Французский народъ като ся повърналъ въ древнитѣ си религиозни прѣдания слѣдувалъ успѣшния си ходъ до послѣднитѣ години, когато една нечестива партия, като грабнѣла управлѣнието на Демокрациѣтъ, започнѣла ново гонѣние противъ Християнството. Мнозина отъ умѣреномѣдреннитѣ демократи ся въспротивили силно противъ нечестивитѣ дѣйствия, а

пъкъ отличий публицистъ Жулий Симонъ чрѣзь едно списание обнародвано подъ надсловъ „Богъ, Отечество, Свобода“ показалъ ясно угрозящитѣ народа опасности. „Франция, говорялъ, изгуби чувствованието на истинскѣтъ свободѣ и ся отправя къмъ Нихилизма. Опасността е толкова по важна, колкото ся старания полагайтѣ за да скриемъ величинѣтъ ѝ. Наричанната тѣй неутралность, която Правителството на Демокрациѣтъ показва и индиферентностьтъ къмъ религиѣтъ е по лоша и отъ самия Нихилизмъ. Силни убѣждения въ вѣрж диаморфозирѣтъ велики граждани и велики народи. Какво-ли направихме ний демократитѣ прѣзь послѣднитѣ тѣзи години? Нищо друго, освенъ опустошения и развалини. Подчинихме и смирихме високото умствено чувство на народа, като изсушихме първо всичкитѣ источници на вѣржтѣ.

Нека ся надѣмъ, че опитѣтъ отъ растързанията и отъ злодѣянията на първѣтъ Демокрациѣ, откритието на послѣднитѣ лукави дѣла на дѣйствуещитѣ религиозното гонѣние, раздроблѣнието на нечестивитѣ дружества, отврѣщението на цѣлия свѣтъ, отъ послѣднитѣ дѣла на легкѣтъ филологиѣ, на които крѣгообращението ся запрѣтило въ Германиѣ, въ Англиѣ и въ други страни, въ които правителствата полагайтѣ грижи за нравственото на народитѣ образуване, ще унищожѣ послѣдствията отъ днешното отврѣтително гонѣние въ имято на наукѣтъ отъ Хекеловци, Бюхнеровци и Жулий Суриевци, която ни учѣтъ сега и въ отечеството ни.

III

И сега нека ся приближимъ до центра на издирванията и изучванията си.

Общественнитѣ науки, като узучавѣтъ условията, по които може да ся сполучи мирното въ обществото съжитие, свободното на индивидуума дѣйствие въ уважаването свободѣтъ на другитѣ, равенството въ гражданството и защищаването на всичкитѣ граждански правдини, съ еднѣ думѣ благоустройството и общественния напрѣдкъ, опрѣдѣлявѣтъ съот-

въствуващитѣ постановлѣния и по удобнитѣ законоположения, за гонимѣтъ цѣль. Но постановлѣния и законоположения, ако и да сж добрѣ и съ всичкото внимание съчинѣни, не сяокончавѣтъ въ никоѣ благоприятенъ резултатъ ако сжщеврѣменно религиѣта не обработва опитомяването нравитѣ на народа и нравственното му образование. Постановлѣния съвършени, конституции свободни, избирателни правдини, ще бждѣтъ источници на развратъ и на общественно разрушение приспособявани въ единъ народъ, на когото стремлѣнията и страститѣ не ся обуздавѣтъ отъ религиознѣтъ силѣ.

Учителю! Ти, който учишь, че человекѣтъ е изникнѣлъ отъ само-себе върху земнѣтъ безъ никоѣ цѣль и безъ никое прѣдопрѣдѣлѣние, ти, който говоришь съ Бюхнера и Хекела, че человекѣтъ е лишенъ отъ свободнѣ волѣ, ти, който учишь, че нищо прѣди живота, нищо вънъ отъ тѣлеснѣтъ организациѣ, нищо подиръ смъртѣтъ нѣма, кажи ни, въ имѣто на кое начало и съ кои думи и сили ще истълкувашъ на повѣренното на тебе юношество обязанностьтъ къмъ работенето, чувствованието, себеотричането за закона и за отечеството, уважаването добродѣтельтъ и по старитѣ и тебе учащия? Ако человекѣтъ самоподвижно чрѣзъ механически несъзнателни на веществото движения е дошѣлъ на земнѣтъ, никаквѣ и спрямо никого нѣма обязанности. Ако не е надаренъ съ свободнѣ волѣ, твоитѣ съвѣти сж съвѣти на безумие. Ако не е длѣженъ на никаквѣ причинѣ за земния си животъ, ще ся насмѣе на ученията ти. Не ми говори, заслѣпени профессоре, за наукѣ. Не ли си прочелъ послѣднѣтъ исповѣдъ на знаменития анѣропологъ и по мѣдрия отъ живитѣ още физиолози, която станала прѣзъ лѣтото 1892 год. въ послѣдното анѣропологическо събрание?

„Въ нашитѣ изслѣдвания за маймунообразното на человекѣка происхождение съвършенно не сполучихме. Недостатъчното колелце на веригѣтъ, която свързува маймунѣтъ и человекѣка продължава да прѣбивава

фантазия (а). „Не ли си прочелъ въ книгитѣ на елинскѣтъ мѣдрость че, „всяка наука раздѣлена отъ правдѣтъ и отъ другѣтъ добродѣтель, лукавство и коварство ся вижда, а не прѣмѣдрость?“ Науката! Нѣ науката учи познания, неучистява сѣрдца. Науката открива динамита, нѣ нравственността подкрѣпявана отъ религѣтъ води къмъ употребяването откритията на разума. Неучени герои спасли народи, и благочестиви жѣже лишени отъ всякъ чловѣческъ прѣмѣдрость, като ся убогатили отъ работѣтъ си, помогнали на бѣдни, подкрѣпили домочадия и облагодѣтелствували народи, а нечестиви учени ксякога сѣ били развратители на всяко добро и врагове на всякъ напрѣдѣкъ. Нютоновци и Коперниковци, Лайбницовци и Байроновци, Гизотовци и Капподистровци, Себреловци и Пастъоровци и Гладстоновци, Христиане сѣщеврѣменно и учени, като почитѣтъ и благодѣлствувѣтъ чловѣчеството, стоѣтъ на чело на поновѣтъ цивилизацияѣ и освѣтлявѣтъ сѣществуѣщитѣ небесни гармонии между истинскѣтъ наукѣ и Христианския догматѣ.

(а) Речъ на Вирхова прѣдъ стекшето ся въ Москвѣ анерологическо събрание ирѣзъ 1892 год.

ГЛАВА ІА,, ЖИВОТЪТЪ, СКЪРБЪТА И СМЪРТЪТА.

ПРИБАВЛѢНИЕ.

І.

Въ началото на това списание начъртахме прѣдѣлитѣ на въпроса за происхождението на чловѣка и посочихме приетѣтѣ отъ всички дилемми, отъ които ся прѣдстави разрѣшението му.

Сътворѣние или самоподвижно происхождение. Трета хипотеза не съществува.

Що е животътъ?

Съгласно съ мнѣнията на Бюхнера, на Хакела и на всичкитѣ материалисти, животътъ е феноменъ отъ физико-химически движения на веществото. Както веществото самоподвижно и безцѣлно ся измѣнявало отъ случайното влияние на индустриалнитѣ сили и произвело ископаемото царство и растителнитѣ организми, тъй единъ день произвело едно животно творѣние, отъ което происхождѣтъ всичкитѣ живи на земѣтѣ същества.

Въ противоположность на това мнѣние най добрий отъ физиолозитѣ въ франциѣ Claude Bernard, като начърталъ научнитѣ истини за животъ, училъ че, „животътъ не е феноменъ отъ физико-химическитѣ дви-

жения на веществото. Животът е сътворение. Въ всяко жизнено семя съществува идея, която, като се развива по едни начини съвсѣмъ различни отъ физико-химическитѣ закони, произвежда животния типъ“. Това мнѣние ся потвърди чрѣзъ опитванията на Пастъора, чрѣзъ които ся показа ясно естественната невъзможност да произхожда животътъ отъ неорганическото вещество, и ся прия отъ всичкитѣ отлични биолози на нашия вѣкъ. И това всичко разгнѣхме обширно въ главитѣ за живота (а), тука пакъ ще споменемъ на единъ биологъ думитѣ, които днесъ четемъ въ „Научното Обзорѣние“ отъ мѣсяца Януария 1893 год. „Що е животътъ? Азъ физиологътъ давамъ единъ отговоръ. Животътъ, испитванъ външно, е вещество, а почувствуванъ вътрешно, е душа. Това съединѣние на реалносттаж и на идеалносттаж въ природатаж е животътъ спорѣдъ по благородния му образъ. Ето тайнството, което науката никога нѣма да истълкува“ (б).

И самитѣ Бюхнеръ и Хекелъ, като прѣдлагатъ чудовищнитѣ си мнѣния за животъ и за самоподвижно негово произхождение отъ неорганическото вещество, характеризирали ги, „хипотези и мнѣния“ неприемливи на експериментално доказателство, които съставляватъ философически теореми, или и като членове на вѣрж. Въ особеннж же главж като разглѣдахме раскаянията на Huxley и на Mantegazza и на другитѣ естествоиспитатели, които, като почели малко време теоритѣж за самоподвижно произхождение на живота, оставили ъж и ъж осждили, доказахме съвършеннжж неоснователностъ на материалистическжж хипотезж прѣдъ биологическитѣ науки. Послѣ, като пристжпихме къмъ философическото изучване на прѣдлѣжация въпросъ, показахме ясно съществуѣщитѣ гармонии между философическитѣ, нравст. и общественни науки и християнския догматъ за сътворѣнието на чловѣка. А сега прѣдприимаме, като въ заключение, да поразглѣдаме висо-

(а) Стр. 139.

(б) Физиологътъ Лукианъ профессоръ въ заведението на високитѣ научни изучавания въ Флоренцияж.

чайшитѣ анеропологически задачи за животъ, за скърбъ и за смъртъ, въ отношение къмъ двѣтъ противоположни хипотези на прѣдложенитѣ дилеммѣ.

Живѣянето струва-ли за труда?

Що е скърбъта, и що е злото въ обществото?

Що е смъртъта?

Разрѣшението на тѣзи задачи зависи исключително отъ разрѣшението на въпроса за происхождение и прѣдопрѣдѣлѣние на чловѣка. Сътворѣнието ни води къмъ еднаж точкѣ, а пакъ самоподвижното происхождение къмъ съвършеннитѣ противоположностъ. Прѣдлѣжи сега да покажемъ чѣритѣ на противнитѣ точки и заключения, къмъ които ни води всяко отъ прѣдлаганнитѣ разрѣшения. Опреѣдѣлѣнието на неумѣснитѣ и на послѣдствията отъ монизма и отъ материализма въобще, спрямо задачитѣ на живота и на смъртътѣ, ще постави по очевиднитѣ истинитѣ, до коитѣ ни е довело дълго научно разискване, ще освѣтли же практическото достоинство и важностѣтѣ на догмата за происхождение и прѣдопрѣдѣлѣние на чловѣка, чрѣзъ който ся разрѣшаватъ всичкитѣ тайнственни задачи на чловѣчеството по единъ начинъ удовлетворяющъ висканията на разума и почувствованията на съвѣстѣтѣ.

Читатели! Щяхъ да ся считамъ благодѣстливъ, ако можахъ въ тойзи часъ да ви прѣдамъ наводнящитѣ ума ми мисли и напълнящитѣ сърдцето ми убѣждения. Неискуството си перо ще дотъкмиж чрѣзъ логикѣтѣ на събитията и чрѣзъ важнитѣ изречения на гениалния умъ въ нашия вѣкъ. Гениалнитѣ и чудесни умове проникнуватъ и отвѣдъ наукѣтѣ и прѣдхождатъ прѣдъвсяко експериментално испитване на истинитѣ. Нъ кожъ необходимж силж придобива мнѣние отъ философиитѣ удобрѣно, отъ положителнитѣ наукѣ подтвърдено и отъ всичкия гениаленъ разумъ исповѣдано?

Читатели! Таква е християнската истина за начало и субстанциитѣ и прѣдопрѣдѣлѣние на чловѣка. Въ неитѣ е свѣтилото, напрѣдъка, любовъта, еноусиазмътъ, спасението, и надеждата. Въ отричането ѝ е тъмнината, егоизмътъ, погибельта и отчаянието.

II.

По тайнственнѣ и неизслѣдимѣ противоположностѣ челоуѣкътъ, като ся снабдилъ отъ Създателя съ изрядни признаци и сили и станалъ привелигировано творѣние на земѣтъ, злострадае отъ скърби и болезни, отъ които сѣ освободени всички други животни и органически същества.

Почувствува неодоимѣ наклонностъ къмъ получване благощастие, нѣ колкото работи и ся труди за да го получи, толкова по вече ся отдалечава отъ гонимѣтъ цѣль; а всичкитѣ сили, съ които е обдаренъ, и полагаинитѣ трудове го убѣждавѣтъ за невъзможното удовлетворяване живитѣ му и неодоими желанія и нужди въ тѣзи земѣ. И ако единъ день е живялъ съ надеждѣтъ, че ся е доближилъ до точкѣтъ на благощастнето и блаженството, нечаянно злощастие, прѣдзнанието, или и приближаването на смъртътъ, е отровило и повредило всяко удоволствие и е унищожило всяко наслаждение.

Храни ся и живѣе, нѣ отъ това не ся успокоява. Подиръ доставлѣнието на нуждитѣ за съдържание, възбуждатъ ся нови охоти за вкусъ, нови и живостни жслания за облекчение, спокойствие и разкошно великоленно живѣяне.

Когато симпатизира на подобнитѣ си чувствува нуждѣтъ да живѣе заедно съ тѣхъ и да образува семейно и гражданеко общество. Съ остановлѣнието си въ опрѣдѣлѣннѣ странѣ, съ връскитѣ на приятелството, съ нежнѣтъ любовь къмъ чадата и съпрѣгѣтъ почувствованията на симпатиѣтъ ся удовлетворявѣтъ, а нуждата за съжитието ся осъщесвява и ся изцѣлява. Нѣ това удовлетворяване става подиръ малко источникъ на болезнь и на злострадание. Отъ облагодѣтелствованнитѣ ся гони, отъ приятелитѣ ся прѣдава и отъ отечеството ся прѣзира и ся исцѣжда. Любовьта подъ всичкитѣ си фазиси и обнаружения е источникъ на истинско удоволствие и наслаждение. Нѣ кой може да очъртае злинитѣ. въ които ся излага сърдцецо на дълбоко любящия? Слушай отзива отъ въздшкитѣ на майкѣтъ, на приятеля, на брата и на

всяко любяще сърдце, издига ся той до небеса. И, ако за малко време е прѣстапжла монотонията на плачоветѣ, плачѣтъ отъ скърбѣтъж ся враща по силенъ.

Стремлѣнието на чловѣка къмъ напрѣдѣка води го къмъ опитомяването, къмъ благожизненостѣж, къмъ цивилизацияѣж, нѣ всрѣдѣ тѣзи добрини, изниквжтъ или ся създавжтъ нови нужди не познати по напрѣдѣ, и сърдцето, като ся изблагородява и природата ся опитомява, скърбѣтъта става по вече болезненна, а послѣдствията ѣ по продължителни и по глѣбоки.

Свѣстѣта, като открива обязаностѣж, налага изпълнѣнието на нравствения законъ. Нѣ това изпълнѣние много пжте противовоюва въ тѣлеснитѣ стремлѣния и желанія, а нѣкогажъ подлага изпълняющия нравствения законъ на лишения и бѣдности, на скърби и на злощастия.

Тѣй, наклонността къмъ благополучието е неодържима, а болезньта е постоянний на чловѣка жребий. Великоумие, добродѣтель, важенъ и неумолимъ характеръ, слава, богатство, нищо не може да отдалечи болезньж отъ привилегированното творѣние на тварьж, напротивъ, както чрѣзъ триението каменя излиза свѣтлината, тѣй и сърдцето трѣбва да ся нарани чрѣзъ труда и скърбѣтъж, за да блѣсне отъ него добродѣтельта, прѣданността, геройството и всичкитѣ скриени въ него съкровища. Прѣдаважщитѣ ся въ обязаностѣж, героитѣ на чловѣчеството, благодарѣтелствуяжщитѣ своето отечество и себеси отрицажщи и прѣдаважщитѣ ся на добри и общеполезни дѣла, сж привилегированнитѣ чада на болезньж. Напомни си Сократа, Милтона, Тассо, Галилея, Колумба, Каподистрия.

Кое е тълкованието на тойзи чудесенъ феноменъ? Въ срѣдѣ всемирнжтж гармонияж чловѣкѣтъ, най благородното отъ земнитѣ същества, да-ли ся е създалъ за да бжде най окаяното и най злощастното отъ всичкитѣ други? Да-ли ся е обдарилъ съ всичкитѣ прѣимущества на словото и на сърдцето, за да почувствува трудоветѣ и болезнитѣ и да прѣдвижда чрѣзъ

смъртътъж унищожението си? Надаренъ е съ всички тѣзи прѣимущества на напръдка и на усъвършенствованието, за да не ся удовлетворява никога, а съ чувствованието, симпатиитѣж и любовтъж, за да ся растревожва и мжчи въ отчаянието за унищожението на най любезнитѣ си?

III.

Спрямо таки ужаси повдига ся страшенъ въпросъ. Живѣянето струва ли си труда?

Разрѣшението на тойзи въпросъ зависи съвършено отъ миѣннията и убѣжденията на изучающия го за происхождението и прѣдопръдѣлѣнието на чловѣка.

Мислящия, че чловѣческото съществование е случаенъ и безцѣленъ феноменъ произлѣзнятѣ отъ несъзнателни движения и измѣнѣния на веществото и нѣма никакво прѣдопръдѣлѣние и съвсѣмъ изчезва чрѣзъ умъртвяването на тѣлото, ще счете живота за неимѣющъ никакво достойнство, а пакъ прѣдаването му въ наслажденията и въ удоволствията, или унищожението му чрѣзъ самоубийството, за необходимо послѣдствие отъ началата и убѣжденията му. Нъ върущия въ прѣестественното сътворѣние на чловѣческото съществование и въ прѣдопръдѣлѣнието му почувствува че, живѣянето и прѣбиванието съ търпѣние въ срѣдѣ злинитѣ на живота за извършване обязаннитѣ къмъ семейството, къмъ отечеството и къмъ чловѣчеството, е законъ положенъ отъ Създателя. прѣдлагащъ на свободнитѣж му воля и имѣющъ за утвърдителнж мощь вѣчносттаж и бжджщия животъ.

Единъ мжжъ, който много години живѣялъ въ вѣржтж. и много години въ скептицизма и въ невѣрието, Ламене, е билъ най компетентний отъ всичкитѣ за да очъртае отчаянието, въ което ся намѣрва една душа, когато ся отклони и отдалечи отъ догматитѣ на вѣржтж и на сътворѣнието. „О! Боже мой! По нѣкогаж мисльта убива чловѣка. Когато е небото ясно и морето тихо мореплавателтъж окачва платната и кротко, като гребе съ лопатитѣ, разцѣпва морето. Нъ

ако духне силенъ вѣтъръ и вълнитѣ ся издигнѣтъ на горѣ съ страшенъ шумъ, прѣдава ся и ся оставя на тѣхнѣтъ сѣдѣжъ, като ся закарва отъ тѣхъ къмъ безднѣтъ. Подобно нѣщо, нѣ много страшно, ся случавя на тогози, който оставя съединяющѣтъ го вѣржъ съ Създателя и Небеснаго Отца. Душата пажда низко, валя ся въ калѣтъ и причинява въ паждането си смѣха на умостраждущия. Всяко благородно чувствование ся умъртвява, а прѣдстоящитѣ тайнственни сили въ сътворѣнието на нравственния свѣтъ исчезвѣтъ въ него. Слѣзни прочее, слѣзни до стѣпеньтъ на скота, до неорганическото вещество за да си починешъ. Старае ся, нѣ не може, и въ срѣдѣ безднѣтъ, въ кождо е падналъ, носи съ себе си неизгладимитѣ елементи на чловѣческѣтъ природж; мжчи ся въ болезньтъ и въ отчаянието като ладия растлѣсванна отъ противнитѣ вѣтрове въ срѣдѣ пустинѣтъ на океана“.

Нѣ изгубва-ли ся самъ въ глѣбичинѣтъ на океана? Не, не. Истинско въплъщение на злото работи прѣзъ всичкия животъ за да заличи отъ сърдцата на подобнитѣ си всякъ слѣдѣ отъ отдихъ, всякъ надеждѣ и постоянно тѣрпѣние и всякъ идеалнж и високж мисль. Каракъмъ съсипването и къмъ самоубийството, нѣ онзи остава на земѣтъ да умножава жървитѣ. Нарича ся Шопенхауеръ и е учитель на нихилизма и на пессимизма. Ето мнѣнията му:

„Нищо нѣма татъкъ отъ живота, а въ тойзи животъ като сжществува една само дѣйствителность, оная на болезньтъ, на скърбѣтъ, на отчаянието, живѣянето не струва за труда. Едно злотворно начало произвело чловѣка и вложило въ него силѣтъ на почувствоваването, удоволствието и труда, за да го мжчи чрѣзъ лишението на първѣтъ и чрѣзъ наложението на болезньтъ и на скърбѣтъ. Въ отчаянието си нека възстанемъ противъ това злобно и тиранническо начало, п на неговото упрямство, нека истребимъ и унищожимъ произведенното чловѣчество чрѣзъ едно всемирно себеубийство. Жената, ето земното оржидие на злото и на чловѣческѣтъ тиранинж. Рѣши

телно отдѣлѣние на единия полъ отъ другия, и чело-
вѣчеството изчезва отъ лицето на земѣтж, и себеубий-
ството ся извършва безъ изсипване на кръвъ, и от-
мъщението противъ злобнѣтж и глупавж силж на
създателя на природѣтж, ще бѣде пълно и явно“.

Нъ Хартманъ, по змаменитий отъ послѣдователитѣ
на Шопенхауера, прѣдлагалъ нѣкое измѣнѣние на сис-
темѣтж за себеубийство. Каква е цѣльта на живота?
говори Хартманъ. „Удоволствието, ето посланието на
человѣка и цѣльта на всяко негово размишлѣние и дѣй-
ствие. Нъ ако трудоветѣ надминувѣтъ удоволствията,
пазянето живота е истинско безумие. Цивилизованитѣ
человѣци сж по злощастни отъ варваритѣ; варваритѣ
по злощастни отъ животнитѣ; животнитѣ по злощастни
отъ растенията; растенията по злощастни отъ неорга-
ническото вещество. Слѣдователно нека слѣземъ въ не-
органическото вещество, нека истребимъ живота отъ
зешѣтж, ако искаме да прѣкратимъ трудоветѣ и бо-
лезнитѣ. Науки, общественъ напрѣдѣкъ, възпитание,
усъвършенствование, всичко е праздно и суетно. По
благощастливи-ли сме отъ народитѣ на Срѣднитѣ Вѣ-
кове? Кѣмъ дѣлото прочее. Слѣпата и несъзнателна
сила, която е произвела всичко, ся е осрѣдоточила въ
человѣчеството. Нека ся убѣди челоѣчеството за нуж-
дѣтж на истрѣбането му, нека заедно всичкитѣ на-
роди рѣшѣтъ еднаж голѣмж гекатомбж на себеубий-
ство, и отъ неж ще дойде истреблѣнието на всичко
чрѣзъ заличението на съдържѣщѣтж го силж, която
прѣбивава въ челоѣка“.

Безумия! ще речешъ читателю. Наистиннж безу-
мия и отвратителни безумия и отчаянни мнѣния; нъ
внимавай, че сж логични и необходими послѣдствия
отъ ученията на материализма и на безбожието, които
виждашъ да ся въздаватъ въ срѣдъ семейството и на-
рода ти, безъ да си помислишъ нѣкогажъ за начина
на испжждането на налѣжащитѣ нравственни и общест-
венни опасности. И ако не сж сега завладѣли и
сърдцето ти, извѣстно е обаче, че ти сж расклатили
ума и поколебали убѣжденията ти.

»Нъ и азъ съмъ материалистъ, ми говореше, че ся заблудихъ въ младостътъ си, отъ ученията на материализма, и обаче нето идеитъ на пессимизма нето себеубийството удобрявамъ“. „Знаѣ това, отговорихъ на младия человекъ, да по да не дойде нѣкога деньтъ, въ който душата ти, натегнѣта отъ труда и скърбѣтъ, ще отправи нещастното питае, да-ли животътъ струва колкото болезньта. За почитаѣщия материалистически и безбожески догмати, достоинството на душѣтъ не е пълно, а въпросътъ за себеубийството е въпросъ на времена, на обстоятелства и на дързостъ, Разбирамъ оногова, който счита живота за длъжностъ на себеотричане, за послание възложено отъ висшия Създателъ, за временно и прѣходяще испитание и оцѣнява достоинството, на шивота въ срѣдъ мъченията. Разбирамъ Силвия Пеллика, който писалъ на бащѣ си отъ тъмницѣтъ въ Венециѣ; „Всичкитъ ми скърби сѣ нечувствителни отъ минутѣтъ когато получихъ най върховнѣтъ добринѣ, религиѣтъ“. Разбирамъ Байрона, който рекълъ когато ся извѣстилъ за смъртътъ на едно прѣлюбезно същество; „покланямъ смиренно главѣтъ си прѣдъ Вишняго“, защото въ дневника му ся прочели подиръ смъртъта му слѣдуѣщитъ думи; „Като ся размишлявамъ за духовностѣтъ на душѣтъ, не ся съмнѣвамъ за безсмъртието ѣ. Постарахъ ся да възбудѣ въ себе си двоумѣния, нъ никога не сполучвахъ. Бѣдѣщия животъ ще прилича-ли на настоящия? Въпросътъ е различенъ и тъменъ. Безсмъртието обаче на душѣтъ е за мене толкова извѣстно, колкото и смъртноста на тѣлото“. Нъ за невѣруѣщия въ съществуването на свѣрхчувствителенъ мѣръ, за разбираѣщия человекъ като органическѣ машинѣ, проникнѣтъ изъ самоодвижнитъ развивания на веществото, безъ прѣдопрѣдѣлѣние или нѣкоякъ цѣль, животътъ е нѣщъ безъ звѣзди и безъ надѣждѣ за свѣтило, нето разбирамъ върху основанието на кое лочично начало може да отдаде на неѣкъ нѣкое достоинство и да осѣди себеубиѣца. Ти, слѣдувахъ да говориѣ на заблудения юноша, ти ся си въспиталъ въ срѣдъ семейство, което е образувало сърдцето ти, чрѣзъ идеитъ на

обязанността ѝ и тя научило нравственитѣ закони като божественни заповѣди, и за това, като не си послѣдователенъ на началата си, прѣзираше логичнитѣ и необходими послѣдствия отъ материализма и ся отвращаваше отъ тѣхъ. Нѣ си ли ти ще ся прѣдприготви по логично отъ тебе и ще извлече съ по вече логичностъ практическитѣ заключения на теорията. Ще прочете съчинѣнията на Хекела и на Шопенхауера, и нѣма да чуе у дома си да ся произнася името на Бога, нето ще му ся внушатъ думи на благочестие и на търпеливо прѣбивание. Първитѣ болѣзни на живота, първитѣ разочарования на младостта ще напълнятъ сърдцето му съ отчаяние; инстинктътъ за себесъхранѣнието може би да надвие на душевното опустяване; нѣма да ся опита противъ съществуването си, нѣ смъртта е турила рѣжъ на сърдцето, а само останалата надежда въ отчаянието е тѣлесното наслаждение, въ което ще изисква утѣшението и прѣстанването на труда и на скърбта. Нѣ и подиръ насищането всяко желание, удоволствието ще изгуби всякъ престижъ, отчаянието ще завземе държавата си, а животътъ ще бѣде животъ на нещастие и на смъртъ, „разумъ бо плѣти смъртъ“. Искашъ ли да узнаешъ кое е душевното състояние на живущитѣ въ прѣзрѣнието на всякъ идеалъ и на всякъ прѣмириж истинж? Слушай безбожния Ленагуръ, който говори отъ собственъ опитъ.

„Ний сме окаяненъ родъ. Блудимся непрѣстанно въ съмнѣнието, търсящи, както израиль, мѣсто покойно. Оставени безъ пророкъ, безъ водителъ, безъ звѣздъ, не знаемъ кждѣ да опенемъ шатритѣ въ безкрайния просторъ на пустинята. Страститѣ ни завличатъ, сърдцебиенето прияжда сърдцето, скърбта ни поваля, и себеубийството, тойзи мраченъ демонъ, бди до възглавницата ни, или ни чака до брѣговетѣ на водитѣ. Не намѣрваме слѣдователно твърдо дѣно, за да хвърлимъ котвата на желанието си, тя ся строши въ рѣцѣтъ ни. Изгубихме водителя си, пожъртувахме чувствованията, парализирахме всичкитѣ сили на съвѣстта. Съмнѣваме ся, както за дневното ни съществуване, тъй и за дѣйствителността на пѣтешествието

ни върху проклѣтѣтъ земѣ. А въ срѣдъ зрѣлището на живота, питаме какго страждущитѣ отъ огневищѣ и събуждающитѣ си отъ съна, „какво нѣщо е това съновидение“ (а)?

Такво е разрѣшеніето на задачѣтъ за стойността на живота, съгласно съ ученията на материализма и на безбожеството, изразявани въ името на лъжливѣ науки и на нечестивѣ прѣмъдростъ, и раздавани на народитѣ за прѣодолѣние на начала и идеи, воюющѣ противъ всякъ нравственѣ и религиознѣ истинѣ. Чудовищни и отчаянни тесрип, като расклащѣтъ идеитѣ на обязанността и изнемощавѣтъ волитѣ, изгасявѣтъ пламека на всякъ еноу сиазмъ и на всяко доблественно чувствовање.

IV.

Както африканскій горѣнѣ вътѣръ, когато минува прѣзъ злачни ливади и разцвѣтени градини, изгорява цвѣтията и оставя задъ себе си голи стѣбла и изеушени клонове, тѣй и теоритѣ на монизма и на материализма изсушавѣтъ сърдцата и источницитѣ на всяко доблественно и идеално почувствовање.

Забѣлѣжете оногози поета. Наричалъ ся Леонардъ и заблуждаванъ отъ теоремитѣ на безбожнѣ пессимизмъ изображавалъ душевното си състояние. „Почувствувамъ пуждѣтъ на любовтъ и на въодушевѣлѣнието за живота, и обаче изежхнахъ като трѣстигата. Никаква страсть не влиза въ окаяниѣтъ душѣ и самѣтъ височайша и вѣчна сила на любовтъ; ся унищожѣ въ мене. Земѣта не е достойна нето за стелание. Животѣтъ е горчевина и ударъ, а свѣтътъ тиня. Нето на земѣтъ нето на небото съществува приятель или утешитель за человекъ, а самото останало утѣшение е пожѣтъ и унищожението на живота.“ Отчаянъ въ срѣдъ състезанията насвѣрѣменицитѣ си за възраждане на италианскѣтъ народность и за освобождение на отечеството вджхнѣлъ на окръжающитѣ го безразличието и отчаянието. „Бжджщето, писувалъ къмъ Ангела Майнъ, е тъмно, и всичко що разглѣждамъ и виждамъ мя

убѣждава, че съновидение и безумие е надеждата на италианското възраждане“. Нѣ великитѣ труженници, които ся надѣвжтъ на височайшия Промисълъ и възвишавжтъ и изострювжтъ разума въ Християнскжтъ вѣрж и сж диаморфозирали и изблагородили чувствованията въ философижтъ на духа и на обязаностжтъ, опровергнжли нещастнитѣ на Леопарда прѣдречения. Единъ прѣижджрѣ мжжжъ като падна въ полето на славжтъ и като отъ чудо ся избави, мойтъ учитель Монтанели, ми говореше. „Ний вѣруваме въ напрѣдка, защото имаме непоколебимж вѣрж въ Бога. И може ли да бжде напрѣдкъ, ако не прѣдсжществува съвршенство прѣдъ всяко движение и прѣдъ всякъ животъ? Като положимъ на първъ рѣдъ първообразнжтъ идежъ на съвршенството, ето Богъ више надъ тварьжтъ, ето сътворѣнието“. Водителитѣ на Италианския подвигъ, като почитали тѣзи начала, и Томасей като правялъ коментарии на евангелията и Манцонъ съчинявалъ прочутото си списание за нравственостжтъ на Християнството, и живий Цесаръ Канту като разяснявалъ влиянието на християнското начало въ историжтъ на чловѣчеството, устремявали ся противъ народогибелния материализмъ и противъ пессимизма на Леопарда, и изисквали цѣлжтъ на живота, като черпали надеждитѣ за сполучване подвигитѣ си отъ небеснжтъ гармоникъ на религиозния догмажъ и на патриотическото почувсование.

У.

И що е злото въ обществото, по кой же начинъ можемъ да умѣримъ послѣдствията на злощастията на живота, които сж вродени въ чловѣческжтъ субстанцижъ?

Добро е, щото учителитѣ на народа и чажщитѣ исцѣлѣнието на общественитѣ злощастия отъ самото граматическо и научно възпитание да узнажтъ идеитѣ и убѣжденията на нѣкой славенъ ученъ въ нашитѣ дни мжжжъ. И колцина отъ домоначалницитѣ вѣрувжтъ, че сж осигурили благоголучието на чадата си, като сж работили за умножение на богатство, добро е

да познаватъ убѣжденията на единъ мъжъ, който спечелилъ всякакво богатство и всякаквъ славъ на тѣзи земи. Очъртавамъ тука на кратко идеитъ на Адолфа Тиера.

„Жестока белезнь бие и наранява човѣческото сърдце, и зло сжществува въ обществото, зло голѣмо, нъ трѣбва да го намалимъ. Трѣба да измѣнимъ църния хлѣбъ на бѣлъ, дришавитѣ дрѣхи на добри, скотското невѣжество въ изучване сжществата, трѣбва да утѣшимъ и да приглѣдаме притѣснѣнитѣ и онѣзи които сж дошли въ испитания. Нъ не трѣбва да оставимъ индивидуума и народитѣ въ невѣжество, трѣба искрено да ги научимъ, че и като направимъ всичко ще останѣтъ въ сърдцето имъ скърби и трудове много пжте несносни. Възлѣзете по лѣствицѣтъ на вѣковетѣ, мншете отъ феодализма въ Римското царство, отъ това царство изберете златния вѣкъ на Антонинитѣ, многоврѣмения миръ на Августа, затечете ся въ Гърциѣ, посѣтите благополучнитѣ ѳ градове, свѣтлия градъ Аѣниѣ, богатия Коринѣтъ, слѣзѣте по стълбѣтъ, заминете прѣзъ двѣтъ полушария отъ апатичния Индиецъ, отъ трудолюбивия Китаецъ който ся храни съ малко оризъ, и идете къмъ други народи, мншете океана, исходете двѣтъ Америки отъ единия полюсъ до другия, послѣдѣйте дивия имъ жителъ който, въ пространнитѣ лесове като счита за опасностъ само несполукѣтъ на лова си противъ дивия волъ, а за отечество на праоцитѣ си кѣстигѣ, които носи съ себе си въ коженъ ковчегъ, не подлѣжи почти на измѣнѣнията на човѣческия животъ, върнетесе съ Американски кораби, или съ Английски, начудете ся на натрупаннитѣ при бреговетѣ на Ямайка богатства, съ единъ дѣмъ, вижте цѣлъ човѣческия родъ, изслушайте човѣческитѣ сърдца и отговорете. Въ глѣбинитѣ на тѣзи сърдца не ся ли слѣша една и сжщата белезнь? Между тѣзи много и различни човѣци, кой има да не желае? Кой не скърби че е изгубилъ? или кой не ся страхува да не пострада? кой въ това пжтешествие на живота не ся е лишилъ отъ бащѣ, отъ майкѣ, отъ съпрѣгъ, отъ чада? Кой

нѣма прѣдъ себе си или горчевинитѣ на живота който започва, или горчивинитѣ на живота който клони къмъ смъртътъж? Ако искате да ся убѣдитѣ за това, оставете нищия, алчущия, жаждущия, нагия, забѣлѣжете спящия на лѣгло коприненнотканно и стѣпанящия на избрани и многоцвѣтни постилки. Не гладува, не жаднѣе, не е голъ дѣйствително; яде и пие и живѣе спокойно; нѣ вижте челото му, то е пълно съ набръчкания; знаете-ли що прави? Желаете, желаете горѣщо, много по горѣщо отъ сиромаша и отъ гладния; желаете, и като желаете, изнурява ся; знаете ли що желаете? не хлѣбъ, не избрани ястия или вкусни съуси, не притежания богати и увеселителни. Отъ тѣхъ има толкова, колкото не знае що да ги прави; избраниитѣ ястия едвამъ допира до устата си; нивитѣ си прѣнебрѣгва; нѣ жалае нови сѣкровища, желаете власть която други му оспорявѣтъ, желаете честь отъ която може би нѣкой хулитель да го е лишилъ, ималъ е дѣщерѣж възлюбленнѣж която умрѣла, сѣпрѣжж любезнѣж и ѣж е изгубилъ. Може би да нѣмате симпатинѣж къмъ тогози по видимому благодѣстелнѣж. Нѣ ето другъ, и е на чело на еднѣ войскаж. Умира както Епаминонда въ Мантиниѣж, кагато побѣдилъ въ Левктрѣж; умира както Густавъ Адолфъ въ Люценъ, когато побѣдилъ въ Лайбцигъ; или както Гастонъ Дефуа въ началото на попрището си умира въ Равеннѣж като вѣстѣржествувалъ съ най голѣмия триумфъ. И Карлъ V, който всякогаж и на всякъдѣ ся отличилъ, кажете ми, защо ся отказалъ отъ царството и свѣршилъ живота си пълнѣж съ болезни и скѣрби? И блаженний онзи мѣжж, когото историята нарича Наполеонъ, треблаженний смъртенъ, който за двадесетъ години повдигна и изопачи цѣлия свѣтъ? Подиръ Риволи, Маренго и Аустерлицъ намѣрва Лайбцигъ и Ватерлоо, намѣрва Святѣ Еленѣж. Умира самъ, далечъ отъ сѣпрѣжжжтж си, далечъ отъ сина си, вързанъ съ вериги като Прометей въ трапа. И колцина сте видѣли Карла X и Лудвика Филиппа да пажджтъ, и да ся оборвѣтъ царства върху царства и прѣстоли върху прѣстоли, мислителите-ли че не сѣществуважтж скѣрби и

високо и низко и на всакждѣ и по вече високо отъ колкото низко? Късогледци сте ако не виждате че и баграницата и клапникътъ сж покриви прикладни и второстѣпени на чловѣческѣтж душж, и че подъ лжчезарнѣтж свѣтлость на пѣрвѣтж, подъ непривлекателния цвѣтъ на втория крие ся ужасно равенство на скърби. Богъ е положилъ въ сърдцата на всички скърбѣтж, това подобно на чловѣческѣтж душж побудително срѣдство, което, когато свѣтътъ го притиска противи ся, отстѣня, възстава, пакъ отстѣпя и всякога въздиша когато ся тури въ движение, нъ и всякога дѣйствува, всякога бута чловѣчеството на напрѣдъ, като го носи чрѣзъ видимо испытание къмъ невидимъ цѣль. Нъ религията, като върви по нататъкъ отъ философиѣтж, религията, като извлича отъ нуждитѣ на чловѣческѣтж душж високъ догаткъ, която на не вѣрующия съвършено е желание, а на имѣющия шльнж вѣрж е безопасность и извѣстность, счита всичкитѣ скърби на живота за тръне и боцки въ дългото пжтешествие, което ни кара къмъ вѣчното блаженство, и тогава е скърбѣта на това неизбѣжно пжтешествие една, неизбѣжна мжчнотия, която обаче ся прислѣдува отъ едно непосредвенно утѣшение, отъ надеждѣтж. И за това религията говори намъ, търпете, търпете съ смирѣние, съ постоянство, съ надеждж, като си отправяте очитѣ къмъ Бога и вѣрувате въ правдѣтж на Вишняго. За това найсилната отъ религиитѣ, Християнската вѣра, упражнява надъ тойзи свѣтъ постояннж власть, и ѣж дължи, между други, на прѣмущество отъ което ся лишавѣтъ всичкитѣ други религии. Знаете-ли кое е това прѣмущество? Че само Християнската религия е дала значението на скърбѣтж. Многожди чловѣпеский умъ е иккалъ да разисква догматитѣ ѣ; нравственостѣтж ѣ обаче, сир. начина по който чловѣческото сърдце разбира, никога. Многобожието не е могло да противостои на първия погледъ на Сократа или на Цицерона, защото оная религия, смѣшена съ баснословни повѣствованя, по вече прѣльщающа поезия, отъ колкото религия, история на страсти, на плѣтскж любовь и на

сладострастия на боговотѣ, е била история на царюве, която ги въздигала до небеса. Като история е била лъжа, като нравственност, скандалъ. Религията обаче която е дошла и е рекла: „Единъ само Богъ съществува, и тойзи Богъ е пострадалъ, и е пострадалъ зарадъ насъ; религията, която е показала тогози Бога распнѣтъ, е подчинила чловѣцитѣ, и чловѣческия умъ е просвѣтила чрѣзъ идеѣтъ на Божието единство, а чловѣческото сърдце е завладела чрѣзъ убожаването скърбѣтъ. И ето чудо голѣмо! Тойзи страждущий Богъ, умирающий съ ужаснѣ и позорнѣ смъртъ на кръста, е прѣдмѣтъ на служение и на поклонѣние базбройни пѣте по вече, отъ колкото е билъ другожъ свѣтлий и великолѣпний Юпитеръ. И когато единъ поглѣдъ на чловѣческия разумъ растопи като снѣгъ многобожието, християнството владѣе върху сърдцата и подиръ като положилъ Картезий базиситѣ на чловѣческото знание и Галилей открилъ движението на земѣтъ и Нютонъ привлекателнитѣ закони на земѣтъ и Волтеръ и Руссо низложили прѣстолитѣ“.

Това мислялъ Адолфъ Тиеръ; а противъ височайшието и крайното добро, противъ вѣчнѣтъ истинѣ и утѣнителнѣтъ надѣждѣ на Христианскѣтъ вѣрж, единчкѣтъ цѣлесъобразнѣ и плодотворнѣ силѣ за общественно опитомяване и нравственъ напрѣдѣкъ-отиправитѣ ся нечестиви и бѣсни докачения и нападенія, които повреждѣтъ и отравяѣтъ сърдцето на младежа, и заблуждаѣтъ по проститѣ и на всякѣдѣ разсѣѣѣтъ съмнѣнието, скентицизма и религиознѣтъ индиферентностъ. Спрямо религиознитѣ же прѣдписания, спрямо Христианскѣтъ идеѣ и нравственностъ прѣдлагѣтъ ли замѣстяването съ некоѣ научнѣ истинѣ, или съ нѣкое ново учение, което да освѣтлява разума, да открива тайнствата на вселенѣтъ, или да удовлетворява сърдцето и да може да умѣри болезнитѣ и злочастията на чловѣчеството, или да възбравява наклонностѣтъ къмъ злото и прѣстѣпнитѣ? Нищо отъ тѣзи. Идеѣтъ на сътворѣнието замѣствѣтъ съ естественнѣтъ невъзможностъ, нравствен; постѣтъ на обязанностѣтъ и на самоотвърженностѣтъ съ нравственностѣтъ наскотското сладострастие и удовол-

ствие; великото и очевидно събитие на свободнѣтъ волѣ съ неповинността на чловѣческитѣ дѣяния; подтвърденитѣ огъ прѣмждритѣ тълкователи истини съ безумнитѣ измишлѣния па наричаннѣтъ положителнѣ философиѣ, а спрямо труда, болезньтъ и житейскитѣ нещастия прѣдлагѣтъ безнадежността и отчаянието. Отричѣтъ и разрушавѣтъ, нѣ съ що ги замѣствявѣтъ за разрѣшение на вѣчнитѣ задачи, които притѣснявѣтъ сърдцето на чловѣчеството? Коѣ же отъ отвратителнитѣ мнѣния на безбожеството си доставлява ползѣ индивидуумътъ или обществото, нека да е и временнѣ или най малкѣ? Сърдцата на народитѣ сѣ напълнили съ развалини отъ скептицизмъ и отъ нравствено опустошение, нѣ кой нѣтъ сѣ отворили на любовьтъ и на благотворѣнието, или на временното подобрѣние и благополучие? На тѣзи въпроси нека отговорѣтъ жалнитѣ въздишки на сърдце, което ся е докоснѣло до нечестивитѣ учения и което другоѣ е живѣяло въ религиознѣтъ истинѣ, а послѣ ся развалило въ скептицизма и въ получението на всяко тѣлесно сладострастие.

„Христианството, писуваль синътъ на вѣка, Алфредъ де Муссе, изгуби императоритѣ, нѣ избави народитѣ, защото отвори вратитѣ на хижѣтъ и влѣзохѣ Иисусовитѣ вѣстители. Противницитѣ на Христа рекохѣ на бѣдствуѣщия и злощастния. „Ти търпишь и постоянствувашь твърдо до деня на правдѣтъ, нѣ правда не съществува; търпишь че ся надѣвашь на вѣчния животъ, нѣ идеята на вѣчността е лѣжлива; събирашь своитѣ си сълзи и ония на съпрѣжѣтъ и на чадата си, за да ги принесешь прѣдъ нозѣтъ на Вишняго въ смъртния день, нѣ Богъ не съществува“. Тогава мажчаѣщия ся и бѣдствуѣщия изсуши очитѣ си отъ сълзитѣ, наложи мълчание на съпрѣжѣтъ си. земѣ чадатата си съ себе и като тигъръ ся повдигна и рече на управляющия, „ти мя притеснявашь,“ а на утѣнаѣщия го священникъ „ти лѣжежь“. И това търсяхѣ противницитѣ на Христа. Вѣрата другоѣ, слѣдувалъ да говори Муссе, като животворна роса слизаше въ сърдцето ми и вдѣхнуваше въ него утѣше-

ние и веселие. Нъ сега кждѣ мя сж отвели развали-
нитѣ на наричанитѣ наукѣ? Въ срѣдѣ наслажденията,
които призовавамъ на помощъ, почувствувамъ смъртътъ
въ душевнитѣ си печаль.”

VI.

Прѣзъ мѣсяць Януария 1867 намѣриль ся въ
еднѣ станциѣ на св. Германа труптъ на единъ два-
десять и петъ годишенъ момъкъ, който ся хвърлиль
самоволно върху релситѣ на железницитѣ когато
минувалъ влактъ. Въ пазухитѣ му ся намѣрило
писмо съ слѣдующето съдържание: „Любезна ми
майко! Като прочетохъ новия романъ на Зола убѣ-
дихъ ся, че живеещието е истински срамъ и позоръ, и
въ тѣзи минутѣ ся рѣшихъ да прѣкратѣмъ живота си
съ самоубийство. Карлъ Балонъ.

Ето триумфътъ на романа на новитѣ материалистическѣ наукѣ.

Въ единъ италиански градъ живѣяль прѣди нѣ-
колко години нѣкой прукороръ съ съпржгитѣ си и
единороднитѣ си десять годишнѣ дъщерѣ. Чистата
дѣвица била надарена съ хубость, остроумие, живость,
здраве и съв сяко привлекателно и развеселящо е сърд-
цето прѣвмущество и въ неж ся осрѣдоточавали всич-
китѣ чувства на родителитѣ, които живѣяли въ неж-
ността на любовтъ и единъ животъ благощастенъ и бла-
гополученъ. Жестока болка грабнала отъ земитѣ мо-
мичето и варанила сърцата на злощастния бащѣ и
на небожитѣ майкѣ. Никаква слѣда отъ утѣшение или
търпѣние не ся е виждало въ сърдцето на стенающия
бащѣ. Като станаль нечаканна печалба на нечести-
витѣ безбожни теерии непрѣстанно прочиталь съчнитѣ
шпята на Леонарда и прѣзъ сърдцераздиращитѣ онѣзи
минути повтаряль често на злощастнитѣ си съпржгѣ
пессимистическитѣ думи на поета за отчаянието. „Нето
на земитѣ нето на небото сжществува приятель или
утѣнителъ за челоуѣка, а самото му остангло утѣше-
ние е пожитѣ и унищожението на живота“. На ут-
ренния день подиръ смъртътъ хвърля ся върху трупа
на дъщеритѣ си, испражнява въ сърдцето си убийс-

твенно огнестрѣлно оръдие и ся погребавя заедно съ дъщеряѣтъ си. Майката прѣкарва ужасни дни затворена вътрѣ въ единъ лудницѣ.

Когато таква една драма въ Итилиѣ ся развиваше, подобно нещастие налѣте и върху съпрѣжитѣ Паира въ Стразбургѣ. Тии си имали еднородно чадо съ чудеснѣ красотѣ и тѣлесно хубаво строѣние, съ удивително же остроумие и разумно развитие. Тридневна болестъ грабнала съкровището на родителитѣ, нѣ въ сърдцата имъ било скриено друго по многоцѣнно съкровище, религиозната идея, християнската идея. Майката подирѣ смъртътъ на сина си посветила си живота и богатото си имущество на дѣла милостиви, а бащата, мѣжъ глѣбокоуменъ, ся прѣдалъ въ довършването и публикуването на списанието, което съчинявалъ когато още билъ живъ вълюбленный му синъ за негово назидание и религиозно възпитание, а и двамата приживяли много години като правяли благодѣяние на злощастнитѣ, утѣшавали притѣсняваннитѣ и твърдо постоянствували и имали надеждѣ, убѣждение и утѣшение че съкровището имъ живѣе другъ поблаженъ животъ. Слушайте злощастния, нѣ търпящия и утѣшающия ся бащѣ. „Това съчинѣние, писувалъ въ първитѣ страници на списанието си „вѣрване и скърбене“, тойзи трудъ съчинихъ за тебе, любезно мое чадо. Надѣяхъ ся че той можеше да ти ръководи въ нещастнитѣ събития на живота, нѣ Вишній благоволи да тя избави отъ борбѣтъ и отъ болезнитѣ на земѣтъ. Тайнственна недѣга вътрѣ въ малко дни изгуби цвѣтущото ти здраве и скърни най сладкитѣ ни надежди. Съ растързанни души трѣбва да живѣемъ безъ тебе. Покланяме си главитѣ, ще живѣемъ безъ тебе безъ да ти видимъ вечъ, ще работимъ безъ усмивкѣтъ на твоитѣ сладчайши очи, ще ся помолимъ, ще бѣдемъ търпеливи. Съмнѣнието, съмнѣнието на отчаянието не е расклатило вѣрѣтъ илюбовтъ кѣмъ Бога. Чрѣзъ вѣрѣтъ и любовтъ ти влѣзна въ упокоението на вѣчното блаженство. Истина, чадо мое, испитало си труда и болижѣтъ на тѣлото. „О! колко ся мѣжѣ, татко“, ми говореше ти. Окаянный азъ! Не можахъ да ти помогнѣ или да испразнѣ чашѣтъ на болкитѣ

ти. Да-ли ся измъчи, чадо мое, за да почувствувашъ по добръ радостъж на ангелитъ! Ти сега глѣдашь истинскъжтж славъ, ти си близу до дървото на живота, ти обичашъ вѣчнъж любовъ. Други оставжтъ на земжтж да ся боржтъ и да търпжтъ. Да-но, чадо мое, тѣзи страници написани подъ вдъхновенията на твожтж паметъ и на богочестивото ти сърдце да излѣжтъ едно слабо свѣтило и донесжтъ съ себе си нѣкое утѣшение. Това е желанието ми, това нека бждѣ благословието ти. Благословено нека бжде името на вишняго“. О! Александре Паира! успокоявайся въ миръ. Желанията на сърдцето ти ся послунахъ. Думитъ ти просвѣтихъ на мнозина разума и изляхъ живоносенъ балсамъ въ сърдца растързани отъ скърбъ и мъчения.

Да не ся лъжете като мислите, че утѣшението и търпѣнието можтъ да дойджтъ отъ другадѣ. Никое богатство, никоя власть, никоя слава, никоя наука не може да заздрави ранитъ на болезнъжтж, отъ колкото може единъ простъ възгледъ на утѣшение и надеждъ въ сърдце вѣружще.

Ето една видна и снабдена съ всичкитъ земни добринижена. Тя царува надъ много милиони чловѣци населени по различнитъ страни на земжтж и ся обича отъ благороденъ и славенъ народъ, тя е Виктория Царица на Великж Британиа. Нъ скърбъта и болезнъта ѝж посѣщава. Любезенъ и вожделенъ съпржгъ умира въ цвѣтуцжтж си възраст, любезни чада слѣдувжтъ бащжтж въ гроба. Ранитъ ся считжтъ неисцѣлими, нъ тѣжко наскърбенната жена ся отдѣля отъ свѣтскжтж славъ и нахожда утѣшение въ сърдцето си. „Очи, излѣйте изобилни сълзи, писувала тя въ днитъ на испитанията. Глѣбоки рани отъ скърбъжтж, растързайте сърдцето ми. О! Колко утѣшение почувствувамъ като ся мислж, че най любезнитъ ми глѣджтъ и оцѣнявжтъ тѣзи сълзи. Като имамъ всякога ума си прикованъ къмъ духоветъ на оставивнитъ земжтж, сърдцето ми ся очищава, тиха же и неизрѣченна приятность владѣе върху сърдцето ми. Почувствувамъ че всичкитъ благошастия, и всичкитъ злошастия минувжтъ като съновидения, които показвжтъ непостоянството и привременностьж на земнитъ нѣща, възвишавжтъ че-

ловѣческия разумъ до върха на мъдростътъж за да сѣдимъ за суетностътъж на нѣщата подъ слънцето и да си посвящаваме духа на вѣчностътъж и на нетлѣнностътъж. Не вѣрующій въ Бога нето въ вѣчностътъж, а мислящи че смъртъта носи съ себеси унищожението на чловѣческото сѣществование не може да получи неизреченното небесно наслаждение въ срѣдъ сърдце-раздиращъщ скърбъ.“

Да не вѣрувате че научното възпитание, или великоумието и каквото да е друго разумно развитие може да допълни свѣрхмирнитѣ почувствования и произтекающето отъ тѣхъ утѣшение въ скърбитѣ и въ испитанията. И кое друго по горно великоумие въ нашитѣ времена отъ онова на Викторъ Хюго? На никой смъртенъ сърдцето не ся е по глѣбоко наранило отъ домашни нещастия, отъколкото неговото, обаче той проживя 83 години съ душевнѣ типинѣ, като черпялъ сили отъ твърдото си и непоколебимо убѣждение за безсмъртието на душътъж. За Хюго убѣждението за бѣдъщъ животъне е било надежда, коѣто виждалъ чрѣзъ чудесния си разумъ, нѣ дѣйствителностъ и истина неоспорима и по горна отъ всякъ другъ, върху коѣто никога сърдцето му не ся е поколебало. нето умътъ му възбудилъ сѣмнѣния. И когато малко прѣдъ смъртътъж си отхвърлялъ външното богослужение и католическътъж църкъж, писувалъ въ завѣщанието си исповѣдъ на непоколебимъ вѣрж въ Бога, и молялъ останжлитѣ въ животъ да ся помолжтъ на Бога за упокоението душътъж му. И сега слушайте съ какви думи съпровождалъ едно отъ най любезнитѣ си сѣщества.

„Слушай душо! Плътъта е съновидение и ся стопява, нѣ ако стопяването е унищожение защо е сѣществованието? Обичането значи живѣяне татъкъ отъ гроба. Безъ тѣжж вѣрж любовъта щяне да бѣде мъчене въ пѣкъла, и твърдѣнието невъзможно въ сърдцето на глѣбоки и високи почувствования. Слушай душо! Ний оставаме въ тъмнинътъж, а ти отхождашь къмъ угреннътъж виделинъ, къмъ истинътъж, къмъ дѣйствителностътъж, къмъ мѣздовъздаянието, младостъ къмъ вѣчностътъж, хубостъ къмъ идеалностътъж,

надежда къмъ известността, бисеръ въ океана, духъ къмъ Бога. Нека отдадемъ правдѣ на смъртъта, защото тя не е нито унищожение нито засада. Лъже ся който вижда въ тойзи отворенъ гробъ ничтожеството. Тука ся душата освобождава отъ веригитѣ на тѣлото и си придобива величието. Смъртъта ся докоснува до челоуѣка двойно, изгаснува нѣ и освѣтлява. Ний който оставаме да живѣемъ виждаме затваряющитѣ ся очи, нѣ не виждаме отворающитѣ ся хоризонти на душѣта. Слушай душо! Живѣй истинския животъ. Ти отивашъ гдѣто ся открива тайнството на гробния мракъ и на душевното свѣтило“.

VIII.

Напраздно търсимъ разрѣшението на задачѣта и на скърбѣта и изглаждането на съществуващото по земѣта зло отъ мъдростѣта на челоуѣчеството.

Дѣлата на скептицитѣ на материалиститѣ и на злоупотрѣбляющитѣ познанията за осязателния и видимъ свѣтъ ни прѣдлагѣтъ челоуѣчество безъ Създателъ; кости безъ духъ; животъ безъ бждѣще; нравственостъ безъ основѣ и подпорѣ; съществуване безцѣлно и поледено, което ни води къмъ боготворяване веществото, къмъ растлѣние нравитѣ, къмъ разврѣщение на характеритѣ и къмъ подивяването. А дѣлата на истинскитѣ тълкователи на наукѣта ни водѣтъ, известно, чрѣзъ логичността и справедливостъ по пътя на нравственостѣта и на истинѣта, и на челоуѣчеството служѣтъ като възбуждѣтъ научния и индустриалния на прѣдѣкъ, малко обаче спомагѣтъ за нравствено образование на народа, защото сж недостѣпни на мнозина и сж лишени отъ всякъ силѣ за да ся наложѣтъ на волѣта, на разума, и на сърдцето. Нѣ религията не прѣдприима разрѣшението на вѣчнитѣ задачи чрѣзъ обикновенитѣ на разума поколебания и диалектически разисквания нито диктува прѣдписанията на нравственостѣта като заключения отъ логично изработване, или отъ самопроизволно челоуѣческо изображение. Върви заедно съ знанието и наукѣта върху основнитѣ ѣ догмати за сътворѣние и безсмъртие на душѣта

а провъзгласява истини по горни отъ всяко разискване и откритиени въ съвѣстьтъ на чловѣчеството и въ историческия му животъ чрѣзъ видими и неоспорими събития, а като усвѣршенствува опрѣдѣленията на научнитѣ прѣдписания на нравственостътъ прикачва имъ сжщностъ и мощь и животъ и силж и послѣ укрѣпява разума и сърдцето прѣдъ скърбьтъ, болезнѣтъ, и нещастията на живота, които не оставятъ чловѣка и когато си извършава обязаноститѣ. Напраздно работимъ само съ граматическото въспитание за нравственното образование на народа, напраздно изискваме въздигането на наднжлия разумъ отъ постановлѣнията и отъ законоположенията, напраздно работимъ за въздигане държавьтъ на обязаностьтъ съ срѣдства лишени отъ животъ и силж и прѣмирнж мощь и свърхорганически убѣждения. И справедливостъта и историята ни доставлявжтъ неоспоримото доказателства на еднж истинж, коьжто много пжти припознаваме и исповѣдваме, нъ всякога отхвърляме и въ практическия си животъ нарушаваме послѣдствията отъ неж и въ семейния и въ гражданския животъ. Само религията има въ себеси силжтъ да въздигне върху тжзи земж обязаностьтъ по на горѣ отъ правото, да създаде отговорностьтъ при свободжтъ, порядъка и дисциплинжтъ въ семейството и въ общественното съжитие, да вджхне дързостъ и силж и утѣшение въ скърбитѣ, болезнитѣ и злощастията на живота. Началници като прѣзиржтъ тжзи истинж и ѣж отхвърляжтъ и стоьжтъ индиферентни за нравственното на народа въспитание чрѣзъ религиозното почувствование, воджтъ народитѣ къмъ общественното разложение, къмъ нравственното разслаблѣние и къмъ народното отпадане и разрушение. Баща, койгонне сягрижи и не работи за развиването и закрѣпяването на най благородното и най важното чувство на своитѣ чада, а ги лишава отъ най многоцѣнното нравственно съкровище, злѣ изслужва чувствованията си къмъ тѣхъ на отеческж нѣжностъ и на любовь. И никой отъ родителитѣ не може да ся извиная и да рече, че не сжществуважтъ срѣдствата за религиозното образование и съответств-

еннитѣ въ това училище, защото нѣма друго по лесно отъ колкото развиването и укрѣпяването на всаденното въ сърдцето на дѣтето богочестиво почувствование. Дѣтето когато слуша майкѣ си да благославя Вишняго всякога когато се случва благошастие или злошастие въ семейството, когато вижда родителитѣ си да отиватъ на мѣстото гдѣто се извършава общата молитва и ся прѣдаватъ въ дѣла милостивни и благотворителни за изпълнѣние божественнитѣ заповѣди, когато живѣе въ срѣдъ богочестивѣ семейнѣ атмосферѣ, прѣобразувава ся въ свѣрхмирния и религиозенъ животъ прѣди всяко догматическо и катихизическо учение. Религията не е учение, нѣ животъ, чувство и дѣяние, а въ душитѣ на дѣцата нищо не ся закрѣпява съ по-голѣмѣ леснотѣ по-гълбоко отъ колкото думитѣ, дѣянията и примѣрътъ на родителитѣ и на онѣзи учители които ся грижатъ за тѣхното възпитание. Както слънчева заря освѣтлява тъмнитѣ долини, тѣй и религиозний и нравственъ животъ на родителитѣ свѣти въ разума на дѣтето и прѣдприготовява уподоблѣнието на всяко по-нататъшно изучаване Евангелскитѣ догмати не вѣржатъ и на нравственостѣтъ. Заблѣжете дървото и другитѣ органически същества. Тии иматъ съ себе си тайнственнѣ сили, която кази органическия имъ животъ и отъ първото семя дѣйствува, измѣнява и промѣнява живота до плодотворѣние и многогодишно произрастание, нѣ тая сила ослабнува или умира и ся изгубва ако съставителнитѣ елементи не съдѣйствуватъ гармонически съ неѣ, или ако съдѣйствието имъ ся уменшава или боледува. Въздухътъ, слънчевитѣ лъчи, температура различна и еднаква съ природѣтъ на органическото тѣло, трѣбва да работятъ заедно съ тайнственнѣтъ органическѣ или жизненнѣ сили за развиване на произрастанието, или за запазване живота. Тѣй и въ нравственния свѣтъ, чловѣкъ носи съ себе си всаденижѣтъ религиознѣтъ наклонностъ, нѣ за да принося като ся развива нравственнитѣ си общественни плодове, за да укрѣпи обязаноститѣ на дисциплинѣтъ, на благотворѣнието и на трѣзвеностѣтъ, и да стане сила

на утѣшение и на твърдо търпѣние въ срѣдъ скърбитѣ болезнитѣ и възвишението на разума и въ благощастията, и въ злощастията трѣбва първо да се развие чрѣзъ примѣра на родителитѣ още отъ първитѣ години на младенчеството, а послѣ да се укрѣпи и да се усили чрѣзъ догматитѣ на вѣржтѣ и на християнскжтѣ нравственност и чрѣзъ непрѣстанното съобщение съ Божеството въ външното богослужение. Нѣ и родителитѣ и учителитѣ прѣнебрѣгвжтѣ и това първоначално и съвсѣмъ практично въ семейството прѣдуготовляване, като считжтѣ развитието на религиозното почувствование за несжщественно и за второстжпеннж нуждж, и тѣй чадата ни влизжтѣ въ общественния животъ съ знание да изговаржтѣ криво-лево нѣкой чуждѣ языкъ и сж способни и искусни да си показвжтѣ угодливо обхождението, лишавжтѣ ся обаче отъ твърджтѣ и здравжтѣ основж на живота, отъ силжтѣ на божественния разумъ, който отъ еднж странж укрѣпява нравственното почувствование прѣзъ борбжтѣ на страститѣ и на тѣлеснитѣ похотѣния, налага отъ другж като обязанност работенето, общественжтѣ дисциплинж, почитането законитѣ, доставлява утѣшение и търпѣние въ скърбитѣ и прѣдставлява като височайшж на живота цѣль живѣянето въ любовтж и въ благодворѣнието и умирането въ молитвжтѣ и въ надежджтѣ. А когато ся наситжтѣ още отъ младенчеството си отъ похотитѣ и желанията си, понеже не гонжтѣ никоѣж благороднж и по горнж цѣль, безъ убѣждения въ свѣрхмирни сили и безъ надежди за сжществование отвѣдъ гроба и ся лишавжтѣ отъ всякъ еноусиазмъ остарѣвжтѣ отъ първжтѣ си възраст. Като кораби неутвърдени плувжтѣ въ морето на лѣжливи учения и прѣтърпявжтѣ корабкрушение въ първжтѣ обществннж или семейнж бурж или ставжтѣ случайна находка на всякакъв недостатъкъ и развалжтѣ и тѣлесния и нравствения животъ. Защото религията не е само оная истина и онзи пжтъ прѣзъ който ся отива къмъ вѣчния животъ, нѣ и най безопасний на тѣзи земж водителъ безъ когото челоувѣктѣ пжтува въ океана на тъмнинжтѣ безъ компасъ и безъ звездж. Кждѣто и да

прѣстане живототворний на религиѣтъж источникъ да испуща свѣтило за освѣтляване вѣчнихъ задачъ, за сила въ извършването на обязанносттаж и за утѣшение въ убѣждението на вѣчносттаж, възможно е да ся запази за малко время нѣкоя външна удобность, обилие и избиткъ, нъ въ общественния животъ скоро ще прѣодолѣе разслабването и распуцването на публичнитѣ прави, а пакъ въ семейния отчаянието въ скърбитѣ и въ злощастията.

VIII.

Уви! И на вѣрния сърдцето почувствува болезнь и ся растързава. И вѣрний е бивалъ жертва на неправдѣтъж и на клеветѣтъж; и сиромашеството го посѣщава и неджгитѣ го огнѣтявѣтъ и прѣдъ очитѣ му ся отварѣтъ гробовѣтъ на най любезнитѣ. Боледува и сърдцето му ся наранява, нъ търпи въ болезньтъж и въскърбѣтъж и, когато ся угнѣтява, надѣва ся и благославя. И, когато дойде деньтъ на великото испитание, а болезньта, като завладѣе сърдце нѣкогажъ благощастно, прѣобраца го, въ непроходимж безднж на опустошение, една само сила поднира колебающия ся вѣтъжкоболезненижтъж борбж и го отклонява отъ душевно унищожение въ отчаянието и въ безнадеждието; вѣрата въ мждростѣтъж и въ дълготърпѣнието на Създателя, вѣра на знание и на сърдце освобождена отъ всякъ прѣдразждѣкъ и отъ всяко суевѣрие, а съпжтница на научнѣтъж истинж и на общественния напѣдѣкъ, вѣра непоколебима въ догмата за сътворѣнието, за прѣдопрѣдѣлѣнието и за безсмъртието на челоуѣческото еществование.

Нъ тая вѣра е изводѣтъ и послѣдното заключение, въ което ся окончавѣтъ религиознитѣ убѣждениа и философическитѣ истини за сътворѣнието и за прѣдопрѣдѣлѣнието на челоуѣка. Бюхнеръ когато обнародвалъ еднж статижъ за опровергаване догматѣтъж за бжджщия животъ и испратилъ прѣписъ отъ нежъ на знаменития естествоиспитатель Хирнъ, който обогатилъ естественитѣ науки чрѣзъ изучването термодинамикѣтъж и чрѣзъ откритията си, тойзи славенъ профес-

соръ по химиѣтѣ и по астрономическитѣ науки писувалъ му; „За приемлюция сѣществованието на Бога и Създателя на вселениѣтѣ безсмъртието на душиѣтѣ е естествено и необходимо послѣдствие. Нужно ли е да ви рекѣ, че не сме съгласни върху нищо, щото съдържа статията ви? Чрѣзъ веществото, чрѣзъ електричеството, чрѣзъ свѣтлинѣтѣ, и чрѣзъ топлинѣтѣ можете да разберете организирането на машинѣ, нѣ никога — сѣщество разумно и чувствително. А за сѣществованието на Създатель ний, естествоиспитателитѣ, не можемъ да прѣдлагаме математическо доказателство, а ся изравнява точно съ него онова доказателство, което доставлява по новата наука за не прѣдвѣчното сѣществование на веществото и за сѣществованието на духовни сили дѣйствиѣщи върху веществото. Науката нищо не знае за онова, що бива подиръ смъртътѣ, нѣ рѣшително отхвърля nihilизма. На духовнѣтѣ силѣ, която увѣрява, „азъ почувствувамъ, обичамъ, размишлявамъ ся, слѣдователно сѣществувамъ“, науката казва: „ти сѣществувашъ, ти си нетленна“ (а).

Съ Бюхнера и Хекела и послѣдователитѣ имъ и самото разискване за бждѣщъ животъ щяше да бжде паралогизмъ. Скептикътъ Кантъ основа доказателството за безсмъртието на душиѣтѣ върху самѣтѣ реалностъ, върху която челоѣческиятъ разумъ може да ся успокои—върху идеѣтѣ на обязанносттатѣ. Нѣ материалиститѣ, като мислѣтѣ, че обязанността е празна дума несѣотвѣтствуѣща на духовнѣтѣ дѣйствителностъ, коѣ важностъ могатъ да отдадѣтѣ на такво доказателство? Гизотъ въ извѣстнитѣ си изучавания, като анализира происхождението на идеитѣ за безсмъртието и за въскръсението, доказва че, челоѣкътѣ, като вижда на всякъдѣ смъртътѣ да замѣстива живота, нещеше да може да ги схване нето да ги образува, ако Създательтъ не би положилъ въ душиѣтѣ му способносттатѣ въ това. Нѣ какво значение могатъ да отдадѣтѣ на това доказателство отказуѣщитѣ сътворѣнието и мислящитѣ, че

(а) „Бждѣщия Животъ“. Отъ Хирнѣ. Въ изданието на 1890 ся прибавило и посланието до Бюхнера отъ 10-ия Шулия 1889.

человѣкътъ е машина произведена отъ неорганическото вещество? Славния Зуфроа въздигналъ голѣмо философическо здание за доказване безсмъртието на душѣтъ, като го основалъ върху свободнѣтъ волѣтъ на человѣка и върху отговорностѣтъ на дѣянията му. Нѣ Хекелъ и съмисленниците му отричѣтъ свободнѣтъ на волѣтъ, отричѣтъ самовластието на человѣческѣтъ субстанции, въ което живѣѣтъ и работѣтъ и чрѣзъ което раздавѣтъ злощастнитѣ си мнѣния. И ето защо ся налага строга обязаность на отблѣсваѣщитѣ пессимистическитѣ теории да работѣтъ съ всичкѣтъ си силѣ, за да защищѣтъ съвѣстѣтъ на юношеството отъ материалистическитѣ мнѣния, които никакъ не сѣ съгласни съ принципитѣ на обязаностѣтъ, на нравственнѣтъ повинности отговорность и на мощѣтъ на нравствения законъ въ убѣждението на вѣчностѣтъ. Образовавший твърди убѣждения за сътворѣнието на человѣка и за духовнѣтъ му и свободнѣ субстанции вижда бѣдѣщия животъ, както го ся видяли ясно всичкитѣ велики умове на человѣчеството отъ Сократа до Викторъ Хюго, независимо отъ всякъ религиозенъ догматъ. „Невѣруѣщитѣ въ невещественостѣтъ и въ нетленностѣтъ на душѣтъ не сѣ присѣтствували при умирането на нѣкой гѣнааленъ мѣжъ, нѣ азъ съмъ присѣтствувалъ, писуваше отличний мѣжъ Арсеній Хусе. Колко пѣте съмъ слушалъ Хюго да проповѣдва и да учи за безсмъртието на душѣтъ! Една вечеръ ся виждаше че спи, нѣ напрасно вдига главѣтъ си и си отваря пуцаѣщитѣ още искри очи. „Не спѣ, рече, нѣ слушамъ що ся говори около меня и прѣди всичко що ся говори надъ насъ. Всичко е видело вѣтрѣ въ моѣтъ главѣ, земята ми доставлява още соковетѣ си, нѣ небесно свѣтило на други мѣрове испуца зари въ духа. Вий може да вѣрувате, че душата е изводъ отъ органически и тѣлесни движения и служения, нѣ какъ е умѣтъ по свѣтълъ и по ясенъ въ минутѣтъ, когато изчезнувѣтъ силитѣ на тѣлото? Тѣжка зима налѣте върху организма на плѣтътъ, а пролѣтъ вѣчна ся пази за душѣтъ ми. Колкото повече приближавамъ до края, толкова повече ясно различавамъ небеснитѣ гармонии. Цѣлъ половинъ

вѣкъ писувахъ идеитѣ.си. История, философия, грѣмливи похвали, прѣдания, пѣсни, вникнжлъ съмь въ всичко що е достжно за знание, нѣ не съмь исчерпилъ нето хиляднжтж часть отъ находящия ся у мене духовенъ животъ. Вѣтрѣ въ гроба нѣма да рекж, че съмь прѣстанжлъ да живѣж, нѣ че съмь свѣршилъ деня си, защото новий ся започва утрѣ. Гробътъ не е край, а е просто едно прѣминуване.“ (а).

Всички не сж надарени съ диалектикжтж на Сократа илина Платона, за да испитжтъ точно истинжтж за безсмъртието надушжтж, нето притяжавжтъ пространното научно знание на Коперника, на Галилея или на Хирна, за да знажтъ, че сила невещественна и духовна, както челоѣческата душа, е по необходимостъ и нетленна. Не можтъ всички чрѣзъ прѣвѣсходящи размишлѣния и метафизически теореми да извлекжтъ истинжтж за бжджщъ животъ изъ самия нравственъ законъ, съвсѣмъ же сж изрядни прѣвѣсходнитѣ и гениални духове, които вжиржтъ вѣчносттаж и слжшжтъ небеснитѣ гармонии, както оний на Франклина, на Лайбница или на Байрона. Нѣ всичкитѣ вѣружщи въ Христа приемжтъ за съвѣршеннж истинж догматитѣ за сътворѣние и прѣдопрѣдѣлѣние и безсмъртие на челоѣка, независимо отъ всяко научно или метафизическо допълнѣние. А догматитѣ на вѣржтж като развивжтъ всаденото въ челоѣка религиозно съзнание освѣтлявжтъ го и укрѣпавжтъ и го измѣнявжтъ въ всемогщж и необоримж силж дѣйствиущж върху свободнжтж му волюж. Блаженни сж народитѣ, които пазжтъ цѣтущъ и непороченъ живота на християнския духъ и върху него основавжтъ нравственното вѣспитание на юношество, и очищавжтъ въ него отношенията на семейния и общественъ животъ,

Когато се напечатване тая глава стана извѣстна смъртта на Тенъ, отличенъ наблюдатель на общественитѣ събития и владѣжщъ важни и пространни експериментални познания. Той училъ на прѣдъ

(а) Evénement 2-ий Иуня 1885. Arsène Housset.

математическите науки, а послѣ ся прѣдалъ на исторически и общественни изучвания и приспособявалъ на тѣхъ методѣтъ на извѣстните и експериментални науки. Като мислялъ, когато билъ още младъ, че разумните и нравственни феномени зависѣтъ отъ химически и физически на веществото движения и измѣнѣния, произведени както захарта и витриолътъ, въррующъ же въ участѣтъ и съмнѣвающъ ся въ всичко и никакъ неприемлющъ свободѣтъ на волѣтъ приписвалъ лукавите и добродѣтелни дѣяния и всичките общественни феномени на влиянието на обемлющото и на механическите и случайни закони. И за това можеше да ся тури въ рѣда между материалистите, ако съвременно не упражняваше и други начала, които никакъ не ся съгласяваѣтъ съ материалистическите мнѣния. И колкото пристѣпваше къмъ анализиране и експериментално изучване чловѣческите дѣяния и общественните събития, до толкова ся разширявалъ кръгѣтъ на противоположностѣтъ и на несъгласителностѣтъ на материалистическите теореме съ извлѣченията на собствените му наблюдения, удиви же всички свободимислящи относително божествените дѣла и включавашите Тена въ своето число обнародването по важното отъ съчинѣнията му, онова „за началата на Съвременнѣтъ Франциѣ“, въ което ся показалъ неумолимъ и твърдъ обсѣдител и клеветникъ противъ прѣдприемшите църковнотогонѣние и расклащането на религиозните идеи и убѣждения. И на конецъ като разбралъ непрѣривния възълъ, който свързва общественния напѣдѣкъ и доброто общественно състояние съ Христианството и пълнѣтъ гармония на Христианскѣтъ философиѣ съ философиѣтъ на духа, и, като отбѣгнѣлъ отъ всяко вещественно или панѳеистическо мнѣние, приелъ ѳеизма на Христианскѣтъ вѣрѣ. Не ся повѣрнѣлъ въ католицизма, отъ който ся бѣше оттеглилъ, нѣ като пригърнѣлъ протестантизма, нарѣдилъ съ завѣщанието си написано четиринадесѣтъ години прѣдъ смъртътъ му, да присѣтствува на погребението му и да го опѣе свѣщенникъ отъ протестантите.

На 24-ий Февруария 1893 обнародва ся единъ важенъ членъ за Тена въ Атинейското периодическо „Еφημερίς“ въ което ся четжтъ слѣдущитѣ. „Днесъ ся забѣлѣзва въ Франциѣ едно по чувствително противодѣйствиѣ противъ фаталнитѣ мнѣния на Тенъ и отричане на наукѣтж, както той искаше“. Нъ станжлитѣ въ послѣдущия мѣсяцъ обнародвания на завѣшанието на Тенъ и на много страни отъ дневника му и на неиздаденнитѣ му съчинѣния показвжтъ, че и той самъ, като ся раскаялъ и осждилъ скептическитѣ си мнѣния, мислялъ че християнството е великий производитель на напрѣдка и на независимото мисляне въ обществото. „Една жена, писуваше Тенъ, говоряше прѣдъ мене, че съпржгтъ ѝ ще отиде въ Римъ за да иска позволѣние отъ Папжтж да пригрѣне протестанството.

„Нъ азъ, слѣдуваше да писува, нѣма да искамъ позволѣние отъ Папжтж, нъ отъ себе си, отъ Тена, какъвто си бѣхъ прѣди двадесатъ години. Мисляхъ тогава, че религиата и философията произхожджтъ отъ противоположни источники и че всяко полагаю старание за съглашение ще бжде чистъ празденъ трудъ. Нъ сега, като вървиж напрѣдъ по земния си пѣтъ, давамъ пълното си удобрѣние на еднж само религиѣ (mon suprême temoignage à une religion). Не приемамъ католицизма, защото той недопуца на индивидуума доволнж свободж за истълкувание на всичко. Щж умрж въ обятията на протестанскжтж църквж.“ — Що говоржтъ сега удивляющитѣ ся въ отечеството ми на Тена, които мислжтъ, че религиозната идея не ся съгласява съ наукѣтж? За такво едно раскаяние що говоржтъ профессоритѣ на народния университетъ, които учжтъ, че въ наше время хора невѣжи и назадничави влизжтъ въ рѣда на християнскитѣ догмати? Желажтъ ли да чуѣтъ сжждения по ясни отъ учителя на положителнжтж философиѣ? Ето свършваме това списание съ думитѣ на Тена.“ Християнството е всякога за четири стотини милиона чловѣчески сществования четата на великитѣ крила, само чрѣзъ които чловѣкъ може да ся възвиси високо надъ себе си, надъ задавителния горизонтъ и надъ пълзящия си

животъ. Християнството води чловѣка чрѣзъ тѣрпѣнието и надежджтж къмъ душевнжтж тишинж, и го възвишава чрѣзъ цѣломждрието до хоризонта на любовтж, на прѣданността и на жѣртвжтж. На всякъдѣ и всякога прѣди хиляда и осѣмь стотини години присицането на крилата и простото имъ изнемощение е донесло упадѣка на семейнитѣ и общественни нрави“. (Виждѣ обнародваннитѣ текстове изъ списанията на Тенъ въ Фигаро 25-ий Марта 1893. — Некрологъ на Тенъ отъ Холлардъ. — „Християнско обозрѣние на Парижъ“ година 1893, стр. 315).

(а) Брошурата „Anthologie de Rome“ отъ 15 Януария 1894 г. съдържа единъ членъ на Руѣра Бонги, въ който членъ сѣчетжтж слѣдующитѣ рѣдовс; „Днесъ науката отваря въ душжтж на чловѣчеството врата, които прѣди четиридесѣтъ години тя затваряше. Християнството сѣ поврѣща, и поврѣщането му е найважното отъ събитията на нашето време“.

Научнитѣ събития и послѣднитѣ теореми за тѣзи истинж несѣвършено, и до колкото силитѣ ми допушахж, изложихъ и разяснихъ въ разни списания обнародвани отъ време на време на италианския и на матерния ми языкъ.

Научно изобличаване воюжщитѣ противъ религиознжтж идеж и духовнжтж философиж, теореми — исповѣдания и раскаяния на естествоиспитатели, които другожъ имали мнѣние приблизително до безбожието, практически резултити отъ религиознитѣ поучения въ общественнитѣ и семейни отношения и връзки причинж коренно измѣняване публичния духъ у цивилизованнитѣ народи и прѣдириготвихж новъ триумфъ на християнството и на древнжтж еллинскж спиритуалистическж философиж.

(а). Подиръ турянето прѣвода на това съчинѣние подѣ печать, явися въ иностранни вѣстници тая статия на г. Ив. Скалцуни „За Религиж и Наукж“ съ особно негово послание до прѣдѣдателствующия италианското дружество „Minerva“ и отличающия сѣ между италианскитѣ философи, Павелъ Фабри, кождо и прѣведохъ и обнародвахъ тука.

Прѣводачтж.

Нечестивитѣ на Волтера твърдѣния и искривявания историѣтъ на религиознитѣ прѣдания опровергавѣтъ ся вѣчь отъ по-отличнитѣ публицисти на нашето врѣмя. Волтеръ, писува Баузенеръ въ изучаванята си на XVIII вѣкъ, отбира истинѣтъ и ся вдѣлбочава въ лъжѣтъ; — Послѣдователитѣ на панѣеиста Егела, като ся прѣпирали подиръ смъртътъ му, раздѣлили ся, и едни ся обѣрнали къмъ монизма, други пакъ къмъ ѳеизма; — хипотезитѣ на Дарвина за маймунообразието на чело-вѣка ся показвѣтъ съвършено неоснователни спрямо послѣднитѣ извлечения отъ геологическитѣ издирвания и ся считѣтъ отъ по знаменититѣ биолози за воюѣщи противъ физическитѣ закони на прѣподаването живота; — теоремитѣ за самобитие на живота, като ся доказвѣтъ за лъжливи чрѣзъ опититѣ на Пастѳора, ся осѣждѣтъ и отъ почитаѣщитѣ ги другоѣ естествовѣдци, Тиндала, Хѣкцлея и Мантегаца; — ученията на Галлъ за намѣстяване на душевнитѣ сили върху разнитѣ слоеве и кѣтѳове на мозѣка, на които правотата ся приемала другоѣ отъ знаменити лекаре и биолози, сега възбуждѣтъ ясность и тишинѣ, а ся споминѣтъ само за да ся покаже неодържимата на естествовѣдцитѣ наклонность къмъ истѣлкуване духовнитѣ феномени чрѣзъ механическитѣ на веществото движения; — теоремитѣ на Хекела за монизма, доказани въ Америкѣ и въ Европѣ за лъжливи, ся вчислявѣтъ вѣчь между романтическитѣ изминлѣния като прѣдмѣти на събитията и на самитѣ механически закони.

Станалото това научно опровергаване противорелигиознитѣ теоремѣ и тѣхното падане спрямо станалитѣ експериментални изучавания изобразилъ знаменитий Бонги, като говорялъ; „днесъ науката отваря въ душѣтъ на челоѳечеството врата, които прѣди четиридесѣтъ години затваряше;“ а Гравински въ единъ важенъ членъ вмѣстенъ въ брошурѣтъ отъ 1 февруария 1894 год. на обнародванното периодическо въ Флоренциѣ „*Révue Nationale*“, изслѣдилъ точно съ голѣмо внимание всичкитѣ събития, които показвѣтъ повращането на публичния духъ въ спиритуалистическѣтъ и Християнскѣ философиѣ. Digitized by Google

За ново завървяване на това станало въ Западъ промѣнѣние на публичния духъ и повращането, което възбуждѣтъ сега материалистическитѣ и монистически теории, считалъ за цѣлесъобразно обнародването на едно послание, което на послѣдѣкъ отпратихъ къмъ едного отъ знаменититѣ мъже на Италижъ, къмъ г. Павла Фабри, прѣдсѣдатель на дружеството „Minerva“, който ми бѣше испратилъ единъ екземпляръ отъ произнесеннѣтъ отъ него речъ въ засѣданието прѣзъ м. Май 1892 год. на „Кралевското дружество на наукитѣ“.

Ето посланието къмъ Фабри.

„Уважаемый ми господине,

Приимете благодаренията ми за благородното испращане брошурѣтъ, въ която ся съдържа бесѣдата ви, казана въ засѣданието на „Кралевското дружество на наукитѣ“ на 29 Май 1892 год.

Прочитането важното ви съчинѣние щеше да ми причини другожъ голѣмъ ползъ, а днесъ ми е най многоцѣнно.

Обнародвамъ на матерния си языкъ рѣдъ членове за повращането на публичния въ францижъ духъ въ спиритуалистическитѣ и религиозни идеи и убѣждения, отъ монизма засвидѣтелствувано, а отъ Павла Бурже доказвано въ еднижъ статиѣ за Ламартина на послѣдѣкъ обнародванъ.

Ламартинъ, който възбудилъ еноусиазма на всички чрѣзъ поемитѣ си и далъ цово направлѣние на политическия въ Европѣ духъ чрѣзъ произсесеннитѣ си речи прѣзъ год. 1848, скоро ся забрави и прѣдъ смъртьтъжъ си. Нъ прѣзъ послѣднитѣ три години памятыта на Ламартина пакъ възбужда удивлѣнието на французския народъ. Нови и богати издания на съчинѣнията и поемитѣ му, — биографии и обнародвания особенни послания, — мисли и коментарии за всяко негово съчинѣние, — възбуждане и живо изявяване еноусиазма, който нѣкогажъ ся бѣ възбудилъ отъ имято на Ламартина, и коренно и чудесно за него измѣнѣние (volteface), е наистиннѣ феноменъ изумителенъ, въ тълкуванъ чрѣзъ новия прѣвратъ на французския публиченъ духъ.

Ламартинъ, слѣдува да говори Бурже, е билъ поетъ на мистическия и религиозенъ идеалъ, а ся забравилъ по необходимостъ въ епохѣтѣ на етицизма, който ся обѣщаваше да разрѣши вѣчнитѣ свѣтски и духовни зачачи чрѣзъ наукѣтѣ, отчуждаванъ стъ всякъ свѣрхестественнъ идеѣж и свѣрхмірно убѣждение.

Това прѣдписание като не ся никакъ запазило и явно ся показало невѣжеството на наукѣтѣ върху великитѣ на чловѣчеството задачи, публичннй духъ ся повръша пакъ въ религиознитѣ убѣждения и въ прѣмірния и прѣорганически идеалъ.

Това разузнаване е, спорядъ мене, най справедливо и непротиворечно; трѣби обаче да ся дотъкми чрѣзъ друго събитие, което да оправдава наданнето на етицизма и на отрицателнѣтѣ философиѣж.

Позитивната и експериментална метода, която ся обнови отъ Аристотеля, ся призова въ животъ отъ Бакона и ся приспособи отъ Галилея, е била първото начало на великитѣ напрѣдъци на наукѣтѣ, и ще бжде въ бждѣще источникъ на нови напрѣдъци и открития, ако ся земе за правило на неприемането нѣкое прѣдложение за научно доказано, до когато чрѣзъ наблюдението и наведението (*parl' induction*) не ся утвърдява непрѣкословно, че ся съгласява съ дѣйствителностѣтѣж.

Нъ Августъ Контъ претендиралъ да повдигне на философскѣ системѣж еднѣ простѣ методѣж за научно издирване, а като прѣсилвалъ основния ѣ характеръ ограничилъ компетенциѣтѣж на наукѣтѣ върху феноменитѣ и исключилъ *à priori* отъ научнитѣ изслѣдвания събитията, които не сѣ въсприемливи на чувствено наблюдение и ограничилъ источницитѣ на чловѣческитѣ познания въ самия опитъ на чувствениѣтѣ феномени.

Събитията, говорялъ Пастьоръ, нека бждѣтѣ прѣдмѣтѣ на научнитѣ изслѣдвания. Нъ не е ли истински паралогизмъ станалото исключаване най важното отъ събитията, всеобщото, което на всякъдѣ и всякога върви заедно съ чловѣчеството, сир. съ изявяването

свърхестественното служение, — съпочувствованията религиозността?

Експерименталната метода, писувалъ Клавдий Бернадъ, нека бжде нашата ръководителница прѣзъ времето на изучаването събитията и феноменитѣ; нѣ чловѣчески духъ е една цѣлокупность отъ много способности и сили, а истинската експериментална метода издирва истинитѣ чрѣзъ гармоническото и свършено дѣйствие на словото, на чувствованията и на опита.

И великий послѣдователъ на експерименталнитѣ методи, професорътъ на химическитѣ науки Вертело, говорялъ; „Метафизическитѣ идеи и убѣждения, като отговарятъ на явни дѣйствителности, не могатъ да сязематъ за обекти и фантазиални измишлѣния. Въ нравственитѣ почувствования доброто и благо сжществува идеалъ, и той проистича отъ прѣмиренъ источникъ, въ който чловѣчеството вижда сжществуването на прѣестественно височайше сжщество, въ него ся осрѣдоточава гармонията на вселеннитѣ.“

Съ такъвъ рѣдъ отъ идеи и вий, уважаемий ми господине, като приемате етицизма въ научнитѣ изслѣдания, до толкова разширявате сферитѣ му, щото всякъ послѣдователъ на спиритуалистическитѣ философии може да приеме размишлѣнията и замѣчанията ви за прѣдмѣта.

Чловѣческата лествица, вий говорите, е широчайша, като започва отъ тѣлесния животъ и отива до свърхмирното и свърхестественно Сжщество. Различний характеръ на разнороднитѣ изслѣдания внушава употреблѣнията на разнитѣ образи и органи. Низко и нелогично е да ся мисли, че доказателството на истинитѣ трѣба по необходимостъ да ся основава върху опрѣдѣленъ рѣдъ отъ наблюдения, че всичкитѣ научни издирвания трѣба да ся ограничаватъ само върху прѣдмѣтитѣ, които ся теглятъ или ся измѣрватъ.

Нѣ ако ецизмътъ на Августъ Конгъ, който разбира криво събитията и отхвърля чловѣчески разумъ, е една погрѣшна система, покритиитѣ подъ името на позитивни философии монистически учения, чрѣзъ

които юношеството ся заблуждава, а основитѣ на нравственостѣтъж и на религиознитѣ убѣждения ся расклащѣтъ, е прѣстѣплѣние на крайно прѣдателство противъ челоуѣчеството. Оетицизмѣтъ на философиѣтъж на Кантѣ и на Литре стига до незнаемостѣтъж, нѣ монистический оетицизмѣ на Бюхнера и на Хекела отива по нататѣкъ и претендира, че науката като е познала субстанциѣтъж и началото на сѣществата и на живота, разузнала е клѣтъчнѣтъж и тѣлеснѣ природѣ на челоуѣческѣтъж душѣ! И сега системата на Лапласе за козмогониѣ, — самоподвижното происхождение на живота, — отсѣствието въ челоуѣка на свободнѣ волѣ, — неповинността на злодейцитѣ, ся учѣтъ като теории научни, противъ които не може да се повдигне никой спорѣ! Напраздно протестирѣтъ великитѣ тѣлкуватели на наукѣтъж. Напраздно протестирѣтъ въ имято на положителнитѣ науки и издирвания Феге, Пастьорѣ, Лусана, и Вирховѣ. “Азѣ прѣдлагамѣ, говорялѣ Хекелѣ на единомисленницитѣ си въ Парижѣ, новѣ вѣрѣ за да замѣсти тя старѣтъж.” И когато ся призовавалѣ отъ събранието въ Германиѣ на естествовѣдцитѣ, за да ги запознае съ доказателствата за правостѣтъж на учението си, „доказателства? говорялѣ; нѣ азѣ немогѣ да призовѣ никое доказателство. Системата ми ся основава върху цѣлостѣтъж на философически познания, които мя водѣтъ непосредвенно къмъ истинѣтъж.“

Противъ тѣзи системѣ ся отправѣтъ, извѣстно, негодувания, които четѣ въ важното ви сѣчинѣние. „Като отъ пагубно и прѣстѣжително смущение ся отдало имято Оетицизмѣ и позитивна философия на владѣющѣтъж болестъ надѣ челоуѣци съ ограниченѣ умѣ и съ злѣ душѣ. Както сѣществува честностъ въ общественнитѣ отношения, тѣй сѣществува и честностъ научна, отъ коѣто никому не е дадено да ся отклони. Това като ся положи, що да речемѣ за онѣзи, които разсѣвѣтъ и ся стараятъ да убѣдѣтъ народитѣ, че науката е вечѣ всичко узнала и всичко освѣтлила? И кой има смѣлостѣтъж да оспори, че тѣзи учения ся стре-

мнѣтъ къмъ заблуждаване народитѣ и къмъ разрушаване нравственостѣтъ имъ?“

Глъбоки размишлѣния и златни думи сж тѣзи, диктувани отъ благородно сърдце и основавани на широчайшѣ науки и на многовременно изучване. Щж запознаж съ тѣхъ единородцитѣ си за освѣтяване думитѣ ми съ обръщането въ Европж на публичния духъ къмъ принципитѣ на спиритуалистическѣтъ философиж и на религиознитѣ убѣждения.

Приимете, уважаемий ми господине, изражаването чувствата ми на отличното къмъ васъ почитание.

И. Скалцуни.“

И това ставало и ся разисквало въ цивилизованитѣ страни. Църкви, правителства, дружества и отлични учени мъже работѣтъ за освѣтляване народитѣ, за да прѣдварѣтъ и защищѣтъ съвѣстѣтъ имъ отъ заблужденията и отъ опасноститѣ на нечестивитѣ теореми и на материализма и да въздигнѣтъ мислитѣ имъ и чувствованията къмъ идеала на нравственостѣтъ, на религиозностѣтъ, на обязанностѣтъ и на самоотвърженностѣтъ. А у насъ що става?

Италианскитѣ мждърци ржкоплещѣтъ на Фабри и характеризирѣтъ за лъжливи и народоврѣдителни хекеловитѣ теореми, а Аѳински професори ги прѣпоржчвѣтъ за послѣдни произведения отъ научнитѣ напредъци, и клеветѣтъ и хулятъ прѣдприемлющитѣ научното имъ опровержение и старажщи ся да запознажтъ еллинското юношество съ миѣнията за тѣхъ на главнѣшитѣ тълкуватели на наукѣтъ.

Салемеллъ Лакуръ, като изговарялъ панегирика на Ернестъ Ренана въ засъданието на 25 Януария 1894 г. въ Французскѣтъ Академиж, говорялъ; „при парадоксологиитѣ на нашето время Ренанъ измислилъ и другж новж. Той считалъ наукѣтъ за най високж цѣль на цивилизацияжтъ и ѣж характеризиралъ за истинскж религиж. Нѣ чловѣческата природа и чловѣчеството ѣма по вече идеали и по вече величие. И какъ? Проститѣ и неученитѣ, като ся отклонявѣтъ отъ наукѣтъ, не съучаствувѣтъ ли въ идеала на живота? И вий, като раздавате ежегодно награди за добродѣ-

тель, не виждате ли ясно, че мнозина отъ по проститѣ упражнявжтъ добродѣтельтж както най цивилизованиитѣ? Науката религия! Нѣ науката не е никога повдигнала таквж прѣтенциж. И ако научнитѣ напрѣдъци достигнжтъ до най горнжтж точкж, положението, което държи теорията, никакъ не ся измѣнява, защото прѣдмѣтътъ ѝ е безконечността. Народитѣ, и не изключавамъ отъ тѣхъ мждърцитѣ, ще изисквжтъ всякога едно учение, което омирява духоветѣ и обюздава фантазижтж, и еднж религиж поставяж за принципъ на цивилизациятж и за подпорж на обществата. За това обнародването Иисусовия животъ отъ Ренана възбуди извънрѣдно движение въ Европж. Тишината ся възвърна; развълнуваннитѣ духове ся успокоихж, и ний можемъ съ пълно спокойствие да поговоримъ върху това списание.

Мждърцитѣ говоржтъ противъ това списание, че ся то отдалечава отъ научнжтж точностъ, защото Ренанъ замѣстява собственжтж си фантазиж съ историческитѣ свидѣтелствования, на които искривява съдържанието съгласно съ измисления отъ него планъ, а физиолозитѣ питали себе си, да-ли романтическитѣ начини на списанието, твърдѣ удобни за описание на нѣкой италиански княжески дворъ отъ XV вѣкъ, трѣбваше да се приспособи спорядъ расказа на великжтж религиж? И кой има смѣлостътж да прѣдприеме изброяването всичкитѣ илюзии на Ернесъ Ренана, който е ималъ способносттатж да облача съ религиозни изражения по парадоксалнитѣ идеи? Науката, спорядъ Ренана, е дѣло и привилегия на твърдѣ малко число отъ прѣввсходни духове, спрямо които всички други трѣба да ся пожъртвувжтъ. Народитѣ, т. е. цѣлото челоувѣчество, е имѣществото, отъ което трѣбва да живѣе и да се наслаждава една шепа учени мжже! „Божъ ся, господа, слѣдувалъ да говори Лакуръ, че такви мнѣния онепрввдавжтъ религижтж на наукжтж. Ренанъ се хвалялъ, че никой другъ, както той, не е позналъ Иисуса. Нѣ това ако е истинно, трѣбва да речемъ че Ренанъ, като ся отдѣлилъ отъ свѣрхестественносттатж и свѣрхмѣрносттатж, ся отдѣлилъ и отъ самжтж идеж на че-

ловѣчеството. Защото евангелието не прави различия между човѣческитѣ души, а по смиреннитѣ ся възвишаватѣ въ него чрезъ любовтъж и уважението. Евангелието е епопея на по проститѣ и прѣдизвѣстенний въ Иерусалимъ химнъ на злощастнитѣ“. Това като говорялъ Шалмелъ Лакуръ умѣрявалъ строгитѣ заprecationия на другитѣ си колеги за Ернестъ Ренана, отъ които едни го характеризирали като духъ, лишенъ отъ всяко начало и убѣждение, всякога колебающъ ся като перото въ въздуха и като облакътъ въ лжчитѣ на слънцето, други пакъ считали наукътж му като смѣсъ на скептицизмъ съ нѣкояж религиознж идея, смѣшенж подъ образа на епикурейский панѳеизмъ. И това мислятъ за Ренана мждърцитѣ въ Франциж и академическитѣ му колеги; нъ Аѳинейскитѣ прѣводачи на Иисусовия животъ прѣдсталяватъ Ренана за «последователь на спиритуалистическитж философиж, прѣдъ която прѣклонили колѣно великитѣ умове на нашето врѣмя».

Прѣзъ послѣднитѣ години възмутившитѣ публичнитѣ на народитѣ духъ иллюзии паднахж долѣ спрямо научното разискване и опровержение. Никой отъ познатитѣ въ Западъ отлични учени мъже не зима вече подъ сериозно испитване атомистическитѣ на Бюхнера теории, или парадоксологиитѣ на Хекела, или порожденията на Ренановжтж живж фантазиж. И обаче небосклонътъ на Елладж ся помрачава и съвѣстята на юношеството ся расклаща и ся развърщава чрезъ обнародването въ прѣводъ нечестивитѣ съчинѣния. Блѣстящитѣ свѣтилници на древностътж освѣщавали другож мисленния ни небосклонъ; а огньтъ на Християнскитж вѣрж оживотворяваше чувствата на семейството, на отечеството и на човѣчеството. Днесъ въ мрака на нечестивитѣ материалистически учения плуваме въ срѣдъ развълнувания океанъ безъ буссола и тлѣме въ отчаянието и въ окаянството. Скърбимъ за осиромашаването на държавитж и за не нормалното положение на общественитѣ дѣла; нъ съществуважтъ злини по голѣми отъ всякж икономическж мъжнотиж и правителственж ненормалность, нечувствителността

на началници и на началствуеми за обязанносттаж, за расхлабяването чувството на народносттаж честь и за развязването публичните нрави, непосредствени послѣдствия отъ владѣющага религиозна индифферентность и на разсѣването нечестиви учения и заблудени теореме.

Когато свършвахъ прѣдлѣжация членъ получихъ донесенитѣ съ днешнага пощѣ вѣстници, Печаль и очудване ми причини вмѣстяването въ единъ отъ обнародванитѣ въ Аѳинѣ вѣстници заключението отъ послѣдното Ренаново съчинѣние, безъ никое примѣчание, и даже похвално. Осжда ся чрѣзъ него всяко свѣрхмірно убѣждение, и ся потвърдява, че въ малко врѣмя ще изчезне и християнството, а челоѳчеството ще слѣдва по пътя на наукатаж успѣшния си вървежъ! И обаче сжщий Ренанъ писувалъ въ друго списание; „основателтъ на Християнството има небесно происхождение, като станалъ краегълний камень на челоѳчеството, а лишението му отъ влиянието и отъ имято на Исуса щеше да разклаца основитѣ му. Прѣзъ миналото врѣмя никое сжществование не е надминалъ Исуса, и никое челоѳческо сжществование не може въ бжджще да го надмине; а вѣковѣтъ ще проповѣдѣтъ всякога, че между челоѳцитѣ не ся е родилъ другъ по горенъ отъ Исуса.“ — И ся усилвахъ у мене впечатлѣнията на болезнѣтаж и на изумлѣнието, когато подиръ прочитането Аѳинѣйския вѣстникъ прочетохъ въ брошуратаж отъ 16 Февруария 1894 г. на периодическото въ Флоренцияж „Revue Nationale“ сжжденията на великитѣ тълкователи на наукатаж за повърхностните съчинѣния на Ернестъ Ренана, „на които противорѣчията ни довежджтъ до повѣрване, че ся е подигравалъ съ читателитѣ.“ И болезненитѣ впечатлѣния земали характеръ на негодувание и на глѣбокж печаль, когато, като отворихъ другъ Парижки вѣстникъ (Figaro) отъ 21 Февруария 1894 г., прочетохъ въ него една статияж отъ знаменития философъ и членъ на Французската Академияж Жулия Симонъ, който изслѣдилъ причинитѣ на налѣжащата болѣсть на прѣстѣпничеството и на омразнитѣ

злodeяния на анархиститѣ. „Франция прѣди нѣколко години, писува отлични Академикѣ, ся е виждала отдалечена отъ Бога; врѣмя е да ся повърне въ религиознитѣ идеи и убѣждения, защото въ тѣхъ лѣжи спасението. Външнитѣ мѣрки за ограничение на прѣстѣжничеството имѣтъ до нѣкъждѣ силѣ, нѣ истинското исцѣлѣние ся получава чрѣзъ образованието сърдцето. Злощастно общество! Напраздно ся надѣвашъ на бесилкѣтъж, Обърнися къмъ Бога.“

Е! Що ни говорѣтъ ученитѣ въ Аѣниж профессори и публицисти, колцина, като описвѣтъ извършаванитѣ въ Гъринж убийства и злodeяния и съчинявѣтъ прѣстѣжническитѣ присмѣтвания, за да очертѣжтъ поварваряването на народа, събирѣтъ съврѣменно пасквилитѣ на Западъ и всичкитѣ нечестиви дѣла и ги обнародвѣтъ въ прѣводъ за расклащане на всякъ нравственъ принципъ и на всяко религиозно убѣждение? Икономическитѣ и нравствени и обществени злощастия на еллинското кралство заличихж отъ сърдцето на народа всякъ идеалъ на народно сществование и всяко ожидание за напрѣдѣкъ и успѣхъ. Като да не бѣхж достаточни тѣзи злини, вий прѣдирпехте поскопяването на юношеството и на народа, като проповѣдвате и учите, че нищо не сществува вѣнѣ отъ материнѣтъж и отъ тѣлото, нищо свободно отъ механическитѣ и случайни закони на осязателния и видимъ мѣръ, нищо прѣдъ живота, нищо подиръ смъртътъж. Слѣпци сте и твърдосърдечни! Слѣпци сте, — защото не виждате, че науката на нашето время, като изобличи безосновностьтъж и заблуждението на теоремитѣ за самоподвижно устройство на вселеннѣтъж, за происхождението на живота отъ неорганическото вещество и за самоподвижното происхождение на ума, на словото, на свободѣтъж и на нравственитѣ почувствования отъ механическитѣ и случайни и инстинктивни закони на живитѣ сщества, отваря сърдцето на чловѣчеството за религиознитѣ и духовни идеи и убѣждения. Слѣпци сте, — защото не виждате, че всичкитѣ учени и гениални мъже на двата мѣра и първитѣ въ срѣдъ чловѣчеството съзирѣтъ единъ само пѣтъ

за исцѣляване общественитѣ недѣли и растързания, прѣдолѣнието на религиознитѣ идеи и на Християнския принципъ. Твърди и немилостиви сте, — защото всрѣдъ нравственитѣ, държавнитѣ и икономическитѣ агонитѣ на злощастното отечество, вий отравяте сърдцето на новото поколение, като хвърляте въ него изобилни семена на теореме отъ научнитѣ лѣжж и отъ убийствено отчаяние.

КРАЙ.

ТАБЛИЦА НА СЪДЪРЖАНИЕТО.

ПРЪДИСЛОВИЯ

Отъ Прѣводача	стр. V
Отъ Спшателя:	
Гл. А., Прѣдмѣтъ на списанието	” 24
” Б., Безбожие и материализмъ въ Англия, Франция, Швейцария и въ Герма- ния прѣвъ год. 1890	” 34
” В., Методология	” 59

ЧАСТЪ ПЪРВА Соматология и Биология.

Гл. А., За вещество и сила	” 77
” Б., Монизмътъ опровергаванъ отъ Дарвина и отъ послѣдователитѣ му	” 97
” В., Раскаения на учени мъже	” 117
” Г., Животътъ	” 139
” Д., Теорията за происхожденето на человѣка чрезъ самоподвижното разви- ване и метаморфозирание на живота.	” 157
” Е., Биологически закони	” 182
” Ж., Обяснения	” 195
Заклучение	” 218
Библиография.	” 220

ЧАСТЪ ВТОРА Анерология.

Въведение.	” 265
Гл. А., Человѣкътъ	” 270
” Б., Человѣкътъ на безбожния материализмъ ”	281
” В., Единственността на чловѣческятъ личностъ.	” 296
” Г., Напрѣдливостта	” 313
” Д., Познавателността	” 321
” Е., Самовластието.	” 329

„ Ж., Правственността . . . ; . . . ”	347
„ З., Религиозността. ”	361
Заклучение. ”	373
Библиография. ”	377
ЧАСТЪ ТРЕТА. Гармониитѣ.	
Въведение. ”	393
Гл. А., Моисейска Козмогония ”	399
„ Б., Ернестъ Ренанъ ”	411
„ В., За Християнския догматъ вобще. . . ”	437
„ Г., Догматътъ за сътворѣнието на чсло- вѣка. ”	453
„ Д., Теоритѣ на Хекела прѣдъ нравствен- носттаж на Евангелието ”	459
„ Е., Анѳропологията спорядъ Христа . . . ”	468
„ Ж., Естествовѣденни науки. ”	472
„ З., Философически науки. ”	476
„ И., Нравствена наука. ”	481
„ І., Обществени науки. ”	489
„ ІА., Животътъ, Болезньта и Смъртъта. Прибавлѣние. ”	503

Поправлѣние на по-главнитѣ типографически погрѣшки.

Стр.	Рѣдъ	Вмѣсто	Чети	
	VI	25	раземдѣщитѣ	прѣдраземдѣщитѣ
	VII	17	козмогонцията	козмогонията
	„	29	творчекъ	творческъ
	„	31	емпирическѣтъ	емпирическѣтъ
	„	37	Арабійски	Арабски
	„	41	изъ ново — въпросътъ	изъ ново въпросътъ
	VIII	18	свѣрхестественнѣ	свѣрхестественнѣ
	„	37	маже	маже
	„	39	извлекли	извлекли
	„	43	таории	теории
	„	44	свѣтъ,	свѣтъ,
	„	46	бѣзначно	безначално
	IX	37	обвинява	обвинява
	X	9	индуктивна	индуктивна
	„	10	известно е въ	известно е, че въ
	„	25	и слѣдователно	и слѣдователно
	„	26	но не може	не може
	XII	1	прѣдопрѣдѣлението и	прѣдопрѣдѣлението си
	„	2	наблюденията си	наблюденията си
	„	3	наблюденията си	върху тѣхъ
	XVI	37	мозъчнѣ	мозъчнѣ
	„	41	За изслѣдваніята	Съ изслѣдваніята
	20	3	да изникнатъ	да изникватъ
	„	44	знае	знае
	26	24	положително	наложително
	33	7	и Християнския	съ Християнския
	44	8	като прѣинчаватъ же	като прѣиначаватъ и самитѣ идеи и самѣтъ хипотезѣ на Дарвина, иматъ претенциѣтъ, че сѣ рѣшили задачѣтъ на живота,

Стр.	Рѣдъ	Вмѣсто	Чети
55	24	свъррествение	свърхестественна
64	10	1,300	1,300 крака
„	21	въ нейнитѣ	въ нашитѣ
65	40	Речузии	Ренувиe
67	35	ломикжтж	логикжтж
„	36	кетодж	методж
„	37	лионъ	клонъ
68	25	непочувствованияето	почувствованияето
69	21	за като	като
„	25	точното	за точното
75	26	прѣзъ	прѣдъ
77	18	материалистическото	материалистическо
78	11	рѣроитностъ	вѣроитностъ
„	12	вазрѣши	разрѣши
„	18	които	на които
80	30	и до отиваме	и да отиваме
86	7	и доказала	е доказала
„	25	устрѣлилъ	устрѣмилъ
87	4	вѣрж	чѣртж
89	25	феноменитѣ	феномени
„	34	на мѣстото	намѣсто
90	29	измѣняваме	измѣняване
91	8-9	на Разговори „ ферен- лей 1887	
91	38	Дружѣството	„Дружеството на Раз- говори“ ференлей 1887.
93	24	простотжтж	простжтж
94	29	наклонения	наблюдения
„	30	разглашеитѣ	разглашеннитѣ
95	25	философия Бакона	философия на Бакона отъ Карла Адама 1890. Заклучения
106	12	гонорялъ	и говорялъ
114	3	изобрѣтѣние има	Изобрѣтѣние за начѣр- таване естественни съ- бития. Не. Прѣдмѣтътъ е за родословие, което има
115	13	неистинж	наистинж
119	7	обявилъ за отричание и раскаianie	обявилъ като отричане почитаннитѣ отъ Вир- хова принципи въ мла- достътж и като рескаian- ние за идеитѣ и убѣж- денията му. Нъ, ако прѣдлѣжи и за
119	9	человѣческото	человѣчеството

Стр.	Рѣдъ	Вмѣсто	Чети
147	5-6	провождието	произвождането
150	18	еднж малкж	едно малко
153	12-13	отъ способнитѣ	отъ способитѣ
154	2	дуща	душж
"	5	въ человѣка на	на человѣка възвишаю- щия го
155	13	иървото	първото
"	13	когато това ирѣвимуще- ственно качество	когато това има прѣи- мущественни качества
157	12	управляющитѣ	управляющитѣ го
158	13	сѣдинени тѣхъ	сѣдини тѣхъ
169	22	типането	типа нето
203	36	мозъза	мозъка
208	8	измѣнѣния	изслѣдвания
215	29	пессипистическо	пессимистическо
216	35	замѣствяжтѣ	намѣствяжтѣ
220	17	физическо	метафизическо
"	19	изучувания	изучвания
222	37-38	а послѣдния	а подиръ послѣдния
224	13	марфозиране	морфозиране
226	14	да ся замѣсти	да ся намѣсти
226	14	съ учението	въ учението
241	40	идея бѣше	идея небѣше
252	13	срѣдство	сродство
256	9	намѣрване	намѣрваме
"	21	да склѣчимъ	да склѣнимъ
"	26	само двуполо	сѣщо двуполо
"	27	Зародиши тѣ кои то	Зародишитѣ като
"	30	по кжсно оразнотворили	по кжсно ся оразнотво- рили
"	35	оразнотворила	оразнотворило
259	11	или дѣйствиелно	отъ колкото дѣйствиел- но
265	23	защото точкжтж	защото ни води къмъ точкжтж
272	1	низложили си	низложили всичкитѣ си
276	29	удавеното	удаденото
302	18	страстьтж	старостьтж
"	32-33	опрѣдѣтили	опрѣдѣлили
315	7-8	самоподжното	самоподвижното
318	2-3	инстинктивни	инстинкти
319	8	и излѣнения	и измѣнения
"	12	нито като	като
322	23	а познавателнж	и познавателнж
327	7	прѣдмѣти	прѣдмѣти
329	32-33	раслучайаия и механи- чески рѣдъ на феномени	работажжж безцѣлно и случайно? Говорящия че

Стр.	Рѣдъ	Вмѣсто	Чети
		е изникботатажщж без-	верѣдъслучайниимеха-
		цѣлноислучайно? Гово-	пически рѣдъ на фено-
		рящий че, срѣднѣло	мени е изникнало
331	8	не всякога	нѣ всякога
353	18	тъмниниѣтж	тъмнинѣтж
358	40	него	за него
361	4	неопрѣодолимо	непрѣодолимо
„	24	критическа	критическа
366	32	въ обладания	въ обладания
374	21	утвърдява	прѣдания
377	4	намѣриме ся	намѣрихме ся
378	17	дужество	дружество
384	17	изучване на Бакона	изучване научнитѣ въпро-
			си ни отдалечава отъ рели-
			гиознитѣ истиѣж. • Спир-
			итанieto на Бакона
432	37	Σοφιστής	Ἐφεμιστής
433	37	Revue de deux mondes	Revue des deux mondes
436	35	отъ вѣковѣтѣ	на вѣковѣтѣ
446	2	а на	пна
464	14	на лъливѣ наукѣ	на лъжливиѣ наукѣ
„	20	които свѣлиѣтѣ	които свѣлиѣтѣ
„	24	нравственостъ	нравственостъ
„	25	нравораствлители	нравораствлители
473	24	наизмѣними	неизмѣними
480	22	приспособлението върху	приспособлението на
			правологичнѣта мѣтодѣж
			върху
496	9	диаметрически	диаметрически
„	13	годинѣтж	годинѣтж
„	32-33	господарствено	господарственпо
497	26	узнаемъ	узнаемъ
498	27	Християнстѣтж	Християнскѣтж
514	2	възраждуе	възраждане
„	8	прѣвѣждъръ	прѣвѣждъръ
516	2	горчивинитѣ	горчивинитѣ
517	34	искалъ	искалъ
519	37	лъжежъ	лъжешъ
520	30	теории	теории
526	22	не вѣрѣтж	на вѣрѣтж
540	29	Салемелѣ Лакуръ	Шалмелъ Лакуръ.

АНТИ... Б. С.
цена ЛВ.
№ 195 г.

BL
263
.S28

BL 263 .S28 C.1
Za proiskhozhdenieto na chelov
Stanford University Libraries

3 6105 035 668 289

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

--	--	--

